VERGILIUS

ENEIDA

Vergilius este prietenul singurătății, însoțitor al orelor secrete ale vieții... Tablourile lui nu se opresc doar la anumite perspective ale vieții, ci îmbrățișează întreaga natură; ele sînt adîncuri de păduri, imagini de munți, țărmuri de mări sau femei în surghiun care privesc printre lacrimi imensitatea valurilor...

CHATEAUBRIAND

Dacă ar fi să numesc un autor fără cusur, rațiunea mi-ar spune: Vergilius.

BOILLEAU

VERGILIUS
ENEIDA

EDITURA UNIVERS

VERGILIUS
ENEIDA
EDITURA UNIVERS

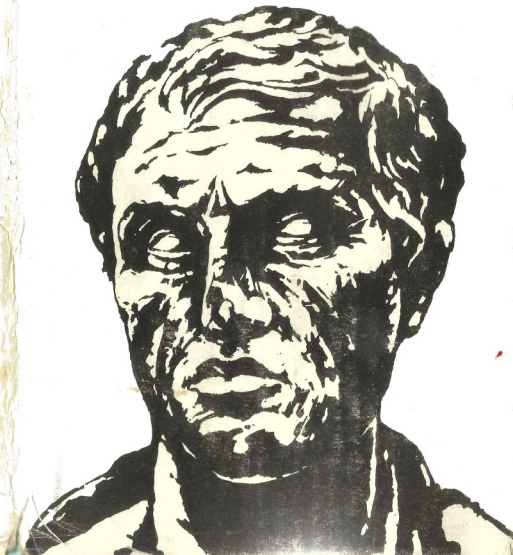

EDIȚIE CRITICA

VERGILIUS

ENEIDA

UNIVERS

VERGILIUS

ENEIDA

Vergilius înalță față de eposul homeric un nou tip, un nou ideal de poezie narativă, care nu mai este istorie idealizată (ca în Iliada, Odiseea **și în poemele ciclice), nu mai este istorie încadrată de îndepărtatele ei perspective legendare (...) nu este deloc pură delectare prilejuită de un material fantastic mitologic (...), nici pură epopee istorică filozofic interpretată (...), ci este interpretarea integrală a vieții și destinului uman, de-a lungul cîntecului unei legende...**

Ettore PARATORE

VERGILIUS

Coperta și supracoperta de
VAL MUNTEANU

VERGILIUS

ENEIDA

EDIȚIE CRITICĂ
Traducere de
GEORGE COȘBUC
Ediție îngrijită,
note și prefață de
STELLA PETECEL

București ● 1980
EDITURA UNIVERS

PREFAȚĂ

Există opere, unice în felul lor și inimitabile, care concentrează într-o sinteză artistică originală întreaga spiritualitate din care au izvorît; considerate expresie emblematică a timpului lor, ele sînt totodată negare a temporalului, deschizîndu-se printr-o formulă sui-generis spre universalitatea timpului.

O astfel de operă este *Eneida*, în a cărei grandioasă viziune sînt contopite și transfigurate cele mai variate surse, începînd cu însăși conjunctura istorică și particularul ei reflex în conștiința poetului, pînă la vasta cultură filosofică, științifică, literară și artistică a acestuia, în raport cu care s-a configurat traiectoria sa spirituală. Deopotrivă erudit și artist, antichitatea a recunoscut în Vergilius un *poeta doctus*, așa cum, peste mai mult de un mileniu, avea să fie Dante. Dar, ca și la Dante, în opera vergiliană erudiția, supunîndu-se poeziei, s-a sublimat în gîndire simbolică, dînd expresiei artistice profunzimea perspectivelor interioare ce fac din poezie prilej de meditație.

Ceea ce-l apropie pe Vergilius de toate timpurile este însă mai ales acel plan secund în care vibrează constant o mare sensibilitate, care, cuprinzînd într-o umană simpatie tot universul, coboară de la melancolica contemplare a naturii pînă în abisurile ființei, asumîndu-și parcă tot patetismul trăirilor umane. Căutîndu-se pe sine de-a lungul introspecției, el nu face decît să-și reflecte și să-și depășească epoca, una dintre cele mai dramatice dar și mai fecunde pe care spiritul roman le traversase de-a lungul existenței sale.

Vergilius (70—19 î.e.n.) își face apariția în viața literară în atmosfera incertă și zbuciumată a confluenței dintre două epoci. De aproape un secol, republica romană, sfîșiată de conflicte interne ce culminaseră

cu declanșarea războaielor civile, trăia ireversibilul proces al dezagregării, pe care zadarnic Cicero sau alți fervenți apărători se străduiseră să-l oprească; salvîndu-și doar formele tradiționale, ea va aluneca vertiginos într-o criză în care pînă și mediile cele mai conservatoare vor deveni conștiente de imposibilitatea rămînerii pe poziții ferme.

Pe fondul de nesiguranță socială și dezorientare morală, în care vechile concepte își pierdeau semnificația și vechiul sentiment al coeziunii statului lăsa loc căutării tot mai febrile a unei soluții individuale, conștiința romană se deschide spre experiențele filosofice, religioase și literare elenistice, îndreptîndu-și aspirațiile spre o nouă *humanitas*. În oscilația între atașamentul față de trecutul statului roman și deschiderea spre universalism (în care se vor zbate marile spirite ale sfîrșitului republicii, de la Cicero pînă la Varro), lumea romană post-scipionică va manifesta o dublă atitudine: conservatoare și progresistă totodată, din al cărei echivoc se va naște la Roma un sincretism cultural, reflectare a sincretismului social-politic.

În această antinomie interioară ce supune statul roman contrastului între „forța centripetă a tradiției și cea centrifugă a curentelor novatoare“[1], în climatul de renunțare la o viață politică activă instalat după moartea lui Caesar, devine explicabilă amploarea infiltrării epicureismului, ca experiență a spiritului individual, tocmai în mijlocul unui popor ale cărui tradiții fuseseră consolidate pe o *virtus* militară și civică; în expresia sa cea mai pură, cea lucretiană, experiența epicureică va semnifica disperata soluție la care apelează romanitatea, „renegîndu-se pe sine pentru a se putea salva“[2].

Ca un ecou literar al subiectivismului promovat de etica epicureică, își va face apariția la Roma curentul așa-numiților „poeți noi“ *(neoteroi)*, a căror artă de factură alexandrină este o altă formă de renunțare la viața civică, de protest față de o lume imposibil de salvat, de proiectare a aspirațiilor în iluzoria libertate a imaginației. Dar poezia neoterică exprimă și o atitudine de independență față de vechile genuri literare, precum și instrumentul formal al unei noi sensibilități; ea va provoca

[1] Ettore Paratore, *L'Epicureismo e la sua diffusione nel mondo latino*, în: *Quaderni della rivista di cultura classica e medioevale*, nr. 1, Edizione dell'Ateneo, Roma, 1960, p. 72.

[2] E. Paratore, *Virgilio*, seconda edizione, Firenze, 1954, p. 57. Dacă epicureismul exprima opoziția față de valorile tradiționale romane, stoicismul, care pătrunsese la Roma încă de la sfîrșitul sec. III î.e.n., se suprapusese firesc idealului aristocrației oligarhice, educate în spiritul conceptelor de *virtus, gravitas, iustitia;* mișcarea cunoscută sub numele de Cercul Scipionilor era expresia paradigmatică a celor mai înalte valori spirituale cultivate în această simbioză.

pe plan psihologic o adevărată revoluție (favorizată de fondul sensibilizat pe care se grefa), deschizînd orizonturile interioare ale eului afectiv, îmbogățind spiritul roman printr-o conștientă sondare a complexității sufletului și pasiunilor.

Sub cele două influențe esențiale — epicureismul și poezia neoterică — Vergilius va parcurge itinerariul spiritual al *Bucolicelor*, prima sa operă (compusă între anii 43—37 î.e.n.), în care cîntecul purificator devine refugiu și eliberare, căutînd, în comuniunea cu natura, un sentiment de *philia* universală, ca expresie a dorinței de pace și armonie. Acestei nostalgice Arcadii interioare poetul îi va rămîne fidel, prelungind-o în alte ipostaze, chiar cînd în aparență o va părăsi; sub un anume aspect, ea nu este decît imaginea visată a unei Rome transfigurate (în opoziție cu cea contemporană), care se va recompune, sub alte coordonate, în *Saturnia tellus* din cartea a doua a *Georgicelor*, în primitiva și sacra cetate a lui Euandrus *(Eneida,* VIII), de fiecare dată tot mai precis conturată și cu semnificații tot mai adînci.

În acest context, aparent atît de deosebit de operele ce vor urma, *Bucolica* a IV-a marchează un moment al lărgirii orizontului poetic al lui Vergilius, prefigurînd trecerea de la idealul vag al Arcadiei atemporale și aspațiale la vastele perspective filosofico-istorice din *Eneida*, în care sentimentul oarecum abstract al comuniunii cu natura se va concretiza în acela al solidarității umane, privite ca parte integrantă a solidarității cosmice. Acest moment, în care poetul descoperă ceea ce J. P. Brisson numește „permanența unei tenace nevoi de a spera, oricare ar fi obiectul ocazional al acestei speranțe, de-a lungul unor decepții succesive"[1], îl reprezintă surprinzătoarea profeție a reîntoarcerii vîrstei de aur a omenirii (reflex al speranței trezite de efemera pace de la Brundisium din anul 40 î.e.n.), proiectată în viitor ca speranță și promisiune, ca scop posibil de împlinit. În această viziune de un singular optimism, J. Perret remarcă pe bună dreptate momentul fixării notei vergiliene[2], notă dominantă ce se va perpetua de-a lungul întregii sale creații, în împrejurări și contexte diferite. În timp ce prin tradiție vîrsta de aur era Edenul situat într-un trecut legendar ce se degradase progresiv, iar la poeții contemporani ea ascundea, sub mirajul fugii într-un spațiu imaginar dinafara lumii, dezgustul față de un prezent devenit insupor-

[1] J. P. Brisson, *Virgile, son temps et le notre*, Paris, Maspero, 1966, p. 114.

[2] Jacques Perret, *Virgile*, Paris, Hatier, 1965, p. 48. Afirmația este dezvoltată în cadrul unei legături cu *Bucolice*, V, unde autorul francez pune în evidență tripla convergență de perspective (spirituale, naționale, cosmice) deschisă de reînnoirea cosmică în sînul căreia are loc apoteoza lui Daphnis.

tabil[1], la Vergilius simbolizează încrederea într-o reînnoire salutară a omenirii, în speță a societății romane; este o vîrstă de aur *romană*[2], văzută, pentru prima dată, într-o perspectivă istorică[3], aceeași pe care o vom regăsi, amplificată ca grandoare și semnificații, în *Eneida*. Alături de principiul moral al efortului creator exprimat de conceptul *labor* (dezvoltat în acest sens în *Georgice*[4] ca element activ al vîrstei de aur și reluat, în alt registru, în poemul epic), acest motiv constituie nucleul a ceea ce am putea numi, în opera lui Vergilius, o personală viziune eudaimonistă, de nuanță predominant stoică.

Aspirațiilor de mai sus le va răspunde victoria lui Octavianus asupra lui Antonius și a Cleopatrei (Actium, 31 î.e.n.), care, punînd în sfîrșit capăt frămîntărilor interne, aducea lumii romane singurul lucru așteptat și dorit, pacea. În timpul acestui din urmă război civil, figura lui Octavianus, care-și asumase răspunderea administrării și apărării Italiei, în timp ce Antonius se erija în despot oriental, concentrase în jurul ei simpatia întregului popor, favorizînd consolidarea conștiinței italice, pe care înseși suferințele și tulburările o adînciseră. Victoria de la Actium va semnifica așadar, în ochii romanilor, nu numai triumful personal al unui adversar politic asupra altuia, ci triumful întregii romanități împotriva pericolelor și tentațiilor Orientului, deci triumful unei națiuni împotriva unui dușman extern. Vergilius și contemporanii săi nu puteau să nu vadă în Octavianus omul cu adevărat providențial, care, odată cu pacea, readucea sentimentul de siguranță, restabilea echilibrul politic și social, repunea în valoare tradițiile care făcuseră gloria și puterea statului roman.

Deschizînd unei lumi demoralizate speranța și posibilitatea de a-și regăsi durata, momentul era trăit ca o adevărată renaștere. Astfel se explică de ce, deși o soluție de compromis bazată pe tot felul de ambiguități, principatul (instaurat în 27 î.e.n.) este acceptat de întreaga societate romană, iar *princeps*, care se declară el însuși restaurator al republicii și libertății[5], este situat pe linia marilor salvatori ai patriei.

[1] De pildă, Horatius, *Epode*, XVI. Despre spiritul diferit al tratării mitului la cei doi poeți, vezi E. Paratore, *Virgilio*, p. 159 sau J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 119.

[2] Cf. J. Perret, *op. cit.*, p. 48.

[3] Pentru compararea atitudinii lui Vergilius cu concepțiile epocii și cu sursele mitologice grecești, vezi J. Carcopino, *Virgile et le mystère de la IVe Eglogue*, Paris, 1930 și J. P. Vernant, *Mythe et pensée chez les Grecs*, Paris, Maspero, 1965, p. 19–48.

[4] Poem didactic elaborat între anii 37–30 î.e.n., după ce Vergilius intrase în cercul lui Maecenas, exprimîndu-și astfel aderiunea față de orientarea politică a lui Octavianus.

[5] Cf. *Res Gestae divi Augusti*, 1 și 34.

Păstrînd aparențele republicane, refuzînd magistraturi neconstituționale, dar deținînd în realitate un cumul de funcții care va reduce treptat senatul la un rol de figurant, viitorul Augustus își consolidează cu ajutorul ideologiei o adevărată *auctoritas* morală, din care se vor naște, în jurul figurii sale, „miturile secolului"[1].

În atmosfera de exaltare ce-l înconjoară, putem descifra o suprapunere pînă la identificare a sentimentului față de cel ce apare în aura de salvator al patriei cu sentimentul față de patrie însăși; în această inevitabilă confuzie stă, credem, una dintre explicațiile iluziei în care au trăit marile figuri ale literaturii latine reunite în cercul lui Maecenas, elanul patriotic ce a insuflat opere ca *Istoria de la fondarea Romei* de Titus Livius, *Carmen saeculare* al lui Horatius sau *Elegiile romane* ale lui Propertius. Printre ele, *Eneida*, elaborată între anii 29—19 î.e.n., se înscrie ca o adevărată apoteoză a geniului roman.

Legenda lui Aeneas (personaj existent și în *Iliada*), care circulase sub diverse variante în tradiția posthomerică, fusese consacrată la Roma în secolul al III-lea î.e.n. prin epopeile lui Naevius și Ennius, ajungînd cu timpul la o valoare nu numai națională, ci și dinastică; recunoscut ca întemeietor al poporului roman, troianul Aeneas trecea și drept strămoș al gintei Iulia, din care Augustus făcea parte ca fiu adoptiv al lui Caius Iulius Caesar. Așadar, situată în lumea homerică, pe care o continua, legenda oferea lui Vergilius și perspectiva unei prelungiri în epoca istorică, pînă la un prezent prin care Augustus, genealogic legat de eroul epic, putea fi asociat acestei istorii, devenind la fel de necesar ca și inițiatorul ei.

Făcînd istoria să pătrundă în epopee, chiar dacă o consacra într-o operă de structură și prestanță homerică, Vergilius se distanța în mod esențial de modelul său, urmînd tradiția romană a poemului epic național cu caracter istoric, inițiată de Naevius și Ennius. Dar, chiar în raport cu această tradiție, *Eneida* va reînnoi conceptul de epopee, printr-o formulă originală: ea nu va mai fi o succesiune cronologică de evenimente legendare și istorice, ca la predecesori, ci o adevărată „regîndire în lumina legendei a întregii istorii romane"[2], pe care o va concentra între limitele primului ei episod, nu ca realitate concretă, ci ca prefigurare.

[1] Cf. Robert Étienne, *Le siècle d'Auguste*, Paris, Armand Colin, 1970, capp. *Les ambiguïtés du siècle* și *Les mythes du siècle*. Aceste „mituri" gravitau în jurul celor patru virtuți tradiționale pe care Augustus le întrupa în ochii contemporanilor: *virtus, clementia, iustitia, pietas*.

[2] Italo Lana, *La poesia di Virgilio*, Torino, 1974, p. 140.

Ideea depășea prin noutate și grandoare concepția oricărei opere precedente, supunînd unei logici interne înlănțuirea evenimentelor, creînd alte raporturi de cauzalitate decît cele istorice. Prin ficțiunea poetică a inversării dimensiunilor timpului, trecutul istoric, privit dintr-un unghi de perspectivă legendar, deci anterior lui însuși, apare ca proiecție în viitor a unui plan divin prestabilit; istoria romană capătă astfel, în întregime, sensul și justificarea unei împliniri necesare a destinului (*fatum*), de care este, din acest motiv, aprioric determinată. Aceasta face ca faptele legendare ce constituie materia epică a poemului să fie investite, pe lîngă propria lor semnificație, cu o alta, subiacentă, raportîndu-le în permanență la un viitor pe care-l condiționează și-l simbolizează în același timp. Privite ca manifestări diferite ale unei esențe unice și continue, evenimentele *Eneidei* deschid astfel în permanență adîncimea unei perspective interioare, dată de simbolica transparență a unor planuri suprapuse, în care mit, istorie și actualitate sînt tratate simultan, prin simultana investire a narației cu semnificații în cele trei ordini distincte[1].

Această soluție găsită de Vergilius pentru realizarea unității și armoniei formale a unor părți atît de diferite (mit și istorie) dă *Eneidei* caracterul complex de țesătură de simboluri[2] și determinisme, dincolo de care se va profila fără încetare adevăratul ei personaj, în permanență anunțat, promis: Roma, cu destinația de cetate universală și eternă. Misiunea lui Aeneas de a întemeia pe pămîntul italic o cetate are importanță în măsura în care ea condiționează viitoarea fondare a Romei de către urmașii lui; acesta este scopul precis, situat în timpul ireversibil al istoriei, spre care se precipită toate evenimentele poemului, în jurul căruia se concentrează întreaga acțiune. Roma, căreia Iupiter nu-i pune hotare nici în spațiu, nici în timp (cf. *En.*, I, 278—279), este faza definitivă în care va retrăi Troia însăși, prin perpetuarea Pergamului ei etern, justificîndu-și visurile de dominație asupra lumii prin împlinirea unui act de justiție voit de destin și prin proclamarea păcii ca scop al acestei dominații (cf. *En.*, VI, 851—852). *Eneida* dă astfel o replică directă *Iliadei*, prin inversarea nu numai a situațiilor, ci și a valorilor spirituale: învinșii vor deveni învingători, dar eroismul lor nu este frenezia cuceritorilor veniți să distrugă o cetate, ci tăria

[1] Cf. J. Perret, *op. cit.*, p. 91.

[2] Caracterul simbolic al poemului vergilian a fost pus în evidență, în mod deosebit, de V. Pöschl, *Die Dichtkunst Virgils. Bild und Symbol in der Aeneis*, Wiesbaden, 1950. J. Perret, *op. cit.*, p. 94, observă că *Eneida* pare a fi fost scrisă ca să comporte acel al doilea sens, ușor esoteric, pe care *Iliada* și *Odiseea* îl primiseră doar prin comentariile sau alegoriile scholiaștilor.

morală a celor care, avînd conștiința unei misiuni ce le depășește destinul personal, acceptă toate sacrificiile pentru a o împlini.

Această Romă, care obsedează gîndurile lui Aeneas și ale troienilor pribegi, pentru care îndură cu stoicism toate potrivniciile soartei, se profilează cu atît mai impresionant în grandoarea ei, cu cît nu se face prezentă în poem decît ca aspirație. Învăluită în misterul profețiilor, imaginea ei se proiectează ca o umbră sacră pe fondul de simplitate și puritate al originilor, pierzîndu-și orice consistență materială, devenind — cum observă E. Paratore[1] — o categorie, urcînd la o semnificație de supremă valoare etică, pe care i-o putea imprima numai acea puritate morală originară. „Cel mai mare cîntăreț al Romei este, în realitate, cel care dă numai viziunea sublimată a valorii transcendentale a istoriei ei, cel care, pentru accasta, dezbracă imaginea Romei de orice aspect sensibil, dematerializînd-o în idee pură."[2] Este același sentiment cu care Vergilius își privise țara în operele anterioare, în acea transparență de pămînt ireal, de vis, loc privilegiat al vîrstei de aur al cărei ideal saturnic îl păstrează, fiind deci capabilă să recreeze între hotarele ei fericirea primară. Ideea își găsește încununarea în teoria pitagoreică-platonică a ciclurilor reîncarnărilor (expusă de Anchises în VI, 723 și urm.), care, transpusă pe planul istoriei, făcea posibilă reîntoarcerea vîrstei de aur prin pacea lui Augustus (cf. *En.*, VI, 790—793), prezent în istoria ce va veni ca o adevărată reîncarnare a lui Saturn. Astfel, indisolubil legat de imaginea ideală a Romei, Augustus se detașează pe fundalul istoriei cu hieratica strălucire și solemnitate a unui zeu.

Dar expunerea teoriei palingenezei nu se limitează la a fi un pretext pentru glorificarea lui Augustus sau a altor figuri ilustre prin care se reflectă măreția Romei; ea constituie punctul culminant al întregului poem în primul rînd pentru că, încercînd să sondeze misterul vieții și al morții, poezia vergiliană „se arăta preocupată de destinul întregii mase umane, analiza condiția umană"[3]. Poate că Vergilius a încercat într-adevăr să găsească, de-a lungul meditației asupra aventurilor

[1] *Op. cit.*, p. 71.

[2] *Ibidem.*

[3] E. Paratore, *Virgilio*, p. 344—345. Cf. și I. Lana, *op. cit.*, p. 141. Preocuparea pentru *condicio humana* (termen fără corespondent în filosofia greacă) exprimă poziția esențială a gîndirii latine, legată de drama vieții sociale, ceea ce explică (cf. E. Paratore, *L'Epicureismo...*, p. 77) predilecția romanilor pentru problemele etice ale filosofiei elenistice. Conceptul se referă nu la om ca esență, ci la limitele, la finitudinea vieții, și, prin aceasta, la dramatismul ei (ceea ce va apărea foarte evident mai tîrziu, în dialogurile lui Seneca).

eroului său mitic, un răspuns la întrebările ultime[1]; pentru că Aeneas nu este numai fondatorul unui viitor imperiu, ci și imaginea reflectată în poezie a omului problematic și frămîntat al unei epoci peste care plutea încă apăsarea unor experiențe dureroase.

Aencas este „omul sub povara destinului istoric"[2], a unui destin care, subordonînd eroul unei răspunderi ce-l depășește ca individ, îl supune și unui contrast interior, unei confruntări cu sine, absentă la personajele homerice[3]. El nu mai putea fi războinicul din *Iliada*, egal cu sine de la un capăt la altul al epopeii, manifestîndu-se violent și spontan, trăind în prezent și în acțiune pentru a cuceri, prin acte de eroism individual, o glorie personală. Suspendat între un trecut dureros și un viitor incert, între melancolia amintirii și neliniștea speranței, reacțiile lui se interiorizează, meditația asupra evenimentelor transferă acțiunea pe planul reflecției, conturîndu-i o viață spirituală pe care nici un erou epic nu o cunoscuse înaintea lui.

Aeneas nu-și poate aparține decît în măsura în care, identificîndu-se cu misiunea sa, își asumă răspunderea viitorului unui neam întreg; conștiința responsabilității istorice, care face din el un erou fără precedent în literatura epică, este conștiința romană a datoriei față de zei, patrie, familie: *pietas*, trăsătura sa definitorie, căreia-i sacrifică viața personală, nu însă fără o luptă interioară ce-l pune în opoziție cu el însuși. În această dualitate în care „rațiunea și sensibilitatea se înfruntă fără a se exclude"[4] stau noutatea și forța poetică a personajului vergilian[5], realismul său psihologic, prin care Vergilius prefigurează literatura modernă, creînd un tip uman complex și nuanțat. Dar tot în această opoziție, în care va învinge sentimentul datoriei, se situează și caracterul epic al lui Aeneas, deschizînd o nouă perspectivă asupra conceptului de eroism; tradiționala *virtus* războinică devine în *Eneida* un eroism moral, bazat mai mult pe capacitatea stoică de a îndura, de a-și păstra fermitatea în mijlocul nenorocirilor și încercărilor vieții, decît pe cea a îndrăznelii temerare și întreprinzătoare.[6]

[1] Cf. I. Lana, *loc. cit.*

[2] G. Guțu, *Publius Vergilius Maro. Studiu literar*, Ed. Univers, Buc., 1970, p. 36.

[3] Cf. V. Pöschl, *op. cit.*, p. 15, în compararea lui Vergilius cu Homer trebuie să se țină seama de diferența nu numai dintre *două forme de artă*, ci și dintre *două trepte ale istoriei spiritului uman*, aflate la distanță de aproape un mileniu.

[4] J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 325.

[5] Cf. I. Lana, *op. cit.*, p. 156.

[6] Lui Aeneas nu-i lipsește curajul războinic, ci entuziasmul luptei, pe care o acceptă doar din necesitatea de a se apăra; chiar învingător, el își va manifesta caracterul pacific, făcînd din victorie „principiul unei reconcilieri" (J. Perret, *op. cit.*, p. 110), ca în XII, 188 – 191.

Aeneas începe prin a fi un învins, un exilat, un om obosit mai ales psihic (epitetele *victus*, *profugus*, *fessus* apar frecvent în primele cărți, definindu-i starea de spirit). Evoluția lui se va desfășura în raport cu progresiva cunoaștere a misiunii sacre cu care este investit; dar aceasta i se dezvăluie fragmentar și adesea derutant. La început descurajat și șovăitor, el își va cuceri fermitatea și siguranța odată cu treptele conștientizării, trasate de semnele divine, înaintînd cu prețul renunțării de sine într-o inițiere spirituală ce va culmina cu coborîrea în infern, „expresie mitică a efortului omului de a transcende limitele pe care spațiul și timpul le impun cunoașterii sale"[1]. Infernul vergilian, conceput ca „imperiu al împlinirii morale"[2], ca o „catharsis religioasă"[3] a poemului, este în același timp punctul culminant al efortului de luciditate, care, în raport cu determinismul destinului, semnifică și punctul maxim al libertății de acțiune. Aceasta este libertatea interioară din doctrina stoică, la care omul accede prin acceptarea necesității cosmice, după ce a înțeles că destinul este rațiunea eternă și imuabilă ce guvernează ordinea naturală a lumii și-i asigură armonia; este libertatea care înseamnă cunoaștere și adeziune, prin identificarea voluntară a rațiunii proprii cu rațiunea universală. Aici, dedublarea lui Aeneas, oscilația dintre omul predestinat și cel individual, va lua sfîrșit; el va merge în direcția lui *civis Romanus* al tradiției republicane, pentru care suprema realitate este statul, în raport cu care individul contează numai dacă i se sacrifică. Revista eroilor din cartea a VI-a dovedește că poemul vergilian a ales, la problema morții, un răspuns nu metafizic, ci etic[4]; a ales istoria: unica realitate este Roma voită de *fatum*, pentru Roma nemuritoare indivizii trebuie să plătească tributul morții lor[5].

Conștiința din ce în ce mai clară a determinismelor divine îi va da lui Aeneas posibilitatea să depășească situațiile tragice cu care este confruntat, să aibă în fața vieții o atitudine activă, să răspundă prin *virtus* și *labor* (cf. *En.*, XII, 435), ale căror semnificații astfel asociate aproape se identifică. În raportul dintre destin și om, *labor* este expresia liberului arbitru, acea zonă limitată în care stă întreaga forță umană, grandoarea ca și patetismul ei. Dacă destinul pune în fața omului obstacole pe care acesta nu le-a voit și nu le-a prevăzut,

[1] J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 299.
[2] G. Guțu, *op. cit.*, p. 262.
[3] E. Paratore, *Virgilio*, p. 344.
[4] Cf. J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 300.
[5] Cf. I. Lana, *op. cit.*, p. 171 și 173.

omului îi revine, prin asumarea efortului tenace și lucid, sarcina să le înfrunte și să le biruie, tocmai pentru a-și găsi împlinirea; omului îi este dat „să traseze prin actele sale curba determinismului istoric, a cărui percepere de ansamblu capătă numele de destin"[1]. Aeneas, pe care sacrificiile necesare genezei poporului roman îl implică în condiția tragică a omului[2], izbutește să depășească tragicul tocmai prin cunoașterea acestui determinism, în direcția căruia acceptă să acționeze, trasîndu-l prin actele sale. La acest nivel se situează eroul vergilian pe planul epic, astfel răspunde, din punctul de vedere al tradiției romane și al perioadei augusteice, unui tip de umanitate ideal.

Dar pentru un poet „eminamente liric și subiectiv"[3] ca Vergilius, a cărui sensibilitate era capabilă să cuprindă toate formele suferinței umane, sensul unui *ineluctabile fatum*, deși acceptat și impus pe plan rațional, nu putea fi privit decît cu o profundă notă de melancolie. Risipită în întreaga atmosferă a *Eneidei*, această notă se concentrează în atitudinea poetului față de toate personajele sale, chiar față de cele care, dominate de impulsuri excesive, se fac vinovate de violarea echilibrului universal, fiind pe drept pedepsite de destin ca de o lege cosmică a responsabilității. Recunoscîndu-le *culpa* prin care, intrînd în conflict cu destinul, devin victime tragice, Vergilius le acordă în același timp înțelegere și compasiune, impregnînd desfășurarea epico-dramatică a narației cu o atmosferă de lirism meditativ.

Într-o astfel de atmosferă se desfășoară, în cartea a IV-a, tragedia Didonei, nefericita regină a Cartaginei, victima cea mai emoționantă din poem. În intențiile generale ale *Eneidei*, Dido ar fi putut rămîne doar o involuntară piedică în calea destinului lui Aeneas și totodată simbolul unui „tip de pericol"[4] căruia romanii i-au fost în permanență expuși după ce au început cuceririle Orientului, rol pe care, voalat, îl și sugerează; atitudinea cititorului ar fi putut fi cu ușurință dirijată spre o notă de aversiune față de eroină, pentru justificarea directă și fără echivoc a gestului lui Aeneas de a o părăsi. Dar, dincolo de resorturile epice ale acțiunii, Vergilius a creat un personaj în care recunoaștem deconcertanta complexitate a sufletului uman, cu interferențele greu delimitabile între zone contradictorii existente în aceeași

[1] J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 296. În acord cu H. de La Ville de Mirmont, *La mythologie et les dieux dans les Argonautiques et dans l'Énéide*, Paris, Hachette, 1894, p. 275, care vede în *fatum* „un ansamblu de evenimente legate, în care inteligența umană admite suita fatală și necesară".

[2] Cf. G. Guțu, *op. cit.*, p. 261. Cf. și E. Paratore, *op. cit.*, p. 345.

[3] E. Paratore, *op. cit.*, p. 363.

[4] J. Perret, *op. cit.*, p. 108.

ființă, cu reacțiile sale previzibile sau nu, cu mișcarea psihică ce-și urmează meandrele după legi proprii, ascunse în straturile subconștientului, scăpînd celei mai atente analize.

Portretul Didonei, atît fizic cît și moral, atrage de la început simpatia, sentiment care, odată cu declanșarea dramei psihice la care asistăm, se transformă în profundă compasiune. Dacă o putem acuza pe regina Cartaginei în intenția sa de a-l reține pe Aeneas, deși îi cunoștea misiunea divină, nu putem privi fără un sentiment de frustrare tortura morală a unei ființe în care poetul a pus atîtea calități; este dubla atitudine cu care o privește Vergilius însuși: numind *culpa* slăbiciunea ei de a se lăsa dominată de pasiune (deși pasiunea îi fusese insuflată de o voință divină), el însoțește numele Didonei cu epitetul *infelix* (nefericita), trădîndu-și astfel participarea la durerea eroinei și, prin aceasta, la durerea umană.[1] Progresia descendentă a evoluției Didonei dezvăluie, într-o ființă exemplară, drama pasiunii învinse în lupta inegală dintre om și destinul său, cînd omul, incapabil de a discerne limitele propriei condiții, se ridică într-un dureros protest împotriva unei forțe care-l depășește, conducîndu-l inevitabil spre un sfîrșit tragic.

Dido este, într-un fel, imaginea inversată a lui Aeneas. Dacă eroul a putut supraviețui pentru că a fost capabil să plătească prețul renunțării la sine, ea trebuie să moară pentru că nu a știut s-o facă. Dăruirea ei totală pentru Aeneas este, în realitate, căutarea inconștientă a propriei fericiri[2]; dacă o va distruge odată cu plecarea acestuia, este pentru că, dispărînd obiectul pasiunii ce-i acaparase întregul univers, dispare pentru ea și orice punct de sprijin, deci orice rațiune de a fi. Tragicul, în cazul Didonei, este autodestrucția la care conduce revolta neputinței; această neputință, expresie a lipsei de libertate individuală, este la rîndul ei consecința lipsei de orizonturi la care se autocondamnă cel ce se închide în el însuși, pierzîndu-și capacitatea de a se substitui celuilalt, deci de a înțelege orice rațiune exterioară eului său. Într-adevăr, universul Didonei, redus la propriul eu absolutizat, o izolează, dezintegrînd-o din legile firii, nelăsîndu-i nici un

[1] Nefericirea Didonei este totală, pentru că pasiunea o antrenează într-un triplu conflict (cu sine, cu Aeneas, cu destinul), în care coexistența conștiinței vinei și a conștiinței de victimă nevinovată o sufocă într-un cerc vicios din ce în ce mai strîns în jurul ei, anulîndu-i orice posibilitate de a se salva.

[2] I. Lana, *op. cit.*, p. 153, observă că, în acest sens, Dido, deși creația cea mai originală a lui Vergilius, în întregime a lui, este „cel mai puțin vergiliană dintre toate personajele poemului", singura care nu se integrează armonios în lumea *Eneidei*.

refugiu, făcînd-o cu atît mai demnă de plîns cu cît rămîne, în drama ei, o solitară.

Dacă în ea, ca și în alte personaje feminine (Andromaca sau Creusa) răzbate același cald sentimentalism, al poetului însuși, Dido se distanțează de ele tocmai pentru că acestea, intuind forța ce transcende voința umană, i s-au supus, resemnîndu-se. Din acest punct de vedere, ea se apropie mai mult de Turnus sau Mezențius, pe care, deși din alte motive și în alt mod, aceeași lipsă de măsură îi va pune în opoziție cu ordinea rațională a lumii; ei sînt victime ale aceluiași *furor*, „forța demonică ce duce la pieire, pentru că anulează, prin exaltare, ceea ce este uman"[1].

Dar fiecare personaj din *Eneida* își trăiește într-un fel sau altul propria dramă, indiferent dacă se face vinovat sau nu, dacă e tînăr sau bătrîn, latin sau troian; este tributul pe care, în acest „poem al neliniștii istorice"[2], fiecare individ trebuie să-l plătească, prin sacrificiul său, destinului colectiv, ca pe o ofrandă adusă principiului suprem al creării neamului roman. În această dialectică religios nuanțată, dictată de *fatum*, își găsește un sens înalt moartea prematură a tinerilor Pallas și Lausus, Camilla, Nisus și Euryalus, a tuturor troienilor, latinilor, etruscilor, arcadienilor, rutulilor jertfiți pentru pămîntul italic în luptele din ultimele cărți ale epopeii[3]; evenimentele din aceste cărți reprezintă dureroasa dar necesara fază premergătoare definitivei concilieri dintre troieni și itali, proclamată de Iupiter (XII, 832—835), care, prin contopirea fizică și spirituală a celor ce, pentru moment, sînt adversari, va face să triumfe spiritul de solidaritate umană *(concordia)*, la fel cum, în unificarea Italiei, Roma va absorbi și va armoniza diferitele civilizații contrastante, făcînd să se nască, în acea „nouă, mare entitate spirituală"[4], conștiința italică.

Dar grandoarea principiului își are reversul în grandoarea suferinței. Absorbind toate aceste vieți care nu-și aparțin, înghițite de condiționări care exclud fericirea prezentă și personală, destinul colectiv ia aspectul unei drame colective, în ale cărei patetice accente se dizolvă adînca tristețe metafizică a poetului, nuanțată poate de amintirea războaielor civile, dar extinsă la meditația asupra întregii condiții

[1] G. Guțu, *op. cit.*, p. 301.

[2] J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 265.

[3] În acest sens Dante îl va face pe Vergilius să spună, în *Infernul*, I, 106—108: *Di quell'umile Italia fia salute,/ per cui morì la vergine Camilla,/ Eurialo e Turno e Niso di ferute.* (Salvare îi va fi Italiei umile,/ cea pentru care Nisus, Euryal, Camilla/ muriră, ca și Turnus, de răni adînci în lupte.)

[4] E. Paratore, *Virgilio*, p. 322.

umane. În acest amestec de *gravitas* și *pathos*, de absență a fericirii și luminozitate a speranței niciodată abandonate, de suferință personală ce germinează sensul unei mai înalte împliniri, stă nota caracteristică a poeziei vergiliene, al cărei clarobscur stilistic nu este decît reflexul unui clarobscur sufletesc, al ambiguității stării de spirit a poetului, materializată în ambiguitatea semantică a expresiei artistice.

Transferarea continuă a interesului de la acțiunea propriu-zisă la semnificațiile ei, de la întîmplările eroilor la reacțiile lor psihice, face din *Eneida* o operă prin excelență interiorizată, în care tot ce se petrece pe un plan se reverberează în celelalte, condiționîndu-le sau fiind condiționat de ele, ierarhizînd lumea poemului într-o unitate organică indestructibilă. În această ierarhie dominată de voința abstractă și imuabilă a destinului, de care depind nu numai oamenii, ci și zeii, adesea aceștia din urmă intervin doar ca simbol sau suprapunere a planului uman, deși în aparență de relațiile dintre ei depind relațiile dintre oameni. Tradiționala lume a Olimpului homeric, adoptată de Vergilius într-o religiozitate nouă, își schimbă sensurile inițiale; ea nu mai constituie în *Eneida* un „univers al cauzalității", ci un fel de „sporire și proiecție în afara timpului a conștiinței umane"[1]. Același criteriu ca și în cazul oamenilor determină gradul de libertate în lumea divină; puterea zeilor o depășește pe cea umană numai datorită unui grad superior de cunoaștere a raporturilor necesare ce se stabilesc între acte sau evenimente aparent dispersate, cunoaștere în raport cu care dispun de mijloace superioare de acțiune. Forța lor activă *(numen)* sporește în măsura în care exprimă o aderiune la *fatum*, pe care, chiar dacă uneori apare ca expresie a voinței divine în general *(fata deum)*, nu au libertatea de a-l anula, nici de a-l modifica, putînd cel mult să-i întîrzie împlinirea. Nici Iupiter, divinitatea supremă, nu are latitudinea de a devia cursul destinului, ci numai de a-l modifica în detaliu[2]. El este însă singurul care posedă cunoașterea absolută și prin aceasta reprezintă suprema înțelepciune și supremul criteriu al echității, fiind „arbitrul suveran al ordinii morale"[3] a lumii.

Această coloratură morală ce nuanțează panteonul *Eneidei* este rezultatul unui sincretism în care Vergilius a reunit, într-o combinație originală, pietatea romană față de zeii tradiționali cu elemente din teoriile filosofice și misteriosofiile grecești. Criteriul moral după care

[1] J. P. Brisson, *op. cit.*, p. 295.

[2] H. de La Ville de Mirmont, *op. cit.*, p. 297, îl compară pe Iupiter, în raport cu destinul, cu „un magistrat roman în raport cu legea".

[3] *Ibidem*, p. 255.

poetul își construise acest panteon găsea puncte de contact între gîndirea orfică, pitagoreică, platonică sau stoică și vechile rituri ale religiei italice, acestea din urmă prezente în poem nu numai pentru puritatea lor arhaică, ci și pentru a da atmosferei legendare nota de autenticitate și mister. Într-un astfel de sistem, care suprapune sincretismului primitiv tendința spre monoteism din curentele filosofice amintite, zeii intervin ca încarnații sau simboluri ale unei esențe divine unice și absolute[1], substanța imaterială a întregii materii, spiritul universal (cf. VI, 725—726).

Focarul acestei religiozități, care nuanțează întreaga lume a zeilor din *Eneida*, îl constituie inițierea orfico-pitagoreică din cartea a VI-a, spre care converg toate semnificațiile poemului. Revelare a cunoașterii, purificare inițiatică și morală, patetică viziune a destinului sufletelor după moarte, infernul vergilian este în același timp cadrul impunător al consacrării definitive a misiunii Romei în istoria universală, ca forță predestinată să conducă lumea după principiul păcii, al normelor etice și juridice (VI, 850—852). Ansamblul compozit al unor surse religioase, mitologice și filosofice eterogene reunite în configurarea imperiului neființei se unifică într-o grandioasă și tulburătoare viziune poetică, prin care cartea a VI-a este nu numai sinteza, ci și o culme artistică a poemului.

Dar cartea a VI-a este și cheia de boltă în structura compozițională a *Eneidei*, punctul de suspensie al unui echilibru totodată intern și formal între cele două părți simetric dispuse în jurul ei: peregrinările în căutarea patriei predestinate (cărțile I-V), luptele cu italii pe pămîntul consacrat (cărțile VII-XII). Dacă Vergilius a preluat de la Homer cadrul epic al poemului (urmînd schema *Odiseei* în prima secțiune și pe cea a *Iliadei* în a doua), el se arată cu totul original în logica internă a construirii ansamblului, a grupării evenimentelor, în concentrarea și dramatizarea acțiunii, în noua și unitara semnificație imprimată unui fond legendar dispersat și uneori contradictoriu, din care modelează o operă de o desăvîrșită coerență și armonie. Această armonie se naște dintr-un adînc ritm interior, care articulează în perfecte corespondențe nu numai părțile diferite ale poemului, ci și straturile suprapuse, simultan perceptibile, reprezentate de sens, simbol, expresie artistică, versificație. La toate aceste nivele pot fi descifrate simetrii, armonii, suprapuneri sau întretăieri de planuri, contraste, amplificări sau ecouri, astfel încît, dacă s-a vorbit de o savantă arhitectură a poe-

[1] Aspect magistral pus în lumină de Jerôme Carcopino, *Virgile et les origines d'Ostie*, Paris, PUF, 1968. Cf. și J. Perret, *op. cit.*, p. 134.

mului vergilian, se poate vorbi la fel de justificat despre o structură polifonică, în sensul propriu al cuvîntului.

O mare varietate de ton și atmosferă rezultă din alternarea tratării epice cu cea dramatică sau lirică, a scenelor statice cu scene de mișcare, din gradația progresivă a stărilor sufletești sau a descrierii peisajului, din transparența sau ambiguitatea imaginii, cărora le corespunde, într-o adevărată magie de culori și sunete, nesfîrșita nuanțare a valorilor semantice și a jocului ritmic, prin care opera vergiliană a ridicat arta poetică la culmile cele mai înalte.[1]

Reunind un mare spirit cu un mare artist, *Eneida*, operă nouă și originală, a deschis literaturii de mai tîrziu drumul a nenumărate experiențe, rămînînd în același timp un tezaur de valori universal umane, prin care cel mai roman dintre poeții latini a devenit una dintre marile conștiințe ale civilizației tuturor timpurilor. Dacă moartea neașteptată a poetului l-a împiedicat să aducă epopeii sale ultimele finisaje dorite, lăsînd-o într-un fel neterminată[2], aceasta nu a întîrziat să-și găsească locul printre capodoperele literaturii universale.

Editată imediat după moartea poetului de către prietenii săi, Varius și Tucca, la îndemnul lui Augustus, *Eneida* a fost primită cu entuziasm de romani, care, salutînd în ea marele poem național așteptat, i-au adus omagiul de a o supranumi *Gesta populi Romani*. Celebritatea *Eneidei* n-a încetat să crească odată cu trecerea timpului, făcînd din ea izvor de inspirație, obiect de studiu și de exegeză. Încă din antichitate i s-au dedicat comentarii, dintre care cele păstrate, aparținînd lui Servius (sec. IV e.n.), Donatus (sec. IV e.n.) și Macrobius (sec. V e.n.) prezintă și astăzi interes, iar exegeza modernă însumează mii de titluri, descoperind noi aspecte și modalități de interpretare, confirmînd perena actualitate a poemului vergilian.

Influența literară a *Eneidei* se manifestă chiar de la început, făcîndu-se sensibilă în opera unor poeți ca Ovidius, Propertius, Tibullus sau Lucanus; mai tîrziu, Silius Italicus, Valerius Flaccus și Statius îl vor imita, fără însă a pătrunde în spiritul vergilian. Abia în Evul Mediu, care țesuse o adevărată legendă în jurul vieții lui Vergilius, considerîndu-l *omniscіens*, răspîndindu-i o faimă de profet și interpretîndu-i alegoric opera, se va naște un poet cu adevărat pe măsura celui

[1] Trăsăturile de mai sus, prin care Vergilius se definește ca artist și a căror tratare concretă nu este posibilă în limitele acestor pagini, au fost puse în evidență în comentariul ce însoțește ediția pe care o prezentăm.

[2] Este vorba de unele contradicții de detaliu și de cele aproximativ 60 de versuri neterminate.

pentru care își mărturisește cultul[1], numindu-l „degli altri poeti onore e lume"[2], și acesta este Dante Alighieri; pentru că, așa cum Vergilius, pornind de la Homer, crease o operă la fel de mare dar cu totul deosebită de cea a maestrului său, Dante, pornind de la Vergilius, se înrudește cu el doar prin genialitatea concepției și forța viziunii poetice. Astfel se naște, în cultura europeană, o triadă a geniului arcuită peste milenii, în care Homer, Vergilius, Dante retrăiesc unul în celălalt, de fiecare dată într-o expresie cu totul singulară.

Mai tîrziu, epopeile populare sau cele culte trădează într-un fel sau altul influența *Eneidei*, ale cărei ecouri le regăsim în *Orlando furioso* de Ariosto, *Ierusalimul eliberat* de Tasso, *Lusiada* lui Camões, *Paradisul pierdut* al lui Milton, *Henriada* lui Voltaire. Iar în personajele din teatrul lui Racine retrăiește emoționantul reflex al victiii din figura Didonei, împrumutîndu-i trăsăturile pînă la detaliu.

Se pare că Dido a făcut să vibreze cel mai mult și sufletul muzicienilor: Purcell își începe cariera cu opera *Dido și Aeneas*, Domenico Scarlatti compune piesa pentru pian *Didona abandonată;* același titlu îl va purta o cantată pentru soprană și cor de Rossini, ca și o sonată de Clementi, pentru a aminti doar cîteva nume.

Sugestia vizuală a poeziei vergiliene a impresionat atîția pictori, încît, catalogate, lucrările lor ar putea ilustra bogat întreaga *Eneidă*. Printre ei, Rafael a pictat *Didona pe rug* (subiect ales și de Rubens), *Aeneas purtîndu-l pe tatăl său, Anchises* (detaliu din fresca *Incendio di Borgo);* Giorgione, *Aeneas, Euandrus și Pallas în fața stîncii Capitoliului;* Tiepolo, *Construirea calului troian;* Van Dyck, *Venus cerînd lui Vulcan armele pentru Aeneas;* Pieter Brueghel cel Tînăr, *Aeneas și Sibylla coborînd în Infern*, ca să nu mai vorbim despre nenumăratele miniaturi care împodobeau cele mai frumoase manuscrise renascentiste ale *Eneidei*.

Foarte rar o operă literară a suscitat un asemenea elan al inspirației, ramificat în atîtea domenii. Cu atît mai viu s-a manifestat de-a lungul timpului dorința de a veni în contact direct cu opera marelui poet (ceea ce a fost posibil prin studiul ei asiduu în școli și universități, din antichitate pînă în zilele noastre), ca și dorința de a transpune

[1] *Tu se' lo mio maestro e il mio autore;/ tu se' solo colui da cui io tolsi/ lo bello stilo che m'ha fatto onore.* (Tu-mi ești maestrul, tu-mi ești autorul;/ doar de la tine singur am deprins/ frumosul stil ce mi-a adus onoare. — Dante, *Inf.*, I, 85—87).

[2] „A celorlalți poeți podoabă și lumină" (Dante, *Inf.*, I, 82).

într-o interpretare proprie textul original; numeroasele traduceri existente în toate limbile moderne au făcut posibilă lectura capodoperei vergiliene chiar pentru cei cărora textul original nu le este accesibil.

În ce măsură o traducere poate da imaginea unei astfel de opere? Dacă am răspunde împreună cu Voltaire (ceea ce ar putea fi înclinat să facă oricine a avut prilejul să contemple în original poemul), am putea exclama ca el, adresîndu-se marchizei du Deffand: „... dar alături de Vergilius nu poate sta nimic. Îl cunoașteți din traduceri; însă poeții nu se traduc! Oare muzica se poate traduce?"[1]. Desigur, nici o traducere nu poate înlocui originalul. Și totuși, traducerile de valoare au făcut posibilă dimensiunea cu adevărat universală a literaturii, existența unui patrimoniu spiritual comun. O traducere care recreează poezia poate transmite, în formă proprie, vibrația originară.

O astfel de traducere, capabilă să recreeze originalul, este versiunea *Eneidei* datorată lui George Coșbuc. În ea se interferează geniul a doi poeți, ceea ce rar se întîmplă, făcînd posibilă păstrarea adevăratei fidelități, cea a spiritului poeziei. Temperamentul pasionat dar și delicatețea sentimentelor, vizibile și în creația originală a poetului român, au transmis traducerii sale două calități esențiale ale operei vergiliene: suflul epic, de largă respirație, și totodată nuanțarea detaliului, ca și marea mobilitate în trecerea de la un ritm vivace la unul lent, de la a crea o atmosferă violentă la una calmă, ceea ce-l face să excelеze în pasajele dramatice sau în cele descriptive. Aceste calități se manifestă la Coșbuc cu predilecție în descrierile de natură, pe care o simte în toată gama ei de manifestări.

O mai mică subtilitate descoperim în nuanțarea stărilor psihice (în cartea a IV-a, de pildă), unde adesea gradația aproape imperceptibilă din textul original își pierde în traducere o parte din forța de sugestie, tocmai prin accentuarea prea vizibilă sau chiar exagerarea sensurilor; dar cartea a IV-a, deși cea mai accesibilă percepției unui cititor modern, impune traducătorului cele mai mari dificultăți stilistice, pentru că marea ei forță psihologică emană din jocul contrastelor și nuanțărilor la chiar acest nivel. Ceea ce Coșbuc izbutește să reproducă magistral în pasaje de acest fel este nuanțarea ritmică în acord cu mișcarea psihică, acord foarte rar întîlnit în traduceri.

[1] Voltaire, *Corespondență*, Ed. Univers, București, 1978, p. 299 (trad. Maria Carpov).

Dovedind, pe lîngă calităţile de mai sus, un rar simţ al limbii, Coşbuc reuşeşte să păstreze culoarea, atmosfera şi tonalitatea operei, să transpună la un înalt nivel artistic vibraţia imaginii:

Suflă prin noapte răcori; cu zare şi luna le-ajută
Drumul şi scînteie-n larg tremurata lumină pe-adîncuri.[1]

Din acest punct de vedere, este uimitoare fidelitatea lexicală faţă de textul original[2], realizată într-o limbă românească pură, îmbogăţită cu arhaisme, combinaţii originale de cuvinte sau chiar cuvinte create de el. Iar pentru noi, care recitim traducerea la aproape un secol după apariţia ei[3], chiar unii termeni uzuali în vremea lui Coşbuc încep să se înnobileze prin patina timpului, într-un farmec uşor vetust, unii dintre ei printr-o simplă schimbare fonetică (pacinic, vecinic, martur etc.).[4]

Dar numai cine cunoaşte caracterul sintetic al limbii latine şi dificultăţile implicate de încorsetarea perifrazelor limbii române în forma fixă a hexametrului îşi poate da seama cu adevărat ce a realizat Coşbuc prin această traducere, în care se arată atît de fidel şi atît de liber în acelaşi timp. El a fost primul care a demonstrat, într-o operă de mari proporţii, posibilitatea limbii noastre de a fi modelată în ritmuri clasice. Şi nu i-a fost uşor să convingă, tocmai prin incredibilul noutăţii pe care o aducea. Dacă autorul unui articol apărut la cîteva zile după publicarea primei ediţii saluta această calitate („Volumul acesta e o surprindere şi prin formă şi mai ales prin cuprinsul său. *Eneida* tradusă

[1] *En.*, VII, 8—9. Vezi şi VIII, 589—591; V, 526—527 etc.

[2] „El a dat cuvintelor un cît mai pronunţat caracter concret, pentru ca ele să reproducă nu numai ideea, în abstracţiunea ei, ci însăşi imaginea." (Nicolae Lascu, *Coşbuc şi literatura greco-romană*, în: *Tribuna*, Cluj, X, nr. 38, 1966, p. 2.)

[3] Prima ediţie a *Eneidei* datează din 1896.

[4] Dar tocmai la nivelul limbajului se poate aduce traducerii lui Coşbuc obiecţia de fond, care priveşte de fapt o tendinţă generală a epocii: aceea de a denatura într-o oarecare măsură spiritul antic, prin încercarea de actualizare şi autohtonizare a unor realităţi specifice. Astfel, augurul va fi numit pe alocuri „popă", obiectele de cult „odăjdii" sau „pristoluri", apa lustrală „aghiasmă" etc.; la fel, sandalele apar uneori ca „opinci", cîntecul de flaut — „doină", adaptări care, chiar cînd sună frumos, schimbă sensurile originalului. De asemenea, o anume tendinţă de imprimare în limbaj a unei note populare acolo unde nu este decît una arhaică, într-o operă care reprezintă expresia cea mai cultă a limbii latine.

în hexametri românești!"[1]), cei mai mulți profesori și academicieni i-au reproșat-o[2], evident, din motive filologice (aducînd argumentul că o limbă modernă, fiind ritmică, în timp ce latina este prozodică, traducerea în metru original este incompatibilă). Aceasta nu i-a împiedicat însă să-i acorde, în 1897, „Marele premiu Năsturel" al Academiei Române, recunoscînd în traducerea lui Coșbuc o lucrare „atîta de meritorie și menită ca să înzestreze literatura română cu o operă ce puține alte literaturi, cu sutimi de ani mai vechi decît a noastră, o posedă"[3]. Astfel, pentru prima dată Academia consacra o traducere din literatura antică, acordîndu-i cel mai mare premiu, pe care pînă atunci nu-l primiseră decît Alecsandri și Odobescu, „pentru o întreagă activitate literară"[4].

În mod paradoxal însă, această traducere a rămas neterminată în același fel în care a rămas și originalul ei, deși de la prima ediție, în care autorul promitea revizuirea traducerii, pînă la moartea acestuia s-au scurs peste două decenii[5]. De ce Coșbuc nu a revenit asupra *Eneidei*? Fără a avea o certitudine, credem că răspunsul se află într-o adnotare a poetului existentă pe ediția Campi a *Paradisului* lui Dante, p. 638, din biblioteca sa: „Am văzut că Dante e culmea artei poetice, după ce am citit pe Virgil și l-am tradus"[6]. Într-adevăr, ultimii aproape douăzeci de ani din viață poetul și i-a dedicat, după cum se știe, traducerii *Divinei Comedii*, care i-a absorbit toate preocupările.

[1] G. P., *Eneida lui Coșbuc. Recensiune*, în: *Tribuna*, XIII, 1896, nr. 259. Cît de mare era noutatea se poate vedea din consultarea traducerilor din *Eneida* anterioare celei semnate de Coșbuc, toate în versuri rimate sau albe, nici una la un nivel cu adevărat artistic, nici una integrală (celelalte trei traduceri românești integrale apărînd mult după ea: 1913, N. Pandelea, proză; 1938, E. Lovinescu, proză; 1956, D. Murărașu, hexametri). Cît despre distanța literară care desparte traducerea lui Coșbuc de prima traducere românească din *Eneida*, este de ajuns să citățm titlul: *Istoria lui Virgilie Maro despre stricarea Troiei prin Greci și redicarea neamului rîmlenescu după mergerea lui Eneas cu sociile sale în Italia*. Acum antaiu depe limba latineasca întoarsa pe rumanie prin Vasile Aaron. Bibl. Acad. R.S.R. filiala Cluj, fondul Oradea. 1805.

[2] D. Evolceanu, *Aeneis. Traducere în formele originale de George Coșbuc* în: *Convorbiri literare*, XXXI, 1897, p. 80—89. Cf. și D. C. Olănescu, I. Kalinderu și alții, care totuși îl laudă în ansamblu; Al. Roman este singurul care observă: „Dar tocmai acesta este marele merit al lucrării" (*Analele Academiei Române*, seria II, tom XIX, 1896—1897, p. 309—313).

[3] *Ibidem*. (Cuvintele aparțin lui Gr. G. Tocilescu).

[4] *Ibid.*

[5] În acest răstimp au apărut edițiile II (1898) și III (1910), ambele fiind reeditări (cu mici modificări, mai ales în favoarea ritmului) ale ediției I.

[6] Semnalată în introducerea la volumul: George Coșbuc, *Comentariu la „Divina Comedie"*, Editura pentru literatură, București, 1963, p. XLVII—XLVIII.

Acestei renunțări la ștefuirea traducerii *Eneidei* i se datorează o serie de pasaje neglijent traduse, de greșeli, de cuvinte fără valoare poetică și adesea fără corespondent în original folosite în mod abuziv (jalnic, groaznic, cu zorul, vesel, însă, vuiet, a vuieta etc.) sau lipsa de muzicalitate a unor versuri. Toate acestea se pierd însă în monumentalitatea ansamblului, prin care Coșbuc a creat o operă cu adevărat literară. „Cu toate criticile care i s-au adus și cu toate încercările făcute de alți traducători în cursul timpului, această versiune a rămas încă neîntrecută. Ea va putea fi depășită numai prin opera unui poet cu resurse epice egale acelora ale lui Coșbuc"[1].

Reeditînd această lucrare, după mai mult de o jumătate de secol de la ultima ei apariție, Editura Univers îndeplinește un act de cultură cu o dublă valoare. Îi mulțumim cu acest prilej pentru condițiile de apariție acordate, iar redactorului cărții, Florin Chiriței, pentru desăvîrșita colaborare asigurată de competența și spiritul colegial cu care ne-a stat alături. Aceleași mulțumiri profesorului Mihai Nichita, a cărui înaltă profesionalitate a dat girul științific volumului de față, acceptînd să-l citească în manuscris.

STELLA PETECEL

[1] Nicolae Lascu, *Clasicii antici în România*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 105.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reprezintă cea de a VI-a ediție a traducerii Eneidei *în versiunea lui George Coșbuc, publicată pentru prima oară în anul 1896 cu titlul original:* Aeneis *(P. Vergilius Maro,* Opere complete. Partea I: Aeneis. *Traducere în formele originale de George Coșbuc. București, Editura Librăriei C. Sfetea, 1896, 253 p.). Distinsă în 1897 de Academia Română cu „Marele premiu Năsturel" pentru valoarea literară deosebită, ea este prima traducere românească în metru original (hexametru dactilic) a poemului vergilian.*

Toate reeditările de pînă acum (1898 — ediția a II-a, 1910 — a III-a, 1920 — a IV-a, 1926 — a V-a) au reprodus ediția I (cu unele modificări de detaliu operate în ediția), a II-a fără revizuirea capitală a traducerii sau notele promise în prefața acesteia. Actuala reeditare este prima care prezintă un text confruntat cu originalul (stabilit după edițiile critice menționate în nota bibliografică) și comentat.

Traducerea poetului român a fost respectată de noi sub toate aspectele, singurele intervenții pe care ni le-am permis fiind stabilirea corectă a semnelor de punctuație (în cazurile absolut necesare) și adaptarea parțială a grafiei la normele actuale (limitîndu-ne la modificări de tipul: voi *și nu* voiŭ, ziuă *și nu* ḑiuă, oase *și nu* óse, plîngător *și nu* plângĕtor etc., *dar păstrînd intacte toate formele vechi cu valoare poetică sau culoare de epocă: paseri, flacări, întunerec, rumpe, vecinic, martur etc.). Corectarea greșelilor de tipar (variabile de la o ediție la alta și uneori generatoare de confuzii) s-a făcut în conformitate cu*

ediţiile I—II şi cu manuscrisele menţionate mai jos. Textul de bază utilizat este ediţia a II-a, ea reprezentînd forma definitivă dată de traducător.

Dat fiind că G. Coşbuc a respectat grafia originală a numelor proprii, am reprodus-o ca atare, adoptînd-o şi în note (aici, însă, cu excepţia celor încetăţenite de prea multă vreme sub o formă adaptată, cum sînt Ahile sau Ulise). În toate aceste cazuri diftongul ae *se va citi* e, *iar* oe — e *sau* ö. *Datorită exigenţelor ritmului, în textul traducerii apar inevitabil dublete (Iuno/ Iunona, Dido/Didona, Sergestus/Sergest, Iupiter/Joe etc.). În cazul numelor cu forme duble în limba latină, am păstrat varianta aleasă de Vergilius şi reprodusă de Coşbuc (Ulixes, Andromache).*

Toate versurile neterminate respectă cu fidelitate originalul.

Omisiunile, greşelile sau inadvertenţele existente în traducere au fost semnalate în note, unde s-a dat versiunea corectă sau fidelă originalului, uneori cu menţiunea „textual", alteori nu (cînd repetiţia ar fi devenit obositoare), în toate cazurile însă putînd fi recunoscută după caracterul de literă deosebit de cel al contextului.

În dorinţa de a clarifica sau corecta cît mai mulţi termeni confuzi din traducerea poetului român — în măsura posibilă — prin intermediul lui însuşi, am consultat variantele de manuscris nr. 2921 şi 2923 A şi B existente la Biblioteca Academiei R.S.R., semnalate în note, cu indicarea între paranteze a numărului manuscrisului şi filei; ca şi în cazul propriilor noastre intervenţii, ele nu vizează valoarea poetică a traducerii, ci fidelitatea semantică faţă de original sau explicarea unor termeni învechiţi.

În comentariile ce însoţesc volumul am avut în vedere în primul rînd facilitarea unei înţelegeri clare şi complexe a operei (care abundă în aluzii, subtilităţi şi ambiguităţi) şi reliefarea calităţilor ei artistice. În acest scop, am pus accentul pe notele de interpretare, fără a neglija, desigur, notele informative. Interpretarea priveşte toate aspectele implicate de sensurile originalului: istorie, mitologie, instituţii şi tradiţii romane, filosofie, psihologie, artă a compoziţiei, stil, limbaj, versificaţie. Luînd în consideraţie ansamblul acestor aspecte, am încercat să introducem cititorul nu numai în opera propriu zisă, ci şi în atmosfera epocii şi în spiritualitatea antică, în general.

Fundamentalul criteriu care ne-a condus în pregătirea acestei ediţii a fost acela al unei probităţi egale faţă de autor, traducător, cititor.

S.P.

PREFAŢA TRADUCĂTORULUI LA EDIŢIA I

De cîţiva ani mă ocup cu traducerea operelor lui Vergil, Homer, Plaut, Terentius şi Aristophanes. Cu volumul acesta încep seria traducerilor. Volumul viitor va fi „Georgica" şi „Bucolica" lui Vergil. Al treilea volum va cuprinde cîte o comedie de-a celor trei scriitori teatrali. Pe Homer am început să-l traduc şi, dacă voi avea tot acelaşi zel de lucru ca şi pînă acum, o să-l public mai tîrziu.

De data asta public „Aeneida" fără note. O privesc ca o încercare de traducere şi aştept s-o supui unei revisii, după ce publicul pricepător va avea bunăvoinţa să mă facă atent la greşelele ce le-am făcut. Căci, oricîtă silinţă mi-aş fi dat, nu m-au îngăduit şovăitorii paşi ai începătorului să merg cu deplină siguranţă şi poate n-am priceput multe, şi multe s-ar fi putut spune mai bine şi n-am ştiut cum. A trebuit să mă lupt cu formele hexametrului, cu formele de gîndire ale celor vechi, cu felul lor de exprimare. Şi mai ales cu alegerea cuvintelor româneşti: e greu să redai limba clasică latinească în limba românească a poporului, mai ales cînd n-ai loc să faci perifrase, căci versul traducerii mele răspunde versului latin. Printr-astea munca traducerii e grozav de truditoare şi nespornică.

Nădăjduiesc că voi putea publica pe Vergil mai tîrziu, revăzut şi cu notele trebuitoare pentru înţelegerea şi a celor ce n-au întinsa cultură clasică ori n-o au deloc.

G. COŞBUC
1896

CARTEA I

Lupte vă cînt şi pe-oşteanul[1] ce-odată, din cîmpii troianici,
Dus de meniri[2] a sosit în pămîntul ital, la lavinii[3]
Cei de pe mal. Îl zvîrliră prin ţări şi pe-adîncuri întruna
Zeii, cît timp a ţinut mînia mîhnitei Iunone.[4]

[1] În original: *virumque* (şi pe bărbatul), ceea ce presupune nu numai calitatea de *oştean* a eroului (exprimată prin *arma* — faptele de arme), ci *omul* în complexitatea lui, aşa cum se va contura de-a lungul *Eneidei* figura troianului Aeneas, legendarul strămoş al neamului roman.

[2] Prin acest termen, Coşbuc traduce frecvent latinescul *fatum* (destin, soartă), a cărui invizibilă prezenţă străbate semnificativ întreg poemul, condiţionîndu-i acţiunea. Conceput ca ordine prestabilită şi imuabilă, ca lege universală şi incomprehensibilă esenţă divină, căreia i se supun nu numai oamenii, ci şi zeii, destinul îndeplineşte la Vergilius rolul de determinare aprioricâ a istoriei. Această concepţie, influenţată de curentele filosofice elenistice (mai ales de stoicism), va marca deosebirea fundamentală dintre epopeea poetului latin şi cele ale inspiratorului său, Homer.

[3] Locuitorii cetăţii Lavinium, fondată după tradiţie de Aeneas pe coasta vestică a Italiei, în apropierea reşedinţei regelui legendar Latinus. (J. Carcopino, identificînd cele două aşezări, ajunge la concluzia că Lavinium ar fi preexistat sosirii lui Aeneas).

[4] Aluzie la cei şapte ani de rătăciri pe mare, relatate în primele cărţi ale *Eneidei*, după modelul *Odiseei*. Înverşunarea Iunonei împotriva troienilor (din motive ce vor fi dezvăluite mai jos) este subliniată de epitetul *saeva* (crudă, neînduplecată), tradus aici prin *mîhnită*.

Patimi și-n lupte-a-ndurat[1], în Latium pînă s-aducă
Zeii troieni[2] și temeiuri să-și pună cetății[3] din care
Neamul latin a purces, poporul albanic și Roma[4].
Muză[5], vestește-mi temeiul, din care călcare-a poruncii
Astfel de multe dureri s-aducă vrăjmașa regină[6]
Celui mai vrednic bărbat[7], amaruri atîtea gătindu-i?
Patimi atîta de mari s-ascundă sub piepturi chiar zeii?[8]
Veche-o cetate era, de tyrii[9] clădită, Carthago —
Malul italic avîndu-l în față, departe, și gura
Tibrului — tare-n puteri, cu zel și-ndărătnică-n lupte;
Pe-astă cetate-o iubea, mai mult decît toate, Iunona,
Chiar decît Samos[10] mai mult, se zice. Ținîndu-și acolo
Carul și stemele[11] toate, se luptă și tinde s-aducă

[1] Luptele purtate de Aeneas pe teritoriul italic sînt narate în ultimele șase cărți, inspirate după *Iliada*.

[2] Penații, divinități protectoare ale familiei și cetății, de salvarea cărora depindea supraviețuirea spirituală a Troiei; mai tîrziu, ei vor deveni zeii protectori ai Romei.

[3] Lavinium.

[4] *Poporul albanic* îl constituiau locuitorii cetății Alba Longa, fondată de Ascanius (Iulus), fiul lui Aeneas; Roma va fi fondată de Romulus, descendent al regilor albani.

[5] Invocarea muzei, atît la începutul poemului, cît și ca introducere a fiecărei secțiuni importante, era un procedeu impus de tradiția epică.

[6] Iuno, în calitate de soție a lui Iupiter, zeul suprem în mitologia romană.

[7] În original: *insignem pietate virum* (pe un bărbat vestit prin pietate); *pietas*, virtute specific romană, definea un complex de calități morale, în sensul respectului și fidelității în îndeplinirea îndatoririlor față de zei, patrie, familie; aceleași calități sînt exprimate de epitetul constant al lui Aeneas, *pius* (pe care Coșbuc îl traduce de obicei prin *cucernicul, bunul* sau *blîndul*). Dușmănia Iunonei față de un om care se distinge prin devotament față de zei adîncește, prin contrast, dramatismul conflictului.

[8] Ideea de divinitate era asociată, în epoca lui Vergilius, unui ideal moral incompatibil cu manifestările pasionale; de aici, nuanța de indignare față de iraționalul atitudinii zeiței. Factura epică a operei îi cerea însă păstrarea, cel puțin formală, a unui Olimp tradițional.

[9] Locuitori ai cetății feniciene Tyr, care, împreună cu regina lor, Dido, fondaseră cetatea Carthago, situată în nordul Africii (pe țărmul actualei Tunisii).

[10] Insulă în Marea Egee, unde fusese celebrată, după legendă, căsătoria Iunonei cu Iupiter; acolo, zeița avea un celebru sanctuar.

[11] Adică *armele*.

Neamuri sub mîndru-i toiag, de cumva o-ngăduie soarta.
Însă, prin veacuri, un neam veni-va, din sînge troianic
(Astfel s-aude), pieire-aducînd cetății Carthago[1],
Neam îndrăzneț în război și deprins să supuie popoare,
Libya[2] făcînd-o pustiu; torc Parcele firul lor astfel.
Asta e temerea ei. Și-n urm-amintindu-și de Troia,
Unde-n trecutul război s-a luptat împotriva lui Hector,
Simte că nu i s-au stins în suflet mînia și-amarul;
Tot supărat-a rămas și-o zbuciumă pînă-n adîncuri
Cruda rostire-a lui Paris și-ocara frum'seții respinse[3],
Ah, și-urîciosul popor[4] și mărirea ce-avu Ganymedes[5]!
Plină de furie, deci, pe mări azvîrli pe troienii
Cîți au scăpat de mînia danac[6], de crudul Achilles,
Mult încercîndu-i pe drumuri, departe de Latium.
Umblat-au
Ani îndelungi, prigoniți de menire, prin mările toate.
Trude-așa mari trebuiau spre-a naște poporul romanic!
Malul siculic[7] de-abia li se-ascunse vederii și-n larguri
Veseli pluteau, spintecînd cu prora săratele spume,
Iată, și Iuno, purtînd în suflet eterna-i durere,

[1] Aluzie la războaiele punice, încheiate cu distrugerea Cartaginei de către romani, în anul 146 î.e.n.

[2] Numele antic al părții septentrionale a Africii (ca în cazul de față); uneori era denumită astfel întreaga Africă.

[3] Fiind desemnat să decidă în disputa pentru frumusețe dintre zeițele Iuno, Minerva și Venus, Paris, fiul cel mai mic al lui Priamos (regele Troici) o alesese pe Venus; cum Aeneas era fiul acesteia și în același timp compatriot cu Paris, va fi obiectul răzbunării geloasei zeițe.

[4] Poporul troian. Întemeietorul Troiei, Dardanos, se născuse din unirea lui Iupiter cu Electra, fiica lui Atlas, devenită astfel o rivală a Iunonei; ura față de rivală se răsfrînge aici asupra urmașilor ei.

[5] Ganymedes, fiul regelui troian Tros (cf. *Il.*, V, 265), a cărui frumusețe îl impresionase pe Iupiter, fusese răpit de acesta și adus în Olimp, unde o înlocuise pe Hebe, fiica Iunonei, în rolul de paharnic al zeilor. Așadar, Iuno avea multiple motive să-i urască pe troieni.

[6] În poemele epice, grecii apar adesea sub numele generic de danai, după numele legendarului lor strămoș Danaos, fondatorul Argosului.

[7] Denumire a Siciliei, dată după numele celei mai vechi populații a insulei, siculii.

Zise[1]: „Să-mi lepăd eu gîndul de-acum? Să mă dau biruită?
N-am eu să-mpiedic în drum spre Latium pe prințul[2] troianic?
Soarta m-oprește?! De ce? Dar cum aprinse și Pallas[3]
Flota grecească din port, pe-ahei[4] în vîltori înecîndu-i
Numai căci Aias greșise[5], turbatul născut din Oileus?
Însăși din cer aruncînd puternicul foc[6] al lui Joe,
Flota-n risipă-a sfărmat-o și vifor pornit-a pe-adîncuri;
Chiar și pe cel[7] ce din pieptul strivit își respiră văpaia,
Dînsa-l răpi cu vîrtejuri, de stînci ascuțite strivindu-l.
Darmite eu! Că mă plîmb — o regină — prin ceruri, lui Joe
Soră fiind și nevastă! Să port cu poporul acesta
Lupta, cu unul, de ani? Dar cine de-acum să se-nchine
Slabei Iunone, aducîndu-i cu rugă pe-altare vreo jertfă?"
Astfel, cu pieptul aprins, jelindu-se-n sinești, zeița
Pleacă-n pămîntul eolic[8], în țara furtunilor, pe-unde
Austrul turbează-n vîrtejuri; acolo-n ponorul noptatec
Aeol prin aspre porunci domolește turbatele volburi
Pline de urlet și negre furtuni și le ține-n prinsoare.
Ele cu vuiet se-ndeasă spre porți, răzvrătite, și geme

[1] Monologul Iunonei, de factură tragică, relevă caracterul acesteia de femeie pasionată, orgolioasă, dominatoare. Este considerat un model de elocvență și de subtilitate psihologică.

[2] În original: *rex* (conducător, căpetenie).

[3] Pallas Athena, care în războiul troian îi susținuse pe greci.

[4] Alt nume generic dat grecilor.

[5] Aias din Locri, unul dintre eroii greci participanți la războiul troian, încercase s-o smulgă cu forța din templul Atenei pe Cassandra, fiica lui Priam, care se refugiase acolo în noaptea căderii Troiei, căutînd protecție; pe lîngă sacrilegiul de a ataca un loc inviolabil, Aias răsturnase, în brutalitatea mișcării, statuia zeiței, aducîndu-i astfel o dublă jignire. După versiunea adoptată de Vergilius (cf. Euripide, *Troienele)*, Atena îl va pedepsi la întoarcerea spre casă, stîrnind o furtună în care eroul se îneacă; după versiunea lui Homer *(Od.*, IV, 499—511), va muri pedepsit de Poseidon.

[6] Fulgerul.

[7] Aias.

[8] Eolia, legendarul ținut al vînturilor și furtunilor stăpînit de zeul Eol, din care Homer *(Od.*, X, 3) face o insulă plutitoare, a cunoscut în imaginația autorilor antici mai multe localizări, îndeobște în zona vulcanică de la nord de Sicilia (vezi și VIII, 423). Încă de pe atunci, o minte lucidă ca cea a lui Eratostene (citat de Strabon, I, 24) își exprima scepticismul privitor la natura fantezistă a încercărilor de a identifica spații legendare.

Muntele-ntreg de murmur; dar Aeol pe stîncă cu sceptru
Șade-ndîrjit, domolindu-le focul și-aleanul mîniei;
Altfel, ieșind, ar preface și marea, și țara, și-adîncul
Cerului tot un amestec, văzduhul întreg frămîntîndu-l.
Însă puternicul tată[1] le-ascunse-n noptatece peșteri,
Grijă cumplită purtînd, și munte pe munte grămadă
Puse deasupra, și-n pază le dete lui Aeol, să-mpace
Vînturi nebune prin legi, iar vînturi domoale s-aprindă.

Iuno s-apropie-acum de bătrîn, cu vorbire rugată:
„Aeolus, ție ți-a dat al zeilor tată puterea
Mări furioase s-adormi și mări liniștite să-nfurii;
Mie potrivnic de mult, un neam, pe tyrrhenice-adîncuri[2]
Vine-n pămîntul italic și-aduce penații din Troia.
Scutură repezi furtuni și scufundă-le flota-n adîncuri,
Mînă-i pe mări risipiți și cu morții lor seamănă marea!
Nimfe de două ori șapte eu am, nespus de frumoase;
Uite, pe cea mai cu farmec copilă, pe Déïopéa,
Ție nevastă ți-o dau[3] și-a ta s-o numești tu de-a pururi,
Drept o răsplată că-mi faci și binele-acesta, iar anii
Dulci să ți-i facă, s-ajungi și părinte de-odrasle frumoase!"

Aeol cu vorbe atunci: „Regină, oricare ți-e dorul,
Spune-l! Dator eu mă simt să-ți duc în plinire porunca.
Tu-mi dăruiseși puterea, tu sceptrul și mila lui Joe;
Numai prin tine-am ajuns să stau la o masă cu zeii,
Domn am ajuns pe furtuni și pe neguri numai prin tine!"

Zise; și muntele gol îl izbește-ntr-o coastă cu vîrful
Lăncii, și-n stoluri acum deodată prin poarta deschisă
Repezi pe mări se grăbesc[4], prin inima mărilor scurmă

[1] „Atotputernicul tată" *(pater omnipotens)*, calificativ constant al lui Iupiter.

[2] Marea Tireniană.

[3] Iuno se adresează aici în calitate de protectoare a căsătoriei *(pronuba)*; de fapt, ea folosește un ton diplomatic, la care Eol se supune cu un fel de disimulată complicitate; el nu are independența suveranului bonom și patriarhal zugrăvit de Homer *(Od.*, X).

[4] Furtuna descrisă în versurile următoare este o *imitatio* după cea înfățișată de Homer în *Odiseea*, V; dar, în timp ce descrierea homerică are caracterul unui episod pitoresc, cea de față provoacă, printr-o tensiune dramatică progresivă, pateticul sentiment al absurdității atîtor suferințe ce păreau depășite, apărînd, în același timp, ca o simbolică prefigurare a viitoarelor încercări impuse de destin.

Notus şi Eurus pe-un pas, şi plinul de-o repede ploaie
Afric'[1], şi groaznice valuri le-azvîrl tăvălite spre maluri.
Urlă prin noapte şi vaier de oameni, şi pocnet de funii,
Norii-n văzduhuri ascund călătorilor cerul şi ziua,
Grabnic se-ntinde pe-adîncuri o negură neagră ca noaptea.
Tunetul urlă prin cer şi se zguduie zarea de fulger,
Moarte năpraznic-acum prevestind călătorilor palizi.
Rece trecîndu-i prin trup, o groază simţeşte viteazul[2],
Geme şi mîinile-n sus le-nalţă-amîndouă spre ceruri,
Astfel cu vaiet zicînd: „Ferice de trei ori, de patru,
Cei ce muriră străpunşi sub naltele ziduri, sub ochii
Taţilor noştri, la Troia! Tu, cel mai puternic din neamul
Graic, Tydidule[3], tu! Căci n-avui norocul pe cîmpii
Troiei să cad, şi să-mi las în mîinile tale suflarea,
Unde puternicul Hector e mort, răpusul de-Achilles,
Ah, şi voinicul Sarpedon[4], şi Simois[5] unde răstoarnă
Scuturi de tineri, şi coifuri, şi trupuri viteze-n vîltoare!"[6]
Iată, pe cînd se plîngea, cu şuier furtuna din norduri[7]
Zvîrle corabia-ndărăt şi ridică spre stele potopul.
Vîslele ţăndări se frîng; se-ntoarce cu dunga spre valuri
Vasul, iar munţii de apă vuiesc în huită cădere.
Unele-atîrnă pe creştet de valuri; şi-o seamă-n prăpastii
Lunecă pînă-n pămînt, în nămolul ce fierbe cu clocot.
Vîntul izbeşte pe trei şi le-azvîrle de stîncile-ascunse

[1] Notus era un vînt ce sufla de la sud; Eurus sufla de la est, iar Africus de la sud-vest.

[2] Aeneas.

[3] Nume purtat de Diomedes, ca fiu al lui Tydeus. Este unul dintre cei mai viteji eroi greci din războiul troian, care, luptînd cu Aeneas, l-ar fi putut ucide, dacă n-ar fi intervenit Venus (cf. *Il.* V, 239).

[4] Regele lycienilor, fiu al lui Zeus; luptînd ca aliat al troienilor, a fost ucis de Patroclu.

[5] Rîu din vecinătatea Troiei.

[6] Strigătul de disperare cu care Aeneas îşi face apariţia (criticată de numeroşi comentatori ca fiind lipsită de grandoare epică) nu este decît firescul moment de slăbiciune resimţit de exilatul suspendat între şapte ani de dureroase căutări incerte şi o speranţă brusc preschimbată în spectrul unei morţi lipsite de glorie; este unul dintre acele momente psihologice pe care Vergilius le surprinde cu atîta acuitate, încît personajul, ieşind din tiparul tradiţional, poate deveni „contemporanul" oricărei epoci.

[7] Acvilonul, vînt din nord.

(Stînca din mijloc de mări „altar"[1] o numește italul,
Vecinic îi spumegă marea-mprejur), pe trei mi le-mpinge
Eurus spre Syrte[2], la vad — priveliște plină de milă! —
Țăndări le sfarmă și-aduce nisip și le-ngroapă cu totul.
Una, purtînd luptători lycieni[3] și pe-amicul Orontes,
Dînsul cu ochii văzu cînd valul puternic izbit-a
Cîrma, trecînd peste podul corăbii, și-Orontes cîrmaciul
Cade de-a dura-n adînc; de trei ori se-nvîrte-n vîrtejuri
Vasul, sucindu-se-n loc, și-nghițit se scufundă-n vîltoare.
Colo și colo-notînd vezi oameni pe largile-adîncuri;[4]
Arme și bîrne pe mare plutesc, și comorile Troiei.
Chiar și puternicul vas, cîrmuitul de Ilioneus,
Vasul de-Achates mînat și cele de-Aletes și Abas[5]
Pier în furtună; se frîng dezlipitele scînduri din coaste,
Apă dușmană primesc întruna setoasele găuri.
Însă-ntr-acestea Neptun, simțind că se zbate cu vuiet
Marea spre fund și că geme furtuna pornită pe-adîncuri
Și că, de mult zguduit, e-n clocot nămolul prin vaduri,
Blînd el se uită prin mare și capul din apă și-l scoate[6].
Flota troiană-mprejur o vede-n risipă tutindeni;
Vede troienii-ngroziți de valuri și-urgie cerească,
Vede că Iuno-și răzbună cumplit și-și varsă veninul.
Cheamă pe Eurus și Zefir și zice cu multă mîhnire[7]:
„Ce nebunie v-a prins? O spuneți, obraznice vînturi!
Fără poruncă-mi acum, a face pămîntul cel mare

[1] Stîncile numite „altare" *(Arae)*, datorită formei lor, se pare că erau situate în apropiere de țărmul Cartaginei.

[2] Cele două golfuri din nordul Africii, între Cyrene și Cartagina.

[3] După moartea regelui lor, lycienii se puseseră la dispoziția lui Aeneas; așa se explică prezența lor alături de troienii pribegi.

[4] Celebrul vers spondaic: *Apparent rari nantes in gurgite vasto*, a cărui rezonanță sugerează prelungirea dezastrului într-un fel de liniște devastatoare, ca o pedală în surdină pe o notă gravă.

[5] Fruntași troieni, însoțitori apropiați ai lui Aeneas.

[6] Textual: *Înălțîndu-și din adîncuri chipul senin, privi peste valuri...* Aparița zeului mării, de un calm maiestuos, deși în sinea lui profund mîniat *(graviter commotus)*, pare întruchiparea idealului clasic exprimat de arta plastică elină: armonia chipului nu lasă să transpară zbuciumul interior.

[7] Cuvîntul nu figurează în textul original și se îndepărtează de sens; intervenția lui Neptun, în versurile următoare, este, dimpotrivă, expresia unei indignări amestecate cu dispreț, manifestate energic și autoritar.

Una cu ceru-ndrăznirăți, stîrnind o urgie ca asta?
Am să v-arăt eu!... Furtuna, dintîi, pe mări s-o astîmpăr.
N-o să-mi scăpați voi ușor al'dată, ca azi, de pedeapsă!
Haide, cărați-v-acum, și spuneți stăpînului vostru[1]:
Soarta[2] mi-a dat stăpînirea pe mări și furca-n trei colțuri[3]
Mie, nu lui! Și pe-acolo, prin stîncile pline de groază,
Eurus, pe-acolo-i stăpîn și pe-acolo să-și facă bătrînul
Placul, cu bățul domnind furtunile-nchise prin peșteri."
Zise și, grabnic ca zisul, s-astîmpără marea-ntărtată;
Norii-n văzduh grămădiți se răzbună[4] și soare s-arată.
Sare grăbit Cymothoe[5] și Triton[6] de-asemeni și-mpinge
Vasele toate spre larg; chiar el[7] luminează văzduhul,
Grabnic ascunde vîltorile-adînci și-astîmpără marea,
Naltele valuri pe roți plutitoare[8] le-alunecă-n luciu.
Astfel precum uneori adunata mulțime de neamuri[9]
Face răscoală și fierbe poporul cel josnic[10] în gînduri,
Zboară și pietre, și zboară tăciuni, și turbații iau arme,
Vrednic atunci un bărbat virtuos și cu traiul cucernic
Dacă s-arată-ntre ei, tac toți și cu drag îl ascultă —
Dînsul prin vorbe-mblînzește turbarea și-alină mînia —,[11]
Astfel și vuietul surd pe-adîncuri se stinse, cînd tatăl
Pacinic privit-a pe mări, iar caii-n senine văzduhuri
Carul în zbor îl duceau, cu frîie lăsate pe coamă.

[1] Eol.

[2] Cei trei fii ai lui Saturn: Iupiter, Neptun și Pluto își împărțiseră puterea asupra lumii prin tragere la sorți (cf. *Il.*, XV, 187 și urm.); astfel, lui Iupiter îi revenise cerul, lui Neptun — marea, iar lui Pluto — infernul.

[3] Tridentul, atributul lui Neptun.

[4] *Se împrăștie* (cf. ms. 2921, f. 19).

[5] Una dintre cele cincizeci de nereide, nimfe ale mării.

[6] Fiul lui Neptun și al nereidei Amphitrite. Numele lui este extins a o categorie de zeități marine minore, jumătate oameni jumătate pești, ce fac parte din cortegiul lui Neptun.

[7] Neptun.

[8] Neptun lunecă pe valuri cu *roțile ușoare ale carului său.* Viziune de o liniște picturală, odihnitoare, contrastînd cu dramatismul tabloului precedent; alternare de ritmuri specific vergiliană.

[9] Textual: *un mare popor.*

[10] În sensul: *de origine umilă.*

[11] Comparație inspirată din mediul forumului, familiar romanilor.

Dar, istoviți de cărări, aeneazii se luptă s-ajungă
Orișice mal și se-ntorc cu mersul spre-a Libyei coastă.
Zace-nfundată-ntre stînci o limbă de loc, cu-mbinate
Coaste, menită-a fi port; acolo se zbuciumă-n zgomot
Valuri ce-n două se-mpart, săltate prin strîmbele golfuri.
Ambele coaste cu rîpi spre ceruri înalță grozave
Stînci ce-amenință mereu; dincolo de naltul lor creștet,
Luciul se-ntinde tăcut. Și-n fund, de pe maluri s-arată
Codri sălbateci și deși și plini de grozavu-ntunerec.
Tocmai în față-le stă o peșteră-n stîncă săpată;
Limpezi izvoare-o străbat și bănci grămădite, din lespezi:
Nimfe pe-acolo trăiesc.[1] Nici lanțul nu ține-n poprire
Vasele-acolo și nici, cu-nstrîmbatul său dinte, cătușa[2].
Șapte corăbii le duce-ntr-acolo viteazul (din număr
Șapte de-abia i-au rămas[3]); și, veseli c-ajunseră malul,
Iuté scoboară troienii, luînd în primire pămîntul,
Iuți își întind obositele trupuri pe prunduri de sare.[4]
Iată, din cremene-acum scînteile-Achates le smulge;
Focul se-ncinge prin veștede foi și — hrană mai dîndu-i —
Vreascuri uscate; pocnind se revarsă văpaia prin așchii.
Darul zeiței[5], de valuri stricat, îl aduc obosiții.
Grabnic ceaunul[6] aduc; cu greu mîntuite grăunțe
Repezi la foc le prăjesc[7] și pe urmă le macină-n rîșniți.
Însă-ntr-aceea, pe-o stîncă suit, își aleargă viteazul
Ochii departe pe mări, că doar o să vadă pe Capys
Undeva-n zare-azvîrlit de vînturi, să vadă pe Anteus,

[1] Încercările de identificare a acestui golf au rămas fără rezultat. Se pare că descrierea are un caracter pur literar, inspirată — ca motiv — din Homer *(Od.*, XIII), dar — ca tehnică — specifică gustului alexandrin al epocii.

[2] Ancora.

[3] Plecaseră, din Sicilia, cu douăzeci de corăbii.

[4] Nu prundurile sînt de sare, ci pe trupurile lor se prelingea încă apa sărată a mării.

[5] Grîul; legenda spune că zeița Ceres i-a învățat pe oameni să-cultive.

[6] Este vorba, de fapt, de uneltele de făcut pîine *(Cerealia arma).*

[7] *Le usucă.*

Frigice luntri sau vasul cu arme, mînat de Caicus.[1]
Nici o corabie-n zări! Trei cerbi rătăciți el zărește
Colo pe maluri, urmați de-o turmă de pui și cerboaice.
Pacinic de-a lungul prin văi se-nșiruie cîrdul și paște.
Dînsul s-ascunde grăbit și-ntinde cu grabnică mînă
Arcul și-alege săgeți, căci tolba o poartă Achates[2].
Iute doboară pe cerbii fruntași, care veseli și mîndri
Coarne-ncrengate clăteau; și pui mai doboară, și-alungă
Turma de-a lungul prin văi și-o gonește spre deset de codru.
Nici nu se-oprește-aruncînd omorîrile, pînă ce-așterne
Cîmpului șapte din cerbi, pe număr cu șapte corăbii.
Deci, întorcîndu-se-n port, cu tovarășii-mparte vînatul;
Vinul din oluri pe care le-umplù pe pămîntul trinacric[3]
Darnicul rege-al Sicanieî[4], ca dar și merinde pe cale,
Vesel[5] le-mparte, rostind amărîtelor inimi cuvîntul:
„Fost-am destul, o tovarăși, bătuți de trudiri și de-amaruri
Doamne, prin cîte-am trecut! Dar zeii sfîrși-vor și-acestea.
Voi și pe Scylla turbînd o văzurăți și stîncile Scyllei,
Stînci mugitoare-n adînc; cunoașteți și malul cyclopic[6].
Fiți mai cu suflet, ortaci, și goniți-vă teama din suflet!
Fi-ne-vor poate și-acestea plăcută-amintire vreodată.
Noi, prin atîtea nevoi și prin iuți hotărîri în primejdii,
Tindem spre malul latin, căci soarta ne-ngăduie-acolo

[1] Sînt numiți aici cîțiva dintre conducătorii corăbiilor răzlețite pe mare în timpul furtunii; Aeneas scrutează orizontul, încercînd să le distingă după strălucirea armelor, așezate la pupă. Corăbiile frigice erau troiene, numite astfel prin extensiune de sens (Frigia denumind adesea, în *Eneida*, întreaga Asia Mică, unde fusese situată și Troia).

[2] Credinciosul *(fidus)* Achates era prietenul cel mai apropiat al lui Aeneas.

[3] Trinacria este unul dintre vechile nume ale Siciliei (datorită celor trei promontorii ale insulei).

[4] Troianul Acestes, care-i găzduise pe troieni înaintea naufragiului, era regele cetății Acesta (sau Segesta) de pe coasta estică a Siciliei (numele de Sicania provenind de la cel al unora dintre triburile ce populau insula).

[5] Aeneas nu era deloc „vesel" (termen care nici nu figurează în original), ci îngîndurat și neliniștit. Dar cuvintele de îmbărbătare pe care le va rosti denotă, dincolo de melancolica resemnare a tonului, tărie de caracter și umanitate; el se dovedește a fi un conducător înțelept, capabil să retrezească speranța și încrederea.

[6] Vezi nota la VIII, 423.

Loc de repaos, pe veci[1]. Din nou răsări-va domnia
Troiei, pe-acolo. Fiți tari, cu gîndul la vremuri mai bune!"
Astfel de vorbe-a grăit chinuitul de negrele gînduri,
Veselă față făcînd și-n piept înecîndu-și amarul.
Hainele soții-și sumet, rup prada, gătindu-și ospățul.
Unii jupoaie de piele pe cerbi, dezvăluie carnea,
Repezi o taie-n bucăți și o-nfig tremurată-n frigare;
Grabnic așază căldări și-nfurie flacăra alții.
Prind acu' suflet bărbații; cu toții pe pajiște-n stoluri
Vinului vechi se-ntețesc și rup din zemoasa fruptură.
Deci, potolindu-și și foamea cu rîndul, dau mesele-n lături;
Multe-și vorbesc și de toate și plîng pe pierduții tovarăși.
Frica-i frămîntă mereu, dar în frică nădejdea le rîde:
Poate trăiesc? Ori sunt morți și nu mai răspund la strigare?[2]
Blîndul Aeneas mai mult pe-nfrățitul Orontes îl plînge,
Plînge pe-Amycus, ursit al peririi, și jalnic bocește
Soarta lui Lycus, pe Gyas cel bun și pe bunul Cloanthus.
Dînșii-ncetară din plîns, cînd Iupiter, sus, din văzduhuri,
Marea cea plină de pînze privind-o și pline-de-pace
Maluri și țări și popoare tutindeni, din creștetul zării,
De-unde stătea, și-a-ntors spre Libya ochii săi țintă.
Inima sa de părinte văzînd-o strivită de-atîtea
Chinuri[3], cu suflet mîhnit și cu genele pline de plînset
Venus s-apropie-atunci: „Tu cela ce cîrmui cu brațul
Oameni și zei și prin veacuri cu fulgerul spaimii tu-i sperii,
Spune-mi: Aeneas al meu ce rău a putut el să-ți facă
Mare-ntr-atîta? Troienii, ei, ce? Dup-atîta trudire,
Pentru pămîntul italic li-e-nchis rotogolul[4] tutindeni!
Mîndri pe-acolo romanii trăi-vor prin vremuri odată,
Regi se vor naște, renașteri din nobilul sînge troianic,

[1] *Așezări tihnite.*

[2] Aluzie la obiceiul de a striga pe nume defunctul, de mai multe ori, pînă în clipa așezării pe rug, pentru a-l face să se trezească, dacă cumva moartea ar fi fost doar aparentă.

[3] Traducerea exagerează starea de spirit a lui Iupiter, chiar dacă acesta era, realmente, preocupat de soarta troienilor (în original: *tales iactantem pectore curas* — frămîntat de griji atît de mari); acest moment îl alege Venus ca fiind potrivit pentru a pleda cauza fiului ei.

[4] Întreg pămîntul.

Care ţine-vor în jurul robiei şi mări şi pământuri,
Astfel ai zis. Dar acum ai gînduri mutate, tu, tată[1]?
Cînd am văzut nimicirea şi jalnica Troiei pieire,
M-am mîngîiat socotind că sorţii răsplată e soarta.
Însă, bătuţi de necazuri întruna, troienii, sărmanii,
Sufăr şi-acum. Dar cînd o să pui tu amarului capăt?
Cum a putut mîntuitul din mîinile-argivice, Antenor[2],
Nevătămat să străbată departe-n pămîntul iliric[3]?
Cum a scăpat de liburni[4], fugind de pîrîul Timavus[5],
Cel ce prin nouă vărsări cu vuiet s-azvîrle din munte,
Malul mîncîndu-l, şi-adînc în nămoluri îngroapă cîmpia?
Mare-o cetate[6] a clădit Antenor aici şi-adăposturi
Celor din Troia şi-a dat poporului nume-aşezîndu-i
Stemă troiană[7], şi-acum în repaus trăieşte şi-n pace.
Nouă, copiilor tăi, pe care tu-n cer ne vei duce,[8]
Nouă corăbii ne smulg — grozav! — şi ne-azvîrle mîniei
Unei femei[9] ce ne ţine departe de malul italic.
Bunul aşa-i răsplătit? Şi-aşa ni se-ntoarce domnia?"
Iată, cu zîmbetul blînd al lumilor tată[10] privind-o,
Astfel precum viforatecul cer prin zîmbet îl face
Iarăşi senin, îşi sărută copila şi zice-apoi astfel[11]:
„Nu te-ngrija Cytherea[12]! Statornică pururi rămîne

[1] Venus, zeiţa frumuseţii, era fiica lui Iupiter.

[2] Antenor, unul dintre bătrînii înţelepţi ai Troiei, aşa cum îl prezintă Homer *(Il.*, VII, 347 şi urm.), fusese cruţat de greci, pentru că pledase pentru restituirea Elenei.

[3] Regiune de pe ţărmul Adriaticii, în nordul Epirului.

[4] Locuitori ai Liburniei, provincie situată între Istria şi Dalmaţia.

[5] Rîu din nordul Italiei, ce se varsă în Adriatica.

[6] Patavium (azi Padova), prima întemeiere troiană în Italia.

[7] Titus Livius (I, 1) afirmă că Patavium purtase mai întîi numele de Troia.

[8] Aluzie la onorurile divine pe care le va primi Aeneas după moarte.

[9] Iuno.

[10] De data aceasta, calificativul de *tată* (al zeilor şi al oamenilor) nu mai traduce obişnuitul *pater*, ci cuvîntul *sator* (tată, în sensul de *creator* a tot ce există, sugerînd ideea de putere iniţială şi eternă); această nuanţă pregăteşte solemnitatea discursului ce va urma.

[11] Iupiter va pronunţa prima dintre cele trei mari destăinuiri ale destinului lui Aeneas, prilej de precizare a subiectului *Eneidei* şi, în acelaşi timp, de anunţare a întregii istorii a Romei, ca pe o predestinare.

[12] Epitet dat Venerei, după insula Cythera, care-i era consacrată.

Soarta iubiților tăi. Vedea-vei cetatea și malul
Cel juruit, și măreț înălța-se-va pînă la stele
Nestrămutatul Aeneas al tău. Statornic mi-e zisul.
El (ți le spun, că te văd frămîntată de jalnice gînduri,
Tainele sorții le scot din adîncuri de noapte răpite)
Crunte războaie purta-va-n pămîntul italic, și neamuri
Mari domoli-va, și tari statori-va și ziduri și datini,
Pînă vedea-vor trei veri pe stăpînul Latinus în scaun[1],
Pînă va geme trei ierni strîmtoratul rutul în războaie.[2]
Însă copilul Ascanius, astăzi cu numele Iulus
(Ilus odată[3], cît timp puternicul Ilion stete),
Treizeci de ani îndelungi ai lunilor vecinic rotite
Stînd domnitor, va mări stăpînirea, din Latium mutînd-o
Însuși, în Alba cea trainic clădită spre lungă domnie[4].
Anii trei sute vor fi stăpînirii de-acolo, sub neamul
Marelui Hector. Atunci va fi-nsărcinată de Mavors[5]
Ilia[6], fata de rege, și gemeni va naște vestala.
Tînăr sumeț, îmbrăcat în pielea gălbuie-a lupoaicei
Care-l crescu, ridica-va poporul și ziduri clădi-va
Romul, numindu-și poporul cu numele său[7] pe vecie.
Nu le voi pune nici vremii hotar, nici locului margini;
Fără sfîrșire domnia le-o dau[8]. Iar Iuno, zeloasa,
Mări și pămînturi și cer plictisind cu spaimele dînsei,
Prinde-va minte-n curînd și-alături cu mine iubi-va
Neamul romanic, pe-ai lumii stăpîni, poporul în togă[9].
Asta mi-e vrerea! Tîrît de vremuri veni-va și veacul
Cînd a Mycenei sclavie și-a Phthiei nepoții dardanici

[1-2] Sens exact: *Pînă cînd a treia vară îl va vedea (pe Aeneas) domnind în Latium/ Și pînă cînd va fi trecut a treia iarnă de cînd îi supusese pe rutuli.* (Aeneas va domni, deci, trei ani). Rutulii erau o populație din Latium, cu capitala la Ardea.

[3] Etimologie inventată de Vergilius, pentru a lega numele roman al familiei Iulia (din care făcea parte și Octavianus) de pretinsa sa origine troiană.

[4] Textual: *În Alba Longa, pe care o va clădi cu ziduri puternice.*

[5] Marte, zeul războiului.

[6] Ilia (sau Rhea Silvia), fiica regelui alban Numitor, era mama lui Romulus și Remus.

[7] Poporul roman.

[8] Proclamare solemnă a universalității și eternității Romei, a cărei proiectare din cadrul legendar spre cel istoric îi dă o deosebită grandoare.

[9] Toga era veșmîntul specific roman.

N-o s-o mai rabde; zdrobind-o cu totul, domni-vor în Argos.[1]
Mîndru, din neamul cel nobil, va duce troianicul Caesar[2]
Numele-i pînă la ceruri, domnia lui pînă-n oceane[3].
Iulius fi-va numit, ca moşu-său, nobilul Iulus.
Venus, pe-acesta-ncărcat de prăzi din supusele osturi[4]
Ai să-l ridici tu la cer! Şi jertfe de zeu i-or aduce.[5]
Veacul cel crîncen atunci, de lupte sătul, va fi pacinic;
Vesta[6], Credinţa[7] bătrînă şi Remus cu fratele Romul
Legi legiuí-vor; dar iarăşi de-oţel şi de greul berbece
Porţile-or geme-n război[8] şi nelegiuita Mînie
Sta-va[9] pe suliţi, culcată pe spate, şi-o sută de noduri
Lanţul făcîndu-i pe trup, scrîşni-va din gura ei cruntă."
Astfel a zis. Şi din cer a trimis pe născutul din Maia[10]
Ca să deschidă cu drag lui Aeneas ţara şi-oraşul
Cel de curînd răsărit[11], nu cumva să-i ţină-n oprire
Dido cea neştiutoare de sorţi. Prin larg de văzduhuri
Zboară, din aripi vîslind, şi-n Libya grabnic sosește.
Dete solia-n curînd. Iar punii-ndărătnici[12] îşi schimbă

[1] Mycene era reşedinţa lui Agamemnon, conducătorul expediţiei greceşti împotriva Troiei; Phthia era ţinutul natal al lui Ahile, iar Argosul — reşedinţa lui Diomedes. Toate aceste oraşe simbolizau Grecia, asupra căreia troienii îşi vor lua revanşa prin urmaşii lor, romanii, cucerind-o în secolul al II-lea î.e.n.

[2] Este vorba aici de Caesar Octavianus Augustus, fiu adoptiv al lui Caius Iulius Caesar.

[3] *Pînă la Ocean*, adică pînă la marginea pămîntului (cf. IV, 477).

[4] *Din Orientul supus.* Aluzie la cucerirea Egiptului (Actium, 31 î.e.n.).

[5] Asociat cultului zeiţei Roma, Augustus era adorat ca zeu, încă din timpul vieţii, în unele provincii.

[6] Zeiţa focului şi a căminului. Sînt invocate, în acest pasaj, cele mai vechi divinităţi italice.

[7] Credinţa *(Fides)* divinizată avusese pe Palatin un templu, ridicat de regele Numa Pompilius.

[8] Sens corect: *porţile templului războiului vor fi închise.* Aluzie la templul lui Ianus (cf. VII, 179), ale cărui porţi erau deschise în timp de război şi închise în timp de pace; Augustus le închisese de trei ori, deci adusese pacea.

[9] *(Închisă) înăuntru.*

[10] Mercur, mesagerul zeilor; mama sa, Maia, nimfă din Arcadia, era fiica lui Atlas.

[11] Cartagina, care atunci era în construcţie.

[12] Nume dat de romani cartaginezilor; originalul sugerează cruzimea şi sălbăticia acestora *(ferocia corda).*

Gîndul, lui Joe pe plac; și-osebit mai cu-ncredere Dido
Pacinice gînduri le poartă și voie deplină cu totul.
Însă Aeneas prin somn se luptă cu sute de gînduri.
Cum se revarsă de zori, el pleacă să vadă la margini
Noul pămînt și ce mal le dete iar vîntul în cale:
Fiare trăiesc (căci pustiu părea la vedere), ori oameni?
Totul să cate și veşti îndărăt la tovarăși s-aducă.
Flota sub larg-boltuitele stînci ascunzînd-o la malul
Cel păduratec, în loc tăinuit de umbroase desișuri
Jur împrejur, el se duce-nsoțit de fîrtatul Achates;
Fulgerătoare de-oțel[1] duc două năpraznice suliți.
Iată,-l-întîmpină-acum prin codru dorita sa mamă,
Fată și-n umblet, și-n port, și-n arme, ca fetele-n Sparta[2];
Astfel Harpalyce-a fost[3], copila pămîntului tracic,
Care s-aruncă pe roibi și se-ntrece la fugă cu Hebrul[4].
Ca vînătorii, pe-un umăr purtînd ușuratica tolbă,
Părul lăsîndu-l răzleț să-i fluture-n vîntul pădurii;
Goi sunt genunchii și strînse sub nod săltărețele-i sînuri.
Zice ea: „Tineri, vă rog, nu cumva văzurăți prin codru,
Spuneți, o fată pierdută de noi, o soție de-a noastră,
Naltă, cu tolbă la brîu și cu blană de galbenă vulpe[5]?
Poate-o văzurăți fugînd[6], cu țipăt, de vierul sălbatic."
Venus a zis. Și răspunsuri îi dete născutul din Venus:
„Nici de văzut nu văzurăm vreo fată și nici n-auzirăm
Țipăt. Dar cum te numești, copilo? Căci nici după umblet
Nu mi te cred a fi om, și nici după vorbe[7]. Ești zînă?
Poate că sora lui Phoeb[8]? Ori vreuna din nimfele țării?
Fii milostivă cu noi, oricine ai fi, și ne-ajută;
Spune-ne și-asta, te rog, ce margine-a lumii ne-ascunde,

[1] *De fier* (termenul *oțel*, utilizat de Coșbuc adesea referitor la arme, este impropriu pentru epoca prezentă în *Eneida*).

[2] Tinerele spartane primeau o educație asemănătoare cu a băieților, cu predilecție sportivă.

[3] Fiica regelui trac Harpalycos, educată ca și spartanele.

[4] Fluviu din Tracia (azi Mariţa).

[5] Textual: *blană tărcată, de rîs.*

[6] Nu *fugînd de*, ci *fugărind* mistreţul.

[7] Varianta *voce* (ms. 2921, f. 41) redă sensul exact.

[8] Phoebus Apollo, a cărui soră era Diana. Descrierea înfățișării zeiței pare într-adevăr inspirată de statuile care o reprezentau pe Diana sau pe fetele spartane (cum este *Alergătoarea dorică* de la Vatican).

Care e cerul pe-aici? Străini pe pămîntul acesta
Noi rătăcim, azvîrliți de vînt mînios și de valuri."
Venus răspunde: „Nici una. N-am parte de-atîta mărire.
Astfel se poartă pe-aici fecioarele noastre, cu tolbă,
Gleznele lor încingîndu-le strîns în coturnul[1] de Sidon.
Asta-i pămînt tyrian și-orașul clădit e de-Agenor[2];
Suntem cu libii vecini, un neam nărăvit în războaie.
Doamnă ni-e Dido, regina fugită din Tyrus de frica
Fratelui său. E-ncurcată povestea gonirii și-ocara
Lungă de tot, dar pe scurt arăta-ți-voi temeiul durerii.
Ea de bărbat pe Sychaeus îl avu, pe bogatu-n ogoare,
Tînăr din Tyr, și-l iubea cu deplină văpaia iubirii.
Lui, ca fecioară, i-o dete părintele fetei, unindu-i
Tineri. În Tyrus domnea Pygmalion însă, tiranul
Frate, prin sîngiuri și-omor sălbatec ca nimeni al doilea.
Dînșii la urmă-au trăit cu-nvrăjbiri. Iar acela, nemernic,
Scoate pumnalu-n altar, un turbat și lacom de aur,
Junghie pe-ascuns pe Sychaeus, vai, fără să simtă mișelul
Milă de biată-sa soră. Și-ascunse el fapta, mințindu-i
Multe sărmanei femei, purtînd-o cu vorbe deșarte.
Însă venitu-i-a-n vis o dată bărbatul, icoana
Neîngropatului[3] soț; grozav de galbenă fața
Trist ridicînd-o, i-a spus de-altarul cel crunt[4], arătîndu-i
Pieptul strivit de pumnal, de taina trădării din casă.
El a-nvățat-o[5] să fugă cu sîrg și din țară să fugă.
Iar, de-ajutoare pe drum, tăinuite-i descoperă multe
Vechi și străbune comori și troiane de-argint și de aur.
Dido găteşte pe soți, îngrozită de-acestea, să fugă.
Unii s-adună cu Dido din ura ce-aveau pe tiranul,
Alții de groază. Corăbii, pe cîte le dete-ndemîna,
Ei cu năvală le-ntorc și le-ncarcă de bunuri. Averea
Celui mișel ei pe mare-o pornesc. Femeia li-e capul.

[1] Încălțăminte cu talpa înaltă, purtată în antichitate de actorii de tragedie (dar și de vînători); cea a Venerei era din vestita purpură de Sidon.

[2] Orașul este clădit de urmașii lui Agenor (legendar rege al Tyrului).

[3] După o credință străveche, sufletul mortului lipsit de ritualul funerar era condamnat să rătăcească pe malurile Styxului, în infern.

[4] *Însîngerat.*

[5] Apariția morților în vise cu caracter premonitoriu sau hortativ este un motiv tradițional în poezia antică.

Dacă sosiră la locul pe unde vedea-vei tu ziduri
Nalte și noua cetate-a curînd răsăritei Carthago,
Ei cumpărară-un pămînt — numindu-l de aceea și Byrsa[1] —
Cît au putut împrejur o piele de taur să-ntindă.
Însă voi cine sunteți? Din care pămînturi sosirăți?
Unde vă duceți acum?" Și celei ce-ntreabă răspunde-i
Jalnic eroul, smulgîndu-și cu geamăt cuvîntul din suflet:
„Doamne, de-aș sta eu să duc la capăt, zeiță,-nceputul,
Dac-ai putea tu s-asculți povestea durerilor noastre,
Ziua, de mult alungată din ceruri, culca-s-ar în patul
Umedei seri. Din Troia, de cumv-auzit-ai vreodată
Numele-acesta, pe mări azvîrliți depărtării, pe larguri
Vîntul orbește stîrnit ne-mpinse la țărmurii libyci.
Eu sunt Aeneas și zei mîntuiți de pieirea dușmană
Duc pe corăbii; mi-a mers și numele pînă prin ceruri.
Țara străbună mi-o caut și neamul, purcesul din Joc[2].
Asprelor valuri de două ori zece corăbii-ncrezurăm,
Drumul ursitei urmînd și purtați de cereasca mea mamă[3].
Șapte corăbii mai am, istovite de vînt și de valuri.
Însumi cu lipsa mă lupt, rătăcind prin pustiuri străine;
Asia nu-mi dă locaș și nici Europa." Nu-i lasă
Timp să se plîngă de-ajuns și-i rupe zeița cuvîntul:
„Cred că — oricine să fii — tu nu-n urgisire cerească
Aerul vieții-l respiri, cît timp de Carthago te-apropii.
Du-te curînd, să sosești la palatul reginei mai iute!
Înapoierea fîrtaților tăi și re-ntoarcerea flotei,
Asta-ți vestesc; sunt în port, aduși de potrivnice vînturi,
(Dacă nu-mi dară-n zadar povețe-n auguriu[4] părinții!).
Iată, de patru ori trei vin lebede[5]-n stolul cel vesel,

[1] Modificînd numele fenician *Bosra* (cetate) în *Byrsa* (piele), grecii au inventat legenda după care tyrienii fugari ar fi primit de la Iarbas, regele Libyei, „atîta loc cît putea cuprinde o piele de taur"; tăind-o în fîșii foarte subțiri, aceștia ar fi cuprins cu ele spațiul necesar construirii unei cetăți.

[2] Dardanus, strămoșul troienilor, era socotit originar din Etruria și fiu al lui Jupiter.

[3] După Varro, astrul Venerei le-ar fi călăuzit drumul pe mare.

[4] *Augurium* era o practică religioasă de origine etruscă, pentru ghicirea viitorului după zborul sau cîntecul păsărilor.

[5] Lebedele, consacrate Venerei, erau considerate de bun augur pentru corăbieri; ele simbolizează aici cele douăsprezece corăbii pe care Aeneas le credea pierdute.

Iuți prăbușite de sus, de pe unde-n seninele larguri
Vulturul sfînt[1] le-a gonit; vezi, unele-n șiruri întinse
Jos au ajuns, și-n curînd vor ajunge mai multe, și toate.
Polul[2] precum îl încinseră ele cu cîntec, în stoluri,
Și de re-ntoarcere-acum se bucură-n freamăt de aripi,
Astfel și tinerii tăi și-ntreaga ta flotă s-adună;
Unii-s în port, iar o seamă-n corăbii vin iute spre maluri.
Pleacă degrabă și mergi așa cum te duce cărarea."
Zise. Și, iată, s-a-ntors: de albi trandafiri îi străluce
Gîtul și-ambrozicu-i păr din creștet împrăștie-n aer
Dumnezeiescul odor și jos la picioare-i veșmîntul
Cade[3]; s-arată din mers[4] întreaga zeiță! Pe mamă
El o cunoaște; fugind în urma fugitei, se plînge:
„Spune, de ce m-amărăști într-una cu goale vedenii,
Ah, o tirană și tu! De ce n-am voie, cu dreapta,
Mamă, eu dreapta să-ți strîng, să-ți spun și s-ascult adevărul?"
Astfel se plînge Aeneas și-apucă spre ziduri cărarea.
Însă pe cei mergători zeița-i învăluie-n neguri[5],
Negru-ntunerec vărsîndu-le-n jur și-n noapte-nvăscîndu-i.
Nimeni să n-aibă putința să-i vadă și nici să-i atingă,
Nimeni să-i pregete-n drum, cercîndu-le ținta umblării.
Venus spre Paphos[6] apoi se grăbește cu zborul, privindu-și
Sfînta-i dumbravă cu templul în care tămîia de Saba
Arde pe-o sută de-altare cu proaspete flori de pe cîmpuri.
Dînșii-ntr-aceea se duc așa cum îi duce cărarea.
Iată-i, se urcă pe-un deal ce-nalță deasupra cetății
Culmile lui, dominînd în vale și ziduri și turnuri.
Stă și se miră Aeneas de-orașul durat — pîn-acuma bordeie —,

[1] Pasărea lui Iupiter.

[2] *Cerul.*

[3] Veșmîntul scurt se lungește dintr-odată pînă la pămînt, redînd Venerei adevărata ei înfățișare (toate zeițele, în afară de Diana, erau imaginate ca purtînd lungi drapaje diafane).

[4] Se lasă recunoscută după mers; această trăsătură, ca și cele schițate în versurile anterioare sînt semne distinctive ale zeilor, prezente în toate mitologiile indo-europene.

[5] La fel îl învăluie Athena pe Ulise, cînd se îndreaptă spre cetatea feacienilor (*Od.*, VII).

[6] Oraș din insula Cipru, unde se afla un străvechi sanctuar al Venerei, amintit și de Homer.

Porți el privește și zgomote surde și strade-așternute.
Tyrii lucrează cu zor; ici cern nisipișul o seamă,
Ziduri acolo clădesc și răstoarnă puternice pietre,
Locuri de casă dincolo croiesc și cu linii le-nseamnă,
Judecători își numesc, jurați, și-și aleg căpetenii.
Sapă dincolo mulțimea la port, iar aiurea așază
Largi temelii de teatru și taie din stînca cioplită
Stîlpii puternici ce-or fi prin vremuri podoabele scenei.[1]
Astfel, în soare, pe flori, în zilele-ntîi ale verii,
Zboară cu sîrgul albine pe cîmp; dincolo poveste
Celor mai tinere dau, ici limpedea lamur-a mierii
Altele-adună și-ntind nectarul cel dulce prin faguri,
Altele sar și primesc adunata povară și-n cete
Stau păzitoare și-opresc la intrare pe trîndavii trîntori;
Toate lucrează cu foc și mierea-i cu miros de cimbru.[2]
„O, fericitule neam că poți să ridici o cetate!"
Zice viteazul, privind spre orașul cu desele turnuri.
Intră apoi, învelit în neguri (minune e spusul!),
Printre grăbiții bărbați în de-a valma, și nimeni nu-l vede.
Plină de-un dulce-ntunerec se-ntinde-n cetate-o dumbravă,
Tocmai la mijloc. Aici, aruncați de vînt și de valuri,
Punii găsit-au un craniu de cal, în săpatele șanțuri,
Semn de Iunona trimis: ca vrednic în lupte să fie,
Plin de virtuți și prin veac iscusit la cîștiguri, poporul.[3]
Dido din Sidon[4] aici un templu clădit-a Iunonei,
Mare, prin daruri bogat și sfînt prin puterea zeiței.
Trepte de-aramă se suie spre praguri, de-aramă se-nalță
Stîlpii și-arama din porți se-nvîrte pe cardeni de-aramă.[5]
Temerea lor, la priveliștea nouă-n pădure, se stinse;

[1] Orașul la a cărui construcție asistă Aeneas nu are nimic comun cu un oraș fenician din epoca descrisă; este spectacolul tipic al fondării unei colonii romane, transparentă aluzie — prin anacronismul lui voit — la construirea unei colonii romane pe teritoriul Cartaginei distruse (după planul conceput de Caesar în 44 și pus în aplicare de către Augustus, în 29 î.e.n.).

[2] Comparație preluată din *Georgice*, IV.

[3] Monedele cartagineze purtau efigia unui cap de cal.

[4] Tyrul, de unde venise Dido, era colonie a Sidonului.

[5] Reminiscență homerică (*Od.*, VII) — în epoca eroică, folosirea aramei în construcții era un semn de fast și opulență.

Tristul Aeneas din nou îndrăznește nădejdea scăpării,
Iarăși încredere-avînd că sorțile-i au să se-mbune.
Căci, singuratic în templu, pe cînd împrejuru-i privește,
Stînd ca s-aștepte pe Dido și-uimit de-nflorirea cetății,
Pînă ce-admiră și arta și munca și totul în templu,
Iată că vede[1] pe rînd frămîntările troice toate,
Vede războiul ajuns de poveste prin lume tutindeni.
Vede pe Priam, pe-Atrides[2] și — alean amîndúror — pe Achilles.
Stete pe loc și, plîngînd: „Achates, ce locuri", el strigă.
„Care pămînt de pe lume nu-i plin de durerile noastre?
Iată pe Priam! Cei buni găsesc o răsplată chiar astfel!
Plîns al durerii e-aici. Ce-i soartă-omenească ne doare.
Nu fi-ngrijat! Căci numele nostru e-a noastră scăpare!"
Astfel a zis și pe chipuri deșarte el sufletu-și paște,
Jalnic gemînd, și cu rîuri de lacrimi își tulbură fața.[3]
Vede pe grecii cei strînși în năvalnice cete-mprejurul
Naltului Pergam[4], cum fug strîmtorați de războinicii Troiei;
Iată și frigii pe carc-i gonește-ncoifatul Achilles.
Vede, prin lacrimi, un cort cu pînze ca iarna de albe,
Cortul lui Rhesus, pe care Tydidul cel lacom de sînge
Noaptea, la somnul dintîi, cu multă-njunghiere-l prădase.
Roibii prin flacări[5] îi duce din lagăr și nici n-apucară

[1] Ceea ce vede Aeneas (care nu se afla „în templu", ci îl contempla dinafară) sînt picturile murale cu care era decorat, reprezentînd momente din războiul troian.

[2] Fiii lui Atreus, Agamemnon și Menelaos.

[3] Plăcerea estetică gustată de contemporanii lui Vergilius în fața descrierii unor opere de artă (procedeu uzual al poeziei alexandrine) este convertită aici într-o emoție subiectivă, cu rol precis în dezvoltarea acțiunii: odată cu accentele patetice ale retrăirii, Aeneas este pregătit sufletește să ia contact cu străinii al căror interes pentru tragedia patriei sale îi dă încredere. A. Cartault remarcă paradoxul reînvierii speranței în sufletul eroului tocmai într-un templu al zeiței care-l prigonea și tocmai datorită compasiunii manifestate de viitorii dușmani ai Romei.

[4] Centrul politic și religios al Troiei; va apărea, adesea, ca desemnînd întregul oraș.

[5] *Roibii focoși.*

Bieții să guste nutrețul din Troia, nici apa din Xanthus[1].
Iată-l pe Troïlus[2] fugind, despuiatul de steme, sărmanul,
Cel ce-ndrăzni să se prindă-n război cu mai-tarele-Achilles.
Caii-l tîrăsc; și de carul cel gol el atîrnă pe spate,
Strîns în curele, iar gîtu-i cu pletele-i mătură fața
Cîmpului negru și-ntoarsa lui suliță scurmă pămîntul.
Colo, cu părul în vînt, la templul vrăjmașei Athene,
Iată neveste din Troia cum vin, aducîndu-i o haină[3],
Tristе, cu ochi rugători, și cu mîinile pieptul strivindu-și;
Ochii-i țintește-n pămînt și-n lături se-ntoarce zeița.
Colo de trei ori în jurul cetății tîrăște pe Hector,
Ah, și cadavrul cel jalnic pe-arginți nemilosul îl vinde![4]
Geme din suflet acum, din adîncuri de suflet, Aeneas,
Carul văzîndu-l și stemele lui și pe mortul prieten,
Vai, și pe Priam, bătrîn, cum întinde slăbitele palme!
Chiar și pe sineși în stolul de-ahei se revede-ntre principi,
Între vitejii din Eos[5] și-oștenii lui Memnon cel negru.
Iar pe-amazoane le-aduce, pe ceata cu scuturi ușoare,
Penthesilea[6], turbînd, și-n mijlocul miilor arde;
Pieptu-i e gol, pe sub piept e-ncinsă cu brîul de aur;
Lupte-ndrăznește să poarte năpraznice-n rînd cu bărbații.
Iată, pe cînd cu mirare se uită la chipuri Aeneas,
Stînd înlemnit și privind întruna și-ntruna la chipuri,
Vine spre templu, măreață și-urmată de cete de tineri,

[1] Un oracol anunțase că Troia va supraviețui doar în cazul în care caii regelui trac Rhesus, venit în sprijinul lui Priam, vor bea din apele rîului Xanthus din apropiere și vor paște pe pășunile ei; dar, chiar în noaptea sosirii, Ulise răpește caii, iar Diomedes îl ucide pe stăpînul lor (cf. *Il.*, X).

[2] Fiu al lui Priam, ucis de Ahile înaintea începerii războiului (cf. *Il.*, XXIV).

[3] Athenei i se aduce ca ofrandă un văl sacru, numit *peplum*.

[4] Variantă: *Ah, și cadavrul apoi vînzîndu-l, Achilles ia aur* (ms. 2921, f. 56); este scena răscumpărării cadavrului lui Hector, de către Priam (Cf. *Il.*, XXIV). Toate tablourile de mai sus reprezintă scene din *Iliada*.

[5] Este vorba de luptătorii din ținuturi orientale, de etiopienii al căror rege, Memnon, fiul Aurorei, fusese ucis de Ahile. Legenda lui este posthomerică.

[6] Episodul venirii amazoanelor în sprijinul Troiei este relatat de legendele posthomerice. Despre Penthesilea, regina lor, ucisă de Ahile, a scris poetul grec Quintus din Smirna (sec. IV e.n.).

Dido, cu pasul încet, nespus de frumoasa regină.
Astfel, la rîul Eurotas[1] pe mal, ori pe Cynthus[2], pe culme,
Hori drăgălașe se-ntind, cu Diana la mijloc. În gloate
Mii de-oreade[3] se strîng și de-aici și de-acolo; dar zîna
Arcul pe umeri purtîndu-l, le-ntrece pe toate la umblet,
Cînd de tăcută plăcere se zguduie pieptul Latonei[4].
Dido de-asemeni era. Prin șiruri ea trece de-asemeni,
Veselă, plină de-ndemn la domnia pe care-o clădește.
Iat-o, sosită la poartă, sub bolta mărețului templu,
Șade pe tronul înalt, iar armele-n juru-i țin pază.[5]
Drepturi împarte și legi, de pe tron, iar trudirile muncii
Ori le năimește pe plac chibzuind, ori le scoate din urnă.
Iată, prin gloate ce curg, Aeneas zărește deodată
Coifuri troiene: pe-Antheus, pe Sergest și pe bunul Cloanthus[6]
Și-alții cu dînșii, pe care, smulgîndu-i mînia furtunii,
Mării i-a dat, azvîrlindu-i cu vremea pe malul potrivnic.
El de mirare-a-mpietrit, și-mpietrit-a cu dînsul Achates.
Plini sunt de spaimă și veseli cu totul și-ntruna-i frămîntă
Dorul să-i strîngă de mîini, dar teama de rău îi oprește;
Deci se prefac și din norul cel gol ispitesc pe tovarăși:
Cine sunt dînșii, ce neam? Și flota pe unde-o lăsară?
Care li-e dorul, de-aleargă trimiși din corăbii, din toate,
Bună primire cerînd, și cu vuiet se-ndeasă spre templu?

După ce-ntrară, iar Dido, chemîndu-i, le dete cuvîntul,
Moșul Ilioneus zis-a cu vorbe-așezate cuvîntul:

„Ție, căreia ți-a dat al zeilor tată menirea
Neamuri viteze să cîrmui, urzind stăpînirea cea nouă,
Ție-n genunchi îți cădem, noi, bieții din Troia, răzleții
Mării și dușii de vînturi; să nu ne dai foc la corăbii,

[1] Rîu din Laconia.

[2] Munte din insula Delos, unde se născuseră Diana și Apollo.

[3] Nimfe ale munților.

[4] Mama Dianei și a lui Apollo, celebră pentru orgoliul ei matern.

[5] În descrierea templului și a funcțiunilor sale se poate recunoaște un templu roman din epoca lui Augustus. Dido, de asemenea, își îndeplinește îndatoririle ca un magistrat roman.

[6] Își fac apariția troienii pe care Aeneas îi credea pieriți în furtună; de aici uimirea și emoția lui.

Cruță cucernicul neam[1] și-ndură-te plînsului nostru!
Nu ca să facem pierzarea penaților voștri venirăm,
Nici pustiire să facem la maluri și jafuri cu fierul;
Nu sunt învinșii-așa tari și nici n-au atîta-ndrăzneală!
Este departe-un pămînt — Hesperia[2] grecul îi zice —
Plin de mărire, bogat în ogoare și-n lupte puternic.
Neamul oenotric[3] acolo trăit-a prin vremuri; cei tineri
Însă, precum auzim, Italia-i zic, căci Italus[4]
Domn e pe-acolo. Și-acolo mergeam...[5]
Însă, deodată, cu ploi, stîrnește vîrtejuri Orion[6];
Orb el ne-azvîrle la vad, ne prinde-n amestec de vînturi
Iuți și ne-ndeasă-n vîltori și pe-adîncuri turbate ne-mpinge
Stîncilor. Iată, puțini, la marginea voastră sosirăm.
Însă, ce oameni găsim? Și-n care pămînturi se iartă
Nelegiuiri ca și-acestea? Ne-nchid primitoarele maluri,
Sar cu bătaia, ne-opresc să punem în țară piciorul!
Dacă nimic nu vă pasă de arme, nimic de-omenie,
Zeii, să știți voi, din cer țin seamă de bune și rele!
Regele[7] nostru Aeneas a fost; nu-i nimeni ca dînsul
Blînd și nu-i nimeni mai drept, mai tare-n războaie nu-i nimeni!
Dacă pe-acesta-l avem mîntuit de pieire și dacă
Viu e pe lume și nu scoborît la grozavele umbre,
N-ai nici o teamă! Că-n veci rău n-are să-ți pară de fapta
Bună ce-o faci. Cetăți și pe malul siculic sunt multe,
Arme și-acolo găsim și-avem pe troianul Acestes.
Lasă deci flota zdrobită de vînturi s-o tragem pe maluri,
Bîrne-n păduri să tăiem și vîsle s-alegem din codri,

[1] De vreme ce troienii vor fi strămoșii poporului roman, era firesc ca nu numai Aencas, ci toți, să se distingă prin acea trăsătură tradițională *(pietas)*, considerată în timpul lui Augustus una dintre cele patru virtuți cardinale ce înnobilau cetățeanul ideal.

[2] *Hesperia* (Țara Apusului) desemna cînd Italia, ca aici, cînd Spania.

[3] Descendenții lui Oenotros, fiul regelui arcadian Lycaon, stabilit în Italia cu cinci secole înaintea războiului troian.

[4] Aristotel și alți autori antici îl consideră pe Italus rege al oenotrienilor, în timp ce Tucidide face din el un rege sicul.

[5] Toate versurile neterminate respectă originalul. (Vezi *Nota asupra ediției.*)

[6] Constelație în timpul vizibilității căreia se dezlănțuiau furtuni violente.

[7] Aeneas nu era regele, ci conducătorul lor.

Ca să putem, cu tovarăşii dragi şi cu regele nostru,
Veseli s-ajungem în Latium, de cumva ni-e dat să-l ajungem.
Dacă-i pierdută scăparea şi dacă pe tine, Aeneas,
Libyce valuri te-au stins şi-i stinsă nădejdea şi-n Iulus,
Dă-ne prundişul măcar, s-avem adăposturi — Sicana —
Unde-am sosit, căutînd pe regele-Acestes al nostru."[1]
Astea le zise bătrînul. Şi freamătă-n juru-i cu toţii
Dardanii.

Scurt a vorbit, şi ţinîndu-şi plecate privirile, Dido:
„Nu vă mai temeţi, troieni, şi grija goniţi-o din suflet!
Grelele noastre nevoi m-au silit — şi domnia cea nouă —
Astfel să fac şi prin pază să-mi apăr hotarele ţării.
Cine nu ştie de neamul Aeneas[2], de-a Troiei cetate?
Faptele lor şi bărbaţii şi cruntele lupte şi focul?
N-avem doar suflete-n noi lipsite-ntr-atîta de milă,
Nici nu răsare doar Foeb' aşa de departe de-aicea![3]
Ori că v-alegeţi Hesperia voi şi pămîntul saturnic[4],
Ori al lui Eryx[5] ţinut sau ţara domnită de-Acestes,
Eu ajutoare vă dau orişiunde şi sprijin la toate.
Dacă voiţi ca tovarăşi să staţi în pămîntul acesta,
Fie şi-a voastră cetatea ce-o fac! Daţi luntrile-n prunduri,
Puni şi troieni îmi vor fi totuna şi fără-osebire.
Doamne, de-ar fi şi Aeneas, mînat tot de-aceeaşi furtună,
Regele vostru, aici! Dibaci voi trimite pe maluri
Oameni şi da-voi porunci să-l cate prin Libya toată.
Poate-i pierdut prin păduri ori umblă răzleţ prin oraşe".

Vesel de vorbă, cu grija pierită, sta bunul Achates;
Tatăl[6] Aeneas, de-asemeni. Ei ard de dorinţa să rumpă
Norul din jur mai curînd. Şi-Achates întîiul întreabă:

[1] Textual: *Măcar să plecăm spre marea Siculiei, la aşezările pregătite pentru noi, / de unde am fost purtaţi pînă aici, şi la regele Acestes.*

[2] Neamul lui Aeneas, Aeneazii.

[3] Se credea că oamenii din ţinuturile calde, deci mai aproape de soare, erau mai sensibili şi mai generoşi decît cei din nord.

[4] Italia era considerată ţara lui Saturn (tatăl lui Iupiter), pentru că acolo domnise zeul, după alungarea sa din Olimp; sub domnia lui era imaginată vîrsta de aur a omenirii (cf. *Georgice*, II).

[5] Legendar rege al Siciliei, eponimul unui munte din nord-vestul insulei, pe care se înălţa un vestit templu al mamei sale, Venus.

[6] Atribut solemn al lui Aeneas, ca deţinător al unei misiuni sacre.

„Ce hotărîre-ai luat, tu fiu al zeiței, ce gînduri?
Toate sunt sigure-n jur și flota cu soții scăpată.
Unul lipsește[1] din ei, pe care-l văzurăm în valuri
Înșine, cum a căzut. Încolo, cuvintele mamei!"
Dînsul a zis. Și cu grabă din jur li se rupe deodată
Vălul de neguri; deschis în lumina cea largă de eter,
Iată-l, Aeneas, măreț strălucind în albimea luminii,
Nalt de statură, puternic în umeri ca zeii, căci Venus
Însăși făptură voinică și plete de tînăr îi dete,
Blînd răsădindu-i în ochi zîmbirea bărbaților nobili.
Fildeșul astfel mai nobil îl faci prin cioplire, mai mîndră
Piatra de Paros, cînd este tivită pe margini cu aur.[2]
Dînsul se-ntoarce spre Dido măreț și-n mare-mirarea
Celor de față, vorbi: „Căutați pe Aeneas și iată-l!
Eu sunt Aeneas troianul, scăpatul din libyce valuri.
Milă tu singur-avînd de Troia cea demnă de milă,
Dido, pe noi, rămășița mîniei danae, pe bieții
Oameni pe mări aruncați, pe goniții din țară, tu Dido,
Astăzi în casă-i primești. Răsplată să dăm vredniciei
N-avem putere, regino, nici noi și nici nimeni din mulții
Noștri tovarăși dardani, cîți mișuie-n lumile toate.[3]
Zeii de cumva iubesc virtutea și dacă mai este
Undeva-n lume vreun drept și-un suflet cu-ncredere-n faptă-i[4],
Zeii-ți vor da răsplătirea ce meriți. Pe tine ce timpuri,
Ce fericiri te-au născut? Ce nobili părinți într-atîta?
Rîuri în mare cît timp vor curge și umbra roti-va
Vîrful stîncoșilor munți și pămîntul pluti-va prin stele[5],
Vecinic tu slavă și nume și laude-avea-vei tu vecinic,
Orice pămînt îmi va fi hotărît!" Și cu dragoste prinse
Pe Ilioneus la dreapta, la stînga pe-amicul Serestus[6],

[1] Orontes. (Cf. v. 115—117.)
[2] Pasaj inspirat din Homer (*Od.*, VI, 229 și urm.).
[3] Dintre troienii care nu îl însoțiseră pe Aeneas, unii fuseseră duși în Grecia, ca prizonieri, alții se stabiliseră pe diverse țărmuri străine.
[4] *Cu conștiința curată.*
[5] Textual: *Și cît timp cerul va hrăni stelele* (cf. Lucretius, I, 231). Anticii credeau că partea cea mai subtilă a aerului, eterul, hrănea focul aștrilor, menținîndu-le strălucirea.
[6] Nu trebuie confundat cu Sergestus, numit anterior.

Pe-alții la urmă, pe Gyas cel bun și pe bunul Cloanthus.
[Stete cu totul mirată de-această privelişte Dido,
Dar mai ales de minunea-ntîmplării. Zice-apoi astfel:
„Fiu al zeiței, ce sorți mi te-aruncă pe tine-nîr-atîtea
Spaime și groaze? Ce zeu la maluri străine te-azvîrle?
Tu ești Aeneas acela, pe care la rîul Simois
Venus cea sfîntă-l născu lui tatăl Anchises, dardanul?
Țin pe Teucros aminte și-acum; venise la Sidon
Bietul, din țară gonit, cerînd ajutorul lui Belus,
Ca să-și găsească regatul altinderi. Și-n Cyprus intrat-a
Belus, prădîndu-l de-avere și-n jugul supunerii dîndu-l.[1]
Eu de pe-atunci vă cunosc și poporul troianic, și soarta
Troiei, și numele tău, și pe regii pelasgici[2] de-acolo.
Însuși Teucros, al vostru dușman, lăuda pe teucri[3],
Falâ făcîndu-și că este născut din troianică viță[4].
Fără de grijă veniți, deci, tineri, în casele noastre.
Tot deopotrivă cu voi, prin multe-aruncatu-m-a soarta
Chiar și pe mine, și-aici de-abia mi-am găsit așezare.
Știu ce-i amarul și eu; am milă de oameni ce sufăr."
Astfel de vorbe zicînd, ea duce-n palat pe Aeneas;
Lui spre mărire serbări[5] statorit-a prin temple, tutindeni.
Soților lui de pe mal le trimise-ntr-aceea regina
Treizeci[6] de tauri și-o sută de porci cu groaznice coame,
Mari și puternici, și-o sută de miei cu mame-ngrășate[7],
Toate ca dar al vesclei zile.
Însă-năuntru-n palat e prisos de podoabă tutindeni:
Masa de-ospăț o gătesc cu belșug în odaia din mijloc,
Roșii de purpură-aștern măiestrit împletite covoare;
Masa lucește de-argint și-n aur cioplite, pe dînsa,

[1] Fiu al lui Telamon, regele Salaminei, Teucros (sau Teucer) fusese exilat de tatăl său, pentru că nu-și împiedicase fratele, pe Aias, să se sinucidă. Recurgînd la ajutorul lui Belus, regele Sidonului, a întemeiat o nouă Salamina, în insula Cipru.

[2] Denumire generică pentru greci, de la numele populației străvechi ce-i precedase pe aceleași teritorii.

[3] Troienii, urmași ai unui alt Teucros decît cel menționat mai sus.

[4] Se înrudea, într-adevăr, cu troienii prin mama sa, soră cu Priam.

[5] Serbările speciale sînt organizate de Dido după obiceiul roman, pentru a se aduce sacrificii de mulțumire.

[6] *Douăzeci.* Taurul figura în sacrificiile dedicate lui Iupiter, Bacchus și Neptun; cei o sută de porci reprezintă o hecatombă, iar mieii cu mamele lor, o dublă hecatombă, sacrificii cu caracter de purificare.

[7] *De miei grași, împreună cu mamele lor.*

Faptele moșilor morți, cu-atîtea podoabe-nșirate
Cîți sunt bărbații ieșiți din vechiul părinte-al tulpinei.
Însă Aeneas, cu gîndul de-a pururi la fiul său, Iulus,
Grabnic pornește la flotă pe-Achates, ca-n grabă să-i ducă
Veste de toate lui Iul și-aici să-l aducă cu grabă
(Numai la micul său fiu e cu gîndul și grija i-o poartă).
Să mai aducă, i-a spus, și daruri scăpate din focul
Troiei: mantaua cea grea de podoabe și de-aur și haina
Cea cu-nflorite figuri, tivită cu galben acantus,
Care fusese, de mult, o podoabă-a Elenei, adusă
Chiar din Mycene de ea, de fugita de-acasă, la Troia.
(Leda[1] țesuse-acest dar, lipsit de pereche pe lume).
Să mai aducă și sceptrul purtat de copila lui Priam
Cea mai bătrînă[2]; s-aducă ghiordanul cel greu de mărgeanuri[3]
Scumpe, și-o dublă coroană cu multe-aurite podoabe.
Ca să le-aducă, dă zor spre maluri Achates în fugă.
Dar Cytherea din nou cu planuri frămîntă-și gîndirea,
Apucături iscodind, ca-n locul lui Iulus să vie
Amor, cu mers prefăcut și cu fața schimbată, s-aprindă
Inima bietei regine prin daruri, s-o mistuie-n flăcări.
Căci guralivul oraș și fățarnicii[4] puni o-nspăimîntă,
Iuno-i tot face-n necaz; de grijă, nici noaptea nu doarme.
Aste cuvinte-a rostit așadar zburătorului Amor:
„Fiule[5], singur al meu și puterea mea singură-n lume,
Care te uiți cu dispreț la fulgerul sfînt al lui Joe,
Iată, cu rugă eu vin, cerîndu-ți copile-ajutorul.
Cum rătăcește din maluri la maluri iubitul Aeneas,
Fratele tău, prigonit de Iuno cea fără de milă,
Asta o știi; căci adesea mîhnitu-te-a marea-mi mîhnire.
Dido mi-l ține pe-Aeneas acum, feniciana, cu vorbe
Dulci amăgindu-l; mi-e groază la cîte-o să ajungă Iunona
Cu ospețiile ei! Nu-i moale ea-n treburi de-acestea[6]!
Deci mă socot dintru-ntîi s-acapăr regina și-n pieptu-i

[1] Soția lui Tyndareus, mama Elenei și a Clitemnestrei, a lui Castor și Pollux.
[2] Ilione.
[3] *Colierul de perle.*
[4] Aluzie la reaua-credință punică *(fides Punica).*
[5] Amor, zeul iubirii, era fiul Venerei.
[6] *Într-o împrejurare atît de importantă.*

Dulce văpaie s-aprind, ca gîndul să nu i-l mai schimbe
Nimeni, ci vecinic s-o am legată de bunul Aeneas.
Iată și planul gătit, cum cred eu să-mi faci tu acestea:
Iulus, de dragul său tată chemat, în cetatea Carthago
Are de gînd să se ducă — drăgutul și grija mea toată! —,
Daruri scăpate de mări și de flacăra Troiei să ducă.
Însă pe dînsul, în somn amețindu-l, pe culmea Cytherei
Ori în locașul cel sfînt îl voi duce, pe vîrful idalic[1],
Nici să nu știe nimic, nici planul să nu mi-l sminteascâ.
Numai o noapte tu, deci, o singură noapte, mintește-i
Fața și statul[2], luînd copile-al copilului umblet,
Astfel ca Dido, de veselă-n chef, legănîndu-te-n poală
Colo la masa bogată, sub flăcări din via Lyaeus[3],
Cînd te va strînge spre ea, sărutîndu-ți și ochii și gura,
Foc tăinuit tu să-i verși în suflet și-otrava-ți s-o turbe[4]!"

Amor ascultă cu drag cuvintele mamei; dezbracă
Micile-i aripi și pleacă în calea menită lui Iulus.
Însă prin trupul întreg al micului Iulus revarsă
Venus repaosul beat și-n poală-ncălzindu-l îl duce
Sus în păduri, pe Idalia, unde plăcut busuiocul
Dulcele-odor răspîndind, în umbră de flori îl adoarme.
După cuvînt a plecat, ducînd în Carthago deci, Amor,
Multele daruri de rege și vesel urmează pe-Achates.
El la sosire-a găsit pe Dido, pe mîndre covoare
Stînd pe-auritul ei tron[5] și gătită, la mijlocul mesei.
Însuși Aeneas acolo și tot tineretul din Troia
Intră sumeți și s-așază pe purpura-ntinsă pe laviți[6].
Sclavii dau cupele-n mîini la oaspeți[7] și codri de pîine
Dînșii din coșuri împart, pun moi prosopele pe masă.
Cincizeci de roabe cu zorul au grijă să fiarbă bucate,
Rînduri de rînduri, și-ncing penaților focul[8] întruna.
Altele o sută și-o sută de sclavi, cu toții de-o vîrstă,

[1] Idalia, munte și oraș din Cipru cu un vestit templu al Venerei.
[2] *Ia / înfățișarea (lui Iulus).*
[3] Nume al zeului Bacchus; *via* (lui) *Lyaeus* semnifică *vinul.*
[4] *S-o tulbure.*
[5] *Pat (sponda);* este vorba de paturile de banchet pe care romanii se întindeau cînd luau masa.
[6] Cf. nota precedentă. „Sumeți" nu figurează în original.
[7] Le aduc apă să-și spele mîinile.
[8] Focul de pe altare, pe care ardeau mirodenii parfumate.

Îngrămădesc la mîncări pe masă și umplu pahare.[1]
Punii s-adună și ei, tot cete de cete; pe jeţuri
Mîndru pictate și-n șir rînduite de Dido s-așază.
Beţi de mirare privesc la darul aeneic, la Iulus,
Cată la zeul[2] cu ochii aprinși și cu vorba mascată,
Haina-i o văd și mantaua tivită cu galben acantus.
Dar mai cu zorul sărmana[3], menită pieirii curînde,
Dido nu poate nicicum să-și astîmpere sufletul lacom;
Arde de drag și se uită mereu și la Iul și la daruri.
Iul, după ce-a sărutat și-n gît a sărit lui Aeneas,
Sufletul ars potolind măgulitului tată, ștrengarul
Fuge la Dido, zîmbind. Cu ochii la dînsul, cu toată
Inima, Dido-l ridică pe poală, pe frunte-l dezmiardă.
Biata, ea nici nu visează ce zeu îi surîde! Iar dînsul
Vorbele tale-ascultînd, o Venus, pe-ncetul omoară
Traiul trăit cu Sychaeus și-ncearcă s-aprindă cu flăcări
Inima-i rece de mult și de mult potolitele-i patimi.[4]
Deci, isprăvind de mîncat și masa scoţînd-o din sală,
Grabnic aduc pîntecoasele oluri și-și torn apoi vinul.
Geme de clocot palatul, de rîs și de chiot sunt pline
Salele largi, iar lampe ce-atîrnă din bolta de aur
Biruie negru-ntunerec și ard și făcliile-alături.
Cupa cea grea-mpovărată de aur și pietre și-o cere
Dido și-o umple cu vin; dintr-asta băuse și Belus
Cîndva și-n urma lui toţi. Acum e tăcere-n iatacuri.[5]

[1] Printr-un intenţionat anacronism, luxul, opulenţa și rafinamentul ospăţului din palatul Didonei nu au nici o legătură cu epoca prezentată; ele reflectă atmosfera romană de la începutul imperiului, consecinţă — la rîndul ei — a corupătoarei seducţii orientale de mai tîrziu.

[2] Amor, luat drept Iulus.

[3] În original: *infelix* (nefericita); epitetul, care de acum o va însoţi adesea pe regină, se insinuează ca un preludiu tragic pe fondul aureolat al sărbătorii; intervenţie cu atît mai tulburătoare, cu cît frumoasa, nobila și generoasa Dido este pe punctul de a deveni victimă tocmai într-un moment de deplină strălucire feminină și regală.

[4] Intervenţia divină imprimă un caracter de fatalitate pasiunii Didonei pentru Aeneas, dîndu-i o motivaţie simbolică; de remarcat, însă, că ea se suprapune doar ca un reflex evoluţiei firești a unui sentiment uman, urmărit cu neîntrecut simţ psihologic în gradaţia sa de la compasiune și admiraţie, de la simpatia reciprocă, pînă la dezlănţuirea iubirii; noua flacără ar fi umbrit oricum imaginea lui Sychaeus, din ce în ce mai inconsistentă.

[5] *În palat se făcu tăcere;* va urma momentul solemn, de o tragică ironie în subtext, al proclamării prieteniei între puni și troieni.

„Iupiter, cel ce te chemi păzitorul primirii de oaspeți,
Veselă fă-ne tu ziua de azi! Troienii și punii
Frați să se facă! De dînsa cu drag să vorbească nepoții.
Bacchus cel vesel, cu noi! Și Iuno, cea plină de zîmbet!
Tyrii, serbați-mi cîntînd, din inima toată, ospățul!"
Zise, ca jertfă vărsînd din vinul cel nobil pe masă.[1]
Însăși apoi a lipit de marginea gurii paharul,
Dîndu-l cu-ndemnul să beie lui Bitias[2], care rădică
Cupa spumată și auru-i soarbe, golind-o cu totul.
Alții veniră la rînd, fruntașii. Iar Iopas[3] pletosul
Sun-aurita cithară, el fost ucenicul lui Atlas.
Luna cea-n veci rătăcind și-al soarelui umblet îl cîntă,
De-unde e vîntul, și focul și ploaia, și neamul de oameni,
Carul-cel-mic și ploioasa Hyadă[4] și Carul-cel-mare;
Cîntă de soarele jalnic ce-n zilele iernii s-afundă
Seara-n Ocean și de ce sunt tîrzii înnoptările verii.
Punii din palme cu chiot lovesc și troienii-i urmează.
Astfel, cu oaspeții stînd de vorbă, sărmana regină
Noaptea și-o trece cu rîset și bînd o nebună iubire.
Multe de toate-ntrebat-a de Priam pe-aceia, de Hector
Și de născutul zeiței, de Memnon — ce steme purtase?
Cît de frumos e Achilles? Și carul ce-avea Diomedes?
„Spune, mai bine, din capăt ce-a fost, tu oaspete-al nostru",
Zice, „și-ncepe dintîi de cursa danae, de-al vostru
Umblet degeaba pe mări, căci șapte sunt anii umblării
Voastre, pierduți și răzleți prin țări și pe mările toate!"

[1] Libație romană.
[2] Fruntaș cartaginez.
[3] Cîntăreț pun, amintind aezii întîlniți în *Odiseea*, dar cîntînd subiecte pe măsura gustului erudit și stilat al contemporanilor lui Vergilius. Inspirat de Apollo, zeul cithared, este, în același timp, discipolul întru astronomie al lui Atlas, gigantul ce ținea pe umeri bolta cerească și pe care legende tardive îl investesc cu știința astrelor.
[4] Hyadele sînt fiicele lui Atlas, metamorfozate în șapte stele din constelația Taurului, aducătoare de ploaie. Lipsește în traducere steaua Arcturus, din constelația Bouarului, aducătoare de furtuni.

CARTEA A II-A

Toţi au tăcut împrejur, întorcîndu-şi privirea spre dînsul.
Tatăl Aeneas atunci, din scaun de sus[1], le vorbeşte:
„Dido, tu ceri o-nnoire nespusului vaier al nostru,
Cum risipiră danaii puterea troiană şi statul
Nefericit şi pe cîte văzutu-le-am, bietul, eu însumi,
Şi-ntre părtaşii de frunte le-am fost. Spunîndu-le, cine,
Fie dardan ori dolop[2], ori amic lui Ulixe-ndîrjitul,
Poate să-şi ţină plînsoarea? Şi-n urmă şi umeda noapte
Cade din cer[3] şi ne cheamă la somn scăpătatele stele.
Însă-aşa mult de doreşti să ne-asculţi pătimirile noastre
Şi să cunoşti tu pe scurt zvîrcolirea din urmă-a cetăţii,
Orişicît sufletu-mi este-ngrozit de-amintiri şi de-amaruri,
Am să te-ascult[4]. De soartă-ncurcaţi şi sătui de războaie,
Regii danaici, în scurgerea mulţilor ani[5], îşi durară,
Mare cît munţii, un cal, prin nobila artă-a Minervei[6].

[1] *De pe patul înalt.*
[2] Războinic al lui Ahile.
[3] *Se grăbeşte să părăsească cerul.*
[4] *Voi începe* (să vorbesc). Sfîşierea sufletească sub semnul căreia începe povestirea, precum şi faptul că nu autorul, ci un participant la evenimente le relatează, transmiţînd auditoriului propria-i emoţie, vor da întregii cărţi o forţă dramatică demnă de tragedie.
[5] Zece ani.
[6] Minerva (identificată cu Athena din mitologia greacă) era protectoarea artelor, meşteşugurilor, a ingeniozităţii şi, în general, a oricărei activităţi inteligente.

Coastele nalte-i cu scînduri de brad le podesc și, fățarnici,
Vot[1] al întoarcerii-n pace-l numesc. Acesta fu zvonul.
Însă-n lăuntrul cel gol s-ascund pe furișul vitejii
Cei prin sorțire năimiți[2] și-n jur, prin tăcutele colțuri,
Pîntecul său uriaș e plin de-narmații războinici.

Zace-n ajunsul vederii o insulă-n mare, vestita
Tenedos[3], plină de-averi cît timp o domnise troienii,
Astăzi un mal pustiit și-ndoielnic popas de corăbii.
Grecii-ntr-acolo s-au dus și s-ascunseră-n sterpele maluri.
Noi am crezut că fugiră pe mări, alergînd spre Mycene[4];
Astfel Troada de-acum e scăpată de jalea cea lungă.
Porțile larg le deschidem și mergem la lagărul doric[5],
Locul deșert să-l vedem, pe malul rămas singuratic.
Iat-al dolopilor cort; și-acolo Achille-avea cortul;
Flota sta-n șiruri aici; dincoace e cîmpul de luptă.
Unii se miră de darul[6] de-a-pururi-fecioarei Minerva:
Cît e de mare-acest cal! Și-ntîiul din gloate, Thymoetes,
Sfatul ne dete să-l ducem cu noi și-n cetate să-l punem
(Ori prin trădare-a vorbit, ori sorțile Troiei voiră[7]).
Capys, cu dînsul mai mulți, cu gînduri mai limpezi în suflet,
Cere grăbit s-aruncăm bănuitele daruri în mare.
Calul e cursă danae — zicea — și să-l punem în flacări,
Ori să-l desfacem la piept, ispitind tăinuitele-i goluri.
Nedumeritul popor dezlipit e-n păreri osebite.

Iată, din culmea cetății, urmat de-o năvalnică gloată,
Foc de mînie Laocoon[8] vine, strigînd de departe:
«Credeți, sărmani, că dolopii sunt duși? Și v-a prins nebunia?
Credeți că fără să umble cu gînduri mișele va face
Grecul vreun dar? Așa mi-l cunoașteți pe grecul Ulixes[9]?

[1] *Dar (votum)* închinat Minervei, pentru a le asigura întoarcerea acasă.
[2] *Aleși prin tragere la sorți.*
[3] Mică insulă în Marea Egee, în apropiere de Troia.
[4] Cetatea lui Agamemnon; aici desemnează Grecia, în general.
[5] *Tabăra grecilor.*
[6] Darul *fatal* (pentru noi). Cf. ms. 2921, f. 89.
[7] Thymoetes avea motive să-l urască pe Priam, care, în urma unei prevestiri, poruncise pieirea fiului și a soției lui; dar nu putea fi acuzat cu certitudine de trădare.
[8] Frate al lui Anchises și preot al lui Apollo.
[9] Ideea vicleniei cu calul aparținea, într-adevăr, lui Ulise.

Ori mirmidoni[1] înarmați ni s-ascunseră-n lemnul acesta,
Ori e unealtă-anumit gătită-mpotriva cetății,
Ca să ne vadă de sus prin locașuri, de sus să ne-atace,
Ori că s-ascunde vreun altfel de rău. Nu credeți voi calul!
Fie ce-o fi, mi-e teamă de greci chiar dîndu-ne daruri.[2]»

Zise și sulița-n vînt învîrtind-o cu multă putere,
Grabnic izbește-o de sus în adînc boltuitele vintre.
Fierul stătu tremurînd și-n jalnic răsunet gemut-a
Pîntecul gol, zguduit, și vuiet urlat-a-n adîncuri.
Dacă voit-ar fi zeii și-aveam și noi minte mai multă,
Grabnici cu fierul să scoatem din cal pe-argivii[3] pîndarești,
Troia, tu azi ai trăi și-ai fi tu cetate regească!

Iată-ntr-aceea aduc la rege păstorii, cu zgomot
Mare, pe-un tînăr legat cu mîinile strînse la spate,
Cărora ne-mpotrivit li se dete de-a gata să-l prindă,
Ca să ne-nșele pe toți și la greci să descuie cetatea,
Om încîinit și-ndărătnic și gata la una din două:
Ori să-și plinească-nșelarea, ori morții s-alerge de-a dreptul.
Oamenii Troiei grăbesc de tutindeni și-aleargă năvalnici,
Vreau ca să-l vadă și rîd pe-ntrecute, cu hohot, de dînsul.
Vezi mișelia danaică-acum și pe greci; și, dintr-unul,
Dido, cunoaște-i pe toți.
Ca zăpăcit de priviri, sta singur acela la mijloc,
Fără de arme, din ochi măsurînd pe troienii din gloată.
«Care pămînturi, de-acum, vai — zise — de mine purta-vor
Milă, sărmanul? Ce mări? Și care mi-e soarta pe lume?
Nici la danai nu găsesc un locaș și-acum m-amenință
Chiar și-amărîții[4] dardani și pedeapsă cu sînge dorescu-mi!»

Plînsetul lui mulcomit-a pe-ai noștri[5]; și-amarul mîniei

[1] Greci de sub comanda lui Ahile.
[2] Celebrul vers: *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.*
[3] Greci din Argos.
[4] *Mînioșii.*
[5] Întreruperea episodului prin apariția prizonierului grec în momentul cel mai dramatic, dovedește o magistrală artă a compoziției; abilitatea grecului va putea manevra ușor spiritele deconcertate, oscilînd între diverse păreri, conducîndu-le spre formarea unei opinii care va motiva psihologic actul irațional de mai tîrziu al troienilor.

Stinsu-s-a-n piepturi. Noi cerem răspuns și de unde-i și cine-i,
Care-i e dorul și care-i încrederea noastră[1], s-o spuie.
Dînsul, în fire venit din cutremurul spaimei, vorbește:
«Totul, chiar ce va fi, pe bună dreptate rosti-voi,[2]
Rege! Și nu mă feresc să spun că-s din neamul argolic.
Asta, dintîi. Căci norocul de-a vrut ca să facă pe Sinon[3]
Nenorocit, nu doresc să-l mai facă și rău și nemernic!
Poate vreodată, prin zvonuri vorbite, venitu-ți-a, rege,
Veste de numele celui din Belus născut, de-acel Palamedes[4],
Care, puternic și bun, fusese-osîndit la pieire
Nevinovat, ca fiind trădător, de danaii bîrfelnici,
Pentru că nu vrea războiul. Iar azi îl jelește mulțimea.
Lui, ca tovarăș de arme, fiindu-i și rudă de sînge,
Tata, de multe lipsit, mă dete din anii mei tineri.
Pînă stătuse și dînsul în capul poruncii și-n sfatul
Celor puternici, aveam și noi oarecîtăva vază;
Însă de-ndată ce el a pierit prin nevrednica pizmă
(Lucruri știute vă spun), prin nelegiuitul Ulixes,
Eu amărît îmi tîram în nevoie viața și-n jale,
Trist amintindu-mi mereu de-amicul cel mort pe nedreptul.
De-aș fi tăcut eu, nebunul, măcar! — Vreodată, vrînd soarta,
Dacă va fi să mă-ntorc biruind, în țara mea-n Argos,
Am să urzesc răzbunări și ura s-o mișc prin cuvinte![5]
Răul de-aici mi-a pornit. Ulixe-ntruna-mi găsește
Nelegiuiri și bîrfeli pe furișul întruna și zvonuri
Duce prin gloate, cătînd și fățiș lovituri pe nedreptul.

[1] În sensul: *pe ce își bazează el, captiv, încrederea în noi?*

[2] *Orice mi s-ar întîmpla, voi spune adevărul.*

[3] Personajul nu apare nici la Homer, nici la alt autor antic cunoscut; este, probabil, o creație a lui Vergilius.

[4] Fiul lui Nauplius, regele Eubeei, descendent al lui Belus, rege al Egiptului. Ulise, pe care acesta îl demascase cînd, pentru a se sustrage războiului troian, simulase nebunia, se răzbunase atrăgînd asupra lui falsa învinuire de trădare.

[5] Fraza reproduce amenințarea pe care Sinon ar fi adresat-o grecilor.

Nici nu s-astîmpără, pînă ce-n urmă, prin gura lui Calchas[1]...
Însă la ce mai vorbesc eu de-aceste nevrednice lucruri?
Ce mai aștept? Căci de credeți că grecii sunt toți deopotrivă
(Asta mi-ajunge de-o spuneți), hai, dați-mi mai iute pedeapsa!
Asta și-Ulixe-o dorea și v-or da mulțumire și-Atrizii.»
Însă mai tare ne-aprindem acum să cunoaștem temeiul,[2]
Căci nedeprinși noi eram cu asemeni tertipuri pelasge.
Prinde cuvîntul din nou, tremurînd și cu vorbă smerită:
«Vrut-au adesea trudiții danai să se-ntoarcă și-n pace
Troia s-o lase, punînd un sfîrșit și războiului jalnic.
De-ar fi făcut-o măcar! De multe ori însă le-nchise
Iarna cărarea pe mări și furtuna-ngrozea călătorii.
Însă pe cînd, plăsmuitul din bîrne, sta calul acesta
Gata, de-odată-ncepu să geamă văzduhul de vifor.
Noi, zăpăciți[3], trimitem atunci pe-Eurypyl' să ceară
Sfatul lui Phoebus[4]. Și-un jalnic răspuns Eurypyl ne-aduce:
— Voi domolirăți furtuna prin jertfa fecioarei[5], prin sînge,
Cînd vă gătirăți, danai, cu plecarea spre văile Troiei;
Suflet[6] vă cere și-ntorsul acasă; un suflet argolic[7]
Cere-mpăcarea[8]. De-abia ce poporul aude răspunsul,
Toți de mirare-nlemnesc și-un tremur de gheață pătrunde
Oasele noastre: pe cine vrea zeul? Și soarta, pe cine?

[1] Vestit prezicător grec; îi însoțise pe ahei la asediul Troiei.
[2] Uzînd de toate subtilitățile retorice, discursul lui Sinon capătă aparența adevărului; el va convinge (așa cum au remarcat adesea comentatorii), prin suscitarea gradată a curiozității, uimirii, compasiunii, încrederii.
[3] *Neliniștiți.*
[4] Eurypylus, basileu tesalian participant la războiul troian, este trimis să consulte oracolul lui Apollo, la Delphi.
[5] După tradiția posthomerică, obținerea vînturilor favorabile plecării armatelor grecești la Troia ar fi fost condiționată de sacrificarea Iphigeniei, fiica lui Agamemnon și a Clitemnestrei; subiectul a fost tratat de Euripide *(Iphigenia în Aulis)* și reprezentat în arta plastică. (Era celebru tabloul pictorului grec Timanthes.)
[6] *Sînge* (cf. ms. 2921, f. 98).
[7] *Grec.*
[8] Împăcarea zeilor.

Însă-ntre gloate Ulixes tîrînd cu de-a valma pe Calchas,
Fără de voile sale, pe Calchas, pe vrednicul preot,
Cere să-i tîlcuie spusa lui Phoebus. Cîntatu-mi-au unii
Multe, că eu sunt ales, și-așteptam viitoru-n tăcere.
Zile de două ori cinci, sub mantă-i întruna bătrînul
Tace, nevrînd a numi vreun om, ca să-l zvîrle pieirii.
Însă, la urmă, de-Ulixes silit și de gura-i cea multă,
Rupe cuvîntul năimit[1]: mă menește jertfirii pe mine.
Toți se făcură senini și de ce se temură cu toții
Dînșii văzură, cu drag[2], că s-azvîrle pe capul meu singur.
Ziua cea tristă sosea. Vedeam pregătindu-mi altarul,
Ah, și-aluatul sărat și sfințitele panglici pe tîmple![3]
Dar recunosc c-am fugit de pieire, rupîndu-mi cătușa.
Stat-am în bălți cu noroi, ascuns în trestișuri, o noapte,
Pînă să-ntindă vintrele-n vînt. Și le-ntinseră-n urmă.
Vecinic eu n-am să mai văd de-acum strămoșeasca mea
țară,
Nici pe dorițiii copii și nici pe iubitul părinte!
Poate grăbi-se-vor grecii pe toți să-i omoare, spășindu-mi
Fuga, și bieți-mi copii plăti-mi-vor cu moarte greșeala!
Deci și pe zeii de sus, pe puteri ce-ocrotesc adevărul,
Ah, și de cumv-a rămas o credință pe lume, pe-această
Neprihănită credință, te rog să te-nduri de durerea
Bietului Sinon, de omul ce piere bătut de năpaste!»
Dacă-l văzurăm plîngînd, de milă-i lăsarăm viața.
Priam, dintîiul, poruncă ne-a dat să-i scoatem lui Sinon
Strîmtele mîneci și lanțul din mîini și cu milă vorbește-i:
«Uită, oricine să fii, pe grecii netrebnici, tu uită-i!
Sinon al nostru să fii![4] Dar spune-mi, te rog, adevărul:
Calul acela grozav ce-nseamnă? Și cine-l făcuse?
Are vreun țel? Ori e zeilor dar? Ori poate-i vreo armă?»

[1] *Hotărît.*
[2] *Ușurați.*
[3] Pregătirea victimei pentru sacrificiu, presărîndu-i-se pe creștet făină amestecată cu sare și încingîndu-i-se tîmplele cu panglici, era un obicei roman; victimele erau, însă, animale. Jertfirea unui om, reminiscență a unor timpuri primitive (ca cele înfățișate aici), avea loc în cazuri excepționale, cînd se cerea o favoare deosebită de la zei.
[4] După Servius, unul dintre comentatorii antici ai *Eneidei*, formula „oricine ai fi, vei fi al nostru" era utilizată de generalii romani, cînd acceptau un transfug.

Zise. Iar Sinon, cel plin de-nșelări și nemernic ca grecii,
Palmele-abia mîntuite din lanț le rădică spre stele:
«Vecinice flacări, de marturi vă iau, cu nebiruita
Voastră putere! Și temple, și voi — ah, de care fugit-am—
Nelegiuite pumnale, voi funii[1] purtate de mine!
Astăzi am dreptul să rup ale patriei drepturi sfințite,
Da, pe popor să-l urăsc și totul să trîmbiț în lume,
Cîte-a greșit; legături cu țara mea n-am azi nici una!
Însă tu vorba s-o ții, tu, Troia servită de mine,
Dac-adevăr îți vorbesc, servește-mi cu daruri credința!
Numai în Pallas și-au pus încrederea toată danaii,
Toată nădejdea-n război. Dar după ce nelegiuitul
Rege Tydides și-al relelor cap — ticălosul Ulixes —
Smuls-au din templul cel sfînt Palladiul[2] fatal al Minervei,
Înșiși tăind pe străjerii cei nevinovați ai cetății,
Chipul cel sacru tîrîndu-l pe jos și cu mîinile crunte[3]
Vălul de fată-fecioar-al zeiței l-au rupt[4], ticăloșii,
Toată nădejdea danaii de-atunci sfărmată-o văzură,
Frînte puterile lor, iar Pallas cu suflet potrivnic.
Nu cu-ndoielnice semne ne dete de știre Minerva:
Chipul[5] de-abia-l așezară în cîmp și flăcări ieșiră
Lucii din ochii-i spre ceruri țintiți și sărată sudoare
Curse-i de-a lungul pe trup și însăși de trei ori—minune!—
Ea tresărit-a, jucîndu-i în tremur și lancea și scutul.
Calchas ne-nvață s-o rupem curînd la fugă pe mare:
Pergamu-n veci nu va fi dărîmat de puterea danae,
Dacă n-aducem din nou mîntuirea[6], din Argos, și votul[7]

[1] *Panglici* (de sacrificiu).

[2] *Palladium* era statuia Athenei (Minerva), așezată în templul dedicat zeiței în incinta sacră a Troiei; cum se spunea că de soarta ei depindea destinul Troiei, Ulise și Diomedes au furat-o, ca să grăbească cucerirea cetății.

[3] *Însîngerate.* Ei săvîrșesc astfel o impietate în plus, pentru că atingerea obiectelor sacre înainte ca mîinile să fie purificate era interzisă de ritual.

[4] I-au rupt panglicile ce-i înconjurau capul; Minerva era o zeiță fecioară, ca și Diana.

[5] *Statuia.*

[6] În original: *omina* (semnele divine, auspiciile); la romani exista obiceiul ca generalul care suferise un eșec să nu reia lupta înainte de a se întoarce la Roma (aici, la Argos), pentru a lua auspiciile.

[7] *Favoarea zeilor (numen)* prin înapoierea statuii.

Care-l jurarăm, plecînd pe mare cu strîmbele luntri[1].
Iată-i acum spre Mycene plutind, spre casă, prin vînturi,
Arme și zei înfrățiți[2] să ne-aducă, și iată-i, pe mare
Grabnici de-odată se-ntorc[3], cu semnele spuse de Calchas.
Deci așezară drept dar de-mpăcare zeiței mîhnite
Chipul acesta[4], de teamă spășindu-și nemernica faptă.
Calchas ne dete porunca grozav într-atîta să-l facem
Calul acesta și-atîta de-nalt și din bîrne-mpletite,
Ca să nu fie nici porți să-l încapă, nici zid să-l cuprindă,
Nici să nu poată troienii s-aducă slăvire zeiței.
De-ați pîngări, o troieni, cu mîinile darul Minervei,
Multă pierzare veni-va (spre Calchas întoarcă-se toată,
Zeilor mari!) în poporul și-n frigica țară-a lui Priam.
Însă cu mîinile voastre de-l duceți cu voi în cetate,
Însăși la zidul pelopic[5] cu multe războaie veni-va
Asia voastră și-ai voștri nepoți răsplăti-ne-vor totul.»
Astfel orbiți de nemernicul Sinon, la vorbe mișele
Dăm crezămînt; și prin oarbe minciuni și prin silnice lacrimi
Noi ne vîndurăm, cei nebiruiți de-Agamemnon și-Achilles[7]
Cei ce potrivnici am stat ani zece la mii[6] de corăbii!,
Dar o priveliște-acum ni s-arată, cu mult mai grozavă,
Tristă icoană-ncingînd cu fiori zăpăcitele piepturi.
Preot sorțit lui Neptunus, Laocoon[8] taie pe maluri
Taurul groaznic, jertfindu-l pe sfintele vetre-n altare.
Iată, pe-al apelor luciu tăcut, vin repede-n cercuri,
Fără măsură de mari doi șerpi (și-a spune mi-e groază!),
Repezi prin valuri se-ntind și cărarea li-e țintă spre maluri.

[1] *Corăbiile scobite, arcuite.*
[2] *Favorabili.*
[3] *Se vor întoarce pe neașteptate* (ca să vă atace).
[4] Calul.
[5] Grecia (desemnată astfel prin extensie).
[6] *O mie.*
[7] Este subliniată ideea că dezastrul Troiei nu s-a datorat inferiorității luptătorilor ei, ci vicleniei adversarilor; troienii, viitorii strămoși ai romanilor, sînt, așadar, pe plan uman, victime nevinovate ale înșelătoriei.
[8] Laocoon, deși preot al lui Apollo, fusese ales prin tragere la sorți să-l înlocuiască pe preotul lui Neptun, lapidat de troieni fiindcă nu izbutise să împiedice debarcarea grecilor.

Pieptul le iese din apă și-umflată de sîngele vînăt
Creasta și-o poartă pe sus, iar trupul și-l joacă prin apă;
Rostogolind își zgîrcesc și-și întind uriașele spete.
Apa se zbate cu vuiet și spumegă — iată-i pe maluri!
Ochii le scapără foc și le fulgeră, roșii de sînge;
Șuieră șerpii, cu limbi tremurate lingîndu-și gîtlejul.
Galbeni de spaimă, troienii s-ascund. Iar șerpii de-a dreptul
Pleacă spre-altare, spre preot, și-ntîi se-ncleștează-mprejurul
Celor doi mici copilași, strîngîndu-le trupul în cercuri,
Se-ncolăcesc și le mușcă din carne cu dinții puternici.
Însuși pe tatăl, acum, alergînd cu săgeata s-ajute,
Repede-l prind și-mpletesc împrejuru-i scîrboasele noduri,
Spetele negre de solzi îi încing de două ori trupul,
Gîtul de două ori, stînd cu grumajii și capul în aer.
Bietul se luptă din mîini să-nlăture strînsele noduri;[1]
Plină de bale murdare și de vinete-otrăvuri i-e fața.
Muget nebun de durere ridică sărmanul spre cerur —
Astfel un taur rănit, cînd scapă de preoți, mugește,
Grabnic fugind de toporul izbit, ce-i zguduie ceafa.[2]
Însă cu repede mers fug[3] șerpii spre culmea cetății,
Repezi aleargă la templul mîhnitei Tritonii[4] și-acolo
Repezi sub scutul boltit se-ascund, la picioarele zînei.
Groază năpraznic-acum a răzbit speriatele piepturi.
Tremură toți. «A spășit — ei strigă — Laocoon vina,
Vrednic de dînsa, căci el pîngărit-a sfințita clădire,
Calul zeiței izbindu-l în piept cu nevrednice suliți.[5]

[1] Aceeași scenă este reprezentată de celebrul grup statuar *Laocoon*, operă a rodienilor Agesandros, Athenodoros și Polydoros, din care s-a inspirat, probabil, Vergilius. (Despre raportul dintre reprezentarea plastică și cea literară, vezi studiul despre artă al lui Lessing, *Laokoon.)*

[2] Comparația accentuează tragismul scenei; agonizînd, Laocoon evocă tocmai victima pe care era pe punctul de a o jertfi.

[3] *Alunecă.*

[4] Supranume al Minervei, care, după unele legende, s-ar fi născut pe țărmurile lacului Triton, în Libya.

[5] Sfîrșitul terifiant al lui Laocoon și refugiul șerpilor în templul Minervei întăresc, în mintea troienilor, valabilitatea spuselor lui Sinon. Ironia tragică atinge aici un punct culminant: nu este de ajuns că spiritul lucid, clarvăzător și devotat este înfrînt de triumful înșelătoriei; el trebuie să sufere și nedreptatea absurdei învinuiri de profanare.

Chipul să-l ducem — ei strigă — la templu și marii zeițe
Rugi de iertare să-i dăm!»

Zidul curînd îl tăiem[1] și deschidem cu grabă și poarta.
Toți ca la muncă-și sufulcă vestmîntul; și punem și roate
Calului, jos sub copite; și-n jurul grumazului, funii
Groase, de cînepă. Iute spre ziduri se urcă fatalul
Cal, îndesat cu oșteni. Copii și fecioare-mprejuru-i
Cîntă și veseli se simt să-ntindă de funii și dînșii.
Calul tot suie, căzînd prăbușit în sărmana cetate.
Ilion[2], zeilor cuib, cetățuia strămoșilor noștri,
Mare-n războaie, dardanico tu! De patru ori calul
Stete la praguri oprit[3], de patru ori golul sunat-a
De-arme cu zăngăt. Dar noi, orbiți de prostie, ne ducem —
Seamă nimic nu băgăm — cu monstrul pieirii-n cetate!
Iată, vestește-ne-acum de pieirea ce vine Cassandra,
Dar, dup-al zeului sfat, niciînd n-o crezură troienii.[4]
Noi chiotim în cetate, sărmanii, și trecem în chiot
Ziua din urmă, 'mbrăcînd și templele sfinte cu frunze.[5]

Ceru-ntr-aceea s-apleacă[6] și noaptea se-nalță din mare;
Umbrele-i mari învălesc și pămîntul și cerul și multa
Grecilor nelegiuire.[7] Și-n jur, în cetate, dardanii
Zac în neștire, iar somnul răzbate-obositele trupuri.
Iată-n gătite corăbii, din Tenedos pleacă falanga
Grecilor, noaptea plutind, prin galbena liniște-a lunii[8],
Calea ținînd-o spre malul știut; și, iată, pe vasul

[1] În orbirea lor, troienii comit un act de impietate, incintele cetăților fiind considerate sacre și inviolabile.

[2] Troia.

[3] La romani, poticnirea în prag era considerată semn rău.

[4] Cassandra, cea mai frumoasă dintre fiicele lui Priam, primise de la Apollo, îndrăgostit de ea, darul profeției; dar cum ea îl respinsese pe zeu, acesta a blestemat-o să nu fie niciodată crezută.

[5] Prin acea suprapunere de planuri specific vergiliană, concomitenta sugerare a aparenței și substratului capătă efectul perspectivei interioare a transparenței unui lavis strălucitor pe o pînză sumbră.

[6] Anticii credeau, conform concepției lor geocentrice, că cerul se rotea în jurul pămîntului, într-o mișcare de revoluție ce dura o zi.

[7] Încadrarea în elemente cosmice dă nelegiuirii grecilor proporții înfricoșătoare, sentiment accentuat (în original) de apăsarea lugubră a ritmului spondaic. (Despre motivul nopții în *Eneida*, a se vedea prefața lui E. Papu la ediția Lovinescu, 1969).

[8] Frumoasa imagine din traducere omite nuanța de complicitate *(amica)* în tăcerea lunii.

Regelui flăcări s-aprind[1]; iar Sinon, păzitul de zeii
Noștri potrivnici, acum îi descuie din bîrne pe grecii
Cei ce se-ascunseră-n cal. Deschis, îi revarsă prin noapte
Calul, în stoluri; și veseli din goala-ncăpere scoboară
Ducii[2] Sthenelus, Thessandrus și nebiruitul[3] Ulixes,
Toți lunecînd pe tăcutele funii; și-Acamas și Thoas,
Pyrrhus apoi, din Achilles născutul, și-n urmă Machaon,
Menelaus; iese și-Epeos, chiar el, clădítoru-nșelării.
Iuți năvălesc în cetatea de somn și de vin amețită,
Repezi ucid pe străjeri; prin poarta deschisă vin repezi
Soții de-afară și-n pripă se strîng plănuitele stoluri.
Tocmai era pe timpul cînd primul repaus cuprinde
Ochii trudiți, furișîndu-se-ncet și cu daruri din ceruri[4].
Iată, prin vis mi s-arată și-n față-mi s-oprește jălitul
Hector, cel vrednic de plîns, și plînge cu rîuri de lacrămi,
Negru de praful cel crunt[5] și-ntocmai ca-n ziua tîrîrii,
Ah, și curelele-i trec prin picioarele vînăt-umflate.[6]
Doamne, dar cum mai era! Și cît de mai altfel ca Hector
Cel care-odată s-a-ntors în pieptarul răpit lui Achilles,[7]
Cel ce cu frigice flăcări aprinse corăbii danae![8]
Barba-i zbîrlită și-n barbă și-n plete cu țurțuri de sînge,
Trupul tutindeni ciuntit de rănile fără de număr,
Toate de dînsul primite sub ziduri. Și-n plîngere multă,
Parc-am voit să-l întreb și triste cuvinte-nceput-am:
«Soare al Troiei, tu Hector, și-a Troiei nădejde din urmă,
Unde-ai rămas pîn-acum? Din care pămînturi, o, Hector,
Vii tu, de mult așteptate? Vai, mulți mai periră de-ai noștri,

[1] Semnalul luminos de pe corabia lui Agamemnon, conform înțelegerii cu Sinon.

[2] Toți cei enumerați mai jos sînt căpetenii (lat. *duces*) ale grecilor; Machaon, fiul lui Asclepios, era medicul lor; Epeos construise calul imaginat de Ulise.

[3] *Crudul.*

[4] *Ca un dar divin.*

[5] *Însîngerat.*

[6] Este ultima imagine a lui Hector, cînd, ucis de Ahile, fusese tîrît de carul acestuia în jurul cetății (cf. *Il.*, XXII); aspectul lui, ca și chipul întunecat de tristețe *(maestissimus)*, se acordă cu vestea funestă pe care o aduce.

[7] Armura lui Patroclu, pe care Hector o luase drept pradă de război după ce-l ucisese, aparținea lui Ahile (cf. *Il.*, XVII).

[8] A se vedea *Iliada*, XV—XVII.

Hector, de-atunci! Şi prin cîte-a trecut şi cetatea şi neamul!
Cum te-aşteptam, istoviţii! Ce lucru nevrednic scîrbit-a[1]
Vecinic seninul tău chip? De cînd eşti rănit, o, viteze[2]? »
Dînsul, nimic; şi răspuns nu-mi dete-ntrebării degeaba[3],
Ci din adîncuri de suflet suspine gemut-a cu vaiet:
«Fugi, o, născut al zeiţei, el zice, vai, fugi de perire!
Troia e-n mîini la potrivnici şi cade din creştet azi Troia.
Noi ne-am luptat îndestul; de-ar fi fost cu putinţă să-mi apăr
Troia cu braţele, vai, de mult ar fi fost mîntuită!
Troia-ţi încrede de-acum şi penaţii şi sfintele[4] sale.
Pleacă; tovarăşi să-i ai şi găseşte-le cuibul aiurea.
Cuibul, pe mări rătăcind, tu-n urmă clădi-l-vei puternic.[5] »
Zise şi-apoi a plecat, scoţînd pe puternica Vesta
Din nepătrunsele-odăi[6], deodată cu focul cel vecinic.[7]
Ici şi dincolo-ntr-aceea, prin ziduri răsună-un amestec
Jalnic de ţipete mari, întruna mai tare şi-ntruna.
Casa părintelui meu deşi depărtată şi-ascunsă
Între copaci, s-aud văierări şi zăngăt, pe-aproape, de arme.
Sar cu grăbire din pat şi mă urc pe-nălţimile casei,
Pe-acoperişul din vîrf, şi stau încordîndu-mi auzul:
Tocmai precum un vîrtej furios pe cîmpia de spice
Trece cu flăcări, sau cum în năvală pîrîul din munte

[1] *A sluţit.*
[2] *De ce văd aceste răni?*
[3] *Deşarte.*
[4] Obiectele de cult *(sacra)*.
[5] Visele cu caracter premonitoriu (aici — prima revelare a misiunii sacre cu care va fi investit Aeneas) au o veche tradiţie în poezie; în *Eneida* vor marca întotdeauna momente decisive. Dar ceea ce a surprins pe mulţi comentatori este uimitoarea intuiţie a procesului psihologic implicat de vis ca fenomen. Sondînd cu acuitate zonele obscure ale fiinţei, Vergilius luminează fabulaţia poetică cu accentele adevărului — ale unui adevăr psihic: percepem visul lui Aeneas nu ca pe un artificiu poetic, ci ca pe un vis real, cu toate aparentele lui contradicţii.
[6] *Din tăinuitul sanctuar.*
[7] Hector îi aduce cu mîinile sale statuia Vestei, bentiţele şi focul sacru a cărui păzitoare era; arderea neîntreruptă a focului sacru din vatra cetăţii simboliza perpetuitatea statului.

Înnămolește cîmpia și-a boilor muncă și holda
Smulge și duce păduri și, neștiutor, de pe vîrful
Stîncii privește păstorul și-ascultă-n uimire la zgomot,[1]
Într-adevărul acum ni se dete pe față, credința danae
Și vicleniile lor. Lui Deiphobus[2], iată, sub flăcări,
Casa-n ruină-i căzu. Vecinul Ucalegon[3] arde.
Golful Sigeic[4] în zări strălucește de focul cetății.
Zgomot sălbatec de oameni și vuiet de trîmbiți răsună.[5]
Armele-mi iau năucit, dar nu știam unde-mi stă capul;
Una prin suflet m-ardea: să m-adun cu tovarășii-n luptă
Și s-apărăm cetățuia. Mînia și-amarul mă mînă;
Moartea sub arme-mi părea o moarte frumoasă cu totul.[6]
Iată-l pe Panthus acum, scăpat de săgețile-ahive,
Panthus, născut din Othryas și-n Pergamos preot lui Phoebus,[7]
Tîrîie sfintele-odăjdii[8] și zeii fugari[9] și de mînă
Duce pe micul nepot și-aleargă-n neștire spre poartă.
«Unde-i scăparea din urmă, tu Panthus, și unde-adăpostul?»
Nu-mi isprăvisem cuvîntul de tot și-mi răspunse-: suspine
«Ziua de-apoi e sosită și timpul cel fără scăpare!
Fost-am odată troieni și Ilion fost-a și naltul
Nume-al teucrilor fu.[10] Căci Iupiter cel fără milă

[1] Comparație de tip homeric, liber tratată.

[2] Unul dintre fiii lui Priam, care, după moartea lui Paris, devenise soțul Elenei. Figura lui va reapărea în cartea a VI-a.

[3] Bătrîn din sfatul regelui (cf. *Il.*, II).

[4] Golf la nord-vest de Troia.

[5] Conjugarea de imagini auditive și vizuale într-un ritm din ce în ce mai precipitat conduce spre viziunea — fulgerătoare și haotică totodată — a iminenței catastrofei.

[6] Dezorientat de brusca trezire ce pare o stranie prelungire a visului, Aeneas pare să fi uitat îndemnul lui Hector; într-un impuls aproape inconștient, instinctul patriotic îl va arunca într-o luptă fără șanse, cu acel curaj al disperării ce pare a căuta, în moarte, un ultim refugiu.

[7] În *Iliada*, Panthus figurează printre bătrînii ce-l înconjoară pe Priam; Vergilius a adoptat tradiția posthomerică.

[8] *Obiectele de cult;* termenul din traducere este impropriu.

[9] *Învinși*. Bineînțeles, statuile lor.

[10] Cuvintele lui Panthus amintesc versurile 648—649 din cîntul VI al *Iliadei*, exprimate de Hector ca pe o presimțire.

Toate le-aduse spre noi[1]; stăpîni sunt danaii-n cetate!
Groaznic în mijlocul nostru puternicul cal își revarsă
Oameni armați și, rîzînd cu hohote, Sinon ne pune
Caselor foc! Năvălesc prin deschisele-ntrări ale porții
Miile cîte-a trimis spre-a noastră pieire Mycene[2].
Alții cu suliți s-azvîrl, închizîndu-ne-ngustele drumuri;
Scînteie fierul în mîini și cu luciu tăiș amenințâ,
Grabnic și gata de-omor; de-abia mai cutează străjerii
Primelor porți să se lupte-apărîndu-se-n oarbă izbire.»
Întărîtat de cuvintele lui și de zeii puternici,
Iute-ntre gloate m-arunc, prin flacără, p-unde mă cheamă
Trista Erinys[3] și zgomotul surd ce vuiește spre ceruri.
Soți mi s-adună Ripheus și-al armelor meșter destoinic
Epytus, Dymas, Hypanis apoi; și prin noaptea cu lună
Vin, pe de lături strîngînd pe de-ai noștri; și vine
Fiul lui Mygdon[4], Coroebus. Acesta sosise la Troia
Numai acum, de curînd, mînat de-o iubire nebună
Pentru Cassandra și-acum el ca mire lui Priam ajută-i,
Nefericitul de el, căci sfatul[5] logodnicei sale
Nu-l ascultase.
Cînd îi văzui adunați împrejuru-mi și gata de luptă,
Astă povață le-am spus-o: «Voi, tineri, voi piepturi degeaba
Tari și viteze! De-aveți voi dorința de-a merge pe drumul
Celor din urmă-ncercări (și vedea-veți ce-aduce-va soarta;
Zeii fugiră, lăsînd și temple și sfinte locașuri,
Toți, prin a căror putere stătuse regatul acesta[6]),
Haideți curînd; să murim și să mergem de-a dreptul în luptă!
Una-i scăparea la-nvinși: să nu mai aștepte scăpare.[7]»

[1] Textual: *toate acestea le-a încredințat grecilor.*
[2] Aici desemnează întreaga Grecie.
[3] Cele trei Erinii, zeițe ale răzbunării în mitologia greacă, erau genii infernale ce pedepseau fărădelegile muritorilor; aici, sensul este metaforic, simbolizînd nebunia încleștărilor războiului.
[4] Rege al Frigiei. Celelalte personaje sînt fictive.
[5] *Profeția.*
[6] Anticii credeau că zeii părăseau cetatea care se afla pe punctul de a fi învinsă.
[7] Celebrul vers: *Una salus victis, nullam sperare salutem.*

Astfel le-am zis și-aprinși îi văzui pe războinici, ca lupii
Cei ce prin neguri adînci aleargă să prade, cînd foamea
Groaznic le chinuie trupul, purtîndu-i orbește, și-acasă
Puii-n culcuș îi așteaptă cu gîturi uscate de sete.
Astfel prin suliți, prin fum, ne ducem de-a dreptul spre moarte.
Mergem spre Pergam. Cu negrele-i umbre ne-acoperă noaptea.
Cine să poată vorbi de vărsarea de sînge, de-atîta
Moarte? Și cine-ar putea să ne plîngă-ndeajuns nenorocul?
Pulbere-i vechiul oraș, stăpînul atîtora veacuri!
Fără de număr pe drumuri zac trupuri ciuntite, de oameni,
Multe prin case și multe prin temple și sfinte locașuri[1].
Însă nu singuri teucrii s-așternu răzbunării ca jertfă;
Celui învins uneori i s-aprinde virtutea luptării:
Mulți din ahei au pierit. Și colo și colo s-arată
Spaimă și vaier și plîns și perire-ntr-o mie de chipuri.
Iată-l, Androgeus[2], întîiul aheu ni s-amestecă-n valul
Cetelor noastre, crezîndu-ne gloate de greci, și cu chiot,
Neștiutor, ne salută strigînd cu glas de prieten:
«Repede, vrednici bărbați! Ce zăbavă tîrzie vă face
Leneși? Cînd alții răpesc și duc în robie dărmatul
Pergamos, voi scoborîți de-abia din înaltele luntri!»
Zise, dar iată, pe loc — căci nimeni nu-i dete prin vorbe
Semn să se-ncreadă — văzu că-n potrivnice stoluri căzuse.
Stete năuc și-mpietrit îi rămase și pasul și glasul.
Tocmai precum, un drumeț călcînd fără veste-n tufișuri,
Vipera-ntinsă-ntre spini în lături cu spaimă s-azvîrle,
Pînă ce-n furie-amenință și-ncrăstuie gîtul ei vînăt,
Astfel, Androgeus, cuprins de cutremurul spaimei nebune.[3]
Noi năvălim și-l așternem, izbindu-l cu desele suliți,
Iar pe-nlemnitii lui soți îi tăiem, pe neștiutorii
Locului. Astfel norocul zîmbit-a-nceputului nostru.
Vesel de-aceasta, Coroebus cu flăcări în vorbă ne strigă:

[1] Uciderea celui ce se refugia într-un templu constituia un sacrilegiu.

[2] Personajul nu apare decît la Vergilius.

[3] Comparație homerică (cf. *Il.*, III, 33 și urm.), prelucrată de Vergilius în mod original.

«Iată, norocul acum, tovarăși, ne-arată cărarea
Luptei, vestindu-ne bunul sfîrșit; deci urmați-l cu toții!
Scutul schimbați-l și arma schimbați-o degrabă cu grecii:
Nimeni nu-ntreabă-n război de-ai fost un mișel sau puternic!
Arme ei înșiși ne dau!» A zis și pe creștet își pune
Coiful danaic, cu coamă de cal, și frumoasă podoabă
Pune pe scut și-și încinge cu paloș argivic mijlocul.
Dymas ca el, și Ripheus, și-ntreg tineretul s-armează;
Toți în curînd au primit de curînd despuiatele arme.
Noi, cei de zei părăsiți, năvălim în danai cu de-a valma,
Crîncene lupte ne batem prin orbu-ntunerec al nopții,
Trecem danaii prin fier și pe mulți îi trimitem în Orcus[1].
Grecii iau fuga spre luntri și-ajung pe vegheatele maluri,
Alții de frică s-ascund în calul puternic, cu groază,
Paza rușinii cătînd-o-n golimea din pîntece-i, iarăși.
Ah, dar în paza dușmanilor zei nicicînd nu te-nerede!

Iată, tîrîtă de păr din templul Minervei, Cassandra,
Fata lui Priam, acum, întorcînd cu rugare spre ceruri
Ochii de flacări, vai, ochii, și singur[2] cu ochii spre ceruri,
Pentru că mîinile-i gem sîngerate de grelele lanțuri.
Groaznic acum și turbat și cu urlet sălbatec Coroebus
Sare, cu totul robit desperării, la moarte-ntre stoluri;
Noi năvălim după el, prin cele mai dese șiraguri.
Însă de sus, de pe templu, deschid săgetările-ai noștri,
Jalnice-omoruri făcînd în cetele noastre, căci dînșii
Greci ne socot, înșelați și de suliți grecești și de coifuri.
Sar și danaii din gloate, turbați că le smulgem fecioara,
Pîlcuri asupră-ne sar, cu vuiet, sălbaticul Aias[3],
Frații născuți din Atreus[4] și potopul năvalei dolope.
Astfel se bat în vîrtej uneori, din potrivnice laturi,
Volburi de vînt: și Zefirul și Notus și, groaznic cu roibii,
Eurus, din zori[5]; și se zbuciumă codrii și-n spumeg turbează

[1] Infernul, după numele zeului morții din credința populară romană, identificat mai tîrziu cu Hades.
[2] *Numai.*
[3] Fiul lui Oileus (nu trebuie confundat cu Aias Telamonianul).
[4] Agamemnon și Menelaos.
[5] Textual: *și Eurus, mîndru de caii Aurorei*, care-l aduceau din răsărit, ținutul Aurorei.

Nereus[1], cu furca-i lovind și-n adînc zguduind oceanul.
Chiar și-amăgiții, pe care prin umbrele dese-ale nopții
Iuți îi gonirăm de-a valma cu spaimă de-a lungul cetății,
Înșiși și-aceia sosesc și, văzînd mincinoasele coifuri,
Scutul mințit, ne cunosc din străinele voci ale gurii.
Totu-i pierdut! Ei sunt mulți. Coroebus întîiul din gloată
Moare[2] și sîngele lui a-mproșcat prin altarul Minervei.
Cade Ripheus ucis, bărbatul cel nobil al Troiei,
Unul din cei mai gătiți să te-ajute și dreptul să-ți facă.
Altu-i al zeilor sfat![3] Căzut-au Hypanis și Dymas,
Vai, de tovarăși[4] uciși! Nici ție, cucernice Panthus,
Nu-ți e nimic de folos bunătatea și haina de preot!
Martur, cenușă-a cetății, să-mi fii tu, flacără, martur,
Dac-am fugit, în clipita peririi cetății, de suliți
Ori de-nglodirea danae și, dacă voit-ar fi soarta,
Vrednic am fost ca să mor.[5] Și iar ne pornirăm spre culme;
Iphitus[6] vine și Pelias[7], bieții (căci Iphitus umblă
Gîrbov de vîrstă și-al doilea rănit e, sărmanul, de-Ulixes).
Mergem, căci zgomot sălbatic ne cheamă spre casa lui Priam.

Parcă-n orașul întreg e liniște-adîncă, 'ntr-atîta
Fierbe războiul aici, și parcă tutindeni nu moare
Nimeni, așa de vrăjmași îi văd cum s-aruncă danaii.
Valuri se varsă și vifor ei vin și cu vifor de scuturi,
Scări de pereți alipesc și pe scări ei prin poduri se urcă,
Pe-acoperișuri ei tind și cu stînga răstoarnă lovirea
Lăncii, cu scutul, și repezi cu dreapta s-apucă de streșini.
Însă dardanii se luptă și zguduie turnuri și sfarmă
Coamele casei tutindeni, căci dînșii, sfîrșirea văzînd-o,
Vreau cu ruină să-și apere moartea, ca-ntocmai cu suliți.
Bîrne-aurite, de sus, podoaba de veci a clădirii,

[1] Zeu marin, tatăl nereidelor, protector al corăbierilor; rolul violent din acest pasaj nu-l caracterizează.

[2] *Ucis de Peneleus*, al cărui nume, luat din *Iliada*, desemnează alt personaj decît acolo.

[3] Textual: *Dar zeii altfel au socotit.*

[4] Care fuseseră induși în eroare de armurile lor grecești.

[5] S-ar putea ca versurile de mai sus să fie o justificare față de învinuirea de fugă lașă pe care unele dintre variantele legendei lui Aeneas o aduc eroului.

[6,7] Nume mitologice cunoscute, date de Vergilius unor personaje create de el.

Iuți le răstoarnă pe greci; iar alții, cu pieptul în poartă
Pavăză stau, vîjîind din oțel și-ndesîndu-se-ntruna.
Brațul acum li se-ncoardă din nou, apărîndu-și palatul,
Căci ajutorul sosit dă slabilor iarăși putere.[1]

Uși tăinuite pe-acolo știam și-ntunerec de ganguri,
Pînă-n iatacul lui Priam, și-odăi neștiute de lume,
Colo deoparte. Pe-acolo, cît timp înflorit-a regatul,
Singur-Andromache[2], biata, venea plîngătoare la socri,
Tristă-aducînd la bunici pe-Astyanax[3] micul de mînă.
Grabnic pe-acolo pe streșini mă sui și pe case deasupra,
De-unde degeaba săgeți aruncau strîmtoratii teucri.
Sta-ngrozitor ridicat un turn pe-nălțimile casei,
Pînă la cer, și vedeai din vîrfu-i întregul cetății,
Flota danae din port și cîmpul aheic, departe.
Turnul acesta cu fieru-l scurmăm și-ncheiatele bîrne
Repezi le rumpem și-l smulgem din tălpi și curînd îl
împingem;
El, clătinat, se răstoarnă și-n vuiet căzînd, năruitul,
Mii[4] cotropite de greci le-ngroapă-n grozava ruină.
Însă vin alții la loc. Nici pietre, nici praștii-ntr-aceea
Nu s-odihnesc și nici alte-aruncări.

Tocmai la pragul dintîi, obraznic[5], acolo, la-ntrare,
Pyrrhus, un fulger de-oțel și-o lucoare de-aramă,
stă-ntocmai
Șarpelui care, hrănit cu ierbi otrăvite-n pămîntul
Cel înghețat și cu brumă-nvelit, suferit-a tot gerul
Iernii și-n urmă, schimbînd învelișul și tînăr
Neteda piele făcîndu-l, își umflă și pieptul și-ncoardă-și
Trupul, în soarele cald, și-i scînteie tripla sa limbă.[6]
Periphas, una cu dînsul, și cel ce purta lui Achilles
Carul și lancea-n război, Autómedon; tot tineretul

[1] Textual: *Mă însuflețesc din nou ca să apăr palatul regelui, / să vin în ajutorul celor ce luptau și să sporesc forțele învinșilor.*

[2] Văduva lui Hector (de aici, epitetul *infelix*, tradus *biata*); va reapărea în cartea a III-a.

[3] Fiul lui Hector și al Andromacăi, numit și Scamandrius (cf. *Il.*, VI, 402).

[4] Traducere hiperbolizantă, pentru a sugera mulțimea grecilor (în original: *agmina* — trupe, cete).

[5] *Semeț, mîndru.*

[6] Comparație homerică (cf. *Il.*, XXII, 93), dezvoltată de Vergilius cu simț realist și subtilitate psihologică.

Scyric[1] se-ndeasă-n palat și-aruncă tăciunii pe case.
Pyrrhus, măciuca-nvîrtind-o pe-acolo, la-ntîiele praguri
Sparge-ndoitele uși și sfărmate le smulge cu vuiet,
Rupe țițîna de fier și, tăind în puternice bîrne,
Sfarmă stejarul și-n zid el deschide-o lărgime de poartă.
Iată, cu lungile-odăi, deschis e-năuntru palatul,
Unde și Priam trăit-a și regii bătrînelor timpuri.
Gloată de-oșteni se zăresc de pază la pragul intrării.
Însă palatu-n adînc zguduit e de guri în amestec,
Umblet de-a valma se vede tutindeni și-odăile goale
Urlă de plîns de femei și spre stele se-nalță strigarea[2].
Mame, cu groază țipînd, năvălesc prin întinsele ganguri,
Stîlpii-i cuprind și rămîn cu gura lipită de dînșii.
Pyrrhus pătrunde cu soți ahileici[3]. Și nu-l mai oprește
Nici un zăvor și nici înșiși străjerii. Sub desul berbece[4]
Frînge-se poarta și-n țăndări se sparg izbitele bîrne.
Rumpe puterea cărări, se-nglotesc și răstoarnă pe-ai noștri,
Intră tutindeni și repezi sosind se revarsă tutindeni.
Nu ca acum un rîu[5] spumegat, cînd își rupe zăgazul,
Iese din matcă, răpind în vîrtej apărările casei,
Fierbe-n mînie și duce cu sine de-a largul cîmpiei
Vite și grajduri; văzui spumegînd în turbarea s-omoare
Însumi pe Pyrrhus, văzui pe la praguri pe-Atrizii cei gemeni[6]
Și, cu nurorile ei[7], văzui pe Hecuba; pe Priam,

[1] Pyrrhus (sau Neoptolemus), fiu al lui Ahile și al Deidamiei, fusese crescut pe insula Scyros din Marea Egee, de unde venise la Troia, după moartea tatălui său, împreună cu o trupă de războinici.

[2] În original: *ferit aurea sidera clamor*, a cărui traducere literală este poate cea mai expresivă: *strigătul izbește stelele de aur*, ceea ce sugerează nu numai ecoul hiperbolic al deznădejdii umane, ci și contrastul între sumbra sa reverberație și luminozitatea stelelor, a căror metalică strălucire pare să-l respingă. Ultimul punct de rezistență troiană, palatul lui Priam, se prăbușește în cosmica nepăsare a nopții senine.

[3] Textual: *cu forța violentă moștenită de la tatăl său.*

[4] *Sub loviturile dese ale berbecelui.*

[5] *Nici un rîu...*, adică: furia lor era mai mare decît un rîu...

[6] Erau frați, dar nu gemeni.

[7] Cele cincizeci de nurori (Priam și Hecuba aveau cincizeci de fii și cincizeci de fiice).

Cum pîngărea cu sîngele-i focul sfințit[1] chiar de dînsul.
Cincizeci de-odăi, a nepoților dulce speranță, iatacuri,
Cad în ruină; și stîlpii cu aur barbar și cu pleanuri[2]
Cad prăbușiți. Și ce scapă de foc hărăzește[3] argivul.

Poate-ai dori să cunoști și perirea lui Priam, regină.[4]
Cînd a văzut prăbușirea cetății și porțile casei
Rupte și-adînc în palat prin odăi năvălindu-i dușmanii,
Arme de mult dezvățate și-a pus și zadarnice-oțeluri
Bietul, pe umerii slabi. Cu fierul slăbiei se-ncinse,
Goană spre moarte-alergînd spre desele șiruri de suliți.
Sta-mprejmuit de-ncăperi și deschis rotitoarelor ceruri[5]
Nalt un altar în palat și, bătrîn cu frunzișul, un dafin,
Care, spre-altare plecat, încingea cu-ntunerec penații.
Tristă, cu fetele sale, sub dafin acolo, Hecuba,
Ca turturelele-n[6] noapte mînate de spaima furtunii
Îndesuite stăteau, sărutînd ale zeilor chipuri.
Cînd a văzut ea pe Priam gătit de război ca un tînăr:
«Nefericitul meu soț, ea suspină, ce gînduri te poartă
Arme pe tine să-mbraci și unde ți-e graba, vai, unde?
Rege, nu astfel de om, nici astfel de brațe ne cere
Timpul, vai, nu! De-ar trăi chiar însuși iubitul meu
Hector!
Vino curînd![7] Și pe toți să ne mîntuie-altarul acesta[8],
Ori să murim la un loc!» Ea zise, trăgîndu-l aproape,
Iute-așezînd pe moșneag sub sfintele ramuri, la vatră.

Iată, scăpînd pe furiș de perirea[9] lui Pyrrhus, Polites,
Unul din fiii lui Priam, prin șiruri de suliți dușmane

[1] De pe altare.
[2] Arhaism pentru *pradă*, care constă, aici, în aurul cucerit de Priam în luptele cu barbarii.
[3] *Ia în stăpînire.*
[4] Pe fundalul haotic și precipitat al catastrofei generale, episodul lui Priam se va detașa cu măreția sumbră a unui final de tragedie. (A fost remarcat, dealtfel, caracterul de tragedie narată al întregii cărți a II-a).
[5] Altarul se afla în a doua curte interioară, care, în edificiile romane, era consacrată zeilor.
[6] *Ca porumbițele.*
[7] *Vino mai bine aici!*
[8] Altarele zeilor fiind inviolabile, constituiau un loc de refugiu.
[9] *Măcelul.*

Fuge, prin salele lungi și prin largile ganguri[1], și-i curge
Sîngele-n șipot din răni. Cu fierul peririi gonește-l
Pyrrhus turbatul, și-aproape să-l prindă, și-aproape să-l taie.
Îns-ajungînd la penați, sub ochii părinților jalnici,
Cade și-n mult gîlgîit de sînge pe gură el moare.
Priam acum, orișicît îngrădit de perire tutindeni,
Nu se mai poate răbda să-și înece mînia și vorba:
«Proclete, tu! a strigat, mișel ucigaș și nemernic,
Dacă mai este vreo milă[2] la zeii cari judecă fapte,
Au să-ți plătească pe drept și vrednică da-ți-vor pedeapsa
Cea cuvenită! Tu care făcut-ai să văd eu perirea
Fiului meu, pîngărind prin omor a părintelui față!
Altfel acela, de care minți-ți e tată, făcut-a,
Altfel Achilles, cu Priam dușmanul! Credință și milă
Rugilor mele-a purtat[3]; și-mi dete să-ngrop pe rănitul
Hector al meu, iar pe mine trimisu-m-a iarăși în scaun!»
Astfel a zis, aruncînd nerăzboinica sulița-n Pyrrhus,
Fără putere; dar ea, abătută de-asprimile-arămii[4],
Lunecă, stînd atîrnată-n zadar de-al scutului ivăr[5].
Pyrrhus cu hohot: «Vestește-i deci asta și sol la părintele-Achilles
Du-te! Nu cumva să uiți să-i faci tu știre de toate
Relele cîte-am făcut și ce mare nemernic e Pyrrhus.
Mori deci acum!» El a zis și, tîrîndu-l pe plinul de tremur
Grabnic spre-altare, prin sîngele scurs din copilul lui Priam,
Stînga i-o-ncleaștă prin păr și cu dreapta ridică pumnalul[6]

[1] În original sînt menționate porticuri și atrii, arhitectura palatului lui Priam reproducînd-o pe cea a caselor patricienilor romani.

[2] În original: *pietas*, care, referindu-se la zei, semnifică echitatea.

[3] Textual: ***El a respectat dreptul și securitatea celui ce se roagă;*** era un drept religios, a cărui încălcare ar fi însemnat o gravă impietate. Despre atitudinea umană a lui Ahile față de Priam, care venise să implore înapoierea cadavrului fiului său, a se vedea ***Iliada***, XXIV, 507 și urm.

[4] Arama scutului lui Pyrrhus.

[5] Partea centrală, bombată, a scutului.

[6] ***Sabia.***

Luciu și pînă-n mănunchi adînc i-l ascunde sub coaste.[1]
Priamus astfel peri. Sfîrșitul acesta-l avură
Sorțile lui! El care dărmată văzu și-n perire
Troia, puternic stăpîn al Asiei dînsul, căci multe
Neamuri viteze-a domnit! Cadavrul îi zace pe maluri,
Capul din umeri tăiat, și trunchiul e fără de nume.[2]
Groază de data dintîi străbătutu-m-a rece și-n tremur
Stetei pierdut. La sărmanul meu tată zburatu-mi-a gîndul,
Cînd am văzut eu pe regele-asemeni la vîrstă că-și dete
Sufletul, scurs din răniri, și la chipul sărmanei Creusa[3],
La pustiitu-mi locaș și la soarta plăpîndului Iulus.
Caut degrabă-mprejur, să văd ce fîrtați am de razim;
Mulți, de-obosiți, au fugit; iar o seamă săriră, de spaimă,
Jos de pe casă și mulți, de-ngrozire, sărit-au în flacări.
Singur pe-acolo steteam. Cînd iată, la porțile Vestei
Singură stînd, tăinuită la loc de tăcere și-ascunsă,
Fata lui Tindar![4] O văd — în zare, văpaia de flacări —
Ochii-mi în jur rătăcesc și totul se vede ca ziua.
Teamă purtînd de troienii-amărîți[5] și de pierderea Troiei,
Teamă de soțu-nșelat[6] și-a grecilor ură temînd-o,
Patriei sale și Troiei deodată fiind o Erinys
Grabnic fugit-a pe-ascuns și stătea, ticăloasa[7], prin templu.
Sufletu-mi prinse văpăi. Doream să răzbun în femeia
Asta nevrednică, acum, căzutul imperiu al nostru.
Ce? Se cuvine de-acum să vadă Mycene și Sparta,

[1] Atrocitatea gestului, subliniată de faptul că se îndreaptă asupra unui om incapabil de a se apăra, dă uciderii lui Priam, într-un loc inviolabil, caracterul unei crime. În altă ordine de idei, moartea regelui reprezintă, simbolic, definitiva cădere a Troiei.

[2] Scriitorii antici au văzut, în imaginea cadavrului lui Priam (imagine prin care Vergilius se abate de la tradiția aleasă de el), o aluzie la decapitarea lui Pompei, în anul 48 î.e.n., pe țărmul egiptean.

[3] Soția lui Aeneas și fiică a lui Priam.

[4] Elena. Despre acest episod, comentatorul antic Servius spune că fusese suprimat de primii editori ai *Eneidei* (Tucca și Varius), fie pentru că aceștia consideraseră nedemn de Aeneas să vrea să ucidă o femeie, fie pentru că pare să contrazică relatarea lui Deiphobus din cartea a VI-a.

[5] *Dușmănoși* (din cauza căderii Troici).

[6] Menelaos, regele Spartei.

[7] În original: *invisa* (ascunsă, nevăzută).

Neprihănită[1], mergînd ca regină gătită-n triumfuri?
Chiar și bărbatul de-acum să-și-l vadă, și casa, și tata,
Dardani avînd ea ca robi și roabe neveste din Troia?
Priam să zacă-njunghiat și să fumege Troia-n ruină?
Malul dardanic s-asude în plînș și potopuri de sînge?
Ba! Și, cu toate că nume nu-și face menit amintirii
Cela ce-omoară femei și laudă-nvingerea-i n-are,
Totuși voi fi lăudat că dat-am o dreaptă răsplată
Celui mișel și c-am stins pe-un nemernic; și-i dulce să-ți stîmperi
Sufletul ars de răzbun și să-mpaci și pe morții din groapă!

Astfel în mine fierbînd, eu plec cu mînie de flăcări.
Însă, deodată, cum nu pîn-acuma nicicînd, mi s-arată
Limpede-n ochi și-n alba lumină dînd zare prin noapte,
Mama, ca zînă[2], și-așa cum s-arată și celor din ceruri,
Toată-n mărirea-i de tot. Iar dînsa de mînă mă prinse,
Grabnic m-opri și duios din gură rostitu-mi-a vorbe:

«Care dureri așa mari îți aprind uriașa mînie,
Fiule? Ce te zorești? Tu n-ai nici o grijă de-ai noștri?
Nu vrei să vezi tu locașul în care-a rămas sub povara
Vîrstei Anchises, părintele tău? Și trăiește Creusa?
Micul Ascanius? Pe toți amenință-i potopul și arma
Grailor[3], jur-împrejur! De n-aveam eu grijă de dînșii,
Focul de mult i-ar fi ars ori spada-i tăia fără milă.
Nici urgisita[4] făptur-a spartanei, din Tyndar născută,
Nici vinovatul de Paris, ci zeii cei fără de milă,
Zeii ne surpă puterea și-aruncă cetatea-n ruină.[5]
Caută-n jur, căci norul ce-acum îți întunecă văzul
Ochilor tăi muritori, învelindu-l în umede neguri,
Am să-l ridic, ca să vezi[6]. Tu fără temere-ascultă

[1] *Nevătămată.*

[2] *Ca zeiță*, în toată măreția și splendoarea, lucru neobișnuit în epopee (doar lui Ahile i se mai arătase astfel Atena, în *Iliada* I, 194); de obicei, zeii se arată muritorilor sub înfățișări umane.

[3] Apelativ latin pentru greci.

[4] *Dușmănita.*

[5] Oprindu-l pe Aeneas de la un gest nedrept și dezonorant, Venus îi dezvăluie semnificația mai adîncă a distrugerii Troiei — voința zeilor —, nemailăsînd loc nici unei speranțe privitoare la destinul cetății.

[6] Rară favoare pentru un muritor, marcînd aici un moment decisiv: Aeneas trebuie convins să părăsească Troia.

Vorbele mele; să nu fii potrivnic poveţelor mamei.
Colo, pe unde sfărmate clădiri şi stînci risipite
Zboară din stîncă, iar fumul se-nvolbură-amestec cu praful,
Uite cum scutură zidul Neptun cu puternica-i furcă,
Sapă sub el, zguduind temelia cetăţii, şi-o surpă
Toată din locu-i. Şi-acolo, turbată, pe Scaeica poartă[1],
Iuno e-n rîndul dintîi şi-ncinsă cu paloş ea cheamă
Gloata de soţi[2] din corăbii.
Uite pe culmea cetăţii pe Pallas Tritonia însăşi
Cum ameninţă cu nori[3] şi cu scutul grozavei Gorgone[4].
Iupiter însuşi ajută pe-ahei şi le-aprinde cu-ndemnuri
Sufletul crunt şi-ntărîtă pe zei împotriva cetăţii.
Du-te, grăbeşte-ţi fugirea şi lucrului pune-i un capăt![5]
Eu te-nsoţesc şi vegheat te voi duce spre-a tatălui casă.»
Zise şi-apoi a pierit prin desu-ntunerec al nopţii.
Iată, vedenii grozave zăresc, pe-ai cetăţii potrivnici:
Zeii cei plini de putere.
Troia-mi părea-ntr-adevăr că-n foc se scufundă cu totul,
Smulsă din talpă cădea prăbuşită neptunica[6] Troie.
Astfel ţăranii, pe vîrfuri de munţi, cu toporul năpraznic,
Taie, cu fierul izbind, molidul bătrîn şi puternic,
Repezi scurmîndu-l; şi-ntruna zbătut, ameninţă copacul,
Coama-i se clatină-n vuiet şi vîrfu-i se zguduie-ntruna,
Pînă ce, frînt de răniri, pe-ncetul din creştet spre poale
Geme şi, smuls, se răstoarnă, tîrînd după sine tot dealul.
Eu mă scobor şi, purtat şi de zei, prin suliţi şi flacări
Trec, iar săgeţile lor fac loc, se dă-n lături şi focul.
Însă, la urmă, sosind la vechiul palat şi la pragul
Casei părintelui meu, cu gîndul să-l mîntui pe tata,
Bietul, şi colo pe munte să-l duc, cu-ndîrjire bătrînul,

[1] Porţile Troiei dinspre tabăra grecilor.
[2] Trupele greceşti.
[3] Textual: *strălucind într-un nor.*
[4] Gorgonele erau trei monştri cu păr de şerpi şi priviri ce pietrificau; Pallas Athena purta ca emblemă pe scut capul uneia dintre ele, Medusa, dăruit de Perseus, care o ucisese cu ajutorul zeiţei.
[5] Îndemnul Venerei, întărindu-l pe cel al lui Hector, va da o justificare divină plecării lui Aeneas din Troia.
[6] Zidurile Troiei fuseseră ridicate de Neptun şi Apollo pentru regele Laomedon, care-i înşelase, neplătindu-le datoria promisă.

Stete potrivnic vieții, văzînd că e Troia căzută.
Nu vrea să plece-n exil. «Voi, zice, voi tineri, al căror
Sînge e-ntreg și puterea bărbată din suflet întreagă,
Voi vă grăbiți cu fugirea!
De mi-ar fi dat o viață mai lungă stăpînii din ceruri,
Mi-ar fi cruțat locuința. Destul și prea mult eu văzut-am
Ce-i o risipă și, iată, trăiesc în robita cetate![1]
Trupul așa să mi-l puneți și-adio să-mi ziceți voi astfel.
Însumi cu mîna[2] mi-oi face perirea. Și-avea-va dușmanul
Milă și-ntinde-va fierul. Și-ușor e comîndu-ngropării[3].
Eu, urgisitul de ceruri, îmi tîrîi de mult — un netrebnic[4]—
Anii, de cînd al pămîntului rege și-al zeilor tată
Fulger spre mine-a trimis și cu focul furtunii m-atinse.[5] »
Astfel a zis, hotărît, păstrînd neclintită voința-i.
Însă cu plîns îl rugăm și eu și soția Creusa;
Plînge și Iulus și plîngem ai casei cu toții, căci dînsul
Neamul ni-l pierde cu el și toate le-azvîrle peririi.
Dar neclintit el pe loc, ca și-n hotărîre, rămîne.
Iarăși mi-e gîndul la luptă să plec și perirea s-o caut;
Nu-mi așteptam nici alt sfat să găsesc și nici altă menire.
«Ah, sînt în stare să plec lăsîndu-te singur, părinte?
Asta credeai? Și-ai putut să rostești așa fioroase cuvinte?
Zeii de vor ca să nu mai rămîie nimic din cetate,
Dacă ți-ai pus tu de gînd să te-adaugi cetății ce moare,
Dînd și pe-ai tăi, să deschidem dușmanilor drumul intrării!
Pyrrhus cu sînge din Priam pe mîini în curînd năvăli-va,
Proclet ce-omoară pe fiu sub privirile tatei, pe tată
Chiar în altar! Și de-aceea m-ai scos din potopul de suliți,
Mamă, din foc, ca să văd potrivnicii-n mijlocul casei?
Mort pe părintele meu și pe Iulus al meu, pe Creusa?
Ah, și ciuntiți eu să-i văd stînd unul în sîngele-altúia?

[1] Textual: *E destul și prea destul că am văzut / prima cădere a cetății și că am supraviețuit după cucerirea ei.* (Anchises se referă la o distrugere anterioară a Troiei, de către Hercule.)

[2] *Cu brațul meu* (încercînd să lupt).

[3] *Îmi va fi ușor să mă lipsesc de mormînt.* Afirmația vine în contradicție cu credințele anticilor, care condamnau la o sută de ani de rătăcire pe malul Styxului sufletele celor neîngropați.

[4] În sensul de *nefolositor.*

[5] Anchises fusese pedepsit de Iupiter pentru indiscreția privitoare la legătura sa sentimentală cu Venus.

Arme, vreau arme! Pe-nvinși îi cheamă clipita din urmă!
Iar îndărăt la danai mă lăsați, să revăd înglotirea
Oștilor! Nu vom pieri doar nerăzbunați noi cu toții.»
Iarăși cu fierul mă-ncing cu grăbire și-n stînga-mi atîrnă
Scutul puternic și ies din casă cu umblet năvalnic.
Iată, nevasta-mi la prag, cu plînset genunchii-mi cuprinde,
Strînși ea mi-i ține și-n sus îmi rădică spre mine pe Iulus.
«Dacă tu pleci ca să mori, o du-ne cu tine, tu du-ne!
Însă-o nădejde de pui în vrednic încinsele-ți arme,
Apără-ți casa dintîi! Vai, cui să rămîie copilul?
Tatăl tău, cui? Și cui femeia ce-ți fuse nevastă?»
Astfel cu vaiet vorbind, umplea locuința de bocet.
Iată, deodat-am văzut — mirare de spus! — o minune:
Iată, pe cînd îl țineam în brațe, și-acolo, sub ochii
Noștri cei plînși, s-a ivit pe creștetul micului Iulus
Albă lucoare de foc, mergîndu-i prelinsă-mprejurul
Tîmplelor; flacări în plete-i s-aprind, dar fără să-l ardă,
Noi, speriați, tremurăm de-ngrozire și-aprinsele plete
Le scuturăm și cerești le flacări le stingem cu apă.
Însă bătrînul Anchises spre cer azvîrlind căutarea[1],
Palmele vesel spre cer le-ntinse, cu vorbele-acestea:
«Iupiter, dacă te mișcă, puternice tată, vreo rugă,
Asta tu, una, s-o vezi[2]! Și fă-mă de mila ta vrednic,
Dă-ne-ajutorul, părinte, și-această minune-ntărește-o![3]»
Vorbele-abia le rostise bătrînul și-n stînga[4] deodată
Tunet vuiește și-o stea-nflăcărată zvîcnit-a din ceruri
Grabnic, prin noapte, lăsînd un fuior de lumină pe urmă-i;
Iar dup-aceea, trecînd pe deasupra locașului nostru,
Noi luminoasă-o văzurăm căzînd în codrul idaic[5],

[1] *Ridicîndu-și privirea* (cf. ms. 2921, f. 177).
[2] *Aruncă o privire spre noi!*
[3] Dîndu-și seama că prevestirea era favorabilă, Anchises cere, așa cum se obișnuia în astfel de cazuri (cf. Servius), confirmarea zeilor. Semnul divin este legat de persoana micului Iulus, pentru că în el va sta speranța marilor destine viitoare ale troienilor.
[4] Contrar regulii generale, partea stîngă era considerată favorabilă în cercetarea fulgerului (în practica augurală).
[5] Pădurea de pe muntele Ida, din apropierea Troiei (care nu trebuie confundat cu muntele Ida din Creta).

Semne pe ceruri lăsînd[1]; cruciș lunecata ei dungă
Pară vărsa și-mprejur fumega de pucioasă văzduhul.
Capul cu fală spre cer biruitul Anchise-l ridică,
Cheamă pe zeii de sus și pe steaua cea sfîntă-o salută:
«Nu mai e vreme de stat! Oriunde mă duceți, voi merge.
Zeii părinților mei, păstrați-mi[2] nepotul și casa!
Voi ne vestirăți acestea și vouă vi-e-n pază cetatea!
Iată copile-ți urmez, cu drag însoțindu-ți, cărarea.»
Dînsul a zis și prin ziduri cu vuiet năpraznic pătrunde
Focul și-ntruna spre noi se-ntinde văpaia de flacări.
«Vino, părinte iubit, pe umerii mei de te-așază!»
Umerii grabnic îi plec; nu simt oboseala poverii.
«Orice să fie de-acum, pericolu-i unul și-același;
Una și-aceeași va fi și scăparea! Și micul meu Iulus
Vie-mi, de mînă, ca soț, iar alături să-mi meargă nevasta[3].
Voi, slujitorii din casă, ce spun ascultați-mă bine;
Este, ieșind din oraș, o colină; și-un templu din vremuri,
Fost al uitatei Demetra[4], și-aproape de-acolo
Stă chiparosul[5], cruțat de părinții cucernici, prin veacuri.
Noi, pe-osebite cărări, cu toții să mergem acolo.
Tată, tu-n mînă să duci penații și sfintele lucruri;
Mie, re-ntorsul din cruntul omor și din crîncena luptă,
Nu mi-e iertat să le-ating, înainte de-a face spălarea
Mîinii în rîul cel viu.»
Astfel vorbit-am, plecînd și puternicii umeri și gîtul;
Pielea gălbuie de leu și-o haină pe umeri punîndu-mi,
Dulcea povară-mi ridic. Mititelul de mînă mă prinde,
Iulus, cu pașii mai scurți, pe drum însoțind pe părinte.
Vine-mi soția de-alături[6]. Prin locuri noptatece trecem,
Pline de groază. Și eu, pe care furtuna de suliți
Nu m-a-ngrozit și nici gloate de-ahei năvălite-mpotrivă-mi,

[1] Aceste semne le indică direcția drumului pe care trebuie să-l urmeze.

[2] *Ocroliți-mi.*

[3] Textual: *soția să mă urmeze de departe.* Grupul trebuia să înainteze dispersat, ca să nu atragă atenția dușmanilor.

[4] Se referă la faptul că vechiul templu era părăsit.

[5] Așezat lîngă templul Demetrei (Ceres), chiparosul — arbore funerar — simbolizează durerea zeiței pentru pierderea fiicei sale, Proserpina, răpită de Pluto (zeul Infernului).

[6] *În urmă.*

Tremur la fiece vînt şi mă sperii de fiece zgomot,
Stau pe cărare şi-ascult, îngrijat şi de soţi şi de tata.[1]
M-apropiasem de porţi şi greul cel mult al cărării
Eu biruit îl credeam, cînd iată, năvalnic un vuiet
Sună deodată, ca tropot de paşi. Cu ochii prin noapte
Tata pîndind: «Vai, fugi, o copile! S-apropie! strigă.
Scuturi eu văd strălucind, văd săbii ce tremură-n aer.»
Mie, vai, nu ştiu ce zeu duşman îmi răpise deodată
Mintea-nvrăjbită[2] şi-am stat tremurînd. Căci drumu-ntr-o parte
Cînd l-am cotit, căutînd cunoscuta cărare pe-acolo,
Vai, îmi rămase pe drum, răpită de soartă, Creusa,
Ori rătăcită pe căi, ori stînd obosită, pe drumuri,
Nu ştiu, căci ochii-mi, de-atunci, o pierdură cu totul de-a pururi[3].
Însă eu nu mi-am întors nici ochii spre dînsa, nici gîndul,
Pînă ce nu ne văzurăm ajunşi pe colină, la templul
Vechi al zeiţei. Şi-aici, în urmă-adunîndu-ne-n gloată,
Singură dînsa lipsea, mîhnindu-şi bărbatul şi soţii.
Vină pe toţi aruncam, în durerea-mi, pe zei şi pe oameni.
Ce, mai grozav, în cetate văzui, mai grozav decît asta?
Dau la tovarăşi în pază penaţi şi copil şi părinte,
Ceata departe-o-ndosesc, prin adîncuri cotite-ale văii;
Grabnic cu paloşul luciu mă-ncing şi dau goană-n cetate.
Iarăşi prin toate să trec ale Troiei primejdii, pe toate
Iar să le-ncerc şi s-alerg spre pieire — acesta mi-e gîndul.
Grabnic alerg mai întîi la zid, la noptateca poartă,
Pe-unde-am venit, şi cu zor bătutele urme pe drumuri
Cu de-amănuntul le-ncerc, ispitind cu privirea prin noapte.
Spaimă tutindeni în jur; chiar liniştea-i plină de spaimă.
Drumul spre casă-l alerg; ea poate-i aici, e acasă!

[1] S-a remarcat asemănarea acestui pasaj cu un fragment păstrat din tragedia *Laocoon* de Sofocle, din care este posibil ca Vergilius să se fi inspirat.

[2] *Tulburată.*

[3] În alte variante ale legendei, ca şi în replicile lor ilustrate (scene pe vase, monede etc.), Creusa este înfăţişată printre troienele captive sau fugind împreună cu Aeneas. Versiunea aleasă de Vergilius era necesară pentru a face posibilă căsătoria lui Aeneas în Italia, cu Lavinia.

Însă de cete de greci mi-e plină și casa și curtea;
Mistuitoare prin vînt se-nvolbură-n streșini aprinse
Flăcări cu nalte văpăi și răzbit e văzduhul de pară.
Plec înainte, să văd cetățuia și casa regească.
Iată, prin sale pustii, la sfîntul altar al Iunonei,
Phoenix[1] se-nvîrte străjer, cu nelegiuitul Ulixes,
Prada păzind-o. Și-n jur, pe scînduri, tutindeni averea
Troiei, tutindeni comori răpite din templele-aprinse,
Vase din aur curat și pristoluri[2] și haine de preot[3],
Toate-n grămezi. Și copii plîngători și mame-nspăimate
Tremură-n șiruri întinse, 'mprejur.[4]

Eu îndrăznesc să și strig prin noapte, cu vuiet, de-a lungul,
Umplu cărările-n jur de strigare și jalnic: Creusa!
Strig, în zadar; și-apoi iarăși eu strig, mai puternic, și iarăși.

Iată, pe cînd amărît[5] o caut pe drumuri întruna,
Nefericitul ei chip și făptura[6] Creusei prin noapte
Vine nainte-mi și stă, mai naltă[7] decît o știusem.
Părul-mi se face vîlvoi, stau piatră și glasu-mi se stinge.
Dînsa, cu vorbele dulci mîngîindu-mă, zis-a cuvîntul:
«Cum de te lași biruit de-o durere nebună-ntr-atîta,
Scumpul meu soț? Nu fără de voia cerească se-ntîmplă
Pierderea mea. Și de-aici nu poate să plece Creusa;
Soarta și zeul[8] din naltul Olymp îmi oprește plecarea.
Lungul exil ți-e menit, rătăcirea de-a lungului mării,

[1] Fiul lui Amyntor (regele dolopilor) și educatorul lui Ahile.

[2] Textual: mesele zeilor *(mensae deorum)*, adică mesele de ofrandă, situate în interiorul templelor, în fața statuilor zeilor. (Coșbuc utilizează adesea termenii echivalenți din religia ortodoxă, mai familiari, dar improprii spiritualității antice).

[3] În original: *vestis*, care poate desemna îmbrăcăminte sau țesături (covoare, tapiserii etc.).

[4] Femeile și copiii așteaptă să fie împărțiți, ca sclavi, între șefii armatelor grecești. Dezolanta lor imagine este accentuată de liniștea pustie, care nu a luat locul tumultului anterior decît pentru a întinde asupra cetății amprenta neființei.

[5] Scos din minți *(furens)*.

[6] Creusa nu-l întîmpină în carne și oase, ci ca apariție spectrală, fantoma ei înseși *(simulacrum atque ipsius umbra)*, ceea ce explică stupoarea lui Aeneas, în versurile următoare.

[7] Așa cum erau reprezentați zeii și muritorii zeificați.

[8] Textual: *cel ce stăpînește înaltul Olimp*, adică Iupiter.

Pînă ce-n malul hesperic sosi-vei, pe unde străbate
Tibrul, cu blîndul său curs, bogatele-Ausoniei[1] cîmpuri.
Zile senine, regat și-o nevastă născută din rege,
Asta ți-e partea.[2] De-acum, nu plînge pe draga-ți Creusa!
N-am să privesc eu nicicînd măreţe palaturi dolope,
Nici mirmidonice-averi, nici mamele graice-n slujbă
Nu m-or avea, eu, copila lui Dardan[3] și nora Cythereei.
Mama cea nobilă-a zeilor[4] însă m-opreşte pe-aicea.
Fii sănătos și păstrează copilului nostru iubire!»
După ce-a zis și, cu lacrămi, eu gata stăteam cu răspunsuri
Multe de toate, grăbit se făcu nevăzută-n văzduhuri.
Brațul de trei ori în sus eu mi-l dusei, voindu-mi-o-n brațe.
Prinsă, de trei ori din brațe scăpat-am icoana cea-ntocmai
Vîntului lin bătător sau somnului celui cu aripi.
Astfel și noaptea trecută fiind, eu mă-ntorc la tovarăși.
Iată, mirat eu găsesc, adunați de tutindeni cu grabă,
Mii de tovarăşi, femei și bărbați, înglotiți de tutindeni,
Tineri de fugă gătiți, de plînset o vrednică gloată.
Toți împrejuru-mi se strîng, îmbiindu-și curajul și-avutul,
Orișice țară, pe mări căutînd-o, le-aș da locuință.
Iată, luceafărul[5] alb răsărit-a pe creștetul Idei,
Ziua-aducînd; iar danaii țineau sub vegheată putere
Porțile toate și nu mai era vreo nădejde-a scăpării.
Sorții mă plec și pe tată-l ridic și ne ducem pe munte.

[1] Italia.

[2] Prevestirea Creusei, deși păstrînd ambiguitatea oraculară, aduce mai multe detalii precise privitoare la destinul lui Aeneas, care se va dezvălui progresiv de-a lungul poemului.

[3] În sensul de *descendentă*.

[4] Cybele, mama zeilor, identificată mai tîrziu cu Rhea; era venerată în mod special în Asia Mică.

[5] Astrul Venerei, care-i va călăuzi pe mare, simbolizînd aici renașterea speranței.

CARTEA A III-A

După ce zeii găsiră cu cale să surpe puterea
Asiei, fără de vină stîrpind pe poporul lui Priam,
Ilion dacă-a perit şi-n fum scufundatu-s-a Troia,
Dezmoşteniţi s-alergăm, căutîndu-ne goale ţinuturi,
Noi străduirăm, mînaţi de semne din ceruri. Clădirăm
Flota sub muntele-Antandros[1] şi sus, prin pădurile Idei,
Neştiutori în ce părţi ne vom duce şi unde ni-e ţinta.[2]
Deci ne-adunarăm, bărbaţii. De-abia-n primăvară dăduse,
Cînd ne zori ca să-ntindem norocului pînzele-Anchises.
Eu părăsesc lăcrămînd şi portul şi cîmpii pe care
Troia stătuse şi ţara-mi străbună. Şi plec ca fugarii[3],
Mării-ncrezînd pe copil şi pe zei[4], pe penaţi şi tovarăşi.
Este departe-un pămînt, al lui Mavors[5], cu-n tinderi şi
şesuri;

[1] Antandros era, de fapt, un oraş şi port din vecinătatea Troiei clădit pe coasta muntelui Ida.

[2] Misiunea lui Aeneas apare derutantă şi neliniştitoare, profeţiile de pînă acum oferindu-i doar o orientare generală, vagă.

[3] *Plec în exil.*

[4] În original: *magnis dis* (cu marii zei). Aşa erau numiţi de obicei Cabirii, divinităţi misterioase de origine obscură (probabil feniciană), pronunţarea numelui lor fiind interzisă. Interpretarea naturii şi originii acestora fiind foarte controversată în mitografia antică, s-a ajuns la confundarea lor cu penaţii, Dioscurii sau cu alţi zei. Ambiguitatea interpretării este sensibilă şi în textul vergilian şi s-ar putea să fie voită.

[5] Adică Marte; obiceiurile războinice ale tracilor explică de ce se aflau sub protecţia lui.

Tracii-l sădesc. Mai de mult, domnitu-l-a asprul
Lycurgus[1],
Vechi un prieten al Troiei și-un soț al penaților noștri[2],
Pînă fusesem noi tari. Acolo, pe strîmbele maluri,
Ziduri încep să clădesc, și-adus de dușmana-ntîmplare[3],
Soților[4] nume le dau — Aeneazi — după nume-mi,
Aeneas.
Mamei Dionice[5]-apoi i-adusei jertfirea și multor
Prevestitoare puteri[6] de bune-nceputuri; și-un taur
Alb înjunghiat-am pe maluri părintelui rege din ceruri.
Naltă-o colină pe-aproape era; sălbateci crescură
Cornii cei tineri și mirtul spinos cu sălbatece țepe.
Mersei acolo cu grabă și-n vreme ce caut a smulge
Verde frunziș din pămînt, ca s-acopăr cu ramuri altarul,
Văd o nespus de grozavă minune, scîrboasă vederii.
Iată, pe cînd, truditor să rup din pămînt rădăcina,
Scutur tufișul, deodată un sînge împroașcă dintr-însul,
Vînăt, și curge mînjind cu picurii putrezi pămîntul.
Spaimă cu frig m-a cuprins, înghețîndu-mi tot sîngele-n
vine.
Plec deci să smulg din pămînt al doilea tufiș, o mlădiță
Slabă, voind să cunosc deodată și-ascunsele pricini.
Iată, și-aceasta lăsă din ramuri să picure sînge.
Neliniștit și mirat, chem nimfele-acestor ținuturi,
Chem pe stăpînul pămîntului getic[7], pe tatăl Gradivus

[1] Rege legendar al Traciei, cunoscut pentru a se fi opus introducerii cultului lui Dionysos în țara sa.

[2] Referire la legăturile de rudenie dintre cele două case regale.

[3] *Soartă.*

[4] Textul se referă la *orașul* căruia Aeneas îi dă, după tradiția eroilor eponimi, numele său; se pare că este vorba de Aenos, situat la gurile Hebrului.

[5] Venerei, fiică a Dionei.

[6] Celorlalți zei.

[7] Vergilius confundă pe traci cu geții, vecinii lor din nord. *Gradivus*, epitet al zeului Marte, este echivalent cu *Maspiter (Mars pater)*, vechi apelativ religios al acestuia; ambigua semnificație a cuvîntului a fost pusă în legătură cu verbul *gradi* — a înainta (în război) sau cu *grandire* (a face să crească), pentru că Marte, străveche divinitate italică, avusese printre atributele inițiale pe acela de zeu agricol, ca aici, unde apare drept ocrotitor al pămînturilor cultivate *(arva)*. Etimologia lui rămîne, însă, incertă.

Ca să-mi întoarcă spre bine minunea, să-nlăture piaza.
Însă, voind și pe-al treilea să-l smulg, cu mai multă putere
Și-n străduință mă lupt, în țărînă proptindu-mi genunchii...
Ah, să vorbesc, ori să tac? Un geamăt de-o jalnică milă
Iese din negrul pămînt și-mi sună-n ureche bocirea:
«Spune, de ce mă sfîșii, Aeneas? O, cruță tu mortul!
Nu-ți pîngări cu păcate cucernica mînă! Căci Troia
Nu m-a crescut ca străin; nu lemnul îți sînger-acuma![1]
Fugi de pămîntul cu sîngiuri[2], o, fugi tu de malul cel lacom!
Iată, Polydor[3] sunt eu. Și ploi mă-gropară-n țărînă,
Ploi oțelite, ce-au curs din norul izbitelor suliți!»[4]
Galben și prins de-un cutremur al spaimei nebune, cu totul,
Stetei năuc și cu părul zbîrlit și lipsit de suflare.
Aur grămezi încrezîndu-i, pe fiul Polydor, odată,
Priam sărmanul pe-ascuns l-a trimis ajutoare să ceară
Regelui tracic[5], căci el puțintică nădejde-n oștirea
Troiei avea și dușmanii țineau îngrădită cetatea.
După ce Troia căzu și se-ntoarse norocul, mișelul
Trece pe partea puterii spartane și-a celui mai tare,
Calcă și rupe-orice drept[6], și-omorînd pe Polydor, îi smulge
Banii cu sila.[7] La cîte nu-mpingi, la rele, pe oameni,
Foame scîrboasă de bani[8]! Din spaimă venindu-mi în fire,
Celor aleși din popor și fruntașilor noștri și tatei

[1] Pasajul pare să fi inspirat pe Dante (*Infernul*, XIII, 31 și urm.); dealtfel, motivul metamorfozei are vechi rădăcini folclorice, la toate popoarele.

[2] *Crud.*

[3] Cel mai tînăr dintre fiii lui Priam, deci cumnat al lui Aeneas.

[4] Textual: *Aici m-a străpuns și m-a îngropat lanul de fier / al săgeților, ce au crescut (apoi) deasupra mea, cu vîrfuri ascuțite.* (La fel, la Ovidius, *Metamorfoze*, XV, 560, lancea lui Romulus, înfiptă pe Palatin, se transformă în arbore.)

[5] Polymnestor, căsătorit cu Ilione, fiica lui Priam.

[6] Legile rudeniei și ospeției.

[7] Vergilius adoptă o variantă posthomerică, ușor modificată, a legendei, în timp ce în *Iliada*, XX, 407 Polydor este ucis de Ahile.

[8] *Auri sacra fames* (blestemată lăcomie de aur).

Ştire le dau de vestirea din cer şi le cer hotărîrea.[1]
Toţi deopotrivă rostesc să fugim de pămîntul cu sîngiuri[2],
Malul spurcat[3] să-l lăsăm şi grabnic să-ntindem vîntrele.
Deci lui Polydor îi facem comîndul[4]; din verzile brazde
Nalt ridicarăm mormîntul şi-altare manilor[5] facem,
Veştede frunze-mpletim şi sădim chiparoşii cei jalnici.[6]
Plîng ca la moarte-mprejur şi-l bocesc, despletite, troience.
Laptele cald şi-nspumat din potire-l stropim şi, din cupe,
Sîngele sfînt[7] îl vărsăm; şi, dîndu-i al groapei repaos
Bietului suflet, pe mort îl chemăm cu chemarea din urmă.[8]

Dîndu-ne marea-n sfîrşit încredere-n valuri, făcînd-o
Pacinică iarăşi şi-n larguri chemîndu-ne-o boare plăcută,
Soţii vîntrelele-ntind şi umplu de chiot pămîntul[9];
Portu-l lăsăm şi-ndărăt aleargă şi-oraşe şi cîmpuri.

Sfîntă se-nalţă din mări, la mijloc, o ţară mănoasă[10],
Dragă lui tatăl Neptunus şi mamei nereice[11] dragă;
Zeul cel vecinic cu arc[12], răzleţită văzînd-o cum umblă,
Maluri şi coaste-ocolind, de Myconos şi de Gyaros[13]
Strîns o lipi, ca să stea neclintită şi vînturi să-nfrunte.
Mergem acolo; şi, frînţi de cărări, cu drag[14] ne primeşte

[1] Aeneas procedează asemeni unui magistrat roman, care convoacă senatul.

[2] *Nelegiuit.*

[3] *Locul în care a fost profanată legea ospeţiei.*

[4] *Înmormîntarea.* Ca în atîtea alte pasaje, troienilor li se atribuie obiceiuri romane, care capătă, astfel, autoritatea şi misterul unor străvechi origini. Înmormîntarea lui Polydor reflectă întreaga culoare şi succesiune a actelor ritualului funerar roman.

[5] Sufletele morţilor, invocate ca genii protectoare.

[6] Textual: *(Împodobite) cu bentiţe de doliu şi cu ramuri de negru chiparos.*

[7] Provenit de la jertfe.

[8] Formula, transmisă de Servius, era: *Adio, adio, adio! Noi toţi, în ordinea îngăduită de natură, te vom urma!*

[9] *Umplu ţărmurile* (cu mulţimea lor).

[10] Insula Delos, din Marea Egee, în care Latona găsise un adăpost ca să-i nască pe Apollo şi Diana; legenda spune că ea plutise în voia valurilor, pînă cînd Apollo, din recunoştinţă, o făcuse stabilă.

[11] *Mamei nereidelor*, adică Doris, soţia lui Nereus, fiică a lui Oceanos.

[12] Apollo, purtător al unui arc de argint (cf. *Il.*, I, 37).

[13] Insule din arhipelagul Cycladelor, ca şi Delos.

[14] Cu apele foarte liniştite, calme.

Delos, în port. Scoborîm, salutînd fortăreața[1] lui Phoebus.
Anius[2], rege-n cetate și preot lui Phoebus deodată,
Sfinte cordele purtînd împletite și dafini[3] pe tîmple,
Vine spre noi și-și cunoaște-amicul din vremuri, pe-Anchises;
Mîinile-n mîini ni le strîngem și mergem prin case[4], ca oaspeți.
Templul lui Phoebus, clăditul din mucede[5] pietre, slăvindu-l:
«Dă-ne, Thymbraeus[6], pămînturi și nouă! Dă slabilor ziduri,
Neam stătător și cetăți!? Păstrează tu Troiei pe-al doilea
Pergam și tot ce-a scăpat de greci și de-Achilles cumplitul!
Unde ne duci? Și pe cine-l urmăm? Și pe unde ni-e țara?[8]
Dă-ne, părinte, vreun semn și revarsă pricepere-n inimi[9]!»
Zisei. Și iată-nceput-a cu vuiet să tremure malul,
Dealul se clatină-n jur, fierb codrii de dafin și muge
Muntele-adînc zguduit și-n muget[10] deschide-se-altarul.
Iuți la pămînt noi cucernici cădem, iar glasul vorbește:
«Neam înnăsprit în război! În care pămînt începurăți
Dardani a fi, din strămoșul dintîi, în același primi-va
Locul cel vesel pe-ntorși; cercați-vă vîrstnica[11] mamă!
Neamul Aeneas[12] acolo domni-va și țară și neamuri,[13]
El și copii și nepoți și cîți se vor naște dintr-însul!»

[1] *Orașul.*
[2] Se pare că era fiu al lui Apollo.
[3] *Laurul sacru;* dafinul (laurul) era arborele consacrat lui Apollo.
[4] *Intrăm în casă.*
[5] *Străvechi.*
[6] Apollo avea un vestit templu la Thymbra, orășel din Troada.
[7] *Dă celor istoviți* (de drumuri) *urmași / și o cetate stabilă.*
[8] Textual: *Pe cine să urmăm? Încotro ne poruncești să mergem? Unde să ne stabilim așezările?*
[9] *Coboară în sufletele noastre* (ca să ne iluminezi).
[10] Cel care mugește este trepiedul *(cortina)*, netradus aici; este vorba de trepiedul pythic așezat în sanctuarul templului.
[11] *Străvechea.* Profeția se referă la Italia, dar ambiguitatea exprimării oracolului va crea confuzii, așa cum se va vedea mai departe.
[12] *Neamul (urmașii) lui Aeneas.*
[13] *Va domni peste toate ținuturile.* Profeția apare și în *Iliada*, XX, 307, dar limitînd stăpînirea urmașilor lui Aeneas doar asupra troienilor; Vergilius o extinde la tot pămîntul.

Phoebus acestea; și-n chiot acum răzvrătite[1] se mișcă
Cetele-n jur; și se-ntreabă cu toții ce ziduri sunt astea.
Phoebus spre care pămînt îi pornește-n răzletul lor umblet?
Tata-amintindu-și atunci făpturile fostelor neamuri[2]:
«Principi, el zice, ascultați de unde ne vine nădejdea!
Patria marelui Joe clădită e-n mijlocul mării,
Creta[3], și-aici e și Ida și leagănul neamului nostru.
Ei locuiesc în bogate cetăți, într-o sută[4] la număr.
Chiar și strămoșul Teucrus, de nu m-amăgește-amintirea,
Însuși venit-a pe malul rhoeteic[5] cu luntri-alegîndu-l
Loc de domnie. Și n-aveau ființă nici Troia, nici culmea
Pergamos încă, pe-atunci; prin văi își aveau locuința.
Cybele mama[6], de-aici e; de-aici, corybanticul cîntec[7],
Codrul idaic, de-aici; și taina jertfirii cea vecinic
Mută[8] și leii-nhămați la carul înaltei zeițe![9]
Iute, tovarăși, urmați-i pe zei, oriunde v-or duce!
Vîntul prin jertfe-mpăcîndu-l, spre gnosice[10] maluri ni-e drumul.
Calea ni-e scurtă de-acolo[11] și, dacă și cerul ne-ajută,
Pînă-n trei zile-alipim corăbii de marginea Cretei.»

[1] *Învălmășite.*

[2] Textual: *răscolind în memorie tradițiile oamenilor de altădată.*

[3] Conform tradiției legendare, Iupiter fusese născut și crescut pe muntele Ida din Creta.

[4] Cf. *Il.*, II, 649.

[5] Rhoetion era un promontoriu al Troadei.

[6] Textual: *Mama zeilor, de pe muntele Cybele;* se spunea că numele zeiței ar fi venit de la cel al muntelui Cybele din Frigia.

[7] Corybanții erau preoți ai Cybelei, ale căror dansuri erau acompaniate de muzica strident a unor instrumente de aramă; ca urmare a asimilării Cybelei cu zeița Rhea, sînt adesea confundați, ca aici, cu curecții, originari din Creta.

[8] Este vorba de misterele legate de cultul zeiței, care au supraviețuit pînă tîrziu în imperiul roman.

[9] Cybele era reprezentată într-un car tras de lei, purtînd pe cap o coroană de turnuri.

[10] Cretane, după numele capitalei insulei, Cnossos.

[11] *Pînă acolo.*

Astfel a zis și pe-altare-a junghiat cuvenitele jertfe,
Taur sfințit lui Neptun și-un taur frumosului Phoebus,
Albă mioară Zefirului blînd și, neagră, Furtunii[1].
Veste mergea că-i fugar și gonit dintr-al taților scaun
Regele Idomeneus[2] și deșartă e-ntinderea Cretei,
Gol de potrivnici e locul, pustii ale țării ținuturi.
Strigăt din sute de piepturi pe-ntrecere-nalță vîslașii,
Soții se-ndeamnă-ntre ei: «străbunii cercați-i și Creta!»
Portul ortygic[3] acum părăsindu-l, prin spume ni-e zborul.
Naxos cu munții săi beți[4] și plina de codri Donusa,
Paros cel nins[5] și-Olearos[6] și-n mări răzlețite Cyclade
Noi ocolim și cotite strîmtori prin stol de pămînturi;
Vîntul, în pînze bătînd, urmărește cărările noastre.
Iată-n sfîrșit vîjîind ajungem la malul curetic[7].
Repede ziduri clădesc și dorite-ntăriri de cetate,
Pergamos nume le dau și-ndemn pe tovarășii veseli
Dragă să-și aibă cetatea, locașuri clădindu-și într-însa.
Trase pe prunduri de mult, zăceau părăsitele luntri;
Cîmpuri arăm și-n curînd și nunți făptuiră flăcăii.
Detei pămînturi și legi; cînd iată că toamna ne-aduce
Boale sosite din aer stricat și ne mistuie trupul,
Holde și pomi istovind, perirea năpraznei ducînd-o[8].
Sufletul mulți și l-au dat, iar alții se luptă tîrîndu-și
Trupul bolnav. Rămas-a pustie de secetă țara;
Arsele ierburi piereau și cîmpii mureau de văpaie.
Iarăși pe mare la Phoebus s-alerg, îndurare cerîndu-i,
Tata mă-ndeamnă, să plec îndărăt la oraclul ortygic:

[1] În antichitate erau divinizate și fenomenele atmosferice; Furtuna fiind considerată ca o divinitate infernală, i se sacrificau victime de culoare închisă.

[2] La întoarcerea acasă, după cucerirea Troiei, Idomeneus, fiind surprins de o furtună, promisese zeilor să le jertfească prima ființă întîlnită; cum aceasta fusese chiar fiul său, trebuise să-l sacrifice. Mai tîrziu, cînd în insulă a izbucnit ciuma, locuitorii considerîndu-l responsabil, datorită crimei sale, de apariția epidemiei, îl alungaseră.

[3] Ortygia era un vechi nume al insulei Delos.

[4] *Răsunînd de strigătele bacantelor;* insula Naxos era vestită pentru cultul bahic.

[5] Aluzie la vestita marmoră de Paros, de o albeață strălucitoare.

[6] Toate insulele de mai sus fac parte din arhipelagul Cycladelor.

[7] Creta.

[8] Rezumat al descrierii epidemiei de ciumă din *Georgice*, III.

Care-i menitul sfîrșit durerilor noastre și unde
Vrea să ne-aducă-ajutor și care ni-e drumul pe valuri?
Noaptea domnește pe văi; pe pămînt e tutindeni răpaos.
Iată că sfintele chipuri și zeii troianici pe care
Vecinic cu mine-i purtam, mîntuiți din focul al Troiei
Lacom[1], în față-mi îi văd, în vreme ce-n patu-mi
Stau și mă lupt ca s-adorm, și-n limpede zare s-arată,
Colo-n lumina ce-o zvîrle prin geamuri[2] o lună rotundă.[3]
Astfel de vorbe-au rostit, stingîndu-mi durerea[4] din suflet:
«Ceea ce ție, sosit în pămîntul ortygic, îți spuse
Phoebus, îți spune și-acuma prin noi, prin trimișii la tine.
Noi, ce-ți urmarăm prin mări și prin suliți, din arderea Troiei,
Noi, pe-ale tale corăbii drumeți pe-adîncimile mării,
Noi pe nepoții tăi dragi ridica-i-vom la stele prin timpuri,
Dîndu-le-ntinse domnii[5]. Puternice ziduri clădește
Celor puternici. Și nu fi mîhnit de-oboseala cărării;
Mută-ți locașul. Căci Phoebus nu-ți spuse de-aceste pămînturi,
Nu, și el n-a dorit să-ți faci adăposturi în Creta.
Este-un pămînt — și-l numesc Pămîntul Apusului grecii—
Locuri străvechi de mărire, vestite-n viteji și-n ogoare;
Neamul oenotric prin veacuri acolo trăit-a; cei tineri
Astăzi Italia-i zic, pe-al domnului nume, Italus.[6]
Asta ni-e țara. De-acolo-i Dardanus născut și, de-acolo,
Iasius[7] tatăl, ei doi — părinți ai poporului nostru.

[1] Variantă: *scăpații din Troia, din miezul/Focului lacom* (ms. 2921, f. 205). Sînt penații, pe care Aeneas îi smulsese din mijlocul flăcărilor *(mediisque ex ignibus)* în noaptea fatală.

[2] Nu este vorba, desigur, de geamuri, ci de deschizăturile în zid ce serveau drept ferestre.

[3] Tăcerea calmă a nopții, cu care poetul învăluie visele și viziunile lui Aeneas, creează acea atmosferă favorabilă concentrării și meditației, astfel încît, sub aparența miracolului, simțim cum revelația urcă din chiar adîncurile limpezite ale conștiinței eroului.

[4] *Alungîndu-mi îngrijorarea.*

[5] O nouă aluzie la viitoarea măreție a Romei lui Augustus, o nouă justificare mitică a pretențiilor ei dominatoare.

[6] Pentru versurile 163—166, a se vedea mai sus, I, 529—532 și notele respective.

[7] Frate al lui Dardanus.

Scoală curînd și vestește căruntului tată tu totul.
Fără-ocolire vorbim: să cate-Ausonia și-orașul
Corythus[1]. Joc te-opreşte să şezi prin cîmpiile Dictei[2].»
Prins de cutremur de-aceste vedenii, de vorba zeiască
(N-au fost părere și visuri, căci limpede-n față văzut-am
Chipuri și guri vorbitoare și pletele-ncinse cu dafin[3].
Trupul întreg îl aveam scăldat în sudoare de gheață),
Fără zăbavă mă scol din calde-așternuturi; spre stele
Mîinile-ntoarse le-nalț cu strigăt și focului vecinic
Vin[4] de jertfire-i aduc. Și vesel, cu jertfa-mplinită,
Dau lui Anchises de știre, de toate de-a rîndul vestindu-l.
El recunoaște-ncrîngarea strămoșilor gemeni în două
Și că pămîntul cel vechi îl schimbase prin noua greșeală.[5]
Zice: «Iubitul meu fiu, prigonitul de sorțile Troiei,
Asta e țara cea-ntruna cîntată[6] de biata Cassandra!
Astea — știu bine acum — sînt neamului nostru jurate:
Des ea de țărmul hesperic vorbea și de malul italic!
Cine să creadă pe-atunci că noi o s-ajungem vreodată
Malul hesperic? Și cine-asculta cu-ncredere spusul
Cassandrei?
Faceți lui Phoebus pe plac; urmați, deci, mai bunelor
sfaturi!»
Zise și noi îi primirăm voioși și cu chiot cuvîntul.
Malul degrabă-l golim; și, lăsînd pe vreo cîțiva la coaste[7],
Pînzele-ntindem și-n larguri zburăm cu scobite corăbii.
După ce-ajunsem în larg și nu se zărea nicăiercea
Nici un pămînt, ci tutindeni tot cer, și tot apă tutindeni,
Vînăt un nor s-a lăsat spre flotă deasupra, de-a dreptul,
Vînt aducînd și-ntuneric, iar marea gemea-nfiorată.
Vînturi întruna răzbat zguduitele-adîncuri; se-nalță
Groaznice valuri și noi rătăcim azvîrliți de vîrtejuri.
Ziua s-ascunde sub nori; din cer se revarsă pe-ntinderi

[1] Numele grec al Cortonei, oraș din Etruria.
[2] Creta, după numele muntelui Dicte existent pe insulă.
[3] *Cu bentițe.*
[4] Libație cu vin pur *(munera (intemerata).*
[5] Cei doi strămoși (care nu erau gemeni, ci reprezintă două ramuri în neamul troian) sînt italicul Dardanus și cretanul Teucros; a doua greșeală la care se referă Anchises este aceea de a se fi îndreptat spre Creta, prima fiind cea a debarcării în Tracia.
[6] *Proorocită.*
[7] În noul Pergamos.

Umeda noapte[1] și norii cei rupți se frămîntă de fulger;
Pierdem cărarea și orbi pipăim răzvrătirile mării.
Nici să cunoască pe cer de-i ziuă sau noapte, nici drumul
Pe-unde-i nu-l poate găsi Palinur[2] prin atîta-ntunerec.
Zile de-acestea noi, trei, îngropați în adîncul de neguri,
Orbi pribegim în neștire pe mări, trei nopți ca mormîntul.
Maluri, în ziua de-a patra, de-abia ni s-arată la urmă,
Munți în adîncuri de zare vedem și fum ce se-nalță.
Pînzele cad în grăbire, dăm vîslelor brațe și repezi
Spumele noi despicînd, nimicim depărtările-albastre.
Iată pe mine, scăpatul din valuri, acum mă primește
Malul strophadic, de greci strophadic numitul pe nume[3]:
Insule mici risipite pe mare; și-acolo trăiește
Cruda Celaeno, cu Harpii[4], din ceasul în care din casă
Phineus[5] gonitu-le-a-n munți, nemaivrînd să le dea de mîncare.
Monștri pe lume mai crunți nu sunt nicăirea și blăstăm
Nu s-a născut mai grozav din iad și urgie cerească.
Paseri cu chipul de fată fecioară, dar groaznicul vintre
Plin de puroaie ce curg, cu gheare la mîini și cu fața
Vecinic topită de foame.
După ce-ntrarăm în port cu plutirea, pe cîmpuri întinse
Iată zărim o mulțime de vaci răzlețite tutindeni,
Fără de nici un păstor, și turme de capre tutindeni.
Repezi cu fierul năvală noi dăm și din pradă-ne o parte
Zeilor jertfă-o tăiem, și lui Iupiter însuși, și masă

[1] În sensul de *întunecime* (provocată de furtună).

[2] Cel mai bun cîrmaci al flotei troienilor pribegi, care conducea chiar vasul lui Aeneas.

[3] Strophadele erau două mici insule din Marea Ioniană, care înainte se numiseră *Plotai* (Insulele plutitoare).

[4] *Cu celelalte Harpii.* Celaeno („Întunecata"), Aello („Năvalnica") și Ocypete („Iutea") erau cele trei Harpii, monștri înaripați cu corp de pasăre de pradă și cap de femeie, care aveau obiceiul să-și răpească victimele, de unde și numele lor (echivalînd cu „Răpitoarele"). La Homer și Hesiod apar ca personificări ale furtunii și uraganelor; Vergilius le atribuie darul profeției și le va situa, printre alți monștri, la intrarea Infernului (cf. c. VI, 289).

[5] Rege trac, urmărit de Harpii din porunca lui Iupiter, drept pedeapsă pentru că își orbise fiii din prima căsătorie; a scăpat de ele datorită argonauților, care le-au alungat în Insulele Strophade.

Noi ne-așezăm pe cotitele maluri și-ospățul întindem.
Însă deodată din munți dau repede-n vale năvală
Harpii și scutură-n vînt cu vuiet puternicele-aripi,
Prînzul cu sila ni-l smulg și ne spurcă, murdarele, totul;
Glasul sălbatec al lor e șuier răzbit de duhoare.
Iarăși în văile largi, sub stînca scobită de fulger,
Colo-n desiș de copaci, la umbra cea groasă-a pădurii,
Mese ne-așternem pe jos, ne-aprindem iar focul pe vetre.
Însă din cerul din stînga[1], din negre ponoare, vin iarăși
Cete de Harpii[2] cu vuiet și prada cu ghearele-apucă,
Prînzul cu bale mînjindu-l. Îndemn pe tovarăși s-apuce
Armele-atunci și război să purtăm cu dihăniile-astea.
Vorbele mele cu drag mi le-ascultă; prin naltele ierburi
Săbii ascund împrejur și-nșiruie-ascunsele scuturi.
Iată că-n urmă cînd vin, făcînd gălăgie de-a lungul
Malului, semn a suflat din goala-i aramă Misenus[3],
Cel ce stetea ca străjer; sar soții la nemaivăzuta
Luptă, cu fierul să-njunghie-ale mării[4] spurcate dihănii.
Însă nici rană prin carne nu simt, nici altă putere
Rău nu le face; 'n văzduh cu pripită năvală s-aruncă,
Roase lăsînd rămășițe pe jos și urme murdare.
Una ea singură-a stat, pe stînca-nălțată, Celaeno,
O vestitoare de rele, și rupse din gură cuvîntul:

«Pentru răpitele vaci și junghiata cireadă de tauri,
Tineri din Troia[5], cu răul săriți, cu bătaia? Și Harpii
Nevinovate goniți din pămîntul strămoșilor noștri?
Bine! Cuvîntul ce-l spun ascultați-l, în suflet primindu-l;
Ceea ce Phoebus, stăpînul de veci, aceea ce Phoebus
Mie-mi vestise[6], vă spun eu, cea mai bătrînă din Furii[7].
Voi spre pămîntul italic vă duceți și vînturi[8] voi cereți;
Voi veți ajunge la port, ajunge-veți malul italic,

[1] *Din partea cealaltă a cerului.*
[2] Nu sînt, de fapt, decît cele trei, numite mai sus.
[3] Unul dintre troienii din preajma lui Aeneas, gornistul flotei lor
[4] După Hesiod, cle sînt fiicele Oceanidei Electra.
[5] Textual: *Urmași ai lui Laomedon*, ceea ce implică o nuanță disprețuitoare, amintind perfidia acestuia. (Vezi II, 625).
[6] Sens corect: *Ceea ce atotputernicul tată* (adică Iupiter) *îi vestise lui Phoebus, iar Phoebus / mi-a vestit mie.*
[7] Sînt asimilate aici Harpiile cu Furiile, care erau, ca și ele, genii infernale.
[8] Favorabile.

Însă voi n-o să vă-ncingeți cu zid juruita cetate,
Pînă ce foamea grozavă și-uciderea silnic-a noastră[1]
N-o să vă facă să roadeți de foame soioasele[2] mese!»

Zise, zburînd în păduri, înălțată cu vuiet de aripi.
Însă de spaimă-a-nghețat prin vine puterea-n tovarăși.
Fără de suflet stăteau și nu cu puteri înarmate,
Nu, ci cu jertfe și rugă se-ndeamnă la cererea păcii,
Fie ce-or fi, zeități ori păsări grozave de-urgie.
Însă părintele-Anchises, pe maluri, cu mîinile-ntinse,
Strigă puternicii zei, rostind datorita rugare:
«Piedică puneți la rău și-n lături blăstemul feriți-l!
Sprijin cucernici vă cerem, plîngînd!»[3] Și-mparte poruncă
Lanțul să-l rupem din mal, întinzînd ghemuitele funii.
Vîntul se umflă prin pînze, zburăm prin spumoasele valuri,
Astfel precum ne mînă cîrmaciul în cale și vîntul.
Iată, la mijlocul mării vedem pădurosul Zacynthos
Și Dulichium și Same și Neritos[4], stînca cea-naltă,
Ithaca — malul stîncos, pămîntul laertic[5]; pe-acesta
Îl ocolim, blestemînd pe-Ulixe-ncruntatul[6] și țara
Care-l hrănește. Leucates[7] cu neguri pe-al munților creștet
Iese din mări și temutul de toți corăbierii, Apollo[8].
Noi, obosiți, într-acolo plutim, spre mărunta[9] cetate;
Ciocul stă-n mare-ancorat, iar coada[10] legată de maluri.
Astfel, în urmă, călcînd pe pămîntul cel fără nădejde[11],
Jertfe lui Iupiter dăm și-aprindem tămîia pe-altare.
Sărbătorim și prin jocuri troiene pămîntul acesta[12]:

[1] Textual: *drept pedeapsă pentru încercarea voastră de a ne ucide.*
[2] Nu figurează în original.
[3] Textual: *Ocrotiți cu bunăvoința voastră pe cei care vă venerează.*
[4] Insule din Marea Ionică.
[5] Tatăl lui Ulise, căruia-i aparținea insula Ithaca, se numea Laertes.
[6] *Crudul.*
[7] Promontoriu al insulei Leucadia, din Marea Ionică.
[8] Templul lui Apollo de pe promontoriul Leucates.
[9] Orășelul în care se afla templul.
[10] *Pupa.*
[11] *La care nu mai speram să ajungem.*
[12] *Țărmul Actiumului.* Pentru comemorarea victoriei de la Actium (31 î.e.n.) și pentru a-l cinsti pe Apollo, Augustus instituise aici Jocurile Actiace, după modelul celor *panelenice.* Vergilius le înnobilează cu o tradiție legendară, aducînd astfel un discret omagiu lui Augustus și victoriei sale.

Goi în ulei lunecos își deprind iscusința la jocuri[1]
Soții și veseli suntem că scăparăm de-atîtea orașe
Pline de greci, lunecînd prin mijlocul multor potrivnici.
Soarele-ntr-asta-mplinise, rotindu-și cărările-i, anul;
Iarna prin ghețuri acum înăsprit-a oceanul[2] cu crivăț.
Gol[3] și de-aramă un scut, purtat de puternicul Abas[4],
Însumi pe-un stîlp îl împlînt și faptei dau nume-n scrisoare:
SCUTUL ACESTA, DE GRECI CARE-NVINSERĂ-N LUPTĂ, AENEAS[5].
Portul apoi să-l lăsăm poruncesc și să trecem pe laviți.
Soții pe-ntrecere sar în apă și mătură marea.
Culmile-nalte-ale țării[6] la spate le-ascundem în fugă;
Malul Epir îl prelingem în mers și-n portul chaonic[7]
Grabnici intrăm, năzuind spre nalta cetate, Buthrotos.
Veste de lucruri ce n-au crezămînt auzirăm acolo:
Helenus[8], fiul lui Priam, e rege-al pămîntului graic,
Sceptrul primind și, deodată cu el, pe nevasta[9] lui Pyrrhus,
Și că din nou măritată-i Andromache-n casă-nrudită[10].
Stetei mirat și m-ardea o dorință nebună prin suflet,
Față să dau cu Helenus, s-ascult negrăita minune.
Plec cu grăbire din port, las malul și flota-mi pe maluri.
Iată că-n fața cetății, cu prînzul de paos[11] cu daruri
Falnice, colo-n dumbrăvi, întocmai părînd la Simois[12],

[1] *Jocurile strămoșești.* Exercițiile la care se referă textul erau în realitate de origine greacă.

[2] *Marea.*

[3] *Concav.*

[4] Legendar rege al Argosului.

[5] Versul amintește stilul eliptic al inscripțiilor latine. Trebuie citit: *Aeneas dedică aceste arme, luate de la danaii învingători.* Se poate observa nuanța ironică a dedicației.

[6] *Ale țării feacilor*, locuitori ai insulei Corcyra (azi, Corfu), cunoscuți din cartea a VI-a a *Odiseei.*

[7] Chaonia era partea nordică a Epirului, unde se afla orașul Buthrotos (sau Buthrotum), situat în fața insulei Corcyra.

[8] Frate geamăn al Cassandrei, avînd, ca și ea, darul profeției; după căderea Troiei, devenise sclav al lui Pyrrhus.

[9] Andromaca, văduva lui Hector, care se număra, de asemenea, printre sclavii ce-i reveniseră lui Pyrrhus.

[10] Prin căsătoria cu Helenus, ea reintra în familia lui Priam.

[11] Ofrandă.

[12] Din nostalgie pentru patria pierdută, troienii încercaseră să reconstituie peisajul familiar, dînd noilor locuri și construcții denumirile celor pe care le părăsiseră, așa cum se va vedea și mai jos.

Manii regina-i chema, cenușii[1] prinos aducîndu-i,
Stînd la mormîntul lui Hector, clăditul din brazdele goale[2],
Două-mprejuru-i avînd altare, mari pricini de plînset.[3]
Cînd m-a văzut ea că vin, cînd galbenă-moartă-mprejuru-i
Arme troiene-a văzut, năucă de-aceste vedenii[4],
Stete cu ochi pironiți și căldura-i pierise din oase;
Frîntă căzu și tîrziu, revenindu-și în fire, ea zise:
«Sol în aievea tu-mi vii și-aievea-n făptură-ți te-apropii,
Fiu al zeiței? Trăiești? Iar dacă lumina ți-e stinsă,
Unde mi-e Hector?» A zis și plînse cu hohot și-n juru-i
Codrul dă clocot de vaietul ei. Și puține, cu glasul
Stins, eu de-abia bîlbîiesc, sărmanei cu gemete, acestea:
«Iacă, trăiesc. Și din lipsuri viața-mi în lipsuri o tîrîi.
Nu te-ndoi, căci vorbesc adevărul.
Vai, dar pe tine ce soartă-așa jos mi te-aduse din culmea
Celei dintîi cununii? Ți-e dată vreo soartă mai bună?
Tu a lui Hector, tu ești **și** acum țiitoarea lui Pyrrhus?[5]»
Ochii plecîndu-i grăbit, ea zise cu vocea-necată:
«O, fericită mai mult decît toate e fata[6] lui Priam
Care-a murit pe-un mormînt de dușman, pe sub zidul
Troiei, scutită să-ndure durerea și-amarul rușinii,
Nesiluită, de cei ce-au învins, să le fie nevastă!
După pierirea cetății, eu, mări străbătînd pe corăbii,
Roabă trufașului tînăr cel vrednic de crudul Achilles,

[1] Cenușii lui Hector.

[2] Este vorba de un cenotaf, trupul lui Hector aflîndu-se înmormîntat la Troia.

[3] Figura Andromacăi, a cărei noblețe tragică a inspirat de-a lungul secolelor atîția poeți, artiști plastici sau muzicieni, păstrează, la Vergilius, arhaica puritate din *Iliada* (VI și XXIV). Suferințele și umilințele sclaviei, rănindu-i adînc sufletul, nu-i pot atinge înălțimea morală aproape inumană, lăsînd-o ca pe o întruchipare absolută a devotamentului feminin și matern. Absentă într-un prezent pe care nu-l poate îndura, ea nu mai trăiește decît într-un timp interior, suspendat în afara timpului însuși. „Anulînd timpul, Vergilius o fixează într-o imagine aproape hieratică." *(Guțu.)*

[4] Andromaca îl crezuse mort în noaptea fatală.

[5] Textual: *Ce soartă ți-a fost dat să înduri după ce ai rămas fără / un asemenea bărbat? Ai avut oare parte de o situație demnă / de Andromaca lui Hector? Mai ești soția lui Pyrrhus?*

[6] Polyxenc, jertfită de greci pe mormîntul lui Ahile.

Jug am purtat[1]; iar în urmă, cînd Pyrrhus lua pe nepoata
Ledei, Hermione[2], nunta spartană-a lui Pyrrhus urmat-a;
Însuși, ca roabă, mă dete robitului Helen soție.
Însă pe Pyrrhus, nebun de iubirea soției răpite[3]
Și răzvrătit de păcat și de Furii[4] pîndindu-l Orestes,
Grabnic îl prinse pe-ascuns în templul străbun, ucigîndu-l.
Pyrrhus murind, a căzut o parte din țară-i în mîna
Soțului meu. Și numitu-și-a țara Helenus, de-atuncea,
Cîmpul chaonic, în chipul domniei[5] troianului Chaon,
Troia clădind-o pe culmi și Pergamos iarăși clădindu-l.
Însă pe tine ce vînt mi te-aduce? Ce soartă te mînă?
Care din zei mi te-azvîrle pe-aici și te poartă-n neștire?[6]
Micul Ascanius ce face, drăguțul? Trăiește, e-n viață?
Care-ți fusese, cînd Troia...
Dacă mai simte durerea și-acum de pierderea mamei?[7]
Dacă-n virtuțile vechi vă samănă vouă și-l mînă
Tatăl Aeneas și unchiul său, Hector, spre fapte viteze?»

Astfel, cu lacrimi, a zis și plînse cu hohot un plînset
Lung și degeaba, cînd iată-l, de multele gloate-nsoțitul
Helenus, vine spre noi, din Priam născutul războinic.
El recunoaște pe-ai săi și vesel ne duce-n palatu-i,
Lacrimi amare vărsînd la fiece vorbă rostită.
Plec și cetatea o văd; o Troie mai mică, icoana
Marelui Pergam și rîul cu ape puține, numitul
Xanthus; și-n brațe cuprind toți stîlpii la Scaeica poartă.
Vin și dardanii, cu drag cercetînd înfrățita cetate.
Regele-n salele-i largi primește-n ospețe pe-ai noștri;
Spumegă vinul, curgînd prin largile cupe, și-n curte
Mese-așternute cu aur stau șir și cu toții-au pahare.

[1] *Am născut în sclavie.* Este vorba de Molossus, fiul ei și al lui Pyrrhus.

[2] Fiica Elenei și a lui Menelaos.

[3] Înainte de a fi fost făgăduită lui Pyrrhus, Hermione era logodită cu Orestes, vărul ei.

[4] Furiile (sau Eriniile) îl urmăreau pe Orestes pentru uciderea mamei sale, Clitemnestra.

[5] *După numele.* Chaon, frate cu Helenus, fusese ucis din greșeală de acesta, într-un accident de vînătoare.

[6] *Ce zeu te-a adus, fără să știi, pe meleagurile noastre?*

[7] Dacă versul anterior nu ar fi rămas neterminat, ar fi explicat, probabil, cum aflase Andromaca de dispariția Creusei.

Iată, trecuse și-o zi și-a doua trecuse; și vîntul
Cere vîntrele și gem umflatele pînze-n bătaia
Austrului. Chem pe profet[1], cu vorbele-acestea-
ntrebîndu-l:

«Fiu[2] al lui Tros și tîlmaci zeităților, tu, priceputul
Semnelor date de dafin[3], de Phoeb și de sfîntul tripede,
Date de stele din cer, de zbor și de cîntec de paseri,
Spune (căci umbletul meu tot numai spre bine-l arată
Totul ce-oraclul ne-a spus, iar semnele zeilor, toate,
Spun înspre Latium să merg, căutînd depărtate
pămînturi[4];
Singură una mi-a spus tot rele, grozava Celaeno,
Nemaigrăite nevoi prevestindu-mi și-o foame grozavă,
Ură și lupte), tu spune pe care nevoi să le-nlătur[5]?
Ce să urmez ca să pot birui atîtea primejdii?»

Helen, dintîi tăind o junincă cerută de lege[6],
Zeilor pacea[7] le-o cere. Și-apoi își dezleagă din jurul
Tîmplelor sfînta cordea[8] și ție, la praguri, o Phoebus,
Dînsul mă duce cu el, deși tremuram să m-apropii[9].
Vorbele-acestea le-a zis al zeilor preot din gură[10]:

«Fiu al zeiței, mînat de semne divine, pe-ntinsul
Mării ți-e drumul ce-l bați; al zeilor rege-ți urzește
Astfel menirea și-al sorților drum; și-acesta-i ursitul.
Însă puține din multe, că[11] larguri de mări prietenoase
Tu vei[12] străbate tihnit și-n port ausonic întra-vei,

[1] Helenus.

[2] În sensul de *urmaș*.

[3] Textul original se referă la pădurricea de lauri ce înconjura vestitul templu al lui Apollo din orașul ionian Claros; acolo, după ce băuseră din apa unui izvor ascuns într-o grotă, preoții lui Apollo transmiteau, în versuri, profețiile.

[4] Asigurările îi fuseseră date de Creusa, Apollo din Delos, apoi de penați, întărind îndemnurile lui Hector și ale Venerei.

[5] *Să le înlătur mai întîi.*

[6] *Tăind* (pentru sacrificiu), *după datină, tauri cineri.*

[7] Bunăvoința, favoarea.

[8] Conform ritualului, bentițele cu care preotul își încingea tîmplele pentru sacrificiu trebuiau dezlegate cînd prooroccа, lăsînd capul descoperit și pletele libere.

[9] Aeneas era tulburat de puterea divină *(numen)* transmisă preotului inspirat.

[10] *Le-a zis preotul din gura-i divină* (inspirată de zeu).

[11,12] *Ca ... tu să* (trebuie citit la subjonctiv pînă la sfîrșitul versului.)

Am să-ți vestesc prin cuvînt. Căci Parcele-opresc pe Helenus
Ca să cunoască mai mult, iar Iuno-mi oprește cuvîntul[1].
Iată, Italia ta, de care te crezi tu aproape,
Nepriceput[2] socotind-o vecină ca-n porturi să intri,
Ah, e departe și drum nebătut o desparte de lume[3].
Vîsla coti-va dintîi prin ape spre malul trinacric[4],
Mări ausonice-n[5] drum ocolit despica-va catargul,
Lacuri ce dorm sub pămînt[6] și cîmpul sălbaticei Circe[7],
Pînă ce-n sigur ținut putea-vei clădi o cetate.
Semne eu ție-ți vestesc; tu ține-le-aminte, Aeneas.
Unde găsi-vei tu, cel îngrijat, vreodată pe malul
Rîului celui ascuns[8], sub stejarul puternic, o scroafă,[9]
Care-a fătat de curînd, treizeci ocolind-o purcelii,
Albă, pe pajiște stînd, și albi godăceii la uger,
Loc de cetate să-l faci și statornic repaos acolo!
Nici mușcăturile mesei[10] nu-ți facă de-acum îngrozire;
Sorțile calea și-o merg și veni-va chematul Apollo.
Dar de pămîntul ce-l vezi tu la margini, pe malul italic,
Cel ce-i bătut mai întîi de vîntul din țările noastre,
Fugi, căci tutindeni pe-aici locașuri au grecii nemernici[11].
Ziduri acolo-a clădit poporul narycic de locri[12];
Chiar și stăpînul pe lycți[13] umplut-a de-o vreme pămîntul
De la Salent cu oșteni; iar mica Petelia ține

[1] Astfel se vor explica o serie de episoade neanunțate de nici unul dintre oracole, cel mai întins fiind cel al poposirii la Cartagina.

[2] *Neștiutor.*

[3] *De ea te desparte un drum lung și greu, peste ținuturi întinse.* Într-adevăr, deși Italia era aproape, la țărmul indicat de oracole nu se putea ajunge decît ocolind prin sudul peninsulei.

[4] Sicilia.

[5] Marea Tireniană.

[6] *Lacurile Infernului*, adică Avernus.

[7] *Aeaea, insula Circei*, vestita vrăjitoare care-și metamorfoza oaspeții în animale, cunoscută din *Odiseea* (X) și din legendele argonauților.

[8] *Solitar.* Este vorba de Tibru.

[9] *Sub stejarii de pe țărm, o uriașă scroafă.*

[10] *Roaderea meselor.*

[11] Sudul Italiei și răsăritul Siciliei erau înțesate de colonii grecești, de unde și numele de *Graecia Magna.*

[12] Locrienii din Narycia fondaseră, în sudul Italiei, colonia Locri.

[13] Idomeneus, regele izgonit din Creta, era originar din orașul Lyctos; venind în Italia, el ocupă ținutul salenților, în Calabria.

Sub Philoctetes război, cu viteazul cel bun, Meliboeus[1].
Însă pe mare dincolo văzîndu-ți tu flota-nșirată,
Zeilor voturi plătind[2] pe mal în altare clădite,
Pletele tale sub vălul de purpur le-acoperă-ascunse[3],
Ca să nu-ți vadă vreodată obrazul aprins de văpaia
Sfintelor rugi vreun dușman, tulburîndu-ți cucernica faptă.
Asta să-ți fie obiceiul și-al tău și-alor tăi la-nchinare,
Cult să le fie pe veci, cucernic, nepoților voștri.
Însă, plecînd, arunca-te-va vîntul spre malul siculic,
Unde se face mai largă Pelorum[4], strîmtoarea cea-ngustă;
Mînă spre stînga; cu lungă-ocolire de maluri, spre stînga
Mînă pe mări și să fugi de pămîntul și marea din dreapta.
Rupt de-o putere-n adînc, acolo, de mult, prin cutremur
(Astfel de multe preface și timpul prin lungile veacuri),
Locul — se zice — a crăpat, căci două pămînturi făcut-au
Tot o tărie pe-atunci; năvălită-ntre dînsele, marea
Rupse din mal ausonic Siculia; și cîmpuri și-orașe
Stau despicate pe prunduri spălate de-o strîmtă vîltoare[5].
Scylla e-n malul cel drept, iar nebiruita Charybdis[6]
Vîjîie-n stînga la mal; de trei ori ea soarbe-n adîncuri
Apele-n groaznic vîrtej și iarăși cu vuiet le-aruncă
Sus în văzduhuri, stropind tot cerul cu spumele mării.
Însă, pitită-ntre stînci, stă Scylla-n etern întunerec[7],
Capul și-l scoate pe-ascuns și corăbii ea soarbe spre jgheaburi[8].

[1] Textual: *acolo, apărată de un zid, se află mica Petelia a lui Philoctetes, șeful meliboeilor.* Alungat din orașul său, Meliboea (în Tesalia), Philoctet ar fi întemeiat în sudul Italiei mai multe cetăți, printre care Petelia.

[2] Aducînd ofrandele promise.

[3] Ritualul de rugăciune al romanilor le cerea să poarte capul acoperit cu un văl negru (dacă invocau divinitățile infernale) sau de purpură (pentru invocarea celor din cer).

[4] Capul Pelorum constituia unul dintre țărmurile strîmtorii Messina.

[5] Anticii credeau că Sicilia și Italia formaseră cîndva un pămînt compact, despicat apoi prin acțiunea seismelor sau a apelor.

[6] Monstru marin care, împreună cu Scylla, străjuia strîmtoarea Messina, înghițind de trei ori pe zi apa mării, împreună cu corăbiile ce se aventurau în vîltoarea ei. Descrierea de mai jos este inspirată din *Odiseea*, XII.

[7] În întunericul peșterii.

[8] *Stînci.*

Ea e făptură de om, cu pieptul rotund de fecioară,
Pînă la brîu; dar monstru sălbatec e trupu-i încolo,
Pîntece-avînd de lupoaică și coadă ca peștii[1] din mare.
Deci e mai bine s-apuci spre malul trinacric Pachynus[2],
Însă cu ochii deschiși și făcînd îndelungile-ocoluri,
Numai să nu te-ntîlnești cu Scylla, cu monstrul din peșteri,
Nici cu sălbaticii[3] cîini, care umplu văzduhul de urlet.
Una de cumva mai am vreo pricepere-n suflet și dacă
Crezi tu pe preot și crezi că și Phoeb îmi rostește-adevărul,
Una, copil al zeiței, mai am înainte de toate,
Una să-ți spun și-apoi iarăși s-o spun, repetîndu-ți-o iarăși.
Rugă și jertfe să-i juri întruna puternicei Iuno,
Voturi cu inima dragă să-i cînți[4] și, prin daruri cu rugă,
Nalta stăpînă s-o-mbuni! Și-așa, biruind-o la urmă,
Tu din Sicania pleca-vei cu bine spre-otarul italic.
Dacă, sosind, tu pe-aproape vei fi de orașul cumaeic[5],
Lacul cel sfînt o să-l vezi și Avernus[3] umbritul de codri;
Cată pe fata lui Phoeb inspirată[6], cea care-n ponorul
Stîncilor judecă sorți[7] și frunzelor semne le-ncrede.
Sorțile cîte le-a scris zgîriate, fecioara, pe frunze,
Dînsa le-nchide-n ponor și le-nșiră de-a rîndul, pe număr.
Ele rămîn neclintite la loc, nu-și schimbă nici șirul;
Însă oricît de puțin la deschiderea ușii de suflă
Vîntul și grabnic pe uși se răsfiră-mprăștiatele frunze,
Nu se gîndește mai mult să le-aducă-n ponor de prin vînturi,

[1] *Coadă de delfin.*

[2] Promontoriu din sud-estul Siciliei (azi Capul Passaro).

[3] În original: *caerulei — albaștri-verzui*, ca apele mării, pe care le simbolizează. Sînt cîinii ce însoțesc imaginea mitologică a Scyllei.

[4] Rugăciunile sau promisiunile adresate zeilor erau formule *(carmina)* ritmate.

[5] Cumae, oraș și port în Campania, la nord de Napoli (cf. VI, 2).

[6] În original: *insanam vatem* (pe profeta în delir); este vorba de celebra Sibylla din Cumae, preoteasă a lui Apollo, devenită oracolul oficial al romanilor. Pînă în timpul lui Augustus se aflau depuse în templul lui Iupiter Capitolinul așa-numitele cărți sibiline *(secreta carmina)*, culegere de prescripții religioase, păstrate și consultate de magistrați speciali, în împrejurări excepționale.

[7] *Rostește profețiile*, pe care le scria pe frunze, sub formă de versuri.

Nici să le-așeze la loc, întregindu-le una cu una;
Frunzele zboară-n pustiu, urgisind[1] locuința Sibyllei.
Oricît să-ți pară de rău, nu-ți face tu preget acolo[2];
Ori că striga-vor fîrtații zorind, ori că marea va cere
Drumuri, cu-ndemnul că poți să lărgești boltuitele pînze,
Lasă-le toate! Și mergi la Sibylla și roag-o de sfaturi!
Însăși să cînte și gura deschid-o la spusuri ea însăși[3].
Dînsa de neamuri, de toate-n pămîntul ital, de războaie,
Cum și de care nevoi tu să fugi și cum să le mîntui,
Știre-ți va da și-ajutor, preamărita[4], cărărilor tale.
Astea sunt toate pe care-a le spune mă-ngăduie soarta.
Du-te-așadar și ridică prin fapte la ceruri tu Troia!»

După ce vorbele-acestea le spuse cu suflet de prieten,
Dete poruncă să ducă la flotă-ne daruri de aur,
Multe, din[5] fildeș cioplite; și-ndeasă prin largile luntri
Multul argint în grămezi, dodonice vase[6] ne-aduce,
Platoșă mare-mpletită cu firul în trei și din sîrmă
De-aur, și-un coif fulgerînd de lucoare, și-o creastă-ncomată,
Armele lui Neoptolem. Mari daruri și tatei aduce,
Roibi el ne-aduce și-aduce stăvari[7].
El ne-ntregește corăbii, ne-aduce cîte de toate[8].
Grabnic vîntrelele-acum să le-ntindem Anchises ne-ndeamnă,
Nu vreo zăbavă cumva să ne schimbe și vîntul și calea.
Preotul marelui Phoeb îi rostește cuvîntul măririi:
«Tu-nvrednicite să dormi cu puternica Venus, Anchises!
Zeilor prieten, scăpatul de dată-ndoită din focul
Troiei! Aici e pămîntul italic, plutește-ntr-acolo.

[1] Cei care, din cauza risipirii frunzelor, rămîneau fără răspuns, blestemau peștera Sibyllei.

[2] Textual: *Să nu-ți pară rău de zăbovirea ta acolo.*

[3] Pentru ca Aeneas să fie sigur că va primi profeția.

[4] *Venerată de tine.*

[5] *Si din.*

[6] Vase de aramă, prevăzute cu lănțișoare, pe care preoții obișnuiau să le agațe de crengile stejarilor din dumbrava sacră a vestitului oracol de la Dodona (în Epir); sunetele produse de acestea, la adierea vîntului, erau interpretate ca oracole.

[7] *Cîrmaci.*

[8] Textual: *Ne completează numărul vîslașilor și-i înzestrează pe înseților (mei) cu arme.*

Însă silit ai s-aluneci departe de dînsul tu totuși;
Malul de-Apollo jurat[1] e departe prin vremuri, departe!
Mergi, fericit prin iubirea[2] copilului tău, prin Aeneas.
Însă de ce mai vorbesc, zăbovindu-ți grăbitele vînturi?»
Iată și-Andromache-acum, plîngînd de durerea plecării,
Haine cusute cu flori și cu poalele de-aur[3] aduce;
Pentru copil, o cămașă ca-n Troia[4]. Cu darnică voie
Biata-l încarcă de daruri țesute și zice cu plînset:
«Ține și-acestea, și-acestea! Și-aducere-aminte de mine
Fie-ți, copile, ca martori ce mult îi fuseseși tu dragă
Bietei neveste-a lui Hector. Dar uite și darul din urmă[5];
Singur pe lume tu-mi porți pe-Astyanax bietu-n icoană;
Astfel ca tine-și purta el brațul și fața și ochii,
Ah, și de-o vîrstă cu tine mi-ar fi[6] și mi-ar crește ca tine!»
Vorbe, la urmă, plecînd, le zisei cu lacrimi în gură[7]:
«Fiți sănătoși și fericе, voi cei ce văzurăți cu ochii
Visul menirii! Pe noi o menire ne-azvîrle spre-o alta!
Vouă repaos vi-e dat; nici marea s-o treceți brăzdînd-o
Nici să căutați fugătorul de-a pururi pămînt ausonic!
Voi în repaos priviți și chipul[8] lui Xanthus și Troia
Cea reclădită de voi și — asculte-mă zeii! — menită
Sorții mai bune, nestînd în drumul mîniei danae!
Dacă la Tibru sosi-voi și-n șesuri vecine cu Tibrul,
Cînd voi vedea și pe-ai mei în de mult așteptata cetate,
Neamuri de-un sînge cu noi și cetăți înrudite cu Troia[9],
Malul hesperic și-Epirul un tată — pe Dardan —
avîndu-l,

[1] Dezvăluit prin profeție.

[2] Originalul exprimă o nuanță în plus: iubirea, respectul și devotamentul *(pietas)*.

[3] *Cu fir de aur.*

[4] *Hlamidă frigiană;* era o mantie bogat ornamentată cu broderii, de unde și epitetul de frigiană (frigienii treceau drept inventatori ai broderiei).

[5] *Primește ultimele daruri de la ai tăi.*

[6] Astyanax, fiul ei și al lui Hector, fusese aruncat de greci de pe zidul Troiei.

[7] *Cu ochii în lacrimi.*

[8] *Imaginea.*

[9] Textual: *Cele două orașe înrudite și cele două neamuri de același sînge;* versul se referă la cetatea lui Helenus și la cea pe care Aeneas o va fonda în Italia.

Sorți deopotrivă-ndurînd, în gînd le vom face pe-acestea
Numai o Troie și-n veci un popor să ne fie nepoții!"[1]
Mergem pe mare mereu, trecînd pe sub malul ceraunic[2];
Către Italia pe-aici e cea mai de-a dreptul cărare.
Soarele-apune-ntr-aceea și-n noapte scufundă-se munții.
Noi, obosiți, poposim în sînul doritelor maluri;
Sorți pe vîntrele-aruncînd[3], ne-așternem ici-colo pe prunduri.
Marea ne cîntă la cap și tăcerii s-alătură somnul.

Noaptea la mijlocul căii clipitele-abia și le-aduse,
Cînd, silitor din culcușuri sărind, Palinurus la vînturi
Bagă de seamă și-ascultă cum sună răcorile nopții;
Umblă cu ochii pe cer la stele ce-alunecă-n taină,
Vede și Carul cum stă, ploioasele Osii și Cloșca,
Vede frumos scăpărînd puternica Raliță-n aur.[4]
Dacă-a văzut că pe cer sunt semne de vreme senină,
Suflă din trîmbiță lung; noi iute sărim în picioare.
Largilor drumuri ne-ncredem și pînzelor aripi le-ntindem.

Zorile, stele-alungînd din văzduhuri, roșiseră cerul,
Cînd risipite prin neguri zărim de departe coline:
Joasa[5] Italie! Și-ntîi «O, Italia», strigă Achates,
Chiot «Italia!» în jur se ridică, din sute de piepturi[6].
Însă bătrînul Anchises paharul[7] cu flori încunună,
Vesel îl umple cu vin și pe zeii din ceruri îi cheamă,
Sus, de pe coama[8] corăbii, vorbind:

[1] S-a văzut, în aceste cuvinte, o aluzie la faptul că Augustus, după victoria de la Actium, fondase în Epir orașul Nicopolis, decretîndu-i pe locuitori rude *(cognati)* ale poporului roman.

[2] Munții Ceraunia formau un lanț pe coasta Epirului.

[3] *Trăgînd la sorți vîslașii*, pentru a-i desemna pe cei care trebuiau să rămînă pe corăbii în timpul nopții.

[4] Sînt numite aici Arcturus, Hyadele, cele două Urse și Orion, constelație a cărei imagine sugera anticilor pe aceea a unui războinic cu armură (în text: *Orion cu armura-i de aur.*)

[5] Fiind încă departe, țărmul Italiei abia se zărea, părînd scund.

[6] În tensiunea acestui strigăt ce concentrează un adevărat tumult de trăiri, se poate ghici bucuria paralizantă, dublată de surpriză, reacție caracteristică celui care, prea îndelung obsedat de o speranță, îi primește împlinirea aproape cu neîncredere.

[7] *Craterul*, un vas mare pentru vin, împodobit cu flori pentru că urma o libație.

[8] *Pupa*, locul rezervat imaginilor zeilor protectori ai corăbiei.

«Zei cu putere pe mări și pe maluri și domni ai furtunii,
Drumul ușor să ni-l faceți prin vînt și suflați-ne boare!»
Zuzuie boarea cu zor, așteptată; s-arată și portul
Tot mai aproape; vedem și templul pe culmea Minervei[1].
Pînzele-n pripă le strîngem și-ntoarcem și ciocul spre maluri.
Strîmb cum e arcul și-ntins spre țărmurul ostic[2] e portul;
Colțuri de stîncă-l încing, spumegînd în stropire de valuri.
Portu-i ascuns și-i ținut puternic în brațe de două
Ziduri de stînci turnuite; iar templu-i departe pe-o culme[3].
Patru, ca semnul dintîi[4], văzut-am acolo prin ierburi
Cai ce pășteau pe cîmpie de-a lungul, toți albi ca zăpada.
Tatăl Anchises: «Purtați[5], primitoarelor coaste, războaie;
Caii sunt arme-n război. Războiul e-a stavelor spaimă[6].
Însă de mult sunt deprinși s-alunge cu vuiete carul[7],
Blînzi suferind uneori și robia-nfrățitelor frîie.
Poate-i și pace pe-aici[8]!», el zice. Războinicei Pallas
Rugă-nălțăm, căci pe noi cei veseli ea-ntîi ne primise;
Capul sub frigicul văl îl ascundem, cucernici, în templu,
Însă, ce Helenus mai cu zorire-a cerut, după lege
Noi datoritele jertfe-i aducem argivicei[9] Iuno.

[1] *Apare și templul Minervei, pe o colină;* dacă este cel pe care-l menționează Strabon, vorbind despre *Castrum Minervae*, poate fi localizat în Calabria, pe teritoriul actualului oraș Castro.

[2] *Răsăritean.*

[3] *Iar templul se îndepărtează de țărm* — senzație dată de schimbarea unghiurilor perspectivei, odată cu apropierea; de remarcat simțul sigur al observației și forța de sugestie a acestui pasaj, prin limpezirea gradată a imaginii și îmbogățirea progresivă a detaliilor.

[4] *Ca o primă prevestire.*

[5] *Anunțați.*

[6] Textual: *Pentru război sunt echipați (de obicei) caii; cu războiul ne amenință herghelia asta.* Anchises face considerațiuni generale cu privire la ce ar fi putut semnifica prezența acelor cai; nu este vorba de o directă și reală amenințare.

[7] *Să fie înhămați.*

[8] *Atunci sunt o speranță de pace.*

[9] Adică protectoare a argeenilor, deci a grecilor. Argosul era una dintre cetățile favorite ale zeiței, unde avea un templu celebru.

Fără de preget, avînd împlinită şi ruga şi jertfa,
Coarnele[1] marilor luntri cu pînze spre-adîncuri le-ntoarcem,
Repezi fugind de ţinutul grecesc, de prepusele[2] cîmpuri.
Sînul Tarentum aici, de este-adevăr în zvonire[3],
Noi îl vedem. Iar dincolo Lacinia[4] sumeţ se ridică,
Zidul caulonic apoi şi-al corăbiilor prăpăd, Scylaceum[5].
Noi de pe mare văzurăm şi Aetna-n afunduri de zare,
Muget năvalnic de valuri izbite de stînci spumegoase
Vreme-ndelungă-auzim şi zgomote frînte la maluri;
Vaduri sălbatice gem şi fierbe nămolu-n[6] vîrtejuri.
Tatăl Anchises: «Eu cred că pe-aici e numita Charybdis;
Helen de-această vîltoare spunea şi de stîncile-acestea.
Mîna cu toţii, flăcăi, şi vîslele prindeţi cu suflet!» .
Facem cu drag ce ne spuse; şi-n valuri se-ntoarce spre stînga
Coama corăbii, ce geme pocnind. Dintîi Palinurus,
Toţi după dînsul, la stînga se-ntorc cu vîsla şi vîntul.
Iată, ne-azvîrle-n văzduhuri vîltoarea zvîcnită şi valuri
Repezi ne-afundă-n adînc, sub marea-n vîrtejuri, spre Tartar!
Răcnet de trei ori prin stînci boltuite răcnit-a vîrtejul,
Spumă de trei ori văzurăm ţîşnind spre-mproşcatele stele.
Noi, istoviţi de tot, lipsiţi şi de vînt şi de soare,
Neştiutori ai cărării, la malul cyclopic ajungem.
Pacinic, de vînturi scutit, stă larg în întindere-i portul;
Însă cu muget acum îl răzguduie focul din Aetna.

[1] *Catargele.*

[2] *Suspectele.* Se afl..u în regiunea colonizată de greci, deci printre duşmani. (Colonizarea începuse cu mult după perioada descrisă în *Eneida*, anacronismul fiind însă, ca de obicei, intenţionat.)

[3] Textual: *Golful şi oraşul Tarentum, fondat de Hercules, dacă este adevărat ce se spune.* Îndoiala provine de la varietatea legendelor ce circulau în legătură cu fondatorul cetăţii, considerat uneori Hercule, alteori Taras, fiul lui Neptun etc.

[4] Templul Iunonei Lacinia, numită astfel după promontoriul pe care se înălţa (Lacinium), la intrarea în golful Tarentumului.

[5] Caulon era un oraş din Bruttium, iar Scylaceum — promontoriu în Calabria.

[6] *Nisipul.*

Nori de-ntunerec răsar și se zbat, fumegînd în văzduhuri,
Volburi ca zgura rășinii se-ntind și plouă ca fulgii[1],
Limbi se ridică de foc și-nspăimîntă prelinsele stele.
Din zguduitul său pîntec sălbatecul munte revarsă
Pietre-n vîrtejuri și-aruncă topitele stînci în văzduhuri,
Urlet și pocnet vuiește și fierbe-n adîncuri pămîntul.
Spun[2] că, de fulger pîrlit, Enceladus[3] zace cu trupul
Greu apăsat de povară și-ntreagă pe dînsul e pusă
Aetna și flăcări de foc el răsuflă pe coșuri crăpate.
Cînd, de-obosit, se-nvîrtește pe-o dungă, se zguduie-n urlet
Malul trinacric întreg și fumul învolbură cerul.
Deci, pitulați în păduri, ascultăm îngrozirea din aer,
Cît a fost noaptea, și nici nu vedem ce e cauza urlării.
Pentru că nici licărire de stele n-a fost și nici o lucire
Sus, în adîncuri de cer, ci negru tot cerul de neguri;
Luna pierită zăcea-n întunerec adînc îmbrăcată.
Iată și ziua sosește-nsoțită de roșul luceafăr.
Și revărsatele zori risipesc întunerecul umed,
Cînd din pădure, grăbit, cu fața grozav de topită[4],
Necunoscut un bărbat, cu hainele numai o zdreanță,
Iese cu spaimă și-ntinde spre maluri, cu plînsete[5], dreapta.
Noi îl privim. E murdar, sălbatec zbîrlită-i e barba;
Zdrențele, prinse cu spini ca s-acopere golul[6]; încolo,
Grec, și cu arme grecești, dintre cele trimise spre Troia.
Dînsul, văzînd de departe și coifuri dardane și portul
Celor din Troia, tresare cu rece fior și, de spaimă,
Piatră rămîne pe loc; dar iute, cu rugă prin lacrimi,

[1] *Și din cenușa arzîndă.*
[2] Se spune.
[3] Activitatea vulcanului Etna era atribuită de legende zvîrcolirilor gigantului Enceladus, unul dintre Titani, peste care Iupiter prăvălise muntele, după ce-l lovise cu fulgerul, drept pedeapsă pentru uneltirile lui. Tot ca o încercare de explicare a fenomenului vulcanic pare să fi fost și localizarea, în această zonă, a ciclopilor. Unii dintre ei erau socotiți meșteri făurari, zguduind pămîntul cu activitatea lor din grote subterane; alții, ca Polyphemus, despre care va fi vorba mai jos, erau uriași păstori antropofagi.
[4] Mistuit de slăbiciune.
[5] *Rugător.*
[6] Goliciunea.

Pleacă năvalnic spre noi și strigă: «Iau zeii ca marturi,
Stelele sfinte le iau și lumina cea sfîntă-a vieții.
Ah, să mă duceți cu voi, troieni, oriunde vă duceți!
Asta-mi ajunge! Mă știu un tovarăș al flotei danae,
Mărturisesc c-am plecat cu război spre penații troianici.
Dacă-i atît de grozav păcatul greșelilor mele,
Voi arunca-ți-mă-n mări și-necați-mă-n valuri turbate;
Chiar și să mor, ah, ce dulce-i să mori de
mînă-omenească!»

Zise și, stînd ghemuit, el genunchii mi-i strînse la
pieptu-i[1],
Astfel genunchii-mi ținînd. Ce om și ce neam e, să spuie,
Noi întrebăm, și ce vînturi îl poartă prin locul acesta.
Însuși Anchises îi dete străinului mîna-ntărindu-i
Sufletul, astfel chezaș stînd vorbelor, fără de preget.
Dînsul, venindu-și în fire din spaimă, rostește la urmă:

«Sunt din Ithaca, fîrtat cu mult prigonitul Ulixes;
Achaemenides[2] mă chem și-Adamastus pe tata. Și mersei,
De sărăcie pornit (de-aș fi tot același!), la Troia.
Soții, cu spaimă fugînd de cruntul locaș, mă lăsară
Singur pe-aici, la cyclopi, să mor în ponorul cel groaznic,
Ah, în locașul mîncării de sînge și-al cărnii-n puroaie!
Plin de-ntunerec și mare-i locașul. Cyclopul atinge
Stele cu fruntea (voi, zei, scutiți de-așa bale[3] pămîntul!),
Nici la privire nu-i blînd, nici nu-i prietenos la vorbire
Bieții, mîncatu-le-a carnea, sorbindu-le vînătul sînge![4]
Însumi văzui cum pe doi din ceata fîrtaților noștri
Prinse-i cu lungile brațe și-n peșteră-ntrînd cu grăbire[5]
El îi zdrobi de pereți; și pragul se-umpluse de-atîta
Sînge-mproșcat; și scîrbos el le roase strivitele cărnuri
Pline de-un negru puroi și scrîșneau sfărîmatele oase!
Însă pedeapsa-l sosi, căci Ulixe-și pierduse răbdarea

[1] Gest de implorare.

[2] Apariția acestui personaj, inventat de Vergilius, este un artificiu ce permite reluarea episodului homeric despre Polyphemus (*Od.*, IX); influenței homerice i se datorează și caracterul naturalist al descrierii ciclopului.

[3] *Pacoste.*

[4] *Se hrănește cu măruntaiele și sîngele vînăt al bietelor victime.*

[5] *Culcat pe spate.*

(Nici nu-și uita la nevoie Ulixes că-i rege pe dînsul!)[1],
Căci în curînd, îndopat de mîncări și-ngropat în beție,
Gîtul cel țapăn plecîndu-l, zăcea ca bușteanul în larga
Peșteră, groaznic vărsînd prin somn tocătură de carne,
Zamă murdară de vin și de sînge. Noi, zeii rugîndu-i,
Sorți aruncarăm și-apoi, în grămadă, cu toții pe unul
Grabnici sărim, sfiederindu-i cu vîrful bușteanului ochiul,
Care-n grozava lui frunte năpraznic sta singur sub plete,
Mare cît scutul argolic și-aprins cum e discul lui Phoebus[2].
Veseli eram că-am putut răzbuna pe ucișii tovarăși...
Însă fugiți, o, sărmanii de voi, și lanțul din maluri
Rumpeți-l!
Iată, la fel de grozavi ca Polyphem de colo din peșteri,
Unde-și închide lînoasele oi și le mulge-n găleată,
Alții vreo sută pe-acolea trăiesc, pe stîncoasele maluri,
Neam urîcios de cyclopi, și-aleargă pe coame de munte.
Coarnele lunii primiră de trei ori rotundă lumină,
Singur de cînd rătăcesc prin codri cu negre culcușuri,
Pline de fiare; și-n văi eu mă uit de pe stîncă la dînșii,
Tueși[3] cum umblă, și tremur la pasul și glasul de tunet.
Hrană de tot ticăloasă găsesc prin tufișuri: pietroase
Coarne și mure; și pasc[4], de flămînd, dezgropatele ierburi.
Totul în jur iscodind, văzut-am dintîi[5] pe această
Flotă la maluri și-n pripă-am venit — oricine să fie —
Ca să mă plîng; mi-e destul să mă scap de norodul
nemernic.
Voi să mă-ucideți mai bine[6], cu orișice feluri de moarte!»
Nici nu sfîrșise cuvîntul și iată, pe-un creștet de munte,
Mare la pas și greoi, în mijlocul turmelor vine
Chiar Polyphem, năzuind spre bineștiutele maluri,
Groaznic la chip și pocit și cu ochiul strivit în orbită;
Smulsul copac din mînă-i conduce, proptindu-i, umblarea.

[1] Versul se referă la violenția și ingeniozitatea care-l caracterizau pe Ulise.

[2] Textul original pune în evidență forma *rotundă* a scutului argolic și a soarelui, cu care este comparat ochiul ciclopului (însuși cuvîntul *cyclops* însemnînd, în greacă, *ochi rotund*).

[3] Masivi.

[4] *Mă hrănesc cu.*

[5] *Pentru prima oară* (de cînd rătăcesc pe-aici).

[6] Subînțeles: *decît să rămîn pe mîna ciclopilor.* Grozăvia celor descrise mai sus dă afirmației accentele unei reale și patetice sincerități.

E-nconjurat de mițoasele oi, de comoara sa toată,
Singura lui mîngîiere-n dureri.[1]
El, ajungînd la malul înalt și-n urmă la mare,
Sîngele negru-nchegat din goala-i orbită și-l spală,
Geme, scrîșnind cu putere din dinți, și-n mijlocul mării
Intră, dar apele mari de-abia-l învălesc pînă-n șolduri.
Grabnic o rupem la fugă-ngroziți și luăm și pe bietul
Grec — căci vrednic era —, dezlegăm în tăcere și lanțul,
Ne-ncovoiem și cu grabă pe-ntrecere vîslele-ntoarcem.
El ne-a simțit și s-a-ntors cu pașii spre sunetul nostru.
Însă, fiindcă nimic n-avea ce s-azvîrle din mînă,
Nici nu putea să străbată curînd depărtările apei,
Dînsul ridică spre cer un urlet, încît, zguduite,
Undele fierb în adînc și departe[2] pămîntul italic
Geme-ngrozit și din peșteri adînci răzbubuie Aetna.
Iată, tot neamul cyclopic atunci din munți și din codri
Iese, dă goană spre port și-aleargă și urlă pe maluri.
Noi îi vedem cum stau cu ochii năvalnici și-n sînge
Frații cyclopi, cum izbesc cu voinicul lor creștet văzduhul
(Gloată ce-ți lasă fiori!), cum stau în pădure stejarii
Vîrful clătindu-l în cer, sau cum chiparoșii cei rodnici
Stau îndesați în dumbrava lui Joe și-n codrul Dianei[3].
Iute, de groază mînați (oriunde ne-am duce!), ne-ntindem
Lanțul tutindeni și vînt adunăm în grăbitele pînze.
Helenus însă ne-a spus că printre Charybdis și Scylla
Drumu-i oprit, căci e drum ce ne duce spre-otarul pieririi
Dacă nu facem ocol; hotărîm, așadar, a ne-ntoarce.
Iată-l, din strîmtul locaș al Pelorului, Boreas suflă,
Proaspăt și blînd. Și-ocolim în cărare și stînca cea vie
Și-ale Pantagiei[4] guri și sînul megaric[5] și Thapsus[6].

[1] S-a văzut aici o nuanță de umanizare, amintind de Teocrit; dar, așa cum remarcă A. Bellessort, și la Homer atroccle uriaș manifestă duioșie față de turma sa.

[2] *Pînă departe.*

[3] Stejarul era consacrat lui Iupiter, iar chiparosul — arborele funerar prin excelență — Hecatei, divinitate a Infernului identificată cu Diana.

[4] Rîu sicilian.

[5] Golful Megarei, colonie a grecilor din Megara, situată la nord de Syracusa.

[6] Peninsulă între Megara și Syracusa.

Maluri, pe care-ndărăt le străbatem cu mersul, pe toate
Achaemenid ni le-arată, părtaș în umblări cu Ulixes.
Zace, de sînul siculic[1] alături, o insulă-n fața
Malului vecinic bătut de furtună, Plemyrium[2]; bătrînii
Numele-Ortygia[3] i-au dat. E zvon că Elisul acolo
Duse pe-Alpheos pe-ascunsul sub mare și rîul, de-atuncea,
Apa cu tine-Arethusa și-o mestecă-n valul siculic[4].
Zeii de-aici, ascultînd pe Helen, îi primirăm[5] cu jertfe.
Trecem pe lîngă Helorus[6] apoi, cel plin de mocirle,
Grabnici atingem în cale Pachynus, cu naltele-i coaste
Pline de stînci, și departe zărim Camarina, menită
Sorților fără răgaz și schimbare[7], și cîmpii geloici,
Gela vedem-o, numită cu nume de fluviu sălbatic[8].
Ziduri puternice-apoi de departe vedem, delurosul
Acragas[9], care va crește, prin vremuri, cai nobili și mîndri.
Vesel de vînturi, te las, păduratic[10] Selinus, de-o parte
Și lilybeice stînci[11] ascunse prin vaduri le-nconjur;
Drepanum[12], malul pustiu, în portul nevesel în urmă
Flota-mi primește. Și-aici, zdrobit de furtuni de pe mare,

[1] Golful Syracusei, cel mai mare din Sicilia.

[2] Promontoriu sicilian.

[3] Numele de Ortygia, același cu vechiul nume al Delosului, era legat de cultul Dianei, pentru care insula era celebră.

[4] După o legendă, fluviul Alpheos din Peloponez nu s-ar fi vărsat în mare ci, curgînd subteran pînă în Sicilia, ar fi revenit la suprafață prin izvorul Arethusa.

[5] *Îi cinstirăm.*

[6] Rîu sicilian ce se varsă în mare la sud de Syracusa.

[7] În apropierea orașului sicilian Camarina se afla o mlaștină, pe care oracolul delfic le interzisese locuitorilor s-a asaneze; cum ei nu respectaseră voința zeului, au dat dușmanilor posibilitatea să-i atace, venind prin albia secată.

[8] Orașul Gela purta numele fluviului sicilian pe malul căruia era așezat, renumit pentru vîrtejurile sale.

[9] Una dintre cele mai puternice cetăți grecești din Sicilia, numită de către romani Agrigentum (azi, Girgenti); cu vestiții lor cai, locuitorii au învins adesea la Jocurile Olympice sau Pythice și au fost glorificați în odele lui Pindar.

[10] *Bogat în palmieri.* Selinus era tot o colonie greacă, situată la vest de Acragas.

[11] Lilybaeum era numele unui promontoriu din vestul Siciliei.

[12] Localitate din nord-vestul Siciliei, în apropierea muntelui Eryx.

Iată, pe-Anchises, pe cel mîntuit de nevoi și de lipsuri[1],
Pierd, pe iubitul meu tată. Vai, tată, mă lași tu pe lume
Nemîngîiat și degeaba scăpat de potop de primejdii!
Helenus oricît de multe grozave dureri îmi vestise,
Astă durere el nu mi-a vestit-o, nici el, nici Celaeno!
Asta-i sfîrșitul durerii și, capăt umblărilor, asta.
Zeii, de-acolo plecînd, m-au adus pe-ale voastre
pămînturi."

Astfel, Aeneas. Cu toții priveau cu-ncordare la unul[2].
Soarta menită-o spusese și calea bătută de dînsul.
Glasu-i în urmă-amuți. Și, sfîrșind, el s-a dus să se culce.

[1] Textual: *singura mea mîngîiere în mijlocul grijilor și suferințelor.*

[2] Simetria acestui vers cu cel în care începe povestirea (II, 1) sugerează maxima și continua curiozitate cu care Aeneas fusese ascultat; că magnetismul exercitat asupra auditoriului se datora autenticității și profunzimii emoției transmise (el nu povestise, ci *retrăise* povestind) se poate ghici și din ultimul verb *(quievit)* tradus *s-a dus să se culce*, dar care poate fi interpretat și *s-a liniștit* (ceea ce presupune o anterioară tulburare). Pe plan psihologic, toate acestea pregătesc firesc „romanul Didonei", cum a fost uneori numită cartea a IV-a.

CARTEA A IV-A

Dar pe regina răzbită de mult de văpaia iubirii,
Crunta-i durere sporind, o topesc tăinuitele flacări.
Ea-și amintește pe-Aeneas mereu și virtutea și neamul
Nobil al lui; iar adînc în suflet îi poartă făptura,
Vorbele-i poartă. De chinuri, nu-și află doritul repaos.
Iarăși schimbase[1] din nou Aurora pămîntul cu lampa-i
Phoebică[2], grabnic gonind rouratele umbre din ceruri,
Cînd spre iubita[3] ei soră s-a-ntors cea pierdută cu firea;
„Anna, ce visuri pustii mă zbuciumă noaptea cu spaime!
Ce curios[4] e străinul sosit la casele noastre!
Cît e de nalt și voinic și cît e de vrednic în arme!
Uite, eu cred — și pe dreptul — că dînsul din zei se scoboară.
Frica vădește pe oamenii josnici[5]. Vai, cum îl mai mînă

[1] *Lumină.*

[2] Razele soarelui.

[3] În original: *unanima* (cea care simte la fel, cu același suflet), ceea ce permite Annei rolul de confidentă, personaj caracteristic tragediei antice, prilejuind dezvăluirea zbuciumului sufletesc al protagonistului. (De fapt, întreaga carte a IV-a este construită după tehnica dramatică).

[4] *Neobișnuit.*

[5] Spre deosebire de Aeneas.

Soarta pe-aici! Și de cîte războaie purtate vorbește[1]!
Dacă eu n-aș fi jurat — și n-aș vrea să rup jurămîntul —
Vecinic cu nimeni de-acum să nu mă mărit după moartea
Celui dintîi iubit și-a fostului unic tovarăș,
Iată-mă, poate s-ajung doborîtă de-această ispită.[2]
Anna, vreau totul să-ți spun. De cînd e sărmanul Sychaeus,
Soțul meu, mort și de cînd picurară de sînge penații[3],
Singur Aeneas mi-a-ntors și gîndirea și bietul meu suflet
Pusu-l-a-n foc și eu simt că-mi renasc potolitele flacări[4].
Însă mai bine voiesc să mă-nghită de vie pămîntul,
Tatăl puternic din ceruri cu fulger să-mi mistuie trupul,
Palidă umbră prin Iad să mă tîrîi prin negura nopții,
Dacă te vatăm pe tine, Rușine[5], călcînd jurămîntul.
Tînăru-mi soț a luat iubirea nevestei cu sine;
Aibă-o de-acum în etern prin noaptea cea vecinică-a morții!"
Zise și-amarele lacrimi îi rîură-n șipote pieptul[6].
„Soro, ca ochii-mi din cap de iubită, răspunse-apoi Anna,

[1] Verbul *canebat* existent în textul latin exprimă mai mult decît o simplă relatare, conținînd efectul de vrajă sub care se află încă regina; ea se lăsase subjugată de povestirea lui Aeneas ca de o celebrare epică din cîntul unui aed și totodată (cf. Marie Desport) ca de o incantație.

[2] Traducere liberă pentru: *Dacă n-aș păstra în suflet hotărîrea fermă și de neclintit / să nu mă leg cu nimeni prin lanțul căsătoriei / după ce prima dragoste m-a înșelat prin moartea (soțului meu), / dacă nu m-ar dezgusta patul și făcliile nupțiale, / numai de această greșeală m-aș lăsa, poate, învinsă.* Noua iubire, abia definită, o tulbură încă de pe acum pe regină cu sentimentul vinei *(culpa)* față de memoria soțului mort, declanșînd conflictul dintre pasiune și datorie. Dido reacționează ca o femeie romană, care, deși se putea recăsători legal, nu se bucura, prin tradiție, de întreaga considerație decît dacă aparținuse unui singur soț *(univira)*.

[3] *Prin crima fratelui meu.* (Cf. I, 346—350.)

[4] Textual: *Singur el mi-a atins coardele sensibile ale sufletului / și a făcut să mi se clatine voința; recunosc semnele flăcării de demult.* Ultimele cuvinte, devenite celebre, au inspirat pe Dante, Racine și pe mulți alți poeți.

[5] *Pudor*, înaltul ideal de virtute spre care aspira Dido, era personificarea sentimentului onoarei feminine, al respectului față de sine. Zeificată, *Pudor* (sau *Pudicitia*) avea la Roma două sanctuare, unde nu era permis accesul decît femeilor căsătorite o singură dată.

[6] Hotărîrea Didonei devine vulnerabilă prin însăși durerea pe care i-o provoacă.

Anii cei tineri socoți să-i treci singuratică-n jale,
Fără de dulcii copii și fără dulceața iubirii?
Morților poate tu crezi că le pasă de lucruri de-acestea?
Fie, că nici un bărbat nu-ți robise iubirii mîhnirea,
Nici în Carthago și nici, mai-nainte, prin Sidon. Iarbas[1]
Fuge gonit și vitejii născuți în bogata-n triumfuri
Africa, fug[2]; iar acum tu te lupți cu-o iubire iubită?
Nu ți-a venit ție-n cap ce pămînt ți-ai ales tu șederii?
Colea getulii-n cetăți, un neam nărăvit[3] în războaie;
Gloate-mprejur de numizi certăreți[4] și grozavele Syrtes[5];
Colo, pustiuri cu sterpe călduri, dincolo barceii[6],
Neamul turbat; și, ca vîrf, războaie pornite din Tyrus,
Fratele[7] care-amenință.
Soră, prin sfinte-ajutoare de zei și prin mila Iunonei
Cred că-și luară prin vînturi cărarea troienii-ntr-acoace.
Ce mai cetate-ai vedea din Carthago, ce-avînt al domniei,
Dido, prin astfel de soț! Avînd pe teucri tovarăși,
Cît de puternic atunci ridica-ți-s-ar numele punic!
Ba să te-nchini tu la zei și prin jertfe să-i rogi, împăcîndu-i,
Soro, și-amînă-ospeția și cată tu pricini zăbavei:
Ba că mai geme pe mări vijelia și-Orion ploiosul,
Ba că li-e flota slăbită de drum și nedrumnic e cerul."
Astfel vorbind, aținata iubire-o preface-n văpaie,
Dîndu-i un rost clătinării-n păreri și topindu-i rușinea.[8]

[1] Regele maxitanilor (populație nomadă din Africa), pretendent al Didonei.

[2] *Sînt respinși.*

[3] *Neînfrînt.* Getulii locuiau în sudul Numidiei, în deșert.

[4] *Fără frîu;* se spunea despre ei că nu-și mînau caii cu frîul (cf. Titus Livius, XXI, 44, 1). Locuiau pe actualul teritoriu al Algeriei.

[5] *Neospitalierele Syrtes.*

[6] Nomazi de pe teritoriul pe care, mai tîrziu, se va ridica cetatea Barce (în Libya).

[7] Pygmalion.

[8] Dialogul cu Anna este mai degrabă o dezbatere interioară, provocată de lupta impulsurilor contrarii într-un suflet nehotărît; argumentele surorii se suprapun doar ca o motivare exterioară pentru Dido în autoamăgirea conștiinței, a cărei fragilitate cedează în fața pasiunii, fără a-și găsi astfel și împăcarea cu sine. Că această *topire a rezervei* este numai un paliativ, o vor arăta versurile următoare: aparenta liniște sub care Dido cutreieră templele, cercetînd semnele divine, nu este decît expresia tăcută a unei mari încordări și înfrigurate neliniști, specifică celui ce se lasă mistuit de o dilemă nemărturisită.

Pleacă-mpreună la temple de-aici și-altarelor pacea
Inimii ele și-o cer; jertfesc alese mioare lui Phoebus,
Ție, Lyaeus[1], și ție, de-legi-dătătoare-zeiță[2],
Însă Iunonei dintîi, căci ea cununiile leagă.
Însăși în dreapta potirul ținînd, nespus de frumoasa
Dido revarsă din vas aghiasma-ntre coarnele vacii[3].
Umblă de-aici pîn-acolo, mereu gînditoare, prin templu.
Ziua și-o trece cu daruri[4] și-n pieptul junghiatelor vite
Cată cu ochi pironiți, cercetînd măruntaiele calde:
Cît de săraci sunt cu duhul augurii![5] Dar ce să-i ajute
Bietei femei jurămîntul și-altarul? Căci flacări întruna
Sufletu-i ard și tăcut i se zbuciumă-n suflet durerea.
Biata, cu gînduri de foc, cutreieră-ntruna cetatea,
Cît e de lungă; și pare-o cerboaică pe care-n pădurea
Cresică[6] fără de veste-o lovi[7], prigonind-o din urmă,
Arcul păstorului care, lăsînd zburătoarea săgeată,
Nu mai gonește cerboaica, dar dînsa, prin văile Dictei,
Zboară prin deset și-adînc e-nfiptă sub coaste-i perirea.
Poartă cu sine de-a lungul cetății pe bunul Aeneas,
Grabnic gătitul oraș i-l arată și-averea din Sidon.
Vrea să răspice-un cuvînt și se-mpiedică-n mijlocul vorbei.

Iarăși, de-ndată ce ziua se stinge, petrece-n beție;
Luptele Troiei, nebuna, din nou să le-audă dorește,
Ah, și cu ochii țintiți e-n gura viteazului iarăși.
Singură-apoi rămînînd cînd zările lunii se-ngînă

[1] Apelativ al lui Bacchus, căruia Dido i se adresează nu numai pentru că acesta elibera de griji (gr. *lyein* — a dezlega), ci și în calitate de protector al căsătoriei.

[2] Ceres, zeița agriculturii, căreia i se atribuia și instituirea legilor căsătoriei; zeii pe care-i invocă acum Dido sînt aleși cu scop precis.

[3] *Unei vaci albe.* Gestul de a vărsa conținutul unei cupe (de obicei vin; pentru *aghiasmă*, vezi II, 765) între coarnele unui animal făcea parte din preliminariile sacrificiului.

[4] Jertfe închinate zeilor.

[5] Exclamația poate fi interpretată fie ca orbire a Didonei, care refuză să vadă altceva decît dorește, adică prevestirile rele, fie ca scepticism al autorului față de practica haruspiciilor. (Aceasta consta în examinarea măruntaielor jertfelor pentru prevestirea viitorului.)

[6] Din Creta.

[7] *Lovind-o fără să-și dea seama, neștiutor.* Ca și păstorul, Aeneas nu era conștient de dureroasa pasiune pe care, fără voie, i-o inspirase Didonei.

Stinse de zori, cînd la somn o poftesc scăpătatele stele,
Singură-n golul iatac[1] se plînge și cade pe patu-i[2],
Tristă. Pe cel depărtat depărtata-l aude și-l vede.
Iar pe copilul, pe Iul, fermecată de tată-său, biata,
Ziua-l ținea pe genunchi, amăgindu-și amarul iubirii.[3]
Nu se mai urcă spre cer începutele turnuri; și-n arme
Tinerii nu se deprind; la port și la-ntinsele șanțuri[4]
Nu mai clădesc și-ntrerupte zac toate: și ziduri
Care-amenință[5], și porți, și cît cerul de nalte castele[6].
Însă pierdută-ntr-atîta văzînd-o soția lui Joe
Și că rușine ea nici nu mai poartă de gurile rele[7],
Merge la Venus, zicîndu-i regina Saturnică[8]-acestea:
„Crede-mă, fală-ți făcuși și vrednică pradă găsit-ai
Tu și copilul[9] ce-l ai! Vezi doamne, vitează e fapta:
Prin înșelare, doi zei să biruie-o biată femeie!
Nici nu mi-e lucrul ascuns, că-ngrozită de-a noastră cetate[10],
Tu-n bănuieli ai avut locuințele-naltei Carthago.
Rogu-te, unde țintești? Și la ce mi te-aprinzi într-atîta?
Pacea de veci și-nsoțirea menită[11] mai bine ne lege!
Toate pe care le-aveai tu de gînd, gătite sunt toate;
Dido de dragoste-i foc și de patimă-i fulgeră-n suflet.
Deci, cu puteri deopotrivă și-o pază[12] de-asemeni, să ducem

[1] *Palat.*

[2] Pe patul de banchet pe care stătuse Aeneas.

[3] O intuiție atît de profundă și nuanțată a psihologiei pasiunii îl proiectează pe Vergilius dincolo de epoca sa (chiar dacă, așa cum s-a semnalat, unele trăsături din pasajul de mai sus amintesc de Medeea lui Apollonios din Rhodos sau de Ariadna lui Catul). Capodoperele lui Racine sînt dovada cea mai elocventă a influenței poetului latin asupra literaturii de mai tîrziu.

[4] *Întăriturile militare.*

[5] Prin înălțimea lor.

[6] *Schele.* De remarcat efectul devastator al irosirii de sine asupra întregii cetăți; iubirea este nebunie *(furor)*, prin care femeia a substituit regina, anulînd-o.

[7] *Și că nici grija pentru reputație nu-i mai putea stăvili patima.*

[8] Iuno era numită Saturnia, ca fiică a lui Saturn.

[9] Amor.

[10] Cartagina se afla sub protecția Iunonei (cf. I, 15—18).

[11] *Încheierea căsătoriei.*

[12] *Guvernare.*

Neamul spre bine. Căci ea bucuroasă[1] vrea soț pe troianul;
Ție, ca zestre, pe punii războinici ți-i dă bucuroasă."
Dînsei (căci bine-a văzut ce fățarnic vorbit-a cu gîndul,
Numai s-abată pe libyce maluri imperiul italic),[2]
Venus îi zise: „Te rog, dar cine-i nebună să zică
Nu la cuvîntu-ți? Și cine să-și prindă cu tine puterea?
Numai de-ar fi, precum zici, fericită-nsoțirea prin vremuri!
Nedumerită eu totuși mă simt; vrea Iupiter oare
Tot o cetate să-și aibă fugiții din Troia cu punii,
Dacă-nfrățirea le-o vrea și dorește-un amestec de neamuri?
Tu, ca nevastă ce-i ești, ispitește-i prin rugă dorința.
Haide, curînd, că-ți urmez!" Iar Iuno regina răspunse:
„Asta tu las-o pe mine. Dar drumul de-a duce-n plinire
Astfel cum trebuie tot, ascultă-l în cîteva vorbe:
Are de gînd la vînat cu Aeneas în codri să plece
Dido, sărmana, cu el, îndată ce Titan[3] ieși-va
Alb, din vărsarea de zori, și cu foc lumina-va pămîntul.
Eu desfunda-voi atunci, cu piatră-n amestec, văzduhul
Negru de neguri, pe cînd alerga-vor gonacii să-ntindă
Mreje de-a lungul prin văi, și cu tunet umplea-voi tot cerul.
Cei ce-o-nsoțesc vor fugi să s-ascundă prin noaptea pădurii.
Dido cu prințul troianic intra-va-ntr-aceeași speluncă[4];
Fi-voi acolo și eu și, dacă ți-e vrerea vegheată,[5]
Am să i-o dau de nevastă, statornică-a lui să rămîie.

[1] Originalul exprimă îngăduința din partea Iunonei ca Dido să se căsătorească cu Aencas.

[2] Iuno ar fi vrut, din cauzele expuse în I, 19—23, să abată destinul troienilor.

[3] Soarele.

[4] Peșteră.

[5] Statornică.

Astfel nuntitul[1] va fi." Şi, ne-mpotrivită dorinţei,
Dete din cap şi de-aflata-nşelare-a zîmbit Cytherea.[2]
Zorile-ntr-asta pornite pe cer se ridică din mare.
Grabnici pe poartă, din zori, ies stoluri alese de tineri.
Mreje şi laţuri[3] ei duc, şi puternice suliţi, şi-n frunte
Merg călăreţii massylici[4] şi cîinii cei tari în adulmec.
Încă-ntîrzie-n iatacuri regina şi-afară fruntaşii
Punici aşteaptă la prag; strălucind în mătăsuri şi-n aur,
Tropotă roibul şi-amestecă spuma ce-o picură frîul.
Iese la urmă şi ea-mprejmuită de-al cetelor număr,
Falnic încinsă-n vestmîntul sidonic, şi roşu e brîul,
Tolba-i e numai un aur şi-n aur înnoadă-şi ea părul;
Purpura hainei, la poală, sumeasă e-n copcii de aur.[5]
Vin şi bărbaţii din Troia, ca soţi, şi copilul cel vesel,
Iulus. El însuşi, pe toţi întrecîndu-i cu multul frum'seţii,
Pasă cu gloata Aeneas şi falnic alaiu-l încheie.[6]
Astfel precum, părăsind şi năvalnicul Xanthus şi iarna
Lycică[7], vine la Delos, în văile mamei, Apollo,
Hora s-o-ncingă din nou, şi-n jurul altarelor cîntă

[1] Nunta plănuită de Iuno va avea loc într-o grotă sacră, după tradiţia nunţii sacre *(hieros gamos)* din epoca legendară, prezidată de ea însăşi şi de Hymenaeus, zeul căsătoriei; dar nu va avea caracterul unei căsătorii oficiale, ceea ce, din punctul de vedere al unui roman, nu avea valabilitate juridică.

[2] Alianţa celor două zeiţe în scopul intereselor proprii va face din Dido o victimă demnă de compasiune: iubirea nestăvilită i-a fost insuflată de forţe ce transcend voinţa umană şi tot acestea o vor conduce spre greşeala de a lua drept căsătorie împlinirea iubirii. Astfel motivată, dezlănţuirea pasională nu o va coborî pe regină, ci o va duce spre un deznodămînt demn de un erou tragic.

[3] *Plase dese şi laţuri cu ochiuri rare*, unele pentru animale, celelalte pentru păsări.

[4] Neam numid din vecinătatea Cartaginei.

[5] De remarcat caracterul pictural al descrierii, dublat de un fond sonor sugestiv. În acelaşi timp, revărsarea de bogăţie a veşmintelor şi fastul alaiului reliefează contrastul dintre strălucirea exterioară şi destinul nefericit.

[6] Textual: *Alăturîndu-se (reginei), Aeneas uneşte cele două alaiuri*

[7] Se spunea despre Apollo că-şi petrecea iernile în Lycia, la Patara, unde avea un templu lîngă rîul Xanthus (care nu trebuie confundat cu omonimul său troian); reîntoarcerea zeului în insula natală, primăvara, era celebrată prin strălucitoare serbări, la care participau reprezentanţi nu numai ai grecilor, ci şi ai lumii barbare.

Dryopi[1] și joacă cretani, cu văpsiți agathyrși[2] în amestec,
Însuși pe Cynthus[3] se suie și pletele-i rîură fruntea,
Însă le-oprește cu roșii cununi[4] și cu cercul de aur;
Sună și tolba pe umeri[5]; tot astfel de viu[6] și Aeneas
Pasă-n alai, iar frum'sețea-i străluce din chipul său nobil.

După sosirea prin munți, prin nestrăbătute desișuri,
Capre sălbatece sar de pe culmea stîncoaselor vîrfuri,
Bete-n prăpăstii căzînd[7]; dincolo, spre larguri, aleargă
Cerbii și zboară pe cîmpi și-n cîrduri speriate s-adună;
Pulverea-n nori ridicînd, părăsesc al pădurii-ntunerec.
Însă pe roibul sălbatec Ascanius dă goană de-a lungul
Văilor, vesel, și-ntrece cînd pe-unii cînd pe-alții-n gonire;
Ca să scoboare mistrețul cu colții spumateci se roagă,
Galben un leu să s-arate din munți la glotașii netrebnici[8].

Cerul să fiarbă-ntr-acestea cu vuiet sălbatec începe,
Tot mai sălbatec, și ploaia cu grindină cade-n amestec.
Repede gloata de puni și-ntreg tineretul din Troia
Fug, și nepotul dardanicei Venus[9], de groază, prin peșteri
Caută-adăposturi; și curg de pe coaste pîraiele-n șipot.
Dido cu prințul troianic atunci într-aceeași speluncă[10]
Caută-adăpost[11]. Și-n curînd și Pămîntul și Iuno, ca vornici[12],
Deteră semn; știutor de nuntire, s-aprinse tot cerul.

[1] Populație pelasgică din ținutul viitoarei Tesalii.

[2] Neam de sciți așezați în Dacia, pe teritoriul actualei Transilvanii; obișnuiau să-și tatueze corpul în albastru.

[3] Munte din insula Delos.

[4] *Le încinge cu frunze fragede.*

[5] Imagine tradițională a lui Apollo (cf. *Il.*, I, 46).

[6] *Sprinten.* Tabloul de factură alexandrină prin care Aeneas este comparat cu Apollo este simetric cu cel în care Dido este asemuită Dianei (I, 496—503).

[7] *Coborînd în goană coastele.*

[8] *Din munți, printre atîtea animale fricoase.*

[9] *Dardanicul nepot al Venerei*, adică Ascanius.

[10] *Peșteră.*

[11] *Nimeresc.*

[12] Termenul latin *(pronuba* — cea care prezidează căsătoriile) se referă la Iuno; Pămîntul *(Tellus)*, străveche divinitate, mama tuturor zeilor, era, de asemenea, invocat cu prilejul ceremoniilor nupțiale.

Fulgere scapără; plîng, tînguindu-se, nimfe prin codri.[1]
Ceasul acesta-nceputul peririi fusese şi ceasul
Relelor toate. De-acum nici batjocuri n-o mişcă, nici hulă;[2]
Nici pe furişul de-acum nu-şi găteşte plăcerile Dido.
Căsătorită se crede,-ndulcindu-şi păcatul prin nume.[3]
Merge de-a lungul oraşelor Zvonul[4] prin Libya-n grabă,
Zvonul cel iute cum nu-i mişelie pe lume mai iute;
El se-narmează prin umblet şi-n mers dă puterii-şi adaos.
Slab şi sfios la-nceput, în curînd el s-avîntă-n văzduhuri,
Mişcă-n ţărînă piciorul, dar capul în nori i s-ascunde.
Mama Ţărînă pe-acesta, mîhnită prin zeii-ndărătnici[5],
Spun[6] că-l născuse la urmă de tot, ca pe frate lui Coeus
Şi lui Encéladus, dîndu-i chiar aripi călcîielor repezi.
Monstru de spaimă! Şi cîte pe trupu-i sunt pene, pe-atîţia
Ochii sub ele, de-a pururi tot treji şi (mirare mi-e spusul!)
Număr acelaşi de limbi, de-urechi şi de guri vuitoare.
Zboară-ntre cer şi pămînt şi chiar noaptea, prin negru-ntunerec;
Plin e de şuier, iar ochilor lui străinatec li-e somnul.
Ziua de pază el stă, pitulat pe-nălţimile casei
Ori pe vreun turn, îngrozind oraşele pline de neamuri,

[1] Fulgerele înlocuiesc făcliile, tînguirile nimfelor — cîntecul hymeneului, simbolizînd — în această „parodie celestă a ceremonialului nupţial" (Constans) — funeste prevestiri.

[2] *Nu-i mai pasă nici de convenienţe, nici de reputaţie.*

[3] Dido este victimă, dar o victimă culpabilă, asemeni eroilor tragici; lăsîndu-se absorbită de pasiune, după ce se lăsase amăgită de simulacrul căsătoriei, ea va comite un exces, intrînd astfel în conflict cu destinul.

[4] *Fama,* personificare a „zvonului public", simbolizează, prin nenumăraţii ei ochi, urechi şi guri, monstruozitatea curiozităţii meschine şi a clevetirii calomniatoare. Figura alegorică creată de Vergilius (foarte puţin inspirată din cea a Discordiei din *Iliada,* IV), a devenit celebră, fiind imitată de numeroşi autori, atît în antichitate (Ovidius, Statius, Valerius Flaccus), cît şi mai tîrziu (Boileau, Voltaire, Beaumarchais etc.)

[5] Zeii olimpieni azvîrliseră în Tartar pe Titani (printre care, Coeus) şi-i nimiciseră pe Giganţi (printre care Enceladus) şi unii şi alţii fiind copiii Terrei şi ai lui Uranus.

[6] *Se spune.*

Numai minciuni și bîrfeli adunînd — și le zice-adevăruri[1].
El răspîndit-a prin țări cuvinte de-o mie de feluri.
Vesel că poate scorni răspîndind și ce e și ce nu e:
Cum că-a venit un Aeneas, un nobil din sînge troianic,
Căruia Dido, frumoasa, cu sîrg i se dete nevastă,
Că-n dezmierdări își petrec de-o iarnă tot timpul iubiții,
Nu mai gîndesc la domnie, cuprinși de-njositele patimi.
Astfel de vorbe-nfunda, scîrbosul, în guri tuturora.
Drumul dintîi l-a bătut la regele libyc Iarbas,
Sufletul lui aprinzîndu-l de tot și sporindu-i mînia.
Fiu al lui Hammon[2] și-al nimfei răpite de el, Garamantis,
Temple-a durat[3] el o sută de-a lungul prin țară, lui Joe,
Focuri o sută pe-altare-a-nălțat[4] cu nestinsă văpaie,
Zeilor strajă de veci; și de-al turmelor sînge pămîntul
Geme sătul și sătule de flori sunt templele-i vecinic.
Scos și din minte și-aprins și de-amarul hulirii prin vorbe,
Dînsu-n altare la zei li s-a plîns și lui Iupiter rugă
Multă-i aduse-nălțînd cu plîngere mîinile-ntoarse[5]:
„Totului-tare, tu tată, cui neamul mauric[6], pe paturi
Pline de flori[7], chefuind în mărire-ți, bea vinul lenaeic[8],
Vezi tu ceva[9]? Tremurăm cînd fulgere-azvîrli tu-n văzduhuri,
Tată, degeaba? Sau ce? Te joci tu cu flacări ce vîră
Spaimă prin lume-n zadar, căci pier într-un vuiet degeaba?
Uite-o pribeagă clădind la hotare-mi, femeia, orașul
Mic și sărac și pe preț[10] — că-i detei de milă eu voie
Malul să-l are și corturi să-ntindă — potrivnică-mi este

[1] *Tot atît de perseverent în povestirea lucrurilor mincinoase ca și în a celor adevărate.*

[2] Zeu al deșerturilor libiene, identificat de greci cu Zeus și de romani cu Iupiter. Nimfa Garamantis era fiica unui legendar rege al libienilor și a dat numele unor africani din interiorul continentului (garamanții).

[3,4] *Durase ... înălțase* (înainte de răspîndirea zvonului).

[5] *Rugătoare.*

[6] Maurii desemnează aici popoarele africane, în general.

[7] Acoperite cu stofe brodate.

[8] *Aduc libații de vin.* Lenaeus era una dintre denumirile lui Bacchus (ca ocrotitor al teascurilor).

[9] *Acestea.* (Cele ce se petrec.)

[10] Cf. I, 366—367.

Nunții cu dînsa; și-acum îmi primește pe prințul Aeneas[1]!
Paris acesta-nsoțit de-oșteni ca piticii[2], neoameni[3],
Toți pe sub bărbi înnodînd și căciuli de Maeonia[4] și plete
Pline de-unsoare[5], din mînă să-mi fure pe Dido![6] Noi daruri
Parcă-n zadar îți aducem, vestindu-ți zadarnicul nume!"
Celui ce-altarul ținîndu-l venit-a cu rugile-acestea,
Zeul îi dete-ascultare. Spre-naltul palat își întoarse
Ochii, spre cei ce-n iubire-și uitară de-un nume mai vrednic.
Astfel atunci lui Mercurius i-a zis, poruncindu-i acestea:
„Du-te și cheamă zefirii, copile, și-alunecă pe-aripi[7];
Prințului Troici, ce-acum zăbovește cu punii-n Carthago,
Nesocotind să mai cate pămînturi menite de soartă,
Fă-i dojenire și du-i mustrarea-mi cu sîrg prin eteruri.
Nu la de-aceste purtări îl menise[8] frumoasa lui mamă,
Două vieți mîntuindu-i[9] din suliți ahaice-n luptă;
Ci-n născătorul pămînt de războaie și regi să domnească
Malul italic prin veci și neamul din sînge teucric
Să-l răspîndească și legi popoarelor lumii să facă![10]
Ne-nsuflețit de se simte de-atîta mărire-mplinită,[11]
Dacă nu-i vrednic de-ajuns prin muncă s-ajungă la nume,
Vede-n cetăți ale Romei, ca tată, cu pizmă pe-Ascanius?
Ce se socoate și ce zăbovește sperînd la potrivnici,

[1] *Îl primește pe Aeneas, ca pe un stăpîn, în țara ei.*

[2], [3] *Efeminați.* Vergilius pune în cuvintele lui Iarbas disprețul romanilor față de moliciunea obiceiurilor frigiene.

[4] Ținut din Lydia (în Asia Mică), aici desemnînd Frigia, unde bărbații purtau așa-numitele scufii frigiene, uneori în formă de turban, alteori cu clape înnodate sub bărbie; sînt menționate tot în sens peiorativ.

[5] *Parfumate.*

[6] Comparîndu-l pe Aeneas cu Paris, Iarbas vorbește ca un soț ultragiat, deși, în realitate, fusese respins de Dido; dar tocmai această umilire a orgoliului masculin și indignarea amestecată cu invidie dau tonului său accente de trufașă fanfaronadă.

[7] Mercur (identificat cu Hermes grec), mesagerul zeilor, era înfățișat cu aripi la picioare.

[8] *Nu un astfel de om promisese.*

[9] Venus îl salvase de la moarte în timpul luptei cu Diomedes (*Il.*, V, 311) și în noaptea incendiului Troiei (*Eneida*, II, 589 și urm.)

[10] Iupiter pronunță a doua mare profeție despre destinul măreț al romanilor (Cf. I, 257—296).

[11] *Dacă nu-l înflăcărează gloria îndeplinirii unor fapte atît de măreție.*

Cîmpii lavinici uitîndu-i și neamul latinic, cu totul?
Plece, și-atîta e tot! Vestește-i tu vrerile noastre!"
Zise. Mercur e gătit să ducă-n plinire porunca
Tatălui. Leagă dintîi vîntrele-aurite la glezne;
Astfel, pe aripi suit, prin țări și pe-adîncuri de mare
Zboară cu repede zbor, asemeni suflării de vînturi.
Prinde toiagul[1] în mîini; cu dînsul el cheamă din Orcus
Suflete moarte[2] sau jos în jalnicul Tartar le-alungă,
Somn el aduce și-l ia și morților dă-le viață[3],
Vînturi el mînă-ajutat[4] și tulburii nori îi despică.
Iată că vede, din zbor, piezișele coaste și coama
Naltului Atlas, acela ce-nfulecă[5] cerul pe creștet,
Atlas, al căruia vîrf încingat de vuite brădeturi
Vecinic bătut e de ploi și de vînt și de negru-ntunerec;
Umerii-i zac învăliți în zăpadă și-i rîură rîuri
Repezi pe-obrazul bătrîn și-n barba-i urîtă[6] zac ghețuri.
Aripi la fel plutitoare[7] le pleacă Cyllenul cu totul
Grabnic pe-aici și, plecat pe deasupra cîmpiilor mării,
Zboară ca pasărea-ntocmai ce-n preajmă, pe maluri și-n jurul
Stîncii rotite de pești, pe-al apelor luciu se pleacă.
Zboară de cer depărtat ca și de pămînt deopotrivă,
Spintecă vîntul și trece spre Libya cea plină de prunduri;
Astfel se duce mereu spre[8] moșul său fiul Cyllenic.
Corturi la urmă-atingînd cu tălpile-i strînse sub aripi,
Vede cum urcă cetăți spre ceruri Aeneas și-nalță
Case. Aeneas la brîu o spadă-nstelată cu iaspis

[1] *Caduceul* sau bagheta magică, atribut al lui Mercur, cu care călăuzea sufletele morților în Infern (cf. și Horatius, *Ode* I, 10); se pare că avea un rol și în magie (cf. Apuleius, *Apologia*, 31).

[2] *Palide.*

[3] *Le redeschide ochii*, pentru ca ei să vadă drumul în Infern. (Poate de aceea la Roma exista obiceiul de a se deschide pleoapele mortului la așezarea pe rugul funerar — cf. Plinius, XI, 55, 3).

[4] *Ajutat de baghetă.*

[5] *Sprijină.*

[6] *Zbîrlită, hirsută.* Vergilius îmbină în descrierea lui Atlas trăsături ale titanului pedepsit de Iupiter să poarte pe umeri bolta cerească cu elemente din peisajul muntelui cu același nume din nordul Africii.

[7] *În zbor planat.* Mercur era numit Cyllenius după numele muntelui Cyllene din Arcadia, unde se născuse.

[8] *Dinspre*, lăsîndu-l în urmă pe Atlas, bunicul său dinspre mamă.

Galben avea și-o mantauă de purpur de Tyrus, căzîndu-i
Rîu de pe umeri, un dar pe care chiar Dido-l țesuse,
Dido, cu fire subțiri, și cusîndu-l tutindeni cu aur.
Strigă deodată răstit: „Temeiul înaltei Carthago
Văd că-l așezi și ridici pompoasa cetate, uitîndu-ți
Toate-ale tale și tot, tu, lacom de-amorul femeii[1]!
Însuși al zeilor tată din naltul Olymp mă trimite,
Iupiter cel cu putere să-nvîrte pămîntul și cerul,
Însuși îmi spuse s-aduc dojenirea, prin repezi văzduhuri.
Ce tot clădești tu pe-aici? Ce gînduri te-opresc în pămîntul
Libyc? Și dacă nimic de fapte mărețe nu-ți pasă
(Dacă tu însuți nu vrei grăbirea-mplinirii prin muncă),
Iată-l, Ascanius, voinic, el — mugur[2] al celor din Iulus—
Sorțile-i deteră lui și pămîntul italic și-a Romei
Mare domnie." Spunîndu-le-acestea, heraldul cyllenic
Rupse la mijloc cuvîntul, fugind din ajunsul vederii
Repede-n vînăt văzduh și s-ascunse departe, prin neguri[3].
Fără de suflet Aeneas a stat; de-ngrozirea vedenii,
Spaima zbîrlitu-i-a părul și glasul din suflet i-l stinse.
Arde de dorul să fugă, să lase iubitele maluri[4],
Frică purtînd de cuvîntul zeiesc și de-atîta mustrare.
Însă nu știe-n ce chip. Și cum să cuteze să-i afle
Vorbe cu-nconjur reginei[5]? Și cum să-și înceapă cuvîntul?
Gîndul îi fulgeră-acum o povață și-acum i-o resfiră,
Poartă-l prin multe năuc și prin toate de-a valma-l aruncă.
Rostul acesta-l găsi buimăcitul mai bun decît toate:

[1] În original: *uxorius*, termen ce-l definește pe bărbatul devenit dependent de soție; însuși aspectul lui Aeneas, elocvent pentru noua lui situație, justifică tonul de dojană zeflemitoare din cuvintele lui Mercur.

[2] *Ascanius care crește, el, speranță* (întru întemeierea viitorului neam).

[3] Textual: *Își părăsi, în timp ce vorbea, înfățișarea omenească / și pieri de sub ochii (lui Aeneas) departe, în văzduhul străveziu.*

[4] Deși se supune necondiționat mesajului lui Iupiter, reacția interioară a lui Aeneas trădează, discret, înfruntarea dintre două tendințe contradictorii: *eroul*, care, mustrat de propria-i conștiință, arde de dorința de a pleca să-și împlinească datoria, și *omul individual*, căruia-i este greu să renunțe la sine.

[5] *Reginei copleșite de dragoste* (căreia dragostea-i luase mințile).

Grabnic pe Mnestheus să-l cheme, pe bunul[1] Serest și Sergestus,
Flota s-o-ntoarcă pe-ascuns și pe maluri s-adune fîrtații,
Arme gătind, și temeiul acestor gătiri să-l ascundă;
Însuși să caute-apoi (căci, plină de-ncredere[2], Dido,
Nici nu-i trăznește prin cap că iubirea-i se poate și frînge),
Însuși să caute vreme și loc cu-ndemîna vorbirii,
Lucrului dîndu-i curînd potrivita sfîrșire. Și, veseli,
Toți îl ascultă cu drag, grăbind împlinirea poruncii.
Însă regina (căci poți s-amăgești tu iubirea?) presimte
Răul[3] și-n cel mai din urmă-amănunt bănuia viitorul,
Teamă purtînd și de cele vegheate[4]. Mișelele zvonuri[5]
Știre i-au dat de gătirile fugii, de-a flotei gătire.
Scoasă din fire, turbează[6]; și-aprinsă, de-a lungul cetății
Umblă nebună, precum la vederea sfinților vase
Thyas s-azvîrle, cînd sunetul bacchic aprinde urgia
Betelor patimi, și geme de chiot prin noapte Cithaeron[7].
Astfel de vorbe, gemînd, îi aruncă-n sfîrșit[8] lui Aeneas:
„Fapta-ți atît de mișea tu credeai, un nemernic[9], că-n taină

[1] *Destoinicul.*
[2] *Buna, generoasa.*
[3] *Vicleșugul.*
[4] *Ea, care se temea și de ceea ce era sigură.* (Fie pentru că prea marea fericire îi inspira o teamă superstițioasă, fie pentru că sentimentul vinei plana ca o presimțire.)
[5] *Același Zvon nemilos.*
[6] *Se dezlănțuie.*
[7] Din doi în doi ani se celebrau, pe muntele Cithaeron din Beoția, orgii în cinstea lui Dionysos (Bacchus), al căror semnal era dat de scoaterea obiectelor sacre din templul zeului. Thyadele, preotesele lui Bacchus, se dezlănțuiau, cu acest prilej, în frenetice procesiuni nocturne, cutreierînd muntele în țipete și dansuri delirante, cu părul despletit, agitînd tîrsurile. Delirul bacchic sugerează aici agitația reginei ce și-a pierdut stăpînirea de sine.
[8] *Luîndu-i-o înainte.* Greșeală de tact (motivată psihologic de starea Didonei), care pe Aeneas îl va pune în imposibilitatea de a se explica, iar pe regină în imposibilitatea de a înțelege. Amestecul de invective și implorări, de furie și duioșie ce trădează răvășirea sufletească este sugerat cu subtilitate și de ritm, prin variația cezurilor într-o aparentă dezordine.
[9] *Perfidule.*

Poți să mi-o ții și să fugi pe furiș de hotarele noastre?
Nu te mai ține nici mîna ce-ai strîns-o jurînd și iubirea
Nu te mai ține? Nici eu, omorîta-n curînd de durere?[1]
Flota-n picioare ți-o pui tu-n vreme de iarnă, pe viscol,
Vrînd tu s-alergi, ca gonit, pe zbătutele-adîncuri prin iarnă?
Suflet de fiară ce ești! De n-ai căuta tu străine
Țări și pămînturi străine, și Troia de-ar fi stătătoare,
Tu prin vîrtejuri de mări te-ai duce de-a dreptul la Troia?
Fugi tu de mine?[2] Pe dreapta-ți vitează, pe plînsele-mi lacrimi
(Pentru că nu mi-am păstrat nimic decît lacrimi, sărmana),
Pe cununie te rog și pe noaptea dintîi a nuntirii,
Dacă-ți făcusem vreun bine vreodată și dacă-ți fusese
Drag al Didonei ceva, de casa ce piere fă-ți milă,
Dacă vreo rugă mai vrei tu s-auzi[3], vai, leapădă gîndul!
Prinții nomadici, din pricina ta, și-ale Libyei neamuri
Ura mi-o poartă; și tyrii murmură. Mi-e stinsă rușinea
Numai din pricina ta! Și ce mă-nălțase la ceruri
Bunul meu nume[4]! Dar cui mă lași tu perirei, tu oaspe?
(Singură-această numire-mi rămîne din soțul Aeneas!)
Ce-ntîrziez?[5] Ori aștept pe Pygmalion pînă să-mi surpe
Zidul cetății sau pînă mă duce ca roabă Iarbas?
De-aș fi putut eu măcar să primesc, înainte de fugă-ți,
Sarcina dragostei, vai, să se joace prin curte și-n juru-mi

[1] Se strecoară de pe acum gîndul sinuciderii.

[2] *Așadar, de mine fugi?* Pentru Dido, a cărei singură rațiune de a fi devenise iubirea, concluzia este singura posibilă.

[3] *Dacă mai este loc pentru rugăminți.*

[4] *Bunul meu nume, înainte de a te cunoaște.* În Dido se naște acum chinuitoarea remușcare a reginei ce și-a călcat demnitatea pentru un sentiment trădat; de aici și adresarea distantă ce urmează: *oaspe.* Se poate ghici, în această înstrăinare față de Aeneas, și începutul unei înstrăinări față de sine a celei ce nu mai poate găsi, în propria-i ființă, nici un suport moral.

[5] Sens: *De ce mai continui să trăiesc?* Gîndul inutilității vieții va deveni un leit-motiv, de fiecare dată amplificat.

Micul Aeneas al meu, cel asemeni cu tine-n făptură,
Nu m-aș simți părăsită-ntr-atît și pustiului dată[1]!"
Scurt îi răspunse-n sfîrșit: „Oricîte tu fapte să numeri
Bune, regină, nicicînd a-ți ascunde[2] cerca-voi vreo faptă
Vrednică-a ta și nici rău n-o să-mi pară gîndind la Elissa[3],
Cît va fi gîndul meu viu și-un suflet avea-voi prin oase.
Iată-mi dar pasul, pe scurt[4]: c-am fost împăcat eu cu gîndul
Fugii pe-ascuns, să nu-ți mai închipui; și nici nu cătasem
Facle nuntirii vreodată, și nici nu dorisem eu nunta.[5]
Îngăduit de mi-ar fi pe plac să-mi petrec eu viața,
Dacă-aș putea să-ntocmesc dorințele-mi toate pe voie,
Grijă dintîi de cetatea troiană-aș avea și de restul
Scumpilor mei[6]; și clădită-aș avea cetățuia lui Priam,
Celor înfrînți le-aș renaște din pulvere Pergamul nostru.
Însă la malul italic Apollo Gryneus[7] mă mînă,
Lycicul[8] zeu mi-a rostit spre pămîntul hesperic cărarea!

[1] *Nu m-aș simți cu totul înșelată și părăsită.* Traducerea omite două versuri ce urmează spuselor reginei: *Astfel vorbi. Iar Aeneas stătea cu privirile împietrite, / luptîndu-se să-și înăbușe în suflet suferința.* Aceste cuvinte, singurele care exprimă starea sufletească a lui Aeneas, dezvăluind efortul său de a se domina, îi explică duritatea răspunsului; el va lăsa să vorbească purtătorul misiunii sacre ce-l depășește, constrîngînd omul din el la autosacrificiu. Numai astfel va fi salvat eroul epic, numai astfel îl poate accepta concepția romană despre raportul dintre stat și individ.

[2] *A tăgădui.*

[3] *Și nici nu voi înceta să mă gîndesc la Elissa.* Elissa este vechiul nume sub care Dido apărea în legende.

[4] *Îmi voi apăra cauza în cîteva vorbe.* Aeneas își anunță discursul prin cuvinte asemănătoare unei formule juridice, în acord cu tonul oficial pe care-l va adopta.

[5] Brutala disculpare a lui Aeneas, care acceptase, totuși, situația (deși Vergilius nu numește niciodată *culpa* slăbiciunea eroului, sugerînd-o doar cu discreție), poate șoca cititorul modern. Dar, indiferent dacă judecăm sau nu atitudinea lui Aeneas (care a stîrnit vehemente comentarii, fie pro fie contra), important ni se pare acel adevăr psihic cu care arta vergiliană ne confruntă în permanență; dramatismul dialogului se naște tocmai din necontenita disjuncție între nuanțele ce reflectă mișcarea psihică a fiecăruia dintre eroi, creînd contrastul a două voci contrapunctice, marcat de note paroxistice, necesar unui *anumit* deznodămînt și nu altuia.

[6] *De dragile rămășițe / ale morților mei.*

[7, 8] Epitete date lui Apollo după templul său din Grynium (în Lydia) și oracolul de la Patara, în Lycia.

Dorul acolo mă mînă şi-acolo mi-e ţara.[1] Pe tine[2]
Dacă te-opreşte Carthago şi-oraşul tău libyc de-ţi place,
Spune, de ce pizmuieşti pe teucri că-n mal ausonic
Caută-adăposturi? E drept[3] să cercăm o domnie şi-altinderi.
Însuşi părintele-Anchises, de-ndată ce noaptea-şi scoboară
Umbra cea umedă-n văi şi se-nflacără stele-n văzduhuri,
Jalnic mă mustră prin somn şi jalnicu-i chip mă-nspăimîntă.
Ah, şi nedreptul ce-l fac eu copilului drag, lui Ascanius,
Căci îl despoi de regatul hesperic, de ţara menită![4]
Solul din ceruri acum, trimisul lui Iupiter însuşi
(Martur mi-e capul, şi-al tău), prin repezi văzduhuri mi-aduse
Vorbă să plec. Şi pe zeu îl văzui întrupat în lumină
Cum a venit; şi sunatu-i-a vorba-n urechile mele.
Nu m-amărî şi pe mine cu plînset mereu şi pe tine!
Fără de voie[5] mă duc în Italia."
Dido, pe cel ce vorbea privindu-l mereu dintr-o parte,
Ochii-şi încruntă şi-apoi, cu tăcută privire, din creştet
Pînă la tălpi îl măsoară şi-şi geme-n mînie cuvîntul:
„Nici nu ţi-e mamă zeiţa, mişele[6], şi nici lui Dardanus
Nu-i eşti nepot! Te-a născut Caucasul cel groaznic din aspra
Stîncă; tigroaicele lapte ţi-au dat în pustiul hyrcanic![7]

[1] Textual: *Aceasta îmi e dragostea, aceasta îmi e ţara.* Versul pune în lumină cheia conflictului: „lumea de valori la care fiecare dintre cei doi apelează este prea diferită de a celuilalt pentru a exista o autentică comunicare" (I. Lana).

[2] *Pe tine, o feniciană* (deci, o străină de ţinutul pe care-l stăpîneşti).

[3] *Şi nouă ne este îngăduit* (de zei).

[4] Fără îndoială, aceste mustrări de conştiinţă trebuie să le fi resimţit Aeneas în permanenţă; mesajul zeului nu face decît să i le confirme.

[5] Mărturisire în care coexistă refuzul individului la voinţa supremă şi obedienţa eroului la aceeaşi voinţă; refuzul individului nedepăşind însă modul volitiv, va suna neconvingător pentru Dido.

[6] *Vicleanule, perfidule.*

[7] Ţinut aflat la sud-est de *Hyrcanum Mare* (Marea Caspică), în apropierea munţilor Caucaz, imaginat de antici ca o regiune sălbatică, populată de triburi crude şi necivilizate. Sarcasmul cuvintelor Didonei este nu numai o voită insultă la adresa lui Aeneas, ci şi o autoflagelare a celei ce se consideră înşelată de propria-i impresie anterioară (vezi începutul dialogului cu Anna).

Ce mai ascund[1]? Şi la cîte m-aştept la mai mari decît asta?
Poate-ai gemut cînd am plîns? Întors-ai tu ochii spre mine?[2]
Lacrimi vărsat-ai vreodată? Şi-avut-ai de mine vreo milă?[3]
Cari să le cred mai întîi?[4] Nici Iuno, nici tatăl saturnic[5]
N-o să se uite cu ochi liniştiţi la lucruri de-acestea!
Nu-i nicăieri o credinţă! Primesc eu la sîn pe golanul[6]
Şi pe-azvîrlitul de mări şi-i dau şi pămînt[7] eu, nebuna,
Scap de pierire pe-ai lui, şi pe el, şi pe-ntreaga sa flotă.
Ah, eu turbez de necaz![8] Acum îl vesteşte Apollo,
Sorţile lycice-acum, ba iată-l, acum îi aduce
Solul lui Iupiter însuşi porunca plecării, prin aer!
Parcă toţi zeii n-au alta de lucru, stau numai de-acestea!
Lasă-i pe zei! Că cu nu mi te-opresc şi-ţi cred şi cuvîntul[9].
Mergi spre Hesperia ta şi caută-ţi domnia prin valuri!
Am o credinţă că tu — de sunt zeităţi milostive[10] —
Vina pe mare spăşi-o-vei tu şi degeaba striga-vei
Numele Dido! Şi-n veci eu cu flacări de Furii turbate[11]
Te voi goni, nevăzută. Şi moartea cea rece topindu-mi
Viaţa din trup, te-oi urma ca nălucă. Spăşi-vei tu totul!

[1] În sensul: *pentru ce m-aş mai amăgi cu vreo nădejde?*

[2,3] În textul original, persoana a II-a a adresării de pînă acum este semnificativ înlocuită cu a III-a: *Poate-a gemut... Întors-a el ochii ... Lacrimi vărsat-a ... Şi-avut-a...* Schimbarea tonului, convertind dialogul într-un monolog ce ignoră voit jignitor prezenţa lui Aeneas, are efectul intensificării violenţei reproşurilor pînă la limita supremă; totodată, trecînd în registrul persoanei a III-a, mînia capătă şi o nuanţă reflexivă, mergînd pînă la deschiderea spre consideraţiuni generale din versul 370, pentru a se trezi, în strigătul prin care Dido pare să ia cunoştinţă de propria-i stare de spirit (versul 373), la o bruscă şi efemeră luciditate.

[4] Sens: *ce rău mai mare ar putea exista?*

[5] Iupiter.

[6] *Pe cel lipsit de toate cele.*

[7] *Şi-mpart cu el domnia.*

[8] *Furia m-a aprins, vai, şi mă poartă cu ea.*

[9] *Şi nici nu-ţi resping argumentele* (pe care, de fapt, le luase drept pretexte, în mintea ei nemaiavînd loc decît obsesia abandonării).

[10] *Drepte.*

[11] *Cu negrele torţe*, cu care Furiile, zeiţele răzbunării, urmăreau vinovaţii de crimă.

Eu, din adîncuri de mări, veşti vesele-atuncea
primi-voi[1]."
Zise. Şi-n mijlocul vorbei rumpîndu-şi cuvîntul,
se duce
Grabnic, bolnavă de drag[2], îi piere din ochi şi s-ascunde
Celui ce sta şovăit de cutremur[3] şi gata să zică
Multe. Pe braţe-o cuprind grăbitele sclave şi trupul
Cel leşinat în iatacuri de marmură-l duc ca să-l culce.
Însă viteazul[4], oricît de zorit ar dori[5] să-i aline
Chinul reginei cel mult, uşurîndu-i prin vorbe durerea,
Palid de gemet şi-aprins[6] de-o nepărmurită iubire,
Totuşi porunca din cer o-mplini şi se duse la flotă.
Umărul pun şi lucrează teucrii cu suflet; din prunduri
Multe[7] corăbii le-mping iar în apă; s-afundă iar unsa
Talpă; vîntrele-şi aduc, negata[8], din codri, şi bîrne
Mari, necioplite, şi fierb în pripa cea multă-a fugirii.
Iată-i drumeţi şi năvalnici, cu droaia fugind din cetate,
Cum în năvală de roi s-adună furnicile-n fugă
Peste-o grămadă de-alac[9] şi-l duc ca să-l aibă pe iarnă.
Negru e cîmpul de ele; şi tîrîie-n pripă prin ierburi
Prada, pe strîmte poteci; o seamă cu trudnicii umeri
Mişcă grăunţele mari şi-ndeamnă poporul[10] o seamă,
Mustră pe cele trîndave şi geme poteca de muncă.
Dido, ce gînduri te zbuciumă-acuma,
privindu-le-acestea?
Cît ai gemut de dureri, cînd tu, de pe culmea cetăţii,

[1] *Şi vestea va ajunge pînă la mine, în adîncurile infernului.* Ura manifestată în blestemul Didonei nu este decît o latură conţinută a pasiunii (analizată în acest sens de Lucretius, în cartea a IV-a, 1079—1083), amintind de acel *odi et amo* catulian; de aici — incapacitatea iubirii pasionale, închisă în fatala exacerbare a eului, de a se proiecta în afara ei pentru a înţelege raţiunile celuilalt.

[2] *Sfîrşită, epuizată.*

[3] *De teamă* — teama că, vorbind, i-ar spori durerea, fără a se poate face înţeles.

[4] *Pius*, acoperind aici o dublă semnificaţie: atît compasiunea faţă de Dido, cît şi fidelitatea faţă de datorie.

[5] Variantă: *oricît de tare doreşte* (ms, 2921, f. 303).

[6] *Zbuciumat, torturat.*

[7] *Nalte* (cf. mss. 2921, f. 305 şi 2923 A, f. 161).

[8] *Cu frunze încă pe ele.*

[9] *Grîu.*

[10] *Mulţimea* (de furnici).

Malu-l vedeai furnicînd de bărbaţi şi apele toate
Tu le vedeai zbuciumate gemînd de-al vîslaşilor chiot?
Ah, dar la cîte sileşti tu pe oameni, tu crudă iubire![1]
Lacrimi să-ncerce din nou, cu ruga să-şi plece genunchii,
Asta-i e gîndul, prin plînset să-mbune pe cel îndărătnic,
Fără-ncercare nimic să nu lase, ea biata, ce moare[2].
„Anna, tu vezi ce grăbire, ce chiot pe maluri! S-adună
Toţi de tutindeni şi-n vînt catargul pe tineri îi cheamă;
Veseli, cu flori[3] lopătarii-şi încinseră podul corăbii.
De-aş fi putut eu să ştiu că-mi vine-o durere-aşa mare,
Aş fi putut-o răbda! Mai fă-mi deci atîta, tu Anna,
Mie, sărmanei. Căci el, trădătorul, încredere-avuse
Numai în tine şi chiar tăinuiri el îţi dete-n păstrare;
Singură tu-i cunoşteai şi timpul şi-ntrările-ascunse[4].
Mergi şi vorbeşte-i duşmanului cel îndărătnic[5], rugîndu-l:
Nu eu jurat-am în portul aulic[6] vreodată, cu grecii,
Neamul troian să-l stîrpesc, nici flote trimis-am la Troia,
Nici lui Anchises eu nu i-am clintit nici cenuşa, nici
manii[7],
Dînsul de ce-i dar tiran şi potrivnic rugărilor mele[8]?
Unde se duce? Şi-ngăduie-mi darul din urmă-al iubirii:
Fugă s-aştepte măcar mai uşoară şi vînturi mai bune!
Nu mă mai rog ca nevasta lui fostă, pe care-o-nşelase,
Nici să-l abat din cărări şi nici să-l lipsesc de domnie,

[1] Cf. *Bucolice*, VIII, 50. Versul pare un ecou stoic: pasiunea, prin întunecarea raţiunii, subminează demnitatea.

[2] *Ca să nu moară zadarnic.* Moartea, ultima soluţie, ar fi fost fără rost dacă, existînd un mijloc de a-l reţine pe Aeneas, nu l-ar fi folosit.

[3] Cînd se pregăteau de plecare, corăbierii obişnuiau să împodobească cu flori pupa corăbiei, pentru a cinsti zeul protector, a cărui imagine era aşezată acolo. Versul este identic cu *Georgice*, I, 304.

[4] Sens corect: *Numai tu ştii să găseşti calea şi momentul favorabil de a pătrunde în sufletul lui.*

[5] *Trufaşului duşman;* termenul de *duşman* este discutabil, deşi nu exclus, mai plauzibil fiind sensul de *străin* (Servius, comentatorul antic, propune chiar *oaspetele*). De remarcat înstrăinarea progresivă, trădînd o dezarmare progresivă, în modul de a-l numi pe Aeneas: *soţ (coniunx)* — v. 323; *oaspe (hospes)* — v. 322; *străin (hostis)* — v. 421.

[6] Aulis, port din Beoţia, unde armatele greceşti se reuniseră sub comanda lui Agamemnon pentru a pleca în expediţia troiană.

[7] Aluzie la o legendă după care mormîntul lui Anchises ar fi fost violat de Diomedes (nemenţionată însă de Vergilius în cartea a III-a).

[8] *De ce refuză cu cruzime să-mi asculte vorbele?*

Goală-amînare eu cer, zăbovire și-odihnă mîniei,
Pînă-oi putea să mă-nvăț, biruită, să-mi sufăr amarul.
Numai atît îi mai cer să-mi îngăduie, 'ndură-te soră!
Dacă mi-o faci, îți plătesc o-nsutită răsplată, cu moartea[1]".
Astfel se plînge; prin plînset tot astfel și jalnica soră
Iarăși și iarăși se plînge[2]. Dar nici o plînsoare nu-i mișcă
Mila din suflet, căci el îndărătnic la toate rămîne;
Sorțile nu se-nvoiesc și-un zeu îi împiedică-auzul.
Astfel precum pe-un stejar străvechi, cu bărbată tulpină,
Crivățul aspru din Alpi, izbindu-l de-aici și de-acolo,
Toată puterea și-o pune să-l rupă din locu-i și frunza
Trunchiului cel zguduit cu vuiet o-mprăștie-n vînturi,
Țapăn înfipt e copacul în stînci și, pe cît îi ajunge
Capu-n văzduhuri, pe-atît rădăcina-i se-ntinde spre Tartar,
Astfel Aeneas[3], izbit și de-aici și de colo de vorbe
Pline de zor.[4] Și-necat el își geme din suflet amarul[5];
Sufletu-i însă stejar; și pe-obraji îi curg lacrimi degeaba[6].
Însă-ngrozită de sorți, pierdută cu sufletul, Dido
Moartea și-o cere; de cer se-ngrozește[7] să-i vadă lumina.
Cît mai curînd[8] să-mplinească ce-și puse de gînd și să moară,
Vede, cînd daruri ea puse pe-altarul cu fum de tămîie
(Vorbă grozavă de spus!), că sfințita-i aghiasmă-nnegrește,

[1] *Lectio incerta*, dînd naștere la interpretări incerte; o altă variantă, preferată de cei mai mulți editori, este: *dacă el îmi va îndeplini această dorință, îl voi răsplăti cu prisosință, prin moarte*, ceea ce poate însemna *prin moartea mea* (surprinzătoare deconspirare a Didonei față de sora sa, căreia îi va ascunde gîndul sinuciderii) sau *prin moartea lui* (cf. Ps.—Servius, care face o legătură cu v. 597), sens la fel de puțin probabil; prezența versului în acest context este oricum greu de explicat și s-ar putea datora faptului că Vergilius nu a avut timp să-și revadă opera.

[2] *Și biata ei soră / îi tot ducea lui Aeneas plîngerile.*

[3] În text: *eroul (heros)*, subliniind reintegrarea lui Aeneas în postura cerută de destin.

[4] *Insistente.*

[5] *Și marele lui suflet e răscolit de zbucium.*

[6] Este posibilă și o altă interpretare: *Și lacrimile Didonei* (sau ale Annei) *curg în van*, fără a-l putea clinti.

[7] *Se dezgustă.* Expresie a depresiunii sufletești totale.

[8] *Și, pentru ca mai curînd.*

Vede că vinul vărsat în bale se schimbă și-n sînge[1].
Însă la nimeni n-a spus ce văzuse, surorii nici însăi[2].
Templu de marmură-avea ridicat în palat, înăuntru,
Fostului soț închinat, și-ngrijit cu zeloasă iubire,
Alb ca zăpada de piei[3] și cu flori de podoabă tutindeni.
Glasuri păreau că răsună de-acolo și-o cheamă bărbatul,
Vorbe rostindu-i, cînd noaptea prin văi scobora
cu-ntunerec.
Iar de pe casă plîngea singuratică-n nopți cucuvaia,
Moarte vestind, și-ndelung îi gemea tînguitul ei jalnic.
Spusele-apoi, fioroasele spuse de vraci cu credință[4],
Toate-o-ngrozeau cu grozave preziceri. Sălbatic Aeneas
Noaptea prin vis o alungă[5]; și vecinic ea biata se vede
Singură-n vis, părăsită, și singură-aleargă ea vecinic
Lungile drumuri și cată pe puni prin pustiile maluri.
Cum a văzut furiosul Pentheus[6] pe Furii-n năvală,
Soare precum a văzut îndoit și-ndoită o Thebă,
Cum prigonitul Orestes pe scenă, născut de-Agamemnon,
Mama-narmată cu șerpii cei negri gonindu-l cu facii[7],
Fuge și-n prag, căutînd răzbunare, stau negrele Furii[8].
Deci, biruită de-amar, cu nebunele gînduri în suflet,
Ea, hotărîtă să moară, de felul și timpul peririi
Poartă de grijă; mîhnitei surori liniștită vorbindu-i,

[1] *În sînge rău prevestitor se preface.*

[2] Semnele funeste trimise de zei erau considerate un mister despre care nu este îngăduit să se vorbească (cf. și Sofocle, *Oedip la Colonos*, 1429—1430).

[3] *Panglici de lînă (albă)*, utilizate la sacrificii.

[4] După o altă lecțiune: *vraci de demult;* ar putea fi o referință la prevestirile augurilor (v. 64) pe care Dido nu le luase în considerație sau la obișnuitele superstiții și prevestiri, ce invadează o minte cuprinsă de anxietate.

[5] *O urmărește pe cea cu mintea răvășită.*

[6] Legendar rege al Thebei, care, opunîndu-se introducerii cultului lui Bacchus, a fost pedepsit de zeu cu nebunia și, mai tîrziu, sfîșiat de bacante. În piesa *Bacantele* de Euripide, la care se face aluzie aici, Pentheus, prădă nebuniei, vedea doi sori, două Thebe etc.

[7] Făclii.

[8] Aluzie la scene din prigonirea lui Orestes de către Eumenide, motiv prezent în piesele lui Eschil, Euripide sau la autorul roman Pacuvius. Comparațiile, ca și prevestirile sau coșmarurile, evocă stadiul patologic al neliniștii.

Gîndu-și ascunde prin zîmbet și-n ochi ea-și surîde nădejdea[1].
„Soră, găsit-am, te bucură, soră, găsit-am mijlocul
Care mi-l dă pe iubitu-ndărăt ori mă scapă de dînsul[2].
Este, vecin cu apusul din urmă, la marginea mării,[3]
Cel mai din urmă pămînt etiopic[4] și Atlas, acolo,
Cerul cu stele de foc semănat îl învîrte pe umeri.
O vrăjitoare[5], din neamul massylic, de-acolo-mi sosise,
Care străjer la templul hesperic[6] a fost și-un balaur
Dînsa-ngrijea (și sfinților crengi păzitoare fusese),
Umedă miere din flori întinzîndu-i și macul ce-adoarme.
Vrednică ea mi se ține prin vrajă să-ntoarcă și capul[7]
Oricui voiește și rău să trimită și chinuri la alții,
Rîuri să-mpiedice-n curs și stele-ndărăt să-ți întoarcă.
Cheamă noptateci strigoi din morminte și face să-ți urle
Negrul pămînt de sub ea și brazii[8] din munți îi scoboară.
Crede, pe zei, surioară, pe tine, iubito, pe scumpii-ți
Ochi, că mi-e silă s-ajung la boscoane și lucruri făcute[9]!
Mergi și pe-ascunsul un rug tu clădește-mi spre ceruri, în curte,

[1] Nădejdea simulată, ca să nu se trădeze. Versul a fost imitat de Racine, în *Fedra*.

[2] Textual: *Care mi-l va reda sau mă va elibera de iubirea pentru el.* Dido evită acum chiar și să mai pronunțe numele celui care, totuși, îi acaparează mintea.

[3] *Este, aproape de hotarele Oceanului, acolo unde apune soarele,* adică la marginea lumii, pe care o concepție arhaică o considera înconjurată de fluviul numit Oceanos, semnificînd, mai tîrziu, hotarul vestic al lumii locuite.

[4] Etiopieni erau numiți adesea toți locuitorii țărilor tropicale, datorită feței lor arse de soare (gr. *ops* = față și *aitho* = a arde).

[5] *Preoteasă.*

[6] Hesperidele, fiice ale Nopții (după Hesiod), ale lui Zeus sau Atlas (după tradiții mai noi), păzeau, cu ajutorul unui dragon cu o sută de capete, grădina cu merele de aur oferite Herei de către Terra, situată la extremitatea vestică a lumii.

[7] *Să elibereze inima de griji.*

[8] *Frasinii.*

[9] *Că fără să vreau am ajuns să recurg la magie.* Cuvintele Didonei sună ca o dezvinovățire, pentru că romanii — și ea vorbește ca o romană — condamnau asemenea practici, interzise dealtfel prin Legea celor douăsprezece table. De fapt, ea simulează doar scena de magie, pentru a-și induce în eroare sora. *Boscoane* — regionalism pentru *vrăji* (cf. ms. 2921, f. 316).

Pune și spada din cui, pe care-a lăsat-o mișelul[1]
Colo-n iatac, și veșmintele lui și mai pune deasupra
Patul iubirii, vai, patul pieririi! Că-i bine s-aprindem
Toate-ale celui netrebnic[2] și-o cere și farmecul ăsta."

Astfel vorbind a tăcut și ca varul de albă se face.
Annei nici gînd nu i-a dat că-n chipul jertfirii-și ascunde
Dido perirea; și-atîta turbare ea nici n-o pricepe,
Nici de-un mai rău nu se teme decît că Sychaeus îi moare[3].

Deci împlinește porunca.

Dido, cînd rugu-n palat, acolo-n iatacuri[4], spre ceruri
Stă ridicat, din gorun despicat, picurat cu rășină,
Umple iatacul[5] de flori împletite-n cunună și-aduce
Frunzele morții și-așază și straiul și spada uitată,
Chipu-i[6] în urmă, pe rug, și stă judecînd viitorul[7].
Jur-împrejur sunt altare. Cu pletele-n vînt[8], preoteasa
Strigă de trei ori cu țipăt pe-o sută de zei[9], și pe Chaos,
Și pe-ntreita la trup[10], și pe cea cu trei guri[11], pe Diana.
Toarnă și-aghiasmă-mprejur din izvorul cu chipul de-Avernus[12].

[1] În original: *impius* (lipsit de credință, nemilos), opusul epitetului ce-l caracterizează pe Aeneas.

[2] Nelegiuit *(nefandus)*. Epitetele cu care Dido îl numește acum pe Aeneas evocă lipsa de credință, sacrilegiul, crima.

[3] *Nici nu se teme că s-ar putea întîmpla ceva mai rău decît cînd murise Sychaeus.*

[4] *În curtea interioară.*

[5] *Locul.*

[6] În ceremoniile magice, persoana vizată era reprezentată printr-o imagine de ceară.

[7] *Nu neștiutoare de ceea ce va urma*, adică avînd conștiința că ceremonialul magic maschează pregătirile pentru propria-i moarte. Această simulare va accentua efectul dramatic al sfîrșitului Didonei.

[8] Nelegate, cum cerea ritualul magic.

[9] Numărul zeilor invocați în asemenea împrejurări era nelimitat; cifra trei avea semnificație magică.

[10] Cea cu trei corpuri sau cu trei capete, cum era reprezentată Hecate, zeița magiei, a spectrelor și tenebrelor Infernului, asimilată Dianei, care intră, astfel, în ciclul divinităților infernale. Chaos și Erebos (omis în traducere) sînt invocați ca personificări ale Infernului.

[11] *Cu trei chipuri*, de unde și denumirea de *diva triformis* (cf. Horatius, *Ode*, III, 22, 4).

[12] Împrăștiase în jur apă care să simuleze apele rîurilor din Infern, cum se obișnuia în ceremonialul magic.

Cată și ierburi tăiate[1] la zare de lună pe cîmpuri,
Ierburi ce-mproașcă stropind înnegritele zămuri de-otravă;
Cată și ceea ce-a lins[2] sugătorilor mînzi de pe frunte
Lacoma iepelor limbă.
Însăși, curată pe mîni[3], la-altar, cu făină de jertfă,
Smuls din nojițe-un[4] picior avîndu-l și haina descinsă,
Strigă, de moarte gătită, și zei și de sorți știutoare
Stele din cer, zeități de tutindeni cari poartă de seamă,
Dînd și pedepse și drepturi la cîți nu iubesc deopotrivă[5].
Noapte-n văzduhuri era și-obosite zăceau în repaos
Cîte sunt vii pe pămînt; și păduri și zbătutele-adîncuri
Dorm în ocean, și pe cer rotitoarele stele spre culme
Suie, și văile tac, și vitele-n cîmp și pestrițele paseri
Cîte locașul pe linele lacuri îl au, și prin lunci cu desișuri
Cîte trăiesc, adormind în tăcute răcori ale nopții,
/Blînd își alină de griji și de muncă zbătutele piepturi/[6],
Numai regina, ea nu, părăsită de soartă, căci somnul
N-o mai cuprinde de mult; și nici ochii-i nu-i află, nici pieptul,
Liniște-n noapte. S-adaog dureri la durere și-o zbate
Patima-i trează mereu zvîrcolind-o-n mînie cu zbucium[7].
Sufletul trist și-l frămîntă cu gînduri și-l face-ndărătnic[8]:

[1] *Tăiate cu seceră de aramă.* În magie se foloseau instrumentele cele mai vechi, ale vîrstei de bronz.

[2] Escrescența neagră de pe fruntea mînjilor abia născuți, pe care iepele obișnuiesc s-o mănînce, era utilizată în magie la prepararea filtrului afrodisiac.

[3] Cu mîinile purificate prin abluțiuni.

[4] *Descălțat.* Toate detaliile acestei scene compun ritualul magic.

[5] *Și, dacă există vreo divinitate dreaptă / și căreia-i pasă de cei înșelați în dragoste, îi cere răzbunare.*

[6] Vers interpolat, omis de manuscrisele cele mai bune, necomentat de Servius. Cf. IX, 225.

[7] Pasajul atinge una din acele culmi ale artei vergiliene, amplificînd la vaste dimensiuni rezonanțele emoționale; proiectarea zbuciumului solitar pe fundalul de liniște calmă a odihnei universale o singularizează, prin contrast, pe Dido, dezintegrînd-o din legile firii, din armonia universală.

[8] Îl face să persiste în hotărîrea de a muri.

„Ce să mă fac? Să-mi întorc peţitorii pe care-i gonisem
Batjocorindu-i, să-l rog de logodnă-n genunchi pe nomadul[1]?
Ah, dar odată-i gonii, ca oameni nevrednici de mine!
Flota troiană-aşadar s-o urmez şi s-ascult eu poruncii
Celei mai josnice-a[2] lor? Îi bucură poate-amintirul[3]?
Poate că-aminte-şi aduc că făcutu-le-am bine vreodată?
Cine să-mi dea ajutor, de l-aş cere, primind pe-urgisita
Dido-n corăbii mîndrite? Tu nu ştii, nebuno, ce suflet
Josnic e-n dînşii, ce neam de nemernici e neamul din Troia[5]!
Ce dar! Răzleaţă s-alerg şi pe beţii de chiot să-i urmec?
Ori cu războinici din Tyr şi cu cete-adunate-mprejuru-mi
Goană să dau[6]? Şi pe cei ce de-abia-i adusesem din Sidon
Iarăşi pe mări să-i arunc şi să-i las să se lupte cu vîntul?
Mori, căci vrednică eşti, şi cu fierul să-ţi vindeci durerea!
Tu, biruită prin plînsetul meu, adunat-ai amarul
Relelor, soro, trădînd la duşman[7] pe sărmana ta soră!
N-a fost iertat să trăiesc, nebătută de zei, o viaţă
Necununată, ca fiara din munţi[8], şi să scap de durere!
Nu ţi-am păstrat credinţa jurată, sărmane Sychaeus!"
Astfel îşi smulge din suflet grozavele-i plînsete Dido.
Dar, hotărît a fugi, viteazul pe podul corăbii
Fără de grijă[9] dormea şi gătite-i sunt toate de cale.
Zeul atunci, întrupat în făptura-i adese primită[10],
Iar i s-arată prin vis şi-l mustră cu vorba, grăindu-i
Blînd, lui Mercurius asemeni la toate, la chip şi la vorbă,
Galbene plete purtînd şi voinic la statură şi tînăr:

[1] *Înjosindu-mă astfel şi să cerşesc nomazilor căsătoria?*
[2] *Umilitoare.*
[3] *Îmi şi foloseşte că i-am ajutat!*
[4] *Nedorita, urîta* (de ei).
[5] *Ce neam de sperjuri e neamul lui Laomedon.*
[6] Pentru a-i urma pe troieni.
[7] *Lăsînd pradă duşmanului.* Sensul este mai mult de regret decît de reproş.
[8] Adică în afara legilor umane, ale civilizaţiei. Amarnicul regret, amplificat de remuşcarea din versul următor, sună ca o reflecţie asupra nefericirii inevitabile provocate de încălcarea acestor legi.
[9] Liniştea eroului o izolează cu şi mai multă cruzime pe Dido; nici un suflet nu-i mai este solidar.
[10] *Imaginea zeului, revenind cu acelaşi chip* (pe care-l mai văzuse o dată).

„Fiu al zeiței, tu dormi pe-o vreme-a peririi ca asta?
Nici nu te uiți împrejur ce primejdii-ți gătește-ntîmplarea?
Vînturi domoale n-auzi zuzăindu-ți de ducă, nebune?
Chip răzbunării și chip de-nșelări plănuiește regina,
E hotărîtă să moară și fierbe-n vîrtejul mîniei.
Dacă tu grabnic nu fugi, cît timp mai e vreme de fugă,
Vuiet gemut de corăbii[1]-n curînd tu vedea-vei pe mare,
Facle trozni-vor pe mal și va geme de flacări pămîntul,
Dacă zăbavnic pe tine găsi-te-vor zorile-n prunduri.
Fără zăbavă să pleci; nestatornică este de-a pururi
Și schimbăcioasă femei a!" Zicînd, el s-amestecă-n noapte.
Umbra, cu zoru-i cel mult, pe viteaz îl umpluse de spaimă;
Dînsul răsare din somn și cu zgomot zorește-și fîrtații:
„Iute-n picioare, tovarăși, cu grabă pe laviți, la vîsle!
Repede, pînzele-n vînt! Un zeu din albastrele ceruri,
Funii cu sîrg să tăiem de pe mal și la fugă-n pripire
Iarăși ne-ndeamnă cu zor! Îți urmăm, zeitate-arătată,
Veseli, oricine să fii[2], și cu chiot[3] plinimu-ți porunce.
Mila să-ți fie cu noi, și-ajutorul, și pînă la stele
Tu ne ridică[4]!" Zicînd, el spada și-o smulge din teacă,
Fulger de-oțel, și-o ridică și funia din maluri o taie[5].
Toți deopotrivă dau zor; și-i vuiet pe mal, e năvală.
Repede țărmu-l golesc, și sub bîrne se zvîrcole-adîncul,
Spintecă spuma și-n vînt despică-albăstrimile zării.
Iată, de-a lungul prin țări răvărsă-ntinerită lumina
Alba-Aurora, lăsîndu-și în pat de șofran pe Tithonus[6].
Dido, de sus din zăbrele[7], de-ndată ce vede lucoarea

[1] Se referă la corăbiile punilor, pe care regina i-ar fi putut trimite împotriva troienilor.

[2] Nefiind sigur dacă Mercur era zeul care-i apăruse în vis, Aeneas îl invocă printr-o expresie generală, conformîndu-se credinței antice că numirea unui zeu cu numele altuia constituie o gravă greșeală.

[3] *Cu bucurie.*

[4] *Și adu-ne pe cer / stele călăuzitoare.*

[5] Gest cu valoare simbolică, exprimînd decizia irevocabilă a conștiinței redevenite eroice.

[6] Aurora, zeița dimineții, cea „cu degete trandafirii", soră cu Soarele și Luna, era căsătorită cu unul dintre fiii lui Laomedon, Tithonus, căruia Iupiter, la rugămintea ei, îi dăruise nemurirea.

[7] *Din înălțimile palatului.*

Zilei și flota zburînd cu de-asemeni grăbite vîntrele,
Țărmurii goi de troieni și pustiu de corăbii tot portul,
Pieptul rotund și-l sfîșie-n durere și-l bate cu pumnii,
Smulge-și și galbenul păr și: „Iupiter, dînsul se duce —
Strigă — și-și bate el joc, veneticul, de țara Didonei!
Punii la săbii nu sar, năvălind din întregul cetății?
Nimeni n-oprește din drum fugătoarele luntri? O, mergeți!
Repede-aduceți tăciuni! Vîntrelele-n vînt! Și la vîsle!
Unde sunt eu? Și eu ce buiguiesc? Și ce gînduri mă poartă[1]?
Nelegiuirile-i azi te mîhnesc, o, nemernică[2] Dido?
Vreme-ai avut, cînd îi daseși tu sceptrul! O vezi-i credința?
Spun[3] că pe mare ducea, pe corăbii, penații din țară,
Spun că pe umeri a smuls pe bătrînul său tată din flăcări[4]!
N-am putut[5] eu să mi-l tai pe golan[6] și bucăți să-l împrăștii
Mării? Pe soți să-i dumic și pe Iulus să-l spintec cu fierul,
Carnea-i, frigînd-o, s-o dau s-o mănînce mișelul său tată?
Poate mi-ar fi cu-ndoială norocul în luptă! Dar fie-mi!
Moartea mi-o vreau și de ce m-aș mai teme! Și-aș duce prin lagăr
Foc și pierire-n corăbii și flăcări; pe fiu și pe tată
Însămi i-aș stinge cu neamu-le-ntreg și pe mine la urmă![7]
Soare, tu cel ce privești făpturile toate din drumu-ți,
Mijlocitoarea durerii și-n toate-mi părtașă, tu Iuno,
Hecate-n carul noptatec urlată cu vuiet de neamuri[8],

[1] *Ce nebunie îmi tulbură mintea?*
[2] *Nefericită.*
[3] *Se spune.*
[4] *Se spune că l-a purtat pe umeri pe bătrînul său tată.*
[5] *Nu puteam oare.*
[6] Nu figurează în original.
[7] Versurile 600—603, care exprimă o ipoteză ireală, trebuie citite la un timp trecut *(Poate mi-ar fi fost cu-ndoială...* etc.). Cruzimea cu totul gratuită din cuvintele Didonei ar risca să-i contureze o imagine monstruoasă, dacă ea n-ar fi expresia acelei ultime energii prin care degradarea psihică desăvîrșește autodestrucția unui suflet deznădăjduit.
[8] *Hecate, invocată noaptea cu strigăte la răspîntiile orașelor.* Hecate era și zeița răspîntiilor (de unde supranumele *Trivia*), care erau considerate locuri potrivite pentru magie.

Răzbunătoarelor Furii și zei ai Didonei ce moare,
Ruga primiți-mi și vrednică dați o pedeapsă-nșelării!
Ah, și-ascultați-mi cuvîntul! De-i scris la limanuri s-ajungă
Omul acesta mișel, de-i scris să scoboare pe maluri,
Dacă-i dorința lui Iupiter asta și-i țintă menită,
El, strîmtorat cu război de-ndărătnice neamuri în luptă,
Peste hotare-alungat și răzleț de iubitul său Iulus,
Milă să ceară-n genunchi, și-ajutor, și să-și vadă fîrtații
Morți de-o nevrednică moarte și, chiar și cerșindu-și o pace
Josnică, n-aibă nici zile senine, nici țară să n-aibă,
Moară cu zile și zacă lipsit de-ngropare prin șanțuri[1]!
Asta mi-e ruga și-o-nec, ca pe cea mai din urmă, în sînge.
Tyrii, deprindeți-mi voi pe nepoți și pe cei ce veni-vor
Ură să-i poarte și-aduceți-mi oaselor mele ca jertfă
Ura de veci! Și-nfrățire cu dînșii să n-aibă Carthago!
Răzbunător de s-ar naște oricine din oasele mele[2],
Care cu fier și cu foc să gonească pe-ai Asiei roinici[3],
Azi și de-a pururi și-oricînd mai găsi-se-vor brațe prin veacuri!
Maluri cu maluri în luptă și valuri cu valuri să geamă,
Taberi cu taberi, și-n veci să se bată și ei și nepoții!"
Zise și sufletul ei într-o mie de gînduri și-l fierbe,
Cît mai degrabă cătînd de-urgisita[4] lumină să scape.
Roagă pe doica bărbatului ei, cu puține[5], pe Barce

[1] Evenimentele din ultimele cărți ale *Eneidei* vor confirma împlinirea blestemului Didonei; despre moartea lui Aencas, la care nu asistăm în epopee, unele legende spuneau că ar fi survenit doar la trei ani după încheierea păcii cu latinii, iar corpul său rămăsese neîngropat, pe malul unui rîu în care se înecase.

[2] Celebrele cuvinte: *ex ossibus ultor* (cu care Coșbuc și-a intitulat una dintre poezii), sînt o aluzie la Hannibal. Privite din perspectiva unui blestem mitic, războaiele punice, care au constituit unul dintre momentele cele mai dramatice ale istoriei Romei, capătă o sumbră și misterioasă justificare.

[3] *Colonizatorii dardanieni.*

[4] *Nesuferita.*

[5] *Cu puține cuvinte.*

(Pentru că-n vechiul pămînt[1] zăcea sub pămînt a Didonei):
„Draga mea doică, să chemi pe iubita mea soră, pe Anna.
Spune-i să-şi spele curînd tot trupul cu limpede-agheasmă[2],
Miei s-aducă şi cele gătite spăşirii[3], cu dînsa.
Iute să vie! Pe tîmple tu-ncinge-ţi cordelele sfinte.
Jertfa-ncepută s-o fac, pe lege, stăpînului stygic[4],
Vreau s-o sfîrşesc şi să pun atîtor amaruri un capăt;
Rugul voiesc să-l aprind, cu toate-ale[5] celui dardanic."
Zise. Cu paşii mărunţi, grăbită se duse bătrîna.
Prinsă de tremur acum şi zbătută de gîndul sălbatec,
Rostogolindu-şi în sînge privirea şi-obrajii ei tulburi
Pete prinzînd, zguduită de-aproapea-i perire şi albă,
Dido-n iatac[6] năvăleşte şi-n suflet adînc răzvrătită[7]
Urcă pe rugul cel nalt şi spada dardanică-o scoate,
Darul păstrat, un oţel nedeprins cu uciderı de-acestea[8].
Sus, de pe rug, ea se uită la hainele Troiei[9], la patul
Dragostei lor; zăbovind o clipită, stă-n gînduri şi plînge,
Grabnic s-azvîrle, cu cel mai din urmă-al ei ţipăt, pe pernă.
„Dulcilor daruri[10], cît timp o voise şi zeul şi soarta!
Sufletul meu obosit primiţi-l, topindu-mi amarul.
Viaţa menită de sorţi am trăit-o, cu fapte-am trăit-o,
Însă la umbre scoboară de-acum gloriosul meu suflet.
Strălucitoare-am clădit o cetate şi ziduri clădit-am,

[1] *În vechea patrie.*
[2] *Apă lustrală.*
[3] Obiectele prescrise pentru sacrificiul expiatoriu.
[4] În original: *Iupiter Stygius*, identificat cu Pluto, stăpînul Infernului. J. Carcopino, în cadrul unei mai largi demonstraţii, opinează că în viziunea *Eneidei* acesta nu este decît o ipostază a lui Iupiter, zeul prin excelenţă, zeul unic (vezi şi X, 99).
[5] *Cu chipul* lui Aeneas, simbolizat prin efigia de ceară.
[6] *În curtea interioară.*
[7] În original: *furibunda* (cuprinsă de delir).
[8] *Pe care i-o ceruse în dar (lui Aeneas), nu în acest scop.* I-o ceruse, desigur, în semn de dragoste.
[9] *Troiene.*
[10] Dulci amintiri *(Dulces exuviae...)*. Sînt celebre aceste ultime cuvinte ale Didonei, care, stingînd într-o suavă melancolie furia şi ardoarea, o reumanizează.

Cruntului frate pedeapsă i-am dat, răzbunîndu-mi bărbatul[1].
Ah, fericită și prea fericită, tu Dido, corăbii troiene
Dacă nicicînd nu veneau pe pămîntul regatului nostru![2]
Capul în perne-ngropîndu-l: „Eu, mor, vai, nerăzbunată!
Bine că mor! Așa mi se cade să merg în adîncuri!
Pască-și privirea tiranul dardan, de pe mare, pe-aceste
Flacări și-urmeze-l pe mări perirea-mi ca piază de-a pururi!"
Zise și-n mijlocul vorbei deodată străpunsă cu fierul[3]
Roabele dînsei o văd, și tăișul cu spume de sînge
Plin, și ea plină de sînge pe mîni. Și-ascuțitul ei țipăt
Umple iatacul și vestea ei umple și zguduie-orașul.
Vuiet și vaiet e-n fiece casă, și bocet, și urlă
Plîns de femei și de strigătul jalnic răsună văzduhul.
N-ar fi fost altfel cînd oști de potrivnici dărmat-ar fi totul
Cît e-n Carthago, pe Tyrus bătrînul surpîndu-l[4], și flacări
Dat-ar fi goană prin streșini de case și coame de temple.
Beată de spaimă-i aude strigarea și-n fugă cu zgomot
Soră-sa vine-n iatac[5] și pe moartă o cheamă pe nume;
Unghii-n obraji împlîntînd și pieptul cu pumnii bătîndu-și:
„Asta voiai tu s-o faci? Să mă minți tu pe mine, tu Dido!
Rugul acesta și-altarul și focul, acestea-mi voiră?
Ce mă mai plîng eu, sărmana! Tu nu mă voiseși cu tine

[1] Contemplîndu-se pe sine, regina poate fi împăcată: și-a împlinit datoria; dar, neputînd armoniza în ea regina și femeia, supraviețuirea nu e posibilă.

[2] Este o notă caracteristică la Vergilius conceperea fericirii ca „paradis pierdut" (Lana), ca negație (niciodată împlinire, ci *absență a suferinței*).

[3] Gestul Didonei (de a se sinucide ca un bărbat, cu sabia) are grandoarea eroică a multor figuri feminine din istoria romană.

[4] *Sau cînd vechiul Tyr s-ar fi surpat.*

[5] *Se năpustește prin mulțime.*

Soață la moarte! De ce nu m-ai dus la pierire de-asemeni,
Tot o durere s-avem amîndouă și-o moarte de spadă?
Ah, și cu mînile mele-am clădit[1] și chemat-am pe zeii
Taților noștri[2], ca eu să lipsesc cînd fi-vei tu moartă!
Soră, pe mine ucisu-m-ai tu, și pe tine, și neamul
Punilor, vai, și cetatea de tine clădită! Vai, dați-mi
Apă, de sînge s-o spăl, și de zboară deasupră-i suflarea
Cea mai din urmă, s-o-ntoarcem în gură[3]!" Ea zice și-aleargă,
Strînge cu gemet la piept, ca s-o facă mai caldă, pe sora
Cea muritoare[4], cu haina ștergîndu-i sudoarea de sînge.
Ochii-nghețați să-i ridice se-ncearcă regina, dar grabnici
Dînșii se-nchid; și sub coaste-i îi horcăie rana străpunsă.
Biata, de trei ori se-nalță, cu sprijin pe coate, dar slabă
Cade-ndărăt de trei ori; și pe sus rătăcindu-i privirea,
Cată lumina pe cer și zîmbește cu gemet aflînd-o[5].
Milă puternica Iuno purtînd de trudele morții,
Milă de silnica moarte, din ceruri trimite pe Iris
Lupta s-o curme, suflării rupînd legătura cu trupul.
Nici ca menită peririi nu moare, și nici prin osîndă,
Nu, ci cu zile, cuprinsă deodată de patimă, Dido;
Părul cel galben de-aceea Proserpina-n viță din creștet
Nu i-l tăie, osîndindu-i pedepselor stygice capul[6].

[1] Rugul.

[2] *Zeii strămoșești.*

[3] *Să i-o sorb cu buzele mele.* Sorbirea ultimei suflări a muribunzilor era un obicei roman (Cf. și Cicero, *Verr.*, V).

[4] Muribundă.

[5] Textual: *Și geme aflînd-o.* (Regretînd-o și nesuportînd-o, în aceeași tresărire a inumanei suferințe).

[6] Textual: *Nu i-l smulsese încă și nici capul nu i-l consacrase lui Orcus Stygianul.* Așa cum animalelor de jertfă li se tăia, înainte de sacrificiu, un smoc de păr de pe frunte (părul trecînd, după o veche credință, drept principiu al vieții), se credea că Proserpina smulgea muribunzilor o șuviță, consacrînd-o soțului ei, zeul Infernului. Întîrzierea Proserpinei în îndeplinirea acestui oficiu sugerează dezaprobarea sinuciderii, prin care termenul vieții, stabilit de zei, era nesocotit.

Iris, cu galbene-aripi de șofran, prin văzduhul cel umed,
Mîndru spre soare-ntinzînd curcubeu-ntr-o mie de fețe[1],
Zboară la capul reginei și, stîndu-i în preajmă: „Pe-acesta,
Dar îl voi duce lui Dis[2]; iar pe tine te mîntui de zile."
Zise și părul i-l taie cu dreapta. Și toată căldura
Zboară deodată din trup, risipindu-se-n vînturi viața.

[1] Iris, mesagera înaripată a zeilor, al cărei văl transparent irizează toate culorile, simboliza curcubeul și legătura lumii celeste cu cea a pămîntenilor. Prezența sa, topind sumbrele culori ale zbuciumului într-o împăcare aureolată, pare a restabili, prin purificare, ordinea universală.

[2] Zeu italic al lumii subpămîntene, identificat cu Pluto.

CARTEA A V-A

Însă-ntr-aceea plutește spre mijlocul mării Aeneas,
Neșovăit, spintecînd în amurg întunericul apei[1];
Caută spre ziduri ades, că lucesc fumegînd de văpaia
Bietei Elissa[2]. Ce foc într-atît de puternic să fie,
Asta e taină. Dar cruntele chinuri stîrnite de-amarul
Dragostei mari[3] — și știind și ce poate-o femeie-n turbare —
Multe nășteau presimțiri troienilor groaznice-n suflet.

După ce-ajunseră-n larg și nu se zărea nicăirea
Nici un pămînt, ci tutindeni tot cer și tot apă tutindeni,
Vînăt un nor s-a lăsat spre flotă deasupra, de-a dreptul,
Vînt aducînd și-ntunerec, și marea gemea-nfiorată.
Însuși cîrmaciul acum, Palinurus, de sus de pe coamă[4]:
„Doamne, dar cum a-nnoptat de-atîta-nnorare văzduhul!
Ce ne gătești tu, părinte Neptun?" Și, cu vorbele-acestea,
Pînza s-o strîngă-a strigat și vîrtos să lovească din vîsle.
De-a curmezișul se-ntoarse[5] spre vînt și vorbit-a cuvîntul:

„Nebiruite viteaz, să-mi jure chiar Iupiter vorba,
N-am eu nădejde s-ajung Italia pe-o vreme ca asta!
Vîntul ne bate din lături, și-urlînd din amurgul cel umed[6],

[1] *Spintecînd apele întunecate de Aquilon* (vînt din nord).
[2] Cf. IV, 332.
[3] *Unei mari dragoste profanate* (prin trădare).
[4] *De la pupa înaltă.*
[5] *Întoarse pînzele.*
[6] *Dinspre apusul întunecat* (de nori).

Vijiie-n pripă stîrnit şi-un nor e văzduhul tutindeni.
Nici împotrivă să stăm vijeliei şi nici să mai mergem
N-avem putere. Dar dacă ne cheamă norocul, urmaţi-l.[1]
Unde ne cheamă,-ntr-acolo să-ntoarcem. Căci malul
cel sigur,
Eryx, al fraţilor[2], nu e departe, socot, şi Sicania,
De-mi amintesc pe deplin şi-acum îndrumarea pe stele!"
Blîndul Aeneas atunci: „Văzusem de mult că furtunii
Asta-i e gîndul! Iar tu mi te lupţi împotrivă-i degeaba.
Rupe deci drumul în lături. Căci este vreo ţară mai
dragă,
Unde-aş dori eu mai mult s-odihnesc obosita mea flotă,
Este vreo ţară mai dragă decît mi-e Sicania şi malul
Cel ce-mi ascunde-n pămîntul iubit pe iubitul meu tată?"
Zise. Şi-alcargă spre port şi vînturi cu blîndă suflare
Pînzele-ntind; şi prin valuri grăbit se strecoară cu flota.
Veseli în urmă-au ajuns prundişul, pe maluri ştiute.
Sus, de pe culme de deal, cu multă mirare priveşte
Pînzele-Acestes şi vine să-ntîmpine-n drum pe tovarăşi.
Praştie-n[3] mînă şi-o piele zbîrlită de-ursoaică pe spate
Poartă născutul din mamă troiană şi rîul Crinisus[4].
Dînsul de neamul străvechi al părinţilor minte-şi aduce;
Vesel primeşte-i cu drag pe troieni pe cîmpiile sale,
Blînd îi mîngîie cu vorbe frăţeşti şi le jură-ajutorul.
Cînd viitoare pe cer fugărit-a cu limpede-alboare
Ziua pe-al nopţii-ntunerie, fîrtaţii şi-i cheamă-mprejuru-i,
Grabnic, Aeneas pe mal şi le zice din creştet de colnic:
„Vrednici ai luptei troieni şi purceşi din Olympos[5]
cu neamul!
Anul din luni rotitoare pe cer împlinitu-şi-a cercul,
Sfînta cenuşă de cînd am lăsat-o-n pămîntul acesta,
Oasele tatălui meu, îngropate sub vetrele sfinte.
Astăzi (de nu rătăcesc[6]) e ziua de-a pururi menită

[1] *Pentru că soarta e mai puternică decît noi, s-o urmăm.*
[2] *Al fratelui tău, Eryx.* Fiind fiu al Venerei, acesta era frate cu Aeneas.
[3] *Două sulițe.*
[4] Acestes era fiul Egestei, fiica troianului Hippotes, şi al zeului rîului sicilian Crinisus.
[5] Din neam de zei (prin strămoşul lor Dardanus, fiu al lui Iupiter).
[6] *Dacă nu mă înşel.*

Jalei, căci zeii voiră, și ziua serbării de-a pururi.
Ori[1] în getulice Syrte trăi-voi, departe de țară,
Ori[2] aruncat pe-ale grecilor mări, ba chiar în Mycene,
Totuși, în fiece an, prin cîntec și-alai[3] al serbării,
Vreau s-o petrecem și jertfă s-aducem sfinților vetre.
Iată, la oasele lui, la cenușa iubitului tată,
Vîntul ne-aduse; eu cred că din sfat și din voie cerească
Astăzi intrăm, abătuții de vifor, în port la prieteni!
Toți, așadară, cu drag serbați-mi iubita serbare.
Vînturi să cerem prin rugă; și jertfa-mi aceasta-n tot anul
Noi să-i aducem, prin temple de-acum, cît fi-va cetatea[4].
Boi de tăiat bucuros vă-mparte-nruditul Acestes,
Tot cîte doi la un vas. Înfrățiți-vă[5] zeii de-acasă,
Zeii troianici, cu zeii slăviți de-Acestes cel darnic!
Iar mai tîrziu, într-a noua din zile, cînd zorile-n ceruri
Pline de farmec ieși-vor, umplînd de lucoare pămîntul,
Jocuri[6] întîi am să fac de-ntrecere-n repezi corăbii;
Cine se-ncrede la fugă și cine-i voinicul virtuții
Fie-n izbitul de suliți și fie-n țintirea cu arcul,
Cine-i destoinic lovirii cu pumnul legat în curele,
Toți să se-adune-așteptînd o răsplată-nvîncelii, de-i vrednic[7].
Grai priitor să-mi aveți[8] și capul cu mirt vi-l încingeți."
Zise, din ramuri de mirt împletindu-și pe tîmple cunună;

[1,2] *Chiar dacă... aș...*

[3] Procesiuni religioase.

[4] *Să-mi îngăduie să i-o aduc, în temple pe care i le voi dedica, după ce voi fi întemeiat cetatea.*

[5] *Chemați la ospăț.* Zeii, și ai unora și ai altora, sînt penații.

[6] Aeneas va organiza în cinstea tatălui său așa-numitele *jocuri funerare* legate de cultul morților, frecvente în antichitate, a căror amplă descrierea din *Iliada*, XXIII, l-a inspirat pe Vergilius; el va înlocui aici cursa de care cu o întrecere specific romană, navomahia, rezervată (cum precizează textul original) troienilor. La celelalte probe vor lua parte și sicilienii.

[7] *Răsplata meritatei frunze de palmier.* Aceasta reprezenta semnul distinctiv al învingătorului, imediat după întrecere, la jocurile panelenice, instituite mult mai tîrziu; dar, ca de obicei, poetul dă o coloratură modernă unor obiceiuri arhaice.

[8] *Păstrați cu toții reculegere.* Formulă rituală, prin care se impunea tăcerea în ceremoniile religioase. Cununile de frunze (aici, de mirt, consacrat Venerei) făceau parte și ele din ritual.

Helymus[1] face de-asemeni, și-Acestes, cu vîrsta-ntrecutul,
Însuși Ascanius; și-apoi, întreg tineretul din gloată.
Mii își adună-mprejur și pleacă-n alai la mormîntul
Tatălui, grabnic urmat de-al cetelor număr, Aeneas.
Două pahare de vin a vărsat pe țărînă, ca jertfă,
Două de lapte curat și două pahare de sînge[2],
Roșii pe groapă-aruncînd trandafirii, vorbit-a cuvîntul:
„Tată, cu bine rămîi, și iarăși, și iarăși![3] Cu bine
Oaselor, voi, mîntuite degeaba! Cu bine, tu spirit[4]!
Sorțile nu te lăsară s-ajungi pe pămîntul italic,
Nici să cercăm împreună-ausonicul Tibru pe unde-i."
Zise. Și iată, din sfinte dumbrăvi[5], un șarpe balaur
Șapte[6] inele tîrăște și groaznice șapte vîrtejuri;
Pacinic a stat pe mormînt și-altaru-l încinge cu cercuri.
Vînăt pe spate, iar solzii tutindeni, cu petele de-aur,
Fulgeră-aprinși de lucori; pestriț curcubeul întocmai
Luce, potrivnic luminelor stînd, într-o mie de fețe.
Spaimă prin suflet i-a dat lui Aeneas; dar șarpele-n umblet
Lung se tîrăște și-alene spre cupe, spre lucii pahare,
Gustă din sfinte mîncări și-n urmă se-ntoarce și pacinic
Iarăși se duce spre crîng, părăsind cotolitele-altare[7].
Însă din nou, mai cu zel, el[8] aduce-nceputele jertfe;
Geniul[9] acestui pămînt, ori trimisul părintelui fost-a?
Stă la-ndoială. Doi miei cu vîrsta mioară mai taie,

[1] Prieten al lui Acestes, fondatorul mai multor cetăți din Sicilia.

[2] O jertfă după datină, cu *vin curat, lapte proaspăt* și *sînge sacru* (de la victime).

[3] Textual: *Te salut din nou, sfîntul meu tată.* S-a văzut, în această adresare, invocarea lui Anchise ca semizeu; este, însă, mult mai plauzibil să vedem în ea veneraţia fiului pios faţă de memoria părintelui (care, murind, intra oricum în rîndul manilor).

[4] Textual: *Vă salut, suflet și umbră ale tatălui meu.* După o concepție antică, în om se distingeau trei părți: corpul, care era înmormîntat, sufletul, care urca la cer, și umbra, care cobora în Infern. (Alte doctrine identificau umbra și sufletul, considerîndu-le un fel de dublu al corpului.)

[5] *Din adîncul mormîntului.*

[6] Număr considerat sacru.

[7] *Altarele golite de mîncare.*

[8] Aeneas.

[9] Se credea că fiecare loc avea o divinitate tutelară, un *genius*, reprezentat de obicei printr-un șarpe, căruia i se dedica inscripţia sacră: *Genio loci* (geniului locului).

Scroafe pe-atîtea și-atîtea viței cu spetele negre[1].
Toarnă părintelui vin și marele-i suflet îl cheamă,
Vrednicii mani din adîncuri îi cheamă[2], cu strigăt, din noapte.
Vin și fîrtații și-aduc — tot omul cît poate s-aducă —
Daruri, cu drag; și le-așază pe-altare și taie viței.
Unii căldări pironesc pe tăciuni; și se-nșiră pe iarbă
Toți, ca să-ntoarcă frigări, rumenind la văpaie friptura.
Iată că ziua dorită-a sosit și-n senină lucoare
Ziua de-a noua pe cer se rădică din carul lui Phoebus[3].
Strigăt de crainic[4] și numele-Acestes adună vecinii
Țărilor; malul e plin de-adunatele mii de tutindeni.
Mulți au venit ca să vadă troieni, iar alții cu dorul
Luptei. Și-n mijloc întîi, tuturor la vedere, s-așază
Cele de plată: cununi de frunziș și sfințitul tripodiu,
Mîndre coroane, ca preț învîncelii, și haine cu firul
Roșu, de Sidon, și-n urmă talantul de-argint și de aur[5].
Trîmbița sună de sus din colină, de-nceperea luptei.
Iată-i, la luptă pornesc, cu vîslele-asemeni de grele,
Patru puternice luntri, pe-alesul gătite din flotă.
Chitul mînat e de Mnéstheus, o luntre năvalnică-n goană,

[1] Animalele sacrificate divinităților infernale, deci și manilor, trebuiau să fie de culoare închisă. Jertfirea împreună a animalelor de mai sus constituia un important sacrificiu expiatoriu, numit *suovetaurilia*.

[2] Anticii credeau că sufletele morților (manii), veneau, din lumea subpămînteană, pentru a gusta din ofrandele ce li se aduceau.

[3] În original este numit Phaethon („Strălucitorul"), fiul Soarelui (Helios — la greci, Sol — la romani). Aici, el echivalează cu Soarele însuși, care străbate cerul într-un car de foc, tras de cai iuți, ce revarsă lumină pe nări.

[4] *Faima jocurilor*.

[5] La jocurile funerare se primea o răsplată materială, în timp ce, la cele panelenice, organizate după principiile etice ale unui stadiu de civilizație avansat, răsplata era doar simbolică (o cunună de frunze). Vergilius, familiarizat cu jocurile de tip panelenic, adoptate de Roma contemporană lui și încurajate de Augustus, îmbină cele două caracteristici, ce marcau, în realitate, o deosebire esențială.

Mnéstheus, aproape-un[1] ital, și strămoș al poporului memmic[2].
Gyas puternicul mînă puternica-n bîrne, *Himera*,
Cît o cetate; de tineri troieni în trei șiruri ea geme,
Plină-ndesată-nălțînd spre ceruri trei rînduri de vîsle.
Bunul Sergestus, pe-al căruia nume au Sergii numirea,
Mînă pe-naltul *Centaur;* pe *Scylla*[3] cea vînătă-o mînă
Grabnic Cloanthus, strămoșul familiei de-astăzi, Cluentii.
Este departe, la larg, o stîncă pe marc și-n fața
Malului celui spumos; adese, de valuri ascunsă,
Fierbe-n vîrtejuri, pe cînd năvălește iernaticul Corus[4].
Tace pe timp liniștit și cîmp ea se-nalță din luciul
Neted și acolo cu drag stau cei ce se scaldă, la soare[5].
Creangă de verde stejar Aeneas, acolo, ca țintă
Pune-n pămînt, și ca semn al vîslașilor ageri, și-acolo
Au să se-ntoarcă, plutind dintîi împrejurul cîmpiei.
Locul prin soarte-l aleg[6]. Și sus, de pe coame, mai-marii[7],
Plini de podoabe de Sidon, par fulgere-n straiele de-aur.
Însă cu frunză de plop[8] e gătită mulțimea de tineri
Zdraveni, cu umerii goi și unși cu uleiul cel neted[9].
Șiruri pe laviță stau și cu brațe-ncordate pe vîsle;
Nerăbdători să pornească mai iute, ei semnul așteaptă,

[1] *În curînd un.*

[2] După moda instituită de Caesar, care pretindea că *gens Iulia* se trăgea din neamul lui Aeneas (și, prin el, din Venus), multe familii patriciene din Roma își atribuiau, datorită unei vagi asemănări de nume, o origine troiană, ca semn de mare noblețe (cum este cazul familiilor menționate aici); despre astfel de genealogii, Varro scrisese puțin înainte o lucrare *(De familiis troianis)*.

[3] *Chitul* (sau *Balena*), ca și celelalte nume ale corăbiilor ce participă la întrecerea navală sînt date de numele monștrilor mitologici a căror imagine le orna prora. Termenul de *luntre* (utilizat în traducere din cauza cerințelor ritmului, probabil) nu trebuie să inducă în eroare: este vorba de triremele cu care troienii navigaseră de-a lungul călătoriei lor, deci de vase mari.

[4] Vînt de la nord-vest.

[5] *Scufundacii iubitori de soare*, adică păsările de mare.

[6] Ordinea plecării era stabilită prin tragere la sorți.

[7] Comandanții corăbiilor *(ductores)*.

[8] Plopul era consacrat lui Hercule, zeul forței, care prezida întrecerile atletice; coroanele din frunză de plop purtate de participanții la jocurile funebre o evocau pe aceea purtată de zeu, cînd revenise din infern.

[9] Practicarea exercițiilor cu corpul gol și uns cu ulei era un obicei grec, inventat mult după epoca descrisă aici.

Pieptul li-e-n zbucium de teamă, li-e-n zbucium de-a laudei poftă.

Limpede sunet de trîmbiți răsună și pleacă năvalnic
Toți de tutindeni, acum, și de chiote geme văzduhul,
Geme și marea și spumegă-n lături, bătută de vîsle.
Toți deopotrivă trag dungi[1]; și-n adînc de lopeți spintecată
Fierbe și-n larg despicată de ciocuri se zbuciumă marea.
Nu năvălesc într-un circ cu goană mai groaznică roibii,
Carul smulgîndu-l, cînd ies din deschisa prinsoare, cu vuiet,
Nici nu zoresc scuturatele frîne-ale jugului grabnic
Iuții mînaci mai cu zor, aplecați înainte cu biciul[2].
Sună de strigăt și fierbe de freamăt și urlă de-ndemnul
Gurilor codru-mprejur; și, pe malul cu-nalte coline,
Geme de hohot și sună răsunet din culmi clocotite.

Repede-ntrece-i pe toți și-alunecă-n frunte cu zborul
Gyas, în freamăt de guri și-n răcnire de gloate; Cloanthus
Vine pe urmă, cu vîsle mai bune, dar piedică-i face
Multa povară de brad[3]; iar Chitul, de-o seamă la goană
Stă cu Centauru-n urmă și-aprinși ei zoresc să se-ntreacă.
Chitul e-ntîiul acum, dar iată-l întrece deodată
Naltul Centaur și iată că-aleargă, ca prinse de mînă,
Repezi pe-un pas și prin vaduri sărate grindeiul[4] brăzdează.

Iată-i pe-aproape de stînci cum aleargă și-aproape de țintă,
Cînd de pe-adîncuri, fălos că e-ntîiul și-și biruie soții,
Gyas începe răstit a mustra pe cîrmaciul Menoetes:
„Unde te duci tu la dreapta mereu? Ia drumul încoace!
Ține tu malul! Și-adună-mi la coasta din stînga luntrașii;
Ducă-se alții la larg!“ El a zis. Dar Menoetes, de groaza

[1] Brăzdează apa cu lopețile.
[2] Comparația, prin caracterul ei roman, trebuie să fi fost foarte gustată de contemporanii lui Vergilius, care manifestau o adevărată pasiune pentru cursele de cai desfășurate în circuri.
[3] Greutatea corăbiei.
[4] Corpul alungit al navei.

Stîncilor oarbe[1], cu grabă se-ntoarse la dreapta, spre larguri.
„Unde te duci ca nebun? Spre stîncă te-ntoarce, Menoetes",
Strigă din nou și cu patimă Gyas. Și iată-l, Cloanthus.
Gyas îl vede la spate-i venind și pe-o cale mai scurtă.
Strîns și de coastele pline de stînci și de luntrea lui Gyas,
Drumul spre stînga-l coti, pe la mijloc, Cloanthus și, iată-l,
Trece nainte cu zborul grăbit și s-avîntă pe larguri[2].
Ciuda prin oase ca focul a-ncins cu putere pe Gyas;
Lacrimi din gene i-au curs și, prinzînd pe trîndavul Menoetes[3],
Grabnic îl dete de sus de pe coama corăbii-n adîncuri.
Însuși la cîrmă se duce, cîrmaci și mai-mare deodată,
Soții-și îndeamnă la vîsle și-ntoarce corabia spre stîncă.
Însă cu greu din adînc ivindu-se iarăși Menoetes,
Om mai în vîrstă, curgîndu-i din haine șiroaiele mării,
Sus se suise pe-o stîncă și sta pe uscatele lespezi.
Rîs-au troienii văzîndu-i căderea și-notul prin mare,
Rîs-au văzîndu-l scuipînd din gură-nghițitele valuri.
Mnestheus acum și Sergest, cei doi luptători mai din urmă,
Multă nădejde trăgeau să-ntreacă pe leneșul Gyas.
Locul dintîi îl apucă Sergestus și-aleargă spre stîncă,
Însă nu poate de tot să-ntreacă tot locul cu luntrea:
Parte-nainte și-o parte-ntrecută de Chit e cu ciocul.
Zornic pe podul corăbii prin șiruri[4] aleargă tutindeni
Mnestheus și-ndeamnă pe soți: „Odată și-odată[5], la vîsle!
Vrednici fîrtați ai lui Hector, pe care mi-i dete tovarăși
Troia murind, dezveliți[6] vitejeasca putere din piepturi,
Sufletul cel ce vă dete tăria să treceți prin Syrte,

[1] *Ascunse.*

[2] Pasaj inspirat din *Iliada*, XXIII, unde, la cursa de care, se petrece un incident asemănător între Menelaos și Antilochos.

[3] În original urmează versul (omis aici): *Uitînd de propria-i demnitate și de viața tovarășilor săi.*

[4] Șirurile de vîslași.

[5] *Acum, acum opintiți-vă.*

[6] *Acum dezveliți-vă.* Îndemnul pune accentul pe *acum*, fiind un moment decisiv.

Ionice mări să răzbiți și Maléa[1] cea groaznică-n valuri!
Nici nu mă lupt eu, Mnestheus, cu gîndul să birui,
nu asta;
Totuși...[2] Să biruie, deci, cui tatăl Neptun îi ajută!
Cei mai din urmă să fim e rușine! Să-nvingeți rușinea!
Tineri, rușinea s-o-nvingeți!" Și-aceia-n zorirea din urmă
Vîslele-ntorc; de loviri se cutremură-arama corăbii,
Apa se trage-ndărăt; și din gîturi uscate zvîcnește
Tremur de iuți gîfîiri și sudoarea le curge pîraie.
Însuși norocul a-mpins pe bărbați la dorita mărire;
Căci, alergînd furtunatec spre stînci ca nebunii, Sergestus,
Silă corăbii făcînd s-o strecoare prin strîmtele locuri,
Țapăn rămîne-ncleștat prin colțuri de stîncă, sărmanul.
Urlet se zbate prin stînci și, răzbite-n izbirea de stîncă,
Vîslele țăndări se frîng, iar vasul în aer atîrnă.
Sar cu de-a valma, cu multă strigare, vîslașii,-n zăbavă;
Căngii cu vîrf ascuțit își aduc și prăjini ferecate,
Zdravăn împing și-și culeg din vîrtejuri sfărmatele vîsle.
Mnestheus acum, îndrăzneț și-aprins de-o putere bărbată,
Grabnic iuțit și de vîslele tari și de vînturi chemate,
Iese pe mare la larg și-aleargă deschisele-ntinderi.
Cum, speriat, porumbelul, gonit de prin scorburi de stîncă
(Cel ce-n crăpatele stînci adăpostul și-l face și cuibul),
Trece de-a lungul prin văi și cu multă bătaie de aripi
Zboară dintîi, dar apoi, ridicat în văzduhul cel pacinic,
Fulgeră-n repede zbor și nici nu mai mișcă din aripi,
Astfel și Mnestheus, tot astfel și Chitul ia-n goană cîmpia
Mărilor largi și de sine-și dă vînt și corabia-ntocmai[3].
Lasă-ndărăt mai întîi prin îngustele vaduri, cu vasul
Prins între stînci, pe Sergestus, luptîndu-se-acolo degeaba,
Fără-ajutor, și zorind a pluti cu lopeți sfărîmate.
Repede-ajunge pe Gyas, pe groaznica-n bîrne Himera,
Repede-o-ntrece, căci n-are cîrmaci și se clatină-n
umblet.

[1] Cap din sudul Peloponesului, reputat ca foarte primejdios.

[2] *Deși...* Mnestheus își dă seama că nu mai poate învinge, dar gîndul lăsat în suspensie dovedește că nici nu exclude o astfel de speranță.

[3] Comparația plutirii rapide a navei cu zborul unei păsări, ce apare, ca motiv, și la Homer (*Odiseea*, XIII, 86) și Apollonios din Rhodos (*Argonauticele*, II, 932) este elocventă, prin forța de sugestie a detaliilor, pentru modul creator în care Vergilius obișnuiește să se inspire.

Singur, departe, la larg[1], mai fuge-nainte-i Cloanthus.
Însă-l gonește, zorind din întregul puterii spre dînsul.
Strigăt se naște din nou; pe Mnestheus cu toții-l îndeamnă,
Partea i-o țin; și de vuiet de guri zguduit e văzduhul.
Ei[2], furioși că mîndria ce-o vor și dorita mărire
N-au s-o vădească, sunt tari ca să-și facă renume prin moarte[3].
Sprijin izbînda le dă; ei pot, căci se vede-o putință[4].
Poate deodată-amîndoi biruiau, cu plutitul alături,
Dacă,-ntinzîndu-și spre mare grăbitele palme, Cloanthus
N-ar fi rugat plîngător și cu voturi[5] pe zei să-l ajute:
„Zei prea-puternici ai mării pe care-o străbatem acuma,
Vouă pe maluri aici cu drag înjunghia-voi pe-altare
Taurul alb, ca răsplată-ajutării, și-n valuri sărate
Sfinte-aruncînd măruntaie, turna-voi și vinul ca jertfă!"
Zise. Și-adînc a pătruns rugămintea sub mări; și-l aude
Phorcus și ceata[6] nereică-n rînd, Panopea fecioara;
Însuși, cu mîinile tari, îl împinge și tatăl Portunus[7],
Iute, spre port. Și, grăbit ca săgeata din coardă, ca vîntul,
Cloant'ajunge la maluri, în port țintuindu-și cărarea.
După-obicei, pe tovarăși adună-i degrabă viteazul[8],
Biruitor pe Cloanthus vestindu-l, prin strigăt de crainic;
Deci o cunună pe frunte i-a pus, din frunze de dafin.
Dă și la cei din corăbii, ca dar să-și aleagă, trei[9] tauri;
Vinuri le dă și talantul întreg, să-și împartă argintul.

[1] *Pe-aproape de țintă.*

[2] Cloanthus și corăbierii săi.

[3] Sînt gata să-și dea viața pentru glorie.

[4] Acum este vorba de echipajul lui Mnestheus, însuflețit de succes; ultimele cuvinte din vers au sensul: *ei pot, pentru că au convingerea că pot.*

[5] *Cu făgăduieli.* Intervenția zeilor în favoarea concurentului care-i invocă este un fapt obișnuit în poemele epice.

[6] În original: *corul* nereidelor, pe care legenda le înfățișează torcînd cu fuse de aur și cîntînd în adîncurile mării, unde locuiau; Panopea este una dintre ele, iar Phorcus — fratele tatălui lor, Nereus.

[7] Zeu roman, protector al porturilor.

[8] Aeneas (în text: *născutul din Anchises*, cf. ms. 2921, f. 375, pentru că în această calitate organizase el jocurile).

[9] *Cîte trei* (de corabie).

Însă, cu multe măriri, pe mai-mari dăruit-a cu daruri:
Mîndru suman, în urzeală de aur, a dat lui Cloanthus,
Purpură-avînd pe la poală-mprejur, cu dungă-ndoită.
Fiul de rege e-n chip pe pulpanele hainei, cum fuge,
Cerbi obosind cu gonire și suliți prin codri, pe Ida.
Însă pe cel ostenit îl răpește la ceruri deodată,
Repede-n ghearele iuți, purtătorul de arme-al lui Joe[1];
Mîinile-nalță degeaba spre cer păzitorii cei vîrstnici
Și de lătratul cel mult de copoi zguduit e văzduhul.
Celui ce locul, apoi, prin virtute-l avuse de-al doilea[2],
Mîndră cămașă de zale cu ochii mărunți și cu firul
De-aur în trei împletit, răpită pe culmile Troiei,
Însuși de el lui Demoleus[3], la Simois, rîul cel iute,
Dînsul i-o dă ca podoabă și scut în aprinderi de luptă.
Robii de-abia biruiau să i-o ducă, proptindu-se-n umeri,
Sagaris robul și Phegeus de-abia, dar într-însa-mbrăcatul
Demoleus, des fugărit-a pe tinerii Troiei, gonindu-i.
Două lighianuri apoi, de-aramă, e darul al treilea;
Aspre la chip și de-argint li-e capacul, iar forma, de luntre[4].

Toți deci cu daruri plecară și mîndri de scumpele daruri,
Tîmplele-ncinse purtînd cu frunze și roșii cordele.
Smuls cu trudiri și cu greu din vîrtejul strîmtorii de stîncă,
Iată-l, cu vîslele frînte și rupt un părete tîrîndu-și,
Vine Sergest amărît, cu corabia,-n rîsul mulțimii.
Tocmai precum[5] uneori pe-o bătută cărare vreun șarpe,
Căruia roata de fier îi curmase mijlocul sau trupul
Groaznic strivit i-l lăsase drumețul, lovindu-l puternic,
Trupul și-l bate-n zadar, zvîrcolindu-se-n cercuri să fugă;
Parte-i turbat și cu flacări în ochi și cu șuier rădică
Gîtul, dar fără mișcări e partea strivită de rană,

[1] Vulturul lui Iupiter. Broderia înfățișează legenda răpirii lui Ganymedes (cf. I, 28).

[2] Pe locul al doilea se afla Mnestheus.

[3] Acest erou grec, numit Demoleos, nu apare în *Iliada*.

[4] Textual: *Și cupe de argint cizelate în relief*.

[5] Comparația din versurile următoare, ce preia realismul observației din descrierea lui Lucretius (III, 655 și urm.), se îmbogățește, în viziunea lui Vergilius, cu o tentă dramatică.

Şi-astfel se luptă-nnodat şi-n trupul său propriu se-ncurcă.
Astfel Sergest îşi aduce corabia cu vîsle strivite;
Pînzele-ntind şi, cu pînzele pline, la maluri sosit-au.
Însă cu dar juruit dărui pe Sergestus Aeneas,
Vesel de luntrea scăpată de rău şi de-ntorşii tovarăşi.
Lui deci o roabă i-a dat, iscusită-n ştiinţa Minervei[1],
Pholoe, fată din Creta, la sîn cu băieţii săi gemeni.
Jocul acesta sfîrşindu-l, Aeneas acum năzuieşte[2]
Colo, pe netedul cîmp, pe care-l încing de tutindeni
Nalte coline cu sihle[3] pe creştet. În mijlocul văii
Loc de-alergare-au găsit şi cu multele-i gloate acolo
Merse viteazul, şezînd la mijloc de bănci suitoare[4].
Însuşi pe cei doritori să se-ntreacă la repezi alerguri
Vesel îndeamnă-i cu lucruri de preţ, cu statornice premii.
Vin de tutindeni troieni, înglotiţi cu sicani, şi s-adună.
Nisus întîi a venit şi Euryalus[5];
Tînăr frumos, Euryal, ales prin voinica statură,
Nisus, amic al acestui Euryal. Pe-aceştia-i urmează
Prinţul, din nobilul neam al lui Priam născutul, Diores.
Salius apoi şi Patronos: din neamul acarnic acesta,
Altul din sîngele-arcadic purces, din tegeică viţă[6].
Tinerii Helym-apoi şi Panopes, din neamul trinacric[7],
Tari călăuze prin codri şi soţi lui Acestes moşneagul.
Alţii, la urmă, pe cari în uitare povestea-i ascunde.
Astfel, din mijloc, le-a zis acestora bunul Aeneas:
„Prindeţi în inimi cuvîntul şi veseli în suflet primiţi-l!
Nedăruit nu voiesc să-mi plece nici unul din gloată.
Suliţi de Gnosia[8] dau lucitoare, o pereche, din neted

[1] Pricepută la ţesut. (Minerva trecea drept protectoare a meşteşugurilor şi artelor).

[2] Se îndreaptă.

[3] Păduri, desişuri.

[4] Locul ales pentru alergare forma un fel de amfiteatru natural, pantele colinelor ţinînd loc de gradene, iar pajiştea, de arenă.

[5] Acest cuplu de prieteni va reveni în cartea a IX-a, într-un episod devenit celebru.

[6] Salius era din Acarnania, regiune situată în Grecia, la sud de Epir; iar Patron din Tegeea, cetate din Peloponeş.

[7] Helymus şi Panopes erau sicilieni.

[8] Forma corectă este: *de Gnossos* (oraş din Creta cunoscut sub varianta Cnossos). Armele lucrate acolo erau celebre prin meşteşugul lor.

Fier, cu secure de-argint lămurit[1] și cu două tăișuri.
Unul — acesta — e dar tuturora[2]. Răsplata primi-vor
Trei și podoaba de-albastru[3] măslin le voi pune pe tîmple;
Da-voi un roib înfrînat[4] la cela ce-ajunge-va-ntîiul,
Altuia însă-i voi da, cum poartă-amazoanele, tolbă
Plină de repezi[5] săgeți și-ncinsă[6] cît latul de mînă,
Numai cu aur curat, și-un mărgean îi va fi catarama.
Coiful argolic[7] de-aici răsplată primească-l al treilea.
Astfel a zis. Și se-nșiră la loc și, la semnul pornirii,
Ei, dezlipiți de țărînă, s-aruncă-n năvală pe cîmpuri;
Repezi ca grindina cad; țin ochii-nainte, spre țintă.
Iată-l, întîiul din toți și departe pe cîmp se strecoară[8]
Nisus, ca vîntul, purtat și de vînt, pe cărări, ca un fulger;
Cel mai aproape de dînsul — dar lungă-ntre dînșii cărarea —
Salius vine și-n urmă, pierdut prin întinderea zării,
Vine și-al treilea, Euryalus.
Helymus grabnic pe-acesta-l urmează; lui Helymus însă
Vine-i, frecînd de picioarele sale piciorul, Diores,
Razim cătîndu-i pe umăr; și, dacă mai ține cărarea,
Poate să-i treacă-nainte sau poate s-ajungă deodată.
Grabnici la cea mai din urmă cărare și-aproape de țintă
Dînșii sosesc obosiți, cînd iată-l, alunecă bietul
Nisus, în sîngele care din vite junghiate la jertfă
Baltă se scurse pe cîmpi, umezind înspicatele ierburi.
Vesel și-n preajma țintirii[9], nu poate s-așeze flăcăul
Talpa, ce-i lunecă-n sîrg pe pămîntul cel umed, și grabnic

[1] *Cu mînerul incrustat cu argint.*
[2] Fiecare va primi cîte două sulițe și o secure, la fel.
[3] *Auriu.*
[4] Cu frîul bogat împodobit cu *phalerae* (plăci rotunde de metal prețios, cizelat cu figuri în relief).
[5] *Trace*, din ținutul în care se credea că trăiesc amazoanele.
[6] *Și o cingătoare.*
[7] Din Argos, deci luat de la un războinic grec, în timpul războiului troian.
[8] *Țîșnește, se avîntă.*
[9] *De pe acum bucurîndu-se de victorie.*

Cade-n murdare scursori de gunoi cu de sînge-n amestec[1].
Însă-aducîndu-şi de-Euryal aminte, pe-acesta iubindu-l,
El să ridică din bălţi şi lui Salius în drum i s-aşază[2];
Salius, izbit, se răstoarnă-ndărăt, în nămolul mocirlei.
Grabnic Euryalus zboară-ajutat de prieten şi-ajunge
Ţinta şi pleacă-napoi, în chiot sălbatec de glasuri.
Helym soseşte-n curînd şi soseşte şi-al treilea, Diores.
Însă cu capul întors spre toată-adunarea, cu vuiet[3],
Salius, spre-ntîiele bănci ale taţilor[4], strigă puternic,
Strigă şi-şi cere-ndărăt pe nedrept[5] răpita-i cunună.
Însă pe-Euryal, hatîrul şi plînsul ce-l plînge sprijină-l,
Căci virtutea ne place mai mult, frumos cînd e omul.
Strigă cît poate şi-ajută cu gura chiar însuşi Diores,
Căci biruise, şi-acum, ca cel mai din urmă, la premiu
N-ar fi ajuns, de-ar fi dat ei lui Salius întîia cunună.
Tatăl Aeneas atunci: „Voi, tineri, statornic vi-e darul,
Zice, şi rîndul ştiut la premii nu-l clatină nimeni,
Dar mi se cade s-ajut pe nevinovat la nevoie."
Zise, lui Salius blană de leu din Gaetulia dîndu-i,
Groaznică, plină de păr şi cu gheare suflate cu aur.
Nisus atunci: „De cinsteşti biruiţii cu daruri de-acestea,
Dacă ţi-e milă de cei ce-au căzut, ce vrednice daruri
Da-vei lui Nisus? Căci eu ajungeam la cunună de-a dreptul,
Dacă duşmanul noroc nu mă da, ca pe Salius, căderii."
Astfel zicînd, îşi arată şi faţa şi trupul, cu totul
Plin de murdarul noroi. Şi-a rîs şi Aeneas de-aceasta.
Grabnic aduse-i un coif[6], pe care-l făcu Didymaon,
Coif împlîntat ca prinos lui Neptun de danai pe-o columnă.[7]
Astfel, cu vrednicul dar, a-mpăcat şi pe vrednicul tînăr.

[1] Incidentul evocă *Iliada*, XXIII, 775.

[2] Deşi izvorît din prietenie, gestul lui Nisus este lipsit de lealitate şi va fi dezaprobat cu bunăvoinţă de Aeneas.

[3] *Vociferînd, protestînd.*

[4] *Ale bătrînilor şi căpeteniilor*, care, după obiceiul roman, ocupau locurile din faţă.

[5] *Prin înşelare.*

[6] *Scut.*

[7] Textual: *Scut smuls de către danai de pe uşile sacre ale templului lui Neptun* (din Troia). După cum se vede, scutul fusese recuperat de troieni.

Fuga sfîrșită fiind și răsplățile toate-mpărțite:
„Cine-i puternic, acum, și cu suflet și tare de înger[1],
Vie, și pumnii-ncordați în curele de luptă[2] ridice-i!"
Zise și-apoi o-ndoită răsplată statornică pune:
Taur încins cu cordele-aurite la cel ce va bate,
Spadă și coif lucitor biruitul, să-și mîngîie-amarul.
Fără de preget acum, cu putere năpraznică, Dares
Fața-și arată și-n zgomot de guri[3] el trufaș se rădică;
Singur din toți îndrăznea să se prindă cu Paris la trîntă
Dares, acel ce-a ucis[4] la mormîntul ne-nfrîntului Hector,
Numai cu pumnul, pe Butes cel groaznic de trupeș, pe Butes
Biruitorul, născut din Amycus, trufașul din țara
Bebrys[5], și fără suflări l-a-ntins pe nisipul cel galben.
Dares rădică deci capul sumeț și e gata de luptă.
Haina-și sumete arătîndu-și spătoșii săi umeri și-ntinde
Brațele goale și-n vînt izbește cu pumnii, rotindu-i.
Deci i se cată potrivnic. Dar poftă să-nceapă cu dînsul
N-are nici unul din gloate, nici pumnii să-și strîngă-n curele.
Astfel, obraznic, crezînd că privit e de gloate ca-ntîiul[6],
Cade-n genunchi lui Aeneas[7] și, fără s-aștepte sfîrșitul,
Prinde cu stînga pe taur de corn, fălosul, și zice:

[1] Pugilatul, una dintre cele mai grele și mai periculoase lupte de arenă, cerea o deosebită forță și îndrăzneală. Alternînd probele violente, de încleștare dramatică, cu altele de îndemînare sau repeziciune, Vergilius creează un joc de ritmuri vioi, ce captează continuu interesul.

[2] Pugiliștii luptau cu brațul înfășurat pînă la cot în așa-numitele ceste *(caestus)*, fîșii din piele de bou încrucișate, întărite cu ținte metalice.

[3] Stîrnind un murmur de admirație.

[4] *Ce l-a lăsat aproape mort.* Pasajul se referă la jocurile funerare în onoarea lui Hector. Cît despre Paris, altminteri privit ca un laș, tradiția posthomerică îl prezintă ca pe un pugilist neîntrecut.

[5] Numele corect este Bebrycia (mai tîrziu, Bithynia), ținut situat în Asia Mică, locuit de populații trace, al căror rege legendar, Amycus, provoca la pugilat pe orice străin aflat în trecere; el a fost învins și ucis într-o astfel de luptă de Pollux (cf. Teocrit, *Idile*, XXII și Apollonios din Rhodos, *Argonauticele*, II, 1—97).

[6] *Vesel, crezînd că toți renunță la disputarea premiului.*

[7] *Se proțăpește în fața lui Aeneas.*

„Fiu al zeiței, cînd nimeni din toți nu se-ncrede puterii,
Cît am să stau și s-aștept? Și cînd mi se cade-a mă duce?
Dă-mi răsplătirea, să plec!" Și-n jur fremătară cu toții,
Dardanii, parte ținîndu-i, să-i dea juruitele daruri[1].
Multă dojană-i aruncă Acestes acum lui Entellus[2],
Cel ce stătea tolănit mai aproape de rege, pe iarbă:
„Fost-ai degeaba, Entellus, viteazul vitejilor noștri,
Dacă tu suferi să-ți fure-o răsplată-așa vrednică Dares,
Fără s-alergi să te bați! Ei, unde ni-i Eryx[3], al cărui
Vrednic școlar tu te lauzi degeaba? Și vestea ce-ți merse
Cît e Sicania și prăzile tale din cuie, de-acasă?"
Dînsul: „Nici numele stins, nici pofta de glorii nu-i stinsă,
Temerii dîndu-i răgaz; dar simt, de slăbiile vîrstei,
Sîngele scurs și puterile-n trupul cel veșted topite.
Dacă-aș mai fi cum am fost, să fiu ca nemernicul ăsta,
Care se-ngîmfă trufaș, și să-i am eu și-acum tinerețea,
Crede-mă, n-aș aștepta nici daruri, nici tauri răsplată;
Nu mă prea uit eu la daruri!" Și-ndată ce-și zise cuvîntul,
Grabnic azvîrle povara cea groaznică-a multor curele,
Cestul în care-și purtase năvalnicul Eryx în lupte
Pumnii adese-nvăliți în pielea cea groasă de taur.
Toți de mirare-nlemnesc: din pături de piele de bivol[4]
Cestu-i făcut și cu pături de plumb și de fier în amestec.
Dares, mai mult decît toți, înlemnește; stă-n cumpănă-o clipă.
Însă Aeneas rădică la urmă povara și-o joacă pe palme,
Cît e de grea, și din mîini prețuiește cureaua, sucind-o.
Strigă bătrînul atunci din pieptu-i, cu strigăt puternic:
„Ce! Să fi fost tu să vezi ce curele-mi avea, și ce ghioagă,
Hercul, și-n maluri aici ce luptă grozavă se-ncinse!
Cestul acesta-l purtase prin vremuri și frate-tău, Eryx.

[1] Fiecare împrejurare a întrecerilor este pentru poet un prilej de reliefare a psihologiei personajelor, atitudinilor, reacțiilor; lăudăroșenia arogantă a lui Dares izbutește să influențeze opinia spectatorilor, mai întîi intimidîndu-i, apoi cucerindu-i ca partizani.

[2] Erou troian, fondator al orașului sicilian Entella.

[3] Cf. I, 569. Deși neîntrecut pugilist, Eryx fusese ucis de Hercule într-o întrecere.

[4] *Din pielea a șapte tauri.*

Uite, sunt urme de creieri sfărmaţi şi de sînge pe dînsul!
Eryx cu el a stătut împotriva lui Hercul. Şi-n urmă,
Eu, cu puteri cît eram şi cu sîngele tînăr şi vîrsta
Nu-mi semănase cărunt, nemiloasa, pe capul meu părul.
Însă de nu e-nvoit să se lupte cu-aceste curele
Dares, şi-Aeneas o cere, şi vrea-ndemnătorul Acestes,
Lupta s-o facem la fel. Eu lapăd cureaua lui Eryx,
Nu te-ngrozi! Şi pe mînă tu-ncinge-ţi cureaua din Troia.[1]"
Zise,-aruncînd de pe umeri mantaua cea-n două cusută.
Ţapene oase şi muşchii puternici şi groaznicii umeri
Ies la iveală şi-n mijloc el stă, uriaş, pe ţărînă.
Iute curele la fel le aduce viteazul troianic,
Mînile lor încingîndu-le-n arme la fel amînduror.
Repezi pe degete-acum se ridică potrivnici, deodată,
Braţele-n vînt pe deasupra le poartă, pleznindu-le-n aer,
Capul pe spate şi-l dau, ferind izbitura cu pumnul,
Mînile-n mîni şi le-ncleaştă şi-aprinşi mi se-ncaeră-n luptă.
Repede-i unu-n mişcări şi-ndărătnic la trîntă, că-i tînăr,
Greu şi puternic la trup e bătrînul. Dar iată că-n tremur
Joacă genunchii-i tîrzii şi-i gîfîie trupul puternic.
Multe şi-au dat izbituri luptătorii degeaba, cu pumnul,
Multe şi ghionturi în coaste, iar zdravăn lovitele piepturi
Vuietă groaznic; şi-adese spre tîmple şi-urechi rătăceşte
Pumnul, iar fălcile sună, pocnind de lovirea-ndesată.
Greu şi ca stînca şi fără clătire stă ţeapăn Entellus;
Numai cu ochii vegheaţi şi cu trupul fereşte lovirea.
Dares, precum te-ai lupta c-un turn de cetate puternic,
Ori c-un puternic castel[2] de pe munţi îngrădit cu oştire,
Astfel se-ncearcă şi-aici şi dincolo, degeaba cătîndu-şi
Chipuri s-apuce, şi-ntruna se zbate-n zadarnice-aiepturi[3].
Dreapta-i Entellus acum o ridică-ntinzînd-o şi-o-nalţă;
Însă, din vreme văzînd lovitura pornită spre creştet,
Dares s-azvîrle-ndărăt şi cu grabă-şi înlătură trupul.

[1] Venind din partea unui om defavorizat de vîrstă, gestul lui Entellus înseamnă nu numai echitate sportivă; este o manifestare de generozitate (dictată, e drept, şi de o mîndrie uşor dispreţuitoare) şi o lecţie.

[2] *Fortăreaţă.*

[3] *Atacuri.*

Toate puterile-n vînt și le scutură moșul și iată-l,
Cît e de lung, cu povara-i cea multă, s-așterne țărînii,
Tocmai precum, scorburos, se răstoarnă din creștetul Idei,
Ori de pe culmi, pe-Erymant[1], smulgînd rădăcina, molidul.
Sar cu grăbire din bănci și troienii și gloata Sicanei,
Strigăt se-nalță spre cer și-Acestes aleargă dintîiul,
Ca să ridice pe bietul amic și pe-al vîrstei tovarăș.
Nici îngrozit de cădere și nici buimăcit nu e moșul[2];
Sare cu mult mai aprins și mînia-i încoardă puterea,
Ciuda-l frămîntă și-l doare virtutea pe care și-o simte[3].
Iată-l gonește de-a lungul pe cîmp pe fugarnicul Dares,
Pumni și cu stînga-ndesîndu-i vîrtos și cu dreapta-ntreindu-i,
Fără zăbavă și fără răgaz; și, cum sună pe case
Grindina verii-n potop, așa cu loviri îndesate
Dînsul tot schimbă din mîni și-l izbește pe Dares, gonindu-l.
Însă părintele-atunci[4] o stavilă pune mîniei,
Nemailăsîndu-l pe-Entellus să-și zbuciume firea-n turbare;
Luptei el pune sfîrșit, mîntuind de bătaie pe bietul
Dares, și zice, vorbind cu multă blîndețe cuvîntul:
„Nesocotite! Să-ți pierzi într-atîta și capul, și firea!
Altă putere tu nu recunoști? N-ai frică de trăznet?
Teme pe zei![5]“ A vorbit și cu strigăt desparte bătaia.
Însă pe Dares acum, tîrîndu-și genunchii pe cale,
Capul încoace și-ncolo scăpîndu-l, din gură cum scuipă
Sînge-nchegat cu măsele și dinți în amestec, la flotă

[1] Munte din Arcadia.

[2] În text: *heros* (eroul). Deși bătrîn, el își păstrează înfățișarea falnică.

[3] *Rușinea (pudor) și conștiința vitejiei (virtus) îi dezlănțuie puterea.* Orgoliul aținat și mînia vor face ca lupta, desfășurată pînă atunci în respectul regulilor, să degenereze în sete de răzbunare, stăvilită de intervenția înțeleaptă a lui Aeneas.

[4] *Tatăl Aeneas*, calificativ ce-l investește cu autoritate.

[5] Textual: *Nu simți că forțele tale nu mai sunt aceleași și că puterea divină e îndreptată împotriva ta?/ Cedează în fața divinității.* (Aeneas i se adresează lui Dares.)

Dragii tovarăși îl duc; și spada jurată și coiful
Dînșii le iau, lui Entellus lăsîndu-i cunună și taur.
Dar de izbîndă sumeț, și voios și de taur, Entellus:
„Fiu al zeiței și voi, să-mi prindeți, troienilor, minte[1],
Cîtă putere-am avut, el zice, cînd tînăr fusesem
Și de la ce fel de moarte scăpărăți pe Dares al vostru!"
Zise; și-ntorsului taur el stete-i potrivnic în față —
Cel ce ca dar al luptării era — și-aducîndu-și el pumnul,
Cel în curele-nvăscut, îl izbi cu putere-ntre coarne,
Țapăn, de sus; și din țeasta sfărmată toți creierii-mproașcă.[2]
Taurul fără simțiri pe nisip, tremurînd, se răstoarnă.
Stîndu-i deasupra plecat, cu glasul puternic el urlă:
„Moartea lui Dares acum ți-o plătesc c-un suflet mai vrednic,
Eryx! Și de-azi, biruind, de cest și de luptă mă lapăd!"
Grabnic Aeneas la-ntreceri acum, cu iutea săgeată,
Cheamă pe cei ce doresc și-un premiu le pune statornic.
Drept ridicînd un catarg, cu puternica-i mînă, Serestus[3],
Mreajă de funii făcînd, el atîrnă legat porumbelul
Sus, pe catargul înalt, la vîrf, ca țintire săgeții.
Vin de tutindeni arcași; iar coiful de-aramă primește
Sorțile-n el grămădite[4]; și-ntîiul, cu multă strigare,
Iese la sorți Hippocoon[5], fiu lui Hyrtacus, întîiul.
Iese și Mnestheus apoi, acel ce la lupta de luntri
Fuse-al izbînzii, Mnestheus, încinsul cu frunze de dafin.
Iese și-al treilea, Eurytion, frate cu tine, tu mare
Pandarus, care, de mult, la porunca să rupem frăția[6],

[1] *Judecați și voi.*

[2] Chiar dacă prin acest gest, de o inutilă și excesivă brutalitate, Vergilius vrea să sublinieze latura eroică a personajului, naturalismul descrierii nu poate stîrni decît uimire și oroare; este, poate (așa cum observă E. Papu, în prefața la ediția Lovinescu, 1979), tocmai transmiterea involuntară a sentimentului pe care Vergilius însuși îl resimțise în fața atrocității evenimentelor sîngeroase.

[3] Catargul este ridicat de Aeneas, pe nava lui Serestus.

[4] Sorții erau aruncați într-un coif.

[5] Personaj inventat de Vergilius; Hyrtacus, care apare în *Iliada*, avea un alt fiu.

[6] *Alianța.* Instigat de Pallas Athena, Pandaros, fiul lui Lycaon, nul dintre șefii lycienilor veniți în sprijinul Troiei, trăsese o săgeată în Menelaos, rupînd astfel armistițiul dintre greci și troieni (cf. *Il.*, IV, 88 și urm.).

Cel mai dintîi azvîrlit-ai săgeți în aheii năvalnici.
Dar mai pe urmă, la fund, rămase bătrînul Acestes,
Cel ce cu brațu-ndrăznea să s-alăture luptei de tineri.

Toți cu grăbite puteri[1] își încoardă vînjoasele arcuri,
Astfel cît poate-un bărbat, și săgeți își adună din tolbă.
Primul, Hippocoon, trage din arcul ce zbîrnîie-n ceruri;
Zboară cu zuzăt săgeata cîntînd și despintecă vîntul,
Trece și vîjîie-n brad, străbătînd pe din față catargul.
Bradul vuind s-a clătit și cu spaimă bătea porumbelul,
Iute, din aripi. De vuiet de guri clocotit-a pămîntul.
Agerul Mnestheus, la rînd, stă gata cu mîna pe coardă;
Pune la ochi[2], încordîndu-și deodată săgeata și ochii.
Însă cu grabnicul fier nici el să lovească nu poate,
Pasărea, bietul; a rupt legătura frînghiei și nodul
Care-o ținea de picioare legată de bîrna cea-naltă.
Pasărea-n vînt a scăpat și zburat-a spre negrele neguri[3].
Repede-atunci, căci ținea săgeata gătită pe coardă,
Cheamă[4] pe fratele său, juruindu-l, Eurytion, grabnic;
Pasărea cea prin senin[5] plutitoare cu vesele zboruri,
Aripi ușoare bătînd, o ține prin norii cei negri.
Rostogolită de sus, ea-și lasă prin stele viața,
Moartă ca cade,-aducîndu-și săgeata pieirii cu sine.

După pierzarea cununii[6], rămas-a bătrînul Acestes.
Dînsul, de-asemeni, prin cer aruncat-a săgeata, cu zuzăt,
Vrînd ca s-arate, mușneagul, cît poate și dînsul cu arcul.
Iată, minune deodată cu ochii vedem-o[7], de lucruri
Mari vestitoare (tîrziu ni le-arată sfîrșitul cel groaznic,
Ah, și tîrziu ni le-au spus vrăjitorii, prin vorbe cu spaimă)[8].
Iată, zburînd prin senine văzduhuri, s-aprinde săgeata,
Drumul prin cer însemnîndu-l cu flacări, și-ncet mistuită
Arde, topindu-se-n vînt; adese, răzbite de flacări,

[1] *Din toate puterile.*
[2] Ținteşte.
[3] Nori.
[4] Invocă *umbra* fratelui său (care murise la Troia).
[5] *Prin văzduh.*
[6] Care fusese cîștigată de cel ce ucisese porumbelul.
[7] *Li se arată.*
[8] Ambiguitatea textului, care nu precizează ce evenimente anume au confirmat prevestirile, a dat naștere la interpretări diverse, nici una prea convingătoare; singurul lucru vizibil este o nouă ironie la adresa augurilor.

Stelele-ntocmai alergă, tîrîndu-şi aprinsele plete.
Spaimă prin suflet le-a dat şi pe zei îi rugară, cucernici,
Dardanii toţi şi sicanii; chiar însuşi Aeneas primit-a
Semnul, cu suflet uimit[1], şi la suflet pe-Acestes voiosul
Vesel îl strînse şi, daruri făcîndu-i, vorbit-a cuvîntul:
„Tată, primeşte! Prin semnul acesta, stăpînul din ceruri
Vrut-a s-arate că tu biruieşti chiar fără de luptă!
Darul de-aici, al bătrînului tată, tu rege, primeşte-l:
Olul acesta, cu chipuri săpate pe dînsul, de Cisseus[2]
Tracicul dat lui Anchises, părintele nostru, ca vrednic
Dar şi ca semn al iubirii de-amic şi de-aducere-aminte!"
Zise şi tîmplele lui i le-a-ncins cu frunzişul de dafin,
Biruitor stătorindu-l, ca-ntîiul din gloate, pe-Acestes[3].
Nici supărat de răpitele-onorùri Eurytion nu e
(Pasărea sus în văzduhuri doar[4] el o străpunse cu fierul).
Lui mai aproape de daruri e cela ce sfoara o rupse,
Cel mai din urmă e cel ce-a străpuns cu săgeata catargul.
Tatăl Aeneas apoi, înainte de-nchiderea luptei,
Cheamă pe fiul lui Epytos, paznic năimit şi tovarăş
Micului Iulus, zicînd[5] credinciosului vorbele-acestea:
„Du-te curînd şi lui Iul, de-i gătit cu copiii şi-i stolul
Gata de luptă şi caii sunt dreşi încurării, tu spune-i
Moşului său[6] să-i aducă deci stolul şi-arată-se-n arme!"
Zise şi însuşi apoi depărtează din larga-ncăpere[7]
Desetul marii mulţimi, poruncind să deschidă cîmpia.
Intră copiii. Şi-n şiruri, sub ochii părinţilor, falnici
Pasă pe caii-nfrînaţi; şi-n umblet urmîndu-i cu ochii,

[1] *Dar marele Aeneas, / nevăzînd în prevestire un semn rău.*

[2] Rege trac, care, după autorii tragici (urmaţi aici de Vergilius), era tatăl Hecubei, soţia lui Priam.

[3] Ca semn de înaltă cinstire, independent de suita învingătorilor propriu-zişi.

[4] *Deşi.*

[5] *Şoptindu-i la ureche.* Era vorba de o surpriză, şi anume *Ludus Troiae* (Cavalcada troiană), care nu mai este o întrecere propriu-zisă, ci un spectacol. Aceste jocuri, pe care Vergilius le face să coboare în legendă, fuseseră iniţiate de Sulla, pe la începutul sec. I î.e.n., şi reluate de Caesar şi Augustus; erau celebrate din cinci în cinci ani, la ele participînd tineri din familii aristocrate. (Cf. Suetonius şi Dio Cassius.)

[6] *Bunicului său,* adică lui Anchises, în onoarea lui.

[7] Din spaţiul ce închipuia arena.

Tac de mirare sicanii, dar freamătă tinerii Troiei[1].
Toți la un fel au pe cap retezată cunună de frunze;
Suliți de corn, oțelite la vîrf, tot insul cu două;
Tolbă pe umerii goi și, pe goalele piepturi, colane
Gîtu-ncingînd, strălucesc împletite din aurul galben.
Iată, trei cete de cai și trei căpetenii de cete
Tropotă-n frunte; de patru ori trei sunt la număr copiii
Cetei și fulgeră repezi în cete-osebite și-asemeni
Trei sunt măeștrii[2]. Pe-o ceată de tineri o cîrmuie micul
Priamos, nume ca moșul purtînd și născut din Polites,
Tînăr menit să-nflorească-n pămîntul italic[3]. E tracic
Calul sub dînsul și-i alb și cu pete stropit și cu glezne
Albe la cel dinainte picior și cu fruntea ca iarna.
Atys, din care purces-au în Latium Atii[4], e-al doilea;
Atys cel mic, un copil iubit de copilul Ascanius.
Însă pe toți cu frumsețea-ntrecîndu-i, răsare la urmă
Iulus pe roibul din Sidon, pe care, ca semn al iubirii,
Dido i-l dete, frumoasa, să-l aibă de-aducere-aminte.
Ceilalți pe cai din Trinacria vin, dăruiți de bătrînul
Rege, de-Acestes.

Veseli pe cei sfiicioși îi primesc privitorii, cu chiot;
Inima rîde-n troieni; ei cunosc strămoșeștile chipuri[5].

După ce toți au trecut de-a lungu-ndesatelor laviți
Tutor din bănci[6] pe sub ochi, de departe gătiților dat-a
Fiul lui Epyt-un semn — de pleznet se zbuciumă biciul.
Dînșii perechi se despart și-și împrăștie stolul, făcîndu-l

[1] *Tinerimea siciliană și troiană freamătă de admirație.* Jocul era o surpriză și pentru unii, și pentru alții.

[2] Fiecare ceată cuprinde cîte doisprezece copii, împărțiți în cîte două șiruri, fiecare cu cîte un fruntaș (deci „măeștrii" sînt cîte doi la număr).

[3] Vergilius atribuie lui Priamos, fiul lui Polites (a cărui ucidere este relatată în cartea a II-a) întemeierea în Latium a orașului Politorium, care, după altă tradiție, fusese fondat chiar de Polites.

[4] Atys este un nume ales de poet pentru a sugera originea troiană a familiei romane Atia, din care făcuse parte (prin soțul ei) sora lui Caesar, bunica lui Augustus; prietenia dintre cei doi copii prefigurează, astfel, viitoarea alianță dintre familia Atia și Iulia.

[5] Ei recunosc, pe figurile copiilor, trăsăturile strămoșești.

[6] Nu era vorba, desigur, nici de laviție, nici de bănci — amfiteatrul fiind natural — ci de denivelările terenului.

Trei felurite șiraguri; și iarăși, la strigăt, cu grabă
Sar îndărăt și-adunați se-ncaieră-n luptă de suliți.
Astfel acum făptuiesc o-ncurare, din nou, și-o lovire;
Stau dușmănește fățiș și-n rotire pe rînd se-mpresoară
Roată[1], și așa-nchipuiesc călărimea-n izbirile luptei.
Spatele-n fugă-și descopăr acum; se-ntorc și cu suliți
Scapără-acum, iar acum, împăcați, dau goană pe cîmpuri[2].
Tocmai precum Labirintul[3] odată, pe coastele Cretei,
Oarbe-ncăperi în amestec avînd și-ncurcat împletite,
Mii de cărări abătute din drum, ca să-nșele și semnul
Urmei, nici locul aflării să-l știi și nici drumul ce-ntoarce,
Astfel cărările lor și le-ncurcă și tinerii Troiei,
Fug în amestec, se-ntorc și-n jocuri închipuie lupta.
Astfel delfinii-notînd în stoluri, prin mare despică
Valul carpathic[4] și libycul val și se joacă prin valuri.
Aste-obiceiuri și-aceste-ncurări statoritu-le-a Iulus
După-ngrădirea cu zid a temeinicei Alba cea Lungă[5],
Sărbătoririi făcînd început cu strămoșii latinici,
Astfel precum a făcut cu băieții din Troia și dînsul.
Alba-nvățat-a pe-ai săi; din Alba primit-a, prin veacuri,
Roma cea tare și-n veci a păstrat moștenitele jocuri.
„Troia"[6] și-acum se numesc; și „troianica ceată" copiii.
Luptele-atît au ținut, ca prinoase lui tatăl Anchises.
Însă din nou dezvelit-a norocul schimbarea credinței.[7]
Pînă ce fac ei serbări amintirii, cu lupte și jocuri,
Iuno trimis-a din ceruri, saturnica doamnă, la flota

[1] În cercuri întretăiate.

[2] *Înaintează în rînduri simetrice.*

[3] Construcție complicată, cu nenumărate galerii, atribuită legendarului arhitect Daedalus și servind drept închisoare pentru Minotaur. După săpăturile de la Cnossos, Evans și alți cercetători au identificat Labirintul cu palatul lui Minos; respingînd această ipoteză, exegeții mai noi consideră că era vorba de un ansamblu de galerii subterane săpate în stîncă, la distanță de Cnossos, cu destinație religioasă.

[4] Marea ce înconjura insula Carpathos, situată între Rhodos și Creta.

[5] *Alba Longa.* (Coșbuc traduce uneori numele proprii.)

[6] *Jocul troian*, numit cînd *Troia*, cînd *Troianus ludus* (ambele forme apărînd la Suetonius), cînd *Troiae ludus* sau *Troiae ludicrum* (la Tacit).

[7] În sensul că norocul încetează a mai fi de partea troienilor.

Troiei pe Iris, pornind a zeiței cărare pe vînturi,
Multe dorind[1], căci era nesătulă de vechea-i mînie.
Grabnică-n drum scoborîtă prin arcu-ntr-o mie de fețe[2],
Vine cu zor, nevăzută, pe repedea cale, fecioara.
Vede-adunarea de neamuri acolo și, malul privindu-l,
Vede că portul e gol și pustie cu totul e flota.
Însă departe, pe mal, la loc singuratic[3], în gloată
Mame din Troia pe-Anchises îl plîng, pe mortul, și-n urlet
Marea privind-o-n adîncuri albastre: „Vai, trudă prin vaduri,
Cîtă! Și cîte nevoi!“, plîng toate și gem într-un suflet.
Vetre și-oraşe doresc, li-e groază de trudele mării.
Iris, în mijloc venind, purtată de gîndul pierzării,
Iese grăbită, schimbîndu-și făptura-i de zînă și portul;
Beroe-acum se preface[4], bătrîna, soția lui Tmarus[5],
Căruia prunci i-a născut, cu neam de nepoți și cu nume.
Astfel s-amestecă zîna prin cîrdul de mame troiene.
„Biete femei, ea le strigă, pe care mînia danae
Nu v-a răpus în război sub ziduri, la Troia! Tu vecinic
Neam al durerii! Știți voi ce rele gătește-vă soarta?
Șapte sunt anii-mpliniți de cînd risipită e Troia,
Mări și pămînturi de cînd ocolindu-le toate, răbdat-am
Zodii dușmane și stînci ucigașe; prin umede-adîncuri
Malul italic ce fuge-l căutăm și ne zbatem cu marea!
Iată frățescul pămînt al lui Eryx, pe-Acestes cel darnic;
Cine-i oprește să-nalțe cetăți și temeiuri, bărbații?
Țara străbună, voi zei mîntuiți de peire degeaba,
N-o s-o găsim nicăieri? Și locașuri troiene? Nicindeni
Simois n-o să-l vedem, nici hectorice rîuri și Xanthus?
Haideți s-aprindem curînd, că-i izvor răutăților, flota!
Chipul fecioarei prin vis în aevea mi-a zis, al Cassandrei,

[1] *Multe punînd la cale.*
[2] Curcubeul.
[3] În antichitate femeilor le era interzis să asiste la jocurile publice (lege care, în vremea lui Vergilius, își pierduse valabilitatea).
[4] Ia înfățișarea Beroei.
[5] *Soția lui Doryclus din Tmaros* (munte din Epir).

Flota s-o ardem[1]. «Aici — ea zise — căutați-vă Troia!
Asta vi-e casa, de-acum!» Și-i timp potrivit făptuirii;
Nu zăboviți o poruncă din cer! Altarele, colo,
Patru; chiar însuși Neptun ne dă și-ndemnare și flacări."
Astfel grăind, a și smuls, ea-ntîia, dușmanul tăciune,
Sus îl învîrte cu mîna-nălțată și-ncins de văpaie
Iute-l azvîrle. Cu murmur se uită și bete de spaimă
Mamele. Însă din stol o femeie bătrînă cu totul,
Pyrgo[2], cea care pe mulți ai lui Priam copii îi crescuse:
„Nu e Beroe, femei, nu-i asta rhoetica[3], mame!
Nu-i a lui Doryclos ea! E chipul frum'seții din ceruri:
Ochii-i de flacări vedeți-i! Și cît de-nțeleaptă cu duhul!
Ce mai obraji! Și ce vorbe, de-ți par al drumețului umblet![4]
Însămi pe Beroe-n pat am lăsat-o — și-acu', de-o clipită —
Slabă și foc de necaz că singură dînsa lipsește
Astăzi serbării, nedînd doritul prinos lui Anchises."
Astfel a zis.
Mamele,-ntîi amărîte, cu ochi pizmătăreți în urmă,
Stînd la-ndoială, priveau la corăbii cu gîndul în două:
Dragostea țării de-aici și-a celei de zei juruită,
Cînd, ridicată spre cer cu zboruri într-una de repezi,
Iris pe-naltul său arc s-ascunse cu grabă prin neguri.
Parcă trăznise-ntre dînsele-acum și, nebune cu totul,
Țipă cu zgomot și smulg de pe vetrele casei[5] văpaia,
Multe despoaie și-altare și frunze și vreascuri și așchii
Strîng și le-azvîrl; și sălbatec se duce și fără de cumpăt
Focul, prin vîsle și bănci și-nvelișuri de péstrițe scînduri[6].

[1] Textual: *Chipul profetesei Cassandra mi-a apărut prin vis,/ întinzîndu-mi făclii aprinse.*

[2] Ca și Beroe și Doryclos, Pyrgo este un personaj necunoscut în altă parte. „Ea este interpreta rațiunii care protestează împotriva abandonării de sine" (Lejay).

[3] Troiana.

[4] *Și ce sunet al vocii, ce mers!* Toate trăsăturile de mai sus sînt tot atîtea semne *(signa)* divine prin care zeii, chiar travestiți, își trădează condiția. (Cf. I, 404.)

[5] De pe vetrele sacre din cîmpul troian, unde focul ardea în fața imaginilor penaților.

[6] *Și la pupele de brad, pictate.* Exista obiceiul ca pupa navelor, care purta imaginea zeului protector, să fie pictată.

Iute, la-naltul mormînt și la trainic clăditul teatru[1],
Vestea că flota li-e-n foc Eumelus a dus-o. Ei înșiși
Zgură prin aer zăresc și scîntei risipite cu fumul.
Iulus cu grabă și-ntîiul, precum își ducea la-ncurare
Stolul, aleargă spre maluri cu roibul în spume, la castrul
Dat răzvrătirii; 'n zadar păzitoru-i tot strigă din urmă.
„Ce nebunie v-a prins? se răstește. Și care vi-e gîndul,
Nesocotite femei? Nu dușmani și taberi argive
Nu, ci v-aprindeți averea ce-aveți. Și iată-mă, Iulus,
Iulus al vostru!" Și coiful din cap în țărînă-l azvîrle[2],
Coiful purtat la-ncurări, în jocuri ce-nchipuie lupta.
Grabnic Aeneas scoboară din deal; curg gloatele-n urmă-i.
Însă femeile-n grabă, de frică, rup fuga pe maluri,
Care-ncotro, și s-ascund prin tufișuri și peșteri și-n totul
Unde se pot îndosi. Li-e rușine de faptă. Schimbate
Iarăși bărbații le văd; iar Iuno-și făcuse pe poftă[3].
Însă de-aceea nu piere văpaia și, nesăturată, puterea
Focului nu s-odihnește; se-ncing pe sub umede bîrne
Cîlții și-nvolbură fumul alene; iar abur fierbinte
Roade pereții pe-ncet; tutindeni ia foc putregaiul[4].
Nici ajutor de bărbați, nici rîuri stropite n-ajută.
Iată că bunul[5] Aeneas, smulgînd[6] de pe umeri veșmîntul,
Cere-ndurare la zei, și-ajutor, și mînile-ntinde:
„Iupiter, dacă nu vrei să stîrpești pe teucri de-a rîndul,
Pînă la unul, și dacă ți-e mila de-a pururi[7] spre bieții
Oameni întoarsă, o, smulge-ne flota din flăcări, părinte!
Cruță puținul avut ce-l avem și ni-l scapă de moarte,
Ori puțintelul rămas cu dușmanul tău fulger strivește-l,
Vrednic de sunt[8], și sfărîmă-l cu dreapta și-l surpă-n adîncuri!"

[1] *Și la spectatorii din amfiteatru*, care, după cum s-a văzut mai sus, nu era construit, ci improvizat.
[2] Pentru ca femeile să-l recunoască.
[3] Textual: *Și, eliberate / de nebunia pe care Iuno le-o inoculase,* își *revin, recunoscîndu-i pe ai lor.*
[4] *Focul cuprinde întreg corpul corăbiilor.*
[5] *Piosul.*
[6] *Sfîșiindu-și*, în semn de disperare sau de doliu, obicei caracteristic, în asemenea situații, la popoarele antice.
[7] *De odinioară.*
[8] *Dacă merit așa ceva.*

Iată, la rugă răspuns, cu ruptură de nori o furtună
Urlă-n văzduh cu turbate iuţeli şi de tunet pământul
Muge zbătut şi cîmpiile gem şi, din cer prăbuşite,
Ploi cotropind se revarsă potop şi cu vînt în amestec.
Ape s-adună pe pod[1], se preling pe tăciunii din bîrne,
Curg de tutindeni şi totul îneacă, stingîndu-le toate;
Flota de moarte-a scăpat, dar patru corăbii periră.

Însă, de-acest nenoroc amărît în adîncu-i, Aeneas
Trist îşi frămîntă cu gînduri întruna mutate zbătutul
Suflet de griji: să rămîie-n pămîntul siculic să-l are,
Nemaipăsîndu-i de sorţi, ori s-alerge spre malul italic?
Nautes bătrînul atunci, cui singur tritonica Pallas
Ochii-i deschise-nzestrîndu-l cu darul grăbitei priceperi[2]
(Pallas poveţe i-a dat — atît ce-ameninţă mînia
Zeilor nobili[3], precum şi ce şiruri de fapte vrea soarta),
El lui Aeneas i-a zis, cu rostu-ntăririi de suflet:

„Unde te duc şi te-aduc, urmează menirilor tale!
Orice să fie, tu birui oricare necaz prin răbdare[4].
Iată, din viţă de zei, tu-l ai pe dardanul Acestes;
Ia-l deci tovarăş la sfat şi, de-o vrea, părtaş îl primeşte.
Cei din pierdutele luntri tu-ncrede-i acestuia-n pază,
Dă-i şi pe cei obosiţi de cărări şi de marea ta ţintă,
Dă-i pe bătrînii cei slabi şi pe babe-obosite de drumuri;
Tot ce-mprejuru-ţi tu vezi slăbit şi-ngrozit de primejdii
Pune de-o parte şi lasă-i aici să-şi clădească locaşuri.
Nume cetăţii să-i dea numirea-nvoită[5]: Acesta.

[1] *Deasupra pupelor.*

[2] Se spunea despre Nautes, pe care familia romană Nautia şi-l reclama drept strămoş, că salvase din incendiul Troiei statuia zeiţei Pallas, pe care Aeneas i-o lăsase, după aceea, în grijă; zeiţa îl înzestrase cu virtuţi profetice, dar sfatul pe care i-l va da mai jos lui Aeneas este, evident, expresia unei clarviziuni raţionale şi nu mistice.

[3] *Pallas îi inspira răspunsurile, atît în ce priveşte marea mînie a zeilor, cît şi...*

[4] Indemnul de a domina nenorocirile prin tărie sufletească şi supunere la destin trădează o influenţă stoică.

[5] *Numele acordat (de tine).* Aeneas va renunţa, în favoarea lui Acestes, la dreptul pe care-l avea, ca fondator, să dea cetăţii numele său. Prima menţiune despre fondarea troiană a acestui oraş apare la Tucidide, sub numele de Egesta; romanii îl vor numi Segesta (azi Castellamare).

Astfel, mai mult aţîţat prin cuvîntul bătrînului prieten,
Trist îşi frămîntă-n zadarnice gînduri amarul din suflet[1].
Noaptea-n teleaga cu roibi alerga-ntunecată prin ceruri.
Iată, din cer scoborînd, un chip i s-arată, cu totul
Mortului tată la fel, şi vorbeşte cuvintele-acestea:
„Fiule, tu, mai iubit decît viaţa, cînd viaţă-avusesem,
Scumpe copile-aruncat de menirile Troiei tutindeni,
Vin din porunca lui Joe la tine, cel care-ţi scăpase
Flota de foc şi din cer în sfîrşit te-a văzut cu-ndurare.
Sfatul cuminte, cel dat de bătrînul Nautes, ascultă-l;
Numai pe cei mai cu suflet voinic şi, pe-alesul, pe tineri
Du-i în pămîntul latin. Căci un neam fioros în deprinderi
Ai să dobori cu războiul acolo. Ci-ntîi tu scoboară
Jos în locaşul lui Pluto-n Infern şi, prin largul Avernus
Plinul de peşteri[2], la mine să vii! Căci nu-n întunerec
Umblu prin Tartarul nelegiuit, ci pe lunci în Elysium[3]
Stau, cu cei drepţi la un loc. Curata Sibylla, prin jertfa
Sîngelui mult al mioarelor negre, te-aduce la mine.
Neamu-ţi întreg o să-l vezi şi-o să vezi juruita cetate.
Fii sănătos! Umezită, la mijloc de drumuri e Noaptea;
Rece[4], vărsarea de zori cu roibi sforăind mă goneşte!"
Zise, ca fumul perind în răcori aburite-ale nopţii.
„Unde-mi alergi? Încotro mi te duci? se jeleşte Aeneas.
Fugi tu de mine? Şi cine te-alungă din braţele mele?"
Astfel plîngînd, el aţîţă-adormitele flăcări şi spuza;
Larul[5] pergamic în urmă şi vetrele Vestei cărunte

[1] Momentele de incertitudine şi reflectare, privite de unii comentatori ca slăbiciune şi lipsă de decizie, sînt cele care dau veridicitate personajului şi superioritate morală; Aeneas este un conducător cu un pronunţat simţ al datoriei, care nu se aventurează în a lua hotărîri superficiale.

[2] *Adîncul.*

[3] Toate umbrele morţilor coborau, potrivit mitologiei, în infern; dar în timp ce vinovaţii se chinuiau în Tartar, cei buni îşi aflau sălaşul în Cîmpiile Elysee (cf. VI, 637 şi urm.).

[4] *Crudă*, pentru că-i obliga să se despartă; umbrelor morţilor nu le era îngăduit să viziteze muritorii decît în timpul nopţii.

[5] Larul şi penaţii (cu care este confundat aici) formau trilogia divinităţilor protectoare ale familiei romane; imaginile lor erau aşezate lîngă foc, prin care era personificată Vesta.

Iute cu grîul cel sfînt și cu fum de tămîie
le-ncinge[1].
Repede cheamă-mprejur pe tovarăși, și-n frunte
pe-Acestes,
Nalta poruncă din cer le-o vestește și-ntocmai și vorba
Tatălui său, ispitind[2] chibzuitele rosturi din suflet.
Nici nu-ntîrzie cu sfatul și nici nu-i potrivnic Acestes.
Grabnic pe babe le-aleg și pe cei ce voiesc să rămîie,
Suflete fără de-avînt și nepoftitoare de glorii.
Laviți mai bune-și cioplesc, cîrpesc la corăbii și-așază
Bîrne trecute prin flacări și vîsle mai bune și funii;
Numai un pumn de bărbați, dar zdravene brațe de luptă.
Însă-ntr-aceea cu plugul Aeneas le-mprejmuie-orașul[3],
Case[4] le-mparte prin sorți și le spune că Troia-i acolo,
Ilion ici[5]. Și se bucură-Acestes de-orașul troianic[6],
Loc de-adunare le dă, statorind și juratii și Dreptul[7].
Grabnic pe Eryx, pe culmea vecină cu cerul, așază
Templul idalicei Venus[8]. Și-un preot ia-n pază mormîntul
Cel ce-odihnește pe-Anchises, în sfînta dumbravă
de-acolo[9].
Zile de trei ori tot trei trecut-a-n ospețe mulțimea,
Daruri pe-altare punînd. Dar vînturi stîrnite pe mare,
Blînd, și, cu molcome bori, și-Austrul, îi cheamă
pe-adîncuri.

[1] *Le-ncinge, înălțînd rugăciuni.* Ora incertă, în care umbrele nopții încă nu s-au risipit, adînceşte semnificațiile tainice ale ofrandei: se pare că este vorba de *mola salsa* (făină amestecată cu sare), grîul reprezentînd cel mai prețios dintre bunuri, iar sarea (pe care Homer o califică drept divină — *theios hals)* fiind simbolul purității sufletului.

[2] *Împărtășindu-le.*

[3] După obiceiul antic al fondării unui oraș, Aeneas trasează cu plugul locul unde se vor înălța zidurile cetății.

[4] Locurile viitoarelor case.

[5] Ilion reprezintă aici orașul propriu-zis, iar Troia — teritoriul.

[6] Acestes se bucură de *domnia* asupra cetății.

[7] Structura politico-administrativă a cetății este fixată după modelul roman; locul de adunare este *forum*-ul, iar legile de drept *(iura)* sînt cele ale senatorilor.

[8] Templul Venerei de pe muntele Eryx (unde era îngropat eroul cu același nume) era celebru în antichitate, rivalizînd cu cel din Paphos (cf. Suetonius, Tacit).

[9] Lui Anchises i se stabilește un cult (după obiceiul grec), asemeni unui erou.

Plîngere groaznică-acum se rădică pe strîmbele[1] maluri.
Gem și se-ncleaștă cuprinși și se vaeră ziua și noaptea.
Înseși și mamele, căror odată grozavă-ntr-atîta
Marea părută le-a fost, nevrînd nici de nume-i s-audă,
Cearcă să plece și fuga s-o-ndure și trudele mării.
Blînd le mîngîie, vorbind cu suflet de prieten, Aeneas,
Dîndu-le-n seamă, cu lacrimi în ochi, lui Aceste-nruditul.
Tauri lui Eryx[2] să-njunghie trei și-o mioară Furtunii[3]
Dete poruncă și-apoi să dezlege-nșiratele funii.
Fruntea cu foi de măslin rătezat încingînd-o, el însuși
Stă pe-nvelișul corăbii și-n mîni cu paharul aruncă
Vinu-n[4] săratul adînc și curat îl aduce ca jertfă.
Toți pe-ntrecute răsar și vîslează și mătură marea;
Vîntul, din pînze stîrnit[5], urmărește-le-n zuzăt cărarea.
Venus într-asta, cu spaimele-n suflet, se-ntoarce cu graiul
Către Neptun și, plîngînd, tînguioase cuvinte-i vorbește:
„Cruda Iunonei mînie și nesăturatul ei suflet,
Iată, cu sila mă duc la-njosiri și la totul,[6] Neptune.
Nici îndelungul durerii n-o mișcă, nici multul virtuții,
Nici de porunca lui Joe n-ascultă și nici de-a menirii.
Nu e de-ajuns că prin foc nimicit-a poporului frigic[7]
Naltul oraș, cu spurcata ei ură, și-n trude-aruncat-a
Restul troianic[8]; acum prigonește cenușa troiană,
Oasele moarte! Temeiul mîniei și-l știe ea însăși!
Însuți mi-ai fost de curînd în apele Libyei martur:
Ce de furtuni[9] a pornit din senin! Făcuse-un amestec
Cerul cu marea, pe vînturi lăsîndu-le-n voie să bată;
Asta-ndrăznise-n domniile tale.
Chiar pe femei îndrăznind să le-ndemne la fărădelege,
Foc în corăbii le-a pus și, prin lipsa de loc în corăbii,
Ea l-a silit pe pămînturi străine să-și lase fîrtații.

[1] *Arcuitele.*
[2] Ca unui erou al locului.
[3] Furtunilor li se dedicase, la Roma, un templu.
[4] După datină, Aeneas aruncă în apă măruntaiele victimelor *(exta)* și vin.
[5] *Suflînd de la pupă.*
[6] *Mă obligă să mă cobor la tot felul de rugăminți.*
[7] Troian.
[8] Supraviețuitorii.
[9] *Ce mai furtună* (se referă la furtuna din cartea I, v. 84 și urm.).

Celor rămași, eu te rog, despică-le-n mările tale
Drumuri vegheate, să poată cu pace s-ajungă la Tibru —
Dacă mă rog ce-i cu drept — și cetăți să le-ngăduie soarta[1]."
Zise-i saturnicul[2] domn al adîncului mării cuvîntul:
„Venus, cuminte-ai gîndit să te-ncrezi în puterile mele[3],
Cărora fiică le ești[4]. Sunt vrednic[5]; căci pus-am adese
Frîne turbărilor mării și cerului frîne mîniei;
Nu mai puțin și pe-uscat — mi-e Simois martur și Xanthus —
Grijă purtat-am de-Aeneas al tău. Cînd Achilles cu goană
Cetele fără de suflet[6] le-mpinse, strivite, spre ziduri,
Mii de troieni azvîrlindu-i peirii, cînd groaznic spumară
Rîuri umplute de morți, că nu mai putea să-și răzbată
Apele Xanthus spre mări, nici drumul să-și afle[7], pe-Aeneas,
Prins cu Pelidul[8] la luptă și-n zei și puteri neasemeni,
Însumi în nori l-am ascuns[9]; căci vrut-am[10] din talpă să macin
Zidul de mine durat, al Troiei cea fără credință[11].
Gîndul[12] de-atunci mi-e și-acum tot același. Alungă tu teama!
Dînsul vegheat, cum o ceri, în portul Avernus[13] intra-va,
Însă pe unul din toți, pe unu-l va pierde-n adîncuri;
Unul, cu capul, spăși-va pe toți[14]."

[1] *Și dacă Parcele îngăduie acele ziduri* (adică ridicarea cetății).
[2] Neptun era fiu al lui Saturn.
[3] *În împărăția mea* (adică apele mării).
[4] Aluzie la legenda după care Venus (Afrodita) s-ar fi născut din spuma mării (gr. *aphros* = spumă, de unde și numele zeiței); datorită acestei legende, ea era numită adesea Anadyomene („cea care iese din valuri"), așa cum a fost reprezentată de celebrul tablou al lui Apelles.
[5] De încrederea ta.
[6] *Înspăimînta'ate;* se referă la troieni.
[7] Cf. *Iliada,* XXI.
[8] Ahile, fiu al lui Peleus.
[9] Cf. *Iliada,* XX.
[10] *Deși voiam.*
[11] *Sperjură.* Aluzie la sperjurul lui Laomedon.
[12] *Grija* (pentru Aeneas).
[13] *În portul Avernului,* pe țărmul orașului Cumae, unde va debarca Aeneas.
[14] La multe popoare antice exista credința că o victimă expiatorie (care aici va fi Palinurus) era necesară salvării unei comunități.

Jalnicul suflet prin vorbele-aceste-alinîndu-l zeiței,
Roibii-și înhamă la car aurit și-nspumate zăbale
Dă răzvrătitelor guri și le scutură frîiele-ntruna[1].
Carul albastru pe luciu de mări se grăbește cu zborul;
Undele cad și se frîng și sub plina de vuiet săcure[2]
Apele neted se-ntind, fug norii cu spaimă prin aer[3].
Iată tovarăși răsar felurite-arătări din adîncuri,
Glaucus[4] cu soții bătrîni și din Ino născutul Palaemon[5],
Și-nvălmășiții tritoni și-n capul oștirilor, Phorcus,
Melite-n stînga, și Thetis, și fata din mări Panopea,
Spio, Nesaee, apoi Cymodoce și-n urmă Thalia[6].

Însă[7] lui tatăl Aeneas, trecîndu-i amarul, în urmă
Inima iar îi venise la loc. Și poruncă-n pripire
Dă să ridice catarguri și vaselor aripi să-ntindă.
Mersul și-l schimbă mereu; o dată s-abate la stînga
Pieptul corăbii, și-o dată la dreapta, și coarnele repezi
Fără sfîrșire se-ntorc[8] și vîjîie flota prin vînturi.
Tutor în frunte plutea Palinurus, cărarea-ndrumînd-o
Desului roi; ceilalți urmăreau îndrumata cărare.

Umeda noapte pe cer ajunsese pe-aproape de ținta
Cea mai de sus[9]; își întind în plăcute beții de repaos
Trupul, sub vîsle culcați, corăbierii, pe-aspritele laviți.

[1] *Și le slăbește hățurile.*
[2] *Osie.*
[3] *Fug norii prin vastul eter.*
[4] Pescar beoțian care, aruncîndu-se în mare după ce gustase anumite ierburi, a devenit un zeu marin (Cf. Ovidius, *Metamorfoze*, XIII, 837 și urm. și Vergilius, *Georgice*, I, 437).
[5] Numele dat lui Melikertes, după ce, aruncîndu-se în mare împreună cu mama sa, ca să scape de nebunia tatălui său, a fost transformat în divinitate marină; la romani, era identificat cu Portunus.
[6] Toate sînt nereide, alcătuind, împreună cu divinitățile de mai sus, cortegiul zeului Neptun (traducerea omite *balenele enorme)*. Tabloul fiind un subiect predilect pentru artele plastice, s-ar putea ca descrierea lui Vergilius să se fi inspirat din astfel de reprezentări (dintre care celebru era grupul statuar de Scopas, existent la Roma).
[7] *Atunci.*
[8] Versurile de mai sus descriu manevrele executate pe corăbii. Textual: *Toate corăbiile fixează în același timp colțul de jos al velei și, tot în același timp,/ destind pînzele, cînd la stînga, cînd la dreapta; răsucesc, în același timp, într-o parte și alta, / capetele de sus ale vergelor.*
[9] Era aproape de miezul nopții.

Iată, cu line mișcări, din adîncul seninului, Somnul[1]
Lunecă-n umbră, de sus, despicînd răcorosu-ntunerec.
Vine la tine-aducînd, Palinure, tu nevinovate,
Jalnice visuri[2]. Stătea-nșelător pe podul corăbii
Zeul, cu Phorbas[3] asemeni, vorbind chiar în glasul lui Phorbas:
„Marea de sineși, născute din Iasius, vă cîrmuie flota,
Vîntu-i domol și mereu; ai vreme și tu de repaos.
Culcă-te-acum și mai cruță de munci obositele gene;
Însumi puțin, pînă-atunci, voi sta-nlocuindu-te cîrmei."
Ochii de-abia ridicîndu-i de somn[4], a răspuns Palinurus:
„Vrei să mă-nveți tu pe mine-a cunoaște fățarnicul mării
Zîmbet și liniștea ei? Pe mine, să cred într-un monstru?
Vîntului plin de-nșelări — cum altfel! — să-l las pe Aeneas,
Cerului carele-ades m-a-nșelat pe furiș cu seninu-i?"
Astfel de zise-a vorbit și strîns s-alipește de cîrmă,
Nici nu și-o lasă din mîni și calea și-o cată pe stele.
Însă cu ramura lui, cea-n rîul lethaeic[5] muiată
Și-n somnoroasele valuri de Styx[6], îl stropește pe tîmple.
Dînsul se luptă, dar blînd amețeala-l cuprinde pe-ncetul.
Iată, de-abia i-a răzbit prin trup furișatul răpaos,
Cînd, împingîndu-l de sus, cu scîndura ruptă din podul
Vasului slab și cu cîrmă cu tot, îl izbește-n adîncuri
Rostogolindu-l, pe cînd el striga pe tovarăși degeaba.
Aripi apoi întinzînd[7], zburat-a-n adîncuri de zare.
Nu mai puțin cu vegheare[8] pe mări își alunecă flota
Drumul, ferit de Neptunus, și fără de frică se duce,

[1] *Somnus*, zeul somnului în mitologia romană, era fiul Nopții *(Nox)*, frate geamăn cu Moartea *(Mors)* și tatăl Viselor *(Somnia)*.
[2] *O somnolență funestă*, care-l va duce la pieire.
[3] Personajul apare în *Iliada*, ca tată al lui Ilioneus.
[4] Nu de somn, ci pentru că atenția îi era absorbită de manevrarea cîrmei.
[5] Lethe, unul dintre rîurile Infernului, aducea uitarea. Numai astfel zeul somnului îl poate sili pe devotatul Palinurus să-și abandoneze datoria; se reliefează aici ideea că un destin mare nu se poate împlini decît cu prețul unor dureroase sacrificii.
[6] Textual: *și căreia Styxul îi dăduse putere adormitoare;* Vergilius atribuie aici rîului morții din Infern proprietatea rîului Lethe.
[7] Somnul, care era adesea reprezentat cu aripi la tîmple sau în păr.
[8] *În siguranță.*

Trece pe-aproape de stînci, de Sirene[1], de malul cu peșteri
Greu de trecut oarecînd[2] și alb de mulțimea de oase;
Asprele stînci vuietau îndelung, răzbătute de valuri.
Tatăl[3] acolo, simțind că se zbuciumă vasul întruna,
Fără cîrmaci, îl conduce el însuși prin spumegul nopții[4],
Trist și gemut și cu suflet jălit de durerea-ntîmplării.
„Prea cu vegheare-ncrezutule-n ceruri senine și-n vînturi,
Gol[5] în pămîntul străin, Palinure, de-a pururi zăcea-vei!"

[1] Se spunea despre Sirene (a căror înfățișare de păsări cu chip de femeie este adesea reprezentată pe vasele antice) că locuiau pe o insulă din apropiere de Napoli, unde corăbierii, atrași de vraja cîntecului lor, își găseau moartea; sortite să trăiască pînă cînd un muritor le va rezista, ele ar fi fost metamorfozate, după trecerea lui Ulise *(Od.*, XII), în stînci. Mai tîrziu, urmînd tradiția pitagoreică și platonică (vezi celebra interpretare cosmologică din Platon, *Rep.*, X, 617 b), s-a scris o întreagă literatură hermeneutică în jurul acestui mit, modificîndu-i fundamental sensurile primare.

[2] *Cîndva.*

[3] Aeneas.

[4] *Prin undele întunecate de noapte.*

[5] *Neîngropat.* Moartea pe un pămînt străin și lipsa mormîntului constituiau o dublă nenorocire.

CARTEA A VI-A

Astfel vorbește[1] cu lacrimi și cîrmele flotei le-ntoarce,
Lunecă-n urmă și-ajunge la malul euboic, la Cumae[2].
Vasele ciocul spre larguri îl au[3]; cu dintele trainic
Doarme cătușa-n[4] adînc. Și stau boltuite la maluri
Vasele-n șir îndesat. Cutreieră malul hesperic
Tinerii veseli[5], cătînd o seamă dintr-înșii sămînța
Focului celui ascuns prin vinele cremenii; și-alții
Deset de codri răpesc[6]; dau nume la rîuri aflate[7].

Însă, cucernic, Aeneas s-a dus pe colina cu templul
Naltului Phoebus; și-n urmă departe-n adîncile peșteri
Ale grozavei Sibylle, pe care și-n gînduri și-n vorbe
Zeul din Delos[8] o-nspiră și-i face fățiș[9] viitorul.

[1] Aeneas.

[2] Colonie a orașului Chalcis din insula Eubeea, fondată în sudul Italiei în sec. VIII î.e.n., mult după venirea troienilor; era importantă pentru că de aici civilizația greacă începuse să pătrundă la Roma.

[3] *Îl întorc.* Acostaseră cu prorele spre mare, pentru a fi pregătite să-și reia călătoria.

[4] *Ancora* (cf. ms. 2921, f. 461).

[5] *Nerăbdători, tinerii / dau năvală pe țărmul hesperic* (italic).

[6] *Străbat în grabă.*

[7] *Își arată unii altora rîurile pe care le descoperă.* Vioiciunea tabloului se acordă cu sentimentul de eliberare și curiozitate al pribegilor care, în sfîrșit, au descoperit pămîntul promis.

[8] Apollo. Templul său de pe vîrful muntelui din Cumae, pe care legendele îl considerau operă a lui Daedalus și pe care Augustus îl restaurase, era celebru.

[9] *Îi dezvăluie.*

Iată-i, spre Trivia[1] merg, în dumbrăvi cu palatul[2] de aur.
Daedalus — astfel e zvonul — fugind din regatul lui Minos
Pe-aripi ușoare, 'ndrăzneț cutezînd să despice văzduhul,
Ne-ndătinatul său drum[3] zburîndu-l spre Ursa ghețoasă[4],
Stete la urmă din zbor deasupra cetății chalcide.
Unde fusese ţărînii redat, el, Phoebus, acolo
Aripi ușoare-ți jertfi, rădicîndu-ți puternicul templu[5].
Androgeos e la-ntrare, murind; și născuții din Cecrops[6],
Bieții, pe șapte flăcăi, o pedeapsă tirană-n tot anul
Dîndu-i zălog[7]; iar în chip stau urnele sfinte-ale sorții.
Gnosice[8] maluri din mări se ridică dincolo și-n maluri
Dragostea plină de scîrbă c-un taur se vede și biata
Scoasă din minți, Pasiphae, și neamul de-amestec și monstrul
Taur, din Minos născut[9]: un semn al scîrboaselor[10] patimi.

[1] *Spre dumbrava sacră a Triviei* (Hecate, ipostaza infernală a Dianei).

[2] *Templul.*

[3] Zborul, lucru cu totul neobișnuit.

[4] Spre nord, adică spre Cumae (care se afla, de fapt, la nord-vest de Creta).

[5] Ca ex-voto.

[6] Primul rege al Atenei transmis de tradiția legendară.

[7] După maniera alexandrină a descrierii unor opere de artă, Vergilius înfățișează aici (adăugînd, ca de obicei, un accent patetic) scenele sculpturale ce împodobeau ușile templului lui Apollo, reprezentînd evenimente la care participase Daedalus: Androgeos, fiul lui Minos, ucis de atenieni după ce învinsese la toate întrecerile atletice din cadrul Panathencelor; cei șapte băieți și șapte fete destinați jertfirii pentru Minotaur, tribut uman anual impus de Minos Atenei (după ce o subjugase), drept răzbunare.

[8] Cretane.

[9] Textual: *Și progenitura corcită, jumătate om, jumătate taur.* Minotaurul se născuse din Pasiphae, soția lui Minos, și un taur. Legenda trebuie pusă în legătură cu taurul sacru căruia în Creta minoică îi era dedicat un cult și a cărui efigie (om cu cap de taur) o poartă monedele descoperite la Cnossos.

[10] *Nelegiuitelor.*

Colo-i ciudatul palat[1], cu nedescurcatele drumuri;
Însă, cu milă văzînd pe regina răpusă de patimi[2],
Daedal dezleagă-nșelarea cărării-ncurcate-a zidirii,
Căci stăpînește prin fir încîlcitele drumuri. La totul
Dacă lipsit-ar fi plînsul, avut-ai fi, Icarus, parte;
Tatăl de două ori vru să-ți închipuie-n aur căderea,
Mîna de două ori însă-i căzu[3]. Și pe toate de-acolo
Dînșii doreau să le poată vedea, dar trimisul Achates
Vine-nsoțit de-a lui Phoebus și-a Triviei sfîntă fecioară,
Fata lui Glaucus, Deiphobe,[4] vorbe rostind lui Aeneas:
„Rege, nu-i timpul acum să ne-oprim la priveliști de-acestea!
Șapte să-njunghii tu junci din turma cea fără prihană[5],
Zeilor, asta s-o faci, și șapte mioare pe-alesul[6]."
Astfel i-a zis lui Aeneas; și, fără de preget, bărbații
Toate-n plinire le duc; și-n templu ea cheamă troienii.
Gurile peșterii zac scobite-n puternica stîncă;
Mergi înăuntru pe-o sută de guri și pe-o sută de ganguri[7],
Vuiete-o sută vuiesc în adîncuri, din gura Sibyllei.
Dînsul la-ntrare-a sosit, iar fecioara: „Tu-ntreabă-ți ursita!",
Zice, și: „Zeul, e zeul, oh iată-l!" Și-acolo, la-ntrare,
Pînă-a vorbit, nici roșeața-n obraji și nici chipul același

[1] Labirintul.

[2] *De o mare iubire.* Textul se referă la Ariadna, fiica lui Minos, care, îndrăgostindu-se de Theseus, fiul regelui Atenei, venit să ucidă Minotaurul, îl ajutase, la sfatul lui Daedalus, să iasă din Labirint, cu ajutorul celebrului fir.

[3] Din cauza durerii, a cărei intensitate este puternic sugerată prin cezură.

[4] Sibylla, din care Vergilius face o fiică a zeului marin Glaucus, el însuși înzestrat cu darul profeției. I se atribuie în acest pasaj o dublă calitate: preoteasă a lui Apollo (deci interpretă a oracolelor) și preoteasă a Hecatei, postură ce explică, prin funcția de păzitoare a intrării în Infern, rolul ei de călăuză a lui Aeneas în lumea umbrelor.

[5] Care n-au fost puse încă la jug.

[6] *Alese după datină.*

[7] Descrierea lui Vergilius a fost confirmată de cercetările arheologice; una dintre numeroasele grote de pe muntele din Cumae, aflată chiar sub templul lui Apollo, se deschide, după un lung coridor, într-o sală vastă, din care se ramifică nenumărate galerii; după unele mărturii din antichitate, în afară de vasta sală unde se aflau trei bazine de purificare, se mai afla o încăpere retrasă, în care, așezată pe un scaun înalt, Sibylla transmitea oracolele.

Nu-i rămăsese, nici păru-mpletit; i se zguduie pieptul
Şi-inima-n piept i se zbate turbînd; şi mai naltă ea pare,
Glasul nu-i sună ca glas omenesc şi ea simte răsuflul
Zeului care venea.[1] „Tu pregeţi rugarea cu voturi[2],
Zice, troiene, tu pregeţi? Dar nu se deschid mai nainte[3]
Porţile mari în locaşul cel groaznic[4]!" Cu vorbele-acestea,
Fata tăcu. Şi prin oase troienii simţiră, ca gerul,
Groază cu tremur. Şi iată, din suflet Aeneas se roagă:
„Phoebus, tu-n veci milostive cu mult încercata-ne Troie!
Cel ce lui Paris şi mîna i-ai dres-o[5] şi lancea dardană,
Ca să pătrundă-n născutul din Aeacus[6]! Mări ce-nconjoară
Late pămînturi bătut-am, de tine condus, şi văzut-am
Neamul massylic, departe, şi coastele-ncinse de Syrte.
Iată-mă-ajuns şi la malul italic, în urmă, la malul
Cel fugător[7]. Ce duşmană ne-a fost ursita de-a pururi[8]!
Dar se cuvine să fiţi milostivi cu poporul pergamic,
Zei şi zeiţe, voi toţi cei cu pizmă pe Troia şi-naltul
Nume dardanic! Şi tu, preoteasă, şi tu, ştiutoarea
Celor ce-or fi, te rugăm (nu cer stăpîniri nemenite
Mie de sorţi), să ne dai[9] locuinţe statornice-n Latium,
Zeilor noştri fugari şi-azvîrliţilor oameni ai Troiei.
Hecatei temple din marmură-atunci şi lui Phoebus clădi-voi[10];

[1] Transfigurarea preotesei în delir, căreia suflul divin îi dă caracteristici supraumane, ca şi straniile şi înfricoşătoarele ecouri ale peşterii „cu o sută de guri", pregătesc atmosfera misterioasei experienţe de iniţiere, coborîrea *(gr. katabasis)* în lumea subterană.

[2] *Cu făgăduieli.*

[3] Înainte de a te ruga.

[4] În original: *attonita domus* — locaşul cutremurat şi în acelaşi timp inspirator de spaimă religioasă, la apropierea divinităţii; epitetul, aplicat la grotă, capătă o putere de expresie cu atît mai mare cu cît în mod obişnuit se aplică numai oamenilor.

[5] *I-ai îndreptat-o.*

[6] Bunicul lui Ahile. Săgeata otrăvită cu care Paris îl ucisese pe Ahile fusese dirijată de Apollo.

[7] Care fugea mereu de ei, la care nu puteau ajunge.

[8] *Fie ca soarta troiană ce ne-a urmărit să sfîrşească aici!*

[9] Sibylla nu le putea oferi decît profeţia şi aceasta îi şi cere Aeneas, dar pe un ton imperativ.

[10] Aluzie la templul ridicat de Augustus pe Palatin în onoarea lui Apollo şi a Dianei.

Mari sărbători voi lega și menite pe numele Phoebus[1].
Ție chiar, nobil locaș statori-ți-vom în țările noastre[2],
Unde voi pune și sorți, o Sibyllo, și taine și toate
Cîte le-ai spus tu poporului meu și, spre tîlc, statori-voi
Preoți.[3] Dar numai să nu-mi statorești tu cîntarea pe frunze,
Ca să nu zboare prin cer, risipite de-a vîntului grabă;
Cîntă-mi cu gura, te rog!"[4] Și cuvintelor piedică pus-a.
Însă neliniște-avînd întruna de Phoebus[5], Sibylla
Spumegă-n zbucium gemînd, doar poate să-și scuture zeul
Cel îndărătnic, din piept; dar zeul, întruna, mai groaznic
Gura-i înstrîmbă-mblînzind răzvrătitul ei suflet și-o fierbe[6].
Grabnic, o sută de porți își deschide locașul puternic,
Toate de sine[7], și-aduc la larguri[8] răspunsul Sibyllei:
„Grele-nduraseși, Aeneas, nevoile mării, pe toate.
Însă te-așteaptă mai grele pe-uscat. În pămîntul italic[9]
Iată-i, dardanii sosesc; alungă tu frica din suflet!
Însă dori-vor să nu fi venit! Războaie cumplite
Văd eu, războaie, și groaznic cum spumegă Tibrul de sînge
Simois n-o să-ți lipsească, nici Xanthus și lagărul doric[10];
Ager și-n Latium tu vei găsi pe-un Achilles, pe-al doilea,

[1] Tot Augustus restaurase jocurile în cinstea lui Apollo *(Ludi Apollinares)*, instituite de către senat în timpul celui de-al doilea război punic.

[2] În țara stăpînită de mine.

[3] Cărțile sibiline, inițial păstrate în templul lui Iupiter de pe Capitoliu, fuseseră reconstituite, în urma unui incendiu, și depuse de către Augustus în templul lui Apollo.

[4] Cf. III, 445—453.

[5] Luptîndu-se cu zeul, nesupusă încă.

[6] *Și o domină*, o supune.

[7] Ușile se deschid de la sine, printr-o mișcare spontană și miraculoasă, atinse de aceleași efluvii divine.

[8] *Poartă prin aer.*

[9] Originalul precizează: *în ținutul Lavinium-ului;* este prima dată cînd un oracol îi indică lui Aeneas locul precis în care se va stabili.

[10] Textul exprimă ideea că războaiele pe care troienii le vor purta pe pămîntul italic vor fi la fel de crîncene ca și cel cu grecii.

Tot din zeiță născut[1]. Iar Iuno, potrivnica Troiei,
N-o să vă piardă din ochi, cînd tu, rugător, în nevoie
Multor popoare cu plînset și-orașelor milă vei cere.
Iarăși isca-se-va răul din cearta femeii, din cauza
Prietenei voastre, și iarăși din patul străin.[2]
Însă tu nu te lăsa, ci mergi mai cu suflet spre țintă,
Pe-unde-ți va face menirea cărări. Începutu-nălțării,
De-unde visezi mai puțin, din orașul cel graic[3], veni-va."
Astfel din largul ponor rostește Sibylla din Cumae,
Cîntă-ndoielnice spusuri[4] și urlă din peșteri și vorbe
Limpezi le spune-n amestec cu tulburi[5], căci astfel de frîne
Scutură-i Phoebus nebunei și-n pieptu-i cu bolduri străbate.
Dar potolindu-și mînia[6] și gura stingîndu-și spumarea,
Zise-i eroul Aeneas: „Fecioară, din multele-amaruri,
Nu mi s-arată nici unul ca nou și fără de veste!
Toate de mult le-am pătruns, chibzuindu-le-n suflet pe toate.[7]
Una te rog: cum aud, intrarea în Orcus[8], la domnul

[1] Aluzie la Turnus, căpetenia rutulilor, viitorul adversar al lui Aeneas.

[2] Textual: *Cauza unei nenorociri atît de mari pentru troieni va fi din nou o femeie străină, / din nou o căsătorie străină.* Lavinia, mai întîi logodnica lui Turnus, apoi soția lui Aeneas, este comparată cu Elena, ambele cauzînd războiul din același motiv.

[3] Orașul arcadianului Euandrus, ridicat pe Palatin (vezi cartea a VIII-a).

[4] *Cumplitele taine ale oracolului.*

[5] Oracolele lui Apollo erau renumite pentru sensurile lor echivoce, pentru învăluirea enigmatică a cuvintelor, trăsătură datorită căreia grecii îl supranumiseră pe zeu *Loxias* (piezișul).

[6] *Delirul profetic.*

[7] La îndemnul stoic al Sibyllei (v. 95—96), Aeneas răspunde cu o fermitate stoică pe care Seneca *(Epist.*, 76) o va cita ca atitudine a înțeleptului; cuvintele sale exprimă atît maturizarea prin reflecție (asupra propriei experiențe) cît și încrederea și siguranța insuflate de contactul cu pămîntul destinat.

[8] În Infern.

Morții, pe-aici e, și balta cea neagră[1] din Acheron scursă;
Voie tu dă-mi[2] să m-apropii de scumpul meu tată, de dînsul,
Drumul pe-aici mi-l arată și-ntrările sfinte deschide-mi.
Bietul! Pe umeri l-am smuls din foc și din goana de suliți
Cea năvălită spre noi, din mijlocul morții cumplite;
El, ca tovarăș de drum, îndurat-a pe-adîncuri de mare
Toate-ale mărilor trude și spaimele cerului toate,
Slab și cu vîrsta-ntrecut și dincolo de marginea sorții[3].
Iată, cu ruga sa viu; să m-apropii de pragul acesta,
Dînsul mi-a spus-o cu limbă de moarte[4]. De fiu și de tată
Fie-ți dar milă, te rog, iubito[5] (căci totul ți-e-n voie,
Hecate nu de-n zadar ți-a dat stăpînirea pe codru-i[6]).
Dacă și-Orpheus a putut să-și recheme pe moarta soție
Numai prin tracicul cînt al citharei, gemîndu-l pe coarde[7],
Dacă de moartea pe rînd[8] pe Castor scăpatu-l-a Pollux,
Calea bătînd-o cu dusul și-ntorsul întruna... de-Alcides[9]
Ce să mai spun, de Theseus! Strămoș mi-e și mie doar Joe[10]!"
Astă rugare-o vorbi și-altarul în brațe-l cuprinde.
Iar preoteasa i-a zis: „Troiene, vlăstare zeiască,

[1] Lacul vulcanic Avernus, despre care se presupunea că ar fi fost alimentat de apele riului infernal Acheron, se afla în zona Cumei. Vaporii de sulf emanați de numeroasele fisuri ale craterului, flăcările ce se vedeau uneori ieșind din sol, pustietatea locului, au dus la credința populară că între acest crater și lumea subterană ar exista o misterioasă comunicare.

[2] *Fie-mi îngăduit.*

[3] Mai mult decît îi permiteau puterile și vîrsta.

[4] Nu cu limbă de moarte i-a încredințat Anchises această misiune, ci după ce murise, în viziunea din cartea a V-a, v. 721—734.

[5] Venerabilo, binefăcătoareo *(alma)*.

[6] *Pe dumbrăvile sacre ale Avernului.*

[7] Aluzie la coborîrea în Infern a celebrului cîntăreț trac, în căutarea soției sale, Eurydice. (Cf. *Georgice*, IV.)

[8] *Prin moartea alternativă.* Castor și Pollux, vestiți prin marea afecțiune ce-i lega, erau fiii Ledei, primul avînd ca tată un muritor (Tyndareus), celălalt pe Iupiter; nesuportînd moartea fratelui său muritor, Pollux obține de la Iupiter permisiunea de a-și petrece împreună timpul, șase luni în cer, șase în Infern.

[9] Hercule. Și el și Theseus coborîseră în Infern.

[10] Exemplele de coboriri în lumea subterană, ca și invocarea originii sale divine, sînt tot atîtea argumente cu care Aeneas vrea s-o convingă pe Sibyllă să-l conducă acolo.

Fiu din Anchises născut, uşor e să mergi în Avernus;
Poarta lui Pluto cel negru deschisă-i şi ziua şi noaptea.
Însă ieşirea la lumea de sus şi re-ntoarcerea-n lume,
Asta e greul şi răul[1]. Puţinii pe care-i iubeşte
Iupiter domnul, pe cari-i ridică la stele virtutea,
Pot; şi născuţii din zei. Pădurile-nchid de tutindeni
Calea[2]; cu negru trestiş şi cu bălţi o-ngrădeşte Cocytus[3].
Dar de te mînă-ntr-atîta voinţa şi dorul te-alungă[4]
Styxul şi-ncolo şi-ncoace să-l treci şi de dată-ndoită[5]
Tartarul negru să-l vezi, de-ţi plac aşa fapte nebune,
Iată ce-i zorul dintîi: o creangă cu frunzele de-aur
Creşte-n umbrosul copac, şi de-aur mlădiţele-i zvelte,
Sfîntă Iunonei din Iad[6]. Dar codri sălbateci ascund-o,
Văi nepătrunse-o-nvelesc în nestrăbătut întunerec.
Însă-n adîncul de jos al lumii nu-i chip de-a răzbate
Pînă nu rupi din copac vlăstarea cu mugurii de-aur;
Asta Proserpina-o cere, frumoasa, ca dar ce-şi alese
Însăşi. Iar dacă dezbini tu pe-ntîia mlădiţă, deodată
Licură-a doua şi cresc foiţele-aceluiaşi aur.
Tu ştiriceşte-aşadar[7] cu privirea şi, cînd vei găsi-o,
Rupe-o cu mîna[8]. Căci dînsa cu drag şi de sine-ţi urmează,

[1] *Şi primejdia.*

[2] Regiunea intermediară între intrarea subterană şi împărăţia lui Pluto.

[3] Cocytus („Rîul plîngerii"), înconjurînd Tartarul şi amestecîndu-şi apele cu cele ale Acheronului, formează mlaştinile Styxului.

[4] *Te-mboldeşte.* (ms. 2921, f. 476: *te mînă).*

[5] De două ori — acum şi după moarte, cînd umbra ar fi coborît inevitabil în Infern.

[6] Consacrată Proserpinei, regina Infernului. Vergilius operează aici un multiplu transfer (ce a stîrnit semne de întrebare): creanga de aur era atribuită cultului Dianei, asimilată cu Hecate, la rîndul ei asimilată (aici) cu Proserpina şi Proserpina cu Iuno (într-o ipostază — sau echivalenţă — chtoniană). Esenţială rămîne, însă, calitatea în care este invocată zeiţa; s-ar putea ca intenţiile poetului să se încadreze în sistemul despre care vorbeşte J. Carcopino: zeii intervin adesea la Vergilius doar ca *încarnaţii* sau *simboluri*, reprezentînd cîte un aspect al unei substanţe divine unice, absolute, acelaşi aspect putînd fi exprimat la rîndul lui de mai mulţi zei, cu nume diferite, dar cu atribuţii identice.

[7] *Iscodeşte.*

[8] Ritualul interzicea folosirea metalului, ce ar fi îndepărtat de ramură proprietăţile magice.

Dacă ți-e scrisul s-o rupi; dar altfel, cu nici o putere
N-o s-o dezbini și degeaba cercare-ai s-o tai tu cu fierul.[1]
Dealtfel îți zace pe maluri amicul cel fără suflare[2]
(Nici nu visezi!), pîngărind întreaga ta flotă prin moarte-i[3],
Pînă ce sfat tu ne ceri, zăbovind în ponoare la mine.
Du-te și-ngroapă-l dintîi și-nalță-i locașul de-odihnă,
Taie-i și mieii cei negri, ca-ntîiul prinos al spășirii;
Stygicii codri prin care viu nimeni nu poate să treacă,
Astfel vedea-i-vei[4]." A zis și-nchisa ei gură-amuțește.
Însă cu ochii plecați și umezi de jale, Aeneas
Pleacă-ndărăt din ponor și-n suflet ascunsele drumuri
Trist le măsoară cu gîndul. Și-alături iubitul Achates
Vine și el, scufundat într-aceleași nevolnice gînduri.
Multe de toate vorbesc, schimbînd între dînșii cuvîntul:
Cine-i tovarășul mort, văzut de Sibylla, pe cine
Au să-l îngroape?... Venind la sterpele maluri, în urmă,
Văd pe Misenus, ah, văd pe născutul din Aeol, de-o moarte
Jalnică, bietul, răpit; Misenus cel care, prin cîntec,
Lupta s-aprindă știa, ca nimeni al doilea, și-n arme
Oameni să-mbrace[5]! Mult timp lui Hector fîrtat îi fusese,

[1] Legenda despre creanga de aur, de origine italică și comparabilă cu unele legende celtice, a rămas, cu toate cercetările savante, învăluită în obscuritate. E. Norden și alți comentatori au încercat s-o identifice cu vîscul (de asemenea venerat ca plantă magică), dar faptul că Vergilius *o compară* cu vîscul (v. 205) infirmă această ipoteză. Enigmatică rămîne și funcția crengii de aur în legătură cu lumea infernală; o ipoteză, pe care textul ne-o sugerează, este de a vedea în ea un atribut al inițierii (coborîrea însăși avînd o valoare inițiatică), la care nu pot accede decît cei capabili de o evoluție spirituală. (Acest sens ermetic pare să fie preluat de Sadoveanu, într-o altă desfășurare, în romanul *Creanga de aur.)*

[2] Textual: *Pe lîngă aceasta, corpul unuia dintre prietenii tăi zace neînsufleți.t.*

[3] Prezența unui cadavru neîngropat contaminînd locul și oamenii cu impuritatea, făcea necesare ceremonii expiatorii.

[4] Ca și Palinurus, Misenus este o victimă expiatorie. (Comentatorul antic Servius afirmă că orice legătură cu lumea infernală era condiționată de moartea unui om, ceea ce corespunde concepțiilor arhaice despre necesitatea sacrificiului uman în anumite împrejurări, tradiție a cărei cruzime Vergilius o atenuează, printr-o moarte survenită spontan.)

[5] Să-i incite la luptă.

Coiful și scutul și lancea lui Hector ducînd-o în luptă[1].
Însă de cînd jefuit-a lui Hector trufașul Achilles
Zilele-n luptă, ca soț s-alipise Misenus, voinicul,
Prințului troic, nevrînd să urmeze pe-un om mai nevrednic[2].
Scoica cea goală vuia din gură-i pe-al mărilor luciu,
Zeii, nebunul, adesea chemîndu-i la-ntrecere-n cîntec.
Însă, pîndindu-l pe mări (de-i bine să credem[3]), rivalul
Triton îl prinse-ntre stînci, tîrîndu-l în spumegul mării.[4]
Astfel în juru-i boceau, tînguindu-se-n hohot cu toții[5],
Însă mai jalnic Aeneas. În urmă, porunca Sibyllei
Ei, lăcrămați, o-mplinesc cu grăbire: din arbori altarul
Arderii dînșii-l gătesc, ridicîndu-l spre ceruri în pripă.
Merg în bătrîne păduri, în bătrîne culcușuri de fiară;
Brazii cu vuiete cad și-n paltin[6] dă vuiet toporul,
Bîrne de frasin troznind le despică măciuca și crapă
Trunchiuri bătrîne; din culmi se răstoarnă molizii[7] năpraznici.
Însuși Aeneas, pe soți cu vorba mustrîndu-i[8], zorește
Lucrul, tutindeni fiind și-n mînă cu-aceleași unelte.
Jalnic[9], cu ochii pierduți prin codrul cel fără de margini,
Stat-a pe gînduri Aeneas și zise cu rugă din suflet[10]:
„Dacă-am putea să găsim copacul cu ramura de-aur,
Creanga-ntr-atîta desiș! Căci totul, Misenus, vai, totul
Sfînt adevăr a cîntat pînă-aici profeteasa, de tine."
Vorba de-abia o rosti și iată, din ceruri, porumbii
Gemeni, aproape zburînd sub ochi lui Aeneas, s-așază

[1] Textual: *Și, alături de Hector, / înfrunta luptele, vestit și ca trompetist, și ca mînuitor de lance.*

[2] *Neurmînd astfel o soartă mai puțin vrednică.* (Aeneas este, deci, comparabil cu Hector, cel mai viteaz dintre troieni.)

[3] *Dacă acestea merită să fie crezute*, cuvinte ce reflectă scepticismul poetului față de astfel de concepții religioase.

[4] Scoica era un atribut al lui Triton. Ca și alți eroi mitici care s-au încumetat, în orgoliul lor, să se ia la întrecere cu zeii, stîrnindu-le gelozia, Misenus este pedepsit.

[5] Scenă de lamentație funebră, specifică înmormîntărilor romane.

[6] *Stejar.*

[7] *Frasinii.*

[8] *Îndemnîndu-i.*

[9] *Cu inima plină de tristețe.*

[10] *Rugîndu-se întîmplător* (pe neașteptate). Ruga lui Aeneas, care venise în pădure cu alt scop decît cel de a căuta creanga de aur, îi este inspirată aproape fără voie, printre multele gînduri ce-l preocupau.

Jos, pe pămîntu-nverzit. Îndată cunoaște viteazul
Sfintele paseri, de Venus trimise[1], și vesel se roagă:
„Dacă vreun drum e pe-aici, arătați-l! Prin aer cu zborul
Voi îndreptați-mă-n crîng, la ramura care-și aruncă
Umbra pe huma mănoasă. Tu, mamă zeiță,-n nevoie
Nu mă lăsa!" Și, rostind, el își face zăbavă din umblet[2];
Cată la paseri, cercînd după semne ce drum au s-apuce.
Ele, cu zborul pe jos, de ici pînă colo s-avîntă,
Ca să le poată mereu urmări, să le aibă-n vedere.
Peste prăpastie-ajungînd, la plinul de aburi Avernus,
Ele s-aruncă-n văzduh și despică seninele-ntinderi
Și pe doritul copac se lasă deodată-amîndouă,
Unde prin crengi cenușii străluce mlădița de aur.
Astfel precum, în păduri, prin gerul iernatec e vîscul
Verde la frunze, pe care n-ar vrea să le aibă copacul[3],
Și cu roșcatul său rod mlădițele zvelte le-ncinge,
Tot de-o făptură[4] era, pe stejarul cel plin de-ntunerec,
Aurul verde și-n vînt dau frunzele sunet de aur.
Repede-apucă mlădița și lacom pe cea tremurată[5]
Dînsul o rupe, plecînd îndărăt în locașul Sibyllei.
Însă-ntr-aceea, la mal teucrii boceau pe Misenus,
Nemulțumitei[6] cenușe plătindu-i prinosul din urmă.
Rugul, dintîi, îl clădesc bogat în rășină, din multe
Despicături de molid, și-i pun împletite pe margini
Veștede[7] frunze și-n jur răsădesc chiparoșii cei jalnici[8];
Albe de-oțel[9] ei pe rug pun armele, drept o podoabă.

[1] Porumbelul era consacrat Venerei, care răspunde, astfel, rugăciunii.

[2] *Rămîne nemișcat*, atitudine a augurului după rugăciune (cf. Servius.)

[3] *Care crește pe un arbore străin* (vîscul fiind o plantă parazită).

[4] *La fel.*

[5] *Cea care întîrzia să se desprindă;* aceasta era numai impresia lui Aeneas, precizare ce-i pune în relief nerăbdarea.

[6] *Nepăsătoarei.* Sentiment al inutilității, exprimat adesea de epitafurile romane.

[7] *Întunecate la culoare*, în semn de doliu. Toate detaliile pasajului constituie descrierea amănunțită a ceremonialului funerar roman.

[8] *Chiparoșii funebri.*

[9] *Strălucitoare.* Armele și obiectele prețioase erau depuse pe rug și arse odată cu defunctul.

Unii uncropul[1] aduc în căldări ce de clocot revarsă
Apele lor și pe mort îl scaldă, cu miruri ungîndu-l.
Vaiet e-n jur.[2] Și pe-un pat ei așază pe mult jăluitul,
Mantă de purpură-ntind pe deasupra, sfințitele haine,[3]
Alții puternicul pat îl ridică cu gemet pe umeri —
Jalnic oficiu! Și-apoi, urmînd obiceiuri străbune,
Faclele-aprinse le țin întoarse-mprejuru-i[4]. Tămîia
Fumegă tristă, și smirna, și licură-n candeli uleiul[5].
După ce toată-a căzut cenușa și focul se stinse,
Restul îl udă cu vin și cu săruri ce sug îl presară[6].
Oasele-n vasul de fier[7] le-ascunde-adunate Corynaeus;
Dînsu-nconjoară pe soți de trei ori cu olul de-aghiasmă[8],
Rouă pe dînșii stropind cu crengi din măslinul ferice[9],
Binecuvîntă-i[10] pe toți și rostește chemarea din urmă.
Blîndul Aeneas apoi un mormînt fără seamăn ridică
Mortului; pune-i la cap și lancea[11], și cornul, și vîsla,
Colo sub muntele-nalt; Misenus de-atunci se numește
Muntele-acela, păstrînd eternul său nume prin veacuri[12].
Ei după-aceea-mplinesc cu zorire porunca Sibyllei.
Peșteră-acolo era, despicată-n adîncuri, ponoare
Largi, apărate-mprejur de pustiile lacuri[13], de codri

[1] Apa fiartă.

[2] Bocetul ritual, oficiu îndeplinit de obicei de bocitoare speciale *(praeficae)*, aici — de troiene.

[3] „Purpura, la funeralii, rămăsese simbolul și succedaneul sîngelui victimelor umane care, în timpuri primitive, erau jertfite cu această ocazie" (Guillemin).

[4] Textual: *Și, cu capetele întoarse, țin torța sub rug;* atitudine rituală a aprinderii rugului funerar.

[5] Textual: *Ard grămezi de tămîie, carnea victimelor și craterele cu uleiul vărsat din ele.*

[6] Textual: *Spală cu vin rămășițele și cenușa fierbinte, care-l absoarbe.*

[7] *Urna de aramă.* Uzaj străvechi, întîlnit și în poemele homerice.

[8] *Apa lustrală.*

[9] Aici cu sensul de *roditor.*

[10] *Îi purifică.*

[11] *Însemnele,* adică *trompeta și vîsla,* simbolizînd ocupațiile din timpul vieții.

[12] Capul Misenus (azi Punta di Miseno), situat la vest de Puteoli. Servind explicării unui nume geografic, episodul Misenus se înscrie printre legendele etiologice (ca și Palinurus sau Caieta).

[13] *De un lac negru.* Este vorba de Avernus, pe malul căruia va avea loc scena magică a sacrificiului premergător coborîrii în Infern, într-o grotă care nu trebuie confundată cu cea a Sibyllei.

Plini de-ntunerec; pe-acolo n-aveau o putință s-alerge
Nepedepsite nici paseri în grabnice zboruri, căci astfel
Aburi[1] din negrele guri își urcă-amețeala spre ceruri.
/Locul, de-aceea, de greci e numit cu nume de-Aornon[2]./
Patru juninci, cu părul ca noaptea de negru, acolo
Rînd le pusese Sibylla, vărsîndu-le vinul pe frunte.
Fire le smulse de păr, pe cele mai lungi, dintre coarne,
Toate, ca-ntîiele vrăji[3], azvîrlindu-le-n sfintele flacări.
Lung pe stăpîna din cer[4] și din iaduri, pe Hecate, o strigă.
Alții din ugere mulg și vasele iau în primire
Lapte-aburind.[5] Și cu spada străpunge chiar însuși
Aeneas
Mielul cel negru, jertfit născătoarei de Furii din Tartar[6].
Ție, Proserpina-apoi, îți sugrumă juninca cea neagră[7].
Pentru stăpînul din Iad el noptatece-altare[8] clădește,
Pune la urmă pe foc de-a-ntregul un taur[9] ca jertfă,
Friptelor lui măruntăi turnîndu-le-uleiuri bogate.
Iată-n alboarea de zori și-n timp ce lumina se varsă,
Urlă pămîntul sub dînșii și munții cu vuiet se mișcă,
Codrul se zbate și-n văi gem urlete, parcă de cîne[10]:
Vine zeița! „Fugiți cei fără chemare, fugiți-mi!“[11]
Strigă Sibylla vuind. „Fugiți-mi departe din codru!

[1] Exalațiile de sulf. Varro menționează fenomenul, iar Lucretius încearcă să-l explice rațional.

[2] „Fără păsări“. Versul este considerat o interpolare.

[3] *Ca primă ofrandă.*

[4] Ipostaza celestă a Hecatei este Luna, identificată cu Diana.

[5] Textual: *Alții înjunghie animalele de jertfă cu cuțitul și string în cupe / sîngele cald.*

[6] Noaptea *(Nox)*, divinitate infernală. În text figurează și sora ei, Pămîntul.

[7] *O vacă stearpă,* pentru că Proserpina nu avea copii. (Cf. ms. 2921, f. 489: *o stearpă junincă.*)

[8] Sacrificiile pentru zeii din Infern aveau loc noaptea.

[9] *Tauri întregi,* care, în astfel de sacrificii, erau arși în întregime. Datorită preciziei detaliilor și a termenilor, această scenă de magie a fost considerată un model al genului.

[10] Haita de câțele sălbatice ce formau cortegiul Hecatei, ale căror urlete anunță, împreună cu semnele terifiante ale cutremurului, apropierea zeiței.

[11] Formulă magică de îndepărtare a neinițiaților.

Însă tu pleacă[1] grăbit și din teacă tu paloșul smulge-l[2],
Suflet îți trebuie-acum și tărie de înger, Aeneas!"
Numai atît[3]. Și năvală turbată dă-n peștera largă.
El, călăuza urmîndu-și, el intră de-asemeni năvalnic.

Zeii puterii, stăpînii pe suflete, umbre-amuțite,
Chaos și Phlegethon tu, voi locuri tăcute-ale nopții,
Fie-mi iertat să vestesc ce-auzit-am acolo, ce-ascunde
Vechiul pămînt în adîncuri și-n noapte, prin voi să descopăr![4]

Merg singuratici prin neguri[5] acum și pe-umbroasele drumuri,
Trec prin ținutul lui Dis și prin goluri și locuri deșerte[6],
Cum la-ndoielnice zări de slabă lumină de lună
Trece-o potecă prin codri, cînd Iupiter îmbrobodește
Cerul cu nori și-n amurg zac toate, pierzîndu-și culoarea.[7]

[1] *Tu vino.*

[2] Pentru a îndepărta spiritele rele (cf. *Od.*, XI, 48).

[3] *Numai atît rosti.*

[4] Prin invocarea zeilor infernali (înlocuind aici obișnuita invocare a muzei la începutul unui episod important), poetul apelează la îngăduința legii divine *(fas)* de a dezvălui misterele rezervate lumii subterane (în care, conform tradiției literaturii eschatologice, el însuși ar fi fost inițiat de către alții — „cele ce-auzit-am"); fără această îngăduință, dezvăluirea ar fi trecut drept sacrilegiu. Tulburătoarea rezonanță a versurilor sporește prin invocarea, odată cu zeii, a întregului tărîm al morții. Chaos, divinitatea primordială, reprezentînd stadiul inițial, amorf, al universului, înainte de crearea lumii, vidul infinit, devenit apoi divinitate infernală, se confundă aici cu Infernul însuși (cf. *Georgice*, IV, 347); Phlegethon (sau Pyriphlegethon) este „rîul de foc" ce înconjoară Tartarul.

[5] Printr-o hypallage devenită celebră, textul original inversează datele primare, aplicînd nopții întunecate epitetul de singuratică *(sola)* și singuraticilor călători pe cel de întunecați *(obscuri)*, conturînd astfel o stranie atmosferă, ce amplifică senzația de apăsare și incertitudine sugerată de ritmul spondaic.

[6] Infernul face impresia pustiei vastități a vidului, pentru că este locuit numai de umbre.

[7] Cu fiecare element descriptiv, senzația de înaintare pe un tărîm nesigur și înfricoșător se accentuează; în lumina spectrală a unei luni incerte, în estomparea contururilor într-o vagă și fantomatică inconsistență datorită pierderii culorilor s-a văzut un „concept negativ la care Vergilius va recurge adesea pentru a reprezenta inexistentul și anorganicul" (Guillemin).

Tocmai în pragul dintîi[1] şi-n gurile Iadului, gloata
Grijilor neiertătoare stătea şi, cu dînsele,-Amarul,
Veştede Boale-mprejur şi plina de chin Bătrîneţe,
Foamea ce-ndeamnă la rele, şi Groaza, şi mult urgisita
Lipsă — grozave vedenii — şi Moartea, şi Truda muncirii,
Somnul, cu Moartea-nfrăţitul, şi lacoma Poftă, ce-n inimi
Naşte păcate; şi plinul de-ucideri, Războiul cel jalnic.
Negre iatacuri de Furii se văd şi Vrajba-ndrăcită:
Părul îi curge ca şerpii, desprins din cordelele crunte[2].
Groaznice ramuri, la mijloc[3], un ulm şi le-ntinde noptatec,
Braţe de sute de ani, şi-acolo deşartele Visuri
Cuibul şi-l au, aţipind cîte-un vis pe sub fiece frunză.
Însă vedenii mai mari şi mai pline de spaimă[4] s-aleargă
Altele multe, sub porţi, Centauri şi Scylle biforme,
Geamăn de-o sută de ori Briareus şi monstrul din Lerna,
Plin de grozav şuierat; şi-narmată cu flacări Chimaera,
Harpii la urmă, Gorgone şi-n trei întrupatul balaur[5].
Prins de cutremur aici şi de-o spaimă cu ţipăt, apucă
Fierul Aeneas şi ţine tăişul întins spre balaur[6];
Dacă nu cumva-i spunea păţita[7] Sibylla că viaţa-i

[1] Vergilius imaginează Infernul într-o compartimentare diferenţiată, corespunzînd simbolic clasificărilor morale, ideilor despre purificare, transmigraţie a sufletelor etc., vehiculate în epoca sa. La începutul primei secţiuni *(vestibulum)* el situează figurile alegorice ale grijilor şi nenorocirilor ce torturează viaţa umană, în a căror enumerare comentatorii au văzut un reflex al sentimentului melancolic ce a marcat societatea romană în urma războaielor civile.

[2] *Cu părul de şerpi prins în panglici însîngerate.*

[3] La mijlocul vestibulului.

[4] A doua categorie o formează umbrele unor celebri monştri mitologici: Centaurii — jumătate oameni jumătate cai, Scylla (multiplicată aici) — femeie cu şoldurile formate din capete de cîini, Briareus — gigant cu o sută de braţe şi cincizeci de capete, Hydra din Lerna — monstru cu nenumărate capete, ucis de Hercule, Chimaera — monstru cu cap de leu, corp de capră şi coadă de şarpe, ucis de Bellerophon, Harpiile — păsări răpitoare cu cap de femeie, Gorgonele — femei monstruoase cu păr de şerpi şi priviri ce împietreau, Geryon — monstru triform cu şase braţe, ucis de Hercule.

[5] *Umbra* lui Geryon, cel cu trei corpuri.

[6] *Spre (arătările) care-i veneau în întîmpinare;* într-un involuntar şi inutil gest de apărare.

[7] Ştiutoarea *(docta)*, epitet dat poeţilor şi profeţilor, consideraţi ca ştiutori a ceea ce pentru restul muritorilor este ascuns.

Flutură fără de trup și că-i aer în chip de nălucă,
Ar fi lovit, spintecînd degeaba cu fierul o umbră.
Drumul acum îl apucă spre rîul cel negru[1] din Tartar;
Tulbure-aici de nămoluri, vîrtejul se-nvolbură-n valuri,
Vîjîie surd, tăvălind spre Cocytus năvalnic nămolul.
Apele-atîtor vîltori vuitoare prin vaduri grozave
Charon le ține, luntrașul zbîrlit în vestminte murdare;
Surele-i țepi i se-ncurcă pe-obraz și-i scapără ochii,
Haina-i atîrnă pe umeri, soioasă, din copcii desprinsă[2].
Luntrea-mpingînd-o cu lunga prăjină, dă vîslelor umblet[3],
Umbre cu sine ducînd în luntrea cea-n fața ruginii.[4]
El e bătrîn, dar voinic și-n multă putere e zeul[5].
Ceata de suflete-acum de pe maluri cu zgomot se-ndeasă[6],
Mame și tineri bărbați și viețile stinse din trupuri
De-ale vitejilor nobili, copii și copile fecioare,
Tineri pe rug aruncați[7] sub ochii părinților jalnici,
Fără de număr! Întocmai, de brumă, la-nceperea toamnei,
Frunzele veștede cad sau, fără de număr, întocmai
Paseri s-adună din văi, cînd frigul în stoluri le mînă
Peste cuprinderi de mări, departe-n mai calde pămînturi.[8]

[1] Acheronul, adevărata graniță a lumii umbrelor, traversat de suflete în barca lui Charon; în *Georgice*, II, 492 acest rîu este calificat drept *avarus*, pentrucă nu înapoiază niciodată prada, cine-l trece nemaiputîndu-se reîntoarce.

[2] *Prinsă într-un nod*, în loc de obișnuita fibulă. Figura luntrașului din Infern, nemenționată de Homer, dar întîlnită la tragicii greci și figurată plastic (de pildă de Polygnotos), amintește, la Vergilius, mai ales de asprimea înfiorătoare a lui Charon etrusc, fără a-i păstra însă atributele (aripi, ciocan, păr de șerpi). Amestecul de sordid și duritate din înfățișarea sa (preluat de Dante în cîntul III al *Infernului*) subliniază o dată mai mult deprimanta tristețe a locurilor.

[3] *O face să înainteze cu ajutorul pînzelor.*

[4] *Cea de culoarea ruginii.*

[5] *Ca un zeu.*

[6] Textual: *Mulțimea de suflete, risipită, se îmbulzește spre maluri.*

[7] *Depuși pe rug*, pentru ritualul incinerării.

[8] Este remarcabilă arta cu care Vergilius creează o atmosferă unică prin asocierea unor senzații opuse: inconsistența materială căreia i se imprimă o mișcare inertă (comparabilă cu cea a frunzelor moarte), densitatea grea, sufocantă, rezultată din aglomerarea de umbre suave; tăcerea străbătută de o mută anxietate, ca un țipăt interior, evocînd cîrdurile de păsări, nu în voiosia zborului, ci în așteptarea pribegiei. Cele două comparații, preluate de Vergilius de la Homer (și de Dante de la Vergilius, în *Inf.*, III și V), capătă aici cu totul alte conotații afective.

Toate se roagă cu plînset dintîi să le treacă pe ele,
Mîinile-ntind și se uită cu jale[1] pe maluri dincolo.
Tristul[2] luntraș îi alege de-aici și de-acolo pe unii,
Pe-alții-i alungă-azvîrlind în ei cu nămoluri din baltă.
Însă, mirat de răscoala[3] din maluri, cuprins și de milă,
„Spune-mi — Aeneas a zis — ce-nseamnă-nglotirea pe maluri?
Umbrele-acestea ce vor? Cu jale și galbeni o seamă
Fug de pe maluri, iar alții trec rîul cu luntrea dincolo[4]."
Scurt îi răspunse, vorbindu-i acestea, cărunta Sibyllă:
„Fiu din Anchises, odraslă tu fără-ndoială din ceruri!
Vechea mocirlă Cocytus[5] o vezi și stygica baltă;
Zeilor înșiși li-e teamă să jure pe ea și s-o mintă[6].
Gloata ce-o vezi[7] e fără mormînt, nevoiașă cu totul.
Charon de colo-i luntrașul[8] și-n luntre se duc îngropații.
Însă dincolo de rîul sălbatec, dincolo de rîpă[9],
Nimeni nu trece cît timp n-au oasele-n groapă repaos.
Jalnici o sută de ani ei umblă și-așteaptă pe maluri;
Numai atunci îi primește și Charon și balta dorită."
Stete cu jale viteazul pe loc, oprindu-se-n cale,
Multe de toate gîndind, și soarta cea tristă[10] le-o plînge.
Vede-și pe jalnicii soți, pe lipsiții de-onoarea-ngropării,
Vede pe bietul Leucaspis, pe-Orontes, cîrmaciul corăbii[11],

[1] *Cu jind*, (ms. 2921, f. 495: *cu dor*), pentru a afla mai repede ce-i așteaptă, pentru a scăpa de chinul incertitudinii.

[2] Aici cu sensul de *inflexibil*, punînd în evidență, prin contrast, neajutorarea umbrelor.

[3] *Agitația.*

[4] Textual: *Din ce cauză unele / se îndepărtează de mal, iar celelalte mătură cu vîslele palidele ape?* După o tradiție adoptată și de alți poeți, umbrele admise de Charon în barcă vîsleau, în timp ce el o dirija cu prăjina.

[5] *Adîncile mlaștini ale Cocytului.*

[6] Încălcarea jurămîntului pe Styx (rîul despre care se spunea că înconjoară de nouă ori Infernul) aducea zeilor cele mai grave prejudicii (enumerate de Hesiod în *Theog.*, 784 și urm.).

[7] Cea rămasă pe mal.

[8] *Luntrașul de colo-i Charon.*

[9] *De malurile îngrozitoare.*

[10] Nedreaptă *(iniqua)*, pentru că sufletele rămase fără mormînt nu puteau fi responsabile de neîndeplinirea unui oficiu pe care alții îl datorau.

[11] *Șeful corăbiei lyciene*, pierit în naufragiu, împreună cu tovarășii săi (vezi cartea I, v. 113—117). Leucaspis este necunoscut.

Cei ce, din Troia deodată porniți pe-adîncime cu vifor,
Vîntul îi smulse-ngropînd și corăbii și oameni sub apă.
Iată-l cîrmaciul acum, Palinurus, le-ntîmpină calea,
Cel ce pe drum, de curînd, cu ochii stînd țintă la stele,
Bietul căzu de pe pod[1], adîncindu-se-n negrele valuri.
Trist și de-abia cunoscîndu-l pe bietul, prin umbra cea multă,
Astfel îi zise viteazul: „Ce zeu te-a răpit, Palinure,
Cetelor noastre? Ce zeu te-a tîrît la pieire-n adîncuri?
Spune, căci mie, nicicînd amăgit mai-nainte de dînsul
(Singur[2] acum m-a-nșelat, prin rostirea ce-mi dete, Apollo)
Zeul de tine-mi spunea că-n malul sperărilor noastre
Nevătămat vei sosi. Ori asta-i credința jurată?“
Dînsul, cu gemet: „Nu-ți spuse-amăgire căldarea[3] lui Phoebus,
Principe, nici înecat n-am fost de vreun zeu[4] oarecare,
Cîrma corăbii fusese de trudele mării slăbită.
Deci, întărind-o[5] pe cînd străjuiam, cărarea cătînd-o,
Mă prăbușisem cu dînsa cu tot. Pe mări și pe vînturi
Jur, că de mine mi-a fost nu temere-atît de grozavă,
Cît de voi; de cîrmaci despoiată și fără maestru[6],
Frică-mi era că se pierde corabia noastră prin valuri.
Lungi și ghețoase trei nopți pe-adîncuri izbitu-m-a vîntul,
Fără de-astîmpăr scurmînd oceanul[7]; și-n ziua de-a patra,
Sus de pe-o creastă de val zărit-am pămîntul italic.
Slab înotat-am spre țărm și iată-mă sigur la stîncă.
Dar un popor ticălos, cînd, greu de-umezeala din haine,
Eu mă luptam ca s-apuc cu mînile colțuri de stîncă,
Neștiutori au sărit cu topoare, crezîndu-mă pradă.
Iarăși în apă mă-ntorc, iar vîntul m-azvîrle pe-adîncuri[8].
Deci, pe lumina cea dulce din cer și pe-al vieții răsuflet

[1] *De la pupa corăbiei.*
[2] *Numai.*
[3] Trepiedul pythic, aici semnificînd oracolul însuși.
[4] Palinurus nu știe nici acum că Somnus (cf. V, 855—859) îl aruncase în mare.
[5] *Ținînd-o strîns.*
[6] *Cu cîrma pierdută și lipsită de cîrmaci.*
[7] *Marea.*
[8] Textual: *Acum mă au în stăpînire valurile, iar vînturile mă tot aruncă pe țărm.* Versul se referă la trupul neîngropat al lui Palinurus.

Și pe părinte-ți te jur[1], pe nădejdea cea-n mugur — pe Iulus,
Scoate-mă, nebiruite, din rău! Și presară-mi țărînă.
Du-te, căci singur o poți, o du-te în portul Velinus[2],
Ori, de se poate vreun drum arătat de divina ta mamă
(Pentru că tu, cum o văd, nu fără-o putere din ceruri
Treci netrecutele rîuri din Tartar și stygica baltă),
Ia-mă de mînă, te rog, și du-mă cu tine pe mare[3],
Bietul, în moarte măcar să-mi aflu repaos și-odihnă!"
Astfel a zis, dar grăbit îi răspunse Sibylla, mustrîndu-l:
„O, Palinure, dar cum ai ajuns la dorințe de-acestea[4]?
Neîngropat tu voiești să vezi și Styxul și rîul
Cel furios[5] și să mergi, cel fără chemare[6], la maluri?
Las' nebunia de-a crede că-ndupleci cu plînsetul zeii![7]
Însă m-ascultă ce-ți spun, ca leac al durerii grozave:
Iată, vecinii-mprejur, prin desele-orașe, de spaima
Multor vedenii[8] cerești, aduce-ți-vor oaselor paos[9],
Vor ridica și-un mormînt și cu jertfe-așeza-vor mormîntul;
Și Palinurus, ca tine, prin veacuri numi-se-va locul."[10]

[1] *Te conjur.* (ms. 2921, f. 502: *te rog*).

[2] *Velia*, oraș ce va fi fondat abia în sec. VI î.e.n., în apropiere de Capul Palinurus.

[3] *Du-mă cu tine peste apele (rîului);* el cere o favoare care ar încălca legea divină privitoare la soarta celor fără mormînt, ceea ce explică indignarea din răspunsul Sibyllei.

[4] *La o dorință atît de nelegiuită.*

[5] *Temutul rîu al Eumenidelor* (la romani, Furiile).

[6] *Fără să ai dreptul.*

[7] Este proclamată aici, solemn și neîndurător, imuabilitatea legii divine *(fata deum)*, idee pe care Seneca, pornind de la acest vers, o va dezvolta într-una dintre epistolele sale către Lucilius (77, 10).

[8] *Minuni.* După o legendă menționată de Servius, pe coasta pe care pierise Palinurus izbucnise o epidemie, drept pedeapsă pentru cruzimea locuitorilor.

[9] Ofrande.

[10] A. M. Guillemin distinge în episodul Palinurus întrepătrunderea mai multor teme poetice: cea a naufragiatului masacrat de către locuitorii unui țărm, pedepsiți apoi prin epidemia de care nu scapă decît aducînd onoruri deosebite victimei lor; cea a mortului neîngropat, care imploră pe cei vii să îndeplinească, fie și simbolic, ritualul („presară-mi țărînă" — cf. și Horatius, *Ode*, I, 28); cea a explicării unui nume geografic (cf. legenda lui Misenus, v. 164 și urm.)

Grija-i pieri prin acestea; și-n suflet amarul durerii
Parcă s-a stins[1] și e vesel de țara cu numele-asemeni.
Merg pe-apucatele căi și s-apropie grabnic de maluri.
Însă luntrașul văzîndu-i că dînșii spre rîu își iau drumul,
Pașii spre mal îndreptîndu-i prin vecinic tăcuta dumbravă
Sare cu vorba la ei și le strigă cu multă răstire:
„Spune-mi, oricine să fii, tu spune-mi, de-acolo, ce cauți?
Cum de te-apropii de maluri? N-auzi? Și-oprește-te-odată!
Umbre pe-aici locuiesc și sarbăda[2] Noapte și Somnul;
Soarta m-oprește pe vii să-i primesc în stygica luntre.
Nu mi-a făcut bucurie nici Hercul, primitul de mine
Colea pe lac[3]; nici Theseus, nici dînsul, și nici Pirithous,
Nu! Și măcar ei din zei scoborau[4], ne-nfrînți în putere!
Unul în lanțuri mi-a pus pe străjerul din Tartar,[5] smulgîndu-l
Chiar de pe tronul regesc[6], și-l duse de ceafă tîrîndu-l;
Iară cei doi îndrăzniră să-i fure lui Pluton nevasta[7]!"
Scurtă răspundere-atunci îi dete Sibylla cu vorbe:
„Nu cu-nșelare venim — alungă neliniștea, Charon! —
Nici cu săgeți și cu sila! De-a pururi portarul cel groaznic
Latre la poartă-ngrozindu-ți pe umbrele fără de sînge,
Doarmă Proserpina-n pat părintesc[8] ca fecioară de-a pururi!
Vrednicul armelor azi, Aeneas, vestit de cucernic,

[1] Pentru că era salvat, astfel, de chinuitoarea rătăcire de o sută de ani pe malurile Styxului.

[2] *Adormitoarea.*

[3] Pentru această îngăduință, Charon primise pedeapsa de a sta un an în lanțuri.

[4] Theseus trecea drept fiu al lui Neptun, Hercule și Pirithous (regele lapiților) — fii ai lui Iupiter.

[5] Cîinele Cerber, pentru răpirea căruia Hercule coborîse în Infern.

[6] Unde se refugiase, de frică (originalul îl prezintă tremurînd — *trementem).* S-a observat, în acest pasaj, prezența discretă a unor trăsături specifice comediei de moravuri (cf. Norden, Lejay), sesizabile atît în atitudini cît și în lexic, explicabile (cf. Guillemin) prin tradiția literaturii parodistice legate de coborîrile în Infern (Aristofan, *Broaștele*, Lucian, *Dialogurile morților* etc.).

[7] Proserpina, pe care Charon o numește, de fapt, *domina* (stăpîna).

[8] *În patul unchiului ei*, Ceres (mama Proserpinei) fiind soră cu Pluto.

Vrea la părintele său să scoboare-n noptatecul Orcus.
Dacă și culmea virtuții[1] ce-o vezi nu-ți înduplecă gîndul,
Iată tu creanga (și-a scos de sub haină mlădițele de-aur):
Poate-o cunoști?" Și turbarea din suflet[2] topitu-s-a toată.
Nici un cuvînt mai departe. Privind strălucitul fecioarei
Dar vestitor de ursite[3], pe care de mult nu-l văzuse,
Charon întoarce luntrița-i albastră și-o-mpinge spre maluri.
Gloata de suflete-apoi, care stau și-l așteaptă pe laviți,
Dînsul le-alungă și face cărare și-n luntre primește
Grabnic pe-Aeneas eroul[4]. Și geme de multul greimii
Luntrea de trestii[5], crăpată, sugînd din nămolul mocirlei.
Însă, la urmă, dincolo de rîu pe bărbat și femeie
Nevătămați i-a lăsat în trestișul din sterpele prunduri[6].
Cerber, trei guri[7] ridicînd, la praguri[8] cu vuiete latră,
Urlă și-ntinde scîrbosul[9] său trup în ponoarele stîncii,
Gîtul cu șerpi încomat zbîrlindu-l. Dar zîna[10]-i aruncă
Bulzul[11] cu miere gătit și cu tari pregătitele zămuri.
Dînsul trei gîturi căscînd, turbat de flămînde, cu pocnet
Lacom înghite, și-apoi își întinde grozava spinare,
Cască și-n urmă lungit el de-a lungul intrării se culcă.
Grabnic Aeneas, văzîndu-l răpus de beție pe Cerber,
Intră și-aleargă spre mal, spre vecinic ne-ntoarsele rîuri[12].

[1] Pietatea filială de care Aeneas dă dovadă.
[2] Din sufletul lui Charon.
[3] Textual: *Privind cu uimire darul sacru / al crengii fatale.*
[4] *Pe uriașul Aeneas*, hiperbolă ce pune în contrast greutatea reală a corpului cu imponderabilitatea umbrelor.
[5] *Luntrea cîrpită.*
[6] *Din mîlul dezgustător* — imagine, alături de barcă și luntraș, a paraginii și decrepitudinii.
[7] Monstruosul paznic al Infernului era un cîine cu trei capete (sau cincizeci, după Hesiod), cu gîtul înconjurat de șerpi și coada, de asemenea, de șarpe; avea s arcina de a nu permite intrarea decît umbrelor și de a opri ieșirea oricui pătrunsese în acele locuri.
[8] La intrarea peșterii ce-i servea drept sălaș.
[9] *Enormul.*
[10] Profeta *(vates).*
[11] *Bulzul adormitor.*
[12] *Pe țărmurile de unde nu există întoarcere.*

Iată, deodată-mprejur scîncire s-aude și vaier;[1]
Suflete-n prag[2], de copii, plîng jalnice plînsuri — pe dînșii,
Cei ce la sînuri de-abia s-au deprins să zîmbească măicuței,
Noaptea-ngropării i-a smuls, aruncîndu-i eternelor neguri.
Cei mai de-aproape de-aici sunt cei osîndiți prin năpaste[3].
Însă locașu-l au toți prin județ hotărît și prin soarte[4].
Minos ascultă și scoate din urnă sortirea și cheamă
Multele gloate-mprejur și le judecă fapta și totul[5].
Cei amărîți locuiesc pe cîmpia din față[6], cei care
Singuri prin crime-și curmară viața[7] și-urîndu-și lumina
Sufletu-n ei l-au strivit. Și-acum ei și muncă și lipsuri
Cît de cu drag le-ar trăi pe lumea din care fugiră!
Legea-i[8] oprește! Și jalnici se uită la trista mocirlă:
Styxul cu nouă vărsări le-nchide cărarea prin ape.
Nu-n depărtare de-acolo, pe-ntinderea fără de margini,
Cîmpii durerii[9] se văd — așa se numesc ei pe nume.

[1] În prima parte a ținutului de dincolo de Styx, Vergilius situează sufletele celor ce, murind prematur, nu și-au împlinit destinul pămîntean (copii, victime ale unor condamnări nedrepte, sinucigași, victime ale pasiunii, războinici căzuți în lupte).

[2] La intrarea în această secțiune.

[3] *Osîndiți datorită unei false acuzații.*

[4] Juriții sînt trași la sorți, după modelul tribunalului roman (pasajul cuprinde numeroși termeni juridici); dar, spre deosebire de nedreptatea ce se poate strecura în procesele de pe pămînt (versul anterior), judecata din Infern este infailibilă.

[5] *Le judecă viața și greșelile.* Datorită spiritului său de dreptate, Minos devenise, după moarte, unul dintre judecătorii din Infern, alături de Aeacus și Rhadamantus. Minos poartă calificativul celui ce prezidează un tribunal *(quaesitor)*.

[6] *Locuiesc în apropiere.*

[7] *Nevinovații/care cu mîna lor își curmară viața.* Sinuciderea, condamnată de tradiția romană, ca și de concepțiile pitagoreice sau platoniciene, era admisă și chiar recomandată, în unele cazuri, de doctrina stoică. Vergilius, care în timpul războaielor civile avusese ocazia să vadă mulți concetățeni constrînși să recurgă la actul suprem al sinuciderii pentru a-și salva demnitatea sau convingerile, manifestă compasiune, nu fără a reflecta asupra caracterului amăgitor al unei astfel de soluții.

[8] *Destinul.*

[9] Cîmpiile plîngerii *(Campi lugentes)*, a căror vastitate îngăduie sufletelor rănite în dragoste să-și consume în umbră și izolare suferința.

Cei ce din multă iubire-au pierit, în aprinderea poftei[1],
Stau prin dumbrava de mirt[2], pe poteci singuratice-alergă
Jalnici, prin umbră; nici morți, durerilor n-află repaos.
Vede pe Procris aici și pe Phaedra; și trist Eriphyla
Plînge-arătîndu-și grozavele răni[3] făptuite de-Alcmeon;
Iată Pasiphae-n rînd, Euadnis și Laodamia,
Merg cu băiatul alături, dar astăzi fecioară, cu Caenis,
Iarăși schimbată de zei în vechea făptură de fată.[4]
Dido și ea, de curînd omorîta de răni[5], feniciana,
Jalnică trece prin codrul întins. Eroul din Troia
Vine spre dînsa dintîi, stă-n loc și-i cunoaște prin umbră
Chipul de-abia luminat[6]; la-nceperea lunii întocmai
Vezi înadins, ori îți pare că vezi, prin negură, luna.
Plîns năpădindu-l acum, el îi zice cu multă iubire:
„Dido sărmană, așadar îmi vestise curate-adevăruri
Solul[7], că moartă tu ești; tu moartă, străpunsă cu fierul!
Vai, și din mine ți-a fost perirea! Dar uite, pe stele
Jur și pe zei — sub pămînt de mai este-o credință-a jurării —

[1] Textual: *Cei pe care nemiloasa iubire i-a mistuit cu cruda ei otravă*. Este dominantă în opera lui Vergilius conceperea dragostei ca suferință, condamnare la solitudine, imposibilitate de comunicare; departe de a-și găsi fericirea, cel atins de acest sentiment, căruia calificativele *durus* și *crudelis* nu-i lipsesc aproape niciodată, devine o victimă demnă de plîns.

[2] Mirtul era consacrat Venerei, zeița dragostei.

[3] Umbrele păstrează semnele rănilor ce le-au provocat moartea.

[4] Procris, soția regelui Cephalus, se sinucisese într-un acces de gelozie; Phaedra, după ce se răzbunase pe Hippolytus, fiul vitreg ce-i respinsese iubirea, se sinucisese; Eriphyla, soția prezicătorului Amphiaraus, fusese ucisă de propriu-i fiu, Alcmeon, după ce-și trădase soțul; Pasiphae, soția regelui Minos, fusese cuprinsă de o dragoste nefirească pentru un taur; Euadnis, neputînd suporta moartea soțului ei, se aruncase pe rug; Laodamia își urmase în Infern soțul, pe Protesilaus, primul dintre greci ucis de Hector, iar Caenis, iubită de Neptun și metamorfozată la rugămintea ei în bărbat, redevenise femeie în Infern.

[5] *Cu rana încă proaspătă*. Epitetul *jalnică* din versul următor nu figurează în original, unde este prezentată doar *rătăcind* prin codru.

[6] Nu numai obscuritatea locurilor, ci însăși evanescența chipului îl face greu de recunoscut, mai mult ghicit; dar s-ar putea ca pașii lui Aeneas să se oprească nu numai din cauza incertitudinii percepției, ci și a emoției neașteptate.

[7] Acest sol (sau veste), despre care nu s-a făcut nici o aluzie pînă acum, era probabil un zvon ce ajunsese pînă la el.

Jur că silit am plecat, regină, din țările tale!
Zeii puternici, acei ce pe-aici pe la umbre mă poartă,
Mlaștini să trec mă silesc și mocirle și-adîncu-ntunerec,
Ei mă siliră să plec. Dar nici nu crezusem vreodată
Că despărțindu-ne-ți fac o durere grozavă-ntr-atîta!
Nu te grăbi tu privirilor mele și-oprește-ți cărarea!
Fugi tu de mine?[1] Vai, azi mi te văd eu de data din urmă!"
Astfel cu vorbele dulci încearcă Aeneas, văzînd-o
Plină de flacări și-așa-ntunecată cu firea, s-o-mbune[2].
Dînsa deoparte-n pămînt își ținea pironită privirea;
Nu-și încrețește, la vorba-ncepută[3], albimile feței.
Aspru granit și marmură-acolo cioplită ea pare.[4]
Însă la urmă,-ncordîndu-și cu trudă puterile,-n umbra
Codrului pleacă-amărîtă[5], iar fostul Sichaeus acolo,
Soțu-i, răspunde cu drag la cuvinte-i, cu drag o dezmiardă.[6]
Însă și bîndul Aeneas, mîhnit de duioasa-ntîmplare[7],

[1] S-a văzut, în acest „epilog" al romanului de dragoste din cartea a IV-a, o replică inversată a scenei despărțirii, atribuind de data aceasta lui Aeneas tandrețea, iar Didonei inflexibilitatea; dar rolurile nu sînt preluate întocmai, acolo vorbind intensitatea unei pasiuni dezlănțuite, aici — compasiunea, care nu pot fi confundate.

[2] Textul original spune mai mult: Aeneas încearcă *să-i stoarcă o lacrimă*, așa cum, în cartea a IV-a, încercase Dido față de el.

[3] La cuvintele lui Aeneas, întrerupte de surpriza tăcerii ei.

[4] Forța de expresie a tăcerii Didonei este comparabilă cu cea a lui Aias *(Od.*, XI), în care autorul anonim al *Tratatului despre sublim* recunoștea „ceva măreț și mai sublim decît orice vorbă" sau, în alt limbaj, cu tăcerea lui Agamemnon din celebrul tablou al sacrificiului Iphigeniei, la care Cicero admira ideea pictorului Timanthes de a fi acoperit chipul personajului, „dîndu-și seama că penelul n-ar fi putut exprima o durere atît de adîncă" *(Orator*, 74).

[5] *Se smulge (din încremenire), ostilă.* Rapiditatea mișcării ce succede imobilității de pînă atunci poate fi un semn exterior al tulburării, provocate mai degrabă de indignare și de brusca revelare a imposibilității oricărei comunicări cu cel care se putea mira că-i pricinuise o asemenea durere.

[6] Consolare pe care Dante *(Inf.*, V) i-o va refuza, lăsînd-o însingurată printre femeile adultere.

[7] *Mîhnit de întîmplarea nedreaptă*, adică de moartea tragică a Didonei.

Lung o petrece din ochi și-i plătește plecarea cu plînset[1].

Pleacă și dînsul apoi pe drumul ursitei. La cîmpii
Cei mai din urmă sosesc. Războinici acolo s-adună,
Strălucitorii. Tydeus îl întîmpină-ntîi și măestrul
Armelor Parthenopaeus și, galben de-a pururi, Adrastus[2].
Iat-o, cea plînsă și-aici, dar plînsă mai tare deasupra[3],
Ceata perită-n război, troienii! Din lungile șiruri,
Dînșii gemînd îl privesc[4]; și Glaucus, și Medon, și-alesul
Zînei pe veci[5], Poliboet'; și Thersilochus și-Antenorizii,
Trei, și pe cel ce și-aici e-n teleagă și-n arme, Idaeus[6].
Umbre din dreapta se strîng și-n juru-i din stînga s-adună.
Nu li-e văzutul de-ajuns; ei vreau să rămîie cu dînsul,
Veseli pe cale-l petrec și de ținta venirii-l întreabă.
Însă fruntașii danai și cei stăpîniți de-Agamemnon,
Albe văzînd pe viteaz cum îi fulgeră armele-n noapte,
Galbeni de groază tresar și cu vuiet[7] o seamă din dînșii
Fuge, precum au fugit și din luntri[8], și bîlbîie-o seamă:
Țipăt să scoată voiau, dar largile guri îl pierdură[9].

Fiul lui Priam acum, cu trupul o singură rană,
Iată-l, Deiphobus, trist rădicînd sfîșiata sa față,
Fața și mîinile-n sus și tîmpla ce-i picură sînge
(Rupte și-urechile-i sunt și nasul, de-o rană scîrboasă).

[1] S-ar părea că sentimentul cu care se desparte Aeneas este un amestec de remușcări și resemnare; dacă adoptăm opinia lui T. S. Eliot (în eseul *Ce este un clasic?*), reacția Didonei poate apărea ca o proiecție a conștiinței eroului, care nu se poate ierta pe sine, deși știe că tot ceea ce a făcut a fost dictat de destin.

[2] Războinicii enumerați făcuseră parte dintre cei șapte eroi care, atacînd Teba, muriseră la porțile cetății; dintre ei numai Adrastus supraviețuise, salvîndu-se prin fugă (ceea ce ar explica, după Servius, epitetul dat de Vergilius — palid „de teamă").

[3] *Aici se afla și mult jeluita pe pămînt.*

[4] Cel care privește gemînd este Aeneas, privelișteа lor readucîndu-i în minte nenorocirile trecute.

[5] *Și preotul / zeiței Ceres.*

[6] Sînt amintiți cîțiva eroi troieni căzuți în războiul cu grecii. Cei trei Antenorizi sînt fiii lui Antenor iar Idaeus — vizitiul lui Priam.

[7] Nu figurează în original — umbrele sînt tăcute.

[8] *Precum odinioară, cînd se îndreptau spre corăbii.*

[9] Din neputința de a articula, par să mimeze doar strigătul, ceea ce dă masei înfricoșate de umbre ale dușmanilor troienilor o ușoară notă de ridicol, imediat anulată de imaginea mutilatului Deiphobus.

Dînsul pe cel sfiicios[1] de-abia-l cunoscu, pe rănitul
Cel într-atît de grozav. Și-n glas cunoscut îi vorbește:
„Nobile-al Troiei vlăstar, Deiphobus, fulger al luptei,
Inima cui a putut barbară-ntr-atîta să fie?
Cui îi fusese iertată și-aceasta? Că-n noaptea din urmă
Tu prăbușit de-oboseală-ai căzut (așa mi se spuse),
Frînt, după-atîtea ucideri, pe morții grămadă de-a valma.
Însumi pe malul rhoeteic din brazde făcut-am mormîntul
Gol înăuntru[2], chemînd și pe mani cu-ntreita strigare.
Arme și nume vădesc locașul. Pe tine, iubite,
Nu te-am găsit, să te-ngrop la plecarea-mi din țara
străbună."
Fiul lui Priam, atunci: „Nimic n-ai trecut cu vederea.
Totu-i plătit cenușii răcite și-amicului, totul.
Soarta m-a dus la pedepsele-acestea și scoasa din lege
Faptă-a spartanei[3]; și drept amintire-mi lăsase ea astea[4].
Cum în deșerte plăceri de-nșelare-amăgiți petrecurăm
Noaptea din urmă, tu știi și nu-i trebuință de-a spune.
Cînd al ursitelor cal a sosit spre perire-n vestitul
Pergamos, greu și-ndesat de-narmații războinici prin
goluri,
Ea, fățărind, cu neveste din Frigia, corul[5], ea însăși
Veselă-n frunte mergea, și-n mijloc cu facla-n urgie,
Însăși cînta și pe greci îi chema[6], de pe zidul cetății;
Eu, obositul de griji și cuprinsul de somn, într-acestea,
Stam în iatacul cel fără de lege[7] și-adînc mă furase
Somnul cel dulce și greu și cu moartea cea pacinică-
asemeni.
Vrednică-ntr-asta soția-mi[8] ascunde din casă cu grabă
Armele mele, luînd pe furiș de sub capu-mi și spada.
Pe Menelaos îl cheamă-n iatacuri și ușa-i deschide;

[1] *Pe cel care, speriat, încerca să-și ascundă îngrozitoarele răni.*
[2] Aeneas îi ridicase un cenotaf, îndeplinind întreg ritualul cerut.
[3] Elena, care, după moartea lui Paris, devenise soția lui Deiphobus; în noaptea incendierii Troiei îl ajutase pe Menelaos să-l ucidă.
[4] *Rănile.*
[5] *Ea, prefăcîndu-se a conduce un cor ce-l celebra pe Bacchus.*
[6] Le dădea semnalul, prin agitarea torței, în timp ce simula orgia bacchică.
[7] *Cel aducător de nenorocire.*
[8] *Aleasa mea soție,* demna de laudă (în sens ironic).

Poate credea că prin asta-mbunat va primi-o iubitul[1],
Multul păcatelor vechi spălîndu-l prin chipul trădării.
Ce să mai spun? În iatacuri vin grecii, soseşte şi-Ulixes,
Sfătuitor mişeliei. Întoarceţi voi grecilor toate,
Zeilor, dacă vă cer din suflet cucernic pedeapsa!
Însă pe tine, trăind, ce soartă te-aduce? Mai spune-mi!
Poate tu vii aruncat de furtună pe-adîncuri de mare?
Poate de zei eşti trimis? Ce piază pe tine te-azvîrle,
Cîmpii cei fără de soare să-i baţi şi-ntunerecul vecinic[2]?"
Vorbe pe cînd ei schimbau, în telcaga de flori[3] Aurora
Trece-n văzduhuri fugînd prin osia lumii, prin mijloc[4].
Dînşii tot timpul cel dat[5] erau să şi-l piardă-n cuvinte.
Însă, mustrîndu-i, le-a zis călăuza[6], cu vorbe puţine:
„Noaptea zoreşte spre zori[7] şi pierdem cu plînsetul vremea!
Locul aici e, de unde se-mpart cărările-n două[8]:
Drumul din dreapta spre Dis şi spre ziduri puternice[9] pleacă;
Noi ne vom duce pe-aici în Elysium. Spre plinul de crime
Duce, spre Tartar, în stînga, că-i drumul spăşirii de rele."
Însă Deiphobus atunci: „Zeiţă, mai curmă pripirea[10]!

[1] Primul soţ.

[2] Termenul din original — *loca turbida* — exprimă mai multe nuanţe: locuri de o întunecime tulbure şi totodată aflate sub imperiul dezordinii, ceea ce, împreună cu lipsa luminii, constituie caracteristicile constante ale lumii subpămîntene.

[3] *Trandafirie.*

[4] Ziua ajunsese la amiază. (Coborîrea avusese loc în zori.)

[5] Timpul acordat vizitei lui Aencas, strict delimitat.

[6] Sibylla.

[7] Textual: *Se apropie noaptea.*

[8] Bifurcarea drumurilor (reprezentată simbolic prin Y pitagoreic) şi cele două diviziuni ale Infernului propriu-zis corespunzătoare celor două direcţii, reprezentînd lumea nelegiuiţilor (Tartarul) şi pe cea a drepţilor (Cîmpiile Elysee) urmează doctrina orfico-pitagoreică. Această topografie a fost confirmată de tăbliţele orfice descoperite în mormintele din Sudul Italiei, pe care se află îndemnul de a o lua la dreapta, „de-a lungul pajiştilor şi dumbravei sacre a Proserpinei". Menţiuni în acest sens se află şi în fragmentele din threnosurile lui Pindar, în dialogurile lui Platon *(Gorgias,* 524 a, *Phaidros,* 248 b, *Rep.,* 616 e) etc.

[9] *Spre palatul puternicului Dis,* zeul Infernului.

[10] *Nu te mînia, mare preoteasă.*

Plec și vă las și mă-ntorc iar în noapte și număru-mi umplu[1].
Mergi, o, podoabă troiană, și-o soartă mai bună găsește-ți!"
Astfel a zis și cu vorba deodată-și întoarse și pasul.
Fără de voie se uită viteazu-ndărăt și, la stînga,
Vede-o cetate sub stînci, de trei ori cu ziduri încinsă.
Larg o-mpresoară cu flacări de foc cu apele repezi
Phlegethon, rîul din Iad, și stînci vuitoare tîrăște.
Gem uriașele-i porți și de greu diamant îi sunt stîlpii,
Nici o putere de om și nici zeii să n-aibă putere
Ca să-i sfărîme; și-un turn[2] se ridică puternic în aer.
Însă Tisiphone[3] stă, sufulcîndu-și mantaua cea cruntă,
Fără de somn și veghează la praguri și ziua și noaptea.
Gemet răsună de-acolo și pleznete crunte cu biciul,
Vaiet și zăngăt de fiare și zornet de lanțuri tîrîte[4].
Galben Aeneas s-oprește și-ascultă la zgomot cu spaimă.
„Care făpturi de păcate[5], Sibyllo, tu spune-mi și care-i
Felul pedepsei ce-o sufăr? Ce gemet de groază-i acolo?"
Zise Sibylla din nou: „Alesule principe-al Troiei,
Nu se cuvine să vadă cei buni locuințele crimei![6]
Dar stăpînirea pe codrul avernic Proserpina dîndu-mi,
Ea pretutindeni m-a dus, arătîndu-mi pedepsele toate.
Gnosicul ține pe-aici, Rhadamanthus[7], grozava domnie,
Dă răutății pedepse și-ascultă, silind să-și vădească
Relele cel ce pe lume mereu își dosise păcatul,
Lung amînîndu-și pedeapsa mereu, istovind-o prin moarte.

[1] *Să completez numărul (umbrelor)*, din rîndul cărora se desprinsese pentru a conversa cu Aeneas.
[2] *De fier.*
[3] Una dintre Furii. „Cruntă", adică *însîngerată*.
[4] Armonie imitativă, remarcabil redată în traducere.
[5] *Ce fel de păcate.*
[6] Un om pur *(castus)*, cum este Aeneas, nu trebuie contaminat nici cu spectacolul unor astfel de orori, pe care le va afla doar din povestirea Sibyllei. „Prin acest mijloc, Vergilius, care nu are imaginația torturilor ca Dante și nici asprimea lui amară, nu va înfățișa decît din auzite chinurile damnaților eterni" (Guțu).
[7] Fiu al lui Iupiter și frate al lui Minos, vestit pentru înțelepciunea și spiritul său de dreptate, Rhadamanthus devine, după moarte, unul dintre cei trei judecători ai Infernului. (Despre rațiunea alegerii acestor judecători, a se vedea Platon, *Gorgias*, 523 e — 524 a).

Răzbunătoare, cu biciu-narmată, Tisiphone-ntruna[1]
Bate pe cei păcătoși, dojenindu-i, și-n stînga ea mișcă
Șerpii-mpletiți[2] și pe Furii[3] le cheamă să-i dea ajutoare.
Iată, cu zgomot sălbatec acum, în rotitele cardeni,
Poarta se-nvîrte.[4] Tu vezi pe străjerul[5] din poartă,
Groaznic la față? Ce chip de spaimă păzește la praguri?
Însă cu cincizeci de guri spurcate stă crîncena Hydra
Colo-năuntru, cu mult mai grozavă[6]. Iar Tartarul însuși
Merge-n adînc întunerec în jos de trei ori[7] pe-atîta
Cît se rădică de sus, de-asupră-ne, ceru-n văzduhuri!
Vechiul pămîntului neam e pe-aici, tineretul titanic[8],
Cel ce, de fulger izbit, în adîncul din urmă se zbate.
Și pe-Aloizi i-am văzut, pe gemeni[9], scîrboși la făptură,
Cei ce-ndrăzniră cu-ntinsele brațe să zguduie cerul,
Însuși pe Iupiter vrînd să-l răstoarne din cer de pe scaun.
Și pe Salmoneus acolo-l văzui, sîngerat al pedepsei,
Pentru că vrut-a, ca zeii, să facă și tunet și fulger[10];
Patru-nhămase el caii la car și, cu zbucium de facle,
Cît e pămîntul grecesc și de-a lungul orașului Elis

[1] *Imediat după judecată.*

[2] *Și cu mîna stîngă întinde (spre ei) / șerpii amenințători.*

[3] Pe celelalte două. În text: *sălbatica ceată a surorilor ei.*

[4] Textual: *Numai atunci, scîrțîind din asurzitoarele țițîni, / blestematele porți se deschid.*

[5] Tisiphone.

[6] Nu este vorba de Hydra din Lerna (pe care Aeneas o întîlnise la intrarea Infernului), ci de un alt monstru înspăimîntător, care-i torturează pe vinovații din Tartar.

[7] *De două ori.* (Originalul se referă la dublul distanței dintre pămînt și vîrful Olimpului.)

[8] În această primă parte a descrierii Tartarului, Vergilius grupează cîțiva dintre damnații tradiționali, cei mitologici. Titanii, fiii lui Uranus și ai Gaeaei, care, alături de fratele lor Cronus, luptaseră împotriva olimpienilor, fuseseră învinși și aruncați de către Iupiter, drept pedeapsă, în Tartar.

[9] *Cei doi frați.* Aloizii erau doi giganți (Otus și Ephialtes) care, pentru a ajunge la cer ca să lupte cu zeii, puseseră peste Olimp alți doi munți. Drept pedeapsă, fuseseră fulgerați de Iupiter sau (după Homer) uciși de Apollo.

[10] Textual: *Supus la crude pedepse / pentru că imitase fulgerele lui Iupiter și trăznetele Olimpului.* Salmoneus, rege în Elida, voind să rivalizeze cu stăpînul zeilor, a pretins să i se aducă jertfe ca lui Iupiter și a început să arunce torțe aprinse, trecînd într-un car de bronz pe un pod tot de bronz, pentru a imita tunetul. A sfîrșit prin a fi fulgerat de Iupiter.

Goană cu chiot a dat și cerea preamărire, ca zeii.
Tunet, nebunul, voit-a și fulgerul fără de seamăn
Singur să-l facă, prin tropot de roibi și prin zăngăt de-aramă.
Însă din norii cei deși a-totul-puternic întoarse
Joe săgeata[1], nu facle și flacări cu fum al rășinii;
Iată-l răstoarnă cu capul în jos, în vîrtejul cel vecinic!
Tityos[2], fiul crescut de-a-tot-născătoarea Țărînă,
Dînsul, de-asemeni, e-n Tartar; și nouă pogoane cuprinde-i
Trupu-i lungit; și, cu ciocul său gîrbov, năpraznic un vultur
Roade-i ficatul cel fără de moarte și carnea ce-i crește
Iarăși la loc și i-o scurmă, căutîndu-și mîncare, și-n pieptu-i
Doarme și-o clipă nu dă renăscutelor cărnuri repaos.
Ce să-ți mai spun de Pirithous și ce de lapithul Ixion[3]?
Muceda[4] stîncă gătită să cadă-amenință pe aceștia,
Vecinic deasupră-le stînd. Iar dînșii pe-naltele paturi
Stau, pe podoabele de-aur[5]; și-n față, gătite bucate,
Toate-n prisos, ca la regi; dar cea mai bătrînă din Furii
Stă-le pe cap și, de vor să se-ntindă cu mîna spre masă,
Sare cu biciul[6] și urlă sălbatec și-i umple de tremur.
Ceia[7] ce, pînă-au trăit, pe frați prigonit-au, urîndu-i,

[1] *Fulgerul.*

[2] Unul dintre giganți, ucis de săgețile lui Apollo și ale Dianei, drept pedeapsă pentru că o insultase pe Latona, mama acestora.

[3] Ixion, regele poporului mitic al lapiților, a fost pedepsit de Iupiter, pentru o jignire adusă Iunonei, să se chinuie veșnic pe o roată de foc; Pirithous, fiul său, care încercase s-o răpească pe Proserpina, primise de la Pluto pedeapsa de a sta legat în lanțuri de o stîncă.

[4] *Neagra.*

[5] *Pe-naltele paturi de-ospăț / strălucesc rezemători de aur.*

[6] *Sare, ridicînd torța.*

[7] În catalogul de vicii care urmează, Vergilius, păstrînd și aici tradiția literaturii eschatologice, include ideea de vină și pedeapsă nu numai pentru eroii mitici, ci și pentru oamenii ce au trăit în nelegiuire (cf. și Pindar, *Ol.* II sau Platon, *Gorgias*, 523 b); în aceste categorii abstracte se pot ghici aluzii la impietățile și violențele săvîrșite în timpul războaielor civile, prezente încă în memoria contemporanilor lui.

Ori au gonit[1] pe părinți, ori în curse vîrît-au pe prieteni[2],
Ori, lăcomind, au păstrat bogății cu zgîrcenie-adunate,
Singuri, lăsîndu-i pe-ai săi să cerșească (și mulți sunt aceștia),
Cei ce prin dragoste case-au stricat[3], ori acei ce porniră
Vrajbe mișele[4] și-acei ce vreun bine-l plătiră cu rele[5],
Toți își așteaptă pedepsele-nchișii. Nu cere știință[6]
Care pedepse-amenință pe răi și care li-e chipul[7].
Unii de-a dura dau stînci uriașe, iar spițe de roată
Pe-alții-i dezbină-n bucăți[8]; ici șade și vecinic șede-va
Nenorocitul Theseus; povețe tutindeni sărmanul
Phlegyas[9] dă și cu vaiet prin negru-ntunerec se plînge[10]:
„Cearcă dreptatea s-o faci și să n-ai în batjocură zeii!"
Țara pe-arginți și-o vînduse acesta; iar volnic acela
Pravili pe plată-a făcut și pe plată el pravili stricat-a.[11]
Ăsta la fată-n[12] iatac a pătruns și la paturi oprite.

[1] *Au lovit.* O veche lege romană blestema pe fiul care-și lovea tatăl.

[2] *Ori cei care au urzit curse clienților.* Clienții erau oameni de obicei săraci, protejați de un *patronus*, căruia-i aduceau servicii. Legea celor douăsprezece table (citată de Servius) pedepsea patronul ce-și înșela clienții.

[3] *Cei uciși din pricina adulterului.* În vechiul drept roman, soțul înșelat își putea ucide soția adulteră, îngăduință păstrată, în caz de flagrant delict, chiar și după atenuarea acestei legi de către Augustus.

[4] *Cei ce au urmat armeie nelegiuite.* Aluzie la încălcarea, în timpul războaielor civile, a tradițiilor romane privitoare la stat și familie.

[5] *Și cei care nu s-au sfiit să înșele credința jurată stăpînilor.* Este vorba de sclavii care, în schimbul libertății, își denunțau stăpînii în timpul proscripțiilor.

[6] *Nu căuta să afli.*

[7] *Și ce soartă i-a făcut să piară.*

[8] Aluzie la legenda lui Sisif și la cea a lui Ixion. (Majoritatea edițiilor situează versurile 616—620 după versul 601, ordine care pare să fi fost cea inițială și care respectă logica pasajului).

[9] Rege al lapiților, tatăl lui Ixion, pedepsit pentru a fi incendiat templul lui Apollo de la Delfi. În text este numit „cel mai nefericit (dintre toți)", pentru că, în afară de propria-i pedeapsă, era nevoit să asiste la supliciul fiului său.

[10] *Declară.*

[11] Textual: *Acesta și-a vîndut țara pentru aur și i-a impus / un stăpîn autoritar; a făcut și a desfăcut legi, pentru bani.* Se pare că este o aluzie la Antonius, pe care Cicero *(Phil.*, XIII, 5) îl acuzase de a fi falsificat *Acta Caesaris.*

[12] *La propria-i fiică.* Urmează versul (omis în traducere): *Toți au îndrăznit să comită monstruoase nelegiuiri și au profitat de pe urma îndrăznelii lor.*

Dacă-aș avea eu și-o sută de guri și gîtlejuri o sută,[1]
Toate eu tot n-aș putea să le număr, de-oțel avînd glasul,
Relelor lor și să-nșir și pedepsele toate pe nume!"

Vorbele-acestea le zise cărunta Sibyllă-a lui Phoebus.
„Haide, să mergem acum, 'mplinește-ți solia[2] primită.
Haide, mai grabnic! a zis. Turnat în cuptorul cyclopic,
Iată-l, năpraznicul zid[3] cu sumeț boltuita sa poartă,
Unde poruncă de sus[4] ni s-a dat ca s-aducem noi darul!"
Zice și pleacă mai iute pe drumul cel plin de-ntunerec.
Locul din mijloc îl scad[5] și s-apropie repezi de poartă.
Zornic Aeneas a-ntrat și, cu proaspătă rouă stropindu-și
Trupul[6], împlîntă mlădița din mîni în creștetul porții.

Dacă-o făcură și-aceasta și zînei i-aduseră darul,
Intră-n fericele locuri și-n lunca cea verde de-a pururi,
Codrii meniți desfătării, locaș al eternului bine[7].
Eteru-nvăluie cîmpul de-aici în lumină mai largă,
Purpură-i zarea; și soarele-i altul și altul e cerul[8].
Trupul o seamă la luptă-și deprind pe praturi cu iarbă,
Jocuri de-ntrecere fac și frămîntă nisipul cel galben,
Alții frămîntă pămîntul cu tropot de horă și cîntă.[9]
Însuși în hainele-i lungi, cîntîndu-le, tracicul preot[10],
Bate cu osul de fildeș o dată, și-odată cu mîna[11],

[1] Cf. *Georgice*, II, 43 (vers imitat după Homer, *Il.*, II, 489—490).
[2] *Îndatorirea*, care consta în a atîrna de poarta Proserpinei creanga de aur.
[3] Palatul lui Pluto.
[4] Oracolul.
[5] Îl parcurg.
[6] Act de purificare, necesar înaintea pătrunderii în locurile sacre.
[7] Începe descrierea Cîmpiilor Elysee, locașurile fericiților *(sedes beatae)*, în care se pot distinge mai multe surse de inspirație: Homer, *Od.*, IV; Hesiod, *Munci și zile*, 170; Pindar, *Ol.*, II și cîteva fragmente din threnosuri; Platon, *Rep.*, X etc.
[8] Textual: *(Locurile acestea) cunosc un soare propriu și stele proprii.* (Cf. Platon, *Rep.*, X). Schimbarea atmosferei, devenită pură, luminoasă, surîzătoare este sugerată în textul original și de armonia ritmului.
[9] Umbrele își continuă activitățile care le-au plăcut în viață, conform străvechii credințe după care, moartea nefiind o încetare totală a existenței, prelungește viața într-un chip mai palid și lipsit de consistență.
[10] Orfeu, fondatorul mitic al doctrinei orfice, legată de nemurirea sufletului. Lui i se atribuia și inventarea lirei.
[11] Ciupea coardele lirei cînd cu plectrul, cînd cu degetele.

Tactul, pe coardele lirei cu plînset de șapte răsunuri.
Neamul străbun e pe-aici; cu-ntreaga sa viță, Teucrus,
Nesovăiții viteji și născuții mai bunelor vremuri[1],
Dardan și Ilus, ai Troiei părinți, și-Assaracus moșul[2].
Iată pe-aproape și scuturi și coifuri și carele goale[3];
Suliți se văd împlîntate-n pămînt și pe șesuri de-a lungul
Roibii răzleți rătăcesc. Iubirea pe care-au avut-o
Pînă-au trăit, și de car și coif și de scut, și iubirea
Cailor dînșii și-o duc în mormînt și-o păstrează și-n moarte.
Vede și pe-alții, răzleți, și-n dreapta și-n stînga prin iarbă
Stau, s-ospătează și cîntă cu drag săltărețe peane,
Veseli, sub dafinii plini de miros,[4] în dumbrăvile pe-unde
Vuietă-n jos de pe vîrfuri Erídanuș[5] plinul de ape.
Cei ce răniți s-au întors din război, apărîndu-și moșia[6],
Cei ce trăind au păstrat o curată chemare ca preoți,
Nobili poeți ce cîntară tot numai ce-i vrednic de-Apollo,
Inventatorii și-acei ce prin școli luminează poporul,[7]
Cei ce prin meritul lor au lăsat amintire prin veacuri,
Tîmplele-ncinse le-au toți cu cordele ca iernile de-albe[8].
Astfel pe cei ce-mprejur rătăceau îi întreabă Sibylla
(Însă dintîi pe Musaeus[9], căci multă-mprejuru-i e gloata,
Nalt și pe toți întrecîndu-i din umeri, e-ntîiul vederii):

[1] Aluzie la legendara epocă de fericire, vîrsta de aur.
[2] Eroii enumerați sînt strămoși legendari ai troienilor; din Assaracus descindea Aeneas.
[3] *Fantomatice*, lipsite de consistență, ca tot ce popula Infernul.
[4] Elogiul vieții campestre, aspirația spre plăcerile simple, constituie un motiv predilect în poezia latină (cf. Lucretius, Horatius sau Vergilius, *Georgice*).
[5] Rîul Cîmpiilor Elysee, identificat cel mai adesea cu Padul, care curge subteran pe o porțiune din apropiere de izvoare.
[6] Patria.
[7] Textual: *Și cei care, inventînd artele, au înfrumusețat viața.* Versul se referă probabil, în general, la marii civilizatori.
[8] După Servius, toți aceștia, reprezentați asemeni zeilor cu panglici pe tîmple, au meritat onoruri divine. Ei sînt astfel recompensați pentru binele pe care l-au adus umanității.
[9] Poet, preot și cîntăreț legendar din ciclul orfic (după unii, discipol al lui Orfeu), căruia tradiția îi atribuia scrieri sacre și cîntec cu puteri miraculoase.

„Suflete vrednice[1], voi, tu vrednice preot, să-mi spuneți
Unde-i Anchises, ce locuri îl țin. Căci noi pentru dînsul
Umblet avem, năzuind prin Erebus rîul cel groaznic[2]."
Ei, cu puține cuvinte, răspuns îi întoarce eroul:
„N-are nici unul locaș anumit. Prin umbra dumbrăvii
Noi locuim și prin rîpi și pe maluri cu dulce răcoare
Paturi ne-așternem. Dar voi, de vă mînă dorința din suflet,
Treceți colina de colo. Vă duc eu pe drumuri bătute."
Zise și însuși le pleacă-nainte; și vesele cîmpuri
Dînsul le-arată de sus și-n urmă scoboară din culme.
Tatăl Anchises, în valea cea verde și-n mijlocul cetei
Blîndelor suflete care pe lume deasupra ieși-vor[3],
Sta căutînd cu iubire-mprejur și pe-ai săi numărîndu-i[4],
Tinere-odrasle, pe toți, pe nepoții cei vrednici, și-n suflet
Judecă faptele lor și menirea și viața și totul.
Cînd a văzut pe Aeneas venind pe cîmpia cea verde,
Grabnic spre dînsul întins-a voioasele brațe cu chiot[5],
Lacrimi din gene-i curgeau și smuls izbucnit-a-n cuvinte[6]:
„Ah, în sfîrșit, îmi sosești! Virtutea-ți de mine-ncercată
Biruie[7] drumul cel greu și dat mi-e să văd eu, copile,
Chipul tău drag și s-aud cuvintele tale iubite[8]!
Sufletul mie-mi spunea și-ncrezut așteptam viitorul[9],
Timpul în gînd măsurîndu-l; și nu m-a-nșelat presimțirea[10]!

[1] *Fericite.*

[2] Textual: *Și am traversat marile fluvii ale Erebului* (personificare a Infernului).

[3] Care se vor reîntoarce pe pămînt. Anchises nu era în mijlocul lor, ci le contempla de la distanță, ele aflîndu-se într-o zonă distinctă de Cîmpiile Elysee, ca un fel de prelungire a acestora. Aici se aflau sufletele care, după teoria orfico-pitagoreică a metempsihozei (dezvoltată de Platon, *Rep.*, X și expusă și de Vergilius mai departe), nefiind încă pe deplin purificate, erau destinate unor succesive reîncarnări.

[4] Anchises trecea în revistă sufletele ce se vor întrupa în personalități ale istoriei romane.

[5] *Cu bucurie.*

[6] *Și cuvintele i se smulseră de pe buze.* Scena întîlnirii dintre Aeneas și tatăl său, prin simplitatea și profunzimea ei lirică, a fost considerată, pe drept cuvînt, una dintre cele mai emoționante pagini din *Eneida.*

[7] *Pietatea atît de mult așteptată de părintele tău de la tine / a biruit.*

[8] *Să-ți aud glasul cunoscut și să-ți răspund.*

[9] *Încrezător îți așteptam venirea.*

[10] Speranța neliniștită *(cura)*. Neliniștea lui Anchises era provocată nu de gîndul venirii lui Aeneas în Infern, ci de dificultățile îndeplinirii unui asemenea act.

Ah, și prin care pământuri purtat și prin care vîrtejuri,
Iar mi te văd? Și prin cîte trudiri aruncat, o, copile!
Cît m-am temut eu de mult că-n libycul mal ai să suferi[1]!"
Dînsul: „Iubitul tău chip, ah, chipul tău jalnic[2], părinte,
Mie prin vis îmi spunea să scobor în aceste locașuri!
Flota mi-e-n malul tyrrhenic[3]. Dă-mi tată, iubita ta mînă,
Dă-mi-o și nu te feri de cuprinderea brațelor mele!"
Astfel a zis și pe-obraji i se scurseră rîuri de lacrimi.
Brațul de trei ori în sus îl ridică, voindu-l în brațe,
Prinsă, de trei ori din mîni lunecat-a icoana cea-ntocmai
Vîntului lin bătător sau somnului celui cu aripi[4].
Jalnic Aeneas apoi privește spre valea tăcută;
Vede-ndesate păduri și codri cu freamăt spre vîrfuri[5],
Vede lethaeicul rîu[6] îngrădind fericitele cîmpuri.
Neamuri și multe popoare-alergau pe cîmpia cu vuiet[7],
Tocmai cum zboară pe șes albinele-n zile de vară,
Flori colorate cătînd, și cu gloata s-adună-mprejurul
Crinului celui de-argint și fierbe tot cîmpul de zumzet.
Iată, fiori îl cuprind și de ținta răzletului umblet
Neștiutor a-ntrebat și de rîul de-acolo și-n urmă
Ce e-nglotirea bărbaților strînși cu de-a valma pe maluri.
Tatăl Anchises, atunci: „Sunt suflete cărora soarta
Trupuri din nou le va da. Beau apa din rîul lethaeic,
Cea stîrpitoare de griji, și-uitarea de tot și de-a pururi.
Iată, de mult am dorit să-ți arăt, dezvălindu-ți acestea,
Neamul nepoților tăi am dorit să ți-l număr de-a rîndul,
Ca să te bucuri, cu mine, mai mult de găsitele maluri[8]."

[1] Aluzie discretă la episodul cartaginez, cînd Aeneas fusese în pericolul de a-și abandona datoria încredințată de destin.

[2] *Mîhnit.*

[3] Italic.

[4] Același sentiment de frustrare ca și în versurile (identice) din II, 792—794, cînd vrea să îmbrățișeze imaginea evanescentă a Creusei.

[5] Textual: *În timpul acesta Aeneas văzu, într-o vale retrasă, / o dumbravă solitară și păduri cu tufișuri foșnitoare.* Este locul, separat de Cîmpiile Elysee, destinat expiațiunii temporare a sufletelor ce se vor reîncarna.

[6] Rîul Lethe, care aducea, celor ce sorbeau din apele sale, uitarea existențelor anterioare.

[7] *Zburau pe malurile rîului.*

[8] Ale Italiei.

„Tată, dar cum e să cred că din nou se ridică spre ceruri
Sufletul liber de-aici și se-ntoarce din nou să primească
Trupul tîrît[1]? Și ce dor nebunesc de viață-i acesta?[2]
„Fiule, iată că-ți spun, ca să nu mi te las îndoielii",
Zice și-ncepe bătrînul să-i spuie de toate, de-a rîndul:
„Cerul întreg și pămîntul și-adîncul cel umed al mării,
Luna cu globu-i de foc și-al Soarelui astru titanic[3],
Toate hrănite trăiesc[4] de un spirit; prin totul străbate
Sufletul, unul, mișcînd pe toate-n întregul cel vecinic[5].
(Oameni, de-acolo[6], și soiuri de vite și vesele paseri,
Monștri pe care-i ascund zguduitele mări[7] în adîncuri).
Germene vecinic, din cer, și putere de foc în oricare
Sîmbure este[8], cît timp stricăcioase materii nu-l umplu,
Îmbolnăvind peritoarele părți și făptura țărînii[9].
Frică, de-aici, și plăceri și durere și dor[10]; și spre soare
Nu se mai uită, dorind închisoarea și-adîncu-ntuneric[11].

[1] *Trupuri greoaie.*

[2] Reflecție amară privitoare la destinul uman, neobișnuită pentru un erou epic, înrudită mai curînd cu maximele pesimiste din literatura dramatică; este, fără îndoială, ecoul unui sentiment al poetului însuși.

[3] Soarele și Luna erau copii ai titanului Hyperion.

[4] *Sunt însuflețite din interior.*

[5] Literal: *și, răspîndit în membrele (universului), / spiritul pune în mișcare întreaga materie și se amestecă cu acest mare corp.* Viziunea cosmologică înfățișată aici se bazează în mod predominant pe concepția stoică despre univers și pe reminiscențe platonice, coborînd, la rîndul lor, pînă în obscuritatea miturilor orfice (cf. *Hymn. orph.*, 66, după care principiul universal este focul invincibil, elementul pur, zeul ce sălășluiește în corpul muritor). Conform acestei concepții, universul, produs al fuziunii dintre spirit *(spiritus, mens)* și materie (pe care o însuflețește — *mens agitat molem)*, este guvernat de spirit ca principiu hegemonic, rațiune perfectă, eternă *(logos*-ul divin din doctrina stoică, identificabil cu *logos*-ul din noi).

[6] Din acțiunea principiului spiritual asupra materiei.

[7] *Apele mărilor, cu luciul lor marmorean.*

[8] Sufletul, ca emanație a spiritului universal, are (conform doctrinei stoice) origine divină și forță ignee.

[9] *Cît timp nu-l îngreuiază corpul vătămător (prin impuritate) / și cît timp nu-l slăbesc membrele pămîntești și învelișul muritor.*

[10] Prin unirea cu corpul impur, sufletul este supus pasiunilor, aici fiind numite cele patru categorii esențiale.

[11] *Și nu mai pot privi spre cer, / închise în întunericul oarbei temnițe.* Imagine platoniciană a corpului, ca închisoare ce apasă și limitează sufletul (cf. *Phaidon*, 82 d).

Chiar părăsindu-şi ei[1] viaţa, cu stînsul luminii deodată,
N-au mîntuire de-ntregul lor rău; ce-i putred în trupuri
N-are perire de tot şi vîrîte rămîn în adîncuri
Multe, crescute-ndelung şi pe-ncet şi cu trupul într-una.
Chinuri de-aceea se dau, şi pedepse, şi trupul[2] spăşeşte
Relele vechi prin torturi.[3] Căci unii[4] plutesc în bătaia
Vîntului, sus în văzduh, iar alţii-n[5] vîrtejul de valuri
Spală-şi păcatele vechi[6] şi flacăra-i arde pe-o seamă.[7]
Toţi suferim ale noastre, ca morţi.[8] Prin Elysiul ferice
Trecem apoi (şi puţini locuim prin cîmpiile-acestea),
Pînă ce ziua de-apoi, împlinindu-se număr de veacuri,
Tot ce e putred[9] spălînd, va lăsa curăţit cu deplinul
Simţul eteric din trupuri şi lamura flăcării simple[10].
După ce-n mii[11] de rotiri împlini-se-vor anii, pe-aceştia[12]
Gloată chema-i-va pe toţi un zeu la rîul lethaeic,
Ca să revadă din nou boltuita tărie şi, iarăşi,
Neştiutori de ce-a fost, ei volnici să-nceapă trăirea[13]"
Zice bătrînul şi-apoi pe copil şi pe fata lui Phoebus[14]
Duce-i de mînă-ntre şiruri şi-n gloatele pline de vuiet[15].

[1] *Ele*, sufletele.
[2] *Sufletul.*
[3] Contactul cu materia impură şi pasiunile — consecinţe ale acestui contact — fac necesare suferinţele expiatorii şi reîncarnările succesive, pentru readucerea sufletului la puritatea iniţială.
[4] *Unele.*
[5] *Altele.*
[6] *De care sunt impregnate.*
[7] Cele trei elemente de purificare (aerul, apa, focul) apăreau în practicile simbolice ale misterelor.
[8] Textual: *Fiecare îşi suportă manii proprii.* Frază obscură, în care s-a văzut o referire la cei doi daimoni (unul bun, altul rău) pe care doctrina pitagoreică îi considera legaţi de fiecare suflet, impunîndu-i după moarte expiaţiunile în raport cu stadiul de impuritate în care se afla. (Acelaşi rol activ al daimonului, după moarte, apare şi la Platon, *Phaidon.)* Am putea presupune în ei un fel de personificare a propriei conştiinţe.
[9] Pătat, impur.
[10] Textual: *Principiul eteric al sufletului şi scînteia cerească, pură.* În Cîmpiile Elysee rămîn pentru totdeauna sufletele ce şi-au desăvîrşit ciclul purificărilor, revenind la condiţia originară.
[11] *O mie.* Este durata dintre două încarnări.
[12] Toate celelalte suflete (a căror purificare continuă).
[13] Să se reîncarneze.
[14] *Pe fiu şi pe Sibyllă.*
[15] În mijlocul umbrelor.

Urcă pe culme cu ei, căci pot să privească de-acolo
Oamenii-n[1] față și văd tuturor trecătorilor chipul.
„Iată-ne-acum! Ce renume prin timpuri urma-ne-va neamul
Cel din Dardan, ce nepoți pe pămîntul italic avea-vom,
Suflete mari oarecînd[2] și urmași ai numelui nostru,
Iată, prin vorbe-ți vestesc, dezvălind și menirile tale[3].
Tînărul colo, tu-l vezi, proptit de voinica lui armă[4],
Vine pe lume ca-ntîiul sortit și ca-ntîiul în eter
Suie la viață, dardan de-amestec cu sînge italic:
Silvius, odraslă tîrzie din tine și-un nume din Alba[5].
Codrii-l vor crește, tîrziu, la sfîrșitul cărărilor[6] tale,
Dus de Lavinia ta; și regi se vor naște din rege,
Alba cea Lungă de-atunci[7] ai noștri nepoți stăpînind-o.
Colo e Procas apoi, el, fala poporului Troiei;
Capys și Numitor vin și cela ce numele-ți poartă,
Silvius Aeneas, asemeni de blînd și de tare ca tine;
Plin de mărire-ar fi fost, cînd dînsul ajuns-ar-fi-n scaun[8].
Iată, ce tineri! Și-n umblet bărbată putere ce-arată!

[1] *Umbrele ce le veneau în întîmpinare.*

[2] *Ce vor veni cîndva* (pe pămînt).

[3] Teoria metempsihozei, expusă anterior de Anchises, își va găsi justificarea și încununarea în celebra revistă a figurilor ilustre din istoria Romei, punct culminant al întregului poem, această viziune anticipată a viitorului dînd imaginii Romei o deosebită grandoare. Defilarea exemplelor de eroi are nu numai rolul de a stimula energia și curajul lui Aeneas, desăvîrșindu-i experiența spirituală, ci și de a exalta tradiția glorioasă (pe care Augustus încerca s-o reînvie) și de a face o adevărată apoteoză geniului roman.

[4] *De sulița fără fier.* Sulița în întregime din lemn reprezenta răsplata simbolică pentru un act de curaj.

[5] *Nume alban.* Cf. Titus Livius, toți regii Albei Longa purtaseră supranumele de Silvius, așa cum mai tîrziu împărații îl purtaseră pe acela de Caesar sau Augustus.

[6] Vieții. O variantă a legendei lui Silvius spunea că, după moartea lui Aeneas, căruia-i era fiu, ar fi fost crescut în pădure, de unde și numele lui *(silva* — pădure); el domnise la Alba Longa după moartea lui Ascanius (sau, după altă variantă, deposedîndu-l pe acesta de puterea regală și lăsîndu-i doar funcții sacerdotale.)

[7] Începînd cu el.

[8] *La fel de vestit, dacă va putea obține vreodată domnia Albei.* Într-adevăr, pînă la o vîrstă înaintată, Silvius Aeneas fusese îndepărtat de tron de către tutorele său. Atît el cît și celelalte figuri enumerate mai sus sînt regi legendari ai Albei Longa.

Frunză de nobil stejar[1] umbrește-le fruntea voinică.
Unii clădi-vor Nomentum și Gabii, iar unii Fidena,
Alții de-a lungul prin munți cetăți collatine-nșira-vor,
Castrul Inuic apoi și Pometii, și Bola, și Cora;
Numele-acestea vor fi, dar țări fără nume sunt astăzi[2].
Moșului[3] iată, ca soț, din cîmpul mavortic[4] răsare
Romul, din sînge-assaracic[5], de Rhea născut, de-o fecioară.
Cum îl slăvește chiar tatăl din cer cu cerească-i mărire![6]
Vezi-i tu coiful voinic cu creasta-ndoită, pe creștet?
Roma-nflori-va spre cer, copile, sub paza lui Romul,
Doamnă pe-o mie de țări și rivală-n puteri cu Olympul[7].
Șapte coline va-nconge cu ziduri unita cetate
Cea fericită-n viteji, cum trece prin frigice-orașe
Cybele mama și-n car îi stau crinii-n troiene cît turnul[8],
Vesela neamului său[9], și-o sută nepoții-o-nconjoară,
Toți cu putere de zei[10] și-n ceruri avîndu-și locașul.
Ochii tu-ntoarce-i acum și-acolo privește-ți tu neamul,
Colo, pe-ai tăi, pe romani; pe Caesar și-urmașii lui Iulus[11],

[1] Coroana civică, una dintre cele mai înalte distincții romane, acordată fondatorilor de cetăți și celor care-și salvaseră compatrioții în război. Ea fusese decernată și lui Augustus, în anul 27 î.e.n.

[2] *Acestea vor fi atunci numele (locurilor) care acum sunt pămînturi fără nume.* Este vorba despre cîteva dintre orașele ligii albane.

[3] *Bunicului*, adică lui Numitor, căruia-i va urma la tron.

[4] *Născut din Marte.* Cf. I, 273—274 și notele.

[5] Din neamul lui Assaracus, rege troian. Vergilius atribuie aici lui Romulus o origine troiană (în acest scop indicînd în text și numele Ilia pentru Rhea Silvia).

[6] Adică imprimîndu-i pe chip măreția sa zeiască. Aluzie la apoteoza lui Romulus, divinizat sub numele de Quirinus.

[7] Textual: *Va stăpîni întreg pămîntul și va egala Olimpul în suflete viteze.*

[8] *Cybele mama în carul ei, purtînd pe tîmple coroana crenelată.* Zeița era reprezentată purtînd o coroană de turnuri *(corona muralis)*, ca simbol al calității de a prezida fondarea orașelor. Cum ea este identificată cu Pămîntul, Marea Mamă a zeilor și oamenilor, a tot ce e viu (cf. Lucretius, II, 600 și urm.), comparația sugerează măreția neîntrecută a imperiului roman.

[9] *Mîndră de neamul ei zeiesc.*

[10] *Toți stăpînind în înalturi*, adică toți fiind zei.

[11] Ginta Iulia, din care făcea parte Caius Iulius Caesar, marele om politic și scriitor din sec. I î.e.n. și care-și proclamase descendența din Iulus.

Neamul întreg, ridicatul spre cer prin puterea virtuții[1].
El e bărbatul de care-auzi-vei prin veacuri că vine[2],
Caesar Augustus, născutul din cei de-o făptură cu zeii[3],
Cel ce-n domnitul cîndva de Saturnus, în Latium, aduce
Zilele de-aur din nou[4] și-ntinde dincolo de Indii[5]
Sceptrul; și-i zace dincolo de stele pămîntul, din calea
Soarelui nostru ieșit[6], pe unde pe umeri întoarce
Polul[7] cu sorii-i aprinși păzitorul văzduhului, Atlas.
Spaima de el de pe-acum stăpînirile caspice-o poartă
(Toate-nspăimate prin rostul zeiesc[8]) și-ngrozit e
Maeotius[9],
Nilul cu șapte vărsări se zbate de groază-i cu zbucium[10].
N-a străbătut nici Alcidul[11], el însuși, atîtea pămînturi,
Cerb cu picioare de-aramă gonind, ori răpaos în codri
Dînd Erymanthului, ori îngrozind-o pe Lerna cu arcul;
Nici chiar acel ce cu frîne din frunză-n triumfuri aduce
Carul din creștetul Nysei, mînîndu-și panterele, Liber[12].
Încă și-acum pregetăm virtuți să renaștem prin fapte?
Frica ne-mpiedică-n cale să-ntrăm în pămînt ausonic?[13]

[1] *Care va veni sub marea boltă a cerului.*

[2] *Care adesea ți-a fost promis.*

[3] Caesar Octavianus Augustus era fiul adoptiv al lui C. Iulius Caesar, apoteozat după moarte; din acest motiv Augustus purta, în unele inscripții, titlul de *Divi filius*.

[4] Pacea instaurată de Augustus după sumbra perioadă a războaielor civile este privită ca o speranță în revenirea Vîrstei de aur, proclamată și în *Bucolice*, IV.

[5] *Dincolo de garamanți și inzi*, adică dincolo de extremitățile vestice și estice ale lumii cunoscute în antichitate.

[6] *Pămîntul acesta se întinde pînă dincolo de stele, / dincolo de căile anului și ale soarelui*. Elogiu adus puterii Romei augusteice, prin extinderea hiperbolică dincolo de limitele imaginate ale lumii.

[7] *Cerul.*

[8] Prin oracole, care prevesteau cucerirea lor de către Augustus.

[9] *Ținutul Maeotiei*, în apropiere de Marea de Azov, reprezentînd limitele nordice ale cuceririlor lui Augustus.

[10] Aluzie la cucerirea Egiptului, în 31 î.e.n.

[11] Hercule, amintit aici ca erou pacificator și civilizator, comparația cu el învăluind în cea mai strălucitoare lumină figura lui Augustus.

[12] Bacchus, cuceritor al Nysei (legendar munte și oraș din India), deci al celor mai îndepărtate ținuturi (Cf. Horatius, *Ode*, III, 3).

[13] Încheiere parenetică a primei părți a discursului, destinată prin exemplele sale (gr. *paradigmata)* să spulbere și ultimele ezitări ale eroului. Partea care urmează va pune în evidență virtuțile tradiționale, simple și solide, pe care Augustus voia să le reînvie.

Cine-i acela cu frunze de dafin[1] pe tîmple și-n mînă
Sfintele-odăjdii[2]? Cunosc pe regele Romei din barba-i
Albă, din părul-i cărunt; prin legi viitoarea cetate
Va-ntemeia-o, trimisul de micile Curii[3], de josul
Și de săracul popor, la cîrma cea-naltă. Și-n urmă-i
Tullus[4], ce-nfrînge-a poporului pace și-ndeamnă la arme
Oameni trîndavi, primenind dezvățatele datini de luptă.
Iată, urmează pe tron trufașul cu inima, Ancus,
Chiar de pe-acum mlădios ca s-ajungă la vrerile gloatei[5].
Vrei tu să vezi și pe regii Tarquini[6], pe sălbaticul[7] suflet
Brutus, menit răzbunării și fascelor iarăși primite?
Dînsul puternic topor și putere de consul avea-va,
Primul[8]; și tata pe fii, cînd ei înnoi-vor războiul[9],
Da-i-va pieririi, jertfind și pe-ai săi libertății cea sfîntă[10].
Bietul! Oricum judeca-vor frumoasa lui faptă cei
tineri[11],
Biruie-a țării iubire și pofta cea mare de glorii.
Iată departe pe Decii, pe Drusii și pe-asprul Torquatus,

[1] *De măslin.*

[2] *Purtînd obiectele sacre.* Este vorba de al doilea rege legendar al Romei, Numa Pompilius, considerat organizator al religiei romane și primul legislator.

[3] *De micul oraș Cures*, din ținutul sabin.

[4] Tullus Hostilius, rege vestit ca războinic.

[5] *Încă de pe acum prea sensibil la simpatia mulțimii.* Ancus Martius era reputat ca rege pașnic și constructor.

[6] Tarquinius Priscus, ginerele său Servius Tullius și ginerele acestuia din urmă, Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei.

[7] *Mîndrul.*

[8] Brutus, detronîndu-l pe Tarquinius Superbus, instaurează republica (în 509 î.e.n.), care va fi condusă de cîte doi consuli aleși anual. Fasciile — mănunchi de nuiele legate de o secure — simbolizau puterea consulară.

[9] Fiii lui Brutus, aliindu-se cu Tarquinii în scopul reinstaurării regalității, au fost condamnați la moarte de tatăl lor.

[10] Ideea de libertate *(libertas)* era, la romani, inseparabilă de ideea de republică. Așa se explică de ce Augustus, conducînd statul în mod absolutist, a respectat, totuși, formele republicane.

[11] *Oricum îi vor judeca urmașii fapta.*

Iată-l pe cel ce ne-aduce pierdutele steaguri, Camillus![1]
Cei doi de colo pe care tu-i vezi în asemenea arme[2],
Prieteni la gînd pînă-acum, căci[3] noaptea-i învăluie-n umbră,
Cînd vor ieși la lumina vieții ce crunte războaie
Dînșii purta-vor și, vai, ce de sîngiuri[4] și-omor între dînșii!
Socrul din creștet de Alpi venind cu glotași din Monoecus[5],
Grabnicul ginere-oșteni aducînd de prin ostice plaiuri[6].
Nu vă deprindeți, copii, vai nu, cu războaie-așa crunte,
Vai, și spre-al patriei piept nu-ntoarceți puterile voastre!
Tu mai întîi, tu cruță, tu cel din Olympus cu neamul,
Fiul meu scump, azvîrle săgeata din mîni[7]!
Iată cum mînă-n triumfuri acela ce-nvinse Corintul
Carul spre-nalt Capitol, un slăvit prin ahivii dați morții[8].
Dînsul[9] preface-n pămînt și pămîntul mycenic și Argos;
Bate pe cel din Aeacus născut, pe vlăstarul pelidic[10]
Moșii troieni răzbunîndu-i și templul mîhnitei Minerve[11],

[1] Familia Deciilor era vestită pentru acte de devotament față de patrie; Livius Drusus Salinator, învingătorul lui Hasdrubal, era strămoș al Liviei, soția lui Augustus; Manlius Torquatus își condamnase la moarte fiul pentru încălcarea ordinelor militare, deși adusese o victorie; dictatorul Camillus recucerise de la gali steagurile romane capturate. Astfel de fapte, înscrise mult timp printre exemplele demne de urmat *(exempla)* sînt privite de Vergilius cu rezervă cînd comportă un aspect de cruzime.

[2] *Strălucind în armuri la fel.* Cei doi sînt Caesar și Pompei.

[3] *Cît timp.*

[4] Măceluri.

[5] *Coborînd din cetatea Monoecus* (azi Monaco).

[6] Din Orient. Aluzie la războiul civil dintre Pompei și Caesar. Pompei, căsătorit cu Iulia, fiica lui Caesar, își adunase armată din Egipt și Asia Mică, pentru a lupta împotriva socrului său.

[7] Textual: *Aruncă armele din mînă, tu cel din sîngele meu!* Anchises se adresează lui Caesar, urmașul său.

[8] L. Mummius, după ce distrusese Corintul, în 146 î.e.n., transformase Grecia în provincie romană. Pe colina Capitoliu, unde se aflau templele zeilor, aveau loc cortegiile triumfale ale generalilor învingători.

[9] *Celălalt.* Se referă la Paulus Aemilius, învingătorul lui Perseus, regele Macedoniei, în 168 î.e.n.

[10] *Pe urmașul preaputernicului în arme Ahile.* (Perseus se pretindea descendent al lui Ahile).

[11] *Și templele pîngărite (de greci) ale Minervei.* Nu este prima dată cînd Vergilius găsește această justificare legendară pentru cucerirea Greciei de către romani.

Cine tăcea-va de tine[1], tu Cossus, de tine, tu Cato?
Cine de Gracchi? Și de gemeni[2], de-al luptelor fulger, perirea
Libyei, doi Scipiazi? De Fabricius, cel mare și-n lipsuri?
Cine, de cela ce brazde trăgea, de-oșteanul Serranus?
Unde mai duceți pe cel obosit[3], voi, Fabii? Tu, Mare[4],
Tu ne gătești mîntuirea din nou, cu-ndelungul tău preget.[5]
Alții cioplească vieți, prin artă dînd suflet aramei[6],
Alții! Și scoată scobind din marmură-o vie făptură,
Vorbe mai tari să rostească-n județe și-n mînă cu cercul[7]
Afle-ale stelelor căi și-ale cerului margini rotunde[8].
Tu să domnești stăpînind ale lumilor neamuri, romane,
Asta ți-e arta pe veci! Și păcii să-i fii tu străjerul:
Cruță pe cel umilit și doboară pe cel îndărătnic[9]!"

[1] *Cine ar putea să te treacă sub tăcere pe tine.*
[2] *Și de cei doi.*
[3] *Pe mine, obosit.*
[4] *Maximus* (nume propriu).
[5] Sînt menționate aici alte figuri ilustre din istoria romană: A. Cornelius Cossus, învingător al etruscilor (sec. V î.e.n.)., M. Porcius Cato, supranumit Cenzorul, om politic vestit pentru severitatea și integritatea lui (sec. II î.e.n.), T. Sempronius Gracchus și fiii săi, Tiberius și Caius, tribuni ai poporului ce au luptat pentru cauze democratice (sec. II î.e.n.), P. Cornelius Scipio, învingătorul lui Hannibal (204 î.e.n.) și nepotul său, Scipio Aemilianus, care a distrus Cartagina (146 î.e.n.), C. Fabricius Lascinus, învingător al samniților, vestit pentru incoruptibilitate (sec. III î.e.n.), M. Attilius Regulus Serranus, consul în primul război punic (sec. III î.e.n.), ginta patriotă a Fabiilor, dintre care cel mai cunoscut, C. Fabius Maximus Cunctator, a salvat Roma asediată de Hannibal, printr-o inteligentă și prudentă tactică.
[6] *Bronzului.*
[7] *Cu compasul.*
[8] Aluzie la greci, cărora li se recunoaște superioritatea în artă, oratorie, știință.
[9] Definind aici rolurile complementare (cf. Constans) ale Greciei și Romei în civilizarea lumii mediteraneene, Vergilius proclamă supremația politică a Romei, justificînd-o prin urmărirea păcii ca scop dominant. Dar dacă Roma civilizase într-adevăr popoarele supuse, nu se poate trece cu vederea faptul că, sub pretextul păcii și organizării, ea se impusese cel mai adesea cu forța. Justificarea dominației romane prin împlinirea unui destin istoric dă versurilor o solemnitate subliniată de faptul că Anchises nu se mai adresează lui Aeneas, ci întregului popor roman.

Astfel[1] părintele-Anchises, sporindu-i mirarea prin astea:

„Iată cum pasă Marcellus[2] în arme de el cucerite,
Arme viteze de regi, și-ntrece pe toți în izbîndă!
Dînsul[3] în valul vîrtej al marii răscoale păstra-va
Roma, pe puni de pe cal risipindu-i, pe galii-ndărătnici[4],
Pradă lui tatăl Quirin atîrnîndu-i de rîndul al treilea[5]."

Însă Aeneas văzînd că merge cu dînsul alături,
Ne-nchipuit de frumos și-n arme de fulger, un tînăr[6]
Trist și cu ochii-n pămînt și cu fruntea-nnorată de neguri:

„Cine e, tată, voinicul acel ce-nsoțește bărbatul?
Poate-i e fiu, ori nepot din puternică viță, flăcăul?
Ah, ce de freamăt e-n jur, de tovarăși! Și-i seamănă-n toate[7]!
Însă mîhnitul său cap e-nvelit în duios[8] întunerec."

Tatăl Anchises atunci, podidit de năvalnice lacrimi[9]:
„Fiule, nu cerceta nenorocul[10] nepoților noștri!
Numai s-arate pe-acesta voi-va menirea și-n urmă
Nu-l va lăsa pe pămînt. Oh, zei, vi se pare că Roma
Prea se-ntărește-n puteri, lăsînd pe Marcel să trăiască?[11]
Gemete triste va geme, vai, cîte va geme cîmpia
Naltei cetăți a lui Mavors! Ce jalnic atuncea vedea-vei

[1] Astfel vorbi.

[2] M. Claudius Marcellus, învingător al lui Hannibal la Nola (216 î.e.n.) și al galilor cisalpini. „Pasă", adică *înaintează*.

[3] *Acest cavaler.*

[4] *Culcîndu-i la pămînt pe puni și pe galii răzvrătiți.*

[5] Marcellus era cel de-al treilea, după Romulus, care consacrase *spolia opima* (armele comandantului ucis, luate ca pradă de către învingător). Quirinus este Romulus divinizat.

[6] Tînărul este M. Claudius Marcellus, urmaș al celui menționat mai sus, fiul Octaviei, sora lui Augustus, care-l desemnase ca succesor la domnie; dar moartea sa prematură a împiedicat acest proiect.

[7] *Și ce noblețe în înfățișare!*

[8] *Negru.*

[9] Anchises va pronunța elogiul funebru al lui Marcellus.

[10] *Imensa jale* (ms. 2923 A, f. 296: *amarul*).

[11] După exaltarea virtuților și gloriilor romane, patetic pasaj despre moartea lui Marcellus este ca o readucere în memorie a limitelor fericirii umane, ca un „semn al prezenței destinului și al voinței zeilor, care nu suportă înălțarea peste măsură a ceea ce este omenesc" (Guțu).

Tu, Tiberinus, spre noul mormînt cum trece convoiul[1]!
Nici un băiat din tulpina lui Iul înălța-va vreodată
Dulcea nădejde-n bătrînii din Roma[2], ca dînsul; și nimeni,
Nimeni mai bun nu va fi ca să poarte domnia lui Romul[3]!
Ah, tu virtute și tu, strămoșească credință, voi piepturi
Nebiruite[4], căci fără pedeapsă lui nimeni în cale
Nu i-ar fi stat, de-ar fi dat el pedestru năvală prin gloate,
Ori pe-nspumatul său roib, cu pintenii-n coaste-
ncruntîndu-l[5]!
Tinere vrednic de plîns! De-ai rumpe tu aspra-ți ursită,
Vecinic Marcellus ne-ai fi! Din mînile pline-aruncați-i
Crinii! De purpură-așterne-i-voi flori! Pe nepot, prin
prinosul
Slab veselindu-l[6], plini-voi zadarnica mea-ndatorire
Mortului nostru." Pe rînd, prin toate cîmpiile morții
Dînșii de-a lungul se duc și-n părțile toate se uită.
După ce tatăl Anchises tutindeni își duse copilul,
Sufletul lui aprinzîndu-l cu dorul domnici ce vine,
Toate războaiele-apoi purtate cari fi-vor le-nșira,
Spune-i de neamul latinic, de-a regelui[7] tare cetate;
Cum să-și îndure și cum să se scape de griji îl învață.
Somnul pe două ieșiri ne sosește; numită-i o poartă
Cornul[8] și-ușoare pe-aici se strecoară vedenii de-aievea.
Albă de tot e a doua, din fildeșul neted cioplită,
Însă prin dînsa trimit vedenii zadarnice manii.
Tatăl Anchises, pe-ncetul, aici ajunsese cu fiul

[1] Funeraliile tînărului, la care Augustus însuși pronunțase elogiul funebru, avuseseră loc pe Cîmpul lui Marte, situat între incinta Romei și Tibru. Acolo, în mausoleul lui Augustus, s-a descoperit piatra funerară cu numele lui Marcellus.

[2] *A strămoșilor lui latini.*

[3] *Și niciodată țara lui Romulus nu se va mîndri atîta cu vreunul dintre fiii ei.*

[4] *Tu, braț / nebiruit în război.*

[5] *Împungîndu-l.*

[6] *Acoperindu-i cel puțin sufletul.*

[7] Latinus.

[8] Textual: *În Infern există două porți ale Somnului, dintre care despre una se spune / că e de corn.*

Și cu Sibylla, lăsîndu-i să iasă pe poarta de fildeș.[1]
Grabnic se duce spre flotă vitcazul și-și află fîrtații.
Drumul de-a dreptul apoi îl taie spre portul Caieta[2].
Vasul spre larg de cătușă-i oprit, iar la maluri de funii[3].

[1] Despre semnificația celor două porți s-au emis mai multe ipoteze, una dintre ele fiind aceea că ar reprezenta ora (se credea că pe poarta de fildeș ieșeau visele înșelătoare, înainte de miezul nopții, iar după miezul nopții cele reale, pe poarta de corn); această credință, foarte răspîndită în antichitate, apare încă la Homer, *Od.*, XIX, 562—566 (pe care-l imită aici Vergilius) și este amintită de Horatius, *Od.*, III, 27, 40. S-au emis, de asemenea, mai multe ipoteze privitoare la alegerea porții de fildeș pentru Aeneas, pe care E. Paratore o explică astfel: umbrele reale *(verae umbrae)* sînt *dublurile* celor ce au murit, trimise pe poarta viselor reale pentru a prevesti oamenilor adevărul; Aeneas, fiind un om viu, căruia inițierea i-a dat caracterul providențial al sufletelor *celor ce vor veni*, nu trebuie să apară nimănui în somn, deci va ieși pe poarta viziunilor înșelătoare.

[2] Oraș din sudul Latiumului.

[3] Vers probabil interpolat. Identic cu III, 277.

Însăți și tu, o Caieta, pământului nostru prin moarte-ți
Datu-i-ai nume pe veci, tu, doica viteazului nostru!
Încă și-acum e-n mărire mormîntul, iar numele-arată
Oasele tale-n pământul italic, de-i glorie și-aceasta[1].
Însă pe lege-mplinindu-ți cu jertfe comîndul[2], Aencas
Nalță datoarea movilă și-n urmă, cînd pacinic adîncul
Stete de vînt, el întinde vîntrele și-apucă spre larguri.
Suflă prin noapte răcori; cu zare și luna le-ajută
Drumul și scînteie-n larg tremurata lumină pe-adîncuri[3].
Dînșii cu mersul preling pământul din malul circeic[4],
Unde copila lui Sol cu vecinicu-i cîntec răzbate[5]
Nestrăbătute păduri și, pe vetrele sfinte-n palatu-i,
Arde de-a lungul prin nopți rășină cu bune mirosuri.
Zornică, fire de tort ea străcoară prin grabnicii piepteni[6].

[1] Ca și în cazul lui Misenus și Palinurus, Vergilius explică un nume geografic printr-o legendă etiologică, cu intenția implicită de a da locurilor amprenta unei amintiri troiene. (După Strabon, V, 3, 6, 233, numele ar fi fost dat de colonizatorii laconieni, datorită numeroaselor grote din jur, *caieta* însemnînd în greacă *peșteră* sau *scobitură*).

[2] *Funeraliile.*

[3] Imagini ca aceasta (atît de poetic tradusă de Coșbuc) au făcut să se vorbească despre clarobscurul vergilian.

[4] Despre insula vrăjitoarei Circe (*Aeaea* la Homer, cf. și *En.*, III, 386), pe care Strabon V, 3, 6, 232 o localizează la Circeii, s-a spus mai tîrziu că, unindu-se cu țărmul Italiei, ar fi format promontoriul numit azi Monte Circello; asemenea localizări sînt, bineînțeles, fanteziste.

[5] În sensul: *face să răsune cu cîntecul ei.*

[6] *Suveica vioaie* sau cu *sunet ascuțit* (cf. *Georg.*, I, 294).

Urlete-acolo puternice scot, în mînia lor, leii,
Scutură lanțul pe trup și mugesc în tîrziile-amurguri;
Scroafa cu perii zbîrliți grohotește și-n staule urșii
Mormăie lung și sălbatecii lupi dau urletul spaimei.
Zîna grozavă pe toți, cu vrăjitele ierburi, din oameni
Astfel îi schimbă-n făptură de fiare și-n chip de dihănii[1].
Dar ca să fie scutiți de grozave prefaceri troienii,
Nici să n-ajungă prin port, aținînd urîcioasele[2] maluri,
Pînzele Troiei Neptun le sprijină cu vînturi stîrnite,
Grabă fugirii le dă și le scapă de vadul cu clocot.
Zorile-acum rumenesc oceanul[3] și-n nalte seninuri
Galbenă-n caru-i de flori[4] strălucește-n alboare-Aurora;
Vîntul tăcuse de tot și se stinse deodată murmurul
Marilor mări; lopătarii se luptă cu marmura mării[5].
Vede viteazul din larguri acum, de departe, frumoșii[6]
Codri, din care s-azvîrle spre văi, vîjîind, Tiberinus,
Repezi vîrtejuri avînd în vîltori și, de multe nămoluri[7],
Galben, cum fuge spre mări. Felurite,-mprejur și deasupra,
Paseri, deprinse cu patul cel umed[8], cu maluri rîpoase,
Zboară, de cîntec umplînd tot cerul și-al codrului deset.
Drumul acum îl cotesc; spre țărmuri dau flotei cărarea,
Veseli ei intră cîntînd pe rîul cel plin de-ntunerec[9].
Ce domnitori, ajută-mă-acum, tu Erato[10], ce timpuri
Fost-au în Latium, ce stare de lucruri, pe vremea venirii

[1] Metamorfozele săvîrșite de Circe sînt descrise de Homer, *Od.*, X, Apollonios din Rhodos, *Argon.*, IV, Ovidius, *Met.*, XIV.
[2] *Blestematele.*
[3] *Marea.*
[4] *Trandafiriu*, culoarea zorilor.
[5] *Cu marmura încremenită a mării.* Suspendarea bruscă a oricărei mișcări auditive sau vizuale într-o încremenire supranaturală fixează momentul revelației: ivirea țărmului predestinat. În jocul polifonic al întregului început al cărții a VII-a, acest moment de tăcere pare pauza încărcată de semnificații dinaintea unui acord final — aici luminos și senin: paradisul terestru cu care Tibrul salută troienilor sosirea.
[6] *Intinșii* („cît vezi cu ochii").
[7] *Nisipuri.*
[8] Albia fluviului.
[9] *Umbrit* (de arbori).
[10] Invocația anunță a doua parte a poemului, numită adesea „Iliada romană"; muza invocată este cea a poeziei erotice, pentru că motivul conflictelor va fi mîna unei femei — Lavinia.

Celui străin cu corăbii și-oștiri în ținutul italic,
Ca să vestesc și să spun de-nceputul întîielor lupte,
Muză, tu-nspiră poetul! Cînta-voi grozave războaie,
Taberi cînta-voi și regi ce periră-n vărsare de sînge[1],
Oastea tyrrhenică[2]-apoi și-adunată sub steaguri întreagă
Țara hesperică. Șir de fapte mai vrednice-ncepem;
Lucru mai mare-ndrăznim.[3] Cetăți și mănoase ținuturi
Regele, vîrstnic acum, Latinus, le cîrmuie-n pace,
Fiul lui Faun și-al nimfei din crîng laurentic, Marica[4];
Astfel s-aude. Pe Faun născutu-l-a Picus[5]; pe-acesta
Tatăl Saturn preamăritul, dintîiul strămoș al seminței.
Regelui fiu, din voința de sus, și băiat să-l urmeze,
Nu i s-a dat; el, tînăr, trăia ca o veștedă floare[6].
Grijă-i purta de locașul tăcut și de larga sa casă
Fata[7], cea-n vîrstă de-ajuns și cu ani împliniți măritării.
Mulți o cerură, din Latium, din cît e pămîntul hesperic,
Dar mai cu zor o ceruse, din toți, decît toți mai frumosul
Turnus[8], născutul din nobili strămoși, și pe care să-l facă
Ginere-n casă dorea, cu rîvnă din suflet, regina[9].
Însă cu multe vedenii de groază-i împiedică zeii.

[1] *Și regi pe care aprinderea mîniei i-a împins spre măcel.*
[2] Etruscă.
[3] Alegîndu-și ca subiect originile poporului roman, în care va exalta gloria propriei patrii, Vergilius are conștiința — mărturisită aici — a dificultăților și totodată a gravității răspunderii asumate, aceea de a crea marea epopee națională.
[4] După Hesiod, Latinus, eroul eponim al neamului latin, ar fi fost fiul Circei și al lui Ulise (cf. *Theog.*, 1013); Vergilius, preferînd ca de obicei o veche legendă italică, îl consideră fiu al nimfei Marica, adesea confundată cu Circe (care era fiica Soarelui), și al străvechiului zeu campestru Faun, adorat pe Palatin sub apelativul de Lupercus (cf. VIII, 344).
[5] Veche divinitate campestră, ca și Faun, despre care Ovidius, *Met.*, XIV, 372 spune că, disprețuind dragostea Circei, fusese transformat de aceasta în ciocănitoare (ceea ce, de fapt semnifică chiar numele lui), pasăre consacrată lui Marte. I se atribuia darul profeției, ca și lui Faun. Descendența lui Latinus din Saturn — prin acest strămoș — are în *Eneida* o semnificație adîncă.
[6] *Îi murise în fragedă tinerețe.*
[7] *Singura moștenitoare a casei și averii era/o fiică* (Lavinia).
[8] Regele rutulilor.
[9] Amata, soția lui Latinus.

Sta-mprejmuit de-ncăperi, în mijlocul casei[1], un dafin
Sfînt cu frunzişul, prin veacuri păstrat de strămoşii
cucernici.
Tatăl[2] pe-acesta-l aflase punînd temelia cetăţii,
Zice-se, deci l-a-nchinat de-atunci lui Apollo; Latinus,
Dînd după numele lui pe veci colonilor[3] nume.
Roiul de-albine-oarecînd[4] — mirare mi-e spusul! —
venit-a
Des, prin seninul văzduh, cu zumzet întruna, şi-n urmă
Roiul pe dafin s-opri şi, legîndu-şi picior de picioare,
Roiul întreg a rămas atîrnînd dintr-odată de ramuri.
Vraciul, atunci: „Năzuind din pămînturi străine, bărbatul,
Iată-l, vedem! Şi din părţile-acelea cu cete spre-aceleaşi
Părţi va pătrunde[5] şi, mîndru, pe culmi în cetate
domni-va."
Iată, pe cînd luminau altarul cu sfînta răşină,
Fata Lavinia stînd cu tatăl alături acolo,
Flacări părură[6] că-aprind despletitul ei păr şi —
minune! —
Toate podoabele-n şir îi pocnesc şi se zbuciumă-n flacări.
Părul copilei de rege-i aprins, şi-aprinsă coroana
Cea cu senine lucori de mărgeanuri, şi-n galbenă zare
Fata e-ncinsă şi-n fum, şi de-a lungu-n odăi e văpaie.
Astă minune le-a fost de mirare cu totul, de groază,
Pentru că mare prin sorţi şi mărită prin glorii ea fi-va —
Zis-au[7] — dar sînge şi-omor aduce-va neamului dînsei.
Deci, îngrozit de vedenii, Latinus pe-oracolul faunic,
Vraciul părintelui său[8], îl întreabă ducîndu-se-n codri,

[1] Într-una dintre curţile interioare.
[2] Latinus.
[3] *Locuitorilor.* Se spunea că numele acestora, de *laurentini*, ar fi venit de la mulţimea de lauri ce creşteau în jurul cetăţii.
[4] Cîndva, într-o zi.
[5] Spre aceleaşi părţi ca şi roiul de albine, adică spre palatul lui Latinus.
[6] *Se văzură.*
[7] Augurii.
[8] *Oracolul faunic/ al tatălui său, care era prezicător.* Oracolele lui Faunus sînt amintite şi de Ovidius, *Fasti*, III şi IV.

Sub Albunea[1]; mai sfînt decît toate fîntînele-acesta
Sună-n izvor şi-ntunerecu-i varsă mefiticii aburi[2].
Neamuri italice-aici şi toţi din pămîntul oenotric[3]
Cearcă răspunsuri la vreme de rău[4]. Cînd preotul face
Jertfa şi-n liniştea nopţii pe piei de curînd jupuite
Jos pe cîmpie[5] se culcă şi-ncepe s-adoarmă-n răcoare,
Vede zburîndu-i în jur mulţimi de ciudate vedenii,
Glasuri aude cum freamătă-n nopţi şi cu zeii de vorbă
Stă şoptind şi vorbeşte cu cei din adînc prin Avernus[6].
Tatăl Latinus aici, căutîndu-şi el singur răspunsul,
Taie lînoasele oi, o sută cu vîrstă mioară,
Şi pe-aşternutele piei, de curînd jupuite, se culcă.
Glas din adîncul pădurii-ncepu dintr-odată să cînte:
„Nu căuta să măriţi pe copilă-n pămîntul italic[7],
Fiule-al neamului meu, nu crede-n gătite iatacuri[8].
Ginerii vin de pe mări şi numele sîngelui nostru
Ei ni-l rădică la ceruri! Şi-avea-vor nepoţii supuse
Loru-şi pe cîte le vede cu umbletul vecinicul soare
Pînă la margini de mări[9]. Domni-vor şi bate-vor totul."
Însă răspunsul cel dat de părintele Faun, în noaptea
Plină de liniște-n codru, nu-l ţine ca taină Latinus;
Vestea de-a lungul zburînd, prin cetăţi ausonice duce-l,

[1] Pădure şi izvor în care sălăşluia nimfa profetă cu acelaşi nume. Oracolul la care se referă pasajul a fost localizat de J. Carcopino în apropierea actualului lac La Zolforata, unde sumbra pustietate a locurilor, datorată exalaţiilor de sulf, crea o atmosferă inspiratoare de mister şi spaimă religioasă.

[2] Vaporii de sulf, care, prin provocarea ameţelii, explică inspiraţia profetică.

[3] Italia. (cf. I, 531).

[4] *În situaţii incerte.*

[5] *Pe pămînt.*

[6] Este descrisă aici o foarte veche formă de divinaţie *(incubatio)*, comună grecilor şi romanilor, care consta în a dormi pe pieile animalelor jertfite, în templul zeului căruia i se solicita o favoare sau un răspuns (sub forma unui vis, interpretat apoi). La acest caracter oniromantic, Vergilius adaugă oracolului lui Faunus şi unul necromantic, apele sulfuroase din zonele vulcanice trecînd drept locuri de comunicare cu lumea subpămînteană (personificată aici de Avernus).

[7] Cu un soţ din Italia.

[8] Nunta pregătită de Amata pentru fiica ei şi Turnus.

[9] De la o margine a Oceanului la alta *(utrumque Oceanum)*, adică de la o extremitate a lumii la alta. (Vezi IV, 477).

Tocmai pe cînd tineretul din sîngele laomedontic
Leagă de malul ierbos sosite corăbii, la iazuri[1].

Tatăl Aeneas, și-ntîii fruntași din corăbii, și Iulus,
Toți sub umbroasele coame de pomi de pe maluri s-așază.
Prînzul prin iarbă-și gătesc și-așternu cu grăbire prin iarbă
Turte de-alac[2] sub mîncări (chiar Jupiter astfel le spuse[3]).
Iar pe-așternut de lipii grămădesc adunatele poame.
După ce totul mîncară ce-aveau și nu-i săturase,
Dînșii-ncepură, flămînzi, din proastele[4] turte să muște;
Rup și cu mîna și rod cu gura grăbită rotundul
Turtei[5] și rontăie-n dinți aluatul făcut din tărîțe.
„Vai, că și mesele-acum ni le roadem", glumește și tace
Iulus, apoi. Dar cuvîntul acesta cu spaimă-l aude
Tatăl dintîi, judecîndu-l, uimit de puterea zeiască[6].

Repede: „Fii cu noroc, pămînt juruit al menirii!
Voi, cu noroc, credincioșilor zei[7] ai troienilor, zice.
Iată-ne casa și țara. Căci tatăl Anchises acestea
Spusu-le-a (bine-mi[8] aduc aminte) ca taine-ale sorții:
«Unde, pe maluri străine sosit, tu copile, de foame
Roade-vei, nemaiavînd de mîncare, tu roade-vei mese,
Loc de răpaos ți-e dat obosirii și-acolo temeiuri
Tu străduiește să-nalți și cu zid întărește-ți locașul.»
Foamea, deci, asta ne-a fost; și cea mai din urmă, deci, asta,
Lipselor capăt punînd.

[1] La întăriturile de pămînt de pe țărm *(gramineo ab aggere)*, de care se fixează cablurile corăbiilor.

[2] Turte din făină, lapte și ouă, care serveau drept platou pentru ofrandele aduse zeilor (în special penaților).

[3] *Îi inspiră* (pentru ca astfel să se împlinească profeția Celaenei, din III, 255—257).

[4] *Subțirile.*

[5] Textual: *Violează cu mîinile și maxilarele îndrăznețe marginea / turtei predestinate.* Consumarea turtelor oferite penaților era interzisă; acestea de aici erau, însă, predestinate să fie consumate, datorită rolului lor în împlinirea profeției.

[6] Textual: *Îndată ce auzi această vorbă, care anunța sfîrșitul nenorocirilor / Aeneas o și sorbi de pe buzele celui ce o spusese și, uimit de împlinirea oracolului, chibzui în sine.*

[7] Se adresează penaților, a căror profeție din III, 167 se împlinește acum.

[8] *Acum îmi.*

Veseli gătiți-vă, dar, și din faptul vărsării de ziuă,
Locul de-aici, și ce oameni îl țin, și ce ziduri au dînșii,
Să-l ispitim; și din port, iscodind, să ne-abatem tutindeni.
Vinul acum închinați-l din ploscă[1] lui Joe, cu rugă
Veseli pe-Anchises chemați[2] și prînzul cu vin să-l
petrecem."

Zise și tîmplele-n sîrg și le-ncinse cu verzile ramuri;
Cheamă pe geniul acestui pămînt[3] și pe Tellus, pe-ntîiul[4]
Zeilor mari, și pe nimfe și necunoscutelor rîuri
Rugă le-aduce; și Noaptea, și semnele-ntoarcerii Nopții[5]
Dînsul le cheamă; pe Iupiter Idaeus, pe frigica Mamă[6]
Și pe părinții-amîndoi, din cer și din Ereb[7] îi cheamă.
Însă, din cerul senin, puternicul tată tunat-a
Tunet atunci, întreit, și-n lucoare-aurită-n văzduhuri
Tremură-un nor luminos, cu puternică mînă mînîndu-l.[8]
Șoaptă de zvonuri începe s-alerge prin gloatele Troiei
Cum că sosit e și timpul să-nalțe cetate[9] troienii.
Iuți pregătesc pe-ntrecute mîncarea și-urîndu-și de bine[10]
Veseli ei cupele-aduc și cu vin le-ncununĕ pe toate.

Cînd viitoarele zori luminară cu facla pămîntul,
Dînșii, răzleți, ispitesc și cetatea și malul și țara
Celor de-aici; mocirlosul Numicus[11] e colo, pîrîul;
Tibrul aici, iar aici au locașuri latinii cei trainici[12].

[1] *Din cupe.* Troienii vor vărsa cîteva picături de vin, pentru libație.

[2] Invocați-l.

[3] *Genius loci*, divinitatea tutelară pe care o avea fiecare loc. Servius, comentatorul antic, invocînd versul 395 din c. III, presupune că aici ar fi vorba despre Apollo, în timp ce J. Carcopino îl identifică cu Tiberinus, zeul fluviului Tibru (cf. VIII, 31), pe malul căruia se aflau.

[4] *Pe-ntîia;* Tellus (sau Terra) Mater, divinitate primitivă în toate religiile popoarelor agrare, era concepută ca principiu și mamă a tot ce există.

[5] Stelele.

[6] Cybele.

[7] Venus, fiind zeiță, locuia în cer; Anchises era în Infern (Ereb).

[8] Prevestire favorabilă.

[9] *Cetatea promisă (de destin).*

[10] *Bucuroși de marea prevestire.*

[11] Rîu mlăștinos ce curgea paralel cu Tibrul, identificat de J. Carcopino cu actualul Canale dello Stagno. După una dintre legende, în apele lui s-ar fi înecat Aeneas.

[12] *Vînjoși, viteji.*

Însă-anchiseicul fiu, din treptele toate-și alege
Vornici o sută, năimiți[1] să pornească la rege-n cetatea
Cea rădicată spre nori și toți, cu măslinii de pace,
Daruri să-i ducă și-n schimb troienilor pace s-aducă.
Fără zăbavă trimișii pornesc și pe căile repezi
Umblă grăbiți. Și cu șanțuri Aeneas cetatea o-nseamnă[2],
Face-ntăriri și pământului descălicării pe maluri
Chipul de tabără-i dă, cu gard și cu zid[3] încingîndu-l.

Iată-i pe drum, călători. Văd turnuri latine bărbații,
Văd învelișuri de case și fum și se suie spre ziduri.
Tineri de-abia răsăriți și copii dinaintea cetății
Stau și se-ncură pe roibi și prin pulvere mînă teleaga,
Îndemînatec întind săgeți și cu zuzăt aruncă
Suliți cu trup mlădios și la fugă se-ntrec și la trîntă.
Solul, pe-un cal îndemnat[4], bătrînului rege-n cetate
Grabnică veste i-a dus că la ziduri sosescu-le oameni
Nalți și spătoși și cu portul străin. În locașuri îi cheamă
Regele, stînd îngrădit cu de-ai săi[5], pe-al strămoșilor scaun.

Mare, palatul stătea răzimat pe picioare[6], pe-o sută,
Cel mai înalt din oraș[7] și măreț, rădicatul de Picus,
Groaznic încins cu păduri, fioros cu-nvechitele-i ziduri[8].
Semnele-ntîiei domnii[9] și toiagul aici să-l primească,
Sfînt obicei îl păstraseră regii; și templul, acolo —

[1] *Însărcinați.* Este o solie de pace asemeni celor trimise de romani; dar în timp ce romanii alegeau solii numai dintre senatori (în număr de maximum zece), Aeneas îi alege din toate rangurile („treptele") oștirii sale.

[2] După ritualul roman, Aeneas trasează cu plugul incinta viitoarei cetăți, pe care J. Carcopino, bazîndu-se pe serioase cercetări arheologice, o situează pe locul unde Roma va crea colonia Ostia.

[3] *Cu creneluri și zid de apărare.*

[4] *Unul dintre tineri, luîndu-le-o înainte în goana calului.*

[5] Înconjurat de sfetnici.

[6] *Coloane.*

[7] *În partea cea mai înaltă a orașului.*

[8] *Inspirînd, prin tradiția strămoșilor, o teamă religioasă.* Reședința regală a lui Picus era și loc de cult.

[9] *Să vadă ridicîndu-se primele fascii,* adică să primească investitura. Ca și în versurile ce urmează, Vergilius atribuie laurentinilor tradiții romane.

Locul de sfat și de-ospețe-ale jertfei; și-acolo, bătrînii[1],
Sfîntul berbece tăindu-l, ședeau la-nșiratele mese.
Chipuri în șir pe pereți, de strămoși ai sămînței latine,
Vechi și din cedru cioplite[2]: Italus și tatăl Sabinus,
Vrednic vier[3], și sub chip și-acum îi atîrnă cosorul.
Ianus, cu gemene frunți[4], și bătrînul Saturn în icoană
Stau prin întinsele tinzi, și-alți principi[5] ai primelor vremuri,
Cîți prin războaie muriră răniți, apărîndu-și moșia.
Arme pe stîlpi atîrnate luceau, și de-o sută de feluri,

[1] Senatorii *(patres)*; *locul de sfat* este locul de reunire a senatului *(curia)*. În epoca sa cea mai veche, senatul fusese alcătuit din capii ginților, fiind realmente un „sfat al bătrînilor" (lat. *senex* = bătrîn, de unde-i vine numele).

[2] Statuile cele mai vechi erau cele sculptate în lemn (gr. *xoana)*, prezența lor aici adăugîndu-se elementelor arhaice ale decorului. Sobrietatea rustică și arhaică a palatului lui Latinus, afirmarea valorilor umane și războinice care constituiau idealul vechiului roman, legat de virtuțile și obiceiurile simple ale strămoșilor, constituie un evident și voit contrast cu luxul palatului cartaginez; dacă acela fusese o capcană corupătoare, acesta este un simbol al celor mai pure tradiții romane.

[3] *Plantator de viță de vie.* Sabinus, legendar strămoș al populației căreia i-a dat numele (situată în centrul Italiei), trecea drept inițiator al culturii de viță de vie. Despre Italus, cf. I, 532.

[4] Legendar rege al Latiumului, divinizat după moarte, Ianus este nu numai unul dintre zeii cei mai importanți ai religiei arhaice romane, ci și unul dintre cei mai interesanți. Macrobius, care enumeră în *Saturnalia*, I, 9, 1—16 atît atributele lui cît și diversele lor interpretări, spune că în străvechile imnuri ale preoților salieni era invocat ca zeu al zeilor *(Ianus pater)*, iar mai tîrziu și cu apelativele de *Iunonius*, ca prezidînd începutul lunilor și al anului, *Consivius*, ca autor al propagării neamului omenesc, *Quirinus*, ca zeu al războiului (de la sulița pe care sabinii o numesc *curis)*, *Patulcius* și *Clusivius*, pentru că în timpul războiului porțile templului lui se deschideau *(patere)*, iar în timp de pace rămîneau închise *(claudi)*; în sfîrșit, *Geminus*, tradițională sa reprezentare cu două chipuri fiind interpretată de unii ca simbol al cunoașterii trecutului și prevederii viitorului, de alții ca indicîndu-l drept portar al cerului și infernului, sau — înfățișat cu patru chipuri — ca îmbrățișînd, prin măreția lui, cele patru puncte cardinale. Despre calitatea sa de zeu al porții *(ianua)* și protector al drumurilor se spunea că i s-ar fi acordat drept recunoștință pentru a fi insuflat oamenilor puritatea morală și evlavia. Unii l-au identificat cu Apollo și Diana (ca formînd în el o unitate), alții cu Soarele sau chiar cu Universul. Domnia lui în Latium este legată de venirea lui Saturn și vîrsta de aur.

[5] *Regi.*

Smulse din lupte: telegi ferecate şi strîmbe topoare,
Creste de coifuri şi chei şi zăvoare de porţi uriaşe,
Suliţi şi săbii şi scuturi şi ciocuri de frînte corăbii.
Însuşi în chip se vedea, cu toiagul quirinic[1] în mînă,
Picus, în scurtul suman[2] îmbrăcat şi cu stînga pe tolbă[3],
Bun călăreţ[4] şi destoinic, pe care soţia sa Circe,
Prinsă de patimi, cu bătul[5] lovindu-l, schimbatu-l-a-n graur
Şi-aripi pestriţe-i făcu, stropindu-l cu zămuri vrăjite.
Astfel, în templul atît de măreţ, pe-al strămoşilor scaun,
Tatăl Latinus şedea şi la tron el chemat-a troienii.
Dînşii veniră; şi, blînd şi cu linişte-n suflet, le zice:
„Spuneţi, războinici dardani — căci nu mi-e străină cetatea
Troiei şi neamul; de mult am ştiut eu de numele vostru[6] —
Care vi-e dorul? Pe cine cătînd şi de care nevoie
Flota răzbit-a pe mări[7] spumegînd prin atîtea vîrtejuri?
Ori vă pierdurăţi pe drum? Ori vîntul schimbatu-v-a calea?
(Pentru că-adese, pe mări, se plîng corăbierii de vînturi[8]).
Văd că-mi intrarăţi pe rîu şi la maluri în port vă-aşezarăţi;
Staţi-mi cu-ncredere-aici şi cunoaşteţi-mi neamul latinic[9],
Neam iubitor al dreptăţii, dar nu prin silire şi lege,
Nu, ci din vrerile lui, ţinător la bătrînele-obiceiuri[10].

[1] Bastonul augural *(lituus)*, de care se servise Romulus la fondarea Romei, era o baghetă curbată, de origine etruscă, utilizată în practica augurală.

[2] *Trabea*, tunică scurtă de purpură, purtată iniţial de regi, auguri şi flamini, apoi, în împrejurări solemne, de cavaleri şi consuli.

[3] *Şi cu scutul în stînga.* Este vorba aici de un scut sacru, asemeni celui căzut misterios din cer în timpul regelui Numa. Picus este reprezentat cu insemnele acestuia şi ale lui Romulus.

[4] Textual: *îmblînzitor de cai.*

[5] *Bătul de aur*, bagheta magică cu care-l preschimbase nu în *graur*, ci în *ciocănitoare* (cf. VII, 48).

[6] *Am auzit că vă îndreptaţi (încoace) drumul pe apă.*

[7] *Pînă la ţărmul ausonic.*

[8] *Au multe de îndurat corăbierii.*

[9] *Neamul lui Saturn* (din care se trăgea Latinus, prin Picus).

[10] *Ţinător la datina bătrînului lor zeu*, adică a lui Saturn, în timpul domniei căruia poeţii situau, ca o trăsătură a vîrstei de aur, obiceiul supunerii spontane la justiţie.

Iată și-aminte mi-aduc — nelimpede-i zvonul prin veacuri —
Ce-mi povestiră bătrîni aurunci[1]: că, de-aici de pe maluri,
Dardan odată, demult, a răzbit pe pămîntul idaic,
Pînă la tracicul Samos, numit Samothracia[2] astăzi.
Dînsul din Corythus fost-a, de-aici, de pe malul tyrrhenic;
Astăzi e-n ceruri[3] primit, în palatul de stele, pe tronul
De-aur, și, însuși un zeu, altarelor noastre-i adaos."
Zise, iar lui i-a răspuns Ilioneus vorbele-acestea:
„Rege, tu vrednic vlăstar din Faun! Nici viscolul mării
Nu ne-a silit, cu furtuni, să ne-abatem spre laturea voastră,
Nici înșelați de vreun mal, și nici nu pierdurăm cărarea[4].
Noi într-adinsul venim, cu sfatul obștirii[5], spre malul
Vostru goniți din regatul ce-odată, la margini de lume,
Cel mai puternic a fost din cîte-s văzute de soare.
Rege, din Joe purcedem! Poporul troianic pe Joe
Are-l strămoș. Și, purces din neamul lui Joe, cucernic
Rege pe-Aeneas avem; și el ne trimise la tine.
Cîte furtuni a stîrnit turbata Mycene prin cîmpii
Idei, venind cu războaie, și cît de-ndîrjit Europa
Stat-a cu Asia-n de-a valma și lume cu lume-n amestec[6],
Asta și cei ce trăiesc despărțiți de-adîncimile mării,
Cel mai din urmă pămînt[7], o știu, și pierduții-n văpaia

[1] Veche populație din sudul Latiumului.

[2] Insulă din Marea Egee, situată în apropiere de coastele Traciei.

[3] În cer se află sufletul (cf. V, 81) lui Dardanus divinizat, în timp ce umbra îi sălășluiește în Cîmpiile Elysee (cf. VI, 649); legenda lui duce la concluzia că Aeneas, purtînd spre Italia penații troieni, nu făcuse decît să-i readucă în patria originară.

[4] Textul original precizează că nu s-au rătăcit din cauza necunoașterii *țărmurilor* sau a observației greșite a *aștrilor* (cele două puncte de reper care, în lipsa busolei, îi dirijau pe navigatorii antici).

[5] *Din proprie voință.*

[6] Textual: *Și de ce soartă mînate / pămîntul Asiei și al Europei s-au înfruntat.*

[7] *Și cei pe care cel mai îndepărtat pămînt, / care trimite înapoi apele Oceanului, îi desparte (de restul lumii).* Cf. Homer, *Il.*, XVIII, 399, care numește *apsorroos* („cel care curge înapoi") fluviul Oceanos, pentru că acesta, înconjurînd pămîntul, ajungea inevitabil la punctul de pornire, de unde apele, continuînd să curgă, păreau să se întoarcă înapoi.

Soarelui care-i încinge cu brîuri de flacări, cu patru[1].
Noi, din potopul[2] acela fugiți pe pustiile-adîncuri,
Noi de-adăpost pentru zei te rugăm; și un petec din maluri[3]
Dă-ne și bunul obștesc al tutora: aer și apă!
Nici nu vom face rușine regatului vostru; și-al vostru
Numene[4] nu va scădea, nici binele da-l-vom uitării,
Nici cu părere de rău nu-ți fi de pe urmele noastre[5].
Crede, pe soartă mă jur și pe dreapta lui tatăl Aeneas[6]
(Cea de temut[7] în război și cu soții cea-n veci cu credință),
Multe popoare, dar multe — să nu ne privești peste umăr
Dacă venim cu frunzișul[8] în mîni și cu vorba rugată —
Dornice-au fost să le fim prietenoși și fîrtați[9] să ne aibă.
Însă puternicii zei ne meniră, cu sila poruncii,
Ca să ne-abatem la voi. De-aici e și Dardan cu neamul
Și-azi ne re-ntoarcem. Și-aici ne zorește cu multă-ndemnare[10]

[1] Este vorba de cei care trăiesc în ținutul soarelui torid *(plaga solis iniqui)*, în mijlocul celor patru zone terestre *(plagarum quattuor in medio)*, corespunzătoare celor patru zone ale cerului (cf. *Georg.*, I, 233). Evocarea acestei zone ca extremitate sudică și a celei de pe malul Oceanului ca extremitate nordică a pămîntului, sugerează hiperbolic marele răsunet al războiului troian.

[2] Sens metaforic pentru: *pustiirea, devastarea.*

[3] În original: *litus... innocuum* (un țărm nevătămător), interpretat de unii: *în care să fim în siguranță*, de alții: *în care să nu vătămăm pe nimeni;* este de presupus că poetul a avut în vedere ambele sensuri.

[4] Renume *(fama).*

[5] *Și nici Italia nu va regreta că a primit în sînul ei pe troieni.*

[6] *Mă jur pe soarta lui Aeneas și pe dreapta lui puternică.*

[7] *Încercată.* Credința *(fides)* se referă la lealitatea în tratatele de alianță.

[8] *Cu panglicile,* care ornau ramurile de măslin ce simbolizau solia de pace (numite, din acest motiv, *velamenta).*

[9] Aliați.

[10] Cf. III, 96.

Phoebus, la Tibrul tyrrhenic[1] și plinul de mlaștini Numicus[2].
Iată-ți trimite și-un dar, rămășiță din flacări scăpată,
Mic acest dar, și puțin, din multul averii ce-avusem!
Vinul Anchise-l jertfea din ulciorul acesta de aur;
Astea sunt haine[3] purtate de Priam, cînd multelor neamuri
Drepturi le da-n adunări: toiagul și sfînta tiară[4],
Haine[5] cusute cu fir de neveste din Troia."
Astfel Ilioneus zis-a, iar tatăl Latinus, din scaun,
Fruntea-n pămînt o ținea și-ntruna plecată, pe gînduri,
Ochii-nvîrtindu-i țintiți. Nici purpura-n aur cusută,
Nici strălucitul toiag nu-l dau frămîntării-ntr-atîta[6],
Cît se frămîntă de mult cu soarta copilei[7] și-n suflet
Judecă spusul rostit de-oracolul vechiului[8] Faun.
Poate că omul acesta, sosit cu corăbii din lume,
Poate că dînsu-i menit de ginere-ales să domnească
Țara cu el la un loc, din care măreț răsări-va
Neamul acel ce pe veci umili-va-n războaie pămîntul[9]?
Vesel în urmă strigat-a: „Ajută-ne zeii-nceputul!
Zeii cu vrerile lor![10] Troiene, ce-mi ceri tu avea-vei!
Darul trimis îl primesc. Cît timp stăpîni-va Latinus,
N-o s-aveți lipsă de-ogoare mai bune, de-averile Troiei.
Însuși Aeneas, de vrea din sufletul tot să mă vadă,

[1] Etrusc (în partea superioară a cursului său, în Etruria).
[2] *Și la apele sacre ale rîului Numicus.* În religia romană, fiecărei ape îi era consacrată o divinitate tutelară, de unde și caracterul lor sacru. Numicus este legat de Iupiter Indiges, zeu primitiv roman, adorat la Lavinium, unde avea și un templu, a cărui inscripție este transmisă de Dionysios din Halicarnas: „Templul zeului *Pater Indiges*, care stăpînește apele rîului Numicus" (*Antiq. rom.*, I, 64, 5). La acest templu, ridicat după tradiție de Ascanius, pe locul unde dispăruse Aeneas, consulii și pontifii romani veneau în procesiuni anuale, aducînd sacrificii (cf. Schol. Veron. *ad Aen.*, I, 260).
[3] *Insemnele regale.*
[4] Bonetă înaltă de formă conică, de care atîrnau panglici, pe care regii o purtau dreaptă *(recta tiara)*, iar supușii — înclinată.
[5] Veșmintele de paradă purtate de rege.
[6] *Nu-l impresionează-ntr-atîta.*
[7] *Cu căsătoria și nunta fetei.*
[8] Bătrînului.
[9] Textual: *Viitorul neam, care va străluci prin virtute și care, prin forța sa, va stăpîni întreg pămîntul.*
[10] *(Împlinească-se) prevestirile lor.*

Oaspete-al nostru să fie şi-al nostru tovarăş să-l cheme[1].
Vie curînd! Şi să n-aibă-nfricare să vadă pe-un prieten;
Parte de pace mai multă avea-voi[2] strîngîndu-i eu dreapta.
Duceţi-i regelui vostru, din parte-mi, răspunsul acesta.
Am şi-o copilă, pe care s-o leg c-un bărbat din poporul
Nostru nici soarta[3] nu vrea, nici cerul, cu multele-ale sale
Semne de rău; de prin lume veni-va ursitul în Latium —
Astfel menit e de sorţi, ni se spune — şi dînsu-nălţa-va
Numele-i[4] pînă la ceruri. Şi cred că ursitul de soartă
El e şi, dacă presimt adevărul, din suflet dorescu-l."
Astfel vorbit-a şi roibi din staule-alese bătrînul.
Roibii, trei sute, stăteau lucitori pe sub ieslele-nalte.
Deci poruncit-a curînd să s-aducă troienilor roibii
Repezi ca vîntul[5], cu purpură-ncinşi şi cu straie-aurite[6];
Galben le-atîrnă pe piept din aur gătite lănţuguri,
Aur pe şolduri şi-n gură frămîntă zăbalele de-aur.
Iar lui Aeneas[7], un car cu murgi de-o potrivă şi gemeni,
Flacări pe nări azvîrlind, şi răsad din sămînţă de flacări[8]
(Viţă de cai din fugarii pe cari iscusit îi furase
Circe lui Sol, aducînd armăsarii la mamă străină).
Astfel, cu vorbe-ndulciţi şi cu dar dăruiţi de Latinus,
Pleacă troienii, călări, ducînd prietenie şi pace.
Iată, din Argos[9] acum, tot plină de ură se-ntoarce
Iuno, soţia lui Joe, şi trece grăbită[10] prin aer.
Vede departe din cer, din Pachynul siculic, pe-Aeneas
Vesel şi vede prin zări dardanica flotă pe prunduri.

[1] *Şi să se numească aliatul nostru.*
[2] *Va fi pentru mine un început de alianţă.*
[3] În text: *Nici oracolul din sanctuarul tatălui meu.*
[4] *Numele nostru.*
[5] În original: *alipedes* (cu aripi la picioare), numire poetică a cailor înşişi (singurul exemplu de substantivizare a acestui adjectiv), care s-ar putea traduce, aici, „picioare-ntr-aripate".
[6] *Brodate.*
[7] *Lui Aeneas, care nu era de faţă (îi trimite).*
[8] În original: *semine ab aetherio* (din sămînţă cerească), pentru că se trăgeau din caii zeului Sol.
[9] *Din Argosul inachic,* numit astfel pentru că fusese fondat de Inachus, tatăl lui Io; acolo Iuno se bucura de un cult deosebit.
[10] *Trasă de car.*

Iată-i, locașuri clădesc și, iată-i, ogoare brăzdează,
Iată-i cu totul uitați de corăbii[1]! Stă-n loc oțărîtă[2],
Scutură capul, gemînd, și-i rîură vorbe cu vuiet[3]:
„Ah, urgisitule[4] neam! Voi, sorților mele dușmane,
Sorți ale Troiei! În cîmpul sigeic ei tot nu pieiră[5]?
Prinșii nu-mi fuseră prinși? Și scrum în văpăile Troiei
Nu se făcură? Prin rîuri de suliți, prin rîuri de flacări
Dînșii găsiseră drum! Ori poate că-mi simt istovită
Toată puterea, că stau și mîniei găsit-am astîmpăr?!
Asta-i! Pe cei alungați din țară, și-acum și de-a pururi
Am să-i gonesc[6] și pe mări să le stau de-a crucișul tutindeni,
Loru-le-n cap să le vărs și-a mării și-a cerului groază.
Syrtele ce-mi folosiră, cum văd? Și Charybdis, și Scylla!
Iată-i, pe plac îmi intrară cu chiot pe-a Tibrului gură,
Nemaivoind să mai știe de mări și de mine![7] Putut-a
Mars pe lapiții cei crunți să-i ucidă? Și-i dete Dianei
Iupiter voie-n ruină să-ngroape Calydon, orașul?[8]
Ce mai greșise-așa mult și Calydon, ce-atîta lapiții?
Ah, și sărmana de mine, soția cea-naltă-a lui Joe,
Tot[9] ce putui încercat-am, cu toți și cu toate-ndrăznit-am,
Sunt biruită de-Aeneas! Și dacă mi-e slabă puterea,
Ce mă tot plîng și nu cer ajutorul de-oriunde se poate?
Dacă nu-nduplec pe zeii din cer, răscula-voi tot iadul!

[1] *Iată-i cum, încrezîndu-se în pămînt, au părăsit corăbiile.*

[2] *Străpunsă de o aprigă durere.*

[3] *Cu mînie.* O nouă intervenție a Iunonei, precedată de un nou monolog (cf. I, 37 și urm.), de data aceasta dezlănțuit cu și mai mare violență, va motiva noua răsturnare de situații.

[4] *Odiosule.*

[5] *Nu puteau să piară?* Cîmpul sigeic este cîmpia Troiei din jurul promontoriului Sigeum.

[6] *I-am gonit...* etc. Sensul întregii fraze este la trecut.

[7] Textual: *Iată-i cum stau ascunși de mult dorita albie a Tibrului, / la adăpost (fără să se teamă) de mare și de mine.*

[8] Marte, singurul zeu neinvitat de lapiți la nunta lui Pirithous cu Hippodamia, i-a pedepsit pentru ofensă provocînd, chiar în timpul nunții, lupta dintre aceștia și centauri (Cf. Ovidius, *Met.*, XII, 210 și urm.). Diana, nefiind inclusă printre zeițele cărora Oeneus, regele orașului etolian Calydon, le instituise un cult, s-a răzbunat, trimițînd un mistreț monstruos, ucis de Meleagru, provocînd apoi războiul între etolieni și cureții veniți în sprijinul lor pentru uciderea mistrețului (Cf. Hom., *Il.*, IX, 529 și urm. și Ov., *Met.*, VIII, 270 și urm.).

[9] *Eu, care tot.*

Nu-i cu putință să-mpiedic troianului sceptrul latinic,
Căci neclintită-i menirea să-i fie Lavinia soție;
Însă eu pot să-l amîn și s-aduc zăbăvire-mplinirii,
Ambele neamuri eu pot să le sting, pe regi despoindu-i[1];
Asta să fie deci prețu-nfrățirii de gineri și socri!
Sînge troianic îți dau și rutulic, fecioară, ca zestre,
Și pe Bellona ca nașă[2]! Nu singură flacări primit-a
Hecuba-n sîn cu menirea să nască și facle și flacări[3];
Venus ca dînsa va fi și născutu-i — un Paris al doilea —
Facle ce-or pune din nou în flacără Pergamul troic!"
Astfel a zis și, turbată de-un gînd[4], pe pămînt ea scoboară;
Cheamă din negrul locaș și din negru-ntunerec pe-Allecto[5],
Cea născătoare de plînsuri și de jale și-al căreia suflet
Vrajbă clocește mereu și bîrfiri și războaie și blăstăm[6],
Monstru pe care-l urăște chiar Pluto și ura i-o poartă

[1] *Ba chiar pot nimici popoarele ambilor regi.* Se poate observa în acest pasaj, ca și în altele, evoluția concepției despre divinitate în raport cu eposul homeric, unde zeii — creatori ei înșiși ai destinului — au latitudinea de a-l schimba după plac, în timp ce zeii *Eneidei* nu pot interveni decît întîrziindu-i împlinirea, destinul rămînînd forța imuabilă, implacabilă.

[2] *Pronuba*, calitate deținută de Iuno. Sînt de o sumbră ironie cuvintele Iunonei, care o promit îndeplinind acest oficiu pe Bellona, zeița războiului, înfățișată cu păr de șerpi și avînd ca insemne o torță aprinsă, lance și bici. De origine probabil sabină, considerată soră sau soție a lui Marte, Bellona a fost mai tîrziu identificată cu Enyo, zeița similară din mitologia greacă (amintită în *Iliada*, V, 592), iar după contactul romanilor cu religia orientală, cultul ei, amestecîndu-se cu cel al zeiței Ma, adorată în Capadocia, a căpătat un caracter orgiastic.

[3] Textual: *Nu numai Hecuba, însărcinată cu o torță, a născut un incendiu nupțial.* Aluzie la visul Hecubei, înainte de a-l naște pe Paris, că ar fi purtat o torță în sîn, interpretat ca simbol al fiului care, prin căsătoria cu Elena, va incendia Troia; faptul că în versurile următoare Venus este comparată cu Hecuba sugerează dezastrul pe care-l va dezlănțui căsătoria lui Aeneas cu Lavinia.

[4] *Înspăimîntătoare (în furia ei).*

[5] *Cheamă din locașul cumplitelor zeițe și din tenebrele infernale pe Allecto.* Cumplitele zeițe *(dirae deae)* sînt cele trei Furii, fiice ale Nopții, genii infernale care chinuiau damnații din Tartar (cf. VI, 555—556). Allecto este una dintre ele.

[6] *Și înșelătorii.*

Înseşi surorile ei[1]; într-astfel de chipuri se schimbă,
Şerpii cei negri-ntr-atît îi umplu grozava ei faţă.
Furia dînsei acum înteţeşte-o prin vorbe regina[2]:
„Dă-mi ajutorul şi fă-mi, tu fată născută din Noapte,
Lucrul acesta, ca razim măririi să-l am şi să mîntui
Numele meu de bîrfeli[3]. Cuscriei troiene tu pune-i
Piedici şi fă-i pe troieni să nu se-ncuibeze prin Latium.
Case prin ură tu strici şi cu biciul bîrfirii[4] le nărui,
Vrajbă tu poţi arunca şi-n fraţii cei una de-a pururi,
Faclele morţii le-aduci, tu cea cu o mie de numeni[5],
Mii de prilejuri[6] tu ştii! Deci scutură-ţi pieptul cel putred[7],
Rupe tu pacea-ncheiată şi-mprăştie sîmburii luptei:
Arme să ceară şi săbii s-apuce, şi suliţi, bărbaţii!"
Iată, cu pieptu-mbălat de gorgonice-otrăvuri, Allecto
Vine cu grabă şi-ntîi, furişată, pătrunde-n locaşul
Regelui; intră pe-ascuns în tăcutul iatac al Amatei[8],
Căreia nunta cu Turnus şi-ajungerea celor din Troia
Multă mînie-i făceau şi necaz, ca femeii, şi ciudă[9].
Repede-azvîrle din părul ei vînăt un şarpe Allecto
Bietei regine pe piept, spre inimă tocmai sub haină[10],
Ca, tulburată de el, să răstoarne de-a valma palatul.
Şarpele-nceţ lunecînd pe sub haină, pe netede sînuri,
Fără să fie simţit, în inima celei turbate[11]

[1] *Surorile ei din Tartar*, Megaera şi Tisiphone.
[2] Iuno.
[3] *Şi să nu-mi scadă/renumele.*
[4] Cu tulburările pe care le provoci.
[5] *Cu o mie de nume*, ceea ce presupune o multitudine de atribute.
[6] *Mijloace de a face rău.*
[7] *Mintea-ţi fecundă (inventivă).*
[8] Foarte atent la vechile tradiţii, Vergilius imprimă în numele, înfăţişarea şi rolul reginei amprenta arhaică a religiei din Lavinium, unde îşi avea originea — oficial recunoscută — cultul Vestei. *Amata* era denumirea dată vestalelor Romei, la a căror consacrare *pontifex maximus* pronunţa formula încheiată cu cuvintele: *Ita te, Amata, capio* (cf. Aulus Gellius, *Noct. Att.*, I, 12, 14), în amintirea primei fecioare destinate acestui cult (*ibidem*, I, 12, 19). Latinus şi Amata reprezentau cele două mari culte din Lavinium, cel al lui Iupiter Indiges şi cel al Vestei.
[9] *Îi mistuiau sufletul aprins, cu mînii şi griji femeieşti.*
[10] *În adîncul inimii.*
[11] *Tulburate.*

Suflă spurcatele-i[1] bori; acum i se face-mprejurul
Gîtului alb un colan[2], și-acum o panglică, și-ncinge
Părul-mpletit și pe-ascunsul pe trup se străcoară tutindeni.
Pînă ce molima-n piept cu umede bale de-otrăvuri
Simțul să-l piardă cu totul[3] și flacări să-ncingă prin oase,
Pînă ce sufletul ei să se umple de flacări cu totul,
Dînsa vorbește-așezat și cu vorbe de mamă durută,
Soarta copilei plîngînd-o și nunta cu prințul troianic:
„Vrei tu să dai pe copilă departe și-acestui fugarnic?
Tată-i ești tu? Și nici milă să n-ai nici de ea și de tine,
Milă de mine deloc? La-ntîia suflare de crivăț,
O să mă lase plîngînd, tîlharul, ducîndu-mi[4] copila!
Nu tot așa-n Lacedemon' venit-a și Paris păstorul,
Cînd a răpit pe născuta din Leda cu el, pe Helena?
Unde-i credința ce-o juri? Și grija de-ai tăi și de tine?
Unde ți-e dreapta ce-ai dat-o lui Turnus, nepotul, întruna?
Ginere dacă-i menit latinilor unul din lume[5],
Dacă tu vrei și răspunsul lui Faun cu sila te-mpinge,
Iată, oricare străin de toiagul și țările noastre
Este din lume, cred eu, și-așa o-nțelege și Faun[6].
Deci e din lume și Turnus, de-i cerci de la-ncepere neamul:
Inachus moș îi fusese, și-Acrisius, veniți din Mycene[7].“
Însă, degeaba-ncercînd ispitit pe Latinus să-l vadă,

[1] *Otrăvitele-i.*

[2] *De aur.* Ca intervenție supranaturală, se poate descifra în acest șarpe simbolul exterior al insinuării naturale a unei stări sufletești motivate psihologic; dar, într-o foarte fină analiză, J. Carcopino remarcă și suprapunerea simbolului unor elemente rituale, ce dau Amatei anticul caracter sacerdotal, specific lavinian. Prin compararea descrierii vergiliene cu imaginile de vestale descoperite în forumul roman, J. Carcopino deduce că șarpele pe care Allecto îl scoate din păr și care se identifică pe rînd cu colierul de la gîtul reginei, cu panglicile ce-i strîngeau părul, reprezintă emblema consacrării ei ca vestală.

[3] *Să se infiltreze în simțuri.*

[4] *Ducîndu-mi pe mare.*

[5] *Unul dintr-o familie străină.* Turnus era fiul Veniliei, sora Amatei.

[6] *Și asta au vrut să spună și zeii.*

[7] *Din Mycene, din mijlocul Greciei.* Inachus era fondatorul Argosului, Acrisius — rege legendar al aceleiași cetăți.

Şarpele-n suflet adînc şi-n adîncul întreg al vieţii
Balele[1]-ncet îşi revarsă, pe-ncetul răzbind-o cu totul;
Iat-o, sărmana, zbătută-n grozavul turbărilor spumeg[2],
Fără ruşine, de-a lungul cetăţii cu vuiet[3] aleargă;
Astfel precum un prisnel[4], izbit cu putere, se-nvîrte,
Cînd adunaţii copii pe maidanuri stau roată-mprejuru-i,
Cercuri cu dînsul făcînd (azvîrlit din întinderea sfoarei,
Fuge-n rotite vîrtejuri şi, nepricepîndu-i temeiul,
Stau şi se-nhoalbă copiii, miraţi că se zbuciumă lemnul
Şi că turbează[5] de-l baţi), tot astfel, cu fugă nebună
Ea năvăleşte-n oraş, în vederea mulţimii mirate[6].
Chiar prin păduri, ca zbătută de sfînta suflare-a lui Bacchus[7],
Lucruri grozave făcînd şi nesocotinţe grozave,
Fuge nebună-ascunzîndu-şi copila prin munţii cu sihle,
Ca să le smulgă mireasa de-acum urgisiţilor Troiei[8].
„Euhoe, strigă, tu Bacchus, tu singur eşti vrednic de fată,
Ţie să-ţi poarte de-acum toiagul din papură moale[9],
Horă-mprejuru-ţi jucînd, şi ca jertfă şi părul să-şi tundă[10]!"
Vestea prin ţară-a ieşit şi mame turbate de-aceleaşi
Furii, cu flacări în suflet aleargă spre codru de-a valma.

[1] *Răul, otrava.*

[2] *Tulburată de îngrozitoare vedenii.*

[3] Cuprinsă de delir *(lymphata);* termenul semnifică rătăcirea provocată de o influenţă divină.

[4] Titirez, spîrnel.

[5] *Se animă* (accelerîndu-şi mişcarea).

[6] *În mijlocul oraşului şi al aprinsului popor.*

[7] Ca şi cînd s-ar fi aflat sub influenţa puterii divine a lui Bacchus, adică *simulînd* nebunia bahică. Originalul exprimă foarte nuanţat gradarea progresivă a nebuniei reginei şi a puterii de contaminare asupra celorlalte femei, culminînd cu scena de orgie bahică, în care J. Carcopino a văzut o nouă aluzie la tradiţiile pur lavinate, la celebrele serbări din Latium în cinstea lui *Liber pater*, numite *Liberalia* (pe care Augustin le critică în a sa *Civitas Dei*, VII, 21).

[8] *Ca să le împiedice troienilor nunta şi să întîrzie făcliile nupţiale.*

[9] *Tirsul mlădios*, bagheta purtată de bacante, care nu era din papură, ci *împodobită cu frunze de viţă.*

[10] *Şi să-şi lase să-i crească părul, consacrat ţie.* Spre deosebire de tinerele care, înainte de căsătorie, îşi tăiau părul pentru a-l consacra unui zeu, bacantele îl lăsau să crească, pentru Bacchus (cf. şi Euripide, *Bacantele*, 493).

Toate din case răsar, dau vîntului părul și gîtul[1],
Unele lălăie-n chiot și umplu văzduhul de urlet,
Toate-mbrăcate cu piei și-n mîni cu toiege de viță.
Însă, la mijloc, regina, cu spume la gură, cu faclă,[2]
Cîntă fecioarei și cîntă lui Turnus un cîntec de nuntă.
Ochii-nvîrtindu-i în sînge, cu glas de-ntunerec și groază,
Vuietă: „Io![3] Și voi auziți-mă, mame latine!
Dacă-n cucernice piepturi păstrați încercatei Amata
Milă și dacă purtați vreo grijă de dreptul de mamă,
Părul desfaceți-l toate, serbați-mi orgia cu mine!"
Astfel prin codrii bătrîni, Allecto, prin cuiburi de fiară,
Poartă pe-Amata tutindeni, turbată de-urgia[4] lui Bacchus.
Zîna văzînd împlinit începutul pierzării latine[5],
Gîndul bătrînului rege sfărmat și stricată și casa-i,
Aripi scîrboase[6]-ntinzînd, zbură-ntunecată la Turnus.
Merse la cel îndrăzneț, la rutul, în cetatea cea tare,
Nalt rădicata spre cer de Danae cu neamul acrisic,
Neam azvîrlit de furtună, se zice[7]. Strămoșii numiră
Ardea locul; numit e și-acum cu străvechiul său nume,
Dar strălucirea-i peri. Și-acolea-n palatul cel falnic,
Turnus în dulce răpaos dormea-n adîncimile nopții.
Întunecatul său chip și grozavul său trup părăsindu-l
Iată, primit-a făptură de babă cu totul Allecto,
Fruntea-i brăzdînd-o scîrbos cu zbîrcitele creț[8], și-aruncă

[1] Atitudine caracteristică de figurare plastică a bacantelor (de răsturnare a capului pe spate, cu pletele desfăcute), așa cum este reprezentată celebra *Menadă* a lui Scopas.

[2] *Regina, cuprinsă de delir, ținînd în mînă o torță de pin aprinsă.*

[3] Interjecție reproducînd, ca și *euhoe*, strigătul bacantelor.

[4] *Ațîțarea, nebunia.*

[5] *Părîndu-i-se că a aținat destul primele accente ale furiei.*

[6] *Sinistre, negre.*

[7] Despre Danae, fiica regelui Acrisius, Vergilius alege o variantă a legendei după care aceasta, închisă într-un cufăr și aruncată în mare de tatăl ei (în urma unei profeții), ajunsese pe coastele Latiumului. Acolo se căsătorise cu Pilumnus, strămoșul lui Turnus, și fondase cetatea Ardea, capitala rutulilor, vestită în timpuri arhaice dar căzută în desuetudine în timpul lui Vergilius.

[8] Riduri.

Văl[1] şi pe părul cărunt şi-mpletit cu măslinul cel verde:
Calybe ea s-a făcut, păzitoarea la templul Iunonei[2].
Vine la tînăr şi, stînd în vedere-i, vorbit-a cuvîntul:
„Turnus, atîtea-ncercări tu le laşi să se piardă degeaba?
Sceptrul tu-l laşi să ţi-l smulgă din mînă fugarnicul Troiei,
Laşi şi copila şi zestrea cea ţie prin sînge păstrată[3]?
Regele vrea pe-un străin urmaş al domniei să-l aibă.
Du-te şi-nfruntă primejdii, că-n schimb tu batjocuri afla-vei!
Mergi, risipeşte-ţi oştirea şi-mbracă latinii-n răpaos[4]!
Însăşi poruncă mi-a dat puternica Iuno din ceruri
Aste cuvinte prin somn să-ţi vestesc, în tăcerile nopţii!
Scoală-te! Tineri curînd înarmează şi, plin de putere,
Sari cu voinicii la zid[5]; pe cei ce sosiră pe rîul
Thybris aprinde-i cu foc şi le-aprinde pestriţele luntri.
Asta e vrerea de sus a zeilor. Însuşi Latinus
Dacă nici fata nu vrea să ţi-o deie, nici vorba s-o ţie,
Fă-mi-l să simtă şi-nvaţă-l cu fierul să-l ştie pe Turnus!"
Tînărul însă, luînd-o-n bătaie de joc, îi răspunse:
„Vestea că multe corăbii sosiră de-o vreme pe Tibru
Nu e străină, cum crezi, urechilor mele cu totul.
Umbli şi tu să mă sperii cu lucruri scornite. Iar Iuno
Nu m-a uitat într-atît.
Însă, cum văd, bătrîneţea, furîndu-ţi şi mintea puţină,
Babo, te face să vezi zadarnice spaime! Iar regii
Dacă tu-i vezi în război, eşti proroc al minciunii, fricoaso![6]
Du-te, păzeşte-ţi altarul şi templul, căci asta ţi-e treaba;

[1] *Îşi pune / o panglică.* Panglica şi cununa de măslin o individualizează ca preoteasă.

[2] *Bătrîna preoteasă a templului Iunonei. Iuno Regina* avea la Ardea un templu, decorat de un pictor grec (cf. Plinius, *Nat. Hist.*, XXXV, 115).

[3] *Dobîndită prin sîngele tău.* Turnus luptase alături de latini împotriva etruscilor.

[4] *Doboară trupele etrusce şi ocroteşte-i pe latini cu pacea.*

[5] Dincolo de porţi.

[6] Tonul ireverenţios imprimat de traducere cuvintelor lui Turnus este absent în original, unde ele exprimă mai degrabă o reflecţie menită să îndepărteze nişte griji absurde. Textual: *Dar pe tine, maică, vlăguită de vîrstă, bătrîneţea care nu mai poate înţelege adevărul / te încearcă cu griji neîntemeiate şi-ţi joacă feste / cu false spaime despre luptele regilor.*

Lasă războiul să-l poarte bărbaţii, c-al lor e războiul!"
Turnus a zis, iar Allecto se-ncinse de focul mîniei.
Încă pe cînd el vorbea, un tremur prin oase-i străbate;
Ochii-i rămîn împietriţi: cum şuieră şerpii şi muşcă!
Ce grozăvenii s-arată, ce chip[1]! Şi, cu ochii de flacări,
Grabnic pe cel buimăcit şi-ncercînd să vorbească mai multe
Dînsa-l împinge-ndărăt, doi şerpi ţintuindu-i spre tîmple[2].
„Iată, slăbită de vîrstă, pierzîndu-mi şi mintea puţină,
Regii de-i văd în amestec, mă sperie frica degeaba!
Uite, mă vezi?[3] Am sosit din cuibarul grozavelor Furii;
Mîna mea poartă război şi perire!"
Zise, cu grabă-aruncînd spre războinic făclia, lipindu-i
Flacăra neagră-a răşinii de piept, cu funingini şi zgură[4].
Spaima deşteaptă din somn pe voinic; şi prin oase, prin carne,
Simte cutremur şi-i curge pîrîu de tutindeni sudoarea.
„Arme!", vuieşte.[5] Şi săbii el cată prin pat şi prin casă,
Groaznic aprinde-l cumplirea de-omor şi-a războiului jalnic
Multă mînie, precum, pîlpîind, o văpaie de flacări
Bate-n căldarea ce fierbe cu clocot, din braţul de vreascuri,
Apa s-azvîrle vuind, se revarsă şi geme-n adîncu-i,
Unda se zbate de multa vîlvoare şi-n spumeg să-nvîrte,
Nu mai încape şi-n aer se-nnegură tulburii aburi[6].
Deci va porni în război cu Latinus, căci pacea o rupse[7].,
Cheamă pe principii săi, rînduind să gătească războiul,
Ţara străbună s-o scape de rău şi s-alunge străinii;

[1] Allecto îşi reluase, în faţa lui Turnus, adevărata înfăţişare.
[2] Traducerea omite: *Şi, poenind din bici, îi spuse cu mînie.*
[3] *Priveşte acestea* (adică biciul, şerpii şi torţa, atribute ale Furiilor).
[4] *Înfigîndu-i / în inimă flacăra fumegîndă, cu neagra ei lumină.*
[5] *Scos din minţi, cere arme.* Ca toţi eroii vergilieni destinaţi să devină victime, Turnus va acţiona de acum sub imperiul nebuniei insuflate de o forţă divină; intrînd astfel în sfera iraţionalului, el va comite, prin mînie şi orgoliu, acel exces *(hybris)* ce va da o nuanţă dramatică celui mai tipic personaj epic al poemului („al doilea Ahile", cum este anunţat în VI, 89).
[6] Cf. *Iliada*, XXI, 362 şi urm.
[7] *O încălcă* (Latinus).

Sngur de-ajuns[1] e cu doi — cu dardani și latini — să se bată.
Dînd și porunci[2] și chemînd și pe zei cu rugare și voturi,
Toți din rutulicul neam se-ndeamnă la luptă cu suflet;
Tînăra vîrstă[3] pe-acesta-l zorește și trupul său trupeș,
Pe-altul familia-i de regi și-ncrederea-n brațe pe-al treilea.
Pînă ce Turnus zorea pe rutuli, îndemnîndu-i la luptă,
Zboară pe cîmpul troianic Allecto, cu aripi din Tartar,
Loc potrivit căutînd înșelărilor nouă pe malul
Unde cu goană și lațuri adurmecă fiarele Iulus.
Fata din Tartar pe-aici întărîtă și-asmuță căpăii
Celor din Troia și-n nări cunoscute mirosuri le-aduce,
Ca să gonească prin codri pe-un cerb. Acesta-nceputul
Relelor fost-a, căci el răscolit-a țăranii la luptă.
Cerbul puternic era, și frumos, și cu coarne-ncrăngate;
Tineri Tyrrhidici[4] pe-acesta-l crescură, răpindu-l cerboaicei
Încă de mic (ai părintelui Tyrrhus, al turmelor paznic,
Cel ce de rege năimit priveghea pe moșiile-ntinse).
Silvia, fata, pe cerb îl deprinse s-asculte poruncii,
Roșii[5] cununi împletite-i punea ca podoabă prin coarne,
Părul în limpezi fîntîni i-l spăla, netezindu-l cu piepteni.
Cerbul, cuminte și blînd, mînca la o masă cu fata;
Ziua-n păduri rătăcea și-n amurg la iubita căscioară[6]
Singur venea, uneori și tîrziu în adîncuri de noapte.
Cînii lui Iulus acum, cu goană turbată goniră
Cerbul acesta, pe cînd, scăldat în răcorile apei,
Singur pe verdele mal s-odihnea de văpaie, la umbră.
Însuși, sălbatec aprins de lacoma poftă-a măririi[7],
Iulus din strîmbul[8] său arc fulgerat-a săgeata spre țintă.
Dreapta de-un zeu îi fusese-ndreptată: cu vuiet pătrunde

[1] Își este de ajuns sieși (adică este destul de puternic) pentru a se lupta cu doi dușmani.
[2] *După ce spuse acestea. Voturile* sînt făgăduieli.
[3] A lui Turnus. Toate atributele din aceste două versuri se referă la puterea de atracție a persoanei lui.
[4] *Copiii lui Tyrrhus.*
[5] *Mlădioase.*
[6] *La cunoscutul prag.*
[7] Traducerea exagerează nuanța din original: *înflăcărat de dorința unei laude deosebite.*
[8] *Curbatul.*

Fierul prin vintre și-adînci mărunțăi străbătute despică.
Cerbul, cu rane ce curg, aleargă spre staul acasă.
Geme și cade mugind, se zvîrcole-n balta de sînge,
Parcă-ajutor ar striga, și umple locașul de plînset.
Silvia, iat-o dintîi, cu mîni sfîșiate de milă,
Cere-ajutor, răzvrătind țărănimea cea arsă de soare.
Iată-i (așa, pe tăcut, prin codri răzbate pojarul[1]),
Vin furtunateci: un par acesta-nvîrtește, iar altul
Plina de noduri măciucă și care pe ce-și aruncase
Mîna-n mînie. Cu clocot își strigă și Tyrrhus flăcăii,
Cel ce-n pădure crăpa cu icuri vîrîte stejarul;
Vine, turbat sforăind de mînie, și-nvîrte toporul.
Însă zeița[2], pîndind, așteptat-a clipita pierzării:
Zboară pe deal și, pe-o creastă de staul, de-acolo din culme,
Cîntă-al păstorilor semn; din trîmbița strîmbă[3] răsună
Urlet tartaric prin văi și de sunet răsună cu clocot
Codrii-mprejur și, gemînd din adîncuri, răzbubuie codrii.
Vuietu-n zări a răspuns la lacul Dianei[4], departe,
Colo la Narul cel alb de pucioasă, la bălți la Velinus[5].
Iute la vuiet atunci, din cît ajunsese pe cîmpuri
Semnul din bucin[6], răsar de tutindeni armați voinicește,
Groaznici la fire, ciobanii. Curînd și troienii din lagăr
Valuri-vîrtejuri sosesc, în gloate, s-ajute lui Iulus.
Lupta se-nceinge pe cîmp. Dar nu se mai bat ca țăranii,
Nu cu ciomag noduros și cu druguri fierbinți la un capăt;
Săbii cu două tăișuri izbesc și se-ntunecă-n zare
Cîmpul, de săbii-n amestec; și-n soare frîngîndu-și lucirea
Albele scuturi de-aramă, văzduhul e numai un fulger.
Marea tot astfel, cînd vîntul începe pe-adîncuri, se zbate
Albă de spume și-ncetul se-nalță și-ntruna-și înalță
Apele mari și-n sfîrșit din adînc ea spre ceruri s-azvîrle.
Iată-ntre primii luptaci, lovit de iuțimea săgeții,
Cade băiatul lui Tyrrhus, întîiul băiat cu născarea,

[1] În text: *căci ciuma de Allecto stă ascunsă în tăcutele păduri.*
[2] *Sălbatica zeiță.*
[3] *Arcuită.*
[4] Lac de la poalele munților Albani, azi Lago di Nemi, pe malul căruia se afla un celebru templu al zeiței.
[5] Afluent al Narului, la rîndul său afluent al Tibrului. Este omis din traducere versul: *Și mamele, speriate, își strînseră copiii la piept.*
[6] *Din înspăimîntătorul corn* (trîmbița era din corn de bou).

Almo, prin gît străbătîndu-i săgeata, și drumul
Umedei voci și-a suflării vieții-nchizîndu-l cu sînge.
Mulți s-așternură voinicii pe cîmp, și căruntul Galaesus[1],
Cel ce la mijloc sărit-a să-mpace bătaia: ca dînsul
Nimeni mai drept și bogat în ogoare-ausonice nimeni!
Cinci de mioare și cinci de vite cornute-avea dînsul
Turme pe cîmp și brăzda și pămîntul cu-o sută de pluguri.
Pînă ce dînșii se bat și-n cumpănă stă-le norocul,
Zîna, plinindu-și cuvîntul jurat și văzînd și cîmpia
Udă de sîngele mort și-ntîiele jertfe-așternute,
Lasă pămîntul hesperic și zboară grăbită spre ceruri,
Astfel Iunonei vorbindu-i, cu glasul mîndrit al izbîndei:
„Iuno, prin jalnic război făptuit-am ruptura cu totul!
Fă-mi-i tu prieteni de-acum și-nfrățește-i să fie tovarăși,
După ce-n sînge-ausonic scăldat-am pe-ai Troiei războinici!
Una mai am de făcut de-mi ești cu credință vegheată[2]:
Am să răscol pe la margini popoarele[3] toate prin zvonuri,
Sufletul lor să-l aprind cu spurcata iubire de luptă,
Și-astfel s-aduc ajutor și de taberi să-ți umplu pămîntul!"
Iuno, potrivnică-atunci: „Ajunge-ncleștarea[4] și groaza!
Pricini de luptă-am găsit și, iată-i, vecinii se luptă.
Armele cari le găsiră dintîi sunt pătate cu sînge;
Astfel de nuntă doresc, de-aceste serbări să-mi serbeze
Prințul din Venus născut și vrednicul rege Latinus.
Însă ca tu să te plimbi întruna turbată[5] prin lume,
Asta de-acum înainte n-o suferă tatăl din ceruri.
Poți să te duci! Ce mai e de făcut în ajungerea țintei
Face-voi însămi." Vorbit-a saturnica Iuno cuvîntul
Și, ridicîndu-și Allecto din șerpi împletitele-i aripi[6],
Zboară spre Tartarul ei, fugind de lumina din ceruri.
Zace sub poale de munți, în pămîntul italic la mijloc,
Loc roditor și vestit din margini la margini de lume,

[1] Nume de rîu, ca și Almo. Așa cum observă Servius, Vergilius are obiceiul să dea războinicilor lui nume geografice, mai ales de ape.
[2] *Dacă aș fi sigură că o vrei.*
[3] *Am să răscol cetățile vecine.*
[4] *Viclenia.*
[5] *Liberă.*
[6] Textul pune accentul pe o senzație auditivă: *aripile șuierătoare de șerpi.*

Valea cu numele-Ampsanctus[1]: cu negre desișuri de codri
Coastele văii se-nfig pe de lături și-n mijloc, cu vuiet,
Curge-un pîrîu prăvălit de pe stînci, cu vîrtejuri cotite.
Groaznic aici un ponor, o gură ce-ntruna răsuflă
Aburi de-ai negrului Dis, prăpăstii spre Tartar crăpate,
Guri cu putoare-nciumată deschid și pe-acolo Erinys,
Groaznica zînă, fugind, luminează pămîntul și cerul[2].
Însă-ntr-aceea mereu întărește saturnica Iuno
Flacăra luptei. Din cîmp[3] dau zornici năvală-n cetate
Toți îndîrjiții ciobani și pe morți îi scoboară cu dînșii,
Pe-Almo băiatu-l aduc, pe ciuntitul de tot, pe Galaesus,
Cheamă cu strigăt pe zei și regelui cer răzbunare.
Vine și Turnus și, stîndu-le-n mijloc acolo-n de-a valma,
El mai mărește-nspăimarea: să cheme troienii la rege
Și să-i amestece-n sîrg cu latinii, pe-Aeneas gonindu-l[4].
Iată și-acei ale cărora mame, turbate de Bacchus,
Joacă prin codri-n orgii, orbite de numele-Amatei,
Vin de tutindeni în gloată și cer cu năvală războiul,
Toți îndărătnici, nevrînd să mai știe de semne[5]; potrivnici
Zeilor, cer pierzătorul război și-n orbirile minții
Toți cu-nglotire se strîng și-mpresoară cu zgomot palatul.
Însă, ca stînca din mări, stă tare-mpotrivă Latinus,
Tare ca stînca bătută de spumegul mării turbate;
Țapăn prin sineși ea stă, oricît de cu vuiet s-aruncă
Valul; iar piatra-mprejur și zbătutele colțuri în spumă
Urlă degeaba și mușchiu-nfloreste pe coastele stîncii[6].
Dar nicăiri vreo putere găsind ca să stîmpere focul
Oarbei mînii (căci de Iuno sunt toate-ocrotite, cu țintă),

[1] Lac de origine vulcanică din centrul Italiei, pe teritoriul locuit de samniți, ale cărui emanații sulfuroase făceau să se creadă că grotele din jur erau intrări în Infern; în apropierea lui era răspîndit cultul zeiței italice Mephitis (personificare a exalațiilor mefitice), despre ale cărei victime pentru sacrificiu Servius spune că nu erau înjunghiate, ci sufocate de vaporii lacului.

[2] Textual: *eliberează pămîntul și cerul* (de prezența ei). Erinys este Allecto.

[3] Din cîmpul de luptă.

[4] Textual: *(spunînd) că teucrii au fost chemați la domnie / pentru ca neamul frigian să se amestece (cu latinii) și că el, Turnus, este izgonit de la palat.*

[5] Semne divine.

[6] *Iar algele sfișiate sunt azvîrlite înapoi.* Comparație homerică (cf. *Il.*, XV, 618 și urm.), ce va fi reluată și dezvoltată în cartea a X-a.

Marturi pe zei a luat și pe sfintele[1] vînturi și jalnic
Strigă: „Pierim! Și ne bate blăstămul! Ne duce furtuna!
O să plătiți voi cu sîngele vostru călcarea credinței,
Răilor[2]! Turnus, pe tine blăstămul, pe tine păcatul,
Moartea cu chinuri te-așteaptă! Tîrziu[3] tu ruga-vei toți zeii!
Partea de-acu' mi-e răpaos, că-n portul cel vecinic eu intru;
Nu mă lăsați nici să mor fericit!" Și nimic nu mai zise;
Singur se-ncuie-n palat și lasă și cîrma domniei.
Sfînt obicei îl aveau în hespericul Latium, pe care
Moșii din Alba-l primiră, iar Roma, de cînd e stăpîna
Lumii-l primise și ea, cînd pleacă-n războaie cu taberi,
Ori că-amenință pe geți cu războiul cel umed de lacrămi,
Ori pe hyrcani și pe-arabi, ori pleacă spre Indii și-n fundul
Lumii[4], voind de la parți să smulgă romanicii vulturi[5];
Două năpraznice porți noi avem — și „Războiul"[6] se cheamă —
Sfinte prin groaza cumplitului Mars și prin vechea credință.
Vecinice druguri de fier și zăvoare le-acopăr, o sută,
Toate de-aramă, iar Ianus străjerul în praguri e vecinic.
Însă cînd rostul bătrînilor suri[7] hotărăște războiul,
Consulul însuși, încins ca gabinii-n[8] vestmîntul lui Romul,
Vulturi pe haină purtînd[9], vuitoarele porți le descuie.
Însuși el strigă: „război!"[10] și răspuns cînd îi dă tineretul

[1] *Ușoarele, vanele.*
[2] *Nenorocirilor.*
[3] *Prea tîrziu.*
[4] *Și spre răsărit.*
[5] *Să ia înapoi steagurile romane.* Aluzie la recucerirea, în anul 20 î.e.n., de către Augustus, a steagurilor capturate de parți de la Crassus (în 53 î.e.n.).
[6] *„Porțile Războiului"*. Vezi I, 294.
[7] Senatul. (Cf. VII, 174.)
[8] Toga purtată de locuitorii cetății Gabii acoperea, cu unul dintre capetele ei, capul celui ce o purta (cf. Servius). „Vestmîntul lui Romul" este *trabea quirinală* (cf. VII, 187).
[9] Nu figurează în original.
[10] Cînd anunța războiul, consulul pronunța formula: *Qui rem publicam salvam esse vult, me sequatur* (Cine vrea ca republica să fie salvată, să mă urmeze).

Fierbe tot templu-n adînc, zguduit de răsunet de trîmbiți[1].
Deci îl sileau pe Latinus acum să rostească[2] războiul
Celor din Troia și-n sîrg să descuie și poarta peririi.
Însă bătrînul nici mîna n-a pus-o, nevrînd să-mplinească
Lucrul așa de-urgisit; și s-ascunse cu scîrbă-n iatacuri.
Însă regina din cer[3], venind prin adîncuri de zare,
Însăși împinse-ndărăt războinica poartă[4]; și-n cardeni
Ușa-nvîrtind-o, le-a scos războiul închis sub zăvoare.
Pacinicul mal ausonic acum e deodată-n răscoală.
Unii de drum se gătesc[5] în război, iar alții-și frămîntă
Caii, turbîndu-i prin colburi de căi; cer arme cu toții.
Scuturi o seamă gătesc și nadă[6] pe netede săbii
Pun și cu-uleiuri le ung; și-ascut pe tocilă toporul.
Repezi din case răsar, cu coiful pe creștet; și repezi
Cai la căruțe silesc; cu scut și cu platoșă de-aur
Trupu-și acopăr cu sîrg și-ncing credincioasele săbii.
Steaguri să poarte doresc și vuiet de trîmbiți s-audă.
Cinci întărite cetăți cu năimite ciocane lucrează
Arme din nou: bogata Atina și Tibur cel mîndru,
Ardea, Crústuminúm și-Antemna cea groaznică-n turnuri[7].
Capului mulți își gătesc apărări; dincolo, din sălcii
Scutului margini îi fac împletite; dincoace, de-aramă,
Paveze fac; și-apărări din argintul cel moale, pe glezne.
Sapa și secera stau cu dispreț aruncate; și plugul
N-are cătare; fierarii călesc strămoșeștile săbii,
Trîmbița vuietă semnul și zboară tutindeni lozinca[8].

[1] Acest obicei roman, pe care Vergilius îl atribuie unor timpuri mult mai îndepărtate, este consemnat de Titus Livius (I, 19, 2) ca fiind inițiat de regele Numa.

[2] *După datină.*

[3] Iuno.

[4] *Porțile ce întîrziau să se deschidă.* De remarcat că războiul se declanșează împotriva voinței lui Latinus.

[5] *Se pregătesc să plece ca pedeștri.*

[6] *Grăsime.* Majoritatea editorilor situează v. 625—627 după 637.

[7] Atina, cetate a volscilor, se afla la poalele Apeninilor, Tibur (azi Tivoli), pe rîul Anio; Crustuminum (sau Crustumerium) și Antemna erau orașe sabine.

[8] Semn de recunoaștere pentru aliați, un fel de parolă, scrisă pe tăbliță numite *tesserae*.

Muze, deschideți acum Heliconul[1] și-aprindeți-mi versul:
Cari domnitori răscoliră perirea și care și-a cărui
Taberi umplut-au cîmpia și care bărbați înfloriră
Încă pe-atunci în pămîntul ital, străluciți ai luptării.
Voi v-amintiți și puteți și putere să-mi dați amintirii;
Pînă la noi a pătruns de-abia vreo poveste slăbită.
Aspru, din malul tyrrhenic, întîiul plecat-a cu taberi
Urgisitorul de zei[2], cu multă putere, Mezentius.
Soț el avea pe băiatul, pe Lausus, pe care-n frum'seță
Nimeni întrece-l la trup, afară de tînărul Turnus;
Lausus, ce-nfrînă fugarii turbați și cu fiare se luptă,
Duce degeaba bărbați luptători din cetatea Agyllei[3],
Vrednici, o mie; flăcău de porunci mai cucernice vrednic,
Însuși el vrednic de-a nu fi avut pe Mezentius părinte.
Carul apoi, strălucit al izbîndei la-ntreceri[4], pe cîmpuri
Duce-l, și caii sumeți și purcești din fugarii lui Hercul[5],
Mîndrul la chip Aventinus; pe scut a părintelui stemă
Poart-o: de-o sută de șerpi îngrădită la mijloc, o Hydră.
Rhea pe-acesta de mult, preoteasa,-n păduri aventine,
Rhea pe-ascuns îl născu și-l dete luminii vieții,
Hercul fiindu-i bărbat (după ce pe-aventinice dealuri[6],
Dînd pe Geryone morții, venit-a viteazul tirynthic,

[1] Munte din Beoția, consacrat lui Apollo și muzelor, a căror invocare anunță aici vestita defilare a trupelor italice reunite împotriva troienilor, inspirată — ca procedeu — de catalogul navelor din *Iliada*, II. Originalitatea lui Vergilius străbate din interesul etnografic al evocării pline de culoare a unei Italii arhaice (a cărei imagine risca tot mai mult să se piardă) și din nota de patriotism ce pune în relief virtuțile strămoșilor poporului roman.

[2] În text: *contemptor divum* (disprețuitorul zeilor), calificativ explicat de Macrobius (*Sat.*, III, 5, 10) prin pretenția lui Mezentius de a i se oferi trufandalele recoltelor *(primitiae)*, care erau consacrate zeilor; astfel, disprețul lui se traducea nu prin ireligiozitate, ci prin aroganța de a pretinde onoruri divine.

[3] Vechiul nume al cetății etrusce Caere (azi Cerveteri), al cărei rege fusese Mezentius, izgonit de compatrioți.

[4] Semnul acestei victorii era *palma* (ramura de palmier), menționată în original. (Vezi V, 70.)

[5] Originalul se referă la Aventinus, ca *purces din Hercule;* acest personaj, care poartă numele uneia dintre colinele Romei, este creat de Vergilius, el nefigurînd printre fiii latini pe care tradiția îi atribuia lui Hercule. „Sumeți", pentru *învingători.*

[6] *Pe cîmpuri laurentine.*

Boii hiberici scăldîndu-i sumeț în hesperice rîuri[1]).
Suliți ei[2] poartă-n război și năprasnice paloșe-aruncă,
Ghioagă sabelică duc și-nvîrtesc buzdugane cu ghinturi.
Însuși, pe jos, și purtînd o blană de-a leului libyc,
Lungă, cu coama ce-ți lasă fiori și cu colții năprasnici,
Trasă cu totul pe cap; și-așa la palat el sosește,
Groaznic la chip și ca Hercul pe trup înnodîndu-și cojocul.
Frații cei gemeni apoi părăsesc tiburtinice ziduri,
Cei din poporul numit cu frățească numire Tiburtus[3],
Tineri argivici: Catillus și,-asemeni cu trăsnetul, Coras.
Vin cu-ndrăznețele suliți în fruntea-narmatelor stoluri;
Astfel pe creastă de munți, centaurii gemeni[4], născuții
Norilor[5], vin furtunatici, lăsîndu-i în urmă pe Othrys
Și pe Homole cel plin de zăpezi: toți codrii din cale
Drum le deschid și cu vuiet se frîng răzbătutele crînguri.
Vine și cel ce pusese temeiuri cetății Praeneste,
Fiu lui Vulcan și crescut cu cerbii din codru și-aflatul
Tînăr pe-o vatră-n păduri (așa se crezuse de-a pururi),
Caeculus[6]. Vine cu el tinerimea-narmată, cu droaia:
Cei ce-mprejurul Praenestei pe dealuri trăiesc și pe cîmpul

[1] *În fluviul tirenian* (Tibrul). După ce, ucigîndu-l pe Geryon (monstrul cu trei capete amintit în VI, 289), îi luase boii, Hercule trecuse prin Italia, unde fusese oaspete al unor regi, printre care Euandrus (cf. VIII, 201 și urm.). Reședința lui Geryon era, după Hesiod, *Theog.*, 290, legendara insulă Erytheia („Purpuria"), numită astfel după culoarea razelor la apus, pe care Herodot, IV, 8 o identifică cu Gades (Cadix) și căreia Hecataios din Milet (la Arrianos, *Exped. Alex.*, II, 16) îi contestă existența, afirmînd că Geryon ar fi fost regele Ambracici și Amphilochiei, în Acarnania.

[2] Oștenii lui Aventinus.

[3] *După numele fratelui lor, Tiburtus.* O legendă atribuia fondarea Tiburului (azi Tivoli) celor trei frați din Argos: Tiburtus, Catillus și Coras.

[4] *Doi centauri.*

[5] Centaurii erau fiii lui Ixion, regele lapiților, și ai unui nor (în latină *nubes*, de gen feminin), pe care Iupiter i-l trimisese sub înfățișarea Iunonei. Ei trăiau în Tesalia, unde se aflau munții Othrys și Homole.

[6] După o veche legendă, Caeculus, fiu al lui Vulcan, se născuse dintr-o scînteie și fusese găsit pe altarul unui templu al lui Iupiter. Numele lui este diminutivul lui *caecus* — orb, pentru că, stînd mereu pe lîngă foc, ar fi avut vederea slabă. Cetatea Praeneste, al cărei fondator era considerat, se afla în Latium.

Sfînt al Iunonei Gabine[1] și-n umedul Anio și-n malul
Plin de pîraie-al stîncoasei Hernica și-n șesul anagnic[2].
Vin și de-ai tăi, fericite-Amasenus[3]; n-au însă cu toții
Arme și scuturi, nici care cu vuiet; o parte ghiulele[4]
Poartă, turnate din vînătul plumb, și-o seamă duc suliți,
Două-ntr-o mînă, și-n cap ei poartă gălbuia căciulă
Largă, din piele de lup, și piciorul cel stîng îl aruncă
Gol spre dușman, iar cel drept și-l acopăr cu piele de bivol[5].
Însă Messapus, născut din Neptunus, a cailor spaimă[6],
Cărui nu poate vreun rău nici fierul să-i facă, nici focul,
Neamuri trîndave-a[7] sculat; și, de mult dezvățată de luptă,
Cheamă mulțimea-n război și din somn el deșteaptă oțelul.
Unii pe deal la Fescennium trăiesc și pe șesul Falerii[8],
Alții pe culmi la Soracte[9], iar alții-n flavinice cîmpuri,
Ori la Ciminus prin munți și pe lacuri și-n codri capenici[10];
Pasă-n asemeni de grabnice stoluri[11] și cîntă pe rege.
Astfel ades, pe sub norii cei albi, ca zăpada de albe,

[1] Iuno se bucura de un cult deosebit în orașul Gabii, fondat de siculi în apropiere de Praeneste.

[2] Anio (azi Teverone) este un afluent al Tibrului; Anagnia era capitala hernicilor, populație din Latium ce locuia la nord de rutuli, în munții Hernici.

[3] Rîu din Latium, cu izvoarele în ținutul volscilor.

[4] Gloanțe ce se aruncau cu praștia.

[5] Obiceiul de a purta piciorul stîng gol (despre care se credea că ar facilita mișcările cu mîna dreaptă), pe care Macrobius (*Sat.*, V, 18, 13), citîndu-l pe Euripide, îl considera etolian, se pare că era pelasgic. De remarcat arta cu care Vergilius, acest „amantissimus antiquitatis", cum îl numește Quintilian (*Inst. Orat.*, I, 7, 18), izbutește să imprime, prin schițarea celor mai caracteristice trăsături, culoarea arhaică și locală.

[6] *Îmblînzitorul de cai.* Neptun, care-i era tată, trecea drept creator al calului, pe care-l făcuse să răsară din pămînt printr-o lovitură de trident (cf. *Georg.*, I, 12—14).

[7] Care trăiau în liniște.

[8] Orașe în Etruria.

[9] Munte din apropiere de Falerii, care putea fi văzut și de la Roma (cf. Hor., *Ode*, I, 9, 2).

[10] Capena, oraș de pe malul Tibrului, se afla în apropiere de Soracte, ca și muntele și lacul Ciminus.

[11] *În același ritm, încolonați*, ceea ce denotă un grad de civilizație mai avansat, așa cum confirmă și datele arheologice.

Lebede zboară venind de pe culmi păşunate şi cîntă
Dulcele cîntec din lungul lor gît şi răsună de cîntec
Rîul[1] şi-al Asiei lac mlăştinos.
Nici nu puteai să gîndeşti că mulţimea de-aici e gătită
Suliţi s-amestece-n luptă, ci paseri de-a valma, ce zboară
Repezi pe-al mărilor luciu, cîntînd în amestec[2], spre maluri.

Iată, din sîngele vechi al sabinilor, Clausus aduce
Groaznică-o gloată, părînd în umblet el însuşi o gloată[3].
Astăzi din dînsul se-ntinde poporul şi viţa de Claudii,
Mare prin Latium, de cînd se-nfrăţiră sabinii cu Roma[4].
Vin[5] amiternii, puternic un stol, şi bătrînii quiritii[6],
Tot ce-i voinic în Eretum şi-n plina de-uleiuri Mutusca,
Cei ce trăiesc în cetatea Nomentum, pe şesul Velinus[7],
Tetrica plină de stînci cu prăpastii şi munţii Severus,
Cei din Casperia, Foruli şi cei de la rîul Himella,
Cei ce din Fabaris beau şi din Tibru, pe cîţi îi trimise
Nursia plină de ger şi hortini şi popoare latine,
Cei de pe Allia vin, de pe rîul cu nume-al durerii[8].
Cîte se zbuciumă valuri pe libyca mare, pe-ntinderi,
Cînd prin iernatice valuri s-ascunde cu plînset Orion[9],
Cîte se coc, rumenind, la-ntoarcerea soarelui, spice

[1] Caystrus, fluviu din Asia Mică, celebru pentru lebedele sale.
[2] *Cu glas răguşit.*
[3] Textual: *O mare armată, valorînd el însuşi cît o mare armată.*
[4] Vergilius se referă la strămoşul sabinului Atta Clausus, despre care Titus Livius (II, 16) spune că venise la Roma după expulzarea regilor, împreună cu cinci mii de clienţi, care au primit cetăţenie romană; romanizîndu-şi numele în Appius Claudius, el a întemeiat *gens Claudia.*
[5] *Împreună cu el.*
[6] Străvechii locuitori ai oraşului sabin Cures.
[7] *Ogoarele Roseei*, din apropiere de lacul Velinus.
[8] Textual: *şi cei pe care-i desparte cu apele sale Allia, nume nefast.* (Aici romanii fuseseră învinşi de gali, în 390 î.e.n., aniversarea acestei bătălii fiind considerată o zi nefastă). Toate numele de rîuri, munţi şi oraşe menţionate mai sus ca locuri de origine ale războinicilor lui Clausus aparţin părţii centrale a Apeninilor, unde locuiau sabini amestecaţi cu etrusci şi latini.
[9] *Sălbaticul Orion* (cf. I, 534).

Dese, la Hermus[1] pe şes şi pe galbene-ogoare la lycii,
Zăngăne scuturi şi geme de tropot şi plînge[2] pămîntul.
Numelui troic duşman şi născut de-Agamemnon, puternic
Vine Halaesus[3], în carul cu repezii roibi, aducîndu-i
Mii[4] de războinice neamuri lui Turnus: pe cei ce lui Bacchus
Cîmpii massici[5] cu sapa-i sădesc şi pe cei de pe dealuri
Sfinte[6], trimişi de-aurunci, şi pe cei ce păzesc Sidicinum,
Plinul de şesuri; veniţii din Cales şi cei de pe rîul
Multelor vaduri, Volturn; şi saticulii, neamul războinic,
Oscii, cu multe puteri. Ei poartă săgeţi lungăreţe[7],
Însă le ţin de-obicei atîrnate-n curele la coardă,
Scuturi de piele pe braţul cel stîng şi paloşe strîmbe[8].
Nu mi te pierde nici tu slăvirii cîntărilor mele,
Oebalus, tînăr născut din nimfa Sebethis şi Telon
(Încă pe cînd stăpînea teleboicul mal al Capreei,
Regele Telon[9]). Dar nu se-nvoise Oebalus, fiul, cu ţara
Moşilor săi. De pe-atunci, cu puteri trăinicite-ocrotit-a[10]
Neamuri sarrastice dînsul şi Sarnus cel umed, la mare,
Ţările Rufrae şi cîmpii batulici şi şesul Celemna,

[1] Fluviu din Asia Mică.

[2] *Se cutremură.*

[3] După una dintre versiuni, acest fiu al lui Agamemnon se refugiase, în urma morţii tatălui său, în Italia; după altele, ar fi fost fiu al lui Neptun (cf. Servius *ad Aen.*, VIII, 285) sau al unui ghicitor (cum va apărea în cartea a X-a).

[4] *O mie.*

[5] Muntele Massicus, din Campania, era celebru pentru vinurile sale, ca şi oraşul Cales. Toate localităţile menţionate în acest pasaj se află în Campania, în Italia meridională.

[6] *Înalte.*

[7] În text: *aclydes* — un fel de suliţe scurte şi rotunjite; este unul dintre numeroşii termeni arhaici cu care Vergilius defineşte armele personajelor sale, pentru fidelitate cu atmosfera de ansamblu a epocii descrise, ceea ce reiese şi din comentariul lui Servius, care afirmă: „Sînt arme atît de vechi, încît nici măcar amintirea nu li se mai păstrează în război".

[8] *Săbii încovoiate*, pentru lupta corp la corp.

[9] Căpetenie a teleboenilor, locuitori din Acarnania care colonizaseră insula Capreae (azi Capri).

[10] *A supus.*

Locul cel rodnic apoi, Abella cea plină de mere[1].
Praștie-n chip teutonic[2] ei știu să-nvîrtească-n războaic;
Poartă pe cap învălișuri tăiate din scoarță de paltin,
Scuturi de-aramă-nvîrtesc și răsfulgeră săbii de-aramă.
Nersa[3] cea plină de munți te-a trimis și pe tine la luptă,
Ufens, vestitule-n fapte și mult fericitule-n arme.
Aspru ți-e neamul cum nu e nici unul și-n codri sălbateci
El cu vînatu-i deprins: aequiculi cu șesuri pietroase.
Dînșii-narmați își lucrează pămîntul și prăzii de-a pururi
Pradă s-adune doresc și le place trăirea din jafuri.
Iată, din neamul marruvic[4], plecat-a cu taberi un preot;
Foi de măslin fericit[5] podoabă-i fac coifului neted.
El e de regele-Archippus trimis, e puternicul Umbro[6],
Cel ce năpîrci și hidre-otrăvite la suflet putut-a
Numai prin cîntec s-adoarmă și, numai prin tinderea mînii,
Să le-mblînzească-n mînii și să vindece rana mușcării.
Însă rănirii făcute de suliți dardanice leacul
Nu i-l știa; și nimic nu-i ajută descîntecul rănii,
Ierburi vrăjite nimic, culese pe muntele marsic.
Codrul angitic[7] pe tine, Fucinus cu limpezi izvoare
Plînsu-te-au, vai, și tăcutele lacuri!

[1] Sarraștii locuiau pe malurile Sarnului (azi Sarno), în ținutul hirpinilor; Rufrae, Batulum, Celemna și Abella erau orașe în Campania.

[2] Este vorba de *cateia*, un fel de măciucă-bumerang, folosită de popoare barbare, printre care teutonii.

[3] Oraș din ținutul ecvilor, situat la sud de teritoriile sabine. Ufens este nume de fluviu.

[4] Marruvium era capitala marsilor, popor războinic și cunoscut pentru practica magiei.

[5] *Roditor*.

[6] Numele unui fluviu din Etruria, de unde și denumirea de Umbria și umbrieni, care treceau drept cea mai veche populație din Italia.

[7] Numele Angitiei, divinitate a marsilor, a cărei dumbravă sacră se afla pe malul sudic al lacului Fucinus, era legat de practicile magice ale acestora, motiv pentru care trecea drept soră a Medeei sau era chiar identificată cu magiciana greacă.

Iată-ndrăznețul născut din Hippolytus vine, semețul
Virbius[1], rege trimis de cetatea bătrînei Aricii,
Tînăr crescut în desișul egeric[2], pe umede maluri,
Unde, bogat și ca semn împăcării, stă templul Dianei[3].
El[4], mișelește ucis, se zice, de vitrega-i mamă,
Astfel cu sînge spășindu-și blestemele mortului tată,
După ce fost-a strivit de fugarii[5] sălbatici, venit-a
Iarăși spre cerul cu stele, deasupra-n lumina vieții,
Viu prin iubirea Dianei făcut și prin ierburi vrăjite.
Iupiter însă turba de necaz că din plinul de spaime
Orcus un mort se ridică din nou la viață-n lumină.
Deci, pe-aflătoru-ndrăznețu[6] al acestor boscoane de farmec,
Joe cu fulger din cer prăbușitu-l-a-n focul din Tartar.
Însă Diana l-a dus pe Hippolyt în codri pe-ascunsul
Și tăinuit îl ținea sub paza egericei nimfe,
Necunoscut să trăiască-n păduri singuratece-acolo,
Fără de numele-avut, el Virbius străinul să fie.
(De-unde și-acum se feresc s-alerge cu roibii spre templul
Sfînt și prin codrul Dianei, căci roibii pe maluri răstoarnă
Carul cu tineri cu tot, speriați de-ale mării dihănii[7].
Însă tot astfel de dîrz pricepea și băiatul[8] să-ncure
Roibii sălbateci pe șes și zbura cu teleaga la lupte.)
Însuși, în mijlocul celor dintîi și cu armele-n mînă,
Turnus se-nvîrte, frumos, și pe toți întrecîndu-i cu capul.

[1] Deși Vergilius îl prezintă ca fiu al lui Hippolyt, tradiția îl identifica cu acesta, care, la rugămintea Dianei, ar fi fost readus la viață de Asclepios; tot Diana îl adusese în Italia, în pădurea consacrată nimfei Aricia, cu care Hippolyt se căsătorise. Cultul lui Virbius era asociat cu cel al Egeriei și trecea drept primul preot al templului Dianei de pe malul lacului Nemi (cf. v. 514); atingerea imaginii sale, ascunsă în pădurea Ariciei, era interzisă, iar caii nu aveau acces în pădure.

[2] Cultul nimfei Egeria, despre care se spunea că fusese soția și inspiratoarea regelui Numa, era originar tot din Aricia. I se atribuiau daruri profetice, ca și celor mai multe dintre nimfele apelor.

[3] *Unde se află templul bogat al îndurătoarei Diana.*

[4] Hippolyt.

[5] Caii.

[6] Asclepios, fiul lui Phoebus Apollo (*Phoebigena* în text).

[7] Textual: *De cînd (caii), speriați / de un monstru marin, au răsturnat și carul și pe tînăr.* Aluzie la moartea lui Hippolyt; monstrul marin de care se speriaseră caii fusese trimis de Poseidon la rugămintea lui Theseus; acesta, indus în eroare de Fedra, își pedepsea astfel fiul pentru falsa învinuire de a fi încercat să-și seducă mama vitregă.

[8] Băiatul său, Virbius.

Coiful îi flutură-n vînt trei coame de cal şi-o himeră
Are pe coif, fioroasă, din gură vărsînd, ca şi Aetna,
Flacări; pe cît de turbată ca scoate văpăi şi vuieşte,
Lupta pe-atît de grozav se-nflacără-n rîuri de sînge.
Netedu-i scut străluceşte-arătînd în cioplire-aurită
Chipul cum Io, cu coarnele-n vînt, se schimbă-ntr-o vacă
(Fără de seamăn izvod!), iar Argus e paznic fecioarei;
Inachus, tatăl, revarsă pîrîul din urna cioplită.[1]
Nor îl urmează mulţimea pe jos, cu puternice scuturi;
Vin şi se-ndeasă şi-acopăr cîmpia şi tineri argivici,
Cete de-aurunci şi rutuli şi neamuri străvechi din Sicania,
Şiruri de repezi sacrani şi labicii[2] cu scuturi pestriţe,
Cei ce trăiesc pe-nălţimi, pe la Tibru, şi cei ce cu plugu
Ară Numicus, sfinţitul pămînt[3], şi rutulice dealuri,
Cei din circeicul mal şi din lumea pe care-o iubeşte
Iupiter Anxur[4], cu drag petrecînd la Feronia-n codru,
Cei din Satura[5] cea verde de bălţi şi din văi străbătute
De-Ufens cel rece şi-ntruna cotit cu cărare spre mare.
Lor ca tovarăş sosit-a, din volscica viţă, Camilla,
Stol călăreţ aducînd şi gloate-mbrăcate-n aramă.
Fată cu suflet războinic! Nu fusul şi tortul Minervei
Stă-ndemînatec în mînile ei; ci în lupte s-azvîrle
Fata şi-n asprul omor şi-n fugă ea-ntrece furtuna.
Chiar şi pe cîmpul de-abia răsărit cu spice ca fuge[6]
Fără s-atingă vreun fir şi să-ndoaie vreo fragedă iarbă,

[1] Io, fiica regelui Inachus din Argos (mai tîrziu metamorfozat într-un rîu), fusese transformată de Iupiter într-o junincă, pentru a o feri de gelozia Iunonei. Aceasta trimisese însă pe Argus, monstrul cu o sută de ochi, s-o păzească. Scena de pe coiful lui Turnus este o aluzie la descendenţa lui din Inachus (cf. v. 371).

[2] Sacranii erau din Ardea, labicii din Labicium, oraş din Latium; sicanii, veche populaţie din Latium, îl părăsiseră de timpuriu, pentru a se stabili în Sicilia.

[3] *Ară malul sacru al (rîului) Numicus.* (Cf. VII, 149 şi 241.)

[4] Zeul suprem al volscilor, al cărui templu se afla în oraşul cu acelaşi nume (mai tîrziu, Terracina); în apropiere se întindea pădurea consacrată Feroniei, veche divinitate italică a izvoarelor şi vegetaţiei, asimilată cu Iuno.

[5] *Saturae palus* defineа o parte din mlaştinile din apropierea oraşului volsc Pontia, unde apele rîului Ufens se vărsau în cele ale lui Amasenus.

[6] *Ar putea zbura...* etc. Toate verbele din v. 805—808 păstrează sensul ipotetic.

Chiar și pe luciu de mări ea zboară pe crețele valuri,
Însă grăbitele-i tălpi n-ating umezeala pe-adîncuri.
Tinerii-n urmele ei s-adună din case, din cîmpuri;
Mamele-n cîrduri se strîng și-o petrec pe cărare cu ochii,
Lung și cu suflet pierdut de mirare: cum flutură-n aer
Purpura hainei pe umerii albi, cum înnoadă ea părul
Strîns în cordelele de-aur, cum duce ea tolba, cum poartă
Sulița-n chip păstoresc cu podoabe din frunze de dafin[1]!

[1] Originalul indică sulița ciobănească a Camillei printr-o expresie metaforică: *mirtul pastoral cu vîrf de lance*. Imaginea aproape ireală a reginei volscilor, care pentru moment este schițată doar prin cîteva trăsături exterioare, evocînd o amazoană, a fost imitată de Quintus din Smirna (sec. IV e.n.) în portretul Penthesileei sale.

CARTEA A VIII-A

După ce semn de război ridicat-a-n cetatea latină[1]
Turnus şi trîmbiţi vuiră cu vuiet năvalnic prin aer,
Tropot de roibi ropotind şi lucind zăngănitele scuturi,
Toţi dintr-odată turbară cu firea, porniţi spre răscoală.
Latium întreg răzvrătit se rădică şi fierb frămîntateci
Tinerii ţării. Iar capii dintîi, Messapus şi Ufens,
Şi-urgisitorul de zei, Mezentius, adună tutindeni
Gloate-mprejur, pustiind de-a lungul muncitele-ogoare.
Venulus merge ca sol la vestitul erou Diomedes[2],
Braţe să-i ceară-ajutor, să-i spuie că-n Latium sosiră
Oameni troieni, că Aeneas sosit e cu flota şi-aduce
Zei biruiţi şi vorbeşte că el e menit de ursită
Rege pe-aici; şi că neamuri mulţime-s ajunse[3] cu dînsul
Să-l însoţească-n război şi că numele-i sună tutindeni.
Ce se socoate să-nceapă şi, dacă norocu-l ajută,
Care-i sfîrşitul acestui război? Căci poate[4] să-l vadă
Limpede, nu ca bătrînul Latin şi ca tînărul Turnus.
Astfel[5], prin Latium. Viteazul laomedontic cu grijă

[1] *Laurentină.*

[2] Devenit rege al Argosului, Diomedes fusese alungat de la domnie după întoarcerea de la Troia şi se refugiase în Italia meridională, unde fondase cîteva cetăţi; printre ele se număra Argyrippa, despre care este vorba aici. Venulus, necunoscut, apare numai în *Eneida.*

[3] *Aliate.*

[4] El, Diomedes, căruia-i este adresată întrebarea.

[5] Acestea se petreceau. *Viteazul laomedontic* este Aeneas.

Toate le vede și fierbe-n vîrtejul durutelor gînduri;
Unul îi pare mai bun, și-l azvîrle, și iar îl primește,
Zboară cu gîndul la toate și totuși nimic nu gîndește[1].
Astfel, în vasul de-aramă și-n tremurul apei mișcate,
Cînd se răsfrînge de sus al soarelui chip ori al lunei,
Chipul se mișcă mereu și cu iuți fulgerări și, prin aer,
Sus se ridică și scînteie roșu pe podul[2] odăii.
Noapte era și tutindeni și tot ce-i cu suflet pe lume,
Oameni și paseri și fiare-obosite zăceau în răpaos.
Tatăl Aeneas pe mal, sub cerul senin, în răcoarea
Nopții, adînc tulburat în suflet de-atîtea războaie[3],
Trist se culcase și somnul tîrziu îl răzbise la urmă.
Zeul tăcutului rîu, Tiberinus, acum din murmurul
Mulcom al apei ieșind sub plopii ce vîjîie-n noapte,
Vine-n vestmînt albăstriu de cînepă[4] toarsă subțire,
Părul pletos și cărunt umbrit de-o cunună de trestii.
Dînsul vorbit-a, zicînd cu rostu-ntăririi de suflet:
„Nobil răsad din Olimp, tu cel ce scăpat-ai din flacări
Troia și-acum ne-o redai, mîntuindu-ne Troia de-a pururi[5],
Cîmpii latinici pe tine te-așteaptă pe malul italic,
Casa temeinică, aici; și-ncuiba-vei penații temeinic.
Nu șovăi și să nu mi te temi! Potolitu-și-au zeii
Multul amar și mînia,-n sfîrșit.
Și, ca să nu te socoți amăgit de zadarnice visuri,

[1] *Și nu se oprește la nici unul.*

[2] *Tavanul.* Comparație imitată după Apollonios din Rhodos, *Argon.*, III, 754—758 și Lucretius, IV, 211 și urm.

[3] *De crudul război* (cel care abia se pregătea).

[4] *De in.* Acest veșmînt (care nu este caracteristic pentru zeii fluviilor) i-a deconcertat pe comentatorii antici, ca și faptul că Tiberinus nu transmite, ci pronunță direct, în numele său, o profeție, privilegiu pe care numai Iupiter îl avea (cum observă Macrobius, *Sat.*, III, 22 și Servius *ad Aen.*, I, 20). Punînd în discuție această unică excepție (ceilalți zei din *Eneida*, chiar și Apollo, nefiind decît *interpreții* oracolelor lui Iupiter), J. Carcopino presupune că Vergilius, care dovedește o profundă cunoaștere a religiei primitive italice, l-ar fi conceput pe zeul Tibrului ca pe una dintre vechile încarnări ale suveranității (*numen*-ului) acelui „tip primitiv al zeului universal adorat ca *deus patrius*" ce ocupase, într-o perioadă inițială, poziția deținută ulterior de Iupiter în religia romană.

[5] *Păstrînd de-a pururi Pergamul.* Pergamul (nucleul religios al Troiei) trebuia să fie etern, pentru că el reprezintă legătura spirituală ce va asigura perpetuitatea Romei, de asemenea eternă în ochii anticilor.

Iată, pe mal în dumbravă găsi-vei puternica scroafă,
Stînd cu purceii născuți, treizeci godăceii la număr,
Albă pe pajiști zăcînd și albi și purceii, ca dînsa;
Loc de cetate și trudelor capăt acolo să-ți fie.[1]
Anii de zece ori trei se vor scurge și-Ascanius, acolo,
Naltă clădi-va cetatea cu vecinicul[2] nume de Alba.
Nu cu-nșelare-ți vorbesc. Dar care-i cărarea pe care
Drumul te duce spre țel, ascultă-mă-n cîteva vorbe.
Neamul arcadic trăiește pe-aici, purcesul din Pallas,
Care, pe prințul Euandru-nsoțindu-l și stemele sale,
Locul acesta-l alese, clădindu-și cetatea pe munte,
Numene dîndu-i pe numele vechi de strămoș: Pallanteum[3].
Dînșii cu neamul latinic trăiesc în de-a pururea vrajbă;
Ia-i de tovarăși pe-aceștia și-ncheie cu dînșii frăție.
Însumi pe rîu te voi duce de-a dreptul pe maluri acolo,
Ca să plutești mai ușor și vegheată și calea să-ți fie.
Scoală-te, fiu al zeiței, și cînd vor începe să piară
Stelele, fă rugăciuni Iunonei și-mpacă-i prin jertfe
Ciuda și-amarul[4] prin rugi. Iar mie, de-i fi cu izbîndă,
Adu-mi tu jertfe. Eu sunt — mă vezi în puternica matcă

[1] Cf. III, 390—393. Legenda scroafei albe, foarte răspîndită și circulînd în mai multe versiuni, era legată de ciclul de mituri privitor la fondarea orașelor (pe locul unde un animal destinat sacrificării se oprea, după ce scăpase din mîna sacrificatorului). În ce privește numărul purceilor, Cato, Fabius Pictor și unii istorici tîrzii văd în el, ca și Vergilius, simbolul celor treizeci de ani ce se vor scurge pînă la fondarea Albei Longa (al cărei nume este pus în legătură cu culoarea scroafei — *alba sus)*; o formă mai veche a legendei (cf. Lycophron) îl consideră simbolul celor treizeci de orașe ale confederației latine, simbol prezent și pe monedele mai multor regiuni.

[2] *Vestitul.*

[3] Tradiția privitoare la Euandrus este incertă. După majoritatea legendelor, el ar fi fost nepotul lui Pallas (fondatorul eponim al orașului arcadian Pallanteum) și fiul lui Hermes și al nimfei italice Carmenta. Se spunea că fondase orașul Pallanteum pe colina Palatin a viitoarei Rome, unde instituise cultul lui Faunus Lupercus. Anumite trăsături ce i se atribuiau îl apropiau de zeul arcadian Pan, asimilat de romani cu Faunus, fapt care-l face pe P. Lejay să se întrebe dacă povestea sa nu este „o foarte veche versiune savantă a acestei legende, un produs al elenismului".

[4] *Amenințările.*

Ţărmuri udînd şi bogate cîmpii şi tăindu-le-n mersu-mi —
Tibrul cel vînăt eu sunt şi-n cer sunt întîiu-ntre rîuri;
Mare mi-e casa pe-aici şi-n nalte cetăţi mi-e izvorul[1]."
Astfel a zis şi, căzînd îndărăt, se scufundă-n adînceuri
Rîul, în albia lui. Părăsit şi de somn şi de noapte,
Prinţul se scoală şi-ntors spre soare cu faţa, spre faptul
Zilei cucernic se pleacă şi ia-n boltuitele palme
Apă din rîu[2] şi spre cer tînguitele vorbe revarsă:
„Nimfe[3] din care se nasc izvoare latinice, nimfe!
Tibrule, tu, cu sfinţitele valuri, părinte puternic!
Vouă mă-ncred şi vă rog să-mi fiţi apărare-n primejdii.
Tibrule, tu ce jeleşti[4] durerile noastre, de-a pururi
Unde vei curge, de-oriunde curat din ţărînă ieşi-vei,
Vecinic mărire-ţi vom da şi daruri bogate-ţi vom arde.
Rege-al grăbitelor rîuri din cîmpul hesperic, o Thybris[5],
Vino, te rog, şi-ntăreşte prin faptă cuvintele tale!"
Zise; şi două corăbii-şi alege, cu rînduri[6] de vîsle,
Pune lopeţile-n şir şi pe soţi îi gătеşte de cale.
Iată, minune zăresc cu toţii, deodată: sub poala
Codrului, albă de tot, şi albi şi purceii ca dînsa,
Scroafa pe pajişti zăcea culcată pe maluri. Aeneas
Grabnic o taie; şi ţie, puternică Iuno, jertfind-o

[1] „Casa" zeului este locul de la gurile Tibrului, unde mai tîrziu i se va consacra un templu (cf. CIL, XIV, 376), iar *naltele cetăţi* — oraşele etrusce.

[2] Ritual purificator ce se îndeplinea după un vis sau o apariţie miraculoasă.

[3] *Nimfe laurentine.*

[4] *Tu ce ai milă de.*

[5] Cele două nume ale Tibrului existente în epoca lui Vergilius — *Tiberis* în limbajul uzual, *Tiberinus (pater)* în cel religios — apar în *Eneida* cînd vorbeşte poetul. Personajele, însă, pronunţă invariabil forma mai veche, *Thybris*, din fidelitate pentru timpul în care sînt situate. Traducerea omite în invocarea fluviului epitetul *corniger* (purtător de coarne), frecvent în poezie şi explicabil, se pare, prin aceea că figurările arhaice ale apelor curgătoare aveau înfăţişarea unui taur cu chip uman (influenţă orientală adoptată într-o foarte veche perioadă de greci şi, mai tîrziu, de romani).

[6] *Cu două rînduri.* Sînt aşa-numitele *biremes.*

Ţie pe-altar, cu rugare la foc cu tovarăşii stete[1].
Tibrul, curgînd domolit, ţinut-a prin noapte de-a lungul
Apele-n frîu şi murmurul atît de tăcut îl făcuse,
Cum e pe lacul tăcut; şi-asemeni de neted ca lacul
Apele lui s-au întins, ca să facă plutirii-nlesnire.
Drumu-nceput şi-l grăbesc pe luciu, cu freamăt de doină[2].
Lunecă bradul prin vad, iar undele-n matcă se miră;
Codrii se miră-mprejur, că nemaivăzute văd scuturi
Albe cum fulgeră-n rîu, cum zboară pestriţe corăbii.
Noaptea deplină se duc; vîslează şi ziua deplină,
Fac ocoliri îndelungi şi trec pe sub bolte de sălcii,
Taie şi-umbroase păduri oglindite-n răpaosul apei[3].
Soarele-n flacări stătea la mijlocul bolţii senine,
Cînd de departe-au zărit cetatea şi case mărunte,
Rari şi sărace, pe care puterea cea groaznică-a Romei[4]
Una cu cerul le-a fapt. Domnea-n sărăcie Euandrus.
Grabnic ei ciocul întorc şi s-apropie-n grabă de maluri.
Tocmai o zi de serbări rînduindu-şi arcadicul rege,
Jertfe lui Hercule-n crîng şi zeilor jertfe făcuse,
Colo, la margini de-oraş. Şi Pallas, băiatul[5], acolo;
Tineri fruntaşi, cu tămîie-afumînd, şi la mijloc săracul
Sfat de bătrîni; şi de sîngele cald s-aburise pămîntul.

[1] Textual: *Ţie, o aşează împreună cu purceii pe altar.* J. Carcopino, pornind de la observaţia că ritualul cerea ca Iunonei să i se sacrifice vaci albe cu coarne aurite, în timp ce scroafa, ca simbol obişnuit al fecundităţii în religiile primitive, era sacrificată Maiei (cf. Macrob., *Sat.*, I), presupune că Iuno este identificată aici cu vechea divinitate primitivă, Marea Mamă ce personifică pămîntul. Asemenea substituiri divine, care nu sînt rare în *Eneida* (cf. şi VIII, 33), sînt considerate de savantul francez necesare pentru a oferi o măsură comună limbajului şi concepţiilor contemporanilor (care, după atîtea secole de evoluţie a mitologiei, n-ar mai fi perceput semnificaţia elementelor arhaice prezentate ca atare).

[2] *Cu freamăt de bucurie* sau *cu veselă rumoare.*

[3] Imaginea, pe care anticul Servius a simţit nevoia s-o explice, se integrează în acele „ecouri vergiliene" ce-l apropie pe poet de poezia timpurilor moderne. „Aici, răsfrîngerea codrilor într-un mediu care concentrează o întreită sugestie — vizuală, auditivă şi motrice — de *oglindă*, de *tăcere* şi de *imuabilitate absorbantă*, creează o adîncă stare dispoziţională (...) de factură romantică" (E. Papu).

[4] *Pe care acum puterea romană.* (Se referă la Roma lui Augustus.)

[5] Fiul lui Euandrus.

Dînșii văzînd rădicate corăbii cum lunecă grabnic
Printre păduri cu-ntunerec, cum vin cu tăcutele vîsle,
Stau și de spaimă-nlemnesc și grăbit se ridică, lăsîndu-și
Mesele goale. Dar Pallas le spune să nu-și contencască
Jertfa și-aleargă-ndrăzneț spre maluri, cu spada-nălțată,
Și, de departe din deal: „Voi, tineri de-acolo, el strigă,
Care nevoie vă poartă pe drumuri străine? Ce gînduri?
Cine și de-unde sunteți? Și cu ceartă veniți, ori cu pace?"
Tatăl Aeneas atunci, de sus, de pe culmea corăbii,
Pacinică-n[1] mîni rădicînd o creangă-a măslinului verde:
„Tineri din Troia tu vezi și vrăjmași ai latinilor suntem,
Pentru că-n loc să ne deie locaș, ne goniră cu fierul.
Noi pe Euandru-l căutăm. Dă-i veste și spune-i că tineri
Principi ai Troiei sosesc, ajutor și frăție cerîndu-i!"
Astfel de nume-auzind, cu spaimă miratu-s-a[2] Pallas.
„Vină, oricine să fii, a strigat, și vorbește cu tata!
Caselor noastre-nfrățit tu să fii și oaspete-al nostru!"
Mîna-ntinzînd-o i-a strîns troianului mîna cea-ntinsă;
Pleacă spre crîng amîndoi și se suie pe coastă bărbații.
Vorbele-acestea de pace le-a zis lui Euandrus Aeneas:
„Soarta, tu cel mai cucernic fruntaș al Greciei[3], la tine
Azi mă trimite cu rugă și-n mîni cu măslinul acesta.
Nu mi-e nici teamă să viu, cu toate că tu ești arcadic,
Principe grec, și cu neamul Atrizilor rude de-aproape.
Multa-mi virtute ce-o simt și zeii cu multele-ndemnuri,
Tații prin vremi înrudiți și vestea ce-ți merse prin lume,
Astea m-aduseră-aici, cu drag urmărindu-mi ursita.
Dardanus, moșul dintîi — căci Ilion el îl durase —
Fiu al Electrei (așa s-a zvonit[4]), al născutei din Atlas,
Merse-n pămîntul troadic; iar tatăl Electrei e-naltul
Atlas, acel ce ridică tot cerul purtîndu-l pe umeri.
Voi din Mercurius purcedeți, pe care pe munți
zămislindu-l,
Maia frumoasa-l născu, pe Cyllene[5] cel plin de zăpadă.
Însă pe Maia, de credem și noi ce-auzim, o născuse
Atlas, chiar Atlas acela ce poartă tot cerul pe umeri.

[1] Purtătoare de pace *(pacifera)*.
[2] *A încremenit de uimire* (nu de spaimă).
[3] *Tu, cel mai bun dintre greci.*
[4] *După cum spun grecii.*
[5] Munte din Arcadia.

Deci amîndoi, răzleţiţi, din acelaşi părinte[1] purcedem.
Astfel, cu-ncredere-n voi, nici soli nu trimisem la tine,
Nici ispitiri şi spioni, ci singur în mînile tale
Capul mi-l dau şi pe-ai mei[2] şi smerit eu de tine m-apropii.
Iată, poporul daunic[3], acel ce şi-n tine loveşte,
Dacă ne-alungă pe noi, vedea-l-vei obraznic cu totul,
Şi că puţin îi lipseşte să bată pămîntul italic,
Tot, şi din mare să-ntindă domnia de-a latul la mare.
Ia-ne şi dă-ne credinţă. Căci trainice braţe şi suflet
Vrednic avem în război şi-ncercată putere de tineri."
Astfel a zis, iar Euandru-ndelung ispitindu-i întruna
Ochii şi faţa şi chipul întreg măsurîndu-l cu ochii,
Zise puţinul cuvînt: „Tu, cel mai puternic al Troiei,
Ah, cu ce drag te primesc! Şi te ştiu! Şi cum semeni la vorbă,
Semeni la chip cu bătrînul Anchises, la-ntreaga făptură!
Minte pe Priam îl ţin, că, voind să cunoască regatul
Salamis, unde domnea Hesiona[4], sora lui Priam,
Dînsul pe drum s-abătu şi-n Arcadia, plina de gheţuri.
Eu, că de-abia-mi răsărise pe-atunci tinereţea pe faţă,
Stam năucit şi priveam pe fruntaşii troianici, pe Priam
Însuşi; dar, trupeş, Anchises, în frunte pe toţi întrecîndu-i,
Plin de-ale vîrstei văpăi, m-ardea pătimaşa dorinţă
Vorbe cu dînsul să schimb şi mîna-mi să-l strîngă de mînă.
M-apropiai; şi l-am dus cu drag la Pheneos[5] la ziduri.
El la plecare mi-a dat săgeţi lyciene, mai multe,
Strînse-ntr-o tolbă de-argint, şi-un strai cu urzeala de aur,
Frîie-aurite mi-a dat o pereche; şi-azi Pallas le are.
Ceea ce cauţi e gata; iar strîngerea mînii: frăţie![6]
Iată, cînd ziua de mîne din nou lumina-va pămîntul,
O să te-ntorci mulţămit de-ajutor şi de sprijin puternic.

[1] *Sînge.*

[2] *Ci m-am expus/ pe mine însumi şi capul meu.*

[3] Rutulii, al căror rege, Turnus, era fiul lui Daunus (după versiunea lui Vergilius).

[4] Fiică a regelui Troiei, Laomedon, şi soră a lui Priam, era căsătorită cu Telamon, regele Salaminei.

[5] Cetate din Arcadia, în apropiere de muntele Cyllene.

[6] Euandrus spune, de fapt, că alianţa pe care Aeneas i-o cere este de mult încheiată, prin prietenia ce l-a legat de Anchises.

Iar că veniráți ca frați, serbați-mi voi jertfele-acestea[1] —
Cărora nu mi-e iertată-amînarea — cu noi împreună,
Să vă deprindeți de-acum cu starea la mese-nfrățite."
Astfel a zis, poruncind să-nnoiască mîncarea și cupe
Duse s-aducă și-a pus pe troieni pe răzoare[2], la masă;
Însă la loc mai de cinste, pe-un scaun de paltin, pe care
Piele zbîrlită de leu așternut-a, el duse pe-Aeneas.
Harnicii tineri, pe-alesul, în frunte c-un preot[3], cu zorul
Friptele cărnuri de taur le-aduc și prin coșuri încarcă
Daruri dospite, de grîu, și toarnă-n ulcioare pe Bacchus.
Stă și-ospătează vîrtos și Aeneas, și tinerii Troiei,
Rup prisosite fripturi și-mbucă din carnea de jertfă[4].
Deci potolindu-și și foamea și pofta mîncării cumplind-o,
Tatăl Euandru-ncepu: „Serbarea pe care-o gătirăm,
Prînzul acesta și-altarul atît de puternic[5] de colo
Nu sunt credințe deșarte, căci nu ne-abăturăm din calea
Vechilor zei[6]: statorite le-avem, tu oaspete troic,
Drept răsplătire c-am fost scăpați de grozave primejdii.
Uită-te colo și vezi prăbușită spre-adîncuri o stîncă:
Ce bolovani împrejur azvîrliți și ce peșteră-n munte,
Goală de tot; și, sfărmate-n bucăți, ce de pietre grămadă!

[1] *Anuale.* Este vorba de ceremonia anuală ce avea loc în cinstea lui Hercule.

[2] *Pe paturi de iarbă.*

[3] *Preotul altarului.* Altarul este *Ara Maxima* (cf. VIII, 271).

[4] Măruntaiele victimelor *(exta)*, care la toate sacrificiile erau arse sau aruncate în mare, în afară de cele aduse lui Hercule pe *Ara Maxima*, consumate de participanți. Sacrificiile pentru Hercule aveau un caracter expiatoriu sau de purificare (de aceea în text apare termenul *exta lustralia).*

[5] *Altarul unui zeu atît de mare*, adică al lui Hercule, numit adesea *Victor* (Învingătorul) sau *Invictus* (Neînvinsul).

[6] Față de vechii zei italici, cultul lui Hercule (Heracles), de origine greacă, era relativ recent în Italia (numele lui latinizat apărînd în sec. VI, pe monumentele etrusce). Titus Livius (I, 7, 3) afirmă că acest cult fusese instituit de Euandrus. Din amănuntele contradictorii ale diverselor versiuni se poate conclude însă că legenda latină a lui Hercule a rezultat din îmbinarea unui mit grec cu unul italic.

Peștera fuse locaș cu drumuri adînc îngropate,
Căci jumătate de om o ținea, spăimîntatecul Cacus[1].
Soarele-n veci nu pătrunse-n ponor și de-a pururi într-însul
Cald de uciderи pămîntul era; și, la groaznica-i poartă,
Capete de-oameni în pari atîrnau putrezite, de-a pururi.
Tatăl acestui balaur[2] Vulcanus a fost; scuipîndu-și din gură
Negre funingini, sări cu scuipatul și Cacus greoiul[3].
Însă și nouă, tîrziu, ne sosi mîngîierea dorită:
Hercul venit-a la noi, puternic și-aprins de mînie[4].
Mîndru că-n urmă-a ucis pe Geryone[5] cel cu trei trupuri,
Zeul venit-a mînînd puternicii tauri, voinicul[6],
Tocmai pe-aceste cărări; și cîrdul umplut-a cîmpia.
Cacus, de patimi tîrît, nu poate să-și stîmpere focul,
Totul să-ncerce,-ndrăznind înșelări și hoție tutindeni.
Repede două părechi de tauri îi fură, puternici
Tauri; și-atîtea[7] juninci frumoase mai fură din staul.
Dar, ca să nu se cunoască din urma picioarelor furtul,
El îi rădică[8] de cozi și, cu urmele-ntoarse pe cale,
Grabnic îi tîrîe-n deal și-i ascunde-n noptateca rîpă.
Hercul degeaba cătat-a; nici urma să-l ducă spre peșteri.

[1] Fiu al lui Vulcan, uriaș vestit pentru fărădelegile lui, avîndu-și sălașul într-o peșteră de la poalele Aventinului. Episodul luptei dintre el și Hercule, descris mai jos cu o forță dramatică deosebită, are rolul de a explica originea cultului lui Hercule pe malurile Tibrului, origine misterioasă și controversată. Subiectul a fost tratat adesea de autorii latini (Tit. Liv., I, 7; Valerius Flaccus, IV, 177; Dionysios din Halicarnas, I, 59; Propertius, IV, 9 și Ovidius, *Fasti*, I, 543 și urm. s-au inspirat din Vergilius); dar cea mai mare grandoare epică, denotînd „un profund sentiment al poeziei vechilor mituri" (Constans), o are episodul vergilian.

[2] *Monstru.*

[3] Textual: *(Cacus) își purta corpul uriaș, / vărsînd din gură negrele flăcări (ale lui Vulcan).*

[4] În original: *maximus ultor* (marele răzbunător), epitet dat lui Hercule ca distrugător de monștri și, prin urmare, ca erou protector și civilizator. În aceeași calitate era onorat și sub apelativul de „salvator" *(soter)* sau „eliberator" *(alexicacos).*

[5] Cf. VII, 660.

[6] *Învingătorul.*

[7] *Și tot atîtea.*

[8] *Îi trage*, pentru ca, înaintînd cu spatele, urmele lor să indice o direcție înșelătoare.

Însă-ntr-aceea, voinicul pornindu-și sătule din staul
Vitele-n cîrd, gătit să plece cu dînsele-altinderi,
Boii-ncepură pe drum să mugească și-umplură de vuiet
Jalnicii codri[1]; plîngeau de durerea plecării din cîmpuri.
Iată-o junincă le dete răspuns și-n ponorul cel groaznic
Jalnic mugit-a-nșelînd vegheatului Cacus nădejdea.
Hercule-atunci se zbîrli de mînie și fierea dintr-însul
Foc se făcu de necaz; el arma și-o prinde și-apucă
Groaznic ciomagul cu noduri[2] și-alergă năvalnic pe munte.
Oamenii noștri-au văzut întîi în viață pe Cacus
Prins de cutremur și tulbure-n ochi. Și ca vîntul de iute
Fuge cu spaimă-n ponor, căci groaza-l făcuse cu aripi.
Grabnic se-nchide, rupînd grozavele lanțuri pe care
Sta plutitoare-n văzduh o năprasnică stîncă, legată
Sus de Vulcan, și zăvor aruncat-a pe poarta de bîrne.
Iată-l, turbat de mînie, sosește viteazul tirynthic;
Cată cu ochii-mprejur, ispitind vreo cărare, tutindeni,
Dinții scrîșnindu-i cu vuiet. De trei ori, urlînd, înconjoară
Muntele-ntrare cătînd, de trei ori cu umerii-mpinge
Poarta-n zadar, de trei ori stă-n vale să-i vie răsuflet.
Stîncă de cremene-acolo, subțire la vîrf și cu colțuri
Multe, stătea rădicată la spatele peșterii-n aer,
Loc de-adăpost și de cuiburi în veci răpitoarelor paseri;
Pe-asta — plecată spre rîu la stînga, pe repedea rîpă —
Hercule-o-mpinge la dreapta, clătind-o puternic, și-i smulge
Talpa din loc, și grăbit el o culcă și-n văi o răstoarnă.
Urlă văzduhul de zgomot și dealul se surpă și rupe
Malul; și rîul, de spaimă, cu vuiet în lături s-azvîrle.
Însă locașul cel larg al lui Cacus acum, și ponorul,
Geme deschis și, deschise-n adînc, văgăunile nopții;
Astfel ar fi cînd vreodată-ar crăpa-n adîncime pămîntul,
Negre-arătînd ale morții locașuri cu lînceda lume
Cea de desupt, urgisita de zei; și, de sus, în adîncuri
Noi am vedea cum se zbat, îngroziți de lumină, toți morții[3].

[1] *Și-umplură cu tînguirile lor / tot codrul.*
[2] Măciuca.
[3] Comparație inspirată din *Iliada*, XX, 62—65.

Astfel, pe Cacus, speriat de neașteptata lumină,
Prins în ponorul cel larg și-urlînd cum el nu mai urlase,
Hercule-l strînge la colț, rotind cu măciuca, și face
Arme din totul: și trunchiuri și pietre le-azvîrle spre dînsul.
Cacus, acum, neavînd nici un drum de scăpare peirii,
Scuipă — mirare mi-e spusul! — din gît o funingine groasă,
Fumuri ce-acopăr și-mbracă ponorul în negru-ntunerec,
Ochilor astfel răpindu-le văzul, și-n peșteră-ntruna
Îngrămădește-ntunerec de fum, scăpărîndu-l cu flacări.
Nu-l mai ținea de mînie pămîntul pe Hercul[1] și, iată-l,
Sare prin foc, cu năvalnicul piept, spre cea mai turbată
Undă de fum și pe unde de neguri mai plin e ponorul.
Grabnic pe cel ce scuipa și zgură și flacări degeaba
Hercule-l prinde de gît, cu năprasnice noduri[2], și-i strînge
Ochii ce-i crapă și gîtul ce-i hîrîie fără de sînge.
Poarta grozavului loc se deschide, sfărmată cu totul;
Taurii cei cu-nșelare furați și hoția jurată[3]
Zilei s-arată, și-un groaznic cadavru, tîrît de picioare.
Oamenii noștri-mprejur n-au ochi îndeajuns să privească
Ochii sălbateci, și fața grozavă, și pieptul al cărui
Păr e ca blana de fiară, și gura cu zgură ca hornul.
Jertfe de-atunci îi aducem; cucernici, nepoții păstrară
Ziua de-atunci. Și Potitius, făcînd începutul serbării,
Și-ocrotitorii jertfirii lui Hercul, născuții Pinarici,
Ei rădicară-un altar în dumbravă și Marele[4] dînsul,

[1] *Hercule nu-și mai putea stăpîni mînia.*
[2] *Ca într-un nod.*
[3] *Tăgăduită.*
[4] *Ara Maxima* („Altarul cel mai mare" sau „Marele altar"), unul dintre monumentele religioase cele mai respectate de romani, închinat cultului lui Hercule, situat la poalele Aventinului, în *Forum boarium*, în apropiere de *Circus Maximus*. Tradiția acestui cult este controversată; după unele versiuni, el ar fi fost instituit și slujit timp de cîteva secole de două vechi familii din Latium, Potitii — care dețineau rolul principal și Pinarii — care-i secondau pe primii. Mai tîrziu, ceremonialul a fost oficiat de *praetor urbanus*, la sărbătoarea anuală care avea loc la 12 august și consta în sacrificarea unui taur sau a unei juninci. După alte versiuni, inițiatorul cultului ar fi fost Euandrus, care ar fi ridicat altarul chiar în prezența zeului.

Astfel precum e numit, de-a pururi avea-l-vom ca mare.
Tineri, veniți așadar și-n lauda sfîntă-a măririi[1]
Părul cu frunze-l încingeți și-n mîni ridicați-mi paharul.
El deopotrivă ni-e zeu[2]; chemați-l, jertfindu-i din cupe!"
Zise și frunze de plop tremurat, de copac al lui Hercul[3],
Capu-i încing, fluturîndu-i prin păr, și-n umbră-l acopăr.
Cupa cea sfîntă[4] cu vin el o-nalță cu dreapta; cu toții
Picură stropii din cupe pe jos și zeilor cîntă[5].
Însă-ntr-aceea spre văi scoboară din ceruri Amurgul[6].
Preoții-n șir, cu Potitius în frunte, spre-altare se-ndreaptă;
Umerii-n piei învăscîndu-i[7], ei pasă cu faclele-n mînă.
Prînzul[8] din nou îl gătesc și-acopăr cu alt fel de daruri
Mesele lor și pe-altar pun talgere pline de poame.
Salii[9] gătiți sunt de cîntec și-n jurul sfințitelor focuri
Stau și pe tîmple cu sîrg cununi de mesteacăn[10] își leagă.
Corul de tineri e ici, al bătrînilor colo; și-n horă

[1] *La sărbătoarea sacră a strălucitei fapte (a lui Hercule).*

[2] Datorită alianței încheiate între arcadieni și troieni, zeii pe care-i cinsteau deveneau comuni.

[3] Încoronarea cu ramuri de plop, arborele consacrat lui Hercule, era un obicei grec, deosebit de uzajul roman, care cerea acoperirea capului cu un văl în timpul rugăciunilor adresate zeilor (cf. III, 405).

[4] Se spunea că ar fi fost chiar cupa de lemn pe care Hercule ar fi adus-o cu el în Italia.

[5] *Se roagă.*

[6] În text: *Vesper*, luceafărul de seară.

[7] Obicei primitiv al colegiului preoților luperci, instituit în onoarea lui Faunus Lupercus.

[8] *Ospățul.*

[9] Preoți ai zeului Marte, numiți astfel după dansurile *(salire* — a dansa) executate de ei cu scuturile sacre *(ancilia)*. Instituirea colegiului lor era atribuită de tradiție regelui Numa (cf. Tit. Liv., I, 20), după căderea din cer a scutului sacru, pe care-l încredințase spre păstrare acestor preoți. Vergilius este singurul poet care menționează participarea salienilor la ceremonialul de la *Ara Maxima*. Dar în doctrina oficială a pontifilor se pare că Hercule era apropiat de Marte (cf. Servius *ad Aen.* VIII, 275), datorită celebrării la Tibur, tot de către preoți salieni, a cultului lui *Hercules Victor*.

[10] *De plop.*

Laude cîntă lui Hercul și faptele lui: „Sugrumat-a
Încă din leagăn, tu vitregă mamă, balaurii gemeni[1];
Mîndre cetăți prăbușit-a-n ruină, prin lupte purtate,
Troia și-Oechalia-nalta[2], și mii de trudiri biruit-a,
Silnic de-Eurystheus mînat și purtat de mînia Iunonei[3].
Monștri cu două făpturi, pe născuții din neguri, viteze
Nebiruit, ai ucis, pe Hylaeus și Pholus, pe monstrul
Cretei peririi l-ai dat, pe leul din codrul nemeic!
Lung tremurat-a de tine și Styxul și-al Orcului paznic,
Cel ce-n ponoru-ncruntat zăcea pe grămada de oase.
Nici o făptură pe tine, nici însuși grozavul Typhoeus[4]
Nu te-a-ngrozit, înarmatul. Nici Hydra cu șerpii sălbateci,
Capete-o sută mișcînd, nu poate să-ți tulbure firea.
Tu-ntr-adevărul din zei[5] și-al zeilor falnic adaos,
Vino cu pas priincios și-ntărește-ne jertfele tale!"
Astfel de cîntece cîntă cu toții și-adaog cîntării
Peștera,-n chip arătînd cu flacări în gură pe Cacus.
Urlă pădurea de vuiet în jur și răzbubuie dealul.[6]
Jertfa-mplinită fiind, cu toții se-ntorc în cetate.
Slab și cu vîrsta-ntrecut, Euandrus pe lungile drumuri

[1] *Cei doi șerpi trimiși de mama lui vitregă.* Iuno, mîniată de nașterea lui Hercule (fiu al lui Iupiter și al Alcmenei), încercase să se răzbune, trimițînd la leagănul copilului doi șerpi uriași, pe care acesta însă îi strangulase (subiect tratat de Teocrit, *Idile*, XXIV).

[2] Hercule distrusese Troia după ce regele ei, Laomedon, căruia-i salvase fiica (Hesiona) de un monstru marin, călcase făgăduiala unei recompense; Oechalia, cetate din Eubeea, avusese aceeași soartă, pentru că regele Eurytus refuzase să-i dea de soție fiica, promisă celui ce-l va învinge pe el și pe fiii săi la tragerea cu arcul.

[3] *Nedreptei Iunone.* Zădărnicind planul lui Iupiter de a face din Hercule regele Mycenei, Iuno îl ajutase să ajungă la domnie pe Eurystheus, fiul lui Sthenelus; acesta, temîndu-se de erou, căruia un oracol îi poruncise să-l slujească, îl pune la cele mai grele încercări, în dorința de a-l pierde. Versurile de mai jos cuprind aluzii la unele dintre muncile lui Hercule: victoria sa asupra centaurilor, capturarea taurului care devasta Creta, uciderea leului din Nemeea, aducerea lui Cerber din Infern, uciderea Hydrei din Lerna.

[4] Gigant învins de Iupiter cu ajutorul lui Hercule.

[5] *Vlăstar al lui Iupiter.*

[6] Traducerea exagerează, printr-o notă violentă, imaginea pastorală din text: *Întreaga pădure răsună de cîntecele lor și dealurile le răsfring ecoul.*

Vine proptit de troianul Aeneas și fiul său Pallas,
Calea scurtînd-o cu vorbe, cu multe și-ntruna schimbate.
Ochii tutindeni Aeneas pe toate ce vede-i aruncă,
Stă și se miră de locuri, uimit, și de toate de-a rîndul
Face-ntrebări, ascultînd făptuiri de-ale foștilor oameni.
Prințul Euandrus atunci, clăditorul de baștină-al Romei[1]:
„Fauni și nimfe-ale țării trăiau prin aceste desișuri
Și, din tulpini noduroase născuți[2], o viță de oameni
Fără de legi și sălbatici cu totul[3]. Nici tauri să-njuge
Nu pricepeau, și nici boabe s-arunce, și nici să păstreze
Bunul muncit; și copacii-i hrăneau și vînatul cel trudnic.
Însă din cerul înalt scoborît-a cu timpul[4] Saturnus,
De-arma lui Joc fugind și-alungat din domnia străbună.
El adunat-a pe cei pădurateci cu firea, pe toți risipiți
Codrilor negri, și legi le-a tocmit, și pămîntului nume
Latium i-a dat, căci ascuns[5] el trăia pe-aceste pămînturi.
Veacul de aur pe care-l mărim înflorit-a pe timpul
Regelui[6]. Astfel domnit-a popoarele-n binele păcii.

[1] Vergilius nu se referă la Roma propriu-zisă (fondată de Romulus), ci la cetatea lui Euandrus (cf. VIII, 54), ridicată pe locul viitoarei metropole și văzută ca o prefigurare a acesteia.

[2] Textual: *din trunchiuri tari de stejar.* Ideea că neamul omenesc s-ar fi născut din arbori sau pietre este foarte veche (aluzii apar încă la Homer, *Od.*, XIX, 163, Hesiod, *Munci și zile*, 145, Platon, *Rep.*, 8, 2, 544 d, iar mai tîrziu la Ovidius, *Met.*, I, 381—415, Iuvenal, VII, 12 etc.). Acest tablou al vieții primitive a umanității, ce amintește imaginea lucretiană din *De rer. nat.*, V, 925 și urm., înfățișează generația legendară a indigenilor, anterioară venirii arcadienilor în Italia.

[3] Adică în afara tradițiilor *(mos)* și a formelor de civilizație *(cultus)*.

[4] *Mai întîi.*

[5] Etimologie fantezistă a cuvîntului *Latium* ca provenind de la verbul *latere* (a ascunde).

[6] Saturn. În forma prezentată aici, mitul vîrstei de aur *(aurea aetas)* contopește surse eline cu tradiții italice. Nu întîmplător acest mit, recurent în opera lui Vergilius, este reformulat de Euandrus. Idealul arcadic de puritate și austeritate morală infuzîndu-l pe cel al inocenței și justiției saturnice tocmai pe locul unde se va înălța Roma, va face din „cetatea eternă" ereditara și propagatoarea acestor

Însă pe-ncet bătrînețea[1] cu patimi venit-a, cu boale,
Pofte de-omor aducînd și lacome patimi de-avere.
Neamul ausonic acum[2] a pătruns și sicanii cei trainici
(Numele-acestea-n pămîntul saturnic s-amestecă-ntruna[3]).
Regi au urmat; fioros și năprasnic cu umbletul, Thybris[4],
Rîul numindu-l de-atunci italii cu numele-acesta;
Albula, numele vechi, rămas-a cu totul uitării.
Eu, aruncat din pămîntul străbun pe-adîncimile mării,
Soarta cea tare-n puteri și menirea cea fără potrivnic
Silnic mă-mpinseră-aici și cu spaime și-ndemnuri m-aduse
Mama Carmentis[5] și tatăl Apollo, cu vorbe-năsprite."
Zise. Pe cale mergînd, Euandru-i arată și templul
Cel din strămoși și numita de noi Carmentalica poartă[6],

virtuți, pe care Augustus dorea să le reactualizeze, trezind în sufletul poetului speranța într-o reîntoarcere ciclică a vîrstei de aur (cf. *Bucolice*, IV sau *Eneida*, VI, 792—793). Latiumul lui Euandrus este punctul în care se unesc cele două sensuri ale unei perspective în fond continue: spre trecut — idealul saturnic; spre viitor — o Romă de asemenea idealizată, ale cărei edificii (evocate în v. 357—361) sînt o nouă anticipare a istoriei romane. Euandrus îndeplinește astfel „rolul de a doua călăuză spirituală a lui Aeneas, de continuator al operei Sibyllei" (Paratore).

[1] În original: *decolor aetas* (o epocă de decădere), datorită invaziilor străine și războaielor. Este preluată aici teoria hesiodică a degradării progresive a vîrstelor omenirii.

[2] *Atunci*.

[3] Textual: *Și de mai multe ori țara lui Saturn și-a schimbat numele.* Într-adevăr, ea s-a numit succesiv Ausonia, Oenotria, Tyrrhenia, Italia.

[4] Rege legendar etrusc, din orașul Veii, care, înecîndu-se în apele Tibrului (pe atunci numit Albula), ar fi dat fluviului numele Thybris (cf. Varro, *De lingua Latina*, V, 30).

[5] După legendele italice, mama lui Euandrus era o nimfă arcadică, numită inițial Themis sau Nicostrata. Numele Carmentis (sau Carmenta), pe care l-a primit mai tîrziu, exprimă calitatea ei de profetesă (*carmen* însemnînd și „profeție"). Oracolele care l-au constrîns pe Euandrus că emigreze în Italia sînt necunoscute; semnificativ este însă faptul că și el și Aeneas vin pe acest pămînt din voința destinului, și unul și altul avînd de îndeplinit un rol în perpetuarea spiritului saturnic.

[6] *Carmentalis porta* se afla în apropierea sanctuarului nimfei, la sud-vest de Capitolium.

Trainic durată-n mărirea puternicei mame Carmentis
(Cea-nsufleţită de zei şi care dintîi prorocit-a
Că se va naşte-un popor aeneid şi-un etern[1] Pallanteum),
Codrul cel vînăt apoi, pe care-adăpost[2] îl făcuse
Romul, şi-n boltă de stînci răcorosul Lupercal, numitul
Astfel pe numele Pan Lycaeus din malul parrhasic[3].
Sfintele crînguri apoi, Argiletum, în drum i le-arată;
Jură şi-arată-n ce loc omorîse pe oaspete, pe-Argus[4].
Duce-l în urmă pe stînca Tarpeia[5] (cea-n aur clădită
Azi — Capitol — dar atunci un pustiu cu scaieţi şi hăţişuri);
Încă pe-atunci tremura la vederea colinei poporul,
Plin de cucernic fior şi-ngrozit de păduri şi de stîncă.
„Iată-n dumbrava de-aici — îi zice — şi-n coasta de colo,
Are locaşul un zeu; dar care, ni-e taină. Ţăranii[6]
Cred că pe Iupiter însuşi îl văd cum scutură-n dreapta
Groaznica *aegis* cea plină de nopţi[7] şi porneşte furtuna.

[1] *Nobil, glorios.*

[2] Ca să populeze Roma, Romulus ridicase între pădurile sacre de pe colinele Palatinus şi Capitolium un refugiu *(asylum)* pentru străini, care se stabileau acolo fără să fi fost interogaţi asupra originii lor sau a cauzelor emigrării.

[3] Zeul Pan, adorat în Arcadia (unde se afla oraşul Parrhasia), era supranumit Lycaios de la muntele cu acelaşi nume, unde îşi avea reşedinţa; Faunus Lupercus, divinitatea italică corespondentă, se bucura de un cult instituit de Euandrus în grota Lupercal de la poalele Palatinului, a cărei amintire se leagă şi de lupoaica ce i-a hrănit pe Romulus şi Remus. Atît grecescul *lykos* cît şi latinescul *lupus* înseamnă „lup".

[4] Textual: *Ia drept martor locul şi-i povesteşte despre moartea oaspetelui său, Argus.* Se spunea că acest Argus încercase să-l asasineze, pentru a-i lua domnia; fiind însă ucis de arcadieni, Euandrus îi ridicase un mormînt, pentru că-i fusese oaspete. Această istorioară vrea să explice numele cartierului roman Argiletum ca „loc unde a murit Argus" *(letum — moarte);* etimologia este, desigur, fantezistă.

[5] *Tarpeia rupes,* stînca de pe Capitoliu de unde erau aruncaţi criminalii, căpătase acest nume abia din timpul lui Romulus. Iniţial Capitoliul se numise *mons Saturnius.* Toate numele evocate de Euandrus în acest pasaj sînt de fapt anticipări.

[6] *Arcadienii.*

[7] *Egida aducătoare de întuneric,* adică de furtună, cu care Iupiter (ca şi Zeus, în *Iliada),* stîrnea norii şi pe care mai tîrziu i-a dăruit-o Minervei.

Colo sunt două cetăți cu ziduri căzute-n ruină;
Vechi rămășițe tu vezi de durări de-a trăiților oameni:
Zidul[1] de colo Saturn îl clădise, și Ianus pe-acesta,
Unul Ianiculum zis și Saturnia zidul de colo."
Astfel pe cale vorbind, mergeau spre mărunta căscioară
Unde Euandrus ședea. Și turme de vite cornute
Vesel mugeau prin Carinele de-azi[2] și prin Forul romanic.
„Hercule-aici a venit, el zice-arătîndu-i locașul.
Iată-n ce mîndru palat găzduit-am pe-Alcides viteazul!
Disprețuiește cît poți mărirea și-arată-te vrednic
Zeilor, nobile prinț, și fii iertător cu săracii![3]"
Zise și-n strîmtul locaș, în odaia puțină și joasă
Duse pe marele prinț[4], poftindu-l să șadă pe-un scaun
Alb și din crengi împletit[5] și cu piele de-ursoaică de-asupra.
Noaptea scoboară-nvălind sub negrele-i aripi pămîntul.
Venus într-asta, speriată, nu fără temeiuri cu totul,
Și de războiul latin și și de grozava răscoală,
Vine, vorbind lui Vulcan; și, culcată pe patul de aur[6]
Stînd în iatac, și-ndulcind cu zeiască iubire cuvîntul:
„Pînă ce principii greci cu război pustiau vinovatul[7]

[1] În sensul de *cetate*.

[2] *Somptuoasele Carinae*, unul dintre cele mai elegante cartiere ale Romei augusteice, situat pe colina Esquilin. Contrastul dintre luxul acestei epoci și rustica simplitate a Romei primitive, subliniat aici cu intenții moralizatoare, este un motiv frecvent întîlnit în poezia latină a sec. I î.e.n.

[3] Textual: *Cutează, oaspete, să disprețuiești bogăția și arată-te și tu demn / de zeu* (de Hercule — n.n.); *intră și nu fi aspru cu sărăcia (noastră)*. Autoritatea de care se bucura Euandrus era, după cum sugerează Titus Livius (I, 7), în primul rînd morală; dar lecția istorică și morală ce culminează cu aceste cuvinte are, în acest moment și în acest loc, o valoare semnificativă: ea este dată celui de care depind viitoarele destine romane de acela care „a consacrat înțelepciunii pămîntul Romei, încă înainte ca cetatea să se nască" (Paratore). „Astfel, un arcadian pregătește într-un fel descendenților lui Aeneas locul puterii lor (...), unde se vor conjuga valoarea troiană și simplitatea arcadiană" (Brisson).

[4] *Pe robustul Aeneas.*

[5] *Să șadă / pe un pat de frunze.*

[6] *Al soțului ei.* Episod de factură alexandrină.

[7] *Osînditul de soartă.*

Pergamos, flacări punînd căzătoarelor turnuri dușmanii,
Nu te-am rugat să-mi ajuți pe sărmanii din Troia, nici arme
Nu ți-am cerut, făurite de tine; și, dulce tovarăș,
Nici n-am voit să te fac s-obosești cu zadarnice lucruri.
Multe măcar datoram născuților principi din Priam;
Mult am jălit și durerea ce-ajunse pe bietul Aeneas!
Dînsul, de Iupiter dus, acum e-n pămîntul rutulic.
Deci umilită la tine mă-ntorc, tu zeu al soției,[1]
Arme, ca mamă, să cer copilului meu. Nereida,
Lacrimi vărsînd, te-a-mbunat; și ea, și nevasta lui Tithon[2]
Uite ce neamuri s-adună și cum, în cetăți întărite,
Fierul ascut spre perirea și-a mea și-alor mei de tutindeni!"
Zice, și-n brațele-i albe de-omăt îl cuprinde zeița,
Blîndă zîmbind șovăitului soț. Dar îndată pe-acesta
Flacăra veche-l răzbi și prin măduvă-adînc îl pătrunse
Focul ştiut, străbătîndu-l cu tremur fiorii prin oase.
Scapără-ntocmai din nor, cînd rupt se desparte cu tunet,
Fulgerul roșu-n văpăi, spintecînd întunerecul bolții.
Simte și ea că l-a prins și simte ce-i poate frum'sețea.
Tatăl[3] vorbește-i atunci, zguduit de iubirea de-a pururi:
„Tot pe departe cu vorba tu bați! Dar unde-i, iubito[4],
Unde-i încrederea-n mine? De-aveai tot asemeni o grijă
Dragă, și-atunci am putut[5] să dau eu troienilor arme;
Nu dăinuia-mpotrivire nici Joe, nici soarta, ca Troia
Tare să steie și Priam alți zece ani lungi să domnească!
Dacă ți-ai pus tu de gînd să te lupți și ți-e doru-ntr-atîta,

[1] *Eu, aceeași, vin la tine, rugătoare, să cer puterii tale divine.*

[2] Vulcan făurise arme atît pentru Ahile, fiul nereidei Thetis (cf. Hom., *Il.*, XVIII), cît și pentru fiul Aurorei, Memnon, venit în ajutorul Troiei.

[3] În sensul obișnuit, de *zeu; zguduit* traduce *devinctus* (înlănțuit, robit).

[4] *Zeiță.*

[5] *Aș fi putut.*

Tot ce mă iartă să fac iscusința puterilor mele,
Tot ce se poate turna din oțel și din spijă topită[1],
Totul ce focul și foalele pot... aș, curmă rugarea,
Nu te-ndoi de puterile tale!" Vorbindu-i acestea,
Dînsul cu patimă-o strînse la piept și-n rotundele-
brațe
Dulcele somn l-a cuprins cu beția cea dulce-a iubirii.
Noaptea-n teleagă cu roibi străbătuse de-abia
jumătate
Calea, din somn deșteptînd pe-adormiți, cînd mama-n
căscioară,
Biata, silita cu fusul să-și ție viața, cu torsul
Sărăcăcios, din cenușă trezește-adormita văpaie,
Zilelor[2] nopți adăugînd, și deșteaptă pe fete la lampă,
Munca cea lungă-ncepînd-o, ca plină de cinste să ție
Casa bărbatului ei și să-și crească-n virtute copiii;
Astfel cu sîrg părăsește și-al focului vecinic-maestru[3]
Caldele paturi și-aleargă grăbit în ponor, la ciocane.
Lîngă Lipare și malul sicanic se-ntinde-un eolic
Ostrov, sălbatec și sterp, și cu stînci fumătoare de-a
pururi;
Bubuie-n largi văgăuni și-n ponoarele Aetnei[4] cuptoare
Unde lucrează cyclopi și ciocanu-n izbirea puterii
Urlă-n adîncuri cu vuiet grozav; țîșnește spre boltă
Spija fierbinte,-mproșcînd, și-n cuptoare se zvîrcole
focul.
Locu-i ținut de Vulcan și numit e Vulcania locul;

[1] *Din fier și din electrum topit. Electrum*, aliaj din aur și argint cunoscut încă din timpul lui Homer, era mai prețuit chiar decît aurul. Prin „spijă" Coșbuc traduce atît acest aliaj (VIII, 624) cît și fierul turnat (VIII, 700).

[2] *Trudei zilelor. Fete*, adică *slujnice*.

[3] În original: *Ignipotens* („Stăpînul focului"), denumire poetică a lui Vulcan, creată de Vergilius după modelul cuvintelor homerice compuse.

[4] *Etneene*, aici cu sensul de *asemănătoare celor ale Etnei*.

Zeul din ceruri aici scoborît-a, fierarul din ceruri.[1]
Bat cu ciocanele fierul, în largile peșteri, cyclopii
Brontes, Steropes și golul de tot, uriașul Pyracmon[2];
Încă negata-nvîrtesc, dar neted pe-o latură, un fulger,
Unul de-acelea de cari din înalte văzduhuri azvîrle
Tatăl[3] spre creștet de munți; iar o latură-așteaptă-și cioplirea.
Colțuri îi fac[4], din năprasnică grindină, trei; și din ploaie
Plină de vifore, trei; iar trei, din furtună și flacări.
Groaznice vuiete-apoi și-al norilor clocot[5], și groază,
Toate-n amestec le fierb cu vecinicul foc al mîniei.
Alții lui Mars îi cîrpesc teleaga cu roțile repezi[6],
Carul din care răscoală bărbați și cetăți răzvrătește.
Alții pe groaznica *aegis*, cămașa turbatei Minerva[7],
Netedă-o fac, din balauri cu solzi[8] pe-așternutul de aur,
Șerpi împletescu-i pe scut și gătesc pe Medusa la pieptul
Zînei, pe Gorgo cu gîtul tăiat și cu ochii sălbateci.

[1] În general, ținutul ciclopilor era identificat cu zona vulcanică de la nord de Sicilia. Homer *(Od.*, IX, 106) pare să-i situeze pe coasta vestică a Siciliei, Callimach *(Hymn.*, III, 46) îi localizează în Lipara, cea mai mare dintre insulele Eoliene, iar Vergilius oscilează între Etna (cf. *Georg.*, I, 472) sau Volcania; aceasta din urmă nu este alta decît Hiera (sau „Insula sacră a lui Hefaistos"), pe care Strabon o descrie ca fiind „în întregime stîncoasă, pustie și străpunsă de foc, avînd trei orificii eruptive asemănătoare cu trei cratere" *(Geografia*, VI, 2, 10, 276, trad. F. Vanț-Ștef). Interesant este că aceeași zonă se confundă cu cea atribuită regatului lui Eol, deși în nici unul dintre cazuri nu se poate vorbi de o localizare precisă.

[2] Primii doi apar încă la Hesiod *(Theog.*, 140); Pyracmon este necunoscut pînă la Vergilius. Numele lor, simbolice, provin de la cuvintele grecești: *bronte* — tunet, *sterope* — fulger, *pyr* — foc și *acmon* — nicovală.

[3] Iupiter.

[4] Alăturînd *cîte trei raze*, formează *patru* grupuri, care simbolizează fenomenele atmosferice ce însoțesc tunetul: grindina, ploaia, fulgerul, vîntul.

[5] Este vorba de *fulgere și tunete*, forma prin care se manifestă mînia *(ira)* lui Iupiter, al cărei efect este groaza *(metus)*.

[6] *Se grăbesc să-i făurească un car cu roți înaripate.*

[7] *Egida, arma Minervei mîniate*, împodobită pe margini cu șerpi înlănțuiți, iar la mijloc cu capul Gorgonei Medusa, ucisă de Perseu.

[8] *Din solzi de șarpe*, închipuiți din aur.

„Toate deoparte, le strigă[1]. Lăsați începutele lucruri
Tineri etneici, cyclopi, și-aici ni vă-ntoarceți cu toții!
Arme gătim unui mare viteaz. Curînd iscusința,
Toată puterea curînd, și curînd meșteșugul lucrării,
Haideți! Degrabă și iute!" Nimic n-a mai zis. Iar aceia
Repede-aleargă, pun mîna pe toate și-mpart cu grăbire
Lucrul. Și curge-n pîraie și spijă[2] topită, și aur,
Și-omorîtorul oțel se topește-n grozave cuptoare.
Repede-un scut făuresc, de-ajuns să tocească el singur
Toate săgețile lumii[3], cu foaie de foaie lipită,
Șapte, de-oțel. Cu puternice foale trag aerul unii,
Grabnic izbindu-l apoi; iar alții călesc în copaie
Sfîrîitorul oțel; și de vuiet se zguduie stînca.
Brațele goale le-nalță vînjos și, izbind nicovala,
Bat după tact și-nvîrtesc cu cleștele fierul cel roșu.
Pînă ce zeul[4] lucrează cu zor în pămîntul eolic,
Colo-n căscioara de lut îl deșteaptă pe tatăl Euandrus
Albele zori și cîntarea de păsări sub streașina casei.
Moșul încet se ridică și-n mantă-și învăluie trupul,
Roșii curele-nnodînd prin nojițele-opincii sub talpă[5].
Pala[6] tegeică-o-ncinge pe-un șold, de pe umăr adusă,
Pielea de panteră-apoi pe brațul cel stîng o anină.
Gemeni dulăi, rînduiți să-i păzească locașul de rege,
Merg înainte-i voioși, însoțindu-și stăpînul pe cale.
Dînsul la oaspele său, în locaș osebit, la Aeneas
Merge, pe cale gîndind ce vorbe să-i spuie, ce lucruri[7].
Iată-l, din zori deșteptat, Aeneas îi vine din față;
Moșul cu Pallas venea, iar Aeneas cu soțul Achates.

[1] Vulcan.

[2] *Aramă.*

[3] *Latinilor.*

[4] *Zeul din Lemnos*, insula în care căzuse Vulcan, după ce Iupiter, mîniat, îl aruncase din cer; cultul lui pe această insulă era foarte vechi.

[5] Textul original se referă la sandalele etrusce, formate din curele, încălțăminte pe care romanii au preluat-o sub numele *calceus.*

[6] Sabia. *Tegeică*, adică *arcadiană.*

[7] *Gîndindu-se la discuția (din ajun) și la ajutorul promis.* Euandrus este desemnat aici prin cuvîntul *heros*, ceea ce dă persoanei sale o notă de solemnitate.

Mîinile-şi strîng, întîlniţi, şi-n odaia din mijlocul case[1]
Intră cu toţii şi-ncep să-şi dezvăluie sufletu-n vorbei.
Regele-ntîi:

„Iată, puternice prinţ, văzîndu-ţi tăria de suflet,
N-am să socot eu niciclnd că e Troia bătută şi frîntă.
Vezi, ajutorul ce noi ţi l-am da e puţină putere
Pentru-un războinic aşa de vestit. Şi dincoace ne-nchide
Rîul[2], dincolo rutuli ne-amenlnţă cu vuiet de taberi.
Însă cu trainice neamuri[3] aş vrea să te-adun şi cu regii
Multelor oşti să te-mpreun; la gîndul acesta venit-am
Fără de veste[4] şi-aici ni te-aduse norocul, pesemne.
Colea-n vecini e cetatea durată din mucede pietre[5],
Naltă, cu turnuri, Agylla, de-un neam lydian[6] ridicată,
Oameni aprinşi în război şi-ncuibaţi prin etruscice dealuri.
Vreme-ndelungă-au trăit în răpaos; ci-n urmă, cu fierul,
Cruntul Mezentiu-i bătu şi cu sila i-a dat înjugării[7].
Cum să-ţi înşir negrăitele-omoruri? Şi cîte făcut-a
Nelegiuitul? Spre el şi spre-ai lui întoarcă-se toate!

[1] *În curtea interioară*, a cărei izolare permite desfăşurarea convorbirii confidenţiale ce va avea loc.

[2] *Rîul etrusc*, adică Tibrul în cursul lui superior, pe malul drept.

[3] Cele douăsprezece cetăţi care formau confederaţia etruscă, foarte puternice între sec. VII—V î.e.n. şi a căror civilizaţie superioară a avut o mare influenţă asupra Romei şi întregului Latium, fapt confirmat de cercetările arheologice.

[4] *O întîmplare neaşteptată / îţi oferă salvarea.*

[5] *Durată pe o stîncă străveche.* Despre Agylla, vezi VII, 649.

[6] Ideea despre o origine lydiană a etruscilor, foarte răspîndită în antichitate, se baza pe un text din Herodot (I, 94), în care istoricul grec povestea că, după o lungă perioadă de foamete, o parte din populaţia Lydiei ar fi părăsit ţara sub conducerea lui Tyrrhenos, fiul regelui, şi, migrînd în Italia, s-ar fi stabilit în ţinutul umbrian, sub numele de tyrrheni. O teză contrară migraţiei este emisă de Dion. Halic., *Ant. Rom.*, I, 30: argumentînd că în ce priveşte limba, religia şi obiceiurile etruscii nu au nimic comun nici cu lydienii, nici cu vreun alt popor, conchide că sînt autohtoni. Celor două ipoteze li s-a adăugat în sec. XVIII aceea a migrării din nord, datorată savantului francez Nicolas Fréret, care le atribuie o origine indo-europeană, teorie azi părăsită. Etruscologii moderni, pendulînd între teoria autohtonităţii şi cea a originii orientale, se văd nevoiţi să vorbească încă de „misterul etrusc".

[7] Textual: *Această cetate, multă vreme înfloritoare, a fost ţinută apoi / de regele Mezentius sub o stăpînire trufaşă şi sub cruzimea armelor.*

Oameni de vii i-a legat cu pe morți nemernicul rege,
Față la față punîndu-i și piepturi culcate pe piepturi,
Soi de tortură de dînsul gătit, ca-n topite puroaie
Astfel să moară pe-ncet, putrezind în scîrboasa-mbrățare[1].
Însă-obosiți, cetățenii, de-atîta nespusă turbare,
Vin cu năvală-narmați și-mpresoară palatul, tăindu-i
Toți slujitorii, și-azvîrl și tăciuni prin înaltele streșini.
Regele-ntr-asta, scăpat de pieire,-n pămîntul rutulic
Cearcă-ajutor; și cu oști grăbit-a să-l apere Turnus[2].
Deci, răzvrătit într-adînsul[3], acum tineretul etruric
Arme rădică; și cer pedepsirii cu fierul pe rege.
Astora vreau căpetenie-acum să te-nduplec, Aeneas.
Freamătă malul de-a lungul, gemînd de-ndesate corăbii;
Semn de război ei doresc, dar bătrînu-le preot[4] oprește-i,
Astfel cîntînd: „O, flăcăi și războinici din malul maeonic[5],
Floarea virtuților vechi, pe care vă mînă mînia
Ca să loviți în dușman și-n Mezentius pe dreptul să bateți,
Nu se cuvine-un ital[6] să conducă-o mulțime-așa mare!
Principi din lume căutați!" Și-acum, pe cîmpii în răpaos
Oastea tyrrhenică stă, de vorbele-acestea-ngrozită.
Deci o solie la mine-a trimis, aducîndu-mi toiagul,

[1] După un fragment din lucrarea pierdută a lui Cicero, *Hortensius* (citat de Augustin, *Adv. Pagan.*, IV, 15, 78), obiceiul de a lega oameni vii de cadavre era o tortură la care etruscii își supuneau prizonierii.

[2] Dintre numeroșii autori la care apare Mezentius, Vergilius este singurul care-l prezintă ca pe un rege exilat, cerînd ajutorul rutulilor (la Tit. Liv., I, 2, dimpotrivă, Turnus îi solicită sprijinul); acest artificiu era necesar, însă, pentru a oferi etruscilor un motiv de revoltă față de regele lor și, deci, de alianță cu Aeneas. De aceea personajul lui Vergilius are trăsăturile unui tiran nelegiuit și plin de cruzime.

[3] *Pe drept.*

[4] Preotul este un *haruspex*, prezicător ce examina ficatul și mărunțaiele jertfelor, practică în care etruscii excelau, cum dovedesc și numeroasele obiecte date la iveală de săpăturile arheologice (printre care, celebrul ficat de bronz descoperit la Piacenza).

[5] Maeonia era un vechi nume al Lydiei, provincie a Asiei Mici de unde se presupunea că vin etruscii; prin extensie de sens, *maeonic* a devenit sinonim cu *etrusc*.

[6] *Nu este îngăduit (de soartă) ca un ital.*

Tarchon[1], și stemele toate-ale lor și coroana domniei,
Ca să mă-mpreun cu ei, primind și domnia deodată.
Însă-ngheţatul meu trup și slăbiile vîrstei bătrîne
Nu-mi dau răgaz; și-mi simt și puterea tîrzie spre fapte.
Aș fi-ndemnat pe copil, dar, născut din sabelică mamă,
De jumătate-i ital. Ci tu, că-ți îngăduie-aceasta
Tînăra vîrstă și bunul tău neam și menirea din ceruri,
Du-te! Troienilor cap și tyrrhenilor fii-le deodată!
Meargă cu tine și-acesta, nădejdea și sprijinul nostru,
Pallas, cu tine ca soţ. De la tine, maestre, să-nveţe
Chipul și greul luptării; și-avîndu-te-n faţă, de-a pururi
Pildă să-i fii, de pe-acum îndrumîndu-l pe căile tale.
Sute eu două trimit, călăreți, cu băiatul, pe-alesul;
Pallas, în numele său, îţi mai duce cu sine pe-atîţia."
Regele-a zis. Și mîhniţi își plecară privirea cu-ncetul
Cel din Anchises născut, Aeneas, și soţul Achates.
Multe socot, chibzuind în adînc amărîtele inimi.
Însă din cerul deschis mari semne[2] trimisu-le-a Venus.
Fără de veste, cu vuiet venind ca un șarpe-n văzduhuri,
Iată-l, un fulger! Și totul părea că s-afundă-n ruină,
Urlet în aer era, ca mugirea din sute de trîmbiţi.
Nalţă privirea. Și muge din nou, și muge-apoi iarăși.
Arme s-arată prin nori și prin limpezi întinderi senine,
Iuţi se ciocnesc și cu zangăt vuind răscapără flacări.
Toţi înlemnire pe loc ceilalţi, dar eroul troianic
Știe că-aceste vuiri sunt semne jurate-ale mamei.
Zice: „Să nu cercetezi, o rege, ce soartă ne-aduce[3]
Semnul acesta din cer! Cu mine vorbește Olympul!
Mama din cer mi-a jurat[4] că semnele-acestea veni-vor
Cînd va fi vremea să-ncepem război, aducîndu-mi prin aer
Arme vulcanice.

[1] Fiul sau fratele lui Tyrrhenos (cf. VIII, 479), despre care Strabon (V, 2, 2, 219) spune că ar fi condus confederaţia etruscă și că ar fi fondat oraşul Tarquinia. I se atribue și fondarea Cortonei, Pisei, Mantuei.

[2] *Pe cerul senin un semn.*

[3] *Ce soartă vestește celui ce pleacă.* Este una dintre interpretări, care s-ar putea referi la Pallas; zgomotul de arme pe cer vestea la romani războiul sau o întîmplare funestă (ca în *Georgice*, I, 474, unde se numără printre semnele prevestitoare morţii lui Caesar), deci Euandrus se putea teme pentru fiul său.

[4] Aluzie la o profeţie care nu apare în *Eneida*.

Ah, ce de-omoruri vă-așteaptă de-acum, o, sărmani laurenții!
Cîtă spășire spăși-vei tu, Turnus! Și cîte, sub valuri,
Coifuri și scuturi și trupuri de tineri voinici înghiți-vei,
Thybris! Vestiți-mi războiul de-acum și rupeți frăția[1]!"
Astfel viteazul a zis; și se scoală cu grabă din scaun,
Focul cel stins de pe-altarul lui Hercul întîi îl ațință
Iarăși și larul străin și mărunții penați cu rugare
Vesel slăvește-i; și taie ca jertfă mioare, pe-alesul[2]:
Tatăl Euandrus pe-atîtea, pe cîte și tinerii Troiei.
Dînsul apoi la corăbii se-ntoarce, cătîndu-și fîrtații.
Grabnic alege din toți, ca să-i fie tovarăși de luptă[3],
Numai pe cei mai voinici; iar alții scoboară cu rîul
Calea spre văi și plutesc pe-ndelete cum rîul îi duce,
Veste lui Iulus ducîndu-i, ce face și pe-unde e tatăl.
Cai li se dau călătorilor tineri spre malul tyrrhenic,
Însă-un fugar osebit lui Aeneas, pe care-l ascunde
Galbenă piele de leu peste-oblînc, cu gheare-aurite.
Zboară cuvîntul acum, risipit prin mărunta cetate,
Că la tyrrhenicul domn se duc călăreții cei repezi.
Mamele-n spaimă-ndoiesc rugăciunea; și chipul luptării[4]
Groază le-aduce și chipul lui Mars li s-arată mai groaznic.
Tatăl Euandrus, plîngînd, drumețului Pallas îi strînge
Mîna, și plînge mereu, și-i vorbește bătrînul și plînge:
„Ah, să-mi aducă-ndărăt Olympul trecutele vremuri,
Iarăși voinicul să fiu, ca-n vremea cînd mulți așternut-am,
Stînd sub Praeneste, și-am ars în grămezi cuceritele scuturi[5]!

[1] Sensul este ironic: *Să mai ceară acum război și să mai rupă alianța!*

[2] *Alese după datină.*

[3] Pentru eventualitatea luptei; se duceau să ceară alianță.

[4] Sentimentul pericolului le aduce în minte *imaginea* luptei, pe care teama o sporește.

[5] Obiceiul de a arde armele dușmane, a cărui semnificație era desacralizarea acestora, aparținea mai multor popoare primitive (cf. S. Reinach, *Mythes, cultes et religions*, III, 223—253); după Titus Livius (I, 37), la romani regele Tarquinius l-ar fi inaugurat, ca ofrandă pentru Vulcan (și nu pentru Marte), fapt explicabil prin asimilarea celor doi zei (cf. Servius *ad Aen.* III, 35), ceea ce presupune și J. Carcopino, remarcînd că monedele imperiale confundă, într-un tip unic, pe *Mars ultor* și *Vulcanus ultor*.

Însumi cu mîna trimis-am în iad pe Erylus, pe rege,
Căruia mama Feronia trei suflete-i dete născîndu-l
(Groaznic mi-e spusul!) și trei sălbatice rînduri de arme[1].
El trebuia spintecat de trei ori, dar mîna-mi în urmă
Moarte de trei ori i-a dat, cucerind întreitele scuturi.
Astăzi eu nu m-aș desface din brațele tale, copile,
Nu, și Mezentius cel crunt n-ar rîde de mine, bătrînul[2],
Capului meu aducîndu-i ocară, și-omoruri atîtea
N-ar fi făcut, de mulțime de tineri cetatea golind-o!
Însă voi, zei de deasupra, și-atotțiitorule tată,
Iupiter, tu, să vă-ntoarceți spre regele-Arcadiei[3] mila,
Dîndu-i rugării răgaz[4]! Vai, dacă puterile voastre
Au să-mi aducă-ndărăt pe copil și mi-l cruță norocul,
Dacă trăi-voi să-l văd și iarăși să fim împreună,
Zile să-mi dați, că vă rabd oricîte dureri să-mi trimiteți!
Însă de-mi este menit nespusul amar al durerii,
Astăzi și-aici mă lăsați să-mi sfîrșesc ticăloasa trăire[5],
Pînă ce grijile dorm și nădejdea-ndoielii-mi zîmbește,
Pînă ce, dulce copil, tu singurul sprijin al tatei,
Încă la pieptu-ți mă ții, ca să nu mă doboare dintr-una
Jalnica veste!" Și, frînt de clipita din urmă-a plecării,
Zise[6]; și-ostașii l-au dus leșinat pe bătrînul în casă.
Iată, pe largile porți călărimea la-ntindere iese.
Tatăl Aeneas, în cap, cu nedezlipitul Achates;
Șiruri, apoi, de fruntași. Și-n mijloc, războinicul Pallas:
Straiul de luptă și portu-i pestriț[7] îți izbește vederea.
Astfel luceafărul alb, scăldîndu-se-n apele mării,

[1] Acest rege al Praenestei, a cărui înfățișare amintește de legendarul Geryon, monstrul triform, nu apare decît la Vergilius. Despre Feronia, cf. VII, 797.

[2] *De mine, vecinul lui.* Indignarea dintr-un sentiment de umanitate îl face pe Euandrus să privească drept o insultă personală insolența lui Mezentius față de propriii supuși.

[3] *Regele arcadian.*

[4] *Ascultînd ruga unui tată.*

[5] O viață care ar deveni de neîndurat.

[6] *Cuvintele de rămas bun.* Formularea din text — *digressu dicta supremo* (cuvintele din clipa despărțirii supreme) — subliniază, ca o anticipare, patetismul scenei.

[7] *Armele pictate.* Scuturile erau pictate cu imagini de zei; celelalte arme aveau ornamente de aur și argint. *Straiul de luptă* este hlamida *(chlamys)*, o tunică scurtă și ușoară, prinsă pe umăr cu o agrafă.

Cel mai iubit, din mulțimea cereștilor focuri, de Venus,
Chipul cel sfînt și-l ridică pe cer și despintecă noaptea.
Mame-ngrozite pe ziduri se văd și petrec cu privirea
Norul de pulveri pe șes și lucorile-arămii din coifuri.
Însă dincolo de crîng, spre drumul cel larg al cîmpiei,
Tind călăreții[1]; se strîng, dau chiot și-ncepe galopul,
Răpăie roibii și rupe copita cu tropote cîmpul[2].
Mare se-ntinde la Caere[3], și plin de-ntunerec, un codru
Sfînt prin credința strămoșilor morți; și coline tutindeni
Roată-l închid și molizii bătrîni îl încing pe de lături.
Vechii pelasgi închinară, se zice, lui tatăl Silvanus,
Zeul cîmpiei și-al turmei de vite, și codrul și ziua
Care dintîi i-a văzut pe dînșii-n latinice cîmpuri[4].
Tarchon pe-aproape de-aici așezat-a-n scutite ascunsuri
Oastea,-ntărită cu șanț. Din culmea movilei se vede
Limpede tabăra-n jur, întinsă departe pe vale.
Tatăl Aeneas sosind cu-ntreg tineretul războinic,
Grabnic aici s-odihnesc, și oameni și cai, în răpaos.
Venus, într-asta, frumoasa zeiță, pe-un nor de lumină
Vine cu daruri. Găsind pe născutu-i prin vale departe,
Singur pe mal răcoros, răzlețit de tovarăși, cu vorbe
Astfel i-a zis, arătîndu-se lui în făptură cerească:
„Iată, gătite-ți aduc juruitele-ți arme, de mîna
Soțului meu; și să nu mi te temi de latinii cei gureși,
Nici de lovirea cu Turnus să nu te cuprindă vreo spaimă[5]!"
Astfel a zis și la pieptu-i a strîns pe copil Cytherea[6];
Armele-apoi sub stejar i le-a pus, lucitoare, de-o parte.

[1] *Ca să-și scurteze drumul, călăreții se îndreptară / spre hățișuri.*

[2] Exemplu celebru de armonie imitativă. De remarcat, de asemenea, arta cu care variația ritmului acompaniază schimbarea de ton a scenelor, dîndu-le relief prin contrast.

[3] *Lîngă rîul rece al (orașului) Caere.* (Vezi VII, 649.)

[4] Textual: *Și o zi (de sărbătoare) / ei, care au locuit primii ținuturile latine.* Pelasgi au fost numite populațiile preelenice din bazinul Mediteranei. Ideea că o parte dintre ei ar fi fost primii locuitori ai Latiumului apare la Dion. Halic. I, 20. Silvanus, veche divinitate italică a pădurii și turmelor, a fost mai tîrziu confundat cu Faunus (Pan).

[5] Textual: *Și nu mai sta la îndoială, fiul meu, să-i provoci la luptă/ pe trufașii laurentini sau pe cruntul Turnus.*

[6] Venus. (Cf. I, 257.)

El, fericit de slăvirea ce-avu și de darul zeiței,
Fără de saț și mirat le privește și-n mînă le-ntoarce
Una de una, cu frică cercînd, cu băgare de seamă.
Coiful acum, cu grozava sa creastă și-aprins de lucoare,
Spada cea groaznică[1]-acum; și pieptaru-mpletit din aramă,
Roșu ca sîngele scurs și-ntocmai ca norul cel vînăt
Cînd e de soare pătruns și-n văzduh scînteiază ca focul.
Cioarecii[2] netezi apoi, din aur bătut și din spijă;
Sulița-n urmă și scutul de-o nemaigrăită mîndrie.
Toate-ale Romei triumfuri și faptele Romei[3] de-a rîndul
Zeul[4] pe scut le-a scobit; și neamul ce-odată-nflori-va,
Neamul lui Iulus, întreg, și războaie ce fi-vor odată.[5]
Iată-a făcut în ponorul lui Mars[6] o lupoaică fătată,
Stînd sub frunziș; și la uger lipiți, copilașii cei gemeni
Veseli se joacă și sug pe străina-le mamă, cu zîmbet,
Fără de teamă; și-ntoarsă cu gîtul său lung, îi dezmiardă
Blînda lupoaică, pe rînd, și blîndă ea-i linge cu limba.
Roma și fete sabine, răpite cu sila din circul
Cel cu mulțime de bănci, la sfîrșitul frumoaselor jocuri,
El le cioplise pe scut. Și-n sîrg cu războaie pornește
Tatius bătrînul spre Roma, venind cu sabinii-ndărătnici.
Însă curînd la-nfrățire gătiți, la altarul lui Joe,
Regii cu arme ca-n vremi de război și cu ploștele-n mînă

[1] Aducătoare de moarte *(fatifer)*.

[2] Apărătoare pentru glezne *(ocreae)*.

[3] *Italiei*. Versul subliniază unitatea Italiei și Romei.

[4] Omis în traducere: *cunoscînd oracolele și timpurile viitoare*.

[5] Descrierea unui scut era un motiv epic tradițional, strălucit reprezentat de Homer *(Iliada*, XVIII) și Hesiod *(Scutul lui Heracles)*. Dar în timp ce la predecesorii săi scenele prezintă un interes în sine, cu valoare de ornament, la Vergilius sînt legate organic de ideile fundamentale ale poemului; momentele cruciale din istoria Romei și Italiei figurate pe scutul lui Aeneas ca o prelungire a revistei eroilor din cartea a VI-a constituie o nouă dezvăluire a gloriosului destin al urmașilor lui și, prin aceasta, un nou impuls. Nu este prima dată cînd, imitînd un procedeu artistic, Vergilius își arată din plin originalitatea.

[6] Grota Lupercal (cf. VIII, 344). Scena alăptării lui Romulus și Remus, legată de întemeierea legendară a Romei, a fost adesea reprezentată în arta plastică antică.

Stau și-nfrățirii de veci un porc ei tăiară ca jertfă.[1]
Iată-l apoi și pe Mettus, în două rupîndu-l fugarii
Repezi (albane mișel, să rămîi la vorbitele vorbe!);
Oasele rupte-ale celui netrebnic[2] le-mprăștie-n crînguri
Tullus și sînge-mproșcat rourează tufișu-nroșindu-l.
Colo porunci să primească-ndărăt pe-alungatul Tarquinius
Dă-le Porsenna și-nconje cu taberi grozave cetatea[3];
Însă romanii cu fierul sosesc, apărînd libertatea.
El, cu mîhnitul[4] asemeni și-asemeni cu cel ce-amenință,
Fierbe, văzînd că-ndrăznește să-i rupă cărările Cocles,
Fierbe că, lanțuri rupînd, îi scapă și Cloelia cu-notul.[5]
Însă deasupra pe scut, păzitor cetățuiei tarpee,
Manlius[6] șade-apărînd Capitoliul cel mîndru și templul;
Casa lui Romul era de curînd învelită cu paie[7].
Iată și gîsca de-argint cum zboară prin templele de-aur,
Plină de spaimă zbierînd că s-apropie galii de ziduri.[8]
Galii sosesc prin tufiș lunecînd și pe ziduri se urcă,

[1] Aluzie la răpirea sabinelor de către romanii lui Romulus, în timpul jocurilor numite *Consualia*, date în cinstea lui *Neptunus Equester* (protectorul ordinului cavalerilor, identificat cu vechea divinitate rustică Consus). (Cf. Tit. Liv., I, 9). Conflictul s-a încheiat însă cu un tratat de alianță.

[2] *Sperjur.* Mettus Suffetius, general al albanilor, trădase alianța cu romanii care, conduși de regele Tullus Hostilius, purtau război cu cetatea Fidenae. Drept pedeapsă, corpul i-a fost legat de două care de luptă și sfîșiat (cf. Tit. Liv., I, 28).

[3] Regele etrusc Porsenna a încercat să reîntroneze pe Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei, detronat de Brutus.

[4] *Mîniosul.*

[5] În timpul războiului cu Porsenna, Horatius Cocles a rezistat singur în fața podului prin care etruscii ar fi putut intra în Roma, pînă cînd podul a fost tăiat în spatele lui; Cloelia, ostatecă a lui Porsenna, a fugit traversînd Tibrul înot, sub ploaia de săgeți a dușmanilor. Titus Livius (II, 10 și 13) îi prezintă printre figurile eroice de tineri ai Romei legendare.

[6] După cucerirea Romei de către gali, Manlius a apărat cetățuia de pe Capitoliu *(arx Tarpea)*, pe care aceștia o asediaseră în timpul nopții.

[7] Coliba despre care se spunea că ar fi aparținut lui Romulus, situată pe Capitoliu, era păstrată și refăcută cu multă grijă de romani, chiar pînă în timpul lui Vergilius.

[8] Celebra scenă a salvării Capitoliului datorită țipetelor gîștelor consacrate Iunonei (cf. Tit. Liv., V, 47).

Bine de umbră scutiți și de-un binevenit întuneric;
Pletele de-aur le-aveau și vestmintele de-aur aceia,
Straie vărgate cu fire de-argint, și colane de aur
Poartă la gîtul ca laptele de-alb; și-n mînă cu două
Suliți[1], și scutul cel lung le-acoperă trupul cu totul.
Iată și salii sărind și goi lupercii cum joacă;[2]
Iată cu lînă-mpănate căciuli[3], și din ceruri căzute
Scuturi[4], și-n carul cu mersul molatic de-a lungul cetății
Neprihănite femei duc sfintele-odăjdii.[5] Și-adaos
El a făcut un Infern și porțile zeului morții,
Multe pedepse-a greșirii și legat, Catilina, pe tine
Stînd sub o stîncă-atîrnat, îngrozit de vedenii scîrboase[6].
Colo cei buni, deschilin[7], și legi hărăzindu-le Cato.
Însă la mijloc[8] un chip al mării-n mînie se-ntinde
Toată din aur, dar albă, de-argint, e pe-ntindere spuma.
Roată prin limpede-argint se joacă delfinii și-n cercuri
Bat cu puternice cozi și s-azvîrl și despintecă marea.
Flote la mijlocul mării se văd lucitoare, de-aramă.
Actium e. Și zărești, de-atîta putere-nșirată,
Malul leucadic[9] fierbînd; și din aur răsfulgeră marea.

[1] În text: *Alpina gaesa*, sulițe grele de fier, pe care le foloseau galii, adoptate mai tîrziu și de romani. Toate detaliile pasajului alcătuiesc descrierea clasică a galilor.

[2] Cf. VIII, 282 și 285.

[3] Așa-numitele *apices*, bonete cu vîrful dintr-un bețișor de lemn de măslin înfășurat în lînă, erau purtate de flaminii lui Iupiter, Marte și Quirinus.

[4] Pentru că se spunea că de scutul de bronz căzut din cer în timpul regelui Numa (cf. VIII, 285) depindea supraviețuirea Romei, acesta comandase încă unsprezece la fel, ca să împiedice sustragerea celui autentic.

[5] *Obiectele sacre*, aici chiar statuile zeilor, purtate în procesiunile vestalelor și matroanelor romane.

[6] *De chipurile Furiilor*. Catilina se află în Tartar.

[7] *Separați* (de Tartar). Figura lui Cato din Utica, ferventul apărător al tradițiilor republicane, apare aici într-o intenționată opoziție față de cea a contemporanului său, Catilina, care organizase în anul 63 î.e.n. o conspirație împotriva republicii.

[8] Ocupînd partea centrală a scutului, înconjurată concentric de celelalte scene, bătălia de la Actium (31 î.e.n.), care semnifică atît încheierea războaielor civile cît și consacrarea autorității lui Octavianus, capătă relief deosebit. De remarcat arta gradației în conducerea privirii spre focarul imaginii: chipul lui Augustus.

[9] Leucadia, insulă din fața Actiumului.

Caesar Augustus aici aducîndu-și italii-n bătaie,
El și popor și bătrînii din sfat[1] și penați și puternici
Zei, pe-nvelișul corăbii[2]; sub frunte-i văpăile gemeni
Vesele-i ard[3] și-a părintelui stea scînteiază-i pe creștet.
Vine-i alături Agrippa, cu zei și cu sprijin de vînturi,
Agere cete-aducînd și, ca mîndră-a războiului stemă,
Fulger pe tîmple-i lucea colțurata coroană de rostruri[4].
Colo, cu gloate străine și-n sute de feluri de arme[5],
Cel ce bătut-a și Malul cel Roșu și-ntreg Răsăritul,
Tîrîie-Antonius cu el Răsăritul și-Egipetul tot și pe Bactra
Cea mai din fund[6] și-i urmează — păcat! — egipteana sotie[7].
Toți dintr-odată s-azvîrl; de vîsle-n adîncuri tăiată,
Spumegă marea și fierbe și-o spintecă dinții corăbii[8].
Lupta se-ncinge la larg; credeai că Cycladele, smulse,
Zboară răzlețe pe mări și că dealuri se luptă cu dealuri,
Astfel puteri de bărbați se bat de pe munți de corăbii[9]!

[1] Senatorii.

[2] Augustus, care se află în fruntea tuturor italilor, deci reprezintă interesele patriei, deține toate prerogativele puterii, atît politice cît și religioase.

[3] *Tîmplele lui strălucitoare răspîndesc o îndoită flacără.* Flăcările care-i încoronează fruntea, ca și steaua Venerei, consacrată lui Caesar, tatăl său adoptiv, apar aici ca o predestinare.

[4] M. Vipsanius Agrippa, general și prieten al lui Augustus, era primul care primise *corona rostrata* (împodobită cu prore în miniatură), pentru meritul de a-l fi învins pe Sextus Pompeius (36 î.e.n.) Tot el a condus și bătălia navală de la Actium.

[5] Antonius, care-și culesese o armată din diversele populații barbare cucerite de el în Orient, este astfel opus adevăraților romani ai lui Octavianus, încît lupta dintre cei doi triumviri capătă aparența unei „apărări a Italiei împotriva unui dușman extern" (Paratore).

[6] *Ținutul cel mai îndepărtat / al Bactrianei* (satrapie persană de pe teritoriul Afganistanului de azi).

[7] Cleopatra, regina Egiptului, pe care Antonius o luase în căsătorie, încălcînd legile romane. Vergilius, ca și Horatius și Propertius, evită să-i pronunțe numele, considerat nefast; prezența ei la Actium echivalează cu o nelegiuire *(nefas* — tradus aici prin *păcat)*.

[8] *Prorelor.*

[9] Corăbiile masive și grele, cu adevărate turnuri *(turritis puppibus)*, numărînd pînă la zece rînduri de vîsle, aparțineau lui Antonius (cf. Plutarh, *Antonius*, 61); cele ale lui Octavianus erau ușoare și rapide.

Zboară tăciuni cu văpaie-mprejur și săgeți ferecate
Zboară; și roșii de sînge[1] se zbat adîncimile mării.
Gloatele sale regina la mijloc le cheamă cu sistrul[2]
(Încă nu vede ea șerpii cei gemeni sosind-o din urmă![3])
Cîți urgisiți sunt de zei, cîți monștri, și cîinele-Anubis[4]
Piept cu Neptun și cu Venus ei țin și piept cu Minerva!
Mavors turbează, tutindeni vîrît în de-a valma luptării,
Negru, din spijă[5] cioplit, și jalnice Furii turbează,
Vine cu chiot și Vrajba, cu hainele numai o zdreanță,
Căreia-n urmă, cu biciul ei crunt, năvălește Bellona.
Toate le vede de sus și-ntinde săgețile-Apollo[6]
Zeul; și-n spaimă de moarte și-Egipetul fuge, și-aleșii
Indiei fug îngroziți, și sabeii[7] cu toții, și-arabii.
Însăși regina se pare că-ntinde vîntrele de fugă,
Vînturi cu sprijin cătînd, și lungește desprinsele funii.
Galbenă-n față, cu ochi muritori[8] și-n de-a valma-n omoruri
Zeul fierar[9] a cioplit-o, de valuri și Iapyx tîrîtă.
Nilul puternic, dincolo, nespus de zdrobit de durere,
Sînu-și deschide plîngînd și, cu haina deschisă cu totul,
Cheamă pe cei biruiți la piept, în albastrele-i rîuri[10].
Însă-n triumf întreit prin cetățile Romei aleargă
Caesar[11] și zeilor mari sfințește-le vecinice semne,

[1] *De un măcel nemaivăzut.* În text, marea este numită metaforic, *Neptunia arva* (cîmpiile lui Neptun).

[2] Instrument de percuție egiptean, folosit în dansurile sacre dedicate zeiței Isis (în text: *sistrul strămoșesc).*

[3] Aluzie la sinuciderea Cleopatrei, după moartea lui Antonius, lăsîndu-se mușcată de două vipere.

[4] Textual: *Tot felul de zei ciudați și Anubis, care latră.* Zeii egipteni, figurați cu capete de animale, nu pot apărea romanilor decît ciudați și monstruoși.

[5] *Din fier.*

[6] *Apollo din Actium,* unde Augustus îi ridicase un templu.

[7] Trib din Arabia meridională.

[8] Pălind la gîndul morții apropiate *(pallentem morte futura* — cf. IV, 641).

[9] Stăpînul focului *(Ignipotens).* Iapyx — vînt de la nord-vest.

[10] *La pieptul de azur, în tainicele-i ape.*

[11] *Prin porțile Romei este purtat/Caesar.* În anul 29 î.e.n., Augustus își serbase un întreit triumf: asupra Dalmației, asupra lui Antonius și asupra Alexandriei.

Temple trei sute-nălțînd mărețe, de-a lungul cetății.
Sună de jocuri, de rîset, de chiot întinsele drumuri,
Coruri de mame tutindeni prin temple și-altare tutindeni;
Vite tutindeni pe-altare tăiate se zbat în țărînă.
Însuși, pe pragul cel alb ca zăpada din templul lui Phoebus[1],
Daruri aduse de neamuri primește și mîndre le-atîrnă
Însuși pe stîlpi[2] și popoarele-nvinse trec șiruri, întruna:
Cum feluresc în vorbit, felurite-s la port și la steme.
Mulciber[3] ici a cioplit pe nomazi și pe goii cu totul
Afri[4], lelegii și carii dincolo, gelonii cei vecinic
Săgetători. Și mai blînd se scurge cu mersul Euphrates;
Colo morinii, la margini de lume; și Rinul, cu două
Brațe; și dahii turbați și-al punților dușman, Araxes.
Astea pe scutul făcut de Vulcan, dăruitul de Venus,
El le privește străin de-ntîmplări, dar e vesel de chipuri.
Punc pe umeri apoi a nepoților glorie și-ursită.

[1] Templul lui Apollo, din marmură albă, fusese ridicat pe Palatin și dedicat în 28 î.e.n. Despre numeroasele temple construite sau restaurate de Augustus (cifra de trei sute fiind, totuși, o exagerare), a se vedea Suetonius, *Aug.*, XXIX.

[2] *Pe măreţele porţi*, care erau de fildeș.

[3] Nume dat lui Vulcan, care s-ar putea traduce prin „netezitorul (de metal)"; lat. *mulcere* — a netezi.

[4] Pe *Africanii cu veşminte largi*. Alături de ei se perindă imaginile unor popoare și ținuturi cucerite de romani: lelegii și carii, din Asia Mică, gelonii — ramură a sciților (din Ucraina de azi), Eufratul, fluviul mesopotamian ce marca graniţa estică a imperiului roman, tribul galic al morinilor, Rinul — graniţa vestică, ce-i despărţea pe romani de triburile germanice, dahii — locuitorii ţărmului răsăritean al Mării Caspice, pe malul vestic al acesteia vărsîndu-se impetuosul rîu armean, Araxes.

CARTEA A IX-A

Pînă ce-n mal depărtat se petrec pe tăcutul acestea,
Iuno trimise din cer, saturnica doamnă, pe Iris,
Către-ndrăznețul rutul. Iar Turnus în codrul pilumnic[1]
Tocmai atunci petrecea, zăbăvind în sfințita poiană.
Astfel din gura-i de flori[2] îi vorbește thaumantica fată:
„Ceea ce Turnus dorit-ar și nimeni să ducă-n plinire
N-avea-ndrăzneală, nici zeii, i-aduce norocul și clipa!
Prințul Aeneas, lăsîndu-și și soții și flota și zidul,
Umblă pe munți palatinici să-și facă tovarăș pe-Euandrus.
Nu e destul. A pătruns la Corythus[3], la cele din urmă
Ziduri, cătînd lydieni să-narmeze și oameni din cîmpuri.
Ce mai aștepți? Tu ridică și care și cai și nu pierde
Vremea și rupe zăbava, lovind zăpăcitele șanțuri[4]!"
Zise. Și-n zborul domol ridicată pe-ntinsele-i aripi,
Dusă de-un larg curcubeu, despică văzduhul cu neguri.
El o cunoaște; și grabnic întinde spre ceruri cu rugă
Palmele, trist urmărind[5] fugătoarea zeiță, cu vorbe:

[1] Pilumnus, strămoșul lui Turnus, era o veche divinitate campestră, despre care se spunea că ar fi inventat *pilum* (maiul cu care se zdrobesc boabele de grîu), de unde și numele lui. Trecea și drept ocrotitor al caselor și al noilor născuți.

[2] *Trandafirie.* Iris era fiica zeului marin Thaumas și a oceanidei Electra.

[3] Una dintre cele douăsprezece cetăți etrusce, situată la nord de lacul Trasimenus.

[4] *Tabăra aflată în dezordine.*

[4] *Palmele, urmărind.* Pasajul nu sugerează, în original, nici o notă de tristețe.

„Fala văzduhului, Iris, ce zeu te trimise la Turnus,
Nori despicînd? Și de unde-i răzbunul[1] acesta deodată
Cerului? Iată, prin mijloc deschis e văzduhul și-n jurul
Osiei stele zăresc![2] Urmez arătărilor tale,
Ori și pe cine să-mi chemi în război[3]!" El zise și-n grabă
Merse la rîu; sprijinind o creastă de valuri în palme,
Roagă din suflet pe zei și cu voturi[4] el umple văzduhul.
Iată pe-ntinse cîmpii cum pasă mulțimile-oștirii;
Tropotă roibii-ndrăzneți, în aur și-n țoale-nflorite.
Oastea din frunte Messapus[5] o poartă; băieții lui Tyrrhus
Șiruri din urmă conduc; iar Turnus, în gloata din mijloc,
/Arme purtînd el se-nvîrte; mai nalt decît toți e cu capul/[6].
Astfel[7] se varsă măreț, din șapte pîrîuri, tăcutul
Ganges în mersu-i domol, sau Nilul cu valuri bogate,
Cînd de pe cîmpii mănoși se retrage-ascunzîndu-se-n matcă.
Norul acesta, crescînd din negura colbului negru,
Vădu-l troienii din șanț și-l văd cum întunecă șesul.
Strigă din toată puterea-i atunci Caicus, din culme:
„Fraților, ce mai vîrtej în amestec se-nvolbură-n aer!
Arme, degrabă! Curînd la săgeți! Și cu pripă pe ziduri!
Iată dușmanul, păziți!" Și cu strigăt năvalnic troienii
Grabnici se-ndeasă cu droaia pe porți, se revarsă-n cetate
(Pentru că-așa i-a-nvățat la plecare păținul[8] Aeneas:
Orișicc-ar fi să se-ntîmple, pe timpul cît el e departe,
Nici să nu iasă la larg și nici să nu-nșire mulțimea,
Ci să s-ascundă prin șanț[9], apărînd întăritele ziduri).
Multa mînie-a rușinii măcar că-i zorea să se bată,

[1] *Înseninarea.*

[2] Cerul era imaginat de antici ca o draperie care ascundea, în timpul zilei, astrele. Deschiderea lui *(coeli discessus)*, pe care Cicero, în *De divinatione*, II, 60, o numără printre minuni, era considerată o mare prevestire.

[3] *Oricine ai fi, tu care mă chemi la arme.*

[4] *Cu făgăduieli.*

[5] Cf. VII, 688 și urm.

[6] Vers interpolat, absent din manuscrisele cele mai bune, necomentat de Donatus și Servius. Este identic cu VII, 781 (784 în original).

[7] Comparația se referă nu la Turnus, ci la întreaga armată.

[8] Preadestoinicul războinic *(optimus armis)*.

[9] *Ci să rămînă în tabără.*

Dînșii zăvoare răstoarnă pe porți, ascultînd de poruncă.
Astfel așteaptă-narmați pe dușmani, în boltitele turnuri.
Nerăbdător alergînd în fruntea tîrziilor gloate[1],
Turnus, cu-un pumn de călări, războinici de-o seamă[2] cu toții,
Fără de veste-a sosit. El zboară pe murgul său tracic;
Flutură-i creasta cu penele roșii, pe coiful de-aramă.
„Are-ndrăzneală din voi oarecare cu mine cu-ntîiul...[3]
Ei?", el a zis; și-azvîrlind vîjîita săgeată prin aer,
Face bătăii-nceput[4]; iar murgul frămîntă cîmpia.
Chiot sălbatec rădică rutulii și-n chiot sălbatec
Vin furtunatici; se miră de groaza[5] ce-o poartă troienii:
Nici nu s-arată la larg, nici arme n-apucă bărbații,
Nici nu răspund, ci pîndesc de prin turnuri. Năvalnicul Turnus
Zboară, cătînd pe de lături cetății vreo cale, tutindeni.
Astfel prin noapte și lupul, de pîndă la staul, cu urlet
Roade de furie gardul; și-l bate și ploaia, și vîntul.
Noaptea se scurge și-n staul aude cum zbiară sub mame
Mieii vegheați și, spumos de mînie și-n patimi de fiară,
Dînsul îi sfîșie-n gînd și grozav îl frămîntă, turbîndu-l,
Rînduri de foame-adunată și gîtul cel lacom de sînge.
Astfel și Turnus acum, tot dîndu-i cetății ocoale,
Arde turbat de mînie și-l doare prin carne și oase,
Cum să pătrundă la ei și cum să-i alunge din șanțuri[6],

[1] Trupelor care mergeau încet.

[2] *Aleși.*

[3] *Care dintre voi, tineri, va veni primul împreună cu mine împotriva dușmanului?*

[4] Aruncînd o *suliță* (nu *săgeată)* în direcția cîmpului troian, Turnus îndeplinește simbolic gestul ritual al declarației de război, obicei care, după spusele lui Titus Livius (I, 32), fusese inițiat de Numa și s-a păstrat în normele vechiului drept roman. (Lancea, însîngerată și cu vîrful înroșit în foc, era aruncată în prezența a cel puțin trei războinici de către *pater patratus*, șeful colegiului de preoți numiți *fetiales*, care hotărau declararea războiului sau a păcii.) Prin acest gest este pusă în evidență lealitatea lui Turnus.

[5] *Lașitatea.*

[6] *Din întăriturl, de pe metereze.* Comparație de tip homeric (cf. *Il.*, XI, 548 sau *Od.*, VI, 130, unde termenul de comparație este leul); dar exactitatea observației și adîncirea trăsăturilor îi aparțin lui Vergilius.

Cum să-i împingă la larg și să-nfunde cu dînșii cîmpia.
Iată, la margini, acum ascunsa-le flotă le-o vede,
Bine-apărată de rîu și de grabnic-suite movile.
Fuge spre dînsa și-ndeamnă pe soții năvalnici s-o-nceingă[1];
Însuși, cu suflet turbat, năvălește cu-aprinsul tăciune[2].
Toți îl urmează cu zor și Turnus le-aprinde zorirea.
Facii[3] cu flacări aduc toți tinerii-n graba turbării,
Vetrele sfinte le smulg[4].
Care din zei abătut-a troienilor focul, o muze,
Care din zei a scăpat de perire mulțimea de luntri?
Spuneți. Credința lucrării e veche, dar vecinică vestea[5].
Încă pe timpul pe cînd în pădurile Idei Aencas
Flotă clădea, pregătindu-și cărări pe-adîncimile mării,
Mama mulțimii de zei, Berecyntia mama[6], se zice
Mers-a la Joe, zicîndu-i: „Ascultă, copile,
Plîngerea mamei și-a dînsei rugare să-mi biruie-Olympul[7]!
Iată-o pădure de brad[8], pe care-am iubit-o prin veacuri,
Stat-a pe creasta de munți (și-acolo mi-aduseră[9] jertfe),
Plină de noaptea bătrînilor brazi și de bîrne bătrîne[10].
Prințului troic cu drag îi dădusem eu bîrne, văzîndu-l
Fără de flotă. Și-acum, o teamă mă zbuciumă-ntruna;
Scapă-mă, rege, de griji și-mplinește rugările mamei:
Nici să le zdruncine drumul pe-acestea și nici să le frîngă
Volburi de vînt; să se bucure-n veci că trăiră pe Ida!"

[1] *S-o incendieze.*

[2] *Apucă o bucată de pin aprinsă.*

[3] Torțe.

[4] *Le devastează.* Traducerea omite sfîrșitul versului (complet în original) și versul următor: *torțele fumegînde împrăștie o lumină neagră / ca smoala și scînteile urcă spre cer amestecate cu cenușă.*

[5] *Tradiția despre acest fapt e străveche, dar faima (i-a rămas) nemuritoare.*

[6] Cybele, numită astfel după Berecyntus, munte din masivul frigian Ida, care-i era consacrat.

[7] Textual: *Rugămintea mamei tale, tu, cel care ai supus Olympul.* (Aluzie la victoria lui Iupiter asupra giganților și titanilor).

[8] De pin *(pinea silva)*, arborele consacrat Cybelei.

[9] *Mi se aduceau.*

[10] *Arțari.*

Dete-i născutul răspuns, acel ce-nvîrteşte tot cerul:
„Sorţile unde le-abaţi? Pe-acelea tu ce le mai judeci[1]?
Luntri, de mîni muritoare clădite, tu ceri ca să fie
Nemuritoare? Şi-Aeneas s-alerge prin mii de primejdii
Nezguduit? Ce zeu se mîndreşte cu-atîta putere?
Nu! Dar atunci cînd, ajunse la ţintă, la malul italic,
Ele sosi-vor, ferite[2] de multe vîrtejuri pe mare,
Cînd pe pămîntul latinic viteazul dardanic intra-va,
Am să le schimb muritoarele chipuri şi mari ale mării[3]
Zîne lăsa-voi să fie, ca Doto, născuta lui Nereus,
Ca Galatea s-alerge cu pieptul prin spume pe-adîncuri[4]."
Zise; şi-al fratelui rîu, pe Styx, ca martur luîndu-l
(Malul cu guri vuitoare de-aprinsă răşină, ca martur),
Dete din cap şi, la semn, cu gemet se zguduie-Olympul.
Ziua jurării sosit-a şi Parcele-n urmă-mpliniră
Vremea din mijloc[5]. Acum, cu nelegiuirea lui Turnus,
Mama[6] la sfinte corăbii venit-a să-nlăture focul.
Iată,-o lucoare străină[7] văzut-au cu ochii şi-n urmă
Groaznic un nor, şi-Aurora trecînd prin văzduhuri[8], şi corul
Idei[9] urmînd-o; şi-apoi, scoborînd din înaltul tăriei,
Glas dătător de cutremur rutuli şi troieni auziră:
„Nu mi vă temeţi, troieni, apărînd[10] ale mele corăbii!

[1] *Ce ceri pentru aceste corăbii?* Întrebarea presupune absurditatea unei rugăminţi a cărei împlinire este incompatibilă cu voinţa destinului. Şi chiar dacă presupunem că destinul se confundă aici cu voinţa lui Iupiter *(fata Iovis* — cf. IV, 611), suveranul Olimpului, „din respect pentru el însuşi, îşi interzice s-o modifice şi se închină, primul, în faţa acestei legi pe care el a creat-o" (Carcopino). Deci, neputînd conferi imortalitate navelor pe care le-a făcut perisabile, le va preschimba în nimfe (cf. versurile următoare).

[2] *Cele care vor fi scăpat.* (Dintre cele douăzeci de nave cu care plecaseră, una fusese distrusă de furtună — cf. I, 583, iar patru, arse de femeile troiene — cf. V, 698).

[3] *Şi ale întinsei mări.*

[4] *Să despice cu pieptul marea înspumată.* Galatea, ca şi Doto, erau nereide, nimfe ale mării.

[5] *Sortită.*

[6] Mama zeilor, Cybele.

[7] Neobişnuită.

[8] *Un nor uriaş care străbătea cerul, părînd să vină de la răsărit.*

[9] Corybanţii. (Cf. III, 111.)

[10] *Nu vă grăbiţi, troieni, să apăraţi.*

Nu vă-narmați! Mai întîi va putea să ne-aprindă oceanul[1]
Turnus, dar sfintele luntri, el nu! Voi libere mergeți,
Zîne-ale mării, căci Mama voiește!" Și, toate deodată,
Vasele rup cu grăbire legatele funii din maluri
Și, ca delfinii, cu pliscul scurmînd adîncimile mării,
Pleacă pe-adîncuri[2]. Și-apoi — mirare mi-e spusul! — ca fete
Grabnic se-nalță, la număr asemeni, și zboară pe mare[3].
Stat-au rutulii năuci; și năuc și Messapus, voinicul,
Stete, cu roibii-nspăimați. Chiar rîul întîrzie-n cale,
Freamăt scoțînd, și se-ntoarce spre munți îngrozit Tiberinus.
Însă pe ne-nfricoșatul rutul[4] nu-l sperie-acestea.
Soții-și aprinde-ndărătnic cu graiul și-i mustră-ndărătnic:
„Noi? Ba troienii să tremure-acum! Căci Iupiter însuși
Singura lor mîntuire le-o smulse. Nici flacări rutule
N-au să mai vadă, nici arme! N-au drumuri pe mare troienii,
Nici o nădejde de fugă, și-nchisă li-e lumea tutindeni!
Iată-l, uscatul, e-n mînă la noi; și popoare[5]-narmate
Mii se ridică și vin. O, n-au să mă sperie-aceste
Semne din ceruri, de care troienii-și bat pieptul cu chiot!
Soarta și Venus destul le-au făcut, aducîndu-i la malul
Rodnicei țări ausone. Și-am și eu menirile mele,
Tocmai ca ei[6]: să stîrpesc veneticii cu fierul, pe răii
Cei ce-mi răpiră nevasta[7]. Nu singur pe-Atrizi îi aprinde
Astă durere, nu numai Mycene e-n drept să-i ucidă!

[1] *Mările* (care, în concepția *Eneidei*, nu trebuie confundate cu fluviul Oceanus).

[2] *Se cufundă în adîncurile (mării).*

[3] Metamorfoza navelor troiene este descrisă pe larg de Ovidius, *Met.*, XIV, 527—565.

[4] Turnus.

[5] *Neamurile italice.*

[6] *La rîndul meu.* Turnus ia drept oracole instigările Furiei Allecto (cf. VII, 420 și urm.) și ale zeiței Iris (IX, 6 și urm), care, în realitate, erau o manevră a Iunonei de a zădărnici destinul. *Pe răii*, pentru *sceleratam gentem* (neamul blestemat), adică troienii.

[7] Turnus se referă la Lavinia ca și cînd i-ar fi soție, deși nu-i era decît logodnică.

Dar e de-ajuns că periră o dată![1] De ce nu le-ajunse
Numai o dată păcatul și nu se-nvățară să-urască
Tot ce-i femeie? Se-ncred într-un zid de pământ, veneticii!
Gropile lor ce ne-opresc, puțintelul părete-al peririi[2],
Încă ni-i face-ndrăzneți! Dar zidul cel groaznic al Troiei,
Cel de Neptun ridicat, ei nu și-l văzură-n ruină?
Cine din voi, o războinici, cutează cu fierul să taie
Gardul[3] de colo, cu mine lovind înfricatele corturi?
N-am eu nevoie de mii de corăbii, de fierul vulcanic[4]
N-am, ca să pot să-i stîrpesc! Și las' să-și adune tovarăși
Cîți or voi, din etrusci! Și n-au să se teamă de Sinon[5],
Nici de-ntunerec; și-n vintre de cal noi nu ne-om ascunde!
Ziua-n vedere voim, și fățiș, să le-aprindem cotețul[6].
Ah, să nu creadă troienii că stau cu băieții pelasgici[7],
Nu cu danaii-n război, cu bătuții de-a pururi de Hector[8]!
Tineri, trecută ni-e ziua cu partea cea multă-a luminii;
Cîtă mai e, s-o petrecem voioși, că luptînd ne purtarăm
Bine, și stați în odihnă-așteptînd războirea ce vine."
Poarta-ntr-aceea s-a dat lui Messapus s-o țină cu pază
Și-mpresurată mereu și cu flacări să-ncingă cetatea[9].
Patrusprezece rutuli, pe-alesul, aveau să păzească
Șanțul; și-o sută de-oșteni luptători i s-au dat fiecărui,
Toți cu veșmînt aurit și cu creastă de purpură coiful.
Dînșii se schimbă ca străji, dau roată și-n iarbă s-așază;
Vin mai cu cumpăt aduc și paharul de-aramă-l părîndă,
Focuri tutindeni aprind și cu jocuri străjerii-și alungă
Somnul și noaptea și-o trec.

[1] În sensul: *Nu le e de ajuns că au pierit o dată?* Versul anterior este o aluzie la răpirea Elenei.

[2] *Neînsemnat obstacol împotriva morții.*

[3] *Să nimicească / zidul de apărare.*

[4] Armele făurite de Vulcan pentru Ahile. Versurile care urmează sînt aluzii la evenimente petrecute în timpul războiului troian.

[5] În text: *Și n-au să se teamă de lașele furturi / ale statuii Minervei, după uciderea paznicilor cetățuiei.* (Cf. II, 164—165.)

[6] *Să le incendiem zidurile.*

[7] Grecii.

[8] *Cu cei a căror victorie Hector a întîrziat-o zece ani.*

[9] Focurile taberei lui Turnus, organizată după obiceiul roman.

Toate de sus, de pe ziduri, troienii le văd și cu toții
Stau[1] pe-nălțimi; și la porți, cu inimi sărite de frică,
Fac cercetare și leagă cu punți întăritele tunuri.
Arme-și aduc; îi zorește Serestus cel grabnic și Mnestheus,
Căror Aeneas le-a dat — de-ar fi vreun prilej de primejdii —
Rîndul poruncii, numindu-i și capi ai lucrării și-ai oastei.
Tineri se-nșiră pe zid, își împart și primejdii și muncă,
Paznici năimesc[2] și cu toții dau zor la năimitele locuri.
[Paznic la poartă, cu inima-n dinți, e războinicul Nisus,
Fiul lui Hyrtacus, dat lui Aeneas tovarăș de Ida[3],
Nebiruit în întindere de-arc și-n zvîrlirea săgeții.
El ca tovarăș pe-Euryalus are-l, pe care-n frumsețe
Nimeni întrece-l din toți luptătorii mulțimii troiene;
Semnul dintîi al juneții-i mijea pe nerasele buze.
Dînșii, la toate pe-un gînd și la luptă cu patimi de-o scamă[4],
Stau și la poartă deodată străjeri, prin negura nopții.
Nisus îi zice: „Sunt zei, Euryalus, cei ce-mi revarsă
Flacări în piept? Ori suntem un zeu fiecare-n primejdii?[5]
Luptă voiesc, ori o faptă să fac, strălucită cu totul!
Ard și mă sting și nu pot să mai sufăr un lînced răpaos.
Uite rutulii cît sunt de-ncrezuți în puterile-oștirii:
Focuri puține și rare și-n somn și-n beție grămadă
Zac adormiți și e liniște-n zări. Și-ascultă, fîrtate,
Ce mă socot și ce gînd mă frămîntă și-mi umblă prin suflet.
Ca să-l chemăm pe Aeneas, aceasta și tații[6] și-oștirea,

[1] *Stau înarmați.*

[2] Desemnează.

[3] În original: *Ida venatrix*, desemnînd, după unii comentatori, o nimfă (altfel necunoscută) iscusită la vînătoare *(venatrix)*, după alții — muntele Ida din Frigia, bogat în vînat.

[4] Despre prietenia celor doi eroi ai celebrului pasaj ce urmează, vezi și V, 293—360.

[5] Textual: *Sau apriga dorință devine în fiecare dintre noi un zeu?* Întrebarea lui Nisus, exprimînd mai degrabă un gînd al poetului decît al personajului, „îl scoate din cadrul epic-legendar, punîndu-l dintr-odată în cadrul cvasifilosofic al unui contemporan, care pune în discuție *daimonul* socratic" (Guțu).

[6] Capii troieni.

Toți o dorim, și bărbați să-i trimitem cu veste vegheată.
Dacă-ți aștepți vreun folos dintr-aceasta[1] — căci mie-mi e cinste
Fapta-ndeajuns — eu socot că se poate găsi vreo cărare
Colo sub dealuri, un drum tăinuit spre pământul arcadic."
Galben, Euryal se miră;[2] zbătut de iubirea de glorii,
Tremură-adînc și grăbit îi răspunde-ndrăznețului Nisus:
„Tocmai de mine să fugi, nedorindu-mă, Nisus, alături
Faptelor mari, ca părtaș? Să te las[3] într-atîtea primejdii?
Tatăl meu nu m-a deprins, învechitul[4] războinic Opheltes,
Colo-n argolice spaime și-n groaza luptării la Troia,
Nu m-a deprins cum să fug; și nici n-am fost astfel cu tine,
Nisus, de cînd urmărim pe-Aeneas spre margini de lume.
Inima și eu mi-o simt că nu se-nspăimîntă de moarte,
Știe și dînsa cu viața să-și cumpere-onorul ce-l cauți!"[5]
Nisus: „Niciciînd nu mi-a dat prin suflet să-mi fac îndoială,
Nu, și pe Iupiter jur: așa[6] să mă-ntoarcă-n viață
Iupiter, dînsul ori altul din cei ce mă văd cu iubire.
Însă, precum ai văzut la-ncercări îndrăznețe de-acestea,
Fie că zeii te duc la perire, ba fie că soarta;
Stai și trăiește-mi! Ești tînăr, voinic, și ți-e scumpă viața[7].
Unul găsi-se-va doar[8] să-mi răscumpere trupul din luptă
Ori să mi-l smulgă,-ngropîndu-l; și dacă nici asta, să-mi facă

[1] *Dacă mi se promite ceea ce vreau să cer pentru tine.*
[2] *Euryalus rămîne încremenit.*
[3] *Singur.*
[4] Călitul în lupte.
[5] Este interesantă compararea episodului de față cu cel din *Iliada*, X, 220—578, care l-a inspirat; în timp ce Homer pune accentul pe ingeniozitatea și precizia acțiunii, Vergilius transferă interesul pe planul interior (cum observă G. Guțu), acela al psihologiei caracterelor și sentimentelor, dînd aventurii o încărcătură emoțională.
[6] În sensul: *așa cum cred în vitejia ta.*
[7] *Și vîrsta ta e mai demnă de viață.*
[8] Textual: *Să fie cineva care*, argument ce deghizează dorința lui Nisus de a-și împiedica prietenul să se aventureze în pericol.

Jertfe măcar și mormîntului gol să-i aducă prinoase.
Nici căşunare de plînset nu dau amărîtei cu totul,
Mamei, că singură mă-ta din stolul de mame-ndrăznit-a
Drumul pe mări și-a fugit de cetatea durată de-Acestes[1].“
Zise băiatul: „Tu vrei să m-abați cu temeiuri degeaba.
Nestrămutată mi-e-n suflet și fără de clatin voința;
Haidem curînd!“ A strigat; și deșteaptă străjerii. Și-aceia
Locul primindu-l, rămîn păzitori. Și, lăsînd străjuirea,
Pleacă pripit și-nsoțește pe Nisus și cată pe-Ascanius.
Tot ce e viu pe pămînt și răsuflă, dormind își alungă
Grijile-acum și din suflet gonește durerile muncii;
Numai războinicii tineri ai Troiei și capi ai mulțimii
Stau chibzuind, adunați, mîntuirea din rău a cetății:
Ce-i de făcut? Și cine să meargă ca sol la Aeneas?
Roată, cu scutul pe braț și proptiți pe puternice suliți,
Stau pe cîmpie și-n mijlocul oastei[2]. Și Nisus cu grabă
Vine, și-Euryal cu el, și cere cu zorul cărare:
Mare și vrednic de sfat e cuvîntul ce-l vor. Și Iulus
Vine spre cei tremurați[3] și lui Nisus îi cere cuvîntul.
Nisus atunci: „Ascultați cu bunăvoire ce spunem,
Oameni ai Troiei, și nu după ani cîntăriți-ne vorba.
Neamul rutulic în jur, îngropat în beție și-odihnă,
Doarme. Noi înșii văzurăm deschis și lipsit de-apărare
Drumul ce duce pe-ascuns din poartă spre mare de-a dreptul.[4]
Focul pe-aici potolit îl văzurăm și-abia se mai urcă
Fum din tăciuni. De-i iertat să-ncercăm cu-ndrăzneală norocul,
O să-l cătăm pe Aeneas la regele-arcadic; și-acasă
O să-l vedeți cu bogatele jafuri sosind și cu multă
Moarte-n rutuli. Și poteca ni-e bine știută tutindeni:
Colo-n adîncile văi, alergînd căprioara, zărirăm

[1] Cf. V, 749—770. În realitate, Aeneas fusese urmat și de alte femei (cf. XI, 35).
[2] *Taberei.*
[3] *Nerăbdători (să vorbească).*
[4] Textual: *Noi înșine am observat un loc potrivit unei ieșiri pe ascuns / (pe drumul) care se bifurcă lîngă poarta cea mai apropiată de mare.*

Nalta cetate[1] prin zări și cunoaștem și rîul de-a lungul."
Gîrbov de zile și slab, dar cu limpede suflet[2], Aletes:
„Zei, ce de-a pururi din cer apărarăți puternica Troie,
N-aveți de gînd să ne pierdeți sămînța troiană cu totul,
Dacă voinici așa tari ne trimiteți și-atît de-ndrăznețe
Piepturi!" Zicînd, el a prins și de mîni și de umeri pe tineri,
Stînd între dînșii, și lacrimi umplutu-i-au moșului gura[3].
„Ce răsplătire-aș putea să socot eu cu gîndul, o tineri,
Vrednică-acestei lucrări? Dar cea mai frumoasă răsplată
Zeii v-o dau și virtutea din suflet! Iar alta Aeneas
O să vă deie-n curînd; și, tînăr cu fragedă vîrstă,
N-o să vă uite nici Iulus în veci făptuirea de bine."
„Iată-mă[4], toată de-acum mîntuirea mi-e-ntoarcerea tatei,
Strigă băiatul Ascanius. Pe marii penați și pe larul
Moșului meu și, mă jur, pe vecinic cărunta Credință[5],
Nisus, întregu-mi noroc și soarta mea toată și totul
Astăzi e-n mînă la voi! O, chemați-mi degrabă pe tata,
Adă-mi-l, Nisus! Cînd dînsu-i aici, n-am teamă de nimeni.
Două pahare de-argint scobite cu chipuri în floare[6]
Am să vă dau, cîștigate de tata-nvingîndu-l pe-Arisba[7],
Cîte-un talant de flăcău, și aur, și două ceaunuri[8];
Cupa cea veche v-o dau pe deasupra, cea dată de Dido.
Iar de va fi să răzbatem pămîntul italic și-avea-vom
Cuceritorul toiag și sorți arunca-vom pe jafuri[9],
Uite, tu vezi cum se-ngîmfă călare și-n straiele de-aur

[1] *Casele de la marginea cetății.* Se referă la Pallanteum, orașul lui Euandrus.
[2] *Dar copt la minte.*
[3] *Și le uda fețele cu lacrimile lui.*
[4] *Dimpotrivă.*
[5] În text: *pe sanctuarul căruntei Vesta.* Cf. V, 743 și nota.
[6] În relief.
[7] *Cucerind Arisba,* oraș din Troada.
[8] *Trepiede.*
[9] Ascanius vorbește în numele lui, evocînd eventualitatea că ar cuceri Italia și ar ajunge la domnie, ceea ce i-ar permite, ca șef al armatei, să dirijeze tragerea la sorți a prăzii de război și chiar să sustragă sorților ceea ce ar fi dorit.

Turnus: și roibul cel scump, și coiful cu pene, și scutul
Eu de pe-acum ți le dau ca răsplată, puternice Nisus!
Douăsprezece femei, pe-ales, dărui-ți-va și tata,
Robi din rutulii cei prinși o să-ți deie, cu scule cu totul[1],
Iar pe de-asupra și-ogoare din cîmpii brăzdați de Latinus[2].
Însă pe tine, cu vîrsta fiind mai de vîrsta-mi aproape,
Neprețuite copil, din inima toată pe tine
Am să te iau de tovarăș și-n toate fîrtat și tutindeni.
Fără de tine-ncercări nicicînd nu voi face spre glorii,
Pace să fie, sau fie război, și de-a pururi întîiul
Fi-vei și vorba ta, vorbă cu rost!" Și răspunde-i copilul
Astfel, Euryal: „Nicicînd de-așa făptuire-ndrăzneață
N-o să mă vezi îngrozit; o, numai norocul să ducă
Toate cu bine la capăt. Dar una, și tutor deasupra,
Una te rog. O sărmană femeie din neamul lui Priam,
Mama, bătrînă de tot, și pornită din malul troadic,
Nici să rămîie n-a vrut în cetatea durată de-Acestes,
Biata! și nici nu visează la cîtă perire mă-ncumăt,
Nici să nu-i zic la plecare vreo vorbă! Iau noaptea ca martur,
Dreapta ți-o iau, că sunt slab în fața plînsorilor mamei.
Mîngîie-i jalea, te rog, că-i singură-n lume, și-ajută-i!
Fă-mă să plec cu credința că-o faci și-oriunde-mi vei cere
Am să mă duc[3] și la orișice-o fi!" Zguduiți în adîncuri
Stat-au troienii, cu lacrămi în ochi, dar întîiul e-n plînset
Iulus, că-n minte-i veni durerea iubirii de tată.
Deci îi răspunse:
„Totul ce-i vrednic de fapte-așa mari, alege-ți tu singur[4].
Mama ta mamă de-acum îmi va fi! Și singur lipsească-i
Numele mamei Creusa. Căci vrednică este prin faptul
Nașterii tale. Și, lucrul la orișice capăt s-ajungă,
Martur iau capul ce-l port (căci pe capu-mi se jură și tata):

[1] *Cu armele lor cu tot.*
[2] Este vorba de proprietatea personală a regelui (cf. XI, 315—316).
[3] *Cu mai mult curaj.*
[4] Sens: *Fii convins că toate vor fi demne de marile tale hotărîri.*

Ce-ți juruisem că-ți dau de te-ntorci sănătos și cu bine,
Fără smintire și mamei și neamului tău dărui-voi!"
Astfel cu lacrămi a zis și i-a dat de pe umeri o spadă,
Cea cu mănunchi aurit și gătită de maistrul[1] Lycaon
Gnosicul, dîndu-i cu spada și teaca cioplită din fildeș.
Mnestheus lui Nisus i-a dat o blană de leu, o grozavă
Pradă din munte; și-Aletes făcut-a schimbare de coifuri.
Astfel ei pleacă-narmați; și fruntașii cu toții spre poartă
Duc pe drumeți, petrecîndu-i și tineri și oameni de vîrstă,
Multe-nchinînd de noroc. Chiar tînărul Iulus, frumosul,
Mult mai nainte de vreme cu griji de bărbat și cu gînduri
Multe, părintelui său i-a trimis întrebări[2]; dar pe toate
Vîntu-n risipă le-a dus și zadarnice-n norii peririi[3].
Dînșii se duc și prin șanțuri străbat și prin umbrele nopții,
Pînă spre cîmpii rutulici pătrund, perire să ducă
Dînșii dintîi, cel puțin[4]. Și-n somn și-n beție, prin iarbă,
Văd tolăniți pe rutuli, iar la mal rădicate proțapuri[5];
Oameni culcați între hamuri și roți și-mprejuru-le suliți
Multe și-ulcioare de vin. Și-ncepe cu șoaptele Nisus:
„Grabnic, Euryal; acum să te văd, că prilejul e gata!
Iată-ne drumul. Tu stai și veghează, nu cumva vreo mînă
Să ne lovească din dos; și prin zări ispitește cu ochii.
Eu am să curăț pe-aici, deschizîndu-ți o largă cărare."
Zice și-n piept își apasă suflarea și grabnic împlîntă
Spada-n puternicul Rhamnes, în cel ce zăcea pe covoare
Lung tolănit și din piept sforăindu-și cu zgomote somnul,
Rege și preot-proroc și iubit de puternicul Turnus;
Însă prorocul n-a fost în stare să-și vadă perirea[6]!

[1] *Făurită cu minunat meșteșug de.* Lycaon, nume împrumutat din mitologie, desemnează aici un artist necunoscut. Erau celebri însă făurarii de arme din Cnossos (în Creta).

[2] *Solii.*

[3] Anticipare aluzivă a deznodămîntului, adevărat procedeu stilistic la Vergilius, potențînd efectele dramatice.

[4] *Înainte de apropiata lor pieire.*

[5] *Care cu oiștea ridicată.*

[6] Nu este prima dată cînd Vergilius își manifestă scepticismul față de practicile divinatorii (vezi IV, 64); dealtfel, atitudinea lui o regăsim și la alți autori antici.

Trei slujitori, adormiți pe troianul de suliți, îi taie;
Însă lui Remus, stegarul culcat într-un car dindărătul
Cailor săi, atîrnîndu-i pletosul său cap, îl retează.[1]
Capul lui Remus îl duce[2]; iar trunchiul rămas zvîrcolirii
Bîlbîie-n sînge țîșnit; și de sînge ce picură-i umed
Negrul covor[3] și pămîntul. Pe Lamyrus taie-l, pe Lamus
Și pe Serranus, băiatul, acel ce jucase de-aseară
Pînă tîrziu, iar în urmă răzbit de beție-adormise
Țapăn, cu trupu-nlemnit: ferice de cumva cu jocul
Noaptea mai lungă-o făcea, s-o-ndelunge-n alborile zilei!
Lacom ca[4] leul flămînd, cînd lunecă-n turma de vite,
Umblă turbat și sugrumă și tîrîie, mute de spaimă,
Oile slabe și muge-ncruntîndu-și gingiile gurii[5].
Oameni și-Euryalus mulți a tăiat; cu turbată mînie,
Zboară și taie pe mulți ai necunoscutelor neamuri[6].
Taie pe Rhoetus, pe Fadus, pe Herbesus, junghie pe-Abaris,
Toți adormiți. Dar, deștept, pe toate văzutu-le-a Rhoetus,
Însă-n ulciorul[7] cel mare cu must el s-ascunse, de frică.
Dar, ridicîndu-se-n sus, troianul în piept îi pătrunde
Spada mai pînă-n mănunchi și-o scoate cu viața deodată.
Rhoetus își scuipă suflarea și sînge cu vin în amestec
Varsă murind. Și mereu se duce-ucigașul prin noapte[8].
Iată-l ajuns la Messapus și-ai săi; și pe-acolo văpaia
Stinsă de-abia licurea și păștеau pe cîmpie-n pripoare

[1] Textual: *Apoi îl ucide pe scutierul lui Remus și, găsindu-i vizitiul / chiar la picioarele cailor săi, îi taie cu sabia capul, care atîrna.*

[2] *Îl taie.*

[3] *Negru* se referă la sînge; *covorul* este un pat improvizat.

[4] *Tot astfel.* Comparație homerică; tot după modelul homeric, masacrul înfăptuit de Nisus printre rutuli deschide șirul de isprăvi individuale (gr. *aristeiai*) din ultima parte a poemului.

[5] *Și muge cu gura însîngerată.*

[6] Textul se referă la gloata celor „fără nume", la masa oștenilor; dar chiar și numele de războinici rutuli din acest pasaj, care nu apar în altă parte a *Eneidei*, sînt necunoscute.

[7] *În spatele ulciorului.*

[8] Vergilius nu-l numește pe Euryalus *ucigaș*, ci îl arată cum, *înfierbîntat de măcelul clandestin*, continuă; din calificativele cu care punctează descrierea se simte însă dezaprobarea poetului față de actele de violență.

Caii, domol ronțăind, cînd Nisus cu grabă sosește
(Căci îl văzuse tîrît și de-omor și de pofte cu totul[1]).
Zice: „De-acum să-ncetăm, căci ne-apucă dușmana lumină;
Dat-am pedepse-ndeajuns și deschisă ni-e calea pe cîmpuri[2].“
Scule lăsară pe jos, din argint făurite, mulțime,
Arme și-ulcioare de vin și covoare țesute pe-alesul.
Singur Euryal și-a pus pe-un brîu[3] al lui Rhamnes ochii,
Brîu cu dichis aurit, pe care-l trimise bogatul
Caedicus, vrînd să și-l facă prin daruri prieten pe Remul
Cel depărtat[4]; iar, murind, nepotului Remul îl dete.
Dar, după moarte-i, rutulii ca plean[5] îl luară-ntr-o luptă.
Brîul acesta-l răpi, punîndu-l degeaba pe umeri,
Coiful messapic apoi, că-i era potrivit și-i plăcură
Crestele roșii. Cu grabă-apoi ies și se duc pe cîmpie.
Însă războinici călări într-aceea, sosind din cetate[6],
Pînă ce-oștirea stetea rînduită pe cîmpul bătăii,
Vin în galop, aducînd de la rege răspunsuri lui Turnus[7],
Ageri trei sute de tineri, cu scuturi, și-n frunte cu Volcens.
Ei se prelinseră-n zbor pe-aproape de zidul troianic[8],
Cînd de departe-au zărit pe cei ce cotiră la stînga.
Îndeosebi s-a vîndut[9], prin zarea cea galbenă-a lunei,
Nesocotitul Euryal, cu coiful cel plin de lucoare.
Stolul s-oprește curînd, iar Volcens din frunte le strigă:
„Stați! Și pe cine căutați? Și care vi-e numele vostru?
Unde vi-e drumul?“ Cei doi n-au poftă să-ntindă cuvinte;
Fug mai cu zorul spre codru și-aleargă prin inima nopții.

[1] *Tîrît de o prea mare poftă de măcel.*
[2] *Printre dușmani.*
[3] *Un colier și un brîu.*
[4] *Remulus / din Tibur*, personaj imaginar, ca și Caedicus.
[5] Arhaism pentru *pradă*.
[6] *Cetatea latină.*
[7] *Aducînd vești regelui Turnus.* Latinus refuzase să se amestece în războiul cu troienii (cf. VII, 597 și 615); așadar, mesajele veneau de la cei ce preluaseră conducerea armatei.
[8] *De tabăra lui Turnus.*
[9] S-a trădat. Dorința de trofee strălucitoare și imprudența de a le purta îi vor fi fatale.

Sar călăreții și-nchid cunoscutele drumuri din codru,
Colo și colo, și lasă străjeri pe la gură de plaiuri.
Codrul sălbatec era, cu sălbateci stejari, cu hățișuri,
Plin de-ntunerec și plin de ghimpoase tufișe tutindeni;
Strîmte și rari șerpuiau poteci cu rîpoase ponoare.
Crengile-acum și povara din cap lui Euryal pe plaiuri
Piedică-i fac și, de frică, pierdut-a și-urcușul pe culme[1].
Nisus s-a dus. Și scăpat se văzu de perire cu totul,
Colo pe șesul albanic, numitul pe numene de-Alba[2],
Unde pe-atunci își ținea Latinus mulțimea de turme.
Stete pe loc; și-acum a văzut că-i lipsește fîrtatul.
„Unde-ai rămas tu, Euryalus bietule, unde prin codru?
Cum să mă-ntorc pe-ncurcatele căi să te caut de-a lungul
Codrului plin de-ușelări?“ Se-ntoarce și-adună pe cale
Fiece urmă și semn, luneciînd prin tăcute tufișuri.
Tropot de cai el aude, și semne de goană, și vuiet;
Cîteva clipe-au trecut și-un țipăt despică văzduhul.
Vede pe-Euryal, încins de mulțimi, zăpăcindu-l acolo
Noaptea și locul cel strîmt și spaima năvalei grăbite.
Grabnici îl tîrîie-acum și țipînd el se zbate degeaba.
Ce-i de făcut? Să le smulgă cu sila pe tînăr, cu fierul
Nelegiuit de-ndrăzneț?[3] Ori, gătit de perire, s-alerge
Fulger în gloată, grăbindu-și sfîrșitul prin glorie-n suliți?
Iute, cu brațul adus, își întoarce năprasnic oțelul,
Ochii suindu-i spre cer, se-ndreptă spre Lună[4] și zice:
„Vino cu braț de-ajutor strîmtorărilor noastre, zeiță,
Fata Latonei, și-al codrilor paznic, podoabă din ceruri!
Hyrtacus tata vreodată pe-altar de-ți aduse jertfire,
Dacă vreodată și eu te-am slăvit cu vînatele daruri,
Mîndre, la templul tău sfînt atîrnîndu-le-n șiruri sub streșini,
Fă-mă să-mprăștii năvala și cîrmuie-mi fierul prin aer!“
Zise; și sulița-n vînt ridicînd-o cu toată puterea,
Zboară năvalnicul fier și despintecă negura nopții;

[1] *Direcția drumului.*

[2] *Dincolo de locurile care mai tîrziu, după numele Albei, au fost numite albane.* Nu este vorba de Alba Longa, întemeiată de Ascanius, ci de o altă așezare cu acest nume, în apropierea Tibrului.

[3] *Cu ce forțe și cu ce arme să cuteze să le smulgă cu sila pe tînăr?*

[4] Diana, identificată cu Luna; este invocată mai jos în ambele ipostaze.

Fulger cu zuzăt intrînd în spetele-ntorsului Sulmo,
Ruptă-i răzbate cu lemnul prin piept și se sfîșie țăndări.
Sulmo se-ndoaie de brîu și scuipă fierbintele sînge,
Fierbe-i sughițul sub coaste și-un rece cutremur îl zbate.
Toți înlemniră-mprejur. Dar mult mai puternică vine
Altă perire, de sus, țintită de-a dreptul spre tîmple.[1]
Pînă ce tremură toți, îi pătrunde prin tîmple lui Tagus
Sulița-n zbor, atîrnînd în căldura pătrunșilor creieri.
Volcens turbează gemînd, că pe cel ce lovește cu fierul
Nici nu-l zărește și cine-i menitul nu poate să știe[2].
„Însă cu sîngele-ți cald tu plăti-vei îndată perirea
Ăstora doi!", a strigat. Și, cu spada rotită puternic,
Sare spre-Euryal. Atunci, îngrozit și cu mintea-n amestec,
Nisus răcnește din piept și nici să s-ascundă nu poate,
Nici să-și mai fie stăpîn pe turbata mînie-a durerii.
„Eu v-am făcut-o, vedeți-mă-aici! Și spre mine
vă-ntoarceți
Fierul, rutuli! Vinovătul sunt eu! Că nici îndrăzneală
N-are[3], și nici n-a putut. Și vă jur și pe cer și pe stele:
Prea nebunește-a urmat pe-un prieten menit prăpădirii[4]!"
Astfel vorbește, pe cînd repezirea puternicei săbii
Trece prin coasta băiatului prins și-i spintecă pieptul.
Galben, Euryal se-ndoaie de brîu și pîraie de sînge
Curg și pe spate, ca frînt, își scapă cu gemete capul.
Astfel o floare pe șes, cînd plugul o taie cu fierul,
Moare pe-ncet, lîncezind; ca macul întocmai, cînd pleacă
Fruntea-n tăcute-oboseli, doborîndu-l poverile ploii.[5]
Nisus s-azvîrle vuind în grămadă și-ntîi și cu totul
Prinde[6] pe Volcens, la dînsu-ntîrzie și numai la dînsul.

[1] Textual: *Încurajat de aceasta, / iată că Nisus aruncă, de la înălțimea urechii, o altă suliță.*

[2] *Și nu știe împotriva cui să se arunce.*

[3] *El nici n-a îndrăznit.*

[4] Noblețea de caracter a lui Nisus atinge sublimul nu numai în gestul său, ci și în cuvintele despre Euryalus, care în text sună astfel: „El n-a făcut decît să-și iubească prea mult nefericitul prieten"; cuvinte rostite în clipa în care el însuși, renunțînd să se salveze, murea în numele prieteniei.

[5] Comparație homerică *(Il.*, VIII, 306), devenită celebră prin frecvența cu care poeții antici au preluat-o; printre ei — Apollonios din Rhodos, Catullus și, mai tîrziu, Ovidius.

[6] *Caută.*

Dar în de-a valma rutulii strîngîndu-l de-aici și de-acolo,
Repede-l trag și-l azvîrl; dar mai cu năvală se-ntoarce,
Roată cu spada trăsnind, și celui ce țipă i-o-mplîntă
Tocmai în gură pe gît și, murind, își omoară dușmanul.
Singur apoi pe răpusul prieten s-azvîrle grămadă,
Groaznic străpuns, și pe-ncetul adoarme-n răpaosul morții.
O, fericiți amîndoi! Să poată cîntările mele,
Nimeni și-n veci n-ar uita pomenirea cea vrednică-a voastră,
Cît va domni-n Capitol, pe vecinica stîncă, poporul
Romei și tatăl roman cîrmui-va popoarele lumii![1]
Plini de prădatele prăzi și făloși de izbîndă[2], rutulii
Duc în tăcere și triști în corturi pe mortu-le Volcens.
Plîngere multă și-n tabără plîng, pe Rhamnes văzîndu-l
Mort și pe-atîția fruntași înjunghiați dintr-o singură moarte.
Ah, și Serranus, și Numa! Și gloate-adunate-mprejurul
Celor ce mor și-au murit; și pămîntul, în aburi de sînge
Cald, și pîraie ce curg, de sînge cu spumă-n amestec!
Sculele-acum[3] le cunosc între sine: și coiful messapic,
Coiful cu pene, și brîul cu greu mîntuit de perire.
Iată, din cer luminează cu tinere zori Aurora
Țările-n jur, rădicată din patul de flori al lui Tithon[4].
Soarele cînd a-nceput să facă mai limpede lumea,
Mînă bărbații-n război, el însuși în arme, turbatul
Turnus și-oștiri îmbrăcate-n oțel[5] le-mpinge spre ziduri.
Iată, pe suliți, acum — priveliște plină de jale —

[1] Vestit epifonem, de un profund lirism, căruia i s-a adus adesea omagiul de a fi imitat de poeți. Expresia *tatăl roman* (în original: *pater Romanus)* a suscitat diferite interpretări; s-a văzut în ea simbolul poporului și senatului roman, al lui Augustus și urmașilor săi sau chiar al lui Iupiter.

[2] *Victorioși și cu prada luată înapoi*, dar nu *făloși*, ci plîngînd *(flentes)*.

[3] Obiectele recuperate.

[4] Cf. IV, 582. Patul din care se ridică Aurora are în text epitetul *croceum* (de culoarea șofranului, adică auriu, așa cum e cerul luminat de primele raze).

[5] *Aramă*. Este omis versul următor: *Fiecare șef îi adună pe ai săi și le ațîță mînia, în mijlocul feluritelor zvonuri* (legate de măcelul din timpul nopții).

Poartă-mplîntate, pe sus, în bătaia de joc a mulțimii,
Capul lui Nisus și-al soțului său.
Nesovăiții troieni așezară la stînga pe ziduri
Oastea gătită de-omor (la dreapta-i împrejură Tibrul),
Unii-n adîncile șanțuri pitiți, iar alții prin turnuri.
Jalnici în zare privesc la fețele-n suliți purtate,
Ah, le cunosc și le văd înnegrite de sîngele putred.
Vestea-ntr-aceea zburînd prin mult-îngrozita cetate,
Zbuciumă piepturi și-aleargă la jalnica mamă, vestindu-i
Unde-i Euryal. Și gheață prin carne-i pătrunse, prin oase;
Scapă și fusul din mîni, sărmana, și-i lunecă tortul.
Iese și-aleargă pe drumuri cu nemaigrăită bocire,
Părul și-l smulge și țipă nebună și suie pe ziduri;
Suliți pe zid și primejdii și-oșteni și nimic ea nu vede,
Nemărginitul văzduh îl zguduie-mplîndu-l cu plînset:
„Fiule,-așa mi te văd? Tu, sprijin tîrziilor zile!
Suflet tu cum ai avut să mă lași pustiită pe lume?
Crudule! Dacă ți-a fost să te-arunci într-atîtea primejdii,
Ah, la plecare măcar un cuvînt să fi zis amărîtei
Mame! Tu-n țară străină, la cînii latinici
Zaci de mîncare pe cîmp! Și nici să-ți petrec eu sicriul,
Ochii măcar să-ți închid și să-ți spăl trupușorul de sînge,
Nici să te-mbrac în vestmîntul la care și ziua și noaptea
Biata cusut-am, uitînd la cusut neputințele vîrstei!
Unde s-alerg? În ce mal zac oasele tale-azvîrlite?
Unde-mprăștiatul tău trup? Atîta mi-aduci tu din tine[1]?
Doamne, de-aceea-ți urmai, ticăloasa[2], prin țări și pe-adîncuri?
Dacă vi-e milă, rutuli, îndreptați-vă fierul încoace,
Arcul spre mine, curînd; și pe mine, dintîi, și cu toții[3];
Fii milostiv măcar tu, părinte din ceruri, și-azvîrle-mi
Fulgere-n cap[4] și răstoarnă-l de-aici în adîncuri de Tartar!

[1] Sub ochii mamei lui Euryalus se afla doar capul fiului ei.
[2] În sensul: *nenorocita de mine.*
[3] *Aruncați în mine toate săgețile și omorîți-mă pe mine mai întîi.*
[4] *În capul ăsta urît (de zei).*

Pentru că nu știu alt chip să-mi curm ticăloasa trăire![1]
Plînsetul ei străbătut-a prin inimi; și-n juru-i se face
Gemet și-aprinșii bărbați înlemnit-au cu mîna pe suliți.
Dacă-au văzut-o-ntr-atîta gemînd[2], Idaeus și Actor
Vin, de Ilioneus moșu-ndemnați și de plînsul Ascanius,
Iau pe bătrîna-ntre ei și-o duc leșinată-n colibă.
Urlet de-aramă departe pe cîmp din trompetă răsună,
Plin de fior; și bărbații vuiesc, și răspunde văzduhul.
Repezi străbat cu rotundele scuturi[3] prin tabără volscii,
Gata să zguduie zidul de lut și prin șanțuri s-ajungă.
Sparg cu topoarele zidul[4] o seamă; și-o seamă se urcă
Repezi pe scări, chibzuind pe unde-i mai slabă-apărarea,
Șirul[5] mai rar și știrbit. Dar plouă teucrii pe dînșii
Negru potop de săgeți și-i răstoarnă cu drugul puternic[6];
Apără tot, căci războaie-ndelungi îi deprinseră-ntr-asta.
Mari bolovani prăvălesc de pe ziduri și-ncearcă să rupă
Desele rînduri, ce vin ca furtuna pe mări. Și se-ndeasă
Volscii și-n grabă mulțimi iau locul mulțimii strivite.[7]
Însă la urmă slăbesc, căci unde-i mai deasă mulțimea,
Bubuie stînca, de sus, și năprasnică vine cu vuiet,
Zeci de rutuli în țărînă turtindu-i, și sparge și bolta
Strînsă din scuturi pe cap. Nu pot să se-ncreadă rutulii,
Cît de-ndrăzneți, în războiul cel orb[8]. Și se-ntorc, ca
s-alunge

[1] În bocetul mamei lui Euryalus, epilog patetic al nefericitei aventuri care-i răpise fiul, Servius *ad Aen.*, IX, 479 distinge toate mijloacele recomandate de Cicero pentru provocarea milei *(commiseratio)*. Se poate remarca însă cîtă naturalețe capătă la Vergilius un artificiu retoric.

[2] *Stîrnind jalea*, ceea ce i-ar fi putut demoraliza pe războinici.

[3] În original: *testudine* — sub carapacea (de scuturi); este vorba de o manevră de luptă a romanilor (descrisă de Caesar, *De bello Gallico*, V, 9, 7), care consta în înaintarea trupei spre un punct fortificat cu scuturile ridicate deasupra capului astfel încît să formeze o pavăză compactă, ca o carapace.

[4] *Caută o cale de acces.*

[5] Oștenii ce formau linia de apărare a zidurilor *(corona)*.

[6] *Îi resping cu țepușe tari.*

[7] Traducere liberă. Textul precizează doar că, în ciuda eforturilor troienilor de a-i respinge, ei rezistă sub carapacea scuturilor.

[8] Pentru că, acoperiți de scuturi, nu-și vedeau dușmanul.

Oastea troiană din șanț[1].
Însă, grozav de văzut, altinderi[2], în mîni cu tăciunii
Vine turbatul Mezentiu-nvîrtind fumegatele flăcări.
Iar crescătorul de cai, născutul neptunic, Messapus,
Smulge puternicii pari și scări pe sub ziduri aduce.
Muză Calliope-acum, te rog, sprijinește-mi cîntarea,
Spune ce-omoruri făcură cu fierul, și cîte-mplinit-a
Turnus uciderі, și care pe care-l trimise în Tartar!
Cîntă cu mine războiul și-ntreagă de-a valma luptării;
Toate le știi tu, zeiță, și-mi dai și-amintirilor razim[3].
Groaznic un turn își clădiră[4], cu rînduri de punți suitoare,
Locul întreg stăpînindu-l; pe-acesta-n unire cu toții
Cearcă să-l surpe latinii din loc și să-i zguduie talpa.
Însă troienii de sus cu pietre și-l apără zdravăn,
De prin ferestre-ajutînd cu potopul peririi din arcuri.
Turnus întîiul spre turn aruncat-a văpaia din facii;
Focul sub streșini a prins și-mpărțindu-i[5] vîlvorile vîntul,
Grabnic a-ncins învelișul, prelins pe sub scînduri și bîrne.
Cei dinăuntru răsar învălmați și zadarnic apucă
Fuga scăpării; se-ndeasă cuprinși de cutremur spre locul
Cel cu scutire de foc, dar iată, cu multă povară,
Turnul huind se răstoarnă și cerul se zbate de huiet.
Dînșii, striviți pe pămînt de ruina din cer prăbușită,
Parte prin suliți înfipți și parte cu piepturi sfărmate
Groaznic de bîrne, rămîn ai peririi. Helenor și Lycus
Singuri scăpară. Helenor — un tînăr pe care pe-ascunsul
Roaba Licymnia-l născu bătrînului rege maeonic,
Fără-nvoire mînîndu-l la Troia potrivnic[6], în arma

[1] *Și încearcă să-i alunge / cu săgeți pe troienii de pe metereze.*
[2] *În altă parte, înspăimîntător la vedere.*
[3] Prima dintre muze și inspiratoare a regilor la Hesiod *(Theog.*, 79), mai întîi inspiratoare profetică apoi muză a elocinței, Calliope devine, începînd cu Vergilius, muza poeziei epice.
[4] *Într-un loc avantajos se afla un turn înalt.*
[5] Răspîndindu-i, întețindu-i.
[6] Nu *potrivnic*, ci aliat al troienilor. El pleacă *fără învoire* fie pentru că tatăl său îi cunoștea sfîrșitul datorită vreunui oracol, fie (cf. Servius și Donatus) pentru că legile romane interziceau sclavilor să ia parte la război. Atît el cît și Lycus sînt personaje imaginare.

Cea mai de rînd, în căciulă de miel și cu paloș ne-
vrednic[1]—
Dînsul acum răsărind din ruini și pe Turnus văzîndu-l,
Miile-n jur și latinii și-aici și latinii și-acolo,
Tocmai cum fiara, la colț strîmtorată de-arcașii năvalnici,
Sare spre-arcași spumegînd și spre moartea cea bine
știută
Fulgeră-orbiș și cu salturi dincolo de suliți ajunge,
Astfel Helenor aleargă peririi și-n gloate s-azvîrle
Unde-i șiragul mai des și mai deasă lucoarea de suliți[2].
Lycus, mai bun de picior, o rupe la fugă prin gloate,
Sare prin suliți și-aleargă spre zid și cu stînga s-apucă
Sus de-nălțimi, năzuind spre-ntinsele mîni de tovarăși.
Turnus, vuind și cu pasul grăbit, îl ajunge din urmă
Și, de picioare prinzîndu-l[3]: „Credeai că ne scapi, îi
vorbește,
Nesocotite, din mîni?“ Și, pe bietul ce-atîrnă smulgîndu-l
Cu pe-o puternică parte din zid, îl trîntește de-o parte.
Astfel, pe-un iepure slab, ori pe-o lebădă plină de-albime,
Vulturul sfînt[4] prin văzduh cu gheare-ascuțite-i răpește;
Astfel, pe mielul umblînd cu zbierete-n urmele mamei,
Lupul fieratic[5] îl smulge din staul. Se-nalță tutindeni
Strigăt; și toți năvălesc, umplînd cu pămînt șănțuirea,
Ori aruncînd rășinoșii tăciuni și văpaia spre streșini.
Iată-l, Ilioneus moșul, cu stînca cea ruptă din munte,
Culcă pe-acel ce venea cu tăciunii spre zid, pe Lucetius.
Culcă și-Asilas pe cel Corynaeus; pe-Emathion Liger,
Unul cu sulița dînd, cu săgeata-nșelărilor altul.
Culcă pe-Ortygius Caeneus; pe Caeneu-l însuliță Turnus,
Turnus pe Itys, Promolus, pe Clonius și Dioxippus,
Și pe Sagaris și-n urmă pe cel mai din frunte[6], pe Idas.

[1] *Simplu soldat, purtînd doar o sabie și un mic scut alb* (adică fără emblemă).

[2] Comparație homerică (cf. *Il.*, XII, 41 și urm.).

[3] *Mustrîndu-l triumfător.*

[4] Pasărea consacrată lui Iupiter (cf. I, 394); în text este numit *Iovis armiger* (purtătorul armelor lui Iupiter, adică al fulgerului, cum apare și la Horatius, *Ode*, IV, 4, 1).

[5] *Lupul lui Marte*, căruia-i era consacrat (cf. Hor., *Ode*, I, 17, 9).

[6] *Pe cel ce stătea în fața înaltelor turnuri.*

Capys[1] apoi pe Privernus; acesta, rănit de Themillas,
Însă puțin, și-aruncînd în prostie de-o latură scutul,
Palma-și întinse spre fier[2], iar fierul cu aripi zburat-a,
Trece prin palma cea-ntinsă ca scut și-ascunzîndu-se-n coaste
Rupe cu rana peririi cărarea suflării din suflet.
Sta-n strălucire de coif și de suliți născutul din Arcens;
Haina-i cea-n fața ruginei[3] pestriț dichisită cu acul,
Tînăr frumos și trimis în război de părinte-său, Arcens,
Mare crescîndu-l în codrii lui Mars[4], la rîul Symaethus,
Unde-un altar lui Palicus acum se ridică puternic[5].
Grabnic Mezentius, de-o parte punînd și coiful și spada[6],
Praștia-n vînt de trei ori o-nvîrtește, rotind-o cu zuzăt;
Plumbul topit îi străbate prin cap, despicîndu-i în două
Capul, iar Arcens[7] întins se răstoarnă-n țărînă și moare.
Iată, de data dintîi întinzînd zburătoarea săgeată,
Zice-se (numai vînat săgetat-a-nainte de-aceasta),
Iulus, cu fierul ochind, a răpus pe viteazul Numanus,
Cel cu porecla de Remul, și care pe sora lui Turnus

[1] Acest războinic troian poartă numele fondatorului orașului Capua (cf. I, 181; II, 35; X, 144) sau al unuia dintre regii albani (cf. VI, 767). Rezonanța celorlalte nume, imaginate de Vergilius, trebuie să fi avut savoare pentru contemporanii lui: unele evocă rîuri, cetăți sau insule (Liger, Sagaris, Privernus, Ortygius), altele onomastica greacă (Itys, Dioxippus, Clonius etc.); în sfîrșit, în unele se poate descifra o semnificație concretă: Corynaeus — de la grecesul *coryne* (măciucă) sau Lucetius, numele unui zeu osc asimilat lui Iupiter, care s-ar putea traduce prin „(zeul) luminii zilei".

[2] *Își duse mîna la rană.*

[3] *În haina-i vopsită cu purpură iberică* (a cărei nuanță era roșu închis).

[4] Necunoscîndu-se un cult al lui Marte în Sicilia (unde se afla rîul Symaethus), unii editori au preferat lecțiunea *matris* (în loc de *Martis*), interpretînd-o ca desemnînd pe Cybele, adorată în mod deosebit în cea mai mare parte a insulei. J. Carcopino presupune că Marte l-ar substitui aici pe zeul local, Adrastos.

[5] *Unde se află bogatul altar al îndurătorului Palicus.* Eschil, în tragedia sa pierdută *Etna*, vorbea despre doi frați Palici, al căror cult își avea centrul în apropierea vulcanului sicilian, unde se aflau două lacuri cu ape sulfuroase. Ei treceau drept fii ai lui Iupiter și Thalia.

[6] *Cele două sulițe.*

[7] *Fiul lui Arcens.*

Cea mai din urmă[1] o luase de cîteva zile soție.
Vrednice lucruri de spus, și nevrednice multe, din fruntea
Oastei striga și, mîndrit de cuscria cea nouă cu Turnus,
Pieptu-și scotea și-ngîmfat făcea gălăgie cît șapte:
„Nu vi-e rușine din nou să v-ascundeți ca șoarecii-n șanțuri[2],
Frigii de două ori prinși, și cu zid să vă-ncingeți perirea[3]?
Iată-i pe cei ce cu fierul poftesc cununii, ticăloșii!
Care din zei mi v-aduse pe-aici și care prostie[4]?
Nu sunt pe-aici Agamemnoni și nu sunt limbuți ca Ulixes;
Neam înăsprit noi suntem![5] Din față noi ducem la rîuri
Micii copii, oțelindu-i cu gerul sălbatec al apei.
Noi cu vînatu-i deprindem de mici; să străbatem desișuri,
Cai să-ncurăm și săgeata s-o-ntindem: acesta ni-e jocul[6]!
Însă bărbații, deprinși cu puținul și vrednici la muncă,
Scurmă cu plugul cîmpii și zguduie-orașe cu fierul[7].
Fieru-l învîrte și mare și mic și cu spatele boul
Duce-ne-ntoarsele suliți[8]; și nici bătrînețea tîrzie
Nu ne slăbește puterea din piept, veselia din suflet[9].
Părul cărunt îl ascundem sub coif și la pradă s-aducem
Pradă mereu ne silim și ne place trăirea din pradă.
Voi cu șofran vă tiviți, și cu purpură multă, vestmîntul,
Suflete slabe și moi! Vă place la horă de-a pururi,

[1] *Cea mai mică.* Sora mai mare a lui Turnus era nimfa Iuturna (cf. XII, 139).

[2] *Să vă lăsați asediați în întărituri.*

[3] *Să vă apărați în fața morții.*

[4] *Ce nebunie.*

[5] După provocarea adversarilor prin invective (procedeu epic uzual), cuvintele lui Romulus din versurile următoare, ce reamintesc lauda Italiei din finalul cărții a II-a a *Georgicelor*, exprimă intenția poetului de a pune în valoare elementul italic în nașterea poporului roman, astfel încît Roma să nu-și datoreze originile și virtuțile numai troienilor emigranți. Aceeași idee a valorii egale a strămoșilor romanilor va fi ilustrată de actele de vitejie prin care și unii și alții se vor remarca în ultimele cărți ale *Eneidei*.

[6] În sensul: *aceasta ține loc de joacă pentru copiii noștri.*

[7] În război.

[8] *Și boii / îi mînăm cu sulița.*

[9] *Nu ne slăbește forța sufletească, nici vigoarea trupului.*

Mîneci aveți la suman[1] și căciuli cu curele sub barbă,
Voi, frigience, dar nu frigieni! Haid', mergeți pe munții
Dindymus, unde cimpoaie cu gemene dopuri[2] vă cîntă!
Tobe vă cheamă pe dealuri, pe Ida, și drîmba mătușei[3].
Arma lăsați-o bărbaților tari și-azvîrliți-vă fierul!"
Astfel de vorbe-azvîrlite cu fală netrebnică, Iulus
Nu i le poate răbda; și săgeata-i puternic întinde
Coarda din coadă de cal și, cu brațele larg desfăcute,
Stă și-umilit, cu jurări, lui Iupiter astfel se roagă:
„Tată puternic, ajută-mi din ceruri la-ntîia-ndrăzneală!
Daruri în fiece an aduce-ți-voi însumi prin temple;
Ție pe-altar un viței cu frunte-aurită junghia-voi,
Alb ca zăpada și-asemeni de trupeș ca mama, din coarne
Dînd izbituri împrejur și-azvîrlind cu piciorul țărîna."
Tatăl din cer auzit-a rugarea și-n stînga[4] din cerul
Limpede iată-a tunat. Și, perire ducînd, zbîrnîit-a
Arcul. În zuzăt grozav repezita săgeată se duce,
Trece lui Remul prin cap și-i fulgeră fierul prin tîmple.
„Du-te și bate-ți tu joc de virtute cu vorbe de-ocară;
Frigii de două ori prinși răspuns dau rutulilor astfel!"
Iulus atît a vorbit. Troienii-l urmează cu chiot,
Urlă de veseli și-acu-nsuflețirea li-e pînă la ceruri.
Tocmai atunci, în văzduhuri înalte, pletosul Apollo
Vesel[5] privea cetățuia troiană și-aprinderea luptei,
Stînd pe-o fîșie de nor; și lui Iulus îi zise cuvîntul:
„Faptelor nouă, noroc! Acesta e drumul spre stele!

[1] Tunicile lungi, cu mîneci, treceau la Roma drept semn de efeminare (cf. Cic., *Cat.*, II, 10, 22); nu mai puțin era disprețuit dansul (cf. Cic., *Pro Murena*, 13) și tot ce constituia moliciunea orientală (pe care tot Cicero, dînd glas unui sentiment răspîndit printre romani, o critică în *Pro Flacco*, 27). Dealtfel, chiar faptul că Remulus se adresează troienilor cu apelativul de *frigieni*, calificați la Roma drept dedați la lux și desfrîu, vădește o intenție ofensatoare (care, nu trebuie să uităm, vine din partea unui om orbit de vanitate și mînie).

[2] *Flaute cu două guri*, obișnuite în celebrarea cultului orgiastic al Cybelei (care pe muntele Dindymus din Frigia avea un templu).

[3] *Flautele Mamei Berecyntia*, adică ale Cybelei.

[4] Semn de bun augur (cf. Cic., *De divinatione*, II, 35).

[5] În text, doar *privea*. „Pletosul" *(crinitus)* este epitetul consacrat lui Apollo în poezia latină (de pildă, Horatius invocă „pletele netunse" — *intonsum* în *Ode*, I, 21, 2 sau „pletele dezlegate" — *crines solutos* în *Ode*, III, 4, 62); la fel era reprezentat zeul și în arta plastică.

Zei te născură și zei tu vei naște. Și-ı drept să s-adune[1]
Toate războaiele-odată, sub regii din neamul dardanic.
Pergamos nici nu te-ncape[2]!" Și, cu zisul deodată,
Zeul scoboară de sus și, suflarea de vînturi spicînd-o,
Vine de-a dreptul la Iul. Acum el primește făptura
Vechiului Butes, stegar[3] lui Anchises dardanul. (Acesta
Fost-a prin vremuri, demult, și paznic de-ncredere-al casei;
Tatăl de paznic[4] acum îl dete lui Iulus). Și-n totul
Celui bătrîn semăna, și la chip, și la grai, și la umblet,
Chiar și la părul cărunt și la zale, și-n totul, Apollo.
Zice domolul bătrîn aprinsului tînăr cuvîntul:
„Fie destul, Aenide, că nepedepsit fulgerat-ai
Moartea-n Numanus! Cu drag îți aduce, la-ntîia-ți izbîndă,
Laude-Apollo și nu-i supărat că te-asemeni cu dînsul[5].
De-altfel, copile, să fugi de războaie[6]!" Vorbit-a; și-n urmă
Zeul, grăbit părăsind muritoarea făptură, s-ascunse
Ochilor, iute spre cer alergînd prin văzduhul cu neguri[7].
Toți cunoscură pe-Apollo și sfînta-i săgeată, fruntașii
Dardani, și-n zborul zeiesc auziră cum zuruie tolba.
Astfel pe Iulus, ce-ntruna se cere-n război, prin cuvîntul
Zeului dînșii-l opresc; iar dînșii se-ntorc să se lupte
Iarăși și sufletul lor în deschise primejdii l-aruncă.

[1] *Pe drept destinul va face să înceteze.* Aluzie la speranța de pace inspirată de închiderea de către Augustus a templului lui Ianus. De fapt, cuvintele profetice ale lui Apollo (zeul în care Augustus vedea un protector personal) îi asociază lui Iulus întreaga sa descendență.

[2] În sensul: Troia a devenit prea mică pentru tine, te așteaptă un vast imperiu.

[3] *Scutier. Vechiului*, adică *bătrînului.*

[4] *Însoțitor* sau chiar *preceptor*, Iulus avînd încă o vîrstă foarte tînără.

[5] În ce privește iscusința de arcaș. Apollo face excepție de data aceasta de la obișnuita gelozie a zeilor față de muritorii care s-ar putea compara cu ei și care, de obicei sînt pedepsiți (cf. VI, 174).

[6] *Dar de acum, copile, nu mai lua parte la luptă.*

[7] *Prin văzduhul străveziu.*

Strigăt de luptă de-a lungul pe ziduri răsună tutindeni;
Arcuri cu zuzăt întind și le fulgeră piatra din praștii[1].
Fier risipit e tutindeni pe jos; și-n ciocnire de săbii
Zăngăne coiful și scutul scobit; și se zbat în izbire.
Astfel venind din apus, sub Țapul[2] cel plin de furtună,
Ploaia răzbește pământul și-l bate; și-un vifor pe vaduri
Grindini aduce grăbit, cînd Joe cu vînturi turbate
Mînă furtuna cu ploi și despintecă norii să verse.
Pandarus, fiu lui Alcanor, și Bitias, frate cu dînsul,
Gemeni crescuți în păduri de Iupiter și de Iaera[3],
Tineri ca brazii de țări[4] și ca munții din țara de-acasă,
Poarta pe care le-o dete-n păzire mai marii oștirii
Iuți o deschid și-ndrăzneți[5] ei poftesc pe dușmani în cetate.
Înșiși în dreapta și-n stînga, ca două năprasnice turnuri,
Stau cu oțelul în mîni și le tremură creasta pe coifuri.
Astfel cu frunțile-n vînt, pe malul vuitelor rîuri,
Fie la Padus pe mal, ori aproape de-Athesis[6] cel mulcom,
Trainici doi gemeni stejari își înalță spre ceruri netunsul
Creștet și-l clatină-n nori și le freamătă vîrful de vînturi.
Largul văzîndu-l deschis, năvălesc înăuntru rutulii.
Însă și-Aquiculus, bunul războinic, și Quercens viteazul,
Tmarus cel fără astîmpăr și Haemon cel sprinten în luptă,
Ori s-au întors ca s-o rupă la fugă cu gloata-ngrozită,
Ori s-așternură striviți și-n poartă-și lăsară viața.
Tot mai turbată creștea-n amărîtele[7] inimi mînia;
Tot mai năvalnic sporesc de tutindeni troienii la poartă,
Tot mai departe-ndrăznesc să se-ncaiere-n luptă de-amestec.

[1] *Și rotesc curelele suliților.*
[2] Constelația Capricornului.
[3] Textual: *Pe care nimfa silvestră Iaera îi crescuse în dumbrava sacră a lui Iupiter.* Iaera, aici oreadă din Ida (în Frigia), apărea la Homer ca nereidă; tot din Homer este împrumutat numele războinicului Pandarus. Episodul este inspirat din *Iliada*, XII.
[4] *Din țara lor.*
[5] *O deschid și, bizuindu-se pe armele lor*, deci cu de la sine putere, nesocotind ordinele lui Aeneas.
[6] Fluviu din nordul Italiei (azi Adige).
[7] *Înverșunatele.*

Turnus, turbînd pe sub zid, la colțul potrivnic, departe,
Dînd cu rutulii năvală, ia veste din soli că troienii
Iarăși sărit-au pe-omor[1] și-mbie și-o poartă deschisă.
Lasă-nceputele căi și, mînat de-o nespusă mînie,
Vine și-aleargă nebun spre poartă[2], spre frații cei mîndri.
Culcă pe-Antiphate-ntîi, că-ntîiul închisu-i-a calea,
Tînăr născut din femeia tebană și bunul Sarpedon[3],
Culcă-l cu sulița-n piept, căci lemnul de corn ausonic
Zboară grăbit zuzăind și prin vintre-i pătrunde și-ajunge
Pînă sub piept, în adînc; și țîșnește cu spumă pîrîul
Negru din rană și-oțelul stă cald în plămîni sfîșiați[4].
Culcă pe Merops apoi, și pe-Aphidnus, și culcă pe-Erymas;
Culcă pe Bitias, cel de mînie-ncruntat ca o fiară[5],
Nu străpungîndu-l[6] (nu moare-un voinic ca dînsul de suliți!),
Ci vuietînd a plecat, izbit cu putere, toporul[7],
Trăsnet al morții din cer; nici pielea-ndoită, de taur,
Nici auritul pieptar cu solzii cît latul de mînă[8]
Nu l-au scutit. Și puternicul trup căzut-a grămadă;
Urlă pămîntul sub el și-i zăngăne scutul cu vuiet.
Astfel la Baiae[9], pe mal euboic, urlînd se răstoarnă
Muced piciorul de pod[10], rădicat din puternice pietre,

[1] *Că troienii / s-au aprins într-un fel nou de luptă.*

[2] În text: *poarta Dardaniană*, reproducînd numele unei porți din Troia, menționată de mai multe ori de Homer.

[3] *Copil din flori al unei femei tebane și al marelui Sarpedon.* Teba este aici un oraș din Mysia, provincie a Asiei Mici. Despre Sarpedon, vezi I, 100.

[4] Străpunși.

[5] *Cu ochii aprinși și sufletul fremătînd.*

[6] *Nu cu sulița.*

[7] În original: *phalarica*, o suliță mai grea decît cele obișnuite, care nu putea fi mînuită decît de un bărbat foarte viguros. „Fierul acestei arme avea o lungime de trei picioare, astfel încît putea străpunge trupul cu arme cu tot" (Tit. Liv., XXI, 8 trad. Paul H. Popescu). Versul este inspirat din Ennius, *Annales*, 534.

[8] *Dubli.*

[9] Celebră localitate balneară din Golful Napoli, situată în apropiere de Cumae.

[10] *Digul.*

Nalt și spre mare plecat. De bătrîn, el întruna se pleacă,
Tot mai strivit, pînă cînd se răstoarnă huind în prăpăstii[1];
Marea s-amestecă-n clocot și fierbe-aruncînd nisipișuri
Negre și Prochyta geme clătită[2] și-Inarime zbate-și
Patul de stînci zăcător pe Typhoeus, bătutul de Joe.
Mars, purtătorul de zale[3], din nou încordat-a puterea
Plină de foc în latini, îmboldindu-i mai zornic spre luptă[4].
Vin înglotiți de tutindeni latinii, căci dat li-e prilejul,
Și-nsuflețiți de războinicul zeu ei se simt.
Pandarus cînd a văzut pe frate-său mort în țărînă
Și că norocul s-abate din drum și le-abate și lupta,
Repede-ntoarce-n țîțîni și-mpinge puternica poartă[5],
Dînd-o la loc cu năprasnicii-i umeri, și-afară-și închide
Mulți dintre bieții troieni, părăsindu-i luptării pe moarte;
Pe-alții cu sine-i închide, pe cei ce săriră mai iute,
Nesocotitul de el, că-n mijlocul gloatei pe Turnus
Nu l-a văzut cînd a-ntrat și l-a-nchis și pe dînsu-n cetate,
Ca pe un tigru flămînd în staulul blîndelor[6] vite.
Grabnic în ochi le-a sărit o străină lucoare[7]; cu zăngăt
Armele-i sună-a pustiu și roșii ca sîngele-i joacă
Penele-n coif și din scut îi scapără pară de fulger.
Toți îi cunosc urgisitul[8] său chip și-uriașa făptură,

[1] *În adîncul valurilor.*

[2] *Se cutremură de zgomot.* Prochyta (azi Procida), insulă vulcanică situată în fața localității Baiae, se află nu departe de insula Inarime (azi Ischia), sub care, după unele legende, ar fi fost îngropat gigantul Typhoeus, învins de Iupiter.

[3] În original: *armipotens* (stăpînul armelor), epitet curent al lui Marte (cf. Lucretius, I, 33).

[4] Lipsește în traducere versul: *Iar printre troieni trimise Fuga și cumplita Spaimă* (personificate, ca și *Pudor* sau *Fama* în c. IV).

[5] *Împinge, cu mari sforțări, poarta.*

[6] *Înfricoșatelor.*

[7] *Pe dată, în ochii lui Turnus se ivi o sclipire nouă.*

[8] *Odiosul* (pentru ei).

Toți împrejur înlemnesc Aeneazii. Dar Pandarus sare
Groaznic cu firea și-aprins de-omorîrea iubitului frate
Vuietă vorbe: „Ho, ho! Iatacul Amatei și nunta[1]
Crezi că-i aici? Și palatul din Ardea voastră, tu, Turnus?
Cuib al dușmanilor vezi și nimic nu-ți mai mîntuie capul."
Turnus cu zîmbet atunci îi răspunde, cu liniște-n suflet:
„Dacă ți-e pieptul locaș de virtuți, hai vino, lovește!
Spune-i[2] lui Priam în Iad că și-aici s-a găsit un Achilles."
Astfel, eroul. Și-acela, turbat, încordîndu-și puterea,
Vîntură greul ciomag[3], cel aspru de noduri și coajă.
Aerul prinde vuind izbirea ciomagului; Iuno
Însă-l abate din drum și prin poartă pătrunde ciomagul.
„Însă de-oțelul ce-l vezi învîrtit de mîna mea dreaptă,
Nu-mi ești tu omul să scapi! Și vedea-vei tu cine-i mai tare!"
Și, ridicîndu-se grabnic, deodată cu spada lovește;
Fierul despică sclipind prin mijlocul tîmplelor fruntea,
Spică și-obrajii, tăindu-i de tot cu scîrboasa rănire.
Sună și geme de-atîta povară căzînd și se zguduie locul;
Oasele fără mișcări și zalele-i crunte[4] de creieri
Grele s-așternpe pămînt; și-aici și dincolo-i atîrnă
Capul în două tăiat, sprijinindu-se-n două pe umeri.
Prinși de-o năprasnică spaimă, se-ntrec troienii la fugă.
Dacă viteazul acum ar fi prins hotărîrile faptei,
Poarta curînd s-o descuie, lăsînd pe rutuli înăuntru,
Ziua de astăzi făcea războirilor[5] capăt cu totul.
Însă mînia cea fără de cumpăt și pofta de-omoruri
Mînă-l în mîni la vrăjmași.
Culcă pe Gyges dintîi, pe Phaleris, căror le taie
Gleznele; celor ce fug le-azvîrle răpitele suliți
Ploaie prin spete, căci mîna și ochiul i-l drege Iunona.

[1] *Palatul de zestre al Amatei*, adică cel pe care Turnus l-ar fi primit drept zestre prin căsătoria cu Lavinia.
[2] *Astfel, îi vei povesti.*
[3] *Lancea necioplită.*
[4] *Însîngerate.*
[5] Omis: *și neamului troian.*

Taie pe Halys, pe Phegeus prin raniță[1] dînsul
străpunge-l;
Taie pe ziduri de-a lungul și-omoară de-a rîndul pe bieții
Nepricepuți ai luptării[2], dar plini de văpaie și suflet:
Taie pe-Alcandrus, pe Prytanis, Halius și pe Noemon.
Iar pe Lynceus, pe cel ce venea cu mulțimi împotrivă-i,
Iute din dreapta-l ochi, rezemîndu-se-n zidul din spate,
Astfel izbindu-l de-aproape cu fierul, că-i dete de-a dura
Capul, departe pe cîmp, cu coiful deodată. Pe-Amycus,
Cel mai dibaci vînător și fără pereche de meșter
Săbii să ungă și-oțelul să-l facă-otrăvit la tăișuri,
Taie-l; pe Clytius lui Aeol[3], pe-al muzelor prieten, pe
Cretheus,
Drag al cîntărilor preot[4], deprinsul de-a pururi cu
coarda,
Vecinic deprins, cu răsunet frumos și cu plînset de
strune,
Arme să cînte și roibi și bărbați și războinice fapte.
Însă de veste prinzînd mai la urmă fruntașii cetății,
Mnestheus cel tare și-aprinsul Sergestus, dau goană spre
gloate;
Văd pe dușman în cetate și cetele-n fuga risipei.
Mnestheus: „Dar unde vă duceți și care vi-e gîndul?
le strigă.
Ori mai aveți vreo cetate și-aveți întărire și ziduri?
Unul — și-aici, cetățeni, în șanțuri la voi și tutindeni
Strîns de-ntăriri — a-ndrăznit să răstoarne cetatea, el
singur,
Nepedepsit? Și pe cei mai de frunte flăcăi să-i omoare?
Nu vi-e rușine și milă de tații bătrîni[5] și de zeii
Moșilor voștri, de bunul[6] Aeneas? De nimeni,
nemernici?“

[1] *Prin scut.*
[2] *Neștiutori* (de prezența lui Turnus în cetate); ei erau ocupați cu respingerea celor ce năvăleau la ziduri.
[3] *Fiul lui Aeolus.*
[4] *Pe-al muzelor tovarăș* — repetiție poetică.
[5] *De biata voastră patrie.*
[6] *Marele.*

Suflet ei prind din cuvintele-acestea și vin în șiraguri
Dese-ndărăt. Dar pe-ncet din încaier se-nlătură Turnus,
Calea ținînd-o spre rîu și spre colțul strîmturilor
văii[1].
Tot mai năvalnic îl strîng troienii cu multă strigare,
Tot mai încins îl gonesc. Așa cu dușmanele[2] suliți
Strîng vînătorii pe-un leu furios. Cu groază privindu-i,
Leul, cu ochii turbați, se retrage;[3] nu-l lasă mînia,
Nici bărbătească putere, să fugă; dar nici să s-arunce,
Oricît dorește, spre dînșii nu poate, că-i zidul de
suliți.
Astfel, cu gîndu-ngrijat[4] dar fără să-și facă vreo pripă,
Turnus se duce mereu și mîniile-i sforăie-n[5] suflet.
Galben, de două ori[6] dat-a năvală-n dușmanii din juru-i,
Pus-a-ngrozitele oști în două răstimpuri pe fugă.
Însă curînd de tutindeni s-adună cu toții pe unul.
Însăși saturnica Iuno să-i facă adaos puterii
Nu mai cutează: din cer a trimis cu zborul pe Iris
Iupiter, veste[7] să-i ducă surorii că Turnus peri-va
Dacă nu fuge curînd din cetatea troiană viteazul.
Astfel, voinicul nu poate[8] nici scutul să-l poarte destoinic,
Nici să lovească vîrtos; și-l acopăr săgeți de tutindeni.
E copleșit. Și pe tîmple-i vuiește cu zăngăte-ntruna
Coiful cel gol și, de pietre-aruncate, turtita-i aramă.
Penele coifului toate-au zburat și e spart și pe-alocuri
Scutul; și suliți de suliți aruncă troienii; și Mnestheus
Tună și fulgeră-n jur. Și-i curge cu șipot sudoarea
Neagră de praf, ca rășina, și nici nu-i mai vine răsuflet,

[1] *Spre partea (taberei) mărginită de undele (Tibrului)*, care, datorită acestui obstacol natural, nu avea zid de apărare.
[2] *Amenințătoarele.*
[3] Textual: *leul, deși înfricoșat, / se retrage amenințător, cu privirea plină de cruzime.*
[4] *Nehotărît.*
[5] *Fierb.*
[6] *Ba chiar, de două ori.* Textul nu sugerează paloarea lui Turnus.
[7] *Cu aspră poruncă.* Iuno, soția lui Iupiter, era și sora lui.
[8] *Nu mai poate*, fiind părăsit de ajutorul divin.

Frînt e de tot; gîfîind, îi tremură trupul din creștet.
Iată, de sus azvîrlit[1], cu armele crunte pe dînsul,
Sare viteazul în rîu. Iar rîul cu vinete[2] valuri
Prinde pe cel sositor și, pe blîndul său pat legănîndu-l,
Spală-l de sînge și-omor și-l duce voios la tovarăși[3].

[1] *Atunci, în sfîrșit, aruncîndu-se cu un salt.*

[2] Galbene, aurii *(flavae)*, epitet frecvent pentru apele Tibrului, colorate astfel de nisipul pe care-l transportau.

[3] Salvarea lui Turnus de către Tibru, protectorul troienilor, poate că nu este chiar un artificiu discutabil (cum consideră G. Guțu), nici un simplu prilej pentru Aeneas de a-și spori gloria învingîndu-l într-o monomahie (cf. Servius *ad Aen.*, IX, 813); „Tibrul, ca și Vergilius însuși, dorind triumful lui Aencas, potrivit voinței zeilor, nu are pentru latini decît simpatie, latinii fiind adversari „de o zi" care „mîine" îi vor fi aliați intimi. N-ar fi putut lăsa să piară pe cel mai eroic dintre ei, cînd acesta s-a încredințat protecției sale. " (Constans).

CARTEA A X-A

Iată, puternic acum în Olymp își deschide palatul
Tatăl din ceruri și-al lumii stăpîn, în locașul de stele[1].
Sfatul și-l cheamă. De-acolo, privind pe pămîntul cu-ntinderi,
Vede cetatea troiană, de sus, și poporul latinic.
Zeii s-adună-n deschisul palat; iar Părintele-ncepe:
„Marilor zei și puternici! De ce vă schimbați cu toții[2]
Rostul jurat? Și de ce vă luptați cu-ndîrjire-așa multă?
Însumi oprit-am italii să-nceapă războiul cu Troia.
Peste voință-mi vă văd învrăjbiți. Și care-i temeiul
Pe-unii sau pe-alții să-i duceți cu fierul în lupta peirii?[3]
Ziua cea mare-a luptării — nu duceți voi grija! — sosi-va
Cînd oțărîta[4] Carthago va duce-n cetățile Romei
Multă perire și-omor și prin Alpi despica-și-va cărarea[5];
Fi-vor iertate și vrajbele-atunci, și jaful, și-omorul

[1] În viziunea lui Vergilius, Olimpul homeric, situat pe înălțimile muntelui cu același nume, devine un lăcaș astral; iar drumul spre palatul lui Iupiter este, după Ovidius *(Met.*, I, 163), Calea Lactee.

[2] În realitate Iupiter le vizează pe Iuno și Venus, care păruseră (Cf. IV, 98) să ajungă la o înțelegere.

[3] Textul se referă la troieni și latini: *Și ce teamă / i-a îndemnat pe unii sau pe ceilalți să ia armele și să atace?*

[4] Sălbatica *(fera)*.

[5] Aluzie la traversarea Alpilor de către Hannibal, răzbunătorul prevestit de Dido (IV, 622), în anul 218 î.e.n.

Pacinici acum vă voiesc; și-mi legați prieteniile păcii!"
Jupiter astfel a zis, și puține. Dar, nu cu puține
Venus cea plină de farmec[1]:
„Tată, putere de veci pe pămînt și-n senincle ceruri!
Dacă nu ție, noi cui să mai cerem și milă și razim?
Cît sunt de-obraznici rutulii, tu vezi. Și-ndărătnicul Turnus
Umblă cu roibii prin taberi, fălos de mulțimea din juru-i[2],
Ca un turbat. Și troienii n-au zile scutite prin ziduri;
Însăși în poartă și-n jur, prin săpatele șanțuri, rutulii
Mestecă suliți și-n gropi ei tulbură rîuri de sînge;
Prințul nu știe nimic, că-i departe. Și-i lași tu să fie
Vecinic acolo-ngrădiți? Din nou amenință dușmanii
Zidul troianic, cel nou ridicat, și dușmanul li-e altul.
Însuși Tydides, cu trainice oști din Aetolia[3]-mpotriva
Troiei se scoală. Și cred că de-acum și răniri îmi gătește
Soarta; pe sfîntul tău neam risipi-l-vor de-acum muritorii![4]
Fără de vrerile tale de cumva sosiră și fără menire
Dînșii-n pămîntul latin, spășească păcatul și lasă-i
Fără-ajutorul ce-l dai; iar dacă sosiră cu-ndemnuri
Date de zei și de mani[5], azi cum de nu poate să ducă
Nimeni porunca la țel? Și menirea de ce li se schimbă?[6]

[1] În original: *aurea* (cea de aur), epitet prin care și Homer exprimase perfecțiunea frumuseții Venerei *(chryse Aphrodite)*.

[2] *De bunăvoința lui Marte.*

[3] *Din nou Tydides, din etolianul Arpi.* Arpi, oraș din Apulia, este același cu Argyrippa, reședința italică a etolianului Diomedes.

[4] Textual: *Cred, deci, că alte răni mă așteaptă; / și eu, fiica ta, voi fi expusă armelor unui muritor.* Aluzie ironică la împrejurarea din războiul troian cînd Diomedes (Tydides) o rănise pe zeiță (cf. *Il.*, V, 330).

[5] *De zeii din cer* (adică oracolul lui Apollo din III, 96) și de *manii* lui Hector (II, 295), Creusa (II, 781), Anchises (V, 729).

[6] Textual: *De ce acum poate oricine / să-ți nesocotească poruncile și să clădească noi destine?* Deși Venus nu o numește, atacurile ei aluzive se îndreaptă, ca și în versurile ce urmează, spre Iuno și intrigile urzite de aceasta (cunoscute din cărțile anterioare). Abilitatea discursului pune din nou în evidență stăpînirea de către Vergilius a subtilităților retorice și psihologice; răspunsul Iunonei va arăta în ce măsură dezbaterea le individualizează pe cele două zeițe, ca tipuri caracterologice.

Ce să vorbesc și de flota-i aprinsă-n pământul lui Eryx?
Ce, de stăpînul furtunii[1] și ce, de turbatele vînturi
Scoase din peșteri? Și ce, de cea vecinic pe drumuri, de Iris?
Iată, și manii de-acum îi răscoală (căci numai pe-aceștia
Nu-i răzvrătise!) și-adînc atîțată pe oameni, Allecto
Iese deodată, turbare-aducînd prin orașe latine.
Nu mai aștept stăpînire[2] de-acum! Așteptat-am domnia
Cît ne zîmbise norocul; oricare va-nvinge, mi-e una[3].
Dacă niciunde vreun loc nu le lasă troienilor Iuno
Nedomolita, pe Troia ce fumegă-n caldă ruină,
Tată, dă-mi voie, te rog, să-mi mîntui de moarte pe Iulus,
Nevătămat, din război, dă-mi voie să-mi mîntui nepotul!
Mări neștiute de-acum rătăcească de-a pururi Aeneas;
Unde voi-va să-l ducă menirea, pe-oriunde, să meargă!
Însă pe Iulus voiesc să mi-l scap și să-l mîntui de lupte.
Paphos cel mîndru-i al meu, și-Amathus al meu, și Cythera;
Codrul idalic îl am[4]; sătul de războaie,-n repaos
Moară pe-acolo, străin[5]! Și Carthago tu fă-o să-njuge
Neamul italic, ca rob; el n-o să ridice de-acolo
Puni, ca s-aducă-ajutor[6]. Ce bine-a găsit mîntuindu-și
Capul din spaimele Troiei? Și fuga-i din focul argolic
Ce-i ajutase? Și ce, rătăcirea prin țări și pe-adîncuri,
Latiul cătîndu-l și-o Troie din nou pustiirii menită?
N-ar fi făcut mai cuminte să scurme cu plugul cenușa
Taților, cîmpul ce-odată numit a fost Troia? Ah, Xanthus
Dă-li-l, și Simois iarăși, și iarăși durerile Troiei
Fă să le sufere bieții troieni!" Și saturnica[7] Iuno,

[1] Eol.
[2] Domnia promisă lui Aeneas.
[3] *Mi-e totuna.*
[4] Cythera, insulă în marea Egee, era vestită pentru cultul Venerei, ca și orașele cipriote Paphos, Amathus și Idalium.
[5] Textual: *Să-și petreacă acolo, părăsind armele, / o viață lipsită de glorie.*
[6] *De acolo, el nu se va opune cu nimic / orașelor tyriene* (cartagineze).
[7] În original: *regia* (regeasca). „*Regia* corespunde lui *aurea*, epitetul Venerei; Iuno este maiestuoasă. De altfel, ea este adorată în Italia sub numele de *Iuno Regina*" (Lejay).

Nemaiputînd de mînie: „De ce mă sileşti tu să spintec
Vălul tăcerii şi-ascunsul amar să-l descopăr prin vorbe?
Spune, silit-a vreun om, ori silit-a vreun zeu pe Aeneas
Lupte să-nceapă şi-n chip duşmănos să lovească-n Latinus?
Dus de meniri a sosit în pămîntul italic — hai, treacă! —
De-ale Cassandrei răspunsuri mînat[1]. Dar şanţul să-l lase,
Viaţa-ncrezîndu-şi-o-n mări[2]: al meu e şi-ndemnul acesta?
Că-ntr-un copil a-ncrezut şi cetatea şi soarta luptării,
Că răscoleşte tyrrheni înfrăţiţi şi[3] popoare blajine:
Zeii-l azvîrl într-atîtea prostii? Ori mîniile mele?
Unde-i deci Iuno, mă rog, şi pe drumuri cea vecinică, Iris?
Da, e păcat că latinii cu flacări încinseră Troia
Cea ce va fi şi că Turnus îşi apără[4] ţara străbună,
Căruia[5] moş îi fusese Pilumnus, iar mamă Venilia!
Ce? S-ameninţe cu foc pe latini, şi cu moarte, dardanul?
Maluri străine s-arunce sub jug şi s-adune la jafuri?
Socri să-nşele mînţind şi din mîni să ne smulgă mireasa?[6]
Pacea s-o poarte pe mîni[7] şi război să gătească-n corăbii?
Tu mi-ai putut să ţi-l mîntui de-a grecilor ură pe-Aeneas,[8]
Tu mi-ai putut să-ţi prefaci şi corăbii din maluri în nimfe;
Noi, c-ajutăm pe rutuli puţintel, e păcat într-atîta!
«Prinţul nu ştie nimic, că-i departe!» Dar nici să nu ştie!

[1] Referindu-se la profeţiile Cassandrei, care nu erau luate în serios de nimeni, Iuno încearcă să minimalizeze importanţa oracolelor invocate de Venus.

[2] *Încredinţînd-o vînturilor.*

[3] *Că încearcă să obţină alianţa cu etruscii şi tulbură.*

[4] Textul se referă la dorinţa lui Turnus de *a rămîne* în ţara strămoşească, dorinţă cu totul legitimă. Iuno reia ironic argumentarea Venerei.

[5] Lui Turnus. Venilia era o nimfă italică. Despre Pilumnus, vezi IX, 3.

[6] Textual: *Să-şi aleagă cu sila socri şi să smulgă de la sînul mamei o fată logodită.* (Printre atîtea învinuiri nedrepte, Iuno uită să invoce, în vehementa ei tiradă, singurul act de violenţă de care troienii se făcuseră vinovaţi: involuntara ucidere a cerbului — cf. VII, 479 şi urm.).

[7] Aluzie la solia de pace trimisă de Aeneas lui Latinus (VII, 151—154).

[8] Traducerea omite versul: *Şi să laşi în locul lui o ceaţă şi adieri uşoare.* (Aluzie la episoade din războiul troian relatate în *Iliada*, V şi XX.)

Paphos al tău e, și munții idalici, și mîndra Cythera;
Ce năzuiești spre[1] cetatea cu oști și spre neamuri cumplite?
Poate că noi străduim nimicirea cu totul a Troiei
Celei slăbite? Vezi, Doamne! Dar cine-a zvîrlit în mînia
Grecilor Troia? Și cine-a făcut să s-adune sub arme
Asia toată și-Europa, rupînd legămîntul prin furturi[2]?
Eu am trimis pe curvarul dardanic să zguduie Sparta?
Dat-am eu arme? Hrănit-am războiul prin patimi scîrboase?
Frica-mi pe-atunci trebuia să mi-o porți![3] Și tîrziu îmi aduseși
Plîngeri acum, pe nedrept, și te certi ca o babă limbută[4]!"
Iuno pe-acestea le-a zis. Și-n jur frămătară cu toții,
Zeii-mpărțiți în păreri; și pădurile-ntocmai murmură,
Vînt cînd începe să bată doinind și cu-ncetul din freamăt
Vuiete gem și vîslașii-nțeleg că se bate-a furtună.
Tatăl atunci, ale cărui puteri sunt a-totul-putere[5],
Prinde cuvîntul. Și-n jur e liniște-n largile ceruri,
Jos în adîncuri se zbate pămîntul, sus tace văzduhul,
Zéfirii-și curmă suflarea și mările cad în răpaos.
„Fiți cu băgare de seamă ce zic și țineți-le minte!
Dacă-am văzut că-nfrățirea troiană cu neamul italic
Nu-i cu putință, că-ntruna și voi stați numai de certuri,
De-astăzi să fie ce-o fi și-arată-se orice speranță,
Fie rutuli ori troieni, n-am nici un amestec cu dînșii[6].

[1] *De ce instigi.*

[2] Răpirea Elenei de către Paris, care rupsese alianța (în traducere *legămîntul)* dintre greci și troieni.

[3] *Atunci se cuvenea să te temi pentru ai tăi.*

[4] *Și arunci insulte fără temei.*

[5] În original: *rerum cui prima potestas* (care s-ar putea transpune prin „cel ce deține asupra lumii puterea inițială și ultimă"), în acord cu *aeterna potestas* („puterea de veci") din v. 18, ceea ce dă un înțeles mai abstract tradiționalului suveran al Olimpului, adaptîndu-l viziunii ce conducea mitologia spre monoteism, din curentele filosofice cunoscute de Roma contemporană lui Vergilius. Astfel, Iupiter din *Eneida* poate fi considerat „emanația și substanța însăși a acelui *nous* providențial ce guvernează lumea" (Paratore), zeii mitologiei vergiliene găsindu-și ființa și puterea în acest zeu prin excelență, „al cărui *numen* le absoarbe sau le distribuie pe toate celelalte" (Carcopino).

[6] *Nu voi face nici o deosebire între ei.*

Ori că rutulii-s meniți sub ziduri să-și afle perirea,[1]
Ori că-amăgiți de greșale vor fi și de semne troienii,
Parte cu nimeni nu țin. Și care precum își gătește,
Aibă-și și bunul și răul. Sunt tutor stăpîn deopotrivă;
Soarta să-și bată cărările ei[2]." Și jurat-a pe Styxul
Fratelui său și pe malul cu guri ce revarsă rășină
Neagră; și semn[3] cînd a dat, tremurat-a-n adîncuri
Olympul.
Astfel se-nchise-adunarea. Și-acum se ridică din scaun
Tatăl și zeii-l petrec, în mijloc avîndu-l, spre praguri.
Însă-ntr-aceea rutulii sporesc înglotirea la poartă[4],
Oameni s-aștearnă cu ficrul, cu flacări să-ncingă cetatea.
Oastea troiană de-acum e-nchisă prin șanțuri cu totul,
Fără nădejde să poată scăpa. Pe turnuri sărmanii
Stau de-n zadar și pe zid se răresc pe simțite străjerii.
Asius, fiu lui Imbrasus, Thymoetes Hicetaonul[5],
Doi Assaraci și cu dînșii mai vîrstnicul Thymbris și Castor,
Singuri aceștia se luptă[6] și tinerii frați cu Sarpedon,
Clarus și Thaemon, veniți de pe lycice dealuri și dînșii.
Iată, cu trupul întreg încordat, împingînd bolovanul
(Nu puțintică bucată de munte), lyrnessicul[7] Acmon,
Tare ca tată-său Clytius, ca frate-său Mnestheus de tare;
Colo cu pietre zoresc și cu suliți dincoace-apărarea,
Ici cu tăciuni și dincolo dau aripi săgeții din coardă.
Însuși, în mijlocul lor, din suflet iubitul de Venus,

[1] Textual: *Ori că tabăra este ținută în asediu datorită destinelor (favorabile) ale italilor.*

[2] În neutralitatea declarată de Iupiter transpare din nou raportul dintre zei și destin din poemul vergilian: ei posedă cunoașterea destinului, fără a avea însă activitatea demiurgică din eposul homeric, lumea lor nemaiconstituind „un univers al cauzalității" (Brisson), ci doar o conștiință clară a raporturilor necesare a ceea ce este imprevizibil pentru om. Că Iupiter nu se identifică cu destinul observa și Servius, în comentariul acestui vers: *videtur hic ostendisse aliud esse fata, aliud Iovem.*

[3] *Semn cu capul.* Pentru versurile 112—114, vezi IX, 103—105.

[4] *Asediază toate porțile.*

[5] *Hicetaonianul,* adică *fiul lui Hicetaon.*

[6] *Sunt în prima linie.*

[7] Din Lyrnessus, oraș din Troada.

Iulus, copilul dardanic, gol capul cel tînăr purtîndu-l,
Mîndru străluce, precum în podoabele de-aur mărgeanul[1],
Fie pe cap ori la gît, și precum, iscusit în lipire,
Fie pe lemnul de nuc ori fie pe lemn terebintic,
Sideful[2] luce. Pe gîtul ca laptele de-alb se revarsă
Pletele-n vînt, iar pe frunte le-ncinge cu cercul de aur.
Stat-ai, Ismarus[3], și tu acolo-n vedere de neamuri
Vrednice, răni împărțind și săgeata-mbătînd-o de-otrăvuri,
Nobile fiu din maeonicul neam și de unde puternici
Ară bărbații cîmpii[4], iar Pactolus aur le-mproașcă.
Stat-a și Mnestheus pe ziduri, acel ce pe Turnus scoțîndu-l
Ieri din cetatea cu șanț, ridicat-a măririle Troiei[5];
Capys apoi, după care numit-am cetatea campană[6].
Singuri aceștia, răzbiți de trudirile luptei, țin pieptul;
Singuri, pe vremea cînd spintecă noaptea și-adîncul Aeneas.
Căci din pămîntul euandric ajuns în etrurice taberi,
Merse la rege-arătîndu-i și numele-i vrednic și neamul,
Ceea ce vrea și ce-aduce cu dînsul și cum se ridică
Crudul Mezentiu-mpotrivă-i și-i spune ce suflet de fiară
Turnus avu și pe cele lumești ce temei să mai punem;
Totul îi spune și-amestecă rugi. Și cu grabă și-l prinde
Tarchon fîrtat și-ntărește frăția; și-n voile sorții[7]
Lydicul neam, la porunca din ceruri, s-azvîrle-n corăbii,

[1] În original: *gemma* (piatră prețioasă).

[2] Textual: *Fie pe lemnul de merișor, fie pe cel de terebint de Oricos, / fildeșul.* Orașul Oricos din Epir era vestit pentru arborii de terebint, al căror lemn suplu și tare, de culoare închisă, era considerat prețios.

[3] Războinicul poartă numele unui munte din Tracia. Celelalte nume din pasaj sînt luate în majoritate din Homer, desemnînd alte personaje.

[4] *Cîmpuri rodnice.* Pactolus, rîu din Lydia, era cunoscut pentru nisipurile sale aurifere.

[5] Textual: *acel pe care gloria de a-l fi alungat / ieri pe Turnus din întăriturile cetății îl ridicase pînă la cer.*

[6] Capua.

[7] *Dezlegat de soartă* (care-i oprise pe etrusci să lupte sub conducerea unei căpetenii italice — cf. VIII, 502—503).

Prințului celui din lume-ncrezut[1]. Aeneica luntre
Tutor în frunte plutea-mpodobită cu leii troianici[2],
Ida deasupra, cea dragă de-a pururi fugarilor Troiei.
Marele prinț[3] e acolo, pe pod, și cu gîndul petrece
Multele trude ce-aduce războiul. Iar Pallas, la stînga
Stîndu-i lipit, îl întreabă ba drumul pe stele, prin noaptea
Plină de neguri, ba cîte-a-ndurat și prin țări și pe mare.
Muze, deschideți acum Heliconul și-aprindeți-mi cîntul:
Care puteri din toscanicul mal[4] însoțiră pe-Aeneas,
Visle bărbate-aducînd și-al mărilor luciu tăindu-l.
Massicus spintecă-adîncul dintîi, cu un tigru[5] de-aramă;
Vrednici o mie de tineri cu el, părăsind cetățuia
Clusium și Cosae[6]; iar armă pe umeri războinicii poartă
Cucuri[7] ușoare, săgeți și-un arc dătător de perire.
Abas, cel plin de-ntunerec la chip, și-n arme de spaimă
Gloatele lui; și-aurita-i străluce corabie de Phoebus.[8]
Șase din sutele lui i le-a dat Populonia[9] mama,
Tineri dibaci în război; trei sute pământul din mare,
Ilva cea darnică-n fier și nemaisfîrșită-n metaluri.
Vine și-Asilas, tălmaci între oameni și zeii din ceruri;
Sfînt cetitor și pe zodii cerești și pe vintre de vită,
Graiuri de paseri cunoaște și zornicul umblet de fulger.

[1] *Încredințîndu-se conducătorului străin.* Despre *lydicul neam*, cf. VIII, 479.

[2] Imaginea leilor Cybelei, protectoarea troienilor, ca și a muntelui Ida, unde zeița avea o dumbravă sacră, erau figurate la prora corăbiei.

[3] Aeneas. *Pe pod*, adică *la pupa*.

[4] Oștile etrusce, a căror enumerare va constitui al doilea catalog al trupelor din *Eneida*.

[5] *Tigrul* era chiar numele corăbiei, după figura purtată la proră (ca și în scena navomahiei din V, 116 și urm.).

[6] Orașe etrusce. La Clusium (azi Chiusi) s-au descoperit morminte etrusce de mare valoare arheologică, iar ruinele Cosei mai păstrează turnuri și ziduri ale unor construcții ciclopice.

[7] Tolbe.

[8] Textual: *Alături era Abas, cel cu priviri amenințătoare; toată trupa lui purta arme strălucitoare, iar la pupa corăbiei îi scînteia un Apollo de aur.*

[9] Cetate etruscă (azi Piombino), situată în fața insulei Ilva (azi Elba), bogată în mine de fier.

Duce pe-o mie de-oșteni cu suliți grozave și dese;
Pisa le-mparte porunci, cetatea din neamul alpheic,
Însă-n toscanic pămînt[1]. Și vine și chipeșul Astyr,
Astyr, în roib încrezut și-n oștenii cu porturi pestrițe[2].
Lui i se dară trei sute, cu toții să-urmeze pe unul,
Parte din Caere și parte din cei de la Minio din cîmpuri,
Parte din Pyrgi cel vechi și din plina de vifor[3] Gravisca.
N-o să te uit nici pe tine, Cupavo, tu cel mai războinic
Dintre liguri, al lui Cycnus copil, cu măruntele-ți gloate[4];
Mîndru pe creștet tu porți, cu pene de lebădă, coiful,
Semnul cumplitei iubiri și-al făpturii[5] părintelui vostru.
Cică pe Phaethon Cycnus, pe mortul prieten, jelindu-l
Singur sub umbra de plopi șoptitori și-al surorilor[6] freamăt,
Pînă ce cîntă, prin cîntec cătînd mîngîiere durerii,
Păru-i cărunt i se schimbă cu-ncetul în pene și, iată-l,
Zboară deodată spre cer, urmîndu-și cîntarea-n văzduhuri.
Fiul acestuia, deci, cu tineri de-o vîrstă cu toții,
Mișcă, vîslind, un năvalnic Centaur: acela deasupra
Apelor stă și cu groaznice stînci[7] amenință cărarea,
Munte de-nalt, și grindeiul[8] cel trupeș despintecă-adîncul.

[1] Despre locuitorii orașului Pisa, aflat în Etruria, se spunea că ar fi fost originari din orașul cu același nume de pe malul Alpheului, în Elida.

[2] *Mîndru de calul și de armele sale multicolore.* Ca și cei numiți înaintea sa, Astyr, necunoscut în altă parte, nu va reapărea în poem.

[3] *Nesănătoasa* (din cauza aerului acestei regiuni); era un oraș etrusc, ca și Caere și portul acestuia, Pyrgi. Minio, rîu etrusc, se vărsa în Marea Tireniană în apropiere de actuala Civita-Vecchia.

[4] *Însoțit de un mic grup.* Ligurii locuiau în ținutul muntos de la nord de Etruria.

[5] Cycnus, fiu al lui Sthenelos și rege al ligurilor, fusese metamorfozat în lebădă în timp ce-și plîngea prietenul, pe Phaethon. Această legendă (tratată și de Ovidius în *Met.*, II, 367 și urm.) pare să fie o variantă localizată în Italia a legendelor grecești despre alți doi eroi cu același nume.

[6] Surorile lui Phaethon, Heliadele, plînseseră atît de mult la moartea fratelui lor, încît lacrimile li se transformaseră în ambră (cf. Ovidius, *ibid.*), iar ele în plopi. (În *Bucolice*, VI, 62, unde sînt numite *Phaethontiades*, se metamorfozează însă în anini.)

[7] Centaurul, emblema și numele corăbiei, era figurat la proră ca un uriaș aplecat deasupra valurilor, cu o stîncă înfricoșătoare în mînă.

[8] Carena.

Ocnus dincolo zoreşte-nglotirea din ţara străbună,
Tînăr din Manto vrăjita[1] născut şi din rîul toscanic,
Carele, Mantua, ziduri ţi-a dat şi numene-al mamei:
Mantua, tare-n strămoşi, dar nu dintr-o viţă cu toţii.
Trei sunt popoarele-aici, iar poporul cu patru familii[2],
Însă bărbaţii toscani le sunt tuturor căpetenii.
Însuşi Mezentius de-aici înarmat-a cinci sute-mpotrivă-i[3];
Toţi de Benacus, de tata, gătiţi cu cunună de trestii,
Zboară, de Mincius duşi, cu vrăjmaşe corăbii pe mare[4].
Vine şi-Aulestes, greoi, şi cu sute[5] de vîsle-n zorire
Bate grăbitul adînc şi-adîncul[6] îi spumegă-n urmă.
Dînsul pluteşte c-un Triton năprasnic, a căruia scoică
Sperie vinete mări[7]; el pînă la coaste e-ntocmai
Omului, chip fioros, şi din brîu mai încolo e peşte.
Apele-n spumeg se frîng sub pieptul acestui balaur[8].
Principi atîţia viteji, cu treizeci de nalte corăbii,
Vin ajutor lui Aeneas şi-arama le spintecă-adîncul.
Ziua-ntr-aceea perit-a din cer şi-n noptatece-alerguri
Trece spre creştet de-Olymp, cu tropote, pacinica Phoebe[9].
Însuşi Aeneas acum — căci grija nu-i lasă repaos —
Şade la cîrmă şi vîslele-ntoarce[10] şi mînă şi vasul.
Iată-l întîmpină-n stol adunate, la mijlocul căii,
Nimfele, soaţele lui, pe care Cybele mărita

[1] *Manto profeta*, nimfă italică. *Rîul toscanic* este Tibrul.

[2] Fiecare popor are cîte patru triburi. Popoarele presupuse a fi constituit confederaţia al cărei centru era Mantua primitivă sînt grecii, etruscii şi umbrienii; dintre aceştia, etruscii reprezentau elementul preponderent.

[3] Ura împotriva lui Mezentius îi determinase să se înarmeze.

[4] Textual: *Pe aceştia îi duce pe ape, în corabia ameninţătoare, Mincius, / încununat cu trestie verzuie de tatăl său, Benacus.* Mincius, al cărui chip divinizat îl poartă corabia, era rîul din Galia Transpadană ce însufleţeşte peisajul *Bucolicelor*, izvorît din lacul Benacus (azi Garda).

[5] *O sută.* Aulestes, frate cu Ocnus, era fondatorul Perusiei.

[6] Textul original împrumută o metaforă homerică: *marmura valurilor, răscolită* (cf. *Il.*, XIV, 273).

[7] *Valuri.* (Pluteau pe apele Tibrului.)

[8] Sub pieptul pe jumătate de animal *(semifero sub pectore)*. Vezi I, 144.

[9] Nume al Dianei în ipostaza de zeiţă a lunii. *Cu tropote*, pentru *curru noctivago* (în carul nocturn).

[10] *Manevrează pînzele.*

Mări să domnească-n adînc le-a ursit și să fie și nimfe[1].
Ele plutesc înșirate pe-adînc și despintecă-adîncul,
Cîte la țărmure-au stat mai nainte corăbii de-aramă;
Ele pe rege-l cunosc și-l petrec de departe cu horă.
Cymodocea, din toate mai plină de suflet la vorbă,
Dreapta și-o ține pe ciocul corăbii plutind și din apă
Spatele-i ies și latul prin valuri alunecă-n stînga[2].
Celui cuprins de mirare: „Veghezi, o, născutul zeiței?
Scoală-te grabnic, Aeneas, și toate vîntrelele-ntinde-ți[3]!
Iată, noi brazii suntem, cei sfinți, de pe creștetul Idei,
Flota-ți odată și nimfele mării, de-acum. Cu flacări
Cînd ne-a gonit, și cu fierul turbării, nemernicul Turnus,[4]
Funii din maluri am rupt, cu durerile-n suflet; și, iată,
Noi te căutăm. Milostiva-ne mamă[5] ne dete făptura
Asta și nimfe să fim și trăire s-avem în adîncuri.
Iulus e-nchis și ținut în prinsoare de zid și de șanțuri,
Împresurat de săgeți și de lupta cumplitului Turnus.
Taberi etrurice stau prin năimitele văi și sosit-a
Pallas, cu tineri călări;[6] dar oști rînduit-a rutulul,
Care să-i ție pe loc și răzleți de vitejii din șanțuri.
Scoală-te! Cheamă pe-ai tăi cînd zorile zilei sosi-vor;
Repede-n șiruri să-i pui și nestrăbătut tu rădică
Scutul[7] gătit de Vulcan și cu multe podoabe de aur.
Mîne, de nu mă socoți o limbută cu vorbe degeaba,
Multă perire de tineri rutuli o să vadă pămîntul."

[1] *Și din corăbii să se prefacă în nimfe.* Vezi IX, 77 și urm.

[2] *Și vîsleşte cu stînga pe sub valurile tăcute.* În ondulația mișcărilor nimfei s-a văzut o transfigurare a jocului luminii lunii pe valuri (cf. Lejay), motiv al clarobscurului vergilian în care E. Papu discerne „sensibilitatea sa extremă la plasticitatea imponderabilă a luminii, dincolo de ponderea formelor, și sugestia romantică de mister și vrajă, cultivată de el cu o marcantă predilecție."

[3] Textual: *Veghează și lasă-ți odgoanele în voia pînzelor.*

[4] *Cînd vicleanul / Turnus s-a repezit asupra noastră cu arme și flăcări, ca să ne scufunde.*

[5] Mamă a zeilor.

[6] Cavaleria fusese trimisă pe uscat; Pallas, însă, se afla alături de Aeneas (cf. v. 159). Textual: *Cavaleria arcadiană împreună cu vitejii etrusci au și sosit / în locurile stabilite de tine.*

[7] *Și ia-ți invincibilul / scut.*

Zise și repede-apoi, cu mîna dibace, ca-mpinse
Luntrea-n clipita plecării; și-alunecă luntrea pe-adîncuri,
Iute ca sulița-n zbor, ca săgeata, ca vîntul de iute.
Altele-n urmă-i zoresc s-o ajungă. Și-Aeneas eroul
Stă-ncremenit, dar a prins și suflet dintr-aste vedenii.
Scurt el se roagă, spre boltă ținîndu-și cu-ncredere ochii:
„Zeilor mamă[1], din Dindymus, Idei tu pază de-a pururi!
Nalte cetăți ocrotești și lei tu-ți înjugi la teleagă.
Toată nădejdea luptării-mi ești tu; și-ntoarce spre bine
Semnul trimis și cu razim să-mi fii tu, puternico, Troiei!"
Astfel se roagă și-ntr-asta, pe cer învîrtindu-se[2], vine
Ziua cu galbene zori, fugărind întunecrecul nopții.
Dînsul cu sîrg a chemat pe fîrtați să s-adune sub steaguri[3],
Gîndul să-l aibă la suliți și gata de luptă să fie.
Iată-a-nceput să zărească pe-ai săi și cetatea s-o vadă,
Sus, de pe coama corăbii, privind. Iar scutul în stînga-i
Arde și-aruncă văpăi; și strigăt spre ceruri înalță
Tinerii Troiei, pe ziduri: nădejdea le-aprinde mînia.
Zvîrl mai cu suflet săgeți; sub norii cei umezi întocmai
Semne cocorii strymonici[4] își dau și, văzduhul tăindu-l,
Zboară cu vuiet și fug de furtună cu vesele cînturi.
Turnus se miră de-acestea, toți prinții latinici se miră,
Pînă ce iată că văd corăbii spre maluri întoarse,
Multe, și-adîncul întreg spumegat îl zăresc de catarguri.
Coiful îi arde pe creștet[5] și creasta departe revarsă
Flacări și scutul scobit aruncă lucoarea văpăii.
Stele ce cad prin văzduhul senin, aducînd vreo perire[6],
Astfel de roșii lucesc, ca de sînge; dogoare tot astfel

[1] *Sfîntă (binefăcătoare) mamă a zeilor.* Dindymus, cf. IX, 614.
[2] *Întorcîndu-se.*
[3] *Să asculte semnalele.*
[4] Cocorii care se reîntorc primăvara pe malurile fluviului trac Strymon.
[5] Lui Aeneas.
[6] În apariția cometelor, anticii vedeau prevestiri funeste. De remarcat dublul efect, surprins prin două comparații contrastante, al aceleiași imagini: „ceea ce este o splendoare în ochii troienilor, apariția lui Aeneas, este o lumină sinistră pentru rutuli" (Bellessort).

Sirius, boale-aducînd și secetă bieților oameni,
Roșu răsare, mîhnind cu lumina-i cea jalnică[1] cerul.
Însă-ndrăzneț rutul nu-și pierde nici firea, nici capul;
Drumul pe mal să-l închidă, tăind scoborîrea pe maluri,
Scos din sărită el mustră pe-ai săi și răstit le vorbește[2]:
„Tot ce dorirăți, jurînd, e pe mal! Și zdrobiți-i cu pumnul[3]!
Mars, o războinici, vi-i dete pe mîni. De neveste de-acasă
Minte v-aduceți, de vetrele voastre! Degrabă la[4] fapte
Mari, la virtuți de strămoși! Și năvală cu toții la maluri,
Pînă ce tulburi pe mal ei calcă de-a valma și-n preget!
Iute! Pe cei îndrăzneți îi ajută norocul[5]."
Zice și stă socotind pe care să-i ducă-mpotrivă
Și-mpresuratei cetăți pe care să-i lase ca pază.
Însă-ntr-aceea pe punți își scoboară din nalte corăbii
Soții viteazul troian. O seamă pîndesc obosirea
Mării, cînd fuge-ndărăt, și sar cu grăbire prin vaduri;
Alții scoboară pe vîsle. Dar Tarchon la mal ispitește[6]
Unde nici vaduri nu fierb și răsfrînte nu vîjîc valuri,
Ci rădicată pe-ncet și pacinic alunecă marea.
Grabnic întoarce grindeiul spre mal, îndemnînd pe tovarăși:
„Iată-ne, vrednici flăcăi! Învîrtiți cu virtute lopata,
Repede toți, și cu grabă la mal, și-n dușmanele malur
Luntri-mi înfigeți și dungă prin mal să reverse grindeiul[7]!
Vasul nu preget să-l frîng și să-l sfarm într-asemenea maluri,
Numai s-ajungem odată pe mal!" Și zicîndu-le acestea,
Zornici tovarășii repezi lovesc cu grăbitele vîsle,
Repezi înfig înspumatul grindei în pămîntul latinic,
Pînă ce vasele-ajung în uscatele prunduri și toate
Nevătămate sosesc, dar nu și cea dusă de Tarchon;

[1] *Aducătoare de nenorociri, sinistră.* Apariția constelației Sirius anunța perioada canculară.

[2] Textual: *Îi îmbărbătează pe ai săi cu vorba și-i atîță.*

[3] Cu brațul care poartă arma *(dextra)*, adică luptînd.

[4] *Acum amintiți-vă de.*

[5] Celebră maximă latină, citată de obicei sub forma: *fortes* (aici *audentes) fortuna iuvat* (cf. Cic., *Tusc.*, II, 4, 11 sau *De fin.*, III, 4). Cînd nu e orbit de nebunie *(furor, insania)* rivalul lui Aeneas dovedește — ca aici — prezență de spirit și forță stimulatoare.

[6] Cercetează țărmul.

[7] *Și brazdă prin mal să taie carena.*

Căci, repezită prin vad, ea se zbate pe culmi de nisipuri,
Stă clătinată-ndelung și-oboseşte-nspumatele valuri,
Grabnic s-afundă[1] și-aruncă pe soți răzleţirii pe-adîncuri.
Vîsle sfărmate și laviți acum, plutitoare tutindeni,
Piedici le fac și prin ape ce scad li s-alunecă pasul.
Însă nici Turnus nu pierde cu preget clipita; răpește
Oștile toate cu el și-i gătit de ciocnire pe maluri.
Trîmbiți răsună. Și-ntîiul în gloate-adunate cu zorul[2]
Intră Aeneas și, semn de război, el izbește[3] latinii.
Taie pe Theron întîi; el, cel mai puternic dintr-înșii,
Drept spre Aeneas venea; dar prin zaua de-aramă pătrunde-i
Spada, prin largul vestmînt cu pulpanele de-aur, prin coaste.
Taie pe Lichas apoi, pe tăiatul din mamă murită,
Ție-nchinat, iscusitule Phoebus; dar fierul cruțat-a
Numai pe bietul copil[4]. Și-n curînd și pe Cisseus vînjosul
Și pe puternicul Gyas, pe cei ce-așterneau cu ciomagul
Gloate, peririi i-a dat; nici armele marelui Hercul
Nu le-ajutară, nici brațul vîrtos, nici tatăl Melampus,
Soț al lui Hercul, cît timp suferit-a trudirile vieții[5].
Iată, spre Pharus acum, spre limbutul cu vorbe de-ocară,
Sulița-n sîrg aruncînd-o, i-o vîră prin gura deschisă.
Nefericite și tu, cu noua ta patimă, Cydon,
Pînă-urmăreai[6] pe copilul de-abia ridicat tinereții,
Clytius, mort ai zăcea de lovirea troiană, stingîndu-ți
Patimi mișele[7] pe veci, pe care le-avuseși de-a pururi,

[1] *E zdrobită.*

[2] În mulțimile de țărani adunați de pe cîmpuri (vezi cartea a VII-a).

[3] *Și, semn bun pentru luptă, el culcă la pămînt.* Succesul lui Aeneas este privit ca o prevestire favorabilă pentru troieni.

[4] Textual: *Închinat ție, Phoebus, pentru că ai îngăduit micuțului / să scape de atingerea vătămătoare a cuțitului.* Copiii născuți prin intervenție chirurgicală, ca acest Lichas, erau consacrați lui Apollo, printre atributele căruia se număra și acela de inventator al medicinii (cf. Hor., *Carmen saeculare*, 63).

[5] *Cît timp și-a îndeplinit muncile pe pămînt.* Aluzie la ciclul de douăsprezece „munci" sau „isprăvi" ale lui Hercule. Melampus, numele vestitului prezicător grec, este atribuit aici unui necunoscut, iar Gyas nu trebuie confundat cu omonimul său troian.

[6] *În timp ce urmai.*

[7] În text: *eliberat de / dragostea ta pentru tineri.*

Dacă-nglotirea de fraţi nu venea cu grăbire, a lui Phorcus[1]
Vrednică-odraslă! Căci şapte la număr, ei şapte deodată
Suliţi aruncă, dar parte se frîng şi le-abate şi scutul
Nestricătoare[2]; iar cîte-l ating pe Aeneas, pe-acestea
Venus le-ndoaie. Şi-Aeneas grăbit lui[3] Achates îi zice:
„Adă-mi tu suliţi — nici una să nu mi se ducă degeaba
Colo-n rutuli — din acelea ce-odată pe cîmpii troianici
Stat-au prin trupuri de greci.“ Şi-o suliţă-n grabă smulgînd-o
Zvîrle. Prin scutul de-aramă răzbeşte-n izbire pe Macon
Suliţa, zaua de fier spărgînd-o deodată cu pieptul;
Sare grăbit şi, pe fratele-i prins de cutremur, Alcanor
Prinde-l cu dreapta, să-i facă sprijin, dar prin braţ îi străbate
Lancea trimisă din nou şi se duce-ncruntată[4], cu zuzăt:
Dreapta-i, murind, îi atîrnă din umăr în vinele scurse.
Numitor, cel ce-a sărit ca să smulgă din frate-său fierul,
Ţintă-i acum lui Aeneas[5], dar nu i-a fost scris să-l lovească;
Suliţa-n zbor a prelins prin şold pe vînjosul Achates.
Clausus din Cures acum, încrezut în puterea-i de tînăr,
Sare năprasnic, rănind de departe cu fierul pe Dryops
Tocmai sub barbă, cu grea lovitură, şi celui ce tocmai
Vorbe scotea i-a răpit şi suflarea şi vorba din gură;
Dryops căzut-a-n nisip, scuipînd bucăţele de sînge.
Trei tracieni, din străvechiul popor boreatic[6], aşterne;
Trei ai lui Idas flăcăi, din ţară trimişi de Ismara[7],
Culcă-i, în chip osebit fiecare. Dă goană Halaesus[8];
Vin auruncice gloate, soseşte născutul neptunic,

[1] Din nou un nume cunoscut (aici, cel al unui zeu marin) desemnează un războinic necunoscut, ca şi în alte cazuri din restul pasajului.

[2] *O parte sar înapoi, respinse de coif / şi de scut.*

[3] *Credinciosului.* Achates este unul dintre cei mai fideli prieteni ai lui Aeneas (cf. I, 188).

[4] *Însîngerată.*

[5] *Îl ţinteşte pe Aeneas.*

[6] Despre Boreas, personificare a vîntului de nord, se spunea că are lăcaşul în Tracia, unde fondase un regat.

[7] Oraş din Tracia, în apropiere de munţii cu acelaşi nume.

[8] Cf. VII, 721.

Mîndrul Messapus[1], cu roibi. Tot omul zorește să-mpingă
Gloata și-acolo și-aici. La pragul Italiei dînșii
Groaznic se bat. În văzduhul cel larg îndîrjitele vînturi
Vuietă-ntocmai, asemeni de iuți și de tari, și se luptă;
Nu se-mbunează nici ele-n de ele, nici norii și marea,
Nehotărît îndelung e războiul[2] și-amestec e totul.
Astfel troienii-n războinice șiruri, în șiruri latinii,
Stau și lipit e picior de picior și umăr de umăr.
Însă dincolo, pe unde cu stînci prăvălite pîrîul
Locuri umplut-a, smulgînd tufișul din ruptele maluri,
Pallas pe tinerii săi, nedeprinși cu luptare pedestră,
Vede-i fugind înspăimați și goniți de mulțimea latină
(Pentru că locul pe-aici înăsprit e și nu-i cu putință
Fuga cu roibii) și face cît poate să facă, sărmanul.
Parte cu rugă și parte cu vorbe de-ocară-i aprinde:
„Unde-mi fugiți, o, tovarăși? Pe voi, și pe faptele voastre[3],
Și pe bătrînul Euandrus, pe cel împlinit în războaie[4],
Și pe nădejdea ce-o port la mărire cu tata de-asemeni,
Nu mi vă-ncredeți fugirii! Cu fierul să-mi rupeți prin taberi[5]
Drumul, pe unde mai des se-ncaieră tineri de-a valma;
Pallas și țara pe-acolo vă cer să vă-ntoarceți din luptă[6]!
Nu ni-e dușmanul vreun zeu, ci vrăjmași muritori sunt aceia,
Tocmai ca noi; și vieți tot atîtea[7], și mîni, ca și dînșii.
Iată, cu groaznic zăvor ne-nchide prăpastia mării;
N-avem pămînt de fugit. Vreți marea mai bine, sau Troia?“
Zice și unde-i mai des amestecul luptei s-azvîrle.
Iată-l întîmpină-ntîi, mînat de-o vrăjmașă menire,
Lagus; pe cînd zguduia să smulgă-o puternică piatră,
Pallas străpunge-l din dos, în locul de unde-o plecare
Coastelor splina le dă[8], și se zbate să smulgă din oase

[1] Vezi VII, 688 și urm. *Să împingă*, adică *să pună pe fugă*.
[2] *Lupta.*
[3] *Pe faptele voastre viteze.*
[4] *Pe regele Euandrus și pe războaiele în care a biruit.*
[5] *Printre dușmani.*
[6] Textual: *Pe acolo nobila patrie vă cere să vă întoarceți, în frunte cu Pallas.*
[7] *Tot atîtea avem.*
[8] *Acolo unde șira spinării / desparte coastele în două.*

Fieru-mplîntat. Şi deasupra pe mort nu poate să-l culce
Hisbo, precum a dorit, căci Pallas lui Hisbo, ce-aleargă
Nesocotit şi turbat de mînia pierzării lui Lagus,
Iese-i în cale şi-n umezi plămîni îi răzvîntură-oţelul.
Taie pe Sthenius apoi şi pe-Anchemol, din neamul lui Rhoetus[1],
Cel ce-a-ndrăznit pîngărirea iatacului maşterei sale.
Iată, căzut-aţi şi voi, fraţi gemeni, pe cîmpii rutulici,
Fii lui Daucus, cei unul ca unul, Laris şi Thymber,
Fără vreun semn deosebi şi-a părinţilor dulce-nşelare.
Însă năprasnice semne v-a dat spre-osebire viteazul,
Pentru că spada lui Pallas, o Thymber, răpitu-ţi-a capul;
Dreapta tăiată te cată pe tine, Laride, stăpînu-i,
Cruntele[2] degete-ntruna tresar, strîng fierul ce-l scapă.
Astfel, aprinşi de mustrări şi văzînd strălucitele fapte,
Sar călăreţii-n galop[3], mînaţi de necaz şi ruşine.
Pallas izbit-a pe Rhoeteus, pe cel ce trecea cu teleaga
Tocmai atunci, şi-a lăsat în cîmp şi zăbavă[4] lui Ilus,
Pentru că el de departe spre Ilus ţintit-a oţelul.
Rhoeteus, la mijloc sosind, a primit lovitura lui Pallas.[5]
Astfel precum, rădicîndu-se vara doritele vînturi,
Ici şi dincolo-n păduri aprinde păstorul scaieţii
(Focul, deodată lăţit, se-ncinge spre mijloc şi-n zare,
Cît e cîmpia, tutindeni e numai un zbucium de flacări;
Vesel şi-n chiot păstorul priveşte cum biruie focul),
Astfel acum îi adună pe soţi bărbăţia-ntr-o gloată,
Grabnici, lui Pallas pe plac. Dar sprintenu-n lupte Halaesus
Sare spre dînşii cu sîrg şi pe-ai săi şi-i adună sub arme[6].
Taie pe Ladon curînd, pe Demódocus taie-l, pe Pheres,
Iar cu sclipitul oţel lui Strymonius dreapta i-o curmă,

[1] Rege al marrubienilor, al cărui fiu, Anchemolus, se refugiase la Daunus, tatăl lui Turnus, după ce-şi sedusese mama vitregă.

[2] Încă vii *(semianimes)*.

[3] *Sar arcadienii împotriva duşmanilor* (dar nu călare, pentru că terenul accidentat nu le permitea).

[4] *Şi numai atîta zăbavă i-a lăsat* (înainte de a-l ucide).

[5] Traducerea omite versurile: *În timp ce fugea de tine, viteazule Teuthras, şi de fratele tău, Tyres; rostogolindu-se / aproape mort din car, a lovit cu călciele cîmpia rutulilor.*

[6] *Şi se strînge sub scut.*

Cea ridicată spre gîtu-i; izbește cu piatra pe Thoas,
Ţeasta cu creierii crunți[1] în amestec sfărmîndu-i-o
ţăndări.
Tatăl, ferindu-l de rău[2], ascunse-n păduri pe Halaesus;
Însă cînd moartea venit-a să stingă bătrînului ochii,
Parcele, mîna-ntinzînd, îl deteră-n seama săgeții
Bunului Pallas. Dar Pallas se roagă-nainte de-a trage:
„Fierul pe care-l aiept, o, fă-mi-l tu, Tibrule tată,
Fă-l cu noroc, să răzbească prin piept lui Halaesus
temutul!
Armele-acestea și pleanul răpit adumbri-ți-vor stejarii[3]."
Zeul aude și-n timp ce Halaesus scutea[4] pe Imaon,
Pieptul și-l lasă cu totului gol arcadicei suliți.
Stinsul acestui viteaz îngrozit-a mulțimea. Dar Lausus[5],
Sufletu-ntregii luptări, o-ntărește: doboară cu pripa
Pe-Abas, pe cel ce făcea-ncurcături și zăbavă luptării;
Cad și flăcăii tyrrhenici și cad și-ai Arcadiei tineri,
Cad și voinicii troieni cruțați de-ale grecilor suliți.
Gloate pe gloate s-azvîrl, în fruntași și-n putere asemeni,
Cei mai din urmă se-ndeasă la front și nimeni nu poate
Arma s-o miște, și mîna, prin deset. Ici Pallas cu zorul,
Lausus dincolo, la fel; nu mult osebiți în etate,
Vrednici flăcăi și frumoși, dar scrisu-le-a soarta să n-aibă
Parte de-ntoarcere-acasă. Dar zeul Olympului, Joe,
Nu i-a lăsat să se bată-mpreună pe dușmanii aceștia;
Soarta lor fi-va-n curînd de dușmani mai voinici hotărîtă.
Însă Iuturna dă semne lui Turnus, să-și scape de
moarte

[1] *Înșirați.*

[2] *Tatăl său, care prezicea viitorul* (deci îi cunoștea destinul).

[3] Pentru semnificația trofeului promis de Pallas, a se vedea VIII, 562 și nota. Cît despre zeul Tibrului, invocat aici, se pare că este o nouă substituire, „una dintre formele acelui unic și puternic *numen* care, înainte de a se încarna în Iupiter Fulgur, era identificat cu Volcanus al originilor" (Carcopino), zeul căruia, ca și lui Iupiter mai tîrziu, îi era consacrat stejarul și care încarna fulgerul. Identificarea zeului Tibrului cu Iupiter este cu atît mai convingătoare cu cît în text apare *tua quercus* (stejarul consacrat ție).

[4] Îl acoperea cu scutul.

[5] Fiul lui Mezentius (cf. VII, 648).

Fratele.[1] Turnus în car aleargă prin tabără-n goană.
Strigă, văzîndu-i pe-ortaci: „Goliți-mi cîmpia! Cu Pallas
Însumi voiesc să mă bat! Prin mine-i menit el să moară!
O, dacă-ar fi el pe-aici, să stea să ne vadă, Euandrus[2]!"
Zise. Și soții cu sîrg făcură mai largă cîmpia.
Pallas, văzînd pe rutul cum vine-ndărătnic și mîndru,
Dînd și porunci, cu mirare se uită și trupu-i puternic
Lung îl măsoară și lung cu mîndrie la Turnus se uită[3].
Astfel de vorbe-a răspuns la vorba rostită de Turnus:
„Ori îmi voi face renume, răpindu-ți regeștile steme,
Ori voi muri strălucind, aceasta e tatei totuna.
Stîmpără-ți vorba[4]!" Zicînd, el iese și-aleargă la mijloc;
Rece trecut-a prin inimi arcazilor unda de sînge.
Regele sare din car și vine năvalnic spre Pallas.
Astfel puternicul leu, văzînd de pe-un creștet de stîncă
Colo departe, prin văi, un bivol stînd gata de luptă,
Sare cu grabă; nu altfel e chipul lui Turnus în umblet.
Cînd socoti că-i ajuns în bătaia puternicei suliți,
Pallas s-azvîrle dintîi, căci poate c-ajută-ndrăznelii
Soarta, cînd omul e slab[5]; și spre naltele ceruri el strigă:
„Oaspete-al tatei![6] Pe masa pe care străin tu prînzit-ai,
Hercule-ajută-mi, te rog, îndrăznețelor fapte-ncepute.
Fă să mi-l văd muritor și răpit de-ncruntatele steme[7];
Ochii, murindu-i în cap, să mă vadă, trăind, în izbîndă!"
Hercul din cer auzit-a pe tînăr și-n piept înecat-a

[1] Textual: *În timpul acesta, sora divină a lui Turnus îl îndeamnă să-l înlocuiască / pe Lausus.* Despre Iuturna, sora lui Turnus, vezi XII, 139.

[2] Dacă Turnus putea să vadă o trădare în alianța lui Euandrus cu dușmanii latinilor, cruzimea de a-l dori ca martor la uciderea propriului fiu echivalează cu o impietate. Demnitatea din răspunsul lui Pallas i se va opune ca o adevărată imagine a ceea ce romanii numeau *virtus.*

[3] Originalul exprimă o mai mare intensitate a atitudinii interioare a lui Pallas: după ce, în versul anterior, rămăsese încremenit de uimire *(miratus stupet)* la spectacolul ce i se înfățișa, acum îl măsoară pe Turnus cu priviri scăpărătoare de asprime și mînie *(truci visu).*

[4] *Încetează cu amenințările.*

[5] Textual: *În nădejdea că soarta îi va ajuta îndrăzneala / deși forțele erau inegale.*

[6] Cf. VIII, 362 și urm.

[7] *Să mă privească, muribund, cum îi iau armele însîngerate.*

Geamătul mult, în adînc; și-i curseră lacrimi degeaba[1].
Tatăl[2] atunci a vorbit născutului vorbe duioase:
„Scrisă li-e tutor o zi; și-i fără-ntregire[3] și scurtă
Vremea trăirii. Dar nume prin fapte s-adaugi la nume,
Asta e țelul virtuții. Sub ziduri înalte, la Troia,
Mulți din născuții zeiești au pierit; și pierit-a Sarpedon
Însuși, copilu-mi cel drag. Și pe Turnus sosi-l-vor odată
Sorțile lui; și-i ajuns și dînsul la scrisele margini."[4]
Zise-ntorcîndu-și privirea departe de cîmpii rutulici.
Pallas azvîrle vîrtos și din toate puterile pala[5],
Fulger de paloș smulgîndu-l din golul de teacă; 'n pripire
Fierul în zbor a pătruns prin cămașa de zale pe-un umăr,
Drum năvălit deschizîndu-și prin scut, străbătîndu-l prin margini.
Carne din umăr a rupt, o bucată, din groaznicul Turnus[6].
Cornul[7] acum, oțelit pe la vîrf, îl ridică și Turnus;
Lung îl ochește pe Pallas și-n urmă-l azvîrle și zice:
„Poate mi-e fierul mai bun și pătrunde mai bine. Ia seama!"
Zice. Și scutul cel greu și de fier și de-aramă pe dînsul,
Strașnic deasupra-mbrăcat în rînduri de piele de bivol,
Crapă, căci fierul, prin mijloc izbindu-l cu zăngăt puternic,
Trece prin straie, prin zale, și-n piept îi pătrunde lui Pallas.
Fierul fierbinte din piept el se luptă degeaba să-l scoată;
Rîuri de sînge-i ieșiră pe-aceleași cărări cu viața.
Cade pe rană-n nisip și-i vuietă scutul și coiful;
Mușcă dușmanul pămînt cu gura-ncruntată[8] și moare.

[1] Din conștiința neputinței de a-i schimba destinul, deci de a-l salva.

[2] Iupiter, căruia Hercule îi era fiu.

[3] Fără putință de schimbare *(irreparabile)*. Cf. *Georgice*, III, 284.

[4] Cuvintele lui Iupiter îl arată umanizat de tristețea poetului însuși în fața tragismului existenței. Totodată, coloritul lor stoic ridică moartea lui Pallas de la faptul în sine la o semnificație generală a destinului uman, căruia singură virtutea îi poate da un sens înalt.

[5] *Sulița.*

[6] *Și doar a atins corpul uriaș al lui Turnus.*

[7] *Sulița din lemn de stejar.*

[8] *Însîngerată.*

Turnus, deasupră-i plecat[1]:
„Duceți, războinici arcazi, lui Euandrus cuvintele mele:
Iată-l trimit pe copil așa după cum i se cade.
Dacă mîngîie-ngroparea și e cuviință mormîntul,
Aibă-le[2]! Mortul de-aici e prețu-nfrățirii cu Troia!"
Zise și, grabnic piciorul cel stîng așezîndu-l pe pieptul
Mortului, smulge-i zîmbind cingătoarea cea grea și bogată
Și cu omoruri în chip[3]: cum pier într-o noapte-a nuntirii
Tineri pe rînd sugrumați mișelește-n iatacuri în sînge.
Clonus Eurytide-acestea cioplitu-le-a toate din aur.
Turnus, de jafuri mîndrit, se-ngîmfă și rîde cu hohot[4].
Suflete-al omului, vai, de-ai ști tu ce soartă te-așteaptă,
Ori o măsură de-ai ști tu ținea cînd îți rîde norocul![5]
Turnus ajunge-va ziua cînd ori cu ce preț de răscumpăr
Viu el dori-va pe Pallas, cu groază-aducîndu-și aminte
Jaful și ziua de-acum! Iar soții cu plîngere multă
Duc, și cu gemet, pe scuturi culcat în cetate pe Pallas.
Ce de mărire și-amar tu duce-vei tatei acasă!
Azi ți-e și ziua dintîi a luptării și azi cea din urmă,
Însă pe cîmpi tu-n grămezi semănat-ai rutulii tutindeni!

[1] Nu *plecat*, ci *în picioare*, dominîndu-l.

[2] Verbul din original, *largior*, care exprimă dărnicia, generozitatea („îi dăruiesc mîngîierea înmormîntării și onoarea mormîntului") are efectul unei crude ironii; se înțelege din tonul lui Turnus că disprețuitoarea lui „generozitate" este un lux ce trebuie să servească drept lecție lui Euandrus, „așa cum a meritat-o" (v. 489).

[3] *Pe care era sculptată o crimă.* Scena reprezintă uciderea celor cincizeci de fii ai lui Aegyptus de către cele cincizeci de danaide chiar în noaptea nunții lor; Hypermnestra, singura care-și cruțase soțul, se afla la originea familiei lui Turnus prin Danae, urmașa ei, care se căsătorise cu strămoșul acestuia, Pilumnus. Deci Turnus avea un motiv în plus să se bucure de pradă. Clonus este un artist imaginar.

[4] *Se bucură.*

[5] La originea unei astfel de reflecții stă relația dintre conceptele grecești de măsură *(mesotes)* și exces *(hybris)*. Măsura fiind înțeleasă ca element ce condiționează echilibrul la scară umană și universală, orice exces (deci orice violare a măsurii), tulburînd ordinea universală stabilită de divinitate, declanșează conflictul dintre om și destin, inevitabil fatal pentru om (așa cum anticipează versurile următoare). Această concepție, ce implică principiul virtuții morale individuale, are vechi rădăcini indo-europene și am putea-o apropia (fără a ne hazarda în stabilirea unei legături directe) de ideea responsabilității ontologice *(dharma)* din filosofia indiană.

Iată, nu veste din oameni venit-a, ci sol într-adinsul,
Ca să vestească pe-Aeneas: la marginea morții teucrii
Zac strîmtorați și e vremea din urmă-a scăpării de moarte[1].
Tot ce-ntîlnește dușman el cosește cu fierul și-n gloate
Intră, cărare făcînd, și pe tine, mîndrite de-ucisul
Cel de curînd mi te cată, rutule. Și-n ochi i s-arată
Pallas și-Euandrus și masa la care pe el, pe străinul,
Dînșii-l primiră cu drag și mîna i-au strîns-o. Pe patru
Tineri din Sulmo născuți și pe patru din Ufens îi taie
Vii și-n bucăți, ca să-mpace pe mani, răzbunîndu-și pe Pallas,
Sînge-mproșcat din dușmani să-i stîmpere focul din suflet.[2]
Vede pe Magus și-ntoarce spre Magus cu gemete fierul[3];
Magus se pleacă, șiret, iar sulița zboară pierdută.
Astfel se roagă, plîngînd, și la piept îi cuprinde genunchii:
„Vai, pe părintele-ți mort, pe nădejdea cea-n mugur, pe Iulus,
Cruță-mi trăirea, te rog, copilului cruț-o și tatei[4]!
Casa mi-e mare și-ntr-însa cioplitul argint în grămadă
Zace, cu taină-ngropat și din aur am scule și bulgări
De-aur; și nu sunt doar eu acel care-mpiedic izbînda
Troiei și-o singură viață n-aduce schimbare luptării!"
Zise cu grabă. Și scurt îi răspunse lui Magus Aeneas:
„Mulții talanți ce mi-i lauzi, de-argint și de aur, de-acasă,
Ține-i copiilor tăi! La răscumpărul luptei[5] chiar însuși
Turnus dintîiul a stat ca potrivnic, pe Pallas tăindu-l.
Astfel ți-ar spune și-Anchises cel mort, tot astfel și Iulus."
Zise. Cu stînga prinzîndu-l de coif și pe spate-mpingîndu-i

[1] *Și e vremea să alerge în ajutorul lor.*

[2] Sensul corect al versurilor 515—517: *Pe patru tineri / născuți din Sulmo și pe încă patru, crescuți de Ufens, / îi prinde vii, ca să-i jertfească manilor (lui Pallas) / și ca să stropească cu sînge de prizonieri flăcările rugului.* Sacrificiile umane, ritual aparținînd epocii primitive, apar și în poemele homerice *(Il.*, XXI, 26). La această crudă *vendetta* îl împinge pe Aeneas prea marea durere, accentuată de imaginea din vv. 512—514.

[3] *Și aruncă spre el o suliță amenințătoare.*

[4] *Cruț-o pentru tatăl și copilul meu.*

[5] Invoielile de război.

Capul, el pînă-n mănunchi prin gît îi răzbate cu spada.
Taie pe fiul lui Haemon apoi, pe-al Triviei[1] preot,
Tîmplele căruia fost-au încinse cu sfinte cordele,
Haine purtînd lucitoare pe trup şi puternice scule[2];
Dînsu-l goneşte pe cîmp şi-n clipita căderii-l ajunge,
Stîndu-i deasupra şi-umbrindu-i lucoarea. Serestus adună
Armele-apoi şi pe umeri le duce trofeu lui Gradivus[3].
Iarăşi în luptă s-azvîrl născutul din neamul vulcanic,
Caeculus, şi-Umbro venitul din marsicii codri[4]. S-azvîrle
Prinţul troianic spre dînşii; cu spada-i aruncă lui Anxur
Stînga din umăr pe cîmp şi, cu stînga deodată, şi scutul.
(Anxur vorbit-a trufaş un cuvînt[5] şi, crezînd că din vorbe
Fapte se fac, şi-a prezis el singur mărirea spre ceruri[6],
Ani îndelungi şi cărunţi şi-a prezis bătrîneţii-n repaos).
Tarquitus, vesel venind în arme cu luciu de fulger,
Fiul lui Faun sihastrul din munţi şi-al zeiţei[7] Dryope,
Iese turbatului principe-n drum; acesta-nvîrtindu-şi
Fierul în vînt, i-l atîrnă de scutul cel greu şi de zale[8].
Mult şi degeaba se roagă şi multe voieşte să spuie,
Însă troianu-n nisip îi năruie capul, iar trupul
Rostogolindu-l în sîngele cald, duşmăneşte vorbit-a:
„Zaci-mi aici, tu temutule,-acum! Nici mama pe tine
N-o să-ţi arunce pămînt şi cu tine tu n-o să-ţi îngreui
Groapa. Şi corbii din văi să te roadă sau valuri
Ducă-te-n mări şi flămînzi să-ţi ciugule rănile peştii!"
Grabnic pe-Antaeus apoi şi pe Lucas, fruntaşi înglotirii,
El îi goneşte; pe Numa voinicul, pe Camers bălaiul,

[1] *Al lui Phoebus şi al Triviei*, adică al lui Apollo şi Diana, ale căror culte sînt uneori asociate (cf. VI, 35). Despre Trivia vezi VI, 13 şi IV, 606.

[2] *Arme.*

[3] Epitet al lui Marte (cf. III, 35). În text: *rex Gradivus.*

[4] Vezi VII, 678 şi 749.

[5] Este una dintre interpretări, mai plauzibilă fiind a doua: *pronunţase o formulă magică*, ce se acordă cu sensul frazei. Anxur poartă numele unui oraş volsc (cf. VII, 797).

[6] *Speranţa îi ridica sufletul pînă la cer.*

[7] *Nimfei.* Numele ei, derivat de la *drys, dryos* (stejar), este necunoscut. Despre Faunus, vezi VII, 47.

[8] *Îi ţintui de armură scutul greu.*

Cel din războinicul Volcens[1] purces și bogat în ogoare,
Cel mai bogat din itali și stăpînul tăcutei Amyclae[2].
Astfel[3] Aegaeon, se zice, -nvîrtindu-și o sută de brațe,
Mîni învîrtindu-și o sută, din cincizeci de gîturi cu vuiet
Flacări vărsînd, s-apăra de fulgerul tatălui Joe,
Cincizeci de scuturi sunînd și pe-atîtea sălbatice săbii,
Astfel Aeneas trecea biruind pe cîmpie tutindeni,
După ce fierul o dată-l aprinse. Năvalnic spre carul
Cel de Niphaeus mînat el aleargă și tinde spre pieptu-i;
Însă pe cel ce venea ca furtuna, cu vuiet de gură[4],
Caii văzîndu-l, de spaimă se-ntorc și sălbatici s-aruncă,
Scutură jos pe mînaci și tîrîie carul spre maluri.
Lucagus vine-ntr-aceea cu albii fugari pe cîmpie;
Frate-său Liger — cu el, căci Liger cu frîiele mînă
Caii, iar celălalt frate rotește sălbatica spadă.
Dar frămîntatecii frați îi aprind lui Aeneas mînia:
Sare-nainte și ține spre cai primitoarele[5] suliți.
Liger, atunci:
„Nu diomedic e carul acesta! Nu-i car achilleic[6];
Nu e la Troia pe-aici! Sfîrșit războirii și vieții
Repede-avem obiceiul să-l dăm[7]!“ Obraznice vorbe
Astfel azvîrle turbatul din car. Dar eroul troianic
Nu cu vorbire, ca el, ci cu sulița dete-i răspunsul:
Lucagus, grabnic întins înainte, cu fierul îndeamnă
Caii s-alerge și, stînd pregătit de-o-ndrăzneață lovire,
Pune piciorul cel stîng înainte, dar sulița-i sparge
Scutul la margine, jos, și-n stînga prin vintre-l străbate.

[1] Cf. IX, 367.

[2] Oraș din Campania, fondat de laconienii din Amyclai. Epitetul *tăcută* s-ar putea datora renumelui acestora de a vorbi eliptic. (Una dintre explicațiile menționate de Servius era că orașul ar fi fost abandonat de locuitori din cauza unei invazii de șerpi, cf. Plin., *Nat. Hist.*, VIII, 104).

[3] *La fel cum.* Aegaeon este același cu gigantul Briareus (cf. VI, 287). În tradiția homerică el apare, dimpotrivă, ca aliat al lui Zeus.

[4] *Fremătînd de mînie.*

[5] *Amenințătoarele.*

[6] Aluzie ironică la luptele lui Aeneas împotriva celor doi eroi greci, cînd fusese salvat o dată de Venus, a doua oară de Neptun (cf. *Il.*, V și XX).

[7] Liger se referă direct la Aeneas: *Acum, pe aceste pămînturi / Ție va fi dat și sfîrșitul războiului și cel al vieții.*

El se răstoarnă din car şi, murind, se-nvîrteşte-n ţărînă.
Însă viteazul Aeneas strigatu-i-a spusuri amare:
„Nici leneviţii tăi cai nu smulseră carul, pornindu-l
Fără de veste, şi nici înspăimaţi de vedenii duşmane
Nu sunt! Ci singur din car, părăsindu-l, sub roate sărit-ai!"
Zise şi prinse fugarii de frîu. Lipsitul de arme
Liger, din car azvîrlit[1], se roagă şi mînile-ntinde:
„Ah, şi pe tine, viteze dardan, şi pe cel ce născut-a
Astfel de tînăr, o, lasă-mi trăirea şi-ndură-te rugii!"
Multe-a mai spus, dar Aeneas: „Tu parcă nainte vorbit-ai
Altfel! Deci mori, că-i frumos ca un frate să-urmeze pe-un frate."
Pieptul apoi i l-a spart, tăinuitul locaş al vieţii.
Astfel pe cîmp semăna viteazul dardanic, tutindeni,
Moarte. Ca rîul din munţi, ca vîrtejul prin noaptea furtunii,
Trece şi-omoară. Dar iată că ies, părăsindu-şi cetatea,
Iul şi cu cei îngrădiţi pînă-acum, cu năvalnicii tineri.
Iupiter însuşi atunci se-ntoarse cu vorba spre Iuno:
„Soră de-o mamă ce-mi eşti şi iubită soţie deodată,
Singură Venus, precum bănuiai — şi-adevăr bănuit-ai —
Ţine-n picioare puterile Troiei! Nici braţe vînjoase,
Tari în luptări, şi nici suflet viteaz şi răbdare-n primejdii!"
Iuno, cu graiul smerit: „O, soţule dulce[2], cînd sufăr
Ce mă mai tulburi cu griji şi mă fulgeri cu vorbele-ţi aspre?[3]
Dac-ar mai fi cum a fost — şi precum i se cade să fie —
Tare iubirea-mi şi-acum, tu nu mi-ai abate rugarea,
Tată[4] puternic: să mîntui pe Turnus din luptă şi vesel,
Nevătămat, să-l întorci la Daunus acasă, la tatăl.
Piară-mi apoi şi cu sînge curat să-mi răzbune troienii.[5]
Numele lui e purces, cum o ştii, dintr-a noastră sămînţă;
Tata Pilumnus[6] e moşul lui Turnus, al treilea; şi cîte

[1] *Din acelaşi car.*
[2] *Nobil, mărit.*
[3] Replica Iunonei face evidentă ironia din cuvintele lui Iupiter.
[4] Iuno nu se adresează lui Iupiter cu acest apelativ, absent în original şi aici şi în versurile următoare.
[5] Textual: *Acum însă va pieri şi va împlini, prin sîngele lui pios, răzbunarea troienilor.* (Pietatea lui Turnus constă în apărarea pămîntului strămoşesc, fidelitatea faţă de logodnică, onorarea zeilor).
[6] Cf. IX, 3.

Daruri prin temple, și-ades, îți aduse cu mîna-ncărcată!"
Dînsei răspunsuri i-a dat stăpînul seninelor ceruri[1]:
„Dacă-o zăbavă tu ceri și-amînare peririi lui Turnus,
Cel ce peri-va-n curînd, și de crezi că ni-e voie s-o facem[2],
Scapă-l cu fuga de vrei și smulge-l peririi sosite.
Asta ți-o-ngădui cu drag[3]. Dar dacă sub rugile-acestea
Cereri s-ascund mai adînci și de crezi că-amînarea luptării
Ori o schimbare s-aduci, tu hrănești o nădejde degeaba."
Iuno, cu lacrimi, apoi: „De mi-ai da ce-mi înlături din gură,
Tată, din suflet, și viața lui Turnus s-o știu eu jurată!
Nevinovat e și-o crudă perire-l așteaptă, sau însămi
Nu mai cunosc adevărul. O, fie-mi zadarnică teama,
Tată, și tu să te-abați, că ți-e-n voie[4], la gînduri mai bune!"
Zis-a cuvîntul și-apoi, scoborînd cu grăbire din ceruri,
Duce cu sine-n văzduh și nori și-ntunerec[5] și-n cîmpii
Troiei sosește și-acolo, pe șesul oștirii latine,
Face din norul cel gol o sarbădă umbră, subțire,
Chip ca Aeneas avînd (o minune-a mirării, la față!);
Arme zadarnice-i dă și scutul și coiful cu pene,
Tocmai ca cel de pe capul viteazului. Vorbe deșarte,
Sunete fără-nțeles îi mai dă și-i aseamănă mersul.
Astfel și umbre de trupuri plutesc pe morminte; tot astfel
Simțului nostru-mbătat prin vis i s-arată vedenii.
Veselă-n fața rutulicei taberi se-ndeasă năluca,
Strigă pe Turnus, săgeți aruncînd, și-l atîță cu vorbe.
Turnus aleargă pe loc și cu zuzăt azvîrle spre dînsa
Fierul; năluca-n curînd se-ntoarce și-apucă la fugă.
Turnus, cu totul crezînd că-n aievea dardanul Aeneas
Fuge, se tulbură-ntreg de furtuna nădejdii cei multe.
„Unde-mi alergi tu, Aeneas? Și lași tu iatacul miresei?
Dreapta mea da-ți-va pămîntul pe care-l cătai prin adîncuri!"
Astfel urlînd îl gonește și-n furie-ndreaptă lucitul
Fier rădicat și nu vede că vîntul îi suflă nădejdea.

[1] Stăpînul Olympului celest *(rex aetherii Olympi)*. Vezi X, 2.
[2] *Și de crezi că eu pot hotărî asta.*
[3] *Numai atît îmi este îngăduit să-ți acord.* Cf. VII, 315 și X, 112.
[4] *Îți stă în putință.*
[5] *Și, învăluită într-un nor, duce cu sine furtuna.*

Sta de-ntîmplare la mal legată-o corabie-n dosul
Stîncii, cu scări așezate la loc și cu punți rînduite;
Pe-asta din Clusium sosi de curînd Osinius prințul.
Umbra gonitului prinț, îngrozită-ntr-acolo se duse,
Locuri ascunse pe vas căutînd. Dar Turnus urmeaz-o;
Biruie piedici și biruie tot și s-azvîrle pe punte.
Însă-ajungînd pe-nveliș, îi rupe legatele funii
Iuno și vasul cel smuls îl împinge pe-adîncuri umblate[1].
Nu prin ascunsele colțuri își cată năluca scăparea,
Nu, ci suită pe vînt, s-amestecă surelor neguri.
Însă pe cel depărtat îl cheamă la luptă Aeneas
Și pe bărbații-ntîlniți el pe mulți îi trimite la Orcus[2].
Turnus într-asta, mînat de vîrtejuri, se luptă cu marea;
Cată-ndărăt și-i năuc și-l frămîntă și ciuda că fost-a
Astfel scăpat. Și cu strigăt el mînile-ntinde spre ceruri:
„Tată puternic, de-atîta-njosire mă ții tu pe mine
Vrednic? Și-atît ai dorit să sufăr rușinea pedepsei?
Unde mă duci? Și de unde? Și fug? Și pe care cărare
Pot să mă-ntorc? Mai vedea-voi cetatea latină și cortul[3]?
Ce vor să-mi zică bărbații viteji ce-mi urmară la luptă?
Ce, risipiții pe cîmpi și răniții de fieru-mi? Ruşine![4]
Iată că-i văd și-i aud risipiți cum se zbuciumă-n geamăt!
Ce mă voi face? Vai, care pămînt îmi deschide prăpastii
Fără de fund?[5] Îndurați-vă voi de sărmanul, o, vînturi!
Duceți-mi vasul și-adînc în grozavele syrte[6]-afundați-l,
Unde n-ajung nici rutuli, nici veste de nume-mi[7] ajunge!"
Zise, cu sufletul stînd azvîrlit într-o parte și alta:
Ori să s-arunce nebun în oțel, ca să spele rușinea
Astfel și fierul cel crunt să-i pătrundă spre suflet prin coaste,
Ori să s-azvîrle prin val și cu-notul să tindă spre strîmbul

[1] *Pe valurile în reflux.*

[2] Cf. II, 398. În text apare *Mors*, personificare și zeiță a morții (identificată cu *Thanatos* din mitologia greacă).

[3] *Tabăra*, cîmpul de luptă.

[4] Textual: *Toți cei pe care i-am lăsat (nelegiuire!) pradă unei morți crude.*

[5] În sensul : *De ce nu mă înghite pămîntul?*

[6] Bancuri de nisip.

[7] *Zvonul știutor* (de fapta mea). „Fapta" lui poate trezi zîmbetul, dar și simpatia; departe de a fi un laș, Turnus nu merită dezonoarea unui astfel de renume.

Țărmure-al mării și iarăși să stea cu teucrii de vorbă[1].
Calea-ndoită-ntreit a găsit-o cuminte[2], dar piedici
Iuno-ntreite i-a pus, ținîndu-l, de milă, cu suflet[3].
Lunecă-n sprijin de vînt și spintecă marea spre maluri,
Pînă ce-ajunge-n bătrîna cetate, la tatăl Daunus.
Însă Mezentius acum, la-ndemnul lui Joe[4], pornește
Plin de turbare pe cîmp, năvălind în teucrii cei veseli[5].
Toți de tutindeni s-adună tyrrhenii, cu toții sub unul[6],
Toți și cu toate-ale lor, și cu uri, și cu arme, cu toate.
Dînsul, ca stînca din mări ce se-nalță puternic din ape,
Pusă-n cărarea furtunilor mari și-a mîniilor mării,
Totul înfruntă, și zbucium de mări și trăsnire din ceruri,
Fără clintire din loc. El culcă-n țărînă pe Hebrus,
Dolichaonicul fiu, pe Latagus, pe Palmus fugarul.
Vai, lui Latagus o piatră, o mare bucată din munte,
Toată-i acoperă fața și-obrajii; tăindu-i genunchii,
Lasă pe Palmus, ciuntit, să se zvîrcole singur. Lui Lausus
Arme și creastă de coif i-a lăsat[7], să-i acopere trupul.
Culcă pe Euas, pe Mimas, născutul cu Paris deodată
Și-nsoțitorul lui Paris (că-n noaptea cînd el de Theano
Fuse născut lui Amycus, născut-a, de flacări umplută,
Fata lui Cisseus[8] pe Paris; acesta murit-a sub zidul
Tatălui, dar, ca pribeag, Laurentum primit-a pe Mimas[9].
Astfel, de cîni hărțuit, din creștet de munte s-azvîrle
Vierul sălbatic, pe care Vesulus[10] ani lungi îl ascunse
Colo-n brădeturi, ani lungi Laurentum prin mlaștini și, iată-l,
Vine din bălți cu trestiș și-n lat cînd ajunge, la urmă,
Sforăie groaznic și bate din colți și zbîrlește și coama,

[1] *Și iarăși să-i înfrunte pe teucri.*
[2] *De trei ori a încercat ambele căi.*
[3] *Și, fiindu-i milă de el, l-a făcut să-și stăpînească pornirile.*
[4] Iupiter promisese că va rămîne neutru (v. 111—112); intervenția lui are ca scop fie echilibrarea forțelor în lipsa lui Turnus, fie pedepsirea lui Mezentius, „disprețuitorul zeilor", aruncîndu-l într-o luptă în care va muri.
[5] *Triumfători.*
[6] *Cu toții împotriva unuia singur.*
[7] *I le-a dăruit.*
[8] Hecuba. Vezi VII, 319.
[9] *Dar Mimas zace necunoscut pe țărmul laurentin.*
[10] Vîrf din Alpi (azi Viso).

Nici să-l lovească n-au suflet și nici să s-apropie-arcașii;
Numai săgeți de departe-i azvîrl, îngrozindu-l cu vuiet.
Însă el ne-nfricoșat pîndește-o scăpare tutindeni,
Mestecă spuma scrîșnind și scutură suliți din carne-i.
Astfel acum, mînios într-adinsul văzînd pe Mezentius[1],
Nimeni nu-i om îndrăzneț să-l întîmpine-n cale cu fierul;
Numai din lături săgeți ei stropesc, huiduindu-l cu vuiet.
Acron venise și dînsul din Corythus[2], țara cea veche,
Viță de grec, părăsind ca fugar pe logodnică-n țară.
Dînsul[3], pe-acesta văzîndu-l cum scurmă și tulbură gloate,
Roșii cu pene pe coif și-n roșie haină-a miresei[4],
Tocmai ca leul ce-a dat pustiului staul ocoale
Foamea turbată degeaba purtîndu-l[5], cînd vede la urmă
Capra fugace din munți sau cerbul cu coarnele-n ramuri,
Bate din coadă și cască puternic[6], zbîrlindu-și și coama,
Sare și zace lipit pe cadavru și-și linge de sînge
Nesăturatul gîtlej,
Astfel Mezentius cu chiot s-azvîrle-n dușmane desișuri.
Acron s-așterne, sărmanul, bătînd cu călcîiele-ntruna
Negrul pămînt, și sfărmatul oțel și-l încruntă[7] și moare.
Vede pe-Orodes fugind, dar prea e nevrednic să-l culce
Astfel și nici n-ar dori să-și arunce degeaba oțelul;
Iese nainte-i și-n față-i venind îl străpunge din față,
Nu pe furiș căutînd, ci cu arme viteze, să-l stingă.
Pune pe cel prăbușit și piciorul și sulița,-n urmă:
„Iată pe-Orodes[8] murind, pe cel fără teamă, războinici!"
Chiotă soții-mprejur și cu vesele cîntece saltă.

[1] *Deși pe drept miniați împotriva lui Mezentius.* (Sînt foștii lui supuși, care-l izgoniseră din cauza atrocităților descrise în cartea a VIII-a, 483 și urm.)

[2] Cf. III, 171.

[3] Mezentius.

[4] *În haina de purpură dăruită de logodnica sa.*

[5] *Tocmai ca leul înfometat, care adesea străbătînd adîncurile pădurii / împins de foamea cumplită.*

[6] *Se bucură, căscînd o gură uriașă.* De remarcat valoarea descriptivă a sugerării schimbărilor de atitudine din acest pasaj prin intermediul unei suite de comparații, fiecare dintre ele punctînd un moment semnificativ.

[7] *Și-l însîngerează.*

[8] *Pe marele Orodes.*

Fără de suflet[1], Orodes: „Oricine să fii, de perire-mi
N-o să te bucuri tu mult și lipsit de pedeapsă! Și-aceleași
Sorți te vor bate-n curînd și mușca-vei aceeași țărînă!"
Însă Mezentius, cu zîmbet, atunci, umplut de mînie:
„Mori, numai mori[2]! Iar de mine părintele Joe mai are
Vreme să vadă." Zicînd, îi smulse din sîngiuri[3] oțelul.
Liniște fără de capăt și somn înghețat îi străbate
Ochii și vecinice nopți ascundu-i lumina de-a pururi.
Caedicus taie pe-Alcathous acum; pe Hydaspes, Sacrator;
Rapo pe tine, Parthenius, și-apoi pe puternicul Orses.
Culcă Messapus pe Clonius și pe-Erichaetes cel din Lycaon[4],
Pe-unul aflîndu-l izbit de speriatul său cal pe cîmpie[5],
Pe-altul în cale-ntîlnindu-l pedestru. S-arată pedestru
Agis acum, dar îl culcă cel plin de virtute străveche,
Válerus. Salius răstoarnă pe Thronius; pe Salius Nealces,
Tînăr dibaci și-n zvîrlirea departe-a săgeții, și-n suliți.
Mavors acum deopotrivă-mpărțea și perirea și jalea,
Ici și dincolo; s-omoară la fel și la fel se răstoarnă
Tarii și slabii; și loc de fugit n-au[6] nici unii, nici alții.
Zeii din naltul Olymp cu milă[7] privesc zvîrcolirea
Asta degeaba și plîng ticăloasele omului trude.
Cypria[8] stă și se uită dincolo și Iuno dincoace;
Galbenă trece turbînd prin gloate Tisiphone[9] crunta.
Însă Mezentius turbatul cutreieră cîmpul și-nvîrte
Groaznica suliță-n mîini. Tot astfel, turbatul[10] Orion,

[1] *Dîndu-și sufletul.*
[2] *Acum ești tu cel ce va muri.*
[3] *Din răni.*
[4] Fiu al lui Lycaon.
[5] *Zăcînd pe pămînt, după căderea calului fără frîu.*
[6] *Dar nu știu ce e fuga.*
[7] „Acest sentiment este nou; zeii lui Homer nu au față de nenorocirile muritorilor decît curiozitate" (Lejay).
[8] Epitet al Venerei, după insula Cipru, unde era adorată.
[9] Una dintre Furii, personificînd aici discordia în lupte.
[10] *Uriașul.* Vînător gigant, fiu al lui Neptun după unele legende, Orion fusese transformat după moarte în constelația cu același nume (cf. I, 534).

Cînd prin adîncuri de bălți[1] cu picioarele-și face cărare,
Ape cu pieptul spărgînd și cu umerii apa-ntrecînd-o,
Cînd de pe munți se scoboară proptit în molidul puternic[2],
Bate pămîntul cu talpa, dar capul în nori i s-ascunde;
Astfel Mezentius, pe cîmpi, dă goană cu gloatele-n urmă-i[3].
Însă Aeneas, de mult și cu zorul prin gloate cătîndu-l,
Grabnic s-abate spre el; dar fără de spaimă-și așteaptă
Cela mărețul dușman și țapăn pe loc el se-nfige.
Lung măsurînd depărtarea ce-i trebuie suliții, strigă:
„Dreaptă, tu singuru-mi zeu[4], și tu, suliță gata de goană,
Nu mă lăsați! Și mă leg că-n răpitele steme și-n pleanul
Astui tîlhar îmi vei fi, îmbrăcîndu-le, Lausus, de-a pururi
Viul trofeu!" Și, zicînd, de departe cu zuzăt azvîrle
Sulița. Fierul pe scut[5] alunecă grabnic, s-abate,
Ah, și sub coaste-a pătruns, în vintre, pe bunul Antores
(Soțul lui Hercul, Antores, trimis de bătrînii din Argos,
El cu Euandrus veni, locuind în cetate itală).
Bietul, de rană străină[6] strivit, se răstoarnă și cată
Jalnic spre cer și, murind, e cu gîndul la dulcele-i Argos.
Tatăl[7] Aeneas acum își aruncă oțelul și-oțelu-i pătrunde
Goale trei paturi de-aramă și pînza ce-acoperă scutul,
Trece prin pielea-ntreită, de bivol, și-n șold se scufundă,
Însă nu-i tare de-ajuns să răzbească. Și grabnic Aeneas,
Cînd a zărit că țîșnește tyrrhenului sînge, smulgîndu-și
Spada din brîu, năvălește spre cel apucat de cutremur.
Lausus, văzînd cum îi piere iubitul său tată, cu gemet
Țipă, din suflet, și lacrimi de foc îi rîură fața.
Jalnica-ți moarte, copile viteaz, și vitcaza ta faptă,
Dacă va da crezămînt vitejiilor lumea ce vine,
N-o să le-ascund și să tac, ci cînta-te-voi, vrednice tînăr!

[1] În text: *prin nesfîrșitele întinderi de apă ale lui Nereus*, adică prin mare.

[2] *Aducînd cu sine un frasin bătrîn.*

[3] *Astfel pășește Mezentius, sub uriașa-i armură.*

[4] Impietatea lui Mezentius se manifestă și prin acest singular și ostentativ dispreț față de rugile adresate zeilor; în timp ce alți războinici își îndreaptă spre Olymp nădejdile înainte de a lovi, singura divinitate invocată de el este propriu-i braț.

[5] Pe scutul lui Aeneas.

[6] Destinată altuia.

[7] În original: *pius* (cf. I, 10), pentru a sublinia contrastul între el și Mezentius.

Fără-ajutor și cu piedică-n scut șovăiește Mezentius;
Pleacă-ndărăt și dușmanul oțel și-l tîrăște cu scutul.
Sare la mijloc băiatul și cu sîrg el s-amestecă-n luptă.
Cînd rădicat-a puternicul braț, să lovească, troianul,
Lausus s-azvîrle sub fier, zăbovind pe troian și-ntorcîndu-i
Ochii spre sine[1]. Și sar cu multă turbare tyrrhenii,
Pînă ce tatăl, scutit de copil, a putut să se ducă.
Zvîrl spre Aeneas săgeți și-l tulbură toți, de departe,
Des împroșcîndu-l. Aeneas stă-n loc și s-acoperă totul;
Astfel, cînd norii cei rupți se revarsă cu grindină vara,
Repezi venind, de pe cîmpi de tutindeni aleargă plugarii,
Fug muncitorii și loc de-adăpost călătorul își cată
Ori pe sub maluri de rîu, ori în peșteri cu stînci boltuite,
Pînă ce plouă pe cîmpi, ca să poată, cînd soare veni-va,
Zilei să-i facă folos; de săgeți grindinat de tutindeni
Astfel Aeneas tot norul de fier îl oprește și-așteaptă
Timpul senin[2] și-amenință pe Lausus și strigă lui Lausus:
„Ce tot alergi spre periri, îndrăznind și ce nu ți-e-n putere?
Numai iubirea de tată te poartă nebun!“ Dar acela,
Nesocotit, i se-ngîmfă mereu[3]. Și mînia-n Aeneas
Crește turbată; lui Lausus azi firele cele din urmă
Parcele-i torc. Își izbește puternic oțelul Aeneas
Bietului tînăr prin trup, pe sub piept, și-l ascunde cu totul.
Fierul pătruns-a și scutul — o slabă-apărare-a lui Lausus[4] —,
Spart-a și haina cea-n fire țesută de mamă-sa-n aur;
Sîngele-i umple tot pieptul și scursă viața[5] scoboară
Tristă și plînsă, la mani, părăsind înghețatele oase.
Însă văzîndu-l pierit și-n țărînă privindu-i obrazul
Fiul anchisic, obrazul topit de trudirile morții,

[1] *Și expunîndu-se loviturii.* Gestul lui Lausus îl amintește pe acela al lui Nisus, din cartea a IX-a. Noblețea devotamentului său filial îl va impresiona și pe Aeneas, deci pe dușman. „Tyrrhenii“ în loc de *camarazii (socii)* lui Lausus.

[2] *Îl înfruntă, așteptînd | să se potolească.*

[3] *Nu-și pierde avîntul.*

[4] *Slabă apărare pentru asemenea provocări.*

[5] Aici, în sensul de *suflet.*

Jalnic oftat-a cu milă, din suflet, și dreapta i-o-ntinse;
Doamne, și-aducerea-aminte de Iulus îi zbuciumă pieptul[1].
„Nefericite copil! Cu ce să-ți plătească Aeneas
Lauda faptelor mari și cu ce vrednicia virtuții?
Arma pe care-o doreai[2] a ta să rămîie! Pe tine
Da-te-voi manilor moșilor tăi, de vă pasă[3] de-acestea.
Însă-alinare tu ai, sărmane, durerilor morții,
Că doborît prin Aeneas[4] ai fost!" Și-ndemnînd cu zorire
Soții[5], ce stau pregetînd, de jos el rădică pe tînăr,
Căruia păru-ncîlcit[6] i se-umpluse de sînge cu totul.
Însă-ntr-aceea Mezentius, la galbenul rîu Tiberinus
Rănile scurse spălîndu-și și frînt, ca să-i vie răsuflet
Sta rezemat de-o tulpină de fag. Și pe-o creangă de-alături
Coiful de-aramă-i atîrnă, iar armele crunte, prin iarbă;
Tineri aleși, împrejur. El, scurs de putere, cu gemet
Razimă gîtul pe piept și barba-i ascunde tot pieptul.
Dînsul întruna de Lausus întreabă și-adesea trimite
Soli să-l aducă, vestindu-i dorința iubitului[7] tată.
Iată, fîrtații-l aduc, vai, fără de suflet, pe scuturi,
Jalnic plîngînd, pe voinicul răpus de-o rănire vitează.
El de departe-a-nțeles tînguirea cea plină de lacrimi;

[1] Versul original (tradus textual: *și imaginea dragostei de părinte îi strînse inima)* a dat naștere, prin ambiguitatea sa, la două interpretări: *imaginea dragostei filiale* (manifestate de Lausus) sau *imaginea dragostei paterne* (a lui Aeneas față de Ascanius, evocat de chipul tînărului muribund); ni se pare inevitabil însă ca priveliștea lui Lausus să fi trezit simultan în Aeneas ambele sentimente, de unde deducem că ambivalența semantică este voită, numărîndu-se printre numeroasele subtilități ale textului vergilian.

[2] *Armele de care te bucurai.*

[3] *De-ți mai pasă.*

[4] *De mîna marelui Aeneas.* A fost semnalată grandilocvența acestor cuvinte; dar nu putem să nu facem observația că, a muri de mîna unui dușman ilustru, era pentru epoca eroică o mare onoare, deci și o mîngîiere (și aceasta este aici intenția lui Aeneas).

[5] Tovarășii lui Lausus.

[6] *Părul pieptănat după datină* (desigur, cea etruscă, pe care ne-o relevă încă monumentele etrusce păstrate). Scena morții lui Lausus este o replică a morții lui Pallas, reliefînd, prin atitudinea umană a lui Aeneas, contrastul evident (poate prea evident) între acesta și Turnus.

[7] *Mîhnitului.*

Umple cu pulvere păru-i cărunt și spre ceruri cu hohot
Palmele-ntinde gemînd și pe mort îl cuprinde și zice:
„Doamne, iubit-am eu viața-ntr-atîta, să-mi las eu copilul,
Scumpul copil, să s-arunce pe mîna dușmană, printr-însul
Vrînd să mă mîntui? Și-acum, mîntuit sunt prin tine, copile?
Viață mi-e moartea-ți? Acum, ah, simțesc ce nemernic mi-e traiul:
Singur, străin și gonit! Vai, rana peririi mi-e asta!
Însuși și numele tău l-am pătat, o copile, prin crimă,
Eu, prin păcate[1] gonitul din țara strămoșilor noștri!
O, mi se cade[2] să fiu pedepsit și de-ai mei și de țară,
Sute de morți[3] eu să sufăr, spășind o viață de crime.
Ah, și trăiesc! Și nu fug de lumina din cer și de oameni?
Însă voiesc[4]!" Și, zicînd, se ridică de jos pe piciorul
Cel sfărîmat; și durerea din rănile-adînci îl sfîșie[5],
Însă de suflet e plin și calul și-l cere; podoabă
Și mîngîiere-i era, căci el din războaie de-a pururi
Tot cu izbîndă l-a scos. Și se-ntoarce spre Rhaebus[6] și zice:
„Rhaebus, destul am trăit, de este-n această viață
Ce se numește destul. Azi ori vom aduce-n izbîndă
Armele crunte și capul troianului și-astfel lui Lausus
Răzbunători îi vom fi, ori, dacă nu-i nici o putere
De străbătut, să murim împreună; eu cred că tu, Rhaebus,
N-o să-ngenunchi la străini și să suferi poruncă troiană!"

[1] *Din cauza urii (pe care am provocat-o)*, ură justificată de fărădelegile (tradus: *crimă)* mărturisite în versul anterior.

[2] *Mi se cădea.* Este remarcabil modul în care poetul surprinde, la cel mai crud personaj al epopeii, forța de umanizare a durerii, capabilă să-i lumineze propria-i conștiință. Portretul lui Mezentius este nu numai autentic, ci și modern, pentru că în remușcările sale el nu urmează tradiția de a acuza destinul, ci se acuză numai pe sine.

[3] *Orice fel de moarte.*

[4] *Dur o voi face.*

[5] *Îi încetinește mișcările.*

[6] Numele calului lui Mezentius (gr. *rhaibos* — cambratul), pe care textul îl arată *abătut*, deci participînd la durerea stăpînului; dialogul între erou și cal este un motiv frecvent în epopee (cf. *Il.* VIII, 185 și urm. sau XIX, 400 și urm.).

Zise. Şi-ncalecă-apoi, în chipul deprins, pe spinarea
Blîndului cal, iar pe mîni încarcă tot felul de arme[1];
Creasta, din coadă de cal şi pe creştet îi fulgeră-arama:
Astfel în goană s-azvîrle-n duşmani. Şi-i gîlgîie-n suflet
Nemărginirea mîniei[2] cu jalea şi-amaru-n amestec;
/Mînă-l şi multa iubire[3] şi multul virtuţii ce-o simte/.
Strigă de trei ori pe-Aeneas cu glasul puternic şi-l
cheamă;
Glasul aude-l, cunoaşte-l şi vesel răspunde-i[4] Aeneas:
„Tatăl din ceruri de-ar da şi de-ar da şi puternicul
Phoebus,
Ca să-mi încapi tu pe mîni!"
Astfel zicînd, alergat-a spre dînsul cu suliţa-ntinsă.
Dînsul: „Tu-ncerci să mă sperii acum, după moartea lui
Lausus?
Asta-ţi fu singura cale pe care-ai putut să mă nărui.
Nici nu ne pasă de zei şi nici nu ni-e frică de moarte!
Vino[5], căci eu ca să mor am venit şi, ca dar al peririi,
Iată ce-ţi dau mai întîi!" A zis, aieptîndu-şi oţelul[6];
Altul şi-al treilea şi multe cu grabă le-azvîrle şi-n cercuri
Mari se-nvîrteşte, dar scutul le-azvîrle din bolta-i de aur.
Fapt-a spre cel nemişcat, săgetîndu-l întruna, spre stînga
Cercuri de trei ori, cu calul; de trei ori, sucindu-se roată,
Prinde pe scutu-i cel larg potopul cel groaznic Aeneas.
Dar, supărîndu-l zăbava cea lungă şi-atîtea să smulgă
Frînte săgeţi şi zorit şi de lupta cea prea neasemeni[7],
Multe gîndit-a cu gîndul şi-n urmă s-azvîrle şi-mplîntă
Suliţa-n frunte la calul războinic, de-a dreptul prin tîmple.
Calul se-ntraporă-n vînt[8] şi, bătînd cu copitele vîntul,
Zvîrle-şi stăpînul din scări şi-l urmează curînd, căci
deasupra-i

[1] *Suliţe ascuţite.*
[2] *Ruşinii.*
[3] *Dragostea (de tată) răscolită de disperare.* Versul este interpolat.
[4] *Se roagă.*
[5] *Încetează să mă ameninţi.*
[6] *Aruncînd suliţa* (în duşman).
[7] Mezentius lupta călare, iar Aeneas pe jos.
[8] Se ridică în două picioare.

Cade pe spate-ngropîndu-l sub multă povară de șolduri.
Valuri de strigăt spre ceruri troienii vuiesc și latinii.
Grabnic Aeneas aleargă și-oțelul din teacă smulgîndu-l:
„Unde-i turbatul Mezentius acum? el strigă. Și unde-i
Crunta-i tărie de suflet?“ Și bîlbîie[1]-acela, spre ceruri
Lung căutînd, ca să prindă răsuflet, și-n fire venindu-și:
„Ce m-ameninți, tu-năcrite dușman, cu batjocură-n vorbe?
E vreo rușine să mori[2]? Nu-n gîndul acesta pornit-am
Lupta și Lausus cu tine nu-mi stete să faceți tocmeală[3]!
Una te rog, de mai ai de dușmanul ce cade vreo milă:
Las' să mă-ngroape-n mormînt! De tutindeni m-așteaptă blesteme
(Ura-alor mei eu o știu); dar tu jură-mi că-ți stîmperi mînia[4]
Și-ntr-un mormînt să mă-ngropi, te rog, cu băiatul alături.“
Zise și-n gît a primit de mult așteptata lovire,
Sufletul pe-arme vărsîndu-l în valuri spumate de sînge.

[1] Nu figurează în text; Mezentius răspunde cu sînge rece.
[2] *Nu-i nici o nelegiuire să mă ucizi.* Există, în aceste cuvinte, pe lîngă detașarea de viață, o frustă etică războinică ce dă personajului demnitate sculpturală.
[3] *În privința mea.*
[4] *Acum, te rog, apără-mă de furia lor.*

CARTEA A XI-A

Zorile-ntr-asta, ieşind din adînc de Ocean, rumeniră.
Neliniştirea cu toate că-l zbate pe-Aeneas să-ngroape
Cît mai curînd pe fîrtaţi şi-l tulbură jalea cu totul,
Jertfe dintîi biruinţii[1] plăti-n revărsatul de ziuă.
Trunchi de puternic stejar, de crengi despuindu-l tutindeni,
Dînsu-n picioare pe-un colnic l-a pus, îmbrăcîndu-l în arme
Pline de fulger: e pleanul mezentic şi, crîncene Mavors[2],
Ţie trofeu. Potrivit-a, cu creasta-i brumată de sînge,
Coiful, şi ruptele suliţi, şi-adînc despicată prin mijloc
Platca-n de patru ori trei; şi scutul de-aramă la stînga
Leagă-l; şi spada la gît, cu mănunchi de mărgeanuri[3], atîrn-o.

[1] Obligaţia îndeplinirii sacrificiilor promise zeilor *(vota deum)* trecea înaintea celei a înmormîntării, care impurifica.

[2] În original: *magne bellipotens (*mare stăpîn al războiului), adjectiv împrumutat de la Ennius şi substantivizat de Vergilius, fără a numi zeul. Majoritatea comentatorilor îl subînţeleg pe Marte (care în restul poemului este calificat drept *armipotens)*, adăugînd că poetul trebuie să fi omis a menţiona anterior promisiunea lui Aeneas. J. Carcopino, însă, amintind că zeul Tibrului îi reclamase lui Aeneas un trofeu pentru cînd va fi victorios (VIII, 61—62) şi confruntînd pasajul cu altele (VIII, 562 şi mai ales X, 420), deduce că sub acest apelativ se ascunde tot zeul Tibrului, invocat nu ca zeu local, ci ca zeu căruia i se consacră stejarul, identificat cu acel Volcanus al originilor care-l precedase pe Iupiter Fulgur (cf. X, 420); el „este, în realitate — spune Carcopino — flacăra solară în care străluceşte acest zeu, fulgerul aruncat de acesta (şi cu care se identifică zeul însuşi), căruia-i sînt dedicate armele şi prada nu pentru a le păstra, ci pentru a le transforma în cenuşă" (vezi VIII, 562).

[3] *De fildeş.*

Cheamă la urmă pe soți — căci strînși împrejuru-i fruntașii
Stau și-l privesc — și pe cei veseloși[1] îi îndeamnă cu vorbe:
„Faptă vitează făcurăm, voinici! Și-alungați-mi cu totul
Teama, de-acum. Și vedeți: e pleanul tiranului ăsta —
Pleanul dintîi; și, de mîna-mi izbit, vedeți ce-i Mezentius[2].
Drumul de-acum spre cetate-l avem, spre scutirea latină[3].
Arme gătiți-vă-n sîrg și-n credință să-ncepem războiul,
Nu să ne ducem răzleți[4], cînd semne primi-vom din ceruri
Steaguri în vînt să-nălțăm și pe cîmp să ne ducem flăcăii,
Nici să nu-mblăm orbecînd și, tîrzii, să ne pierdem sărita[5].
Însă dintîi pe fîrtații cei morți să-i încredem țărînii,
Pentru că-n Acheron, jos, aceasta e singura cinste.
Suflete vrednice-au fost și cu sîngele vrednic plătit-au
Țara ce-a noastră va fi; și se cade, bărbați, să le facem
Cinstea din urmă. Și-ntîi lui Euandru-n cetatea cea tristă
Pallas să fie trimis, pe care — un ales al virtuții —
Ziua cea neagră l-a smuls, azvîrlindu-l cu zile peririi."
Astfel vorbește, plîngînd, și se-ntoarce cu pașii spre locul
Unde-așezat e cadavrul răpusului Pallas, în pază
Dat lui Acoetes bătrînul, acel ce de mult lui Euandrus
Fostu-i-a soț de război[6], dar nu cu noroc deopotrivă
Bietul venit-a trimis ca soț al iubitului tînăr.
Gloata de robi împrejuru-i stătea și troienii-n grămadă;
Și pe-obicei îl plîngeau, despletite[7] cu totul, troience.
Însă de-ndată ce-a-ntrat în locașul cel jalnic Aeneas,
Vaiet nespus înălțară spre cer și nespusă bocire,

[1] Voioși datorită triumfului.

[2] *Acesta este Mezentius ieșit din mîinile mele.* Aeneas se referă la simulacrul constituit de aranjamentul pieselor armurii pe trofeu astfel încît să sugereze un om înarmat.

[3] *Spre rege*, adică spre Latinus.

[4] *Și pregătiți-vă sufletește de război, / ca nu cumva vreun obstacol să ne ia prin surprindere.*

[5] *Să ne împiedice teama.*

[6] *Scutier.*

[7] În semn de doliu. Ceremonia înmormîntării lui Pallas o va reproduce pe aceea a unui doliu oficial roman, cu întregul său fast.

Pieptul bătîndu-şi, şi-adînc zguduiesc de jelire palatul.
Prinţul, la capu-i pe perne-aşezat şi la faţa-i cea suptă,
Ca de zăpadă, cătînd, şi la rana cea largă din pieptu-i
(Rană de-oţel auson), năpădit el vorbeşte cu lacrimi:
„Bietule tînăr! Acum, tîrziu cînd ne vine cu zîmbet,
Soarta, vai, nu s-a-nvoit să ne vezi în hotarele noastre,
Nu s-a-nvoit să te-ntorci la tată-tău, vesel de-nvingeri.
Nu cu de-acestea[1] plecat-am, jurîndu-i lui moşul Euandrus,
Nu cu de-acestea, cînd el, strîngîndu-mă-n braţe, puterea
Oştii mi-o dete cu drag şi-ngrijat învăţatu-m-a multe,
Da, că latinii sunt crînceni oşteni şi-ndărătnici în luptă!
Bietul! El, poate, şi-acum, înşelat de-n zadarul nădejdii,
Plînge şi roagă pe zei şi pe-altare le-nşiruie daruri!
Noi, o, răpusule tînăr, tu căruia zeii din ceruri
N-au să-i mai deie nimic[2], cu zadarnic bocit te petrecem.
Bietule rege,-n curînd pe mortul băiat tu vedea-l-vei[3].
Astfel ne-ntoarcem acasă! Şi-acesta ni-e, tată, triumful!
Asta, cuvîntul jurat! Dar n-o să ţi-l vezi, o Euandre,
Stins de nevrednice răni şi gonit; şi-o moarte grozavă
N-ai să-ţi doreşti, de durerea pierzării[4]! Vai, cît de puternic
Scut, Ausonia, pierzi! Ce sprijin pierdut-ai, tu, Iulus!"
După ce plînse de-ajuns[5], porunceşte grăbit să ridice
Jalnicul trup şi pe-o mie de-oşteni îi trimite, pe-alesul,
Ca să-nsoţească pe mort, cu mărirea din urmă, fiindu-i
Plîngerii tatălui soţi: mîngîiere puţină-n amarul
Cel într-atît de grozav, dar vrednică[6] bietului tată.
Fără zăbavă-mpletesc un pat de nuiele şi-o lesă
Moale, din crengi de stejar mlădios şi din tinere ramuri;
Patu-l ridică şi fac din frunzele codrului umbră[7]

[1] *Nu cu astfel de promisiuni.*

[2] *Tu care zeilor din cer / nu le mai datorezi nimic.* (Pallas, mort, depindea acum de zeii infernali.)

[3] *Vei vedea cruda (pentru tine) înmormîntare a fiului tău.*

[4] *N-ai să-ţi* (sau *să-i) doreşti, pentru că şi-ar fi salvat viaţa (prin fugă).* Cu alte cuvinte, Euandrus poate avea această singură mîngîiere că fiul i-a murit ca un erou.

[5] Nici *de-ajuns*, nici *grăbit* (a căror prezenţă ar diminua respectul pentru împrejurare) nu figurează în text.

[6] *Datorată.*

[7] *Şi-l acoperă cu frunze.*

Şi pe-aşternutul de fîn ei culcă pe mortul cel tînăr;
Astfel o floare pe cîmpuri, culeasă de-o mînă fecioară,
Astfel şi crinul din văi[1] şi lînceda floare-a zambilei,
Căreia nu i-a perit pînă-acum strălucirea şi faţa[2],
Însă putere şi hrană-a-ncetat să-i mai deie pămîntul.
Două vestmînturi apoi, o purpură toate şi-un aur,
Tatăl Aeneas aduce, pe care, cu voie de muncă,
Însăşi cu mînile sale de mult oarecînd le ţesuse
Dido şi-n flori le-a cusut cu sîrmă subţire din aur.
Trist cu-n vestmînt învelit-a pe tînăr — onorul din urmă —,
Pe-altul sub cap i l-a pus, sub plete[3] menite văpăii.
Multe-ale luptei răsplăţi[4] din cîmpul latinic în urmă
El grămădeşte şi-aduce şi prăzi în şiraguri întinse[5],
Arme de el despuiate-n război şi cai mai aduce.
Leagă la spate robitele mîni ale celor ce jertfă
Manilor fi-vor, stropind sfinţitele flacări cu sînge.[6]
Crengi[7] de copac îmbrăcate cu stemele celor potrivnici
Înşişi fruntaşii le-aduc şi le scriu urgisitele nume.
Plîns şi topit de bătrîn îl aduc şi pe bietul Acoetes;
Pieptul cu pumnii şi-l bate nebun, zgîriindu-şi şi faţa,
Cade de-a lungul apoi şi s-aşterne ţărînii cu totul.
Repezi telegi mai aduc, stropite cu sînge rutulic.
Aethon, războinicul roib, despuiat de-auritele-i frîie,
Vine plîngînd şi cu picurii mari umezeşte-şi obrajii[8].
Suliţa unii i-o duc şi coiful, căci altele Turnus
Nu i-a lăsat. Şi-n alai îl urmează teucrii cei jalnici,
Trişti şi tyrrhenii cu toţii şi-arcazii cu suliţi întoarse[9].

[1] *Vioreaua.*
[2] *Frumuseţea.*
[3] *Cu celălalt i-a acoperit pletele.*
[4] Trofee.
[5] *Şi porunceşte ca prada să fie dusă într-un lung şir (de soldaţi).*
[6] Vezi X, 517.
[7] *Trunchiuri.* Ei poartă trofee asemănătoare celui dedicat de Aeneas (v. 5—7), pe care sînt înscrise numele duşmanilor ucişi de Pallas.
[8] Cf. *Iliada*, XVII, 426 şi urm.
[9] Semn de doliu.

După ce-alaiul perit-a departe-n întinderea zării,
Trist se ridică Aeneas și geme din suflet și zice:
„Soarta războiului crîncen ne cheamă la astfel de lacrămi
Iarăși. Cu bine de-a pururi rămîi, o, puternice Pallas,
Vecinic cu bine rămîi!“ Și nimic nu mai zice; și grabnic
Pleacă spre trainicul zid și-ajunge la tabără-n șanțuri.
Iată că solii sosesc, trimiși din cetatea latină,
Ramuri purtînd de măslin și ruga iertării[1]-n cuvinte:
Morții pe care-mprejur risipitu-i-a fierul pe cîmpuri
Deie-le voie să-i ducă din cîmp și-n mormînt să-i așeze.
Cearta se curmă cu cei biruiți și cu dușii din lume;
Cruțe pe cel ce-oarecînd numit a fost gazdă și socru!
Însă, cucernic, Aeneas se-ntoarse cu milă spre rugă;
Dorul li-l face-mplinit și cu vorba le face-un adaos:
„Care nevrednice sorți, o latini, mi vă-ncurcă-ntr-atîta
Vrajbă-a luptării? De ce vă feriți să trăim în frăție?
Morților pacea de veci și repaos peritilor voștri
Cereți acum; eu cu drag și viilor pacea le-aș da-o.
N-aș fi venit, de-mi aveam locuință-ntr-un loc și-așezare[2].
Nici cu latinii eu n-am început războire. Dar însuși
Regele rupt-a frăția-ncrezîndu-se-n oastea lui Turnus.
Cred mai cu dreptul că e să s-arunce chiar Turnus peririi,
Dacă dorește să facă-un sfîrșit și s-alunge troienii;
Iată căzutul[3] său drum: să-și încerce cu mine puterea,
Viu să rămîie cui zeii vor da, sau puterea, viață.
Mergeți și-aprindeți acum sub ai voștri tot focul mîniei.[4]“
Astfel a zis. Și cu toții, pătrunși de mirare[5], tăcură,
Ochii-ntorcîndu-i mereu și privindu-se unul pe altul.
Drances bătrînul, acum (de-a pururi și vrajbă și vină
Prințului Turnus în chip dușmănesc căutînd), ridicat-a
Graiul și zise: „Tu, mare prin nume, mai mare prin arme,
Cum să te-nalț, o bărbat troian, cu mărirea la ceruri?
Eu să mă mir de dreptate-ți mai mult, ori de faptele luptei?
Noi în cetate cu drag răspîndi-vom cuvintele tale.

[1] *Ruga unei îngăduințe.*
[2] *Dacă soarta nu mi-ar fi hărăzit (aici) loc și așezare.*
[3] *Cuvenitul.*
[4] *Mergeți și-aprindeți acum sub bieții voștri tovarăși focul (rugurile).*
[5] Uimiți de spiritul de dreptate și de generozitatea lui Aeneas.

Şi, de ne-arată norocul vreun drum, cu Latinus al nostru
Ai tu frăţie să legi; iar Turnus să-şi cate tovarăşi!
O să ne bucure chiar să clădim juruitele ziduri,
Mari bolovani să cărăm la durările Troiei, pe umeri."
Drances a zis; şi-mprejur fremătară-ntr-un suflet cu toţii.
Zile de patru ori trei[1] statoresc; şi-n păzirile păcii,
Nepedepsiţi rătăcesc şi latini şi troieni în amestec,
Zilele-ntregi în păduri. Şi de rana securii răsună
Frasinul; brazi suitori spre stele-n văzduh ei răstoarnă,
Crapă măciuca stejari şi cedri cu bune mirosuri
Şi de poveri încărcate pe car se scufundă pământul[2].
Iată şi Zvonul zburînd, vestitor al grozavului plînset,
Umple pe-Euandrus şi casa şi-oraşul lui moşul Euandrus,
Cel ce vestea de curînd pe Pallas că biruie lumea[3].
Iuţi năvălesc cu făclii[4], păstrători ai bătrînelor datini,
Cei din cetate, la porţi. Şi lungile şiruri de facle
Drumul departe-l albesc, luminînd pe cîmpie departe.
Iată-ntîlnesc pe troieni şi-şi amestecă-ntruna cu toţii
Plînsul amar. Şi, văzîndu-i intrînd în cetate, cu ţipăt
Mamele-aprind de bociri şi de plîns amărîta cetate.
Însă nimic nu-l mai poate ţinea pe bătrînul Euandrus:
Intră-n mulţimi şi străbate mereu, şi s-azvîrle pe patul
Jalnic, şi strînge pe Pallas, şi geme, şi plînge cu hohot,
Pînă ce-amaru-n sfîrşit îi deschise cărările vorbei:
„Nu mi-ai jurat tu, părintelui tău, tu iubitule Pallas,
Nu mi-ai jurat să te porţi mai cu pază-n aprinderea luptei?
Bine-am ştiut eu, de-atunci, ce poate-n războaie să facă
Fala şi numele nou şi beţia cea dulce-a măririi[5]!
Triste-nceputuri, o, bietule tînăr! Şi-n lupte vecine
Nenorocit ucenic! Şi nu-mi ascultară nici zeii
Ruga şi plînsul jurat! Şi tu, fericită soţie[6],
Care-ai murit, neavînd să mai suferi şi-amarul acesta!

[1] Un armistiţiu de douăsprezece zile.
[2] *Şi carele gem de greutatea frasinilor pe care-i transportă necontenit.*
[3] *(Zvonul) care nu de mult vestise în Latium că Pallas este învingător.*
[4] *Făclii funerare.* După un foarte vechi obicei roman, ceremoniile funerare aveau loc noaptea, la lumina torţelor.
[5] *Şi plăcuta glorie de a te remarca în prima luptă.*
[6] *Ferice de tine, sfînta mea soţie.*

Eu am trăit, ah, dincolo de margini și singur pe lume,
Singur în urmă-am rămas! De plecam cu fîrtații troianici,
Însumi murit-aș-fi-n cîmp, străbătut de rutulice suliți,
Nu mi-ar aduce pe Pallas acum în alai, ci pe mine!
Nu-nvinuiesc pe troieni și nici legămîntul cu dînșii,
Nici ospeția cu strînsul de mîni; bătrîneții-mi ursită
Fostu-mi-a jalea de-acum. Dar dacă murit-a devreme
Pallas, mă mîngîi cu gîndul că mii de rutuli așternut-a,
Cale deschisă făcînd puterii troiene prin Latium.
N-am eu putere să-ți dau îngropării mai vrednice-onoruri,
Pallas, de cum ți le-au dat troienii și bunul Aeneas,
Capii tyrrhenici cu toții și-ntreagă mulțimea tyrrhenă!
Mari ei trofee-ți aduc, pe cîți așternut-ai peririi;
Însuți un trunchi[1] uriaș ai zăcea, și-n zadarnice zale,
Ani deopotrivă de-aveați și de-o seamă puterile vîrstei,
Turnus! Dar ce tot plîng, zăbovind pe troieni de la luptă?
Mergeți și vorbele mele vestiți-le regelui vostru:
Pallas murindu-mi, de-acum mi-e silă de viață, mi-o tîrîi.
Dreapta-ți mă ține cu zile, că dînsa-i datoare cu Turnus
Tatei și fiului mort. Și, sorții și vremii tu vrednic,
Asta-ți rămîne s-o faci[2]. Și nu bucurie vieții
Asta ți-o cer[3], ci-n mormînt ca veste s-o duc eu lui Pallas!"
Zorile-ntr-asta pe cer muritorilor vrednici de milă
Blînde le-aduseră zări, înnoindu-le truda și plînsul.
Tatăl Aeneas acum și cu Tarchon pe strîmbele maluri
Ruguri rădică s-aprindă pe morți, după datina țării
Fiece țară pe-ai săi[4]. Și-ncinsele focuri își suie
Fumul și-n volburi de fum ca de neguri se-ntunecă cerul.
Oastea pedestră-mprejur, îmbrăcată-ntr-al armelor fulger,
Trece de trei ori vuind[5]; de trei ori se-nvîrt împrejurul
Focului[6] cei de pe cai și se zguduie cîmpul de urlet;
Umed li-e scutul de plîns și de lacrimi e umed pămîntul.

[1] Asemeni celor aduse în cortegiul funerar al lui Pallas.
[2] În sensul: *e singurul bine pe care-l aștept de la tine și de la soartă.*
[3] *Nu-ți cer asta ca pe o bucurie pentru viața mea / (nici nu mi-ar fi îngăduit).*
[4] *Unde, după datina strămoșească, / fiecare aduce trupurile alor săi.*
[5] Înconjurarea rugului funerar de trei ori făcea parte din ceremonia tradițională. *Vuind* este superfluu aici.
[6] *Tristului foc al morții.*

Vuietă vaiet de guri și se vaietă vuiet de trîmbiți[1].
Pleanul răpit, al răpușilor tineri latini, îl aruncă
Unii-n văpaie; și coifuri de fier și podoabe de săbii,
Frîie și roți vuitoare și daruri de-aducere-aminte[2],
Scuturi purtate de morți și de rău vestitoarele suliți[3].
Porci cu zbîrlitele țepi și din cîmpuri răpite mioare
Taie și-aruncă pe foc. Și de-a lungul pe maluri vitejii
Văd pe tovarăși cum ard și-ngrijesc de cenușa și scrumul
Oaselor, pînă spre zori[4] străjuind, cînd umeda Noapte
Lenește-nvîrte-n văzduh tot cerul cu stelele-i de-aur.
Jalnici și bieții latini, la margini dincolo pe cîmpuri,
Fără de număr clădesc arzătoarele ruguri și-ngroapă
Parte din morți în pămînt[5] și parte-n vecinele-ogoare
Ducu-i, pe mal, și pe mulți îi trimit depărtării, acasă;
Însă grămadă-ntr-un loc pe căzuții peirii de-a valma
Fără-osebire și număr îi ard[6]. Și departe pe-ntinsul
Largilor zări, pe cîmpii, e văpaie de foc pretutindeni.
Ziua de trei ori din cer alungat-a răcorile nopții;
Jalnici, din scrumuri iubite, ei oasele-acum în amestec
Toate le strîng și le-ascund în movili de-ncălzită țărînă.
Însă-n orașul latin și-n plina de-avere cetate,
Bocet răsună nebun și jale nespusă și plînset.
Mame, pe-aici, și-amărîte nurori și surori iubitoare,
Pline de vaier amar, și copiii cei fără de tată
Blastămă-n hohot și cruntul război și peținea lui Turnus:
Însuși se cade s-o rupă-ntr-un fel și cu spada s-alerge,

[1] Aliterație reușită (cu rezerva că cea din textul original marchează nu amploarea, ci nota de *stridență* a țipetelor oamenilor și trîmbițelor: *It caelo clamorque virum clangorque tubarum)*; de remarcat dubla sugestie a tabloului: accentele de sclipiri și sunete ce întretaie fondul de neguri cețoase răspund ca un ecou accentelor ascuțite ale durerii, punctate pe fondul de jale difuză.

[2] *Lucrurile cunoscute* (pe care le purtaseră morții lor); *roți vuitoare*, pentru *roți înfierbîntate* (care se înfierbîntă în timpul mersului).

[3] *Nefericitele arme* (pentru că nu-i putuseră scăpa de moarte). Este omis versul: *În jurul (rugurilor) erau aduși ca jertfă Morții o mulțime de boi.*

[4] *Pînă la căderea nopții.*

[5] Din cele mai vechi timpuri, la romani au coexistat practica incinerării și cea a înhumării.

[6] În afară de cadavrele fruntașilor, care erau trimise în cetate, masa oștenilor erau înmormîntați pe loc, fără onoruri deosebite.

Pentru că-i lacom de tronul latin și de culmea măririi!
Drances aprinde mai mult urgisirea: chematul e singur,
Zice, da, singur chemat de troieni la răspunderi e Turnus!
Dar, osebiți în păreri, țin parte lui Turnus cu vorbe
Mulți; și cu numele-i bun îl apără tare regina,
Însă și numele său și trofeele sale-i dau sprijin.
Pînă ce fierb și-n aprinsul răscoalei se zbat furtunateci,
Iată, cu totul plouați, din naltul oraș diomedic[1]
Solii se-ntorc cu răspuns. Și nimic nu făcură, cu toate
Trudele pline de zor și-alergări, și nici aur și daruri
Nu le-ajutară, nici multele rugi; latinii să-și cate[2]
Prieteni aiurea sau pace să ceară stăpînului Troiei.
Iată-l, de griji zăpăcit, pierdutu-și-a capul Latinus[3];
Zeii mereu mînioși și mormintele proaspete-n cîmpuri,
Toate-i vădesc că de soartă-i mînat cu de-a sila[4] Aeneas.
Cheamă dar marele sfat de bătrîni și pe-ntîii cetății,
Grabnic, prin repezi porunci în palatul cel larg adunîndu-i.
Ei, de pe multe cărări, năvălesc cu grăbire cu toții.
Șade la mijloc acum, întrecut bătrîneții cu totul,
Sceptrul puterii purtînd, și cu fruntea-nnorată, Latinus.
Cheamă la urmă pe soli, pe-ntorșii din malul etolic[5],
Ca să vestească răspunsul adus și le cere cuvîntul
Verde vorbit și deplin. Se face tăcere tutindeni
Și, de poruncă-ndemnat, ia Venulus vorba și zice:
„Pe Diomed, cetățeni, îl văzurăm și-orașul argivic;
Și, măsurînd depărtări, biruit-am tot greul cărării.
Mîna ce-n praf ruinat-a Pergamul cel nalt, am atins-o.
El o cetate prin munți, Argyripa (cu numele țării
Moșilor săi) își durează-n iapygice văi, la Garganus[6].
După ce-ntrarăm la el și ne dete și rînd cuvîntării,

[1] Argyripa (cf. v. 245 și VIII, 9).
[2] *Latinii trebuie (așadar) să-și caute.*
[3] *Pînă și regele Latinus e copleșit de prea marea jale.* (Din această cauză, el, care refuzase să se amestece în războiul cu troienii — cf. VII, 597 — își va relua atribuțiile).
[4] *Pe față.*
[5] *Orașul etolian.* Argyripa este astfel desemnată pentru că Diomedes era etolian, la fel cum mai jos (v. 242) va fi numită *orașul argivic*, dat fiind că, la venirea în Italia, el fusese însoțit de argieni.
[6] Munte din sud-estul Italiei, în ținuturile Apuliei locuite de iapygi.

Daruri i-am dat, arătîndu-i şi numele nostru şi ţara,
Care duşmani ne-nteţesc şi de ce ne pornirăm la dînsul.
Vorbele noastre-ascultînd, el cu liniște-n suflet ne zise:
«Neamuri ferice, cît timp stăpînitu-v-a ţara Saturnus!
Vechi ausoni! Ce duşmane meniri vă tulbură pacea,
Cine vă-ndeamnă să-ntraţi în războaie, cînd nu le pricepeţi[1]?
Iată-ne, cei ce cu fier pustiirăm[2] ogoarele Troiei
(Nu vă vorbesc de perirea sub zid şi de multele pierderi,
Nici de-nnecaţii prin rîuri), cu toţii-n risipă prin lume,
Vina spăşim-o de mult prin nemaigrăitele-amaruri.
Însuşi şi Priam ne-ar plînge de milă! Ne ştie-a Minervei
Jalnică stea şi furtuna prin nopţi şi vîrtejele mării[3].
Dus spre potrivnice ţări rătăcit-a, răzleţ de tovarăşi,
Smuls Menelaos de vînt, mai pînă la stîlpii proteici[4];
Pînă la neamul cyclopic, Ulixes, şi pînă sub Aetna.
Însuşi fruntaşul dintîi şi-al regilor rege,-Agamemnon,
Moare, vîndut de mişeaua soţie, în casă la sine;
Omul ce-o lume bătu, prăbuşitu-s-a morţii de-o curvă!
Dar Neoptolem, ucis în domnie-i[5]? Gonitul din ţară
Idomeneus[6]? Şi-azvîrliţii pe coastele Libyei, locrii?
Zeii nici mie răgaz nu-mi dară s-ajung în iubitul
Argos şi scumpa-mi soţie s-o văd şi frumosul Calydon[7].
Ah, şi vedenii şi-acum mă gonesc, cu-ngrozire vederii:
Morţii-mi tovarăşi îi văd rădicîndu-se pe-aripi în aer,
Trişti pe la rîuri zburînd ca păsări—vai, chinuri menite

[1] În care nu ştiţi la ce să vă aşteptaţi.

[2] *Violarăm*. Sentimentul sacrilegiului ce răzbate din cuvintele lui Diomedes este efectul nefericitelor experienţe ale eroilor greci la întoarcerea de la Troia, experienţe interpretate de el ca semn al răzbunării zeilor pentru pîngărirea unei cetăţi aflate sub protecţia lor.

[3] Aluzie la pedepsirea lui Aias din Locri (cf. I, 41). Sînt omise *stîncile euboice şi răzbunătorul Caphereus* (promontoriu în Eubeea), unde furtuna împrăştiase flota grecească.

[4] Cf. Homer, *Od.*, 354, după care Menelaos fusese azvîrlit de furtună în insula Pharos din dreptul Egiptului, legendară reşedinţă a zeului marin Proteus.

[5] Cf. III, 330—332.

[6] Cf. III, 122. În majoritatea ediţiilor, v. 266—267 figurează după v. 262.

[7] Cetate din Etolia, unde domnea Tydeus, tatăl lui Diomedes.

Dragilor mei! — și prin stînci tînguit le răsună bocirea.[1]
De-aș fi putut eu să știu din zilele-acelea de luptă
Totul, pe-atunci cînd turbat străbătut-am cu fierul sălbatic
Trupuri zeiești[2], pîngărind cu rană chiar mîna Cythereei!
Nu,-ntr-adevărul, de-acum n-am poftă de-asemenea lupte!
Troia căzută fiind, eu n-am nici o ceartă cu fiii
Troiei și nici nu gîndesc cu drag la trecutele patimi.
Ceea ce-n dar mi-ați adus din țara părinților voștri
Dați lui Aeneas! Ne știm: noi spadă cu spadă ciocnit-am;
Mînile-n urmă ne-am strîns[3]. Și pățitului credeți ce groaznic
Sare cu scutul vuind și turbat cum întoarce el fierul!
Dacă bărbați ca și dînsul născut-ar-fi malul idaic
Încă pe doi, cu putere de-oștiri năvălit-ar-fi-n Argos
Înșiși troienii și, soarta schimbînd-o, boci-s-ar azi grecii!
Dacă pierdurăm noi ani pe sub zidul puternicei Troia,
Hector și-Aeneas, cu brațele lor, încurcat-au izbînda
Grecilor; ei ne-au ținut, zăbovindu-ne, zece răstimpuri.
Doi străluciți și prin arme-n război, și prin fapte cu suflet,
Însă Aeneas mai blînd[4]. Uniți-vă dreapta-n frăție
Pînă puteți; dar de lupte cu el voi feriți-vă neamul!»
Care-i răspunsul primit, auzitu-l-ai însuți prea bine,
Rege, și cruntul război așa-i judecat de Tydides."
Astfel, trimișii. Grăbit un murmúr în amestec de-a valma
Zboară din guri zăpăcite cu totul; cînd[5] stînca-ntîrzie
Drumul turbatului rîu, vîrtejul închis se frămîntă,
Mugete dînd, și vecinele maluri răsună de vuiet.
Liniște-n urmă făcînd și dînd tremurării repaos,

[1] După o legendă (descrisă de Ovidius, *Met.*, XIV, 458 și urm.), tovarășii lui Diomedes fuseseră metamorfozați de Venus în păsări de mare.

[2] Cf. *Il.*, V, 330 și 841, unde Diomedes rănește pe Venus, apoi pe Marte.

[3] *Am luptat corp la corp.* În versurile următoare Diomedes va exagera forța lui Aeneas, pe care l-ar fi putut chiar ucide în luptă, dacă n-ar fi intervenit Venus (cf. *Il.*, V, 239 și urm.).

[4] *Mai pios.* (Vezi I, 10.)

[5] *La fel, cînd.*

Regele cheamă[1] pe zei și vorbește din naltul său scaun:
„Țara la cale-aș fi vrut, o latini, mai nainte s-o punem,
Da, și mai bine-ar fi fost să nu zăbovim adunarea
Sfatului pe-astfel de vremi, cînd dușmanul ne sapă sub ziduri.
Nepotrivit un război, cetățeni, începurăm cu oameni
Nebiruiți, cu purcesii din ceruri, pe care războiul
Nu-i obosește și nici biruiți nu-și astîmpără fierul.
Dacă-o nădejde v-ați pus în etolice taberi, lăsați-o!
Toată nădejdea e-n noi, dar vedeți ce slăbită nădejde,
Cîtă ruină ne-aduce războiul și cîtă strivire-a peririi
Ochii ne-o văd și-o putem pipăi și cu mînile noastre.
Vină pe nimeni n-arunc; atîta cît poate prin taberi
Brațul viteaz, a făcut; și-ncordat-am întregul puterii.
Iată ce gînduri acum străbătutu-mi-au noaptea din suflet[2];
Vreau să vi-l spun, și pe scurt să-l arăt, și-ascultați-mi cuvîntul.
Am eu pe-aproape de rîul toscanic o veche moșie,
Lungă și-ntinsă spre-apusuri mai pînă-n hotarul Sicanei[3];
Azi aurunci și rutuli o sădesc și cu plugul ei scurmă
Sterpul pămînt și cu turmele pasc pustiitele dealuri.
Locul acesta, de-a-ntregul, și coame de munți cu brădeturi,
Dar lui Aeneas îl dau și să facem frăție cu dînsul,
Legi potrivite cătînd[4], și fîrtat să-l primim și tovarăș.
Dacă le place, trăiască pe-acolo și ziduri clădească;
Însă, mai bune pămînturi găsind[5] și popoare mai bune
Undeva-aiurea și-or vrea să ne iasă din țară cu totul,
Douăsprezece[6] corăbii le facem din bîrnele noastre,
Ori și mai multe, de n-or fi de-ajuns. Că zace pe maluri
Lemn de clădire destul. Iar mărime și număr aleagă-și
Singuri; noi brațe le dăm și-aramă și funii și totul.
Cum să le ducem cuvîntul și cum să-ntărim legămîntul?

[1] *Invocă.* La Roma, ședințele senatului și adesea chiar discursurile începeau după o rugăciune adresată zeilor.
[2] *Mintea, după chibzuială.*
[3] *Pînă dincolo de hotarele sicanilor* (cf. VII, 793).
[4] Latinus se referă la încheierea unei păci în condiții echitabile.
[5] *Dacă vor găsi.*
[6] *Douăzeci.*

Cred c-ar fi bine pe-o sută de soli să trimitem, pe-aleșii
Cei din fruntașii latini și-n mînă cu ramura păcii,
Daruri ducînd și talanți și podoabe de fildeș și aur,
Scaunul țării și stema domniei, mantaua tivită[1].
Voi sfătuiți-vă-acum și-ajutați zdruncinărilor țării!"
Drances atunci, dușmănos ca oricînd și măririi lui Turnus
Pizmă pe-ascunsul purtînd, iar fățiș izbitoare cuvinte[2],
Darnic cu toți și bogat și destoinic la vorbe, ci lînced
Braț în război, dar în sfat de bătrîni cu puternică vază,
Tare-n răscoale prin mulții părtași și din vrednică mamă
Vrednic cu neamul fiind, dar din tată pierdut în neștire[3],
Drances se scoală și-ațîță mînii, grămădindu-le-n vorbe:
„Nu-ntunecat ori avînd trebuință de lamuri[4] e lucrul,
Rege, pe care ni-l ceri. Și ce-ar fi mai bine să facem
Astăzi, ei toți se mîndresc că o știu; dar li-e teamă s-o spuie.
Deie-ne voie s-o spunem deci noi și mai curme-și mîndria[5]!
El, cu stîngace purtări și cu nenorocite-nceputuri[6]
(Iată că-o spun și, de vrea, m-amenințe cu fier și cu moarte!),
Multe fruntașe lumini ni le-a stins și-azvîrlit-a peririi[7]
Toată cetatea pe cîtă-o vedem; și lovește troienii,
Vecinic în fugă-ncrezut[8], și-nspăimîntă tot cerul cu vrajbe.
Unul, la multele daruri pe care socoți să le ducem

[1] *Trabea* (cf. VII, 187), care, împreună cu scaunul curul *(sella curulis)*, reprezenta insemnele puterii regale (mai tîrziu, ale celei consulare).

[2] *(Pizmă) care-l chinuia cu amare înțepături* (îl rodea).

[3] În această incertitudine (privitoare la *genus* — familia, originea după tată a lui Drances), unii comentatori au văzut o aluzie la rămășițele matriarhatului, cînd originea se stabilea după mamă; ipoteza nu pare prea convingătoare, din moment ce descendența paternă a celorlalți eroi din *Eneida* este menționată adesea cu lux de amănunte. Este mai degrabă o notă defavorabilă pentru Drances.

[4] Lămuriri.

[5] Aluzie la Turnus, pe care Drances, în prima parte a discursului, îl atacă fără a-l numi.

[6] *El, cu nefasta sa conducere și cu dușmănoasele-i purtări.*

[7] *A cufundat în jale. Fruntașe lumini*, adică *floarea fruntașilor.*

[8] Aluzie răutăcioasă la salvarea lui Turnus din tabăra troiană aruncîndu-se în apele Tibrului (cf. IX, 812) și la pasajul în care acesta este victima amăgirii Iunonei (X, 649 și urm.). *Cu vrajbe*, adică *cu armele.*

Celor din Troia, tu, cel mai cuminte stăpîn, să-l adaugi,
Încă pe unul, şi nu te lăsa biruit de-ndărătnici:
Fata trimite-o nevastă şi ginere vrednic alege-i,
Tată, şi pacea de veci întăreşte-o cu sfînta-nrudire.
Dacă ni-e frică-ntr-atîta de el şi ne zbatem de groază,
Noi să-l chemăm rugători şi cu toţii-ndurare să-i cerem,
Răul să-l curme şi-al regelui drept şi pe-al ţării cunoască-l[1].
Care-i temeiul s-arunci tu peririi pe-atîţia războinici?
Spune, tu, capul atîtor nevoi şi-al pierzării latine!
Nu-i nici un bine-n[2] război; şi rugămu-te, Turnus, cu toţii,
Pacea tu dă-ne-o şi singurul lucru ce razimă pacea.
Iată-mă-ntîiul, pe cel ce duşman tu mă crezi — şi, la urmă
Poate că-ţi sunt — cu rugare m-apropii; tu cruţă-ne, Turnus,
Curmă-ţi trufia şi,-odată bătut, încetează! Văzut-am
Noi, biruiţii, destule periri şi pustiul pe cîmpuri!
Ori, de ţi-e numele-n gînd şi cuprinzi tu cu pieptul atîta
Suflet bărbat şi ţi-e zor de-nsurat şi de zestrea miresei,
Du-te,-ndrăzneşte şi pune-ţi în faţa duşmanului pieptul!
Hei! Ca să poată şi Turnus s-ajungă-nsurat şi pe scaun,
Noi, ticăloşi, să perim, o potaie-n ţărîna cîmpiei[3],
Fără-ngropare-azvîrliţi şi neplînşi? De te simţi în putere,
Suflet de-mi ai, ca strămoşii cei duşi, tu priveşte-mi în faţă
Celui ce-n luptă te cheamă!"

Vorbele-acestea sporesc uriaşa mînie-a lui Turnus.
Geme, scrîşnind, şi din sufletul tot el îşi smulge cuvîntul:
„Drances, de-a pururi îţi curg, ca potopul, din gură cuvinte,
Cînd e nevoie de braţe-n război, şi soseşti înaintea
Tutor în sfat! Adunarea tu crezi să mi-o tulburi cu vorbe
Spuse de sus şi cu gura de-un cot, dar[4] zidul cetăţii
Ţine duşmanului piept şi nici şanţul nu-i baltă de sînge.

[1] *Să cedeze şi să redea regelui şi ţării dreptul devenit al său,* adică dreptul de a dispune de Lavinia, care-i fusese promisă solemn.
[2] *Nici o salvare.*
[3] *Noi, ceilalţi, oameni de rînd, să zăcem pe cîmp în gloată.*
[4] *Fără primejdie pentru tine, cît timp.*

Urlă-ți cuvîntul mereu, căci atîta ți-e mintea[1],
și-aruncă-mi
Vina că sunt un fricos, tu Drances, acel ce cu brațul
Munți de cadavre troiene-ai făcut și trofee pe cîmpuri
Multe-ai nălțat și tutindeni! Ce poate virtutea viteză,
Drances, putem încerca[2]! Nu-n lume-i nevoie să mergem
Ca să găsim pe dușmani; ei tutindeni stau roată sub
ziduri!
Mergem spre dînșii? De ce te codești? Bărbăția ți-e,
Drances,
Gura cea plină de vînt și picioarele-ți bune de fugă;
Asta, de-a pururi!
Eu, fugărit[3]? Dar pe dreptul, mișelule, cine mi-o zice
Asta, cînd vede-nspumat cum crește de sînge troianic
Tibrul umflat și stîrpită[4] cu totul sămînța și casa
Regelui vîrstnic Euandrus și-arcazii cu palmele goale?
Bitias dacă-s bătut și puternicul Pandarus spuie-ți,
Miile cîte-am zvîrlit, în ziua peririi, în Tartar,
Eu, îngrădit și de zid și de șanțuri dușmane, și singur!
«Nu-i nici un bine-n război»? Ticălosule, spune tu asta
Capului Troiei și celor vînduți, alor tăi! Și cu spaimă
Tulbură toate și nu te lăsa și ridică[5] puterea
Celor de două ori frînți și hulește puterile noastre!
Tremură-acum de puterea troiană toți regii-n Hellada,
Plînge Tydide-ngrozit și de spaimă e galben Achilles,
Fuge-ndărăt de la mal adriatic și rîul Aufidus[6]!
Ba se preface că-i prins de teama mîniilor mele,
Vulpe bătrînă, căutînd să m-azvîrle-urgisirii prin groază[7]!
N-ai nici o teamă! Căci dreapta-mi niciciînd n-o s-atingă,
tu Drances,
Cap ca al tău! Tu păstrează-l întreg, să te bucuri de
dînsul!

[1] *Căci ăsta-ți e obiceiul.*
[2] *Poți dovedi.*
[3] *Pus pe fugă.* Turnus răspunde, în această primă parte a discursului, acuzațiilor lui Drances.
[4] Prin uciderea lui Pallas.
[5] *Laudă. De două ori frînți* din versul următor se referă la distrugerea Troiei de către Hercule (cf. II, 643) și, apoi, de greci.
[6] Rîu din Apulia (azi Ofanto), care străbătea ținutul ocupat de Diomedes. Sensul întregii fraze este ironic.
[7] *Și, sub aparența fricii, își sporește învinuirile.*

Tată[1], spre tine mă-ntorc, spre lumina poveţelor tale.
Nici o nădejde de-acum de n-ai în oştirile noastre,
Dacă suntem părăsiţi într-atîta şi-ntoarcerea oastei
Moarte de-a pururi ne-a fost[2] şi norocul ni-e-ntruna potrivnic,
Pace să cerem şi palmele goale plîngînd[3] să le-ntindem.
Doamne-o scînteie măcar de-am avea din virtutea străbună!
Unul, mai bun decît toţi, fericit mi-e[4] de-a pururi bărbatul
Tare de suflet şi care, nevrînd să s-afunde-n ruşine,
Moare şi muşcă pămîntul şi-l mestecă-n gură cu sînge.
Însă de-avem noi puteri şi de-avem tinerime de luptă,
Neamuri itale de sunt şi cetăţi să ne sară cu sprijin,
Dacă-a plătit şi troianul izbînda cu rîuri de sînge,
Morţi ca şi noi el avînd (căci pe toţi ne bătu deopotrivă
Trăsnetul), ce şovăim de la pasul dintîi şi, nemernici[5],
Dăm îndărăt? Şi de ce tremurăm înainte de luptă?
Timpul cu multele griji schimbătoare-ale traiului nostru
Multe le-abate spre bine şi multe, punîndu-le-n cumpăn,
Soarta le schimbă mereu şi slăbiei clădeşte temeiuri.
N-o să ne deie-ajutor nici neamul etolic[6], nici Arpi,
Însă Messapus ne dă, şi ne dă norocosul Tolumnius[7],
Şi-alţi ai popoarelor capi; şi nu cu puţini alerga-vor
Iuţii războinici latini şi mult tineret laurentic[8].
Iată, şi-avem din regeştii părinţi pe Camilla, cu volscii,[9]
Stol de călări aducînd şi-nglotiri înflorite de-aramă.

[1] Turnus se adresează acum lui Latinus, ceea ce-i va modifica atît tonul cît şi argumentele.

[2] *Şi dacă o singură înfrîngere / ne-a distrus cu totul.*

[3] Traducerea exagerează; Turnus nu pronunţă acest cuvînt, nepotrivit, dealtfel, cu demnitatea tonului său.

[4] *Mai fericit decît toţi îmi pare, în nenorocirea lui.*

[5] Termenul din original — *indecores* (lipsiţi de demnitate) conţine în el gravitatea unei adevărate abdicări de la virtutea nu numai războinică, ci şi morală; el este opusul lui *decorum* (concept etico-estetic în care Cicero, *De oficiis*, I, 27, vede „ceea ce se cuvine", inseparabil de „ceea ce este moral").

[6] *Nici etolianul*, adică Diomedes. Arpi este alt nume al Argyripei.

[7] Cf. XII, 258 şi urm.

[8] *Şi de o glorie nu mică / va avea parte floarea (tinerimii) din Latium şi din ogoarele laurentine.*

[9] *O avem şi pe Camilla, din gloriosul neam al volscilor* (cf. VII, 800 şi urm.).

Dacă troienii mă cer și singur pe mine mă strigă,
Dacă-i cu dreptul[1] și sunt și o piedică-obștescului bine,
Nu mi-a fugit într-atîta de brațe de-a pururi izbînda,
Ca să mă tem și să fug de-o răsplată[2]-ntr-atîta de mare!
Fără zăbavă eu plec, chiar Achilles să-mi fie potrivnic[3],
Fie-mbrăcat, ca și-acesta, cu arme gătite de mîna
Zeilor[4]. Vouă și socrului meu juruitu-v-am viața,
Eu, cu nimic mai prejos ca strămoșii-n virtute, eu, Turnus.
Singur pe mine mă strigă troianul? Ei, strige-mă, dară!
Zeii de-mi sunt mînioși și potrivnici, tu Drances,
Nu vei peri; de nu-mi sunt, suferi-mi-vei mărirea
și-atîta!"[5]
Astfel se ceartă-ntre ei, șovăind împărțitele sfaturi.
Tabăra-ntr-asta golind-o, troianul se pune-n mișcare.
Iată-l, un sol năvălește-n palatul cel larg și, cu vuiet,
Scoală palatul și-orașul întreg îngrozește-l cu totul:
„Iuți de pe-ai Tibrului mal au pornit înșiratele linii,
Repezi pe cîmp se revarsă tyrrheni și teucri, tutindeni."
Tremură toți în oraș și de spaimă se-ntunecă-n suflet
Bieții latini și stîrnite mînii răzvrătește-le pieptul.
Arme cu zorul ei cer și cu zgomot aleargă flăcăii;
Jalnici bătrînii se plîng și bocesc și tutindeni e vaiet.
Surd un amestec de guri se ridică-n de-a valma spre ceruri,
Astfel precum în amestec, afund în pădure, năvalnic
Stoluri de pasceri sosesc ori, la plinul de pești, la Padusa[6],
Gureșe lebede vin, răgușite țipînd în amestec.
„Vremea n-o pierdeți acum și degrabă — le vuietă
Turnus —
Faceți-mi sfat și cu mînile-n sîn lăudați-mi voi pacea!
Iată-i, armați năvălesc în cetate!" Zicîndu-și cuvîntul,
Sare turbat și despică zburînd luminoasa-ncăpere.

[1] *Dacă asta vreți* (sau: *dacă asta hotărîți).*
[2] *Speranță* (a victoriei).
[3] *Chiar dacă (Aeneas) l-ar întrece pe marele Achilles.*
[4] *Lui Vulcan* (ceea ce, fără știrea lui Turnus, era adevărat — cf. finalul cărții a VIII-a).
[5] „Turnus este pus de Vergilius în cea mai bună lumină și la momentul hotărîtor. Caracterul său cavaleresc de mare bărbăție, simțul onoarei, care domină presentimentul sfîrșitului său, îi dă noblețe eroică." (Guțu).
[6] Braț al fluviului Pad.

„Du-te, Volusus, a zis, și-n grăbite vîrtejuri repede-mi
Volscii pe cîmpi, și rutuli. Călăreții să-i ducă Messapus!
Coras, cu frate-tău mergi și pe șes desfășoară-mi oștirea!
Voi străjuiți-mi la porți, iar voi, cu grăbire prin turnuri!
Unde vă duc, ceilalți să-mi urmeze la luptă de-a dreptul!"
Repezi, din toată cetatea cu toții s-aruncă pe ziduri,
Însuși Latinus acum părăsește-adunarea și-amînă
Bunul său gînd și se duce-amărît de-nvrăjbirile zilei;
Vină-și aruncă mereu că nu l-a primit de cu vreme
Ginere, dîndu-i domnia de tot[1], pe dardanul Aeneas.
Unii la poartă-ntăriri șănțuiesc, iar alții răstoarnă
Lespezi și bîrne. Și semnul cel crunt al luptării vuiește
Jalnic[2] din bucin. Pe zid, și mame și prunci în amestec
Urlă și gem și nevoia pe toți îi silește la muncă[3].
Iată, la templul Minervei acum, pe colina cetății,
Însăși regina, cu gloata de mame-ngrozite, se suie,
Daruri ducînd; și tovarășă-alături — Lavinia, fata,
Pricina multului plîns; și plecată-i e dulcea privire.
Mamele-ntr-una sosesc, aburind cu tămîie tot templul,
Și, de pe pragul cel sfînt, revarsă bocitele plîngeri:
„Tu, purtătoare de suliți[4], războinică Pallas! Tu rupe-i
Sulița-n două, fecioară, tîlharului troic! Pe dînsul
Însă-n țărînă să-l culci și să moară sub porți, ca un cîine!"
Turnus, turbatul, cu sîrg se încinge-ntr-aceea de luptă.
Iată-l intrat în pieptarul rutulic[5]; și-n solzii de-aramă
Groaznic se-nvîrte și scutece[6] de-aur înnoadă pe glezne;
Numai pe tîmple e gol. Iar pe șold potrivește-și oțelul.
Fulgeră-n aur și-n arme, venind de pe culmea cetății,
Vesel, cu suflet sumeț[7], doborînd pe potrivnici cu gîndul.
Astfel, cînd rupe căpăstrul și fuge din naltele iesle
Roibul scăpat și, pe largile lunci azvîrlindu-se-n tropot,

[1] *Luîndu-l părtaș la domnie.*
[2] *Răgușit. Bucina* era o trompetă scurtă, ușor curbată.
[3] *Pe toți îi cheamă primejdia supremă.*
[4] În original: *praeses belli* (zeiță a războiului) și *armipotens* (puternică în arme), calificativ atribuit de obicei lui Marte, dar și Minervei, ea opunînd forței oarbe a zeului războiului forța inteligenței în luptă.
[5] *Scînteietor.*
[6] *Pulpare.*
[7] Formularea din original: *exsultat animis* exprimă un sentiment puternic, clocotitor, de *înflăcărare, bucurie* și *încredere.*

Ori spre păşuni năzuieşte cu zor şi spre turma de iepe,
Ori că, deprins într-un rîu cunoscut să se scalde, spre valuri
Fuge grăbit şi cu gîtu-ncordat şi nechează sălbatic,
Coama-i tresaltă pe gît şi-i răzvîntură coada pe şolduri.[1]
Iată,-nsoţită de tinerii volsci, îl întîmpină-n cale
Fata Camilla; şi-acolo sub poartă descalecă[2] grabnic
Mîndra regină şi, -urmînd-o pe loc, călărimea din urmă-i
Grabnic alunecă jos de pe cai. Şi vorbit-a Camilla:
„Turnus, cuminte de e să ne-ncredem puterilor noastre,
Iată-ndrăznesc şi mă leg să-ţi izbesc[3] călărimea troiană,
Singură pieptul să ţin şi s-opresc călăreţii tyrrhenici;
Lasă-mă, Turnus, să-ncerc întîiul noroc al luptării!
Tu pe sub zid să te ţii şi pe jos apărîndu-ţi cetatea."
Turnus, atunci, căutînd cu mirare şi groază[4] la fată:
„Fala pămîntului nostru, fecioară! Ce vorbe-ar ajunge
Drept răsplătire să zic şi ce fapte să fac? De te mînă
Doru-ntr-atîta spre toate să mergi[5], tu ajută-mi la toate!
Dacă e-n veste-adevăr şi-adevăr îmi vestiră spionii,
Stol de uşori călăreţi a trimis păcătosul[6] Aeneas
Cîmpul să-l bată la larg; iar dînsul pe coame de dealuri
Urcă şi trece dincoace prin văi, ca să vie spre ziduri.
Însă-n păduri îi gătesc, pe-un drum în desişuri, o cursă,
Gurile văii-nchizînd, şi din deal şi din vale, cu tineri.
Semne tu dînd, de război[7], zăboveşte-mi pe-armaţii tyrrhenici;
Bunul[8] Messapus cu tine va fi, şi latinele stoluri
Toate, şi-aleşii tiburţi[9]; şi să-mi ai şi puterea poruncii."
Astfel a zis, cu de-asemeni învăţ îndemnînd pe Messapus;

[1] Celebră comparaţie homerică (cf. *Il.*, VI, 506 şi urm.), imitată şi de Ennius (cf. Macrobius, *Sat.*, VI, 3, 8).

[2] După Ps.-Servius, a coborî de pe cal în faţa unui superior (Turnus era şeful armatei) era unul dintre cele patru gesturi de deferenţă obligatorii la romani. Cf. şi Seneca, *Ep.*, 54.

[3] *Să ies în întîmpinarea.*

[4] Vitejia neobişnuită a Camillei îi inspiră lui Turnus nu numai uimire, ci şi un respect înfiorat *(horror)*, ca în faţa unei divinităţi.

[5] *Acum însă, pentru că / îndrăzneala ta se află deasupra tuturor (primejdiilor).*

[6] *A trimis înainte îndîrjitul.*

[7] *Strîngîndu-ţi trupele.*

[8] *Aprigul.*

[9] *Şi trupa lui Tiburtus.*

Astfel, pe toți înfrățiții fruntași. Și pornește la luptă.
Valea, prin dese cotiri potrivită cu totu-nșelării
Și-ademenirii de oști, e-nvelită cu deset de codri
Negri, tutindeni în jur, și-o străbate-o potecă de-a lungul,
Pînă s-afundă-n strîmtoarea de munți, în ponorul cu noapte.
Însă dincolo, pe culmi și pe măgura naltului munte,
Coama e cîmp[1], dar pitită de tot, și te-ascunde cu totul,
Fie că vrei să lovești pe potrivnic din orișice laturi,
Fie că te-aperi pe culmi și răstorni bolovanii puternici.
Turnus aici a venit; prin pustiul cu drumuri știute,
Grabnic se-nfige pe loc și pîndește-nșelarea prin codri[2].
Însă deasupra-n senin[3] vorbitu-i-a grabnicei Opis
(Fetei din sfîntul alai și fecioarei din ceata Dianei)
Astfel zeița, zicînd cu multă durere în suflet:
„Iată-o-n războiul cel crunt cum pleacă, fecioară, Camilla,
Toată-mbrăcată-n zadarnic oțel și cu sulița noastră[4],
Cea mai iubită de mine — și nu mi-e iubirea Camillei
De-astăzi și nici nu mi-a-ntrat năpădindu-mi în suflet deodată.
Căci, urgisit de popor și-alungat de-ngîmfarea puterii,
Metabus, cînd a fugit din bătrîna cetate Privernum[5],
Duse cu el, prin mulțimi răsculate, scăpînd-o pe biata
Fată din leagăn, ca soață-n străini, și numire ca mamei
Dînsul Casmilla i-a dat, cu parte schimbată, Camilla[6].

[1] *Se află un platou.*

[2] *Și pîndește prin codrii înșelători.*

[3] *În lăcașurile cerești*, adică în Olimp. Opis, nimfă a pădurii de origine tracă, făcea parte din cortegiul Dianei.

[4] *Cu armele mele*, adică arcul și săgeata, care făceau parte dintre atributele Dianei, în ipostaza de zeiță a vînătorii.

[5] Oraș din țara volscilor (azi Piperno Vecchio), situat pe malul rîului Amasenus. Legenda Camillei, al cărei tată, Metabus, are multe trăsături comune cu Mezentius, apare numai la Vergilius.

[6] Trecerea de la o formă la alta a numelui, atribuită voinței lui Metabus, ilustrează în realitate evoluția sa fonetică. Numele în sine este bogat în semnificații mitologice și religioase (Varro, *De lingua latina*, VII, 34 vorbește despre un zeu Casmillus, slujitor al Cabirilor, Acusilaos din Argos, citat de Strabon, X, 472 îl consideră tată al acestora, Macrobius, III, 8, 6 afirmă că este numele etrusc al lui Mercur); la Roma se numeau *camillus* sau *camilla* băiatul sau fata care ajutau un preot (în mod deosebit pe *flamen Dianae)* în timpul sacrificiului.

Însuși culcînd-o la piept, străbătut-a și codri cu-ntunec,
Culmi pustiite-a trecut; și săgeți vîjîiau de tutindeni,
Cete-narmate de volsci furnicau de tutindeni în cale-i.
Iată, la mijlocul fugii pe șes, spumegat Amasenus,
Plin pînă-n coamă de mal, căci atîta se rupse-n văzduhuri
Ploaia din nori. Și să-noate voia, dar iubirea copilei[1]
Piedică-i face, și teama iubitei poveri. Și cu gîndul
Judecă multe și-n sîrg și nimic nu cutează bătrînul[2].
Groaznică suliță-avea luptătorul în mîna vînjoasă,
Tare, din lemn noduros și călit în vîlvoare de flacări;
Leagă de suliță, deci, închisă-ntr-un leagăn de iască,
Fata, făcînd cu-ndemîn la mijlocul suliții nodul.
Brațul puternic apoi și-l rădică spre ceruri și strigă:
„Ție, Diana, fecioară, tu cea cu locașul prin codri,
Tatăl îți juruie fata[3]! De data dintîie purtîndu-ți
Arma, te roagă, fugind de dușmani! Și pe-a ta[4] ți-o primește,
Zînă, pe-aceea ce-acum străbate-ndoielnice drumuri[5]!"
Zise. Cu brațu-ncordat, el sulița-ntoarsă prinzînd-o,
Zvîrle; și vîjîie valuri în rîu și dincolo pe maluri
Zboară, cu sulița plină de zuzăt, sărmana Camilla.
Metabus, tot mai de-aproape gonit de grăbitele gloate,
Sare și trece prin rîu și pe fata-i de suliță prinsă —
Darul Dianei, de-acum — o ridică din malul cu ierburi.
Nimeni pe dînsul n-a vrut să-l primească-n cetăți; și, prin case,
Nimeni. Dar nici n-a cerut, întinzîndu-și sumețele palme;
Numai prin munții pustii, ca păstorii trăit-a, prin codri.
Fata dormea prin păduri, adormită prin urlet de fiară;
Ugerul iepei din staul mîncare-i dădea; și sălbatec
Lapte din ugerul cald îi mulgea pe plăpîndele buze.
Tălpile tinere-apoi cînd urme-ncepură să facă,
Pașii dintîi, el a dat o suliță-n mîna copilei;
Arc și-ascuțite săgeți îi atîrnă pe tinerii umeri.

[1] *Pentru copilă.*
[2] *Și se oprește precipitat la această hotărîre.*
[3] *Ca să te slujească.* Formulă de consacrare.
[4] *Drept a ta.*
[5] *Nesigure văzduhuri.* (Metabus se pregătește s-o arunce, prin aer, peste rîu).

Părul-i, în loc de-auriri, și trupu-i, în loc de hlamidă,
Piele de tigru purta, revărsată din creștet pe spate.
Fata, cu tinere mîni, pricepea cum să vînture suliți;
Capul încins cu frunziș îl purta și, -nvîrtind împrejurul
Capului prăștia-n vînt, dobora prin văzduhuri cocorii[1].
Multe degeaba, din multe tyrrhenice-orașe, o doriră
Mamele nură. Dar ea, juruită Dianei cu totul,
Vecinic în arme rămîne și-n fier și fecioară de-a pururi,
Neșovăită nicicînd. O, dacă războaiele-acestea
N-ar fi răpit-o de tot[2], îndrăznind să lovească-n teucri!
Mult mai cu drag aș voi să mi-o văd în alaiu-mi, ca soață,
Însă dușmanele sorți de-o duc în orbire spre moarte,
Lunecă, nimfă, din cer și te uită pe malul latinic,
Unde-și aleseră loc al luptării cei fără scăpare.
Tolba tu ia-mi-o și-alege-ți oțelul menit să răzbune;
Cine cu rană de-oțel pîngări-va sfințitul ei sînge,
Fie troian ori ital, să-mi spășească prin sînge păcatul!
Trupul sărmanei, apoi, și nedespuiatele-i arme
Însămi pe nori le voi duce-n mormînt și-n pămîntul Camillei[3]."

Zise. Iar Opis, zburînd, despică grăbite[4] văzduhuri;
Vuietă-n zbor și-i ascunsă cu trupul prin negrele neguri.
Însă troienii-ntr-aceea dau goană pe-aproape de ziduri.
Prinții toscanici, cu ei; și-n galop călăreții, pe urmă,
Stoluri asemeni de mari[5]. Și tropotă cîmpul de trapul
Roibilor plini de nechez ce se luptă cu frîiele scurte,
Colo și colo zburînd; și de suliți se-ntunecă locul,
Parcă-i sub neguri de fier, și prin neguri răsfulgeră coifuri[6].

[1] *Cocorii strymonici și lebedele albe.*
[2] În sensul: *dacă n-ar fi atît de aprinsă de dorința de a lupta.*
[3] *Le voi duce în mormîntul strămoșesc.*
[4] *Ușoare.*
[5] Egale ca număr.
[6] Textual: *și, pînă departe, cîmpurile ard de scînteierea armelor ridicate.* Versiunea lui Coșbuc se numără printre cele mai poetice. Dar este aproape imposibil pentru o traducere să redea întreaga culoare a versurilor 598—601: denumirea metaforică a calului *(sonipes)*, sugerînd tropotul copitei, are în același timp și rezonanță arhaică și farmecul noutății (Vergilius o introduce în limbajul epic, după modelul cuvintelor homerice compuse); cîmpul se-nfioară *(horret)*, învăpăiat de strălucirea acelorași arme care-l întunecă sub mulțimea lor; ici-colo, cuvintele sună ca ecouri din Ennius și Homer.

Însă Messapus, aiurea[1], și-n urmă-i latinii năvalnici,
Oastea lui Coras cu el și cetele fetei Camilla
Ies să se lupte la larg și suliți întinse cu dreapta
Vîntură-n aer cu zuzăt prelung și le tremură-n aer.
Urlă bărbații la locu-ntîlnit și turbează-armăsarii.
Cetele lor au ajuns în bătaia săgeții și-n față
Cetele stau; și cu strigăt nebun izbucnesc, îndemnîndu-și
Caii turbați, și revarsă potop de săgeți de tutindeni,
Dese ca fulgii de-omăt, de se-ntunecă cerul ca noaptea.
Iată-i, Tyrrhenus acum și cu iutele-Aconteus s-aruncă
Unul într-altul, cu sulița-ntinsă; și-n clipa pornirii
Strigăt ridică turbați și-n izbirea galopului roibii
Piepturi de piepturi își sparg. Și, străpuns, aruncatul Aconteus,
Grabnic ca fulgeru-n cer ori ca piatra din praștie-azvîrlită,
Zboară departe pe cîmp, risipindu-și în aer viața.
Oștile-acum se-ncîlcesc învrăjbite, dau dosul latinii:
Scuturi și totul azvîrl și se-ntorc în orbire spre ziduri[2].
Sar călăreții troieni, urmărindu-i, și-Asilas li-e capul.
Iată-i aproape de porți; dar iarăși rădică latinii
Strigăt de luptă și-ntorc spre ciocnire fugarii destoinici.
Fug risipiții troieni; și fug cu căpăstrul pe coamă.
Astfel și marea, vuind în schimbată năvală de valuri,
Muge spre maluri acum și cu spume-nvălește pe vîrfuri
Stînca și-ntinsul prundiș îl ascunde sub vărsăt de apă;
Însă, grăbită, ca fuge-ndărăt și frămîntă piciorul
Stîncii spumînd și, scăzută din nou, părăsește prundișul.
Tuscii[3] de dată-ndoită zvîrlit-au rutulii spre ziduri;
Spatele-și apăr în zbor, fugind de dată-ndoită.
Însă la data de-a treia cînd toți călăreții sosiră,

[1] *Din partea opusă.*

[2] Latinii nu fac decît *să-și arunce pe spate scuturile*, pentru a-și acoperi retragerea în timp ce-și întorc caii spre ziduri; este o manevră de luptă, ca și celelalte descrise în pasaj. Comentatorii au sesizat în frecvența mișcărilor de cavalerie din *Eneida*, care înlocuiesc lupta pe carul de război din eposul homeric, o notă originală (Heinze, Carcopino), reflectînd totodată influența istoriei asupra epopeii („războiul istoric a pătruns în poem și a dat la o parte războiul eroic, reprezentat prin car" — Guillemin).

[3] Etruscii.

Stoluri cu stol în de-a valma și oameni cu roibi în amestec[1],
Cîmpul gemut-a de geamăt de morți și-n rîuri de sînge
Arme și trupuri plutesc; și cai în amestec cu oameni
Mor și de vii se căznesc, iar lupta turbează-nainte.
Iată-l, Orsilochus, frică purtînd să se lupte cu Remul,
Zvîrle cu fierul spre cal și-l pătrunde cu fieru-n ureche.
Calul s-azvîrle, turbat de dureri și de fulgerul ranei,
Fără de-astîmpăr, cu pieptul în vînt, cu picioarele-n aer;
Cade-i stăpînu-n nisip. Catillus aruncă pe Iollas
Și pe-ndrăzneţul voinic, pe Herminius, puternicul tînăr,
Grabnic îl zvîrle, pe cel dezvelit și pe-al căruia creștet
Gol îi e părul cel galben și umerii goi și nici frică
N-are de răni, într-atît de-ncrezut e viteazul! Dar, iată,
Sulița-i trece prin șold, îndoind pe bărbat de durere.
Sîngele vînăt se varsă tutindeni; pe-ntrecere fierul
Seamănă morți și voinicii s-azvîrl spre perirea cu glorii.
Însă de-a lungul prin șiruri s-azvîrle-amazoana Camilla,
Tolbă purtînd și cu piept dezvelit în aprinderea luptei.
Suliți cu stînga, ca ploaia de dese, revarsă tutindeni,
Fără de-astîmpăr cu dreapta turbată răpede toporul[2].
Arc aurit îi tresaltă pe umeri și arma Dianei.
Chiar fugărită, cînd are la spate potrivnici, Camilla
Știe, cu arcul întors, să trimită săgeți ucigașe.
Are-mprejur călăreţe pe-alesul, pe fata Larina,
Tulla și fata ce-aruncă toporul de-aramă, Tarpeia,
Toate din neamul ital și-alese tot una și una,
Dînd ajutoare Camillei[3] și-n pace, și-n vremuri de sînge.

[1] Începe lupta corp la corp.

[2] *Cu dreapta prinde puternica secure dublă.* Amestecul de îndrăzneală virilă și grație feminină (în versul anterior ea aruncă săgeţile *cu mînă mlădioasă* — tradus: *cu stînga)* va caracteriza pînă la sfîrșit figura Camillei, ca și amestecul nedefinit de elemente umane și mitice. Atitudinea ei de luptă evocă tipul sculptural de amazoană pe cal (de pildă, torsul păstrat de pe frontonul vestic al templului lui Asclepios din Epidaur sau cea dintr-un detaliu de pe basorelieful sarcofagului lui Alexandru Macedon).

[3] *Divinei Camilla.* Forma arhaică a epitetului *(dia* pentru *divina),* ca și numele fetelor ce o însoțesc dau apariției grupului un farmec de legendă.

Tropotă-ntocmai femei[1] traciene la rîul Thermodon,
Toate pe cai, şi se luptă cu suliţi şi scuturi pestriţe,
Ori cu Hippolyte-n cap, ori venind din război cu turbata[2]
Penthesilea, şi-n jur cu chiote urlă-n amestec
Gloata de repezi femei şi bat uşurelele scuturi[3].
Aspră copilă, pe cine dintîi şi pe cine la urmă
Stins-ai cu fierul? Pe cîţi luptători aşternut-ai cîmpiei?
Culcă pe Euneus întîi, pe născutul din Clytius; cu pieptul
Gol alergînd, ea prin piept i-a pătruns oţelirile armei.
Rîuri Euneus de sînge vărsînd, se răstoarnă şi-n gură
Mestecă cruntul nisip şi, murind, el se zvîrcole-n sînge.
Taie pe Liris apoi şi Pagasus. În vreme ce-şi prinde
Frîul pe coamă scăpat, ea taie pe Liris; pe-al doilea,
Însă, venind şi cu braţul său gol apărîndu-şi pe Liris;
Fata-i străpunge deodată pe doi[4]. Şi străpunge pe-Amastrus
Hippotadeul[5]; cu suliţa-n vînt urmăreşte de-aproape
Şi pe Harpalycus, şi pe Demophoon, Tereus şi Chromis.
Cîte-nvîrteşte fecioara năprasnice suliţi în mînă,
Frigii pe-atîţia s-aştern. De departe venind, vînătorul
Ornytus, mîndru-n străinul[6] său port, pe-armăsarul iapygic
(Piele de taur ucis învăleşte-i spătoşii săi umeri
Cînd e-n război[7] şi pe creştet căscatul gîtlej de lupoaică
Poartă-l, cu groaznice fălci şi cu colţii năprasnici, şi poartă
Scurta măciucă cu noduri[8] în mîni, ca ţăranii), prin mijloc

[1] *Amazoane.* Malurile rîului Thermodon din Capadocia (în Asia Mică) treceau drept ţinut al amazoanelor, dar se credea că ele ar fi fost originare din Tracia, aceasta servind adesea în poezie drept denumire generică pentru ţinuturile nordice.

[2] *Fiica lui Marte* sau *războinica.* Reginele amazoanelor erau considerate fiice ale zeului războiului; dintre ele, Hippolyte primise în dar de la tatăl ei celebra cingătoare pentru răpirea căreia fusese ucisă de Hercule.

[3] *Mici scuturi în formă de semilună.*

[4] *Amîndoi se prăbuşesc la pămînt în acelaşi timp.*

[5] Fiul lui Hippotes; personaj imaginar, ca şi celelalte din pasaj. Ceilalţi sînt urmăriţi cu suliţa nu *de-aproape,* ci *de departe.*

[6] *Neobişnuitul.* Pentru *iapygic* (adică *din Iapygia)* vezi **XI, 246.**

[7] Textul se referă la taurul *cu care se luptase.*

[8] În original: *sparus,* desemnînd o armă rar uzitată, asemănătoare unei suliţe mici, cu vîrf încovoiat (cum apare şi la C. Nepos, *Epaminonda,* 9 sau la Sallustius, *De coniuratione Catilinae,* 56, 3).

Trece prin gloate, spătos și pe toți întrecîndu-i cu capul;
Fata pe-acesta ajungîndu-l (căci stolul se-ntoarse la fugă)
Spintecă-l, jos pe nisip, și dușmană deasupra vorbește-i:
„Poate credeai că vînezi prin pădure, tyrrhenule, iepuri?
Astăzi sosită ți-e ziua cînd arma femeii ți-aduce
Plata mîndriei! Dar du la părinții ce-ți dorm în adîncuri
Lauda falei de-acum: că-ai perit de toporul Camillei!"
Grabnic pe Butes apoi și pe-Orsilochus, cei mai puternici
Tineri ai Troiei: pe Butes, cu spatele-ntors, îl străpunse
Unde e zaua vecină cu coiful și fără-apărare
Gîtul și de-unde, pe brațul cel stîng, îi spînzură scutul.
Însă de-Orsilochus lung fugărită, ea-n cercuri se-nvîrte,
Dar, înșelîndu-l prin cercul mai strîmt, îl gonește-acum dînsa.
Groaznic apoi, și prin zale trecînd și prin trup cu toporul,
Sus rădicată pe cal, ea pe cel ce nevrednic se plînge[1]
Des îl lovește și creierii calzi umezescu-i obrajii.
Iată că dă peste ea (și-nlemnit de-ngrozire rămîne)
Cel din Aunus născut, cu locașul prin munți appenninici,
Unul slăvit de liguri și-un meșter șiret al minciunii[2].
Cînd a văzut că prin fugă nu-i nici o putință să scape,
Nici să se-ntoarcă din drum, ocolind pe-ndîrjita Camilla,
Grabnic viclene gîndiri și-nșelări chibzuit-a cu gîndul.
Strigă: „Ce lucru viteaz, că te-nerezi în fugarii cei repezi,
Fată? Hai, lasă tu calul și vino-ndrăzneață la mine,
Colea pe netedul cîmp, și te luptă cu mine pedestru.
Fala cea goală-n curînd vedea-vei pe cine va pierde!"
Zise. Și toată de foc, zbuciumată de-amarul durerii,
Calul și-l dă-nsoțitoarei femei și, cu armele-asemeni,
Sare pedestră, cu fierul întins și-ndrăzneață cu scutul[3].
Tînărul însă, crezînd izbîndită-nșelarea, ia cîmpul
Fără zăbavă la fugă pornit și, cu frîul pe coamă,
Grabnic cu pinteni de-oțel obosindu-și fugarul în tropot.

[1] *O imploră* (să-l cruțe).

[2] „Ligurii sînt toți niște perfizi, după cum spune Cato în cartea a doua a *Originilor*" (Servius).

[3] *Și așteaptă neînfricată, numai cu sabia și cu scutul fără podoabe.*

„Asta-i, mișele ligur, să te-ngîmfi cu mîndrie degeaba!
Însă degeaba-ncercat-ai să scapi prin născuta-nșelare[1];
N-o să te-ntorci sănătos la bătrînul vulpoi, la Aunus!"
Astfel a zis și cu iuțile tălpi, ca de flacări, fecioara
Fuge și iese-nainte lui Aunus[2], prinzînd de căpăstru
Calul, și-n față lovind pe netrebnic, îl umple de sînge.
Astfel, din creștet de stîncă pornit, în izbirile-i repezi,
Șoimul[3] gonește prin nori porumbelul cel iute-n zburare,
Strîns îl strivește, prinzîndu-l, și-n ghearele crunte-l sfîșie;
Sînge burează din aer atunci și smultură de pene.
Însă părintele zeilor vecinici și-al lumii de oameni
Toate le vede cu ochii[4] de sus din Olymp, de pe creștet.
Mînă pe Tarchon[5] acum, pe tyrrhenul, în luptă grozavă,
Multe, nespuse mînii răscolind în turbatul său suflet.
Iată, prin rînduri de-omor și prin șiruri ce-ncep să slăbească,
Tarchon aleargă pe cal, îndemnînd cu dojană pe tineri,
Strigă pe nume pe-oșteni și-i răpește cu sine și-i mînă[6].
„Vecinic fricoșilor, voi, și de-a pururi lipsiți de rușine,
Ce vă codiți și-mi umblați trîndăvind ca de colea pe colo?
Stoluri să frîngă, mișei, și pe voi să vă bată-o femeie?
Ce-mi mai umblați voi cu fier și cu suliți zadarnice-n mînă?
Însă viteji în războaiele nopții, pe sînuri de fete,
Unde cu strîmbe tilinci[7] vă cheamă la hora lui Bacchus,
Ce mai năvală la mese voi dați și la cupele pline
(Asta vi-e lupta și zelul!) cînd vesele-ospețe vestește

[1] *Prin viclenia neamului tău.*
[2] *Fiului lui Aunus.*
[3] *Șoimul sacru* (datorită caracterului augural al zborului); în *Odiseea*, XV, 526 apare ca „iute sol al lui Apollo".
[4] *Cu ochi nu indiferenți*, succesul Camillei putînd deveni îngrijorător pentru destinul troienilor.
[5] Cf. VIII, 506.
[6] *Și-i readuce la luptă pe cei ce fugeau.*
[7] *Sau cînd flautul arcuit* (care, ca și cel *eu două guri* din IX, 614, era nelipsit în cultul orgiastic al Cybelei sau al lui Bacchus). Comentatorii au văzut în cuvintele lui Tarchon o ironie la adresa etruscilor contemporani lui Vergilius, al căror puternic popor din sec. VII—VI î.e.n. se afla atunci într-o epocă de decadență, Roma cunoscîndu-i mai ales ca histrioni, haruspici sau flautiști (cf. Tit. Liv., VII, 2, 4) și ca oameni înclinați spre plăceri ale trupului (cf. *Georg.*, II, 193).

Popa, chemîndu-vă-n crîng, să vă-ndoape cu prînz de pomană[1]!"

Astfel a zis; și prin stoluri, acum, ca gătit de pierzare,
Sare cu roibul și-aprins spre Venulus zboară de-a dreptul;
Smulge-l grăbit de pe cal și, cu dreapta-ncingîndu-l puternic,
Ține-l în poală și fuge cu el și-l apasă cu sila[2].
Pînă la ceruri se-nalță strigări și spre dînșii latinii
Toți cu privirea se-ntorc. Și ca flacăra Tarchon aleargă[3],
Arme ducînd și pe oștean. Iar în urmă, cu mîna frîngîndu-i
Sulița tocmai din vîrful cu fier, ispitește cu ochii
Unde-ar fi loc dezvălit, să-l străpungă; dar Venul' cu dreapta
Strînge-l pe Tarchon de gît[4] și puteri prin puteri el abate.
Astfel cu șarpele prins se nalță și vulturul galben
Sus în văzduhuri, ținîndu-l vîrtos, în puternice gheare;
Însă turbat de răniri se zvîrcole-n sute de feluri
Șarpele-n cercuri și, solzii zbîrlindu-i, cu șuier înalță
Gîtul cel vînăt de-otrăvi; dar vulturu-ntruna-i izbește
Solzii cu strîmbul[5] său cioc și din aripi el bate văzduhul.
Astfel cu chiot ducea pe răpitul tiburtic[6] în goană
Tarchon; și-urmînd fericita-ntîmplare-a-ndrăznelii lui Tarchon,
Toți maeonizii s-azvîrl. Copil al norocului[7], Arruns,
Iată, cu multe-nșelări și cu sulița-n mînă pîndește
Graba Camillei, cătînd potrivire de vreme[8] tutindeni.
Ori în ce parte s-azvîrle prin gloate turbata fecioară,
Arruns e-n urmele ei, pe furiș ispitindu-i umblarea;
Unde se-ntoarce sumeață spre-ai săi, biruind pe potrivnici,
El se ferește pe-ascuns, abătîndu-și spre-o latură calul.
Drum își pîndește și-aici și dincolo și-ntruna se-nvîrte
Roată tutindeni și fierul țintit îl tot cercuie-ntruna.

[1] Textual: *Cînd prorocul (haruspex) / anunță semne favorabile (pentru sacrificiu) și victimele grase vă invită în desișul crîngurilor sacre.*
[2] *Îl aduce spre piept, strîngîndu-l cu violență.*
[3] *Zboară iute ca fulgerul.*
[4] *Dar acesta se zbate / să îndepărteze de la gîtul său mîna lui Tarchon.*
[5] *Încovoiatul.*
[6] Venulus (cf. VIII, 9) era din Tibur.
[7] *Sortit să moară.*
[8] *Prilejul cel mai favorabil* (s-o ucidă).

Chloreus, al Cybelei fiu[1] și Cybelei preot odată,
Arme troiene purtînd, strălucea de departe vederii.
Roib spumegat călărea; iar pe roib, o puternică piele,
Lată, cu solzii de-argint și cu multe dichisuri din aur[2].
Însuși în portu-i străin și-n purpura-n fața ruginei,
Poartă săgețile iuți în cornul gortynic, pe-un umăr.[3]
Zuruie-i arcul de aur pe-un braț și-i străluce de aur
Coiful pe cap, iar mantaua de in, cu foșnite pulpane
Galbene-roșii, pe piept cu copcii de aur și-o-ncheie[4];
Straiul, pestriț; și, pe șolduri, barbarul vestmînt cu șireturi[5].
Ori că dorea să-și anine prin temple trofeele Troiei,
Ori că gătită dorea să se poarte-n vestmintele de-aur
Însăși, Camilla pe Chloreus, pe dînsul din toată mulțimea,
Oarbă-l gonea, nebunește-alergînd prin întinsele șiruri,
Lacomă ea, ca femeia, de prăzi și podoabe și-aprinsă,
Pînă ce, vreme prinzînd din pîndirea cea vecinică-n juru-i,
Arruns azvîrle-și oțelul și de zeii din ceruri se roagă:
„Cel mai puternic din zei, păzitor al Soractelui[6], Phoebus,
Căruia-ntîi ne-nchinăm și sub poale de codru-ți aprindem
Ruguri de brad și, -ncrezuți cucernicei inimi[7], prin flacări
Trecem, pe-aprinșii cărbuni așezîndu-ne tălpile goale!

[1] *Consacrat Cybelei.*

[2] *O piele / cu solzi de aramă ca niște pene și legată cu aur.*

[3] Textual: *El însuși, strălucind în purpura străină de culoarea ruginii / arunca săgeți gortynice din arcul lycian.* Gortyna era cetate cretană, renumită pentru arcașii ei.

[4] *Hlamida*, despre care este vorba aici, se încheia pe umăr într-un nod, prins cu o agrafă.

[5] *Tunica sa și pulparele de modă barbară îi erau brodate.*

[6] Zeu primitiv italic adorat pe muntele Soracte (cf. VII, 696) sub numele de *Soranus pater*, identificat mai tîrziu cu Apollo (cum dovedește și dedicația *Sancto Sorano Apollini)*; preoții cultului său purtau numele sabin de *hirpi* (lupi), ca și lupercii romani (cf. VIII, 282 și 344). Pășirea cu picioarele goale pe cărbunii aprinși cînd aduceau ofrande era un ritual de purificare.

[7] *Ajutați de credință.* Varro, citat de Servius, respinge o astfel de afirmație, arătînd că ceea ce permitea *hirpi*-lor să pășească pe cărbuni era extrasul unei plante cu care-și ungeau tălpile.

Fă să stîrpesc, o părinte puternic, pe nelegiuita
Asta![1] Nici haine nu vreau și nici un trofeu al ucisei
Fete, nici altfel de plean; prin altfel de fapte mi-e dorul
Nume prin veacuri să-mi fac[2]. Să cadă, strivită de rana-mi,
Ciuma de fată și-acasă mă-ntorc și de glorii mă lapăd!"
Phoebus primit-a rugarea și-o parte-mplinit-a dintr-însa,
Vesel[3], și-o parte-a trimis-o-n văzduh și-n risipă de vînturi:
Ca să străpungă pe-ascuns[4] pe nesocotita fecioară,
Asta i-o dete; ci-ntors să-și revadă pămîntul de-acasă
Nu s-a-nvoit și furtuni au suflat rugămintea prin vînturi.
Deci, azvîrlită din mîni, cînd zuzăt prin zare făcut-a
Sulița, volscii cu zor își întoarseră gîndul și ochii,
Toți, spre Camilla. Dar ea nimic nu băgase de seamă,
Nici zuzăitul de vînt, nici fierul și drumu-i prin aer,
Pînă ce-n pieptul ei gol pe sub țîță-i pătrunse cu vuiet
Sulița, beată sorbind din piept feciorescul ei sînge.
Fetele repede sar, tremurate, Camillei cu sprijin;
Repede-o prind[5]. Și la fugă pe cîmpuri întîiul e Arruns,
Vesel fugind și-ngrozit totodată; dar suliți s-arunce
N-are-ndrăzneală, și nici să se-ntoarcă la sulița fetei[6].
Astfel un lup, înainte de-a fi prigonit cu dușmane
Suliți, s-ascunde prin munți, căutînd întunerec de peșteri,
După ce el a ucis vreun păstor ori vreun taur din turmă,
Bine simțind îndrăzneața sa faptă, și-n tremur ascunde-și
Coada sub burtă și umblă fricos și s-afundă prin codri;
Astfel, de groază cuprins, pierit-a din ochii mulțimii
Arruns și fuge mereu și pierdut el s-amestecă-n gloate.
Fierul și-l smulge[7] din răni și se luptă cu moartea Camilla,
Însă prin coaste răzbit adînc în rănire stă fierul.
Fără de sînge-a ieșit, lunecînd[8]; și se-nchid înghețate

[1] Textual: *Fă să șterg, o părinte atotputernic, rușinea asta de pe armele / noastre* (rușinea de a fi victime ale vitejiei unei femei).
[2] *Celelalte fapte / îmi vor aduce glorie.*
[3] *Încuviințînd-o.*
[4] *Pe neașteptate.*
[5] *Pe stăpîna lor, care se prăbușea* (de pe cal).
[6] *Să înfrunte sulițele fecioarei.*
[7] *Încearcă să și-l smulgă.*
[8] Originalul se referă la Camilla, care *alunecă, neînsufletită* (din șa).

Genele ei[1] și pe-obrajii-nfloriți i s-a stins rumencala.
Suflet de-abia mai trăgînd, spre-o fată din juru-i se-ntoarse,
Acca, spre cea mai iubită din toate Camillei și-n toate
Vecinic părtașă la griji și dureri, și vorbitu-i-a vorbe:
„Asta și-atîta mi-a fost făptuirea, tu, soră! Mă curmă
Fieru-n adînc și-mprejur mi se-ntunecă lumea și totul.
Du-te-n curînd și vestește-i lui Turnus cuvîntul din urmă:
Grabnic să vie și-n sîrg de troieni să-și păzească cetatea!
Soră, cu bine rămîi!" Și deodată cu vorba scăpîndu-și
Frîul, alunecă jos, chinuită de răni[2]. Și pătrunde-i
Frigul prin trupul întreg și, topită de-nghețuri, ea pleacă
Gîtul și capul pe-ncet, și-o răzbește perirea, și-i cade
Fierul, și-i zboară prin gemet spre cer[3] mîniosul ei suflet.
Strigăt de luptă, nespus de grozav, se ridică spre ceruri
Grabnic, acum; iar perirea Camillei înflacără lupta.
Orbi[4] năvălesc de tutindeni acum, ca furtuna, troienii,
Orbi și tyrrhenii cu toții și-ntregile stoluri arcade.
Însă de mult păzitoarea Dianei[5], pe creștet de munte,
Opis, ședea pe-nălțimi și privea liniștită la luptă.
Cînd de departe-a văzut pe războinicii tineri de-a valma
Vuiet făcînd și-ndrăzneața Camilla-aruncată peririi,
Geamăt amar a gemut și din piept, din adîncuri, ea plînge:
„Prea-nfricoșată pedeapsă, vai, prea-nfricoșată tu suferi,
Numai fiindcă-ndrăznișI de troieni să te-apropii cu fierul!
Nu ți-a plăcut în păduri, ca sihastră, să-ngădui Dianei
Jertfe și tolba s-o porți ca podoabă pe albii tăi umeri![6]
Însă nu-n chip rușinos mi te lapădă morții Diana,
Astăzi, în ceasul cînd mori, și nu negrăită de neamuri

[1] Literal: *și ochii înghețați / îi lunecă în moarte.*

[2] *Alunecă, cu toată împotrivirea ei.*

[3] *Spre umbrele (din Infern).* Camilla moare cu o demnitate de războinic, nelăsînd armele din mînă pînă în ultima clipă și neresemnîndu-se în fața morții; noblețea ei de caracter (pusă și mai mult în evidență de lașitatea lui Arruns, după ce o lovise în chip neloial) este comparabilă cu cea a lui Pallas sau Lausus. Este evidentă simpatia cu care Vergilius își înconjoară personajele tinere destinate unei morți premature.

[4] *În rînduri dese.*

[5] *Supraveghetoarea (Camillei) trimisă de Diana.*

[6] Textual: *Nu ți-a fost de nici un folos că, sihastră prin păduri, ai adus cinstire Dianei / sau că ai purtat pe umăr tolba, ca noi.*

Moartea-ţi va fi şi-un oţel răzbunări pregăti-ţi-va căderii;
Cel ce-ndrăznit-a cu fierul să-ţi spintece[1] trupul, oricine-i,
Astăzi spăşi-va, murind!" Se ridică sub poală de munte,
Nalt şi din pajişti clădit, un mormînt, al bătrînului rege
Dercen, din Latiul cel vechi, de goruni adumbrit de tutindeni[2].
Zîna cea plină de farmec aici scoborît-a cu repezi
Zboruri şi sta pe mormînt, de pe creştet pîndindu-l pe Arruns.
Cînd îl văzu strălucind de lucori şi mîndrit de-ngîmfare:
„Ce mi te-abaţi — îi vorbeşte — din drum? Mi te-ntoarce spre mine!
Vino să mori şi pe dreptul să-ţi iei răsplătirea Camillei.
Vino, căci arcul Dianei şi ţie-ţi va stinge trăirea[3]!"
Tracica fată-a vorbit şi din cucura de-aur ea smulge
Iutea săgeată şi grabnicul arc îl întinde cu gemet[4];
Trage-ndelung şi puternic şi, iată, se-ndoaie cu totul
Arcul din capete-acum şi mînile fetei se-mbină:
Stînga pe fier şi, lipită de sîn, e cu dreapta pe coardă.
Zuzătul scurt al săgeţii şi vîntul ce-i vîjîie-n urmă
Arruns deodată le-aude cu-ntrarea săgeţii prin coaste.
Soţii pe cel ce-a murit cu geamăt acolo-l lăsară,
Mort în străinul nisip al cîmpiei străine uitîndu-l.
Opis, din aripi bătînd, zburat-a-n seninele ceruri.
Stolul Camillei, pierzîndu-şi regina, se-mprăştie-n pripă.
Fug cu de-a valma rutulii şi fuge-ndrăzneţul Atinas,
Fug risipiţii fruntaşi şi, căutînd să s-adune sub steaguri,
Fug călăreţii cu spaimă şi aleargă spre ziduri orbeşte;
Nimeni nu poate s-oprească năvala peririi pe care
Repezi aduc-o troienii şi stavilă nimeni să pună;

[1] *Să-ţi pîngărească printr-o rană.*

[2] *Al lui Dercennus, / rege laurentin din timpuri de demult, acoperit de umbra unui stejar.* Despre Dercennus, pe care nu-l cunoaştem decît din acest pasaj, Ps.-Servius spune că ar fi fost un rege al aborigenilor. Mormîntul său este un *tumulus*.

[3] Sensul este disprețuitor (nimfa considerîndu-l pe laşul Arruns nedemn de onoarea de a muri de săgeţile Dianei): *Pînă şi unul ca tine să moară de săgeţile Dianei?*

[4] *Cu mînie* (sau *cu indignare*).

Galbeni de groază se duc cu descinsele arcuri pe umeri[1],
Răpăie cîmpul sfărmat de galop și de repezi copite.
Negre spre ziduri se-nvolbură-n vînt, ridicate-n vîrtejuri,
Pulveri; și mame pe ziduri cu mînile-și zbuciumă[2] pieptul,
Urlet amar de femei ridicînd spre văzduhul cu stele.
Cîți năvăliră dintîi cu de-a valma pe poarta deschisă,
Iute troienii pe-aceștia-i așternă în amestec de goană;
N-au mîntuire de-amare periri, căci acolo, sub poartă,
Chiar și-n orașul părinților lor și-n iatacuri prin case,
Sufletu-și dau, omorîți. Și-ncuie și poarta latinii;
Nici să deschidă cărări la tovarăși și nici să-i primească
N-au îndrăzneala și-un jalnic omor se-neinge la poartă,
Vai, între cei ce silesc[3] și-ntre cei cari își apără poarta.
Unii de-afară,-n vederea părinților galbeni de milă,
Cad prăbușiți, că-i împinge din urmă potopul peririi,
Cad prin adîncile șanțuri; iar alții, cu frîul pe coamă,
Orbi[4] înspre poartă s-azvîrl și spre stîlpii-ntăriți cu zăvoare.
Înseși femeile-acum — văzînd de pe ziduri luptarea
Moartei Camilla și-adînc răzvrătite de-a țării iubire —
Suliți azvîrl, îngrozite de-omor[5], și ciomagul cu noduri
Ele-l învîrt și cu pari ascuțiți în văpăi la un capăt
Repezi s-azvîrl, năzuind spre perire-n întîiele rînduri[6].
Turnus într-asta-n pădure primit-a solia peririi;
Acca-l răzguduie-ntreg cu nemaigrăitul ei vuiet[7]:
Oastea de volsci e-n risipă de mult și-i perită Camilla,
Repezi dușmanii cutreieră cîmpi[8] și-n năvală tutindeni
Duc pustiire și-omor și de ziduri s-apropie groaza.
Turnus, turbat (și-n adînc răzvrătit de vrerea[9] lui Joe),
Grabnic scoboară din culmi și din codrul sălbatic pornește.

[1] *Pe umerii istoviți.*
[2] *Își lovesc.*
[3] *Se silesc să intre.* (Sînt latinii rămași în afara zidurilor).
[4] *Orbiți de mînie.*
[5] *Cu febrilitate.*
[6] *Arzînd de dorința de a fi primele care să moară pentru zidurile (patriei).*
[7] *Cu îngrozitoarea veste.*
[8] *Dușmanii, ajutați de Marte, se năpustesc amenințători.*
[9] *Vrerea neînduplecată* (și totodată *potrivnică* lui Turnus).

Iată, de-abia ce-a plecat și pe cîmp își întinde mulțimea,
Ne-mpiedicat în strîmtoarea de văi înaintă Aeneas,
Trece și culmea grăbit și din codri scoboară pe șesuri.
Iuți amîndoi năzuiesc cu întreaga lor oaste spre ziduri,
Iuți, și furtuni amîndoi, și puțină cîmpie-i desparte.
Însă Aeneas, văzînd că-nainte-i se-ntunecă zarea,
Pulbere-n ceruri văzînd și-nglotirea latină văzînd-o,
Turnus și el cunoscînd pe turbatul Aeneas în urmă-i,
Tropot de cai auzind și nechezuri de cai în turbare[1],
Gata de luptă-amîndoi s-au oprit; și-ar fi-ntrat în amestec,
Soarele-n valul hiberic[2] de nu-și răcorea spumegații
Cai și scăzuta lumină nu da să s-amestece-n noapte.
Șanțuri pe-aproape de ziduri își fac și se-ncing cu movile[3].

[1] *Turnus, recunoscîndu-l și el pe năprasnicul Aeneas sub armele sale / și auzind zgomotul pașilor și suflarea cailor.*

[2] Marea Spaniei, adică Oceanul occidental, reprezentînd apusul; Phoebus poartă aici epitetul *roseus* (purpuriu), cum este soarele cînd apune.

[3] *Cu ziduri de apărare.*

CARTEA A XII-A

Turnus, văzînd că latinii cu totul pierdutu-și-au firea
Numai prin Mavors[1], că toți își aruncă spre dînsul privirea,
Vorbele lui le doresc[2], s-aprinde-n mînia-i bărbată,
Fără de cumpăt, acum. Un leu al deșertului punic,
Cînd vînătorul i-a spart cu rană puternică pieptul,
Pasă[3] năvalnic, zbîrlind și coama-i turbată și mușchii
Gîtului, rupe-n bucăți întinsele suliți spre dînsul[4],
Urlă-ndărătnic, căscînd gîtlejul ce-i gîlgîie-n sînge;
Astfel și Turnus, aprins, se zbuciumă-n multa-i mînie.
Regelui zice-i atunci, vorbind furtunatice vorbe:
„Turnus e gata! De-acum n-au nici o putință
să-ntoarcă
Vorba mișeii dardani[5] și nici să ne-ncalce-nvoiala!
Tată, eu plec la război[6]; tu pacea-ntocmește-o, fă jertfe.

[1] *Că, înfrînți de o soartă potrivnică, latinii / renunțau la luptă.*
[2] *Cerîndu-i să-și țină promisiunea* (de a lupta el singur cu Aeneas, cf. XI, 433—441).
[3] *Tocmai atunci se aruncă.*
[4] *Rupe neînfricat sulița înfiptă (în el) de vînător.* Vînătorul este numit în text *latro* (hoț), pentru că vînătoarea de lei se făcea nu direct, ci prin întinderea curselor, așa cum și latinii, neîndrăznind să-l atace direct, îi aruncă priviri încărcate de reproș. Comparația este inspirată după Homer *(Il.*, V, 136 și urm. sau XX, 164 și urm.).
[5] Aluzie la Aeneas, care sugerase solilor latini (XI, 115—118) oportunitatea înlocuirii războiului cu un duel între el și Turnus.
[6] *Eu plec să mă lupt* (cu Aeneas). *Jertfele* făceau parte din ceremoniile religioase ce însoțeau tratatele de alianță (cf. VIII, 640).

Am să-l trimit în adîncuri de iad pe dardanul acesta,
Sarbăd fugar[1] asiatic (latinii să stea de o parte);
Ori cu oţelul eu singur spăla-voi obştească ruşine,
Ori stăpînească pe-nvinşi şi Lavinia fie-i nevastă!"
Lui îi răspunde, vorbind cu linişte-n suflet, Latinus:
„Tînăr cu nalte porniri! Pe cît te rădici în virtutea
Faptei viteze, pe-atît mi se cade cu zorul[2] să judec
Cele ce vin şi-ngrijat să-mi întorc chibzuirea spre totul.
Ţara lui tatăl Daunus[3] a ta e. Cetăţi cucerite
Ai tu destule; iar aur cît vrei dărui-ţi-va Latinus.
Sunt şi copile destule la noi, ca s-alegi o mireasă,
Toate din vrednici părinţi. Eu fără-ocolire-ţi descopăr
Vorbe străine-amăgirii. Şi-ntîi tu ascultă-mi o taină[4]:
Fata nici unui s-o dau, din cîţi peţitori o cerură,
N-a fost cu lege[5]; şi zeii mi-au spus-o, şi-augurii cu toţii.
Dar biruit şi de dragostea ta, de-nrudirea prin sînge,
Şi de mîhnirea soţiei, făcut-am ce nu e cu cale:
Smuls-am pe cea logodită şi oşti mişelește[6] pornit-am.
Care mi-e partea de-atunci, vezi singur. Şi cîte războaie
Lanţ mi se ţin! Şi ce-amaruri ai singur să suferi[7], copile!
Două luptări am pierdut şi cetatea de-abia ne scutește,
Singurul loc de-adăpost[8]. Şi cald e de sîngele nostru
Tibrul şi-ntinderi de cîmpi sunt albe de oasele noastre.
Toate n-am chip să le-mpac şi capul mi-e noapte de gînduri.
Dacă sunt gata, cînd fi-vei tu mort, să mă-mpac cu troienii,
Nu-i mai cuminte, cît timp tu eşti viu, să-ncetăm cu războiul?

[1] Dispreţul lui Turnus este mai violent: *desertorem* (pe trădătorul dezertorul).

[2] *Mai cu grijă.*

[3] După tradiţia urmată de Vergilius, tatăl lui Turnus era fiul Danaei şi al lui Pilumnus (cf. VII, 410 şi IX, 3).

[4] *Ascultă-mă cu atenţie.*

[5] *Nu era îngăduit* (de legea divină — *fas*). Vezi VII, 96—101.

[6] *Împotriva voinţei divine.* Lavinia, deşi era logodită cu Turnus, fusese promisă de Latinus lui Aeneas (cf. VII, 267—273), în urma oracolului lui Faunus; la ruperea acestei din urmă învoieli se referă aici regele.

[7] *Ai de suferit mai ales tu.*

[8] *Şi abia mai putem apăra, cu cetatea, / speranţele italice.*

Ce-o să ne zică-nrudiții rutuli? Ori italii, cu toții?
Crede-vor toți că te-am dat (dar zeii răstoarne-mi cuvîntul!)
Morții, fiindcă-mi cereai frăția de taberi[1] și fata?
Judecă truda cea multă-a luptării și cruță pe bietul
Tată-tău, slab și bătrîn, că se mistuie-n Ardea voastră
Singur și plîns!" Dar acestea n-astîmpără-n Turnus mînia,
Nu, ci mai tare-l aprind, mai bolnav el se face prin leacuri.
Deci, ajungînd la cuvinte și el, îi răspunde năvalnic:
„Grija pe care mi-o duci, te rog, o iubitule tată[2],
Smulge-o din piept și mă lasă să-mi caut mărire prin moarte.
Arcuri să-ntindem pricepem și noi, și să batem cu fierul
Fără de greș; și din răni și nouă ne picură sînge[3].
N-o să mi-l scape nici mă-sa, cea care-n bășteile-i neguri
Vecinic ascunde-l fugar și-n năluci mi s-ascunde chiar însăși[4]!"
Însă regina,-ngrozită de tot de acest fel de luptă[5],
Plînge ca-n gura peririi și-oprește pe grabnicul Turnus:
„Turne! Pe plînsetul meu și dacă mai porți tu Amatei
Dragoste-n suflet — tu, singura noastră nădejde, tu singur
Sprijin amarei vieți[6], puterea și fala domniei
Noastre, cu totul ce-avem, pe tine se razimă totul[7] —
Una te rog: să te lași de gîndul luptării cu prințul!
Orișice rău mi te-așteaptă pe tine-n grozava luptare,
Biata, ți-l sufăr și eu! Și fugi-voi atunci de-urgisita
Viață, să nu-l văd pe-Aeneas eu, roabă, ca ginere-n scaun."
Vorbele plînse-ale mamei le-aude Lavinia, biata;
Lacrimi îi rîură ochii de foc și văpaia rușinii[8]
Zboară cu rumene flori pe-obrajii-nfloriți de căldură.

[1] *Înrudirea cu mine.*
[2] *Preabunule.*
[3] *Iar sîngele curge și din rănile făcute de noi.*
[4] Aluzie la episodul intervenției în luptă a Venerei, pentru a-și salva fiul, din *Iliada*, V, 311 și urm.
[5] De duelul lui Turnus cu Aeneas.
[6] *Amarei mele bătrîneți.*
[7] *Întreaga noastră casă primejduită.*
[8] *O vie văpaie.*

Astfel pe fildeşul alb o roşeaţă de purpură pune
Maistrul zugrav ori, întocmai, pe cîmpul de crini ca zăpada,
Roşii lucesc trandafiri; aşa e şi chipul fecioarei.
El, zguduit de iubire, stă-n ochii fecioarei cu ochii[1];
Arde mai tare să plece[2] şi scurt îi răspunde reginei:
„Nu cu plînsoare te rog şi nu cu mîhnită cobire
Vreau să-mi petreci tu cărarea cea plină de-atîtea primejdii,
Mamă! Căci nu i se iartă lui Turnus să-şi pregete moartea!
Idmon, tu pleacă şi du din parte-mi acestui Aeneas
Ştirea cea groaznică lui[3]: îndată ce zorile, mîne,
Roşii plutind în teleaga de flori[4] rumeni-vor văzduhul,
Nu mai aducă troieni spre rutuli! Şi rutuli şi teucri
Aibă repaos; cu sîngele nostru dezbate-vom ceartа[5].
Noi pe Lavinia-n cîmp s-o cătăm[6], pe mireasă, cu fierul."
Astfel de vorbe-a grăit şi-n palat[7] el cu grabă se duce.
Roibii şi-i cere şi vesel priveşte-i cum spumegă-n salturi,
Roibi lui Pilumnus trimişi ca daruri de-Orithya[8] însăşi,
Albi de se-ntrec cu zăpada la păr şi la goană cu vîntul.
Zdraveni[9] mînaci împrejur stau roată, bătîndu-i cu palma
Blînd şi pe gît şi pe piept, netezind zburătoarele coame.

[1] *Îşi aţinteşte privirile pe chipul fecioarei.*

[2] *Să lupte.* Indiferent dacă îmbujorarea Laviniei trădează un sentiment de iubire faţă de Turnus (aşa cum o interpretează el) sau de stînjenire că este cauza involuntară a atîtor nenorociri, ca crează un moment psihologic important: hotărîrea croului de a lupta nu mai poate fi clintită. Înflăcărarea lui Turnus o evocă pe aceea a unui cavaler medieval.

[3] *Du-i regelui frigian / cuvintele mele, care n-o să-i prea fie pe plac.*

[4] *Purpurie* sau *trandafirie*, evocînd nu materialul carului Aurorei, ci culoarea cerului în zori.

[5] *Cu sîngele unuia dintre noi vom pune capăt războiului.*

[6] *S-o cucerim.*

[7] *În locuinţa sa.*

[8] Fiica legendarului rege atenian Erechtheus, pe care Boreas, răpind-o, o dusese în Tracia. Caii din Tracia, renumiţi pentru iuţeala lor, treceau drept fii ai vînturilor (cf. Homer, *Il.*, XI, 150 şi XX, 223).

[9] *Iuţi, prompţi.*

Însuși cămașa de-oțel sclipitor și cu vulturi de aur[1]
Repede-o-mbracă pe umeri spătoși; și, gătită de-omoruri,
Spada-și încinge, ia scutul și coiful cu crestele roșii
(Spada, pe care-o gătise fierarul din cer lui Daunus
Tatăl și-oțelul cel alb îl călise-n avernice valuri[2]).
Sulița-n urmă, ce sta răznită[3]-ntr-o sală din mijloc
Colo, de-un stîlp, cu putere prinzînd-o puternicul tînăr
(Pleanul lui Actor auruncul[4]) și-n mîni tremurînd-o-n-
vîrtită
Strigă: „Tu, sulița mea! Tu nu m-ai făcut de rușine
Nici într-o luptă. Și-acum e acum! Purtatu-te-a-n mînă
Actor viteazul, dar Turnus acum. Ajută-mi să-i vîntur
Trupu-n nisip și cu brațul voinic să despintec pieptarul
Astui troian jugănit[5] și-n noroi să-i amestec eu părul
Cel încrețit cu căldură de fier și-umezit de unsoare[6]!"
Astfel se sfarmă turbînd[7] și-n aprinsul stîrnitelor furii
Fața-i aruncă scîntei și din ochi îi tresaltă văpaia.
Tauru-ntocmai, cu muget, la-nceperea luptei răsuflă
Groaznic din pieptu-i turbat și din coarne-și ațîță mînia,

[1] *Platoșa acoperită cu aur și cu orichalc alb.* Menționat încă în *Imnuri homerice, Către Afrodita* (II), 9 — ed. Humbert, B. L., 1936, apoi de Hesiod *(Scutul lui Heracles,* 122), orichalcul (gr. *oros* — munte și *chalcos* — aramă) pare să fi fost un metal dur și sclipitor, rămas necunoscut; Platon, care-l imagina umplînd minele legendarei Atlantide, considerîndu-l cel mai prețios după aur, afirmă că în timpul său rămăsese doar un nume (cf. *Critias,* 114 e). Mai tîrziu a desemnat un aliaj a cărui compoziție nu era clară, poate un fel de bronz (cf. Plinius, *Nat. Hist.,* XXIV, 21).

[2] *În valurile Styxului,* ca să devină invincibil. *Fierarul din cer,* Vulcan, este numit în text *Ignipotens* (cf. VIII, 414). Așadar, în ce privește armele, Turnus avea șanse egale cu Aeneas.

[3] *Sprijinită.*

[4] Personajul este necunoscut; s-ar putea ca auruncii care-l însoțesc pe Turnus (cf. VII, 793) să fi devenit aliații săi după o luptă în care-i învinsese.

[5] *Frigian efeminat.* Vezi IV, 214 și IX, 612.

[6] *Și parfumat cu smirnă.* „Turnus vorbește întotdeauna despre Aeneas pe ton disprețuitor, ca pentru a-și ascunde lui însuși că acesta este un adversar de temut" (Bellessort).

[7] *Se lasă cuprins de mînie.*

Dînd lovituri în tulpini de copaci, și-ndărătnic izbește
Golul[1] și-nchipuie lupta zvîrlind din picioare nisipul.
Însă-ntr-aceea, la fel de-ndărătnic, în armele mamei[2],
Grabnic aprinde-și Aeneas mînia luptării, -ntărind-o,
Vesel că poate sfîrși prin frăția-mbiată[3] războiul.
Blînd își îndeamnă fîrtații și mîngîie plînsul lui Iulus,
Căile sorții-nvățîndu-i[4]; și-n urmă năimește pe-aceia
Cari lui Latinus să-i ducă răspunsul și legile păcii.
Zorile zilei de-abia luminară pe netede vîrfuri
Munții și veseli din mări se ridică, din neguri de ape,
Caii lui Phoebus, vărsînd pe nări lucitoarele flacări.
Cîmpul de luptă pe șes, sub cetatea lui tatăl Latinus,
Neted îl fac și-l măsoară troienii sosiți și rutulii.
Vetre la mijloc ei pun și prin iarbă rădică și-altare
Zeilor[5]; unii din ei fac focul și cară fîntîna[6],
Toți barbonac[7] împletit au pe tîmple și văluri de pînză.
Cete-ausonice vin; cu suliți, pe porțile pline
Gloate se-ndeasă și ies. Dincolo, puterile Troiei
Vin cu tyrrhenice neamuri la rînd și-n amestec de arme[8],
Astfel în fier îmbrăcați, ca-n ceasul în care la luptă
Mavors îi cheamă. Prin mii de popoare-adunate[9], la mijloc,

[1] *În vînt* (cf. *Georg.*, III, 233—234). „Agitația febrilă a lui Turnus nu creează numai un contrast față de gravitatea calmă a lui Aeneas, alesul destinului; ea face să se ivească presentimentul sfîrșitului său nefericit" (Lejay).

[2] Înmînate de mama sa (cf. VIII, 612).

[3] Prin propunerea de a lupta în duel.

[4] Amintindu-le oracolele încurajatoare.

[5] *Altare de iarbă / pentru zeii comuni* (zeii și ai unora și ai altora sau, cum înțelege Carcopino, zeii *identici*, care pot fi regăsiți la toate popoarele, în spiritul sincretismului pe care se sprijină panteonul *Eneidei*).

[6] *Apă de izvor*, singura folosită la sacrificii, ca fiind sacră și pură.

[7] În original: *verbena*, despre care Servius spune: „Numim *verbenae* toate frunzele sacre", cu care preoții își încununau fruntea și împodobeau altarele (cf. Hor., *Od.*, IV, 11, 6—7); la Plinius apare ca desemnînd verbina. Prin *văluri de pînză* Coșbuc traduce *limus*, un fel de fustă lungă pînă la pămînt, tivită cu purpură, purtată de sacrificatori în timpul jertfei.

[8] *Cu arme de tot felul.*

[9] *De oșteni.*

Mîndri, cu straie-aurite şi-n purpură, zboară fruntaşii:
Iată-l pe Mnestheus[1] aici şi pe nebiruitul Asilas,
Colo pe cel din Neptunus născut, călăreţul[2] Messapus.
După ce semnul s-a dat şi cu toţii se-nşiră la locuri,
Suliţi împlîntă-n pămînt şi razimă scutul de suliţi.
Rîuri acum din oraş se revarsă străinii luptării,
Babe de-a valma şi moşi[3]; şi pe coame de case, pe turnuri,
Urcă-se gloata şi stau grămădiţi pe-nălţimile porţii.
Iuno-ntr-aceea, pe culmea numită cu numele-Albanus
(Muntele nume pe-atunci şi mărire n-avea, şi nici veste[4]),
Sta să privească şi cîmpul din jur şi-adunatele gloate,
Şiruri de tineri troieni şi latini, şi cetatea latină.
Grabnic atunci cuvîntat-a surorii lui Turnus zeiţa,
Altei zeiţe[5], stăpînei pe văi cu murmúr şi pe lacuri
(Pentru că-atîta mărire i-a dat al văzduhului tată[6],
Iupiter, drept răsplătiri fecioriei răpite de dînsul):
„Cea mai iubită de noi, tu podoaba pîraielor[7], nimfă,
Ştii că pe tine din toate, din cîte copile latine
Patul cel plin de-urgisiri aşternutu-l-au marelui Joe,
Eu te-am ales şi ţi-am dat cu dragoste-o parte din[8] ceruri.
Vină, Iuturna, să nu mi-o găseşti, că-ţi descopăr durerea!
Pînă ce vrut-a norocul cu noi, şi-ursitoarele vrut-au,
Binele neamului tău, apărat-am pe-ai tăi şi pe Turnus.
Însă pe Turnus îl văd alergînd spre-o putere mai tare[9];

[1] Omis: *din neamul lui Assaracus* (rege al Troiei, bunicul lui Anchises).

[2] *Îmblînzitorul de cai* (cf. VII, 688).

[3] *Femei, popor neînarmat şi bătrîni neputincioşi.*

[4] *Renume.* După spusele lui Cato (citat de Ps.-Servius), muntele Albanus (azi, Monte Cavo) din apropierea Romei îşi primise numele de la cetatea Alba Longa, fondată de Ascanius. Acolo aveau loc anual sărbătorile confederaţiei latine, numite *feriae latinae*, celebrate iniţial într-o pădure sacră, apoi în templul lui *Iupiter Latiaris*, ridicat de Tarquinius Superbus.

[5] Iuturna (sau Diuturna), din care Vergilius face o soră a lui Turnus şi fiică a lui Daunus, era o veche divinitate din Latium, ocrotitoare a izvoarelor şi lacurilor, al cărei cult, trecînd mai tîrziu la Roma, s-a bucurat de mare consideraţie; acolo i s-a dedicat un templu şi i s-au consacrat serbări, numite *Iuturnalia.*

[6] În original: *rex aetheris altus* (înaltul rege al eterului).

[7] *A fluviilor.*

[8] *Un loc în.*

[9] *Luptîndu-se cu sorţi inegale* (pentru că destinul îl favoriza pe Aeneas).

Parcele-acum îl ajung și-l ajunge și ziua peririi.
Ah, și mi-e scîrbă să văd[1] și lupta cu ochii, și pacea!
Dacă tu vrei să-ndrăznești și s-ajuți pe iubitul tău frate,
Du-te, că-i bine. Și poate s-abați și sărmanului răul!"
Zise. Și lacrimi din ochi vărsat-a șiroaie Iuturna,
Bate-ți frumosul ei piept de trei ori, de patru, cu pumnii.
„Dragă, nu-i vremea de plîns, îi zice saturnica Iuno;
Du-te și smulge peririi, cît timp se mai poate[2], pe Turnus,
Ori mai ațință război și-ncheiata frăție tu rumpe-o.
Du-te, căci eu te trimit!" Și pe cea dojenită[3] cu vorbe
Las-o pierdută cu firea și-n zbucium de jalnice gînduri.
Iată și regii purced. Puternic și mîndru, Latinus
Vine cu patru fugari, în teleagă-aurită; pe tîmple
Douăsprezece-i lucesc, ca fulgerul, colțuri din aur,
Chip[4] al strămoșului Sol. Și cu albii fugari, o pereche,
Turnus sosește-nvîrtind puternic perechea de sulițe[5].
Iată, și tatăl Aeneas, părinte[6]-al poporului Romei,
Fulger sclipind în lucoarea de scut și-n cerești-i arme —
Iulus alături, a doua nădejde-a puternicei Rome —
Ies și din castru purced. Și-n albele-i[7] haine, un preot,
Cel ce-adusese zbîrlitul purcel și netunsa mioară,
Pune pe[8]-aprinsul altar adusele vite, ca jertfă.
Regii, cu ochi pironiți spre soare[9], pe-un creștet de munte,

[1] *Mi-e cu neputință să privesc.*
[2] *Dacă e posibil.*
[3] *Îndemnată, ațință.*
[4] *Simbol* sau *emblemă*. *Sol* (Soarele) îi era strămoș după mamă (cf. VII, 47).
[5] *Legănînd în mînă două sulițe cu fierul lat.*
[6] Este momentul în care Aeneas apare în întreaga solemnitate de ales al destinului: el, *întemeietorul*, ar fi putut fi numit prin obișnuitul *auctor* sau *genitor*, dar este desemnat printr-o valoare abstractă — *origo* (definind însuși punctul de plecare, izvorul, obîrșia). Și, ca un semn exterior al investiturii divine, scutul său răspîndește în jur o strălucire astrală *(sidereus)*.
[7] În întregime albe, *imaculate*, cum impunea datina într-o astfel de împrejurare. Toate detaliile descrierii de mai jos alcătuiesc ritualul roman în sacrificiul de alianță.
[8] *Pune alături de.*
[9] *Spre soarele ce se înalță*, adică spre răsărit.

Sare presară din mîni, și făină[1], și semne pe tîmple
Vitelor fac cu oțelul și sorb din sfințite potire[2].
Spada ridic-o spre ceruri apoi Aeneas și jură:
„Soare, pe tine mă jur și pe tine, Pămîntule vecinic,
Căruia grijă ducîndu-ți răbdat-am potopul de-amaruri,
Tată puternic din cer și saturnică doamnă, tu Iuno,
Azi împăcată-n sfîrșit! Și pe tine, tu crîncene tată,
Cel ce cu mînile cîrmui vărsarea de sînge, tu Mavors!
Rîuri vă chem și Pîrîuri, pe voi, și tot ce-n văzduhuri
Sfînt e și tare! Vă chem, Puteri de prin vinete-adîncuri!
Dacă izbînda va fi de partea latinului Turnus,
Cei biruiți, rînduim, la Euandru-n cetate să plece;
Iul să golească pămîntul[3] și-n veci Aeneazii să n-aibă
Gînd de răscoală, cu fierul intrînd în domnia latină.
Însă norocul fiind[4] părtaș lui Aeneas în luptă
(Astfel precum o presimt și poate voiesc-o și zeii)[5],
Nu să domnească troienii voiesc, pe latini înjugîndu-i,
Nu stăpînirea mi-o cer; ci-n pace și-n legi deopotrivă
Ambele neamuri cu drag să trăiască-n frăție de-a pururi.
Focul și zeii vi-i las; iar socrul Latinus să ție
Toată puterea de domn.[6] Iar mie clădi-mi-vor troienii
Ziduri și-orașul durat Lavinia cheme-l pe nume."

[1] Cf. II, 133 și V, 744.

[2] *Și picură pe altare (vin) din potire* (aduc libații).

[3] *Să părăsească acest ținut.*

[4] *Dar dacă Victoria va fi.* Victoria personificată era o divinitate pe cît de veche, pe atît de actuală în timpul lui Vergilius. Încă din sec. III î.e.n. i se dedicaseră o statuie în for și un templu pe Palatin, restaurat apoi de Augustus, care-i instituise și o sărbătoare anuală. Alături de zeița Fortuna, ea deține un rol important în politica augusteică, fiind privită ca o însoțitoare permanentă a păcii lui Augustus și ca o protectoare a acestuia și a statului.

[5] *Fie ca zeii să ne sprijine cu puterea lor.*

[6] Textual: *Eu le voi da riturile sacre și zeii; socrul meu Latinus să-și păstreze armata și puterea de pînă acum.* Această dualitate a puterii, opunînd regalității propriu-zise regalitatea sacrală, era cunoscută tradiției romane; chiar despre Iulus unele legende din ciclul troian spuneau că ar fi împărțit astfel puterea cu Silvius („lui Iulus, în schimbul regalității, i s-a recunoscut o putere sacră", spune Dion. Halic. I, 70). Aici se adaugă și ideea participării egale a celor două popoare din unirea cărora s-au născut romanii.

Astfel, Aeneas. Apoi se gătește să jure Latinus,
Ochii-nălțîndu-i spre cer și cu dreapta suită spre stele[1]:
„Tocmai ca tine mă jur, pe Pămînt, și pe Mări, și pe Ceruri,
Jur pe-ai Latonei copii[2] și pe fața-ndoită, pe Ianus;
Jur pe puterea din Iad[3], pe locașul grozavului Pluto.
Tatăl m-audă, căci dînsul sfințește[4] cu fulgere pacea!
Iată, de-altare m-ating[5]; iau focul și zeii de marturi:
Vecinic italii nici pacea n-or rumpe-o și nici legămîntul,
Orișice soartă-ar veni! Și nici o putere pe mine
N-o să m-abată[6], nici de-n potop scufunda-s-ar pămîntul,
Nici cînd, de fulger izbit, prăbuși-s-ar în funduri de Tartar!
Astfel și sceptrul de-aici (că-n mînă cu sceptrul venit-a)
Vecinic nici mugur nu poate să deie, nici umbră și frunze,
După ce fost-a tăiat din păduri și din inimi de creangă,
Fără de mamă[7], cu plete și brațe ciuntite cu fierul;
Fost-a copac, dar acum iscusite podoabe de-aramă
Poartă cioplite și-i dat ca să-l poarte părinții latinici!"
Astfel cu vorbe jurînd, întăriră prin vorbe frăția,
Stînd în vederea fruntașilor toți. Iar în urma jurării,
Vite sugrumă pe-altar și curînd măruntăile smulse
Regii le-mplîntă-n frigări și cu sîrgul le-așază pe flacări[8].
Însă rutulii văzură de mult că nu-i deopotrivă
Lupta și-n sufletul lor se stîrnesc năvălitele gînduri.
Văd mai de-aproape-oscbirea-n puteri și mai rău se-nfierbîntă,
Ard și mai mult cînd zăresc tăcut cum s-apropie Turnus,

[1] *Spre stele*, deși era în zori, pentru că prezența lor era presupusă dincolo de „draperia cerului" (cf. IX, 21).

[2] Apollo și Diana. Despre Ianus, cf. VII, 179.

[3] *Puterea zeilor din Infern.* În textul latin Pluto este invocat sub numele de Dis.

[4] Sau *consfințește* (lat. *sancit*, de unde supranumele lui Iupiter — despre care este vorba aici — de *Sancus* sau *Sanctus*, ca zeu al jurămintelor, confundat în această calitate cu zeul sabin Semo Sancus, la rîndul lui identificat cu Dius Fidius, zeul buneicredințe).

[5] Gest ritual al celui ce depunea un jurămînt.

[6] *N-o să m-abată de bunăvoie.*

[7] *Departe de trunchiul-mamă.*

[8] Textual: *Înjunghie după datină animalele de-asupra flăcărilor, le smulg, în timp ce palpitau încă, / măruntaiele și încarcă altarele cu platourile pline.*

Blînd și cu ochii plecați spre altar și molatec în umblet,
Umezi cu ochii de plîns și galbeni obrajii cei tineri[1].
Însă Iuturna, cu grabă, simțind iscatele vorbe,
Gloata văzînd-o mereu șovăind cu neliniște-n suflet,
Intră prin șiruri și ia mințita făptură-a lui Camers[2],
Cel din puternici strămoși și-al căruia tată-și făcuse
Nume vestit de viteaz, el însuși în taberi destoinic;
Intră prin șiruri Iuturna, știind ce-i gătit să se-ntîmple.
Multe șoptiri răspîndește-mprejur și le zice cuvîntul:
„Nu vi-e rușine, rutuli, să dați voi peririi pe unul
Singur, atîția ca voi? Suntem mai nemernici în număr
Noi? În puteri? Nu vedeți că troienii cu toții și-arcazii
Și-oastea condusă de zei[3], cu toții săriră pe Turnus?
Doi de ne-am bate cu-n singur dușman, i-am întrece
și-atuncea[4].
Turnus trăi-va ca zeu la altarele căror se-nchină[5],
Crește-va-n glorii din gură purtatul în gură, prin veacuri;
Însă noi, fără pămînt[6], asculta-vom poruncii străine,
Silă răbda-vom, căci leneși acum trîndăvim pe cîmpie!"
Vorbele-acestea au aprins sălbatică-n tineri mînia,
Cruntă, mai cruntă mereu, și-un murmúr se revarsă prin
gloate.
Chiar laurenții se schimbă cu gîndul, se schimbă latinii;
Cei ce cu drag așteptau mai nainte și-odihnă și capăt
Trudelor, arme voiesc, năzuind să desfacă frăția.
Toți în aprindere plîng și pe Turnus, și jalnica-i[7] soartă.

[1] *Înclinîndu-se cucernic în fața altarelor, cu privirile plecate; / o paloare se întinde pe obrajii tineri și pe întreaga sa înfățișare.*

[2] La fel procedase Atena, cînd, luînd chipul lui Laodocos, provoacă ruperea armistițiului dintre greci și troieni *(Iliada,* IV, 73 și urm.); la fel, Iris, care instigă sub înfățișarea Beroei femeile troiene să incendieze flota *(Eneida,* V, 617 și urm). Dar la Vergilius intervențiile miraculoase se suprapun întotdeauna unei evoluții psihice firești.

[3] *Și oastea ridicată de destin, Etruria dușmană lui Turnus.* (Aluzie la oracolul care ceruse etruscilor, răsculați împotriva regelui lor Mezentius, aliat cu Turnus, să aștepte un șef străin.)

[4] *Dacă ne-am lupta, abia ne-ar reveni un dușman la cîte doi dintre noi.*

[5] *Turnus, cel puțin, își va înălța numele pînă la zei, în fața altarelor cărora se jertfește.*

[6] *Pierzîndu-ne patria.*

[7] *Nedreapta-i.*

Însă și lucruri mai mari le-adaugă zîna: din naltul
Cerului, semn aducînd (și nici unul ca semnul acesta
N-a tulburat pe latini mai adînc, prin vedenii-nșelîndu-i),
Iată-l, un vultur gălbui[1], zburînd prin văzduhul cel roșu,
Paseri de mare gonește și-alungă cu zgomote stolul
Multelor paseri și-apoi, prăbușindu-se grabnic pe maluri[2],
Lebăda cea mai frumoasă-o răpi cu nevrednice[3] gheare.
Stau și privesc cu-ncordare latinii, căci stolul de paseri
Zboară cu țipăt tutindeni[4] prin aer (minune-a vederii!),
Miile de-aripi întunecă cerul și nor împrejurul
Celui potrivnic se strîng; și-nvins de mulțimea puterii
Și de povară,-a lăsat din gheare sălbaticul vultur
Prada să lunece-n rîu și-adînc el fugit-a prin neguri.
Veseli rutulii privesc arătarea, primind-o cu chiot,
Armele iarăși le prind, iar Tolumnius popa[5], dintîiul:
„Asta, tovarăși, eu asta cerut-am prin jertfe, de-a pururi[6]!
Zei, vă cunosc și vă simt![7] Urmați-mi cu grabă și prindeți
Fierul, nemernici pe care vă bagă-n răcori veneticul!
Neputincioaselor păsări asemeni fugiți, cînd dînsul
Malul vi-l bate cu oști. În curînd el fugi-va departe
Colo pe mări! Alergați în năvală de gloate, cu suflet[8];
Regele vostru-i răpit, apărați-l, războinici, cu fierul!"
Zise. Și-n frunte pășind, azvîrle-n oștirea troiană
Sulița; lemnul de corn cu zuzăt despintecă zarea,
Fără de greș. Și răcnesc și de-aici și de-acolo și toate
Oștile fierb și se mișcă și mișuie toți în de-a valma.
Sulița zboară. Stăteau puternici și nouă la număr
Frații, frumoși și voinici, pe care tyrrhenica mamă
(Una, pe-atîți) îi născuse lui tatăl Gylippus, arcadul;

[1] Vulturul era consacrat lui Iupiter; textul latin îl numește *fulvus Iovis ales* (pasărea roșcată a lui Iupiter).

[2] *Pe valuri.*

[3] *Încleștate.*

[4] *Înapoi.*

[5] *Augurul.* Vezi II, 765.

[6] *Adesea.* Vrea să spună că a cerut un astfel de semn divin, pe care-l judecă drept favorabil.

[7] *Primesc prevestirea și recunosc în ea voința zeilor.* Tolumnius pronunță o formulă de acceptare (cf. V, 532), fără a cere confirmarea zeilor (ca în II, 691); dacă ar fi considerat prevestirea de rău augur, ar fi pronunțat o formulă de respingere, cerînd pentru anularea ei o nouă prevestire (cf. III, 36).

[8] *Într-un suflet.*

Pe-unul din dînşii lovindu-l la locul în care se-nnoadă
Brîul şi largi cătărămi încing înşiratele coaste[1],
Sulița-n mîndrul voinic şi fălos prin lucoarca-i de-aramă
Intră, prin coasta-i, şi-ntins îl azvîrle-n nisipul cel galben.
Gloata de fraţi, tulburată de tot şi nebună de jale,
Fulgeră săbii prin aer şi scapără groaznice suliţi;
Sar dintr-odată şi-orbeşte s-azvîrl, dar orbeşte-i înfruntă
Gloata latină; şi iarăşi turbaţi se revarsă tutindeni,
Grabnic, arcazi[2] şi troieni şi agyllini, în amestec de săbii.
Repezi s-aruncă cu toţii, cu dorul să-şi stîmpere fierul;
Sparg[3] ridicatele-altare şi tulbure geme văzduhul,
Plin de-nnorate săgeţi, şi vîjîie ploaia de suliţi[4].
Duc[5] cu grăbire şi sfintele vetre şi-ulcioare. Şi fuge Latinus,
Fuge cu zeii goniţi[6] ai frăţicei cea fără-mplinire.
Unii-şi înhamă fugarii la car; şi-ncalecă grabnic
Alţii, s-azvîrl şi cu săbii năvalnici se-ndesuie-ntruna.
Iată, Messapus acum spre regele-Aulestes tyrrhenul,
Cel ca un rege-mbrăcat[7], se repede cu roibul în spume,
Lacom să strice frăţia. Ferindu-se-n lături Aulestes,
Nefericitul, izbit-a cu spatele-altarul şi, iată-l,
Cade pe spate şi-n cap; şi cu sulița[8] zornic Messapus
Zboară turbat şi pe cel ce se roagă cu lacrimi să-l cruţe
Iute-l străpunge de sus, de pe cal, şi-n batjocură strigă:
„Ţie-ţi ajunge[9]! Şi-mi eşti şi cerului jertfă mai dragă!“
Curg de tutindeni itali şi caldul cadavru-l despoaie.
Foc întîlnind pe-un altar, Corynaeus apucă-un tăciune;
Ebusus însă-amenință cu spada pe-acesta, iar dînsul
Zvîrle-i tăciunele-n cap: şi puternica-i barbă s-aprinde,
Fum răspîndind şi miros al pîrlirii. Dar fuge pe urmă-i[10],

[1] *Unesc cele două capete* (ale brîului).
[2] *Arcazi cu arme pictate.* Agyllinii sînt etrusci (vezi VII, 649).
[3] *Sfîşie, dărîmă.*
[4] *Ităscolit de furtuna suliţelor, şi cade o ploaie de fier* (cf. Ennius, *Annales*, VIII: *fit ferreus imber*, citat de Macrobius, *Sat.*, VI, 1, 52).
[5] Preoţii.
[6] *Fuge însuşi Latinus, / ducînd cu el imaginile zeilor insultaţi.*
[7] Purta insemnele regale.
[8] *Cu o suliţă mare cît o grindă.*
[9] În original: *hoc habet*, exclamaţie obişnuită în amfiteatre, cînd un gladiator era atins (echivalentă cu fr. *touché*, la scrimă).
[10] *Pe deasupra, (Corynaeus) se mai şi ia după el.*

Grabnic pe cel zăpăcit înhățîndu-l de plete cu stînga,
Și, cu genunchii vîrtoși la pămînt îndesîndu-l cu totul,
Țapănă spada i-o vîră prin piept. Podalirius gonește
Pe-Alsus ciobanul, pe cel ce-alerga prin șiraguri din față;
Iată, rădică spre dînsul oțelul peririi, dar Alsus
Zvîrle grozavul topor și-i despică prin mijloc de-a dreptul
Fruntea și-obrajii și sînge-mproșcat umezește-mprejurul.
Lînced repaos cuprins-a căzutului ochii; și somnul
Morții prin ochi i-a răzbit, aducînd întunerec de-a pururi[1].
Goală[2] spre cer rădicînd Aeneas cucernica dreaptă,
Descoperindu-și și capul[3], strigat-a mulțimilor sale:
„Unde vă duceți? Ce vrajbă deodată vă zguduie pieptul?
Nu mi v-aprindeți și-acum![4] Încheiat îl avem legămîntul,
Legile toate-ntărite; eu singur am dreptul la luptă.
Singur voiesc să mă lupt[5] și-alinați-vă teama! Cu brațul
Am să-ntăresc legămîntul. De-a gata-mi dau zeii pe Turnus[6]."
Iată, pe cînd el vorbea, strigînd spre tovarăși acestea,
Vine zburînd o săgeată spre dînsul, cu zuzăt în aripi,
Nimeni nu știe de cine-azvîrlită și cărui menită:
Zeii făcut-au sau goala-ntîmplare rutulilor nume
Vrednic prin asta? Și-n veci a rămas făptuirea cu taină;
Nimeni nicicînd nu-și făcuse mîndrie din mîrșava faptă[7].
Turnus, văzînd că Aeneas, rănit, se desparte de gloată,
Capii dardani zăpăciți, de nădejde lui inima-i crește[8];
Cere și suliți și cai și-ndărătnic se zbate cu zorul[9],

[1] *Ascunzîndu-le în noapte eternă lumina. Somnul morții* traduce o foarte veche expresie metaforică denumind moartea: *ferreus somnus* (somn de fier), care la Homer *(Il.*, X, 241) apare sub forma *chalkeos hypnos* (somn de aramă), devenită apoi *somn de plumb;* s-ar putea spune că evoluția ei o reflectă pe cea a folosirii metalelor.

[2] *Neînarmată.*

[3] Capul *îl avea* descoperit, pentru că nu venise pregătit pentru război, ci pentru alianță.

[4] *Potoliți-vă mînia!*

[5] *Lăsați-mă pe mine* (să mă înfrunt cu Turnus).

[6] *Aceste sacrificii mi-l datorează pe Turnus.*

[7] *Nu s-a lăudat că l-a rănit pe Aeneas.* Se insinuează ideea că pe un erou ca Aeneas nu l-ar fi putut răni decît un zeu.

[8] *Se aprinde, înflăcărat de o neașteptată nădejde.*

[9] *Și, mîndru, dintr-un salt.*

Sare-n teleagă și prinde grăbit scuturatele frîie.
Mulți și puternici bărbați alergînd el azvîrle peririi,
Calcă răniții rămași pe cîmpie[1] și-n zbor de furtună
Macină gloate și-ajunge fugarii și-i culcă din suliți.
Astfel, la Hebrus[2], la rîul cu multele ghețuri, turbatul
Mavors cu sînge pe mîni[3] își zăngăne scutul și-aprinde
Gloate și caii cu frîie pe coame-i aleargă și-n larguri
Tropotă roibii, ca vîntul de iuți[4], și de repede tropot
Tremură tracicul mal[5]; și făptura cea neagră-a-ngrozirii,
Ura și Vrajba, zburînd urmăresc cu furtună pe Mavors[6].
Turnus, turbatul, întocmai, prin șiruri alungă cu vuiet
Roibii-aburiți de sudori, călcînd cu scîrboasă strivire
Trupuri ciuntite[7], pe cîmp; și-mproașcă sub repezi copite
Roșii șiroaie și calda țărînă-o frămîntă cu sînge.
Dat-a pe Sthenelus morții, pe Thamyrus bietul, pe Pholus,
Paloș izbind într-aceștia și suliță-n Sthenelus bietul,
Suliță-n Glaucus și-n Lades, pe care crescutu-i-a singur
Imbrasus tata-n pămîntul lyceic[8] și-n arme de-asemeni,
Astfel de grabnici la mîni ca un roib ce se-ntrece cu vîntul[9].
Iată-l aiurea cum intră de-a dreptu-n dușmani Eumedes,
Tînăr dibaci în război, al mult lăudatului Dolon[10],

[1] *Pe mulți îi răstoarnă (de pe cai), pe jumătate morți.*

[2] Tracia, țară vestită pentru înclinațiile războinice ale locuitorilor ei, pe teritoriul căreia se afla rîul Hebrus (azi, Mariţa), trecea drept ţinut favorit al lui Marte (cf. *Od.*, VIII, 361), căruia-i era consacrat (cf. *George.*, IV, 462 — *Mavortia tellus* sau *En.*, III, 13).

[3] *Sîngerosul.*

[4] *Zboară mai iute ca vîntul* (personificat în text prin Notus și Zephyrus).

[5] *Ținuturile cele mai îndepărtate ale Traciei.*

[6] *Însoțitoarele zeului, vin cu el.* Acestea sînt Groaza *(Formido)*, Mînia *(Ira)* și Viclenia *(Insidiae)*; Groaza, alături de Teamă și Discordie, apare și la Homer *(Il.*, IV, 440) și la Hesiod, figurată pe scutul lui Heracles.

[7] *Călcînd fără milă / peste trupurile dușmanilor uciși.*

[8] Lycia.

[9] *Și-i înzestrase cu arme la fel, / ca să poată lupta și corp la corp și pe cal, întrecînd vîntul.*

[10] *Fiul, strălucit în arme, al bătrînului Dolon,* troian al cărui tată, Eumedes, este numit de Homer „crainicul divin" *(Il.*, X, 314).

Nume ca moșul avînd, dar puteri și-ndrăzneală ca tata.
(El[1], mai de mult, cînd a mers ca spion prin oștirea danae,
Plată-ndrăznelii cerutu-le-a carul mînat de Pelides;
Însă ca plată i-a dat Diomedes, ca plată-ndrăznelii,
Altele daruri; și n-a mai cerut fugari achilleici).
Turnus, pe-acesta văzîndu-l departe, pe-ntinsul cîmpiei,
Mult îl goni și, cu sulița-n urmă-ajungîndu-l din spate,
Stete cu roibii pe loc; și cu zorul sărind din teleagă,
Vine la cel muritor în nisip și pe gura-i cea cruntă[2]
Pune-și călcîiul și-i smulge și spada din mînă și, grabnic,
Spada i-o vîră pe gît și, stîndu-i deasupra, vorbește:
„Iată pămînt, că pămînt ai cerut cu războiul, troiene!
Ia-ți, măsurîndu-l cu trupul! Și celor ce-nalță spre mine
Fierul, așa le plătesc! Așa se clădește-o cetate[3]!"
Mortului soți i-a mai dat, străpungîndu-i cu suliți,
pe-Asbytes,
Chloreus și Sybaris, Dares, Thersiloch și-n urmă voinicul
Cel scuturat de pe coamă de cal speriat, pe Thymoetes.
Astfel, cu vuiet din norduri bătînd, edonicul crivăț[4]
Urlă pe-Egeice mări și valuri împinge spre țărmuri,
Vînturi se-ndeasă și vin și cu spaimă fug norii prin ceruri;
Astfel și-n drumul deschis al lui Turnus fug gloatele-n
goană,
Fug risipitele-oștiri. Și, pornit, el se duce de sine-și;
Creasta-i bătută de vîntul dușman[5] îi tresaltă pe creștet.
Phegeus nu-l poate răbda pe mîndritul cu firea, pe
Turnus;
Iată că sare din car[6] și-apucînd de-nspumatele frîie
Roibii nebuni îi abate din drum, întorcîndu-i cu dreapta.
Pînă ce trage și-atîrnă de jug[7], l-ajunge pe golul

[1] Dolon. Aluzie la episodul aventurii nocturne din *Il.*, X, cînd acesta, surprins de Ulise și Diomedes, își trădează compatrioții.
[2] *Vine la cel care alunecase pe jumătate mort și pe gîtul lui.*
[3] *Așa își clădesc ei cetatea.*
[4] Boreas, numit astfel după ținutul trac din preajma muntelui Edon (din masivul Hemus), unde iernile erau foarte aspre. (De obicei epitetul este aplicat în poezie cultului lui Bacchus, pentru care muntele era celebru — cf. Hor., *Od.*, II, 7, 27 sau Ov., *Met.*, XI, 69.)
[5] *Ce-i venea din față* (curentul de aer stîrnit de iuțeala carului).
[6] *Sare înaintea carului* (lui Turnus).
[7] *În timp ce este tîrît și agățat de jug* (pentru că nu putuse opri caii.)

De-arme sclipirea de-oțel a lui Turnus și-i sparge pe-alocur
Zaua-ndoită pe piept și prelins îl rănește, julindu-l[1].
Scutul din mîni aruncînd[2], îndărătnic se-ntoarce spre Turnus
Phegeus și-nalță grăbit tremuratul oțel, să lovească[3];
Însă-apucat pe sub roți și-azvîrlit și de oiște în lături,
Cade și-nfundă pămîntul. Iar Turnus năvalnic s-azvîrle;
Pe-unde e coiful vecin cu pieptarul, pe-acolo rătează-i
Capul cu spada, lăsînd în țărînă să-și zvîrcole trupul.
Pînă ce Turnus pe cîmp răzvrătește tot iadul peririi,
Mnestheus și-Achates cel plin de credință[4] rănit în cetate
Duc pe viteazul Aencas, avînd ca tovarăș pe-Ascanius.
Pașii cei slabi sprijinindu-i în mers pe puternice suliți[5],
El, mînios, se luptă din rană să-și smulgă cu mîna
Frînta săgeată și cerc-ajutorul, pe cel mai cu grabă:
Rana s-o taie cu fieru-n adînc și-n adîncuri să scurme
Carnea, săgeata căutînd, și-ndărăt să-l trimită la luptă.
Cel mai iubit ucenic al lui Phoebus la corturi venit-a,
Iapyx Iasidul[6], căci lui, pătimaș îndrăgindu-l, Apollo
Toate i-a dat oarecînd iscusințele sale, pe toate:
Cînt de cithară și glas de proroc și săgeți ucigașe[7];
Vrînd să lungească trăirea părintelui gata să moară,
Iapyx cu ierburi voia să-i ajute, pe-ncetul să cate
Drumuri mai blînde,-ncercînd pe tăcut meșteșugul cel tainic[8].

[1] *Zaua cu fir dublu și-l rănește ușor în partea de sus a corpului.*
[2] *Parînd loviturile cu scutul.*
[3] *Strigînd după ajutor.*
[4] Față de Aencas (cf. I, 188). *În cetate*, pentru *în tabără.*
[5] *Pe lunga sa suliță.*
[6] Fiul lui Iasos (nume care poate fi pus în legătură cu grecescul *iasthai* — a vindeca).
[7] *Sprintene, iuți.* Apollo apare aici sub patru dintre aspectele sale tradiționale: zeu al oracolelor, al muzicii și poeziei, purtător al unui arc invincibil, zeu al medicinii. *I-a dat* din versul anterior vrea să spună: *i-a pus la dispoziție* (era dispus să i le dea).
[8] Textual: *Iapyx a preferat însă să studieze puterea ierburilor și folosirea lor în arta de a tămădui / și să practice fără glorie un meșteșug obscur.* (La Roma, medicii erau de obicei liberți de origine greacă sau orientală.)

Prințul stătea rezemat de-o suliță-n mijloc și gemet
Da de durere[1] (și-n jur, tineretul troianic și Iulus),
Fără să-l miște plînsoarea lui Iulus acum. Iar acolo,
Iapyx bătrînul, cu haina răsfrîntă-ndărăt ca Paeonii[2],
Multe puternice ierbi pregătește-n amestec cu mîna,
Leacuri făcînd de-n zadar, și degeaba cu mîna clătește
Fierul din rană și-l prinde cu netede clește[3] degeaba.
Toată-ncercarea e fără noroc și-ajutorul lui Phoebus
Nu le sosește. Și-n cîmp mai tare, și-ntruna mai tare,
Zgomotul crește-ngrozit[4] și sosește perirea. Și cerul
Negru de pulvere-l văd; năvălesc călăreți și-n cetate
Cad azvîrlite săgeți[5] și cu jalnice vaiete urlă
Cei ce se luptă la strîmt[6] și s-așternu ticălosului Mavors.
Venus acum, zguduită-n adînc de nevrednica rană[7],
Însăși dumbravnic[8] culeș-a pe crestetul Idei din Creta,
Rupt-a cotorul cu frunze zemoase și, roșii ca focul,
Florile lui. (Buruiana e bineștiută de ciuta
Munților suri, cînd răzbesc săgeți zburătoare prin carne-i[9]).
Venus, ascunsă-ntr-un nor cu mult întuneric, aduce-i
Iarba; și-n rîul[10] turnat în vasul de scaldă, zeița
Mestecă iarba, gătind-o pe-ascuns cu stropitele zămuri

[1] *Fremătînd / de o aprigă furie.*
[2] *Cu haina suflecată, ca Paeon* (medic al zeilor, cum apare la Homer, *Il.*, V, 401).
[3] *Cu puternicul clește.*
[4] *Cumplita spaimă crește.*
[5] *Și-n mijlocul taberei / săgețile cad puzderie.*
[6] *Corp la corp. Ticălosului* traduce *duro* (crudului, sălbaticului).
[7] *De nemeritata rană a fiului ei.*
[8] În original: *dictamnus* (sau *dictamnum)*, plantă de pe muntele Dicte din Creta, căreia i se atribuiau proprietăți curative (printre care aceea de a facilita scoaterea săgeților înfipte în trup).
[9] Cf. Cic., *De nat. deor.*, II, 126, care adaugă: „se spune că, îndată ce caprele gustă din ea, săgețile le cad din carne". (Cf. și Plinius, *Nat. Hist.*, VIII, 41 și XXV, 53.)
[10] Sinecdocă pentru *apa de rîu* (utilizată aici ca „apă vie").

Pline de-odor, maghiran[1], și mai picură-ambrozicii
picuri[2].
Iapyx bătrînul acum spălîndu-i cu zama de-amestec
Ranele, neștiutor, deodată perit-a durerea
Trupului scurs[3] și-alinat contenitu-s-a sîngele-n rană.
Mîna-ncepu să se miște și singur ieșit-a, el singur,
Fierul din braț[4] și puterile vechi reveniră-nnoite.
„Arme bărbatului, tineri! De ce zăboviți? Mai cu
grabă!",
Iapyx strigat-a și-aprinse mînia din piept lui Aeneas.
„Nu din putere de om și nu din făcutul științei[5]
Leacul venit-a, nu eu vindecat-am pe-Aeneas cu mîna;
Mare vreun zeu a lucrat și la fapte mai mari te
menește!"
Lacom de luptă, grăbit își încinge pe glezne tureatca[6]
De-aur și-urăște zăbava și vîntură fierul cu zuzăt.
Scutul dibaci așezîndu-l pe braț și pieptarul în spate,
Strînge pe Iulus la piept, încingîndu-l cu brațe-narmate,
Și, pe sub coif sărutîndu-l, cu drag îi vorbește
cuvîntul:

[1] În original: *panacea*, plantă care trecea drept remediu pentru orice boală (cum indică și etimologia: gr. *pan* — tot și *akeo* — a vindeca). Descoperirea ei era atribuită cînd lui Hercule, cînd centaurului Chiron, cînd lui Esculap.

[2] Cunoscînd mai multe accepțiuni chiar la același autor, ambrozia a rămas întotdeauna legată de ideea de *nemuritor* sau *divin* (conținută în însuși termenul care o definește). Astfel, la Homer apare ca hrană a zeilor *(Od.*, V, 93), a cailor lor *(Il.*, V, 777), ca parfum divin *(Il.*, XIV, 170; *Od.*, IV, 445) sau unguent pentru îmbălsămarea cadavrelor *(Il.*, XVI, 680; XXIII, 186); în poezia lirică ea devine uneori băutură a zeilor (deși aceasta era nectarul); Vergilius vorbește aici de „sucurile aducătoare de sănătate ale ambroziei" (textual), iar în *Georg.*, IV, 415 de „parfumul limpede" (sau „fluid") al acesteia, în ambele cazuri servind ca miraculos regenerator de forțe. Plinius, *Nat. Hist.*, XXVII, 11 și 31, crede că o poate recunoaște în *artemisia* (specie de pelin), dar orice încercare de identificare rămîne zadarnică, termenul avînd, evident, un sens simbolic.

[3] *Durerea, / scursă din trup.*

[4] Textual: *Și, urmînd mîna, săgeata iese / de la sine* (din rană, care era la picior).

[5] În sensul: *nu cu ajutorul artei mele.*

[6] *Pulparele.*

„Zelul la muncă[1], tu Iul, și virtutea s-o-nveți de la mine,
Dar de la alții norocul. Acum în războaie cu brațul
Bine-apăra-te-voi, Iul, și la multe măriri te voi duce.
Însă de mine[2], cînd anii-n curînd te vor da bărbăției,
Adu-ți aminte; și-n suflet păstrînd făptuirile noastre[3],
Țel tu pe tatăl Aeneas să-l ai și pe unchiul tău, Hector."
Astfel de vorbe-a grăit și năvalnic pe poartă s-azvîrle,
Groaznica suliță-n mîni zuzăind-o. Și-n dese șiraguri
Antheus urmează-l, și Mnestheus, și toți din cetatea cea goală[4]
Curg înglotiți pe cîmpii. Și s-amestecă-n pulvere neagră
Cîmpul și geme-ngrozit de povară și plînge pămîntul[5].
Turnus din colnic zărește pe cei ce s-apropie-n goană;
Văd și-ausonii și rece prin oase și măduvă spaima
Zguduie-i. Însă dintîi[6] din oștirea latină Iuturna
Zgomot aude grozav și-l pricepe și fuge-ngrozită.
Zboară troianul pe-ntinderi de cîmp cu-nnoratele gloate.
Astfel un vifor pe mări, stîrnit de pe mijlocul mării,
Vine spre maluri cu zodii de rău (și, de mult bănuindu-l,
Tremură bieții plugari: în curînd pustii-va pe maluri
Holde, culca-va copaci, păgubind cu mînia-i tutindeni);

[1] Adevărata trudă *(verum laborem)*, efortul prin care meriți cu adevărat gloria. Continuînd ideea ilustrată în *Georg.* I, 145—146 (prin celebrele cuvinte *labor omnia vincit / improbus)*, conceptul *labor* semnifică și aici „acceptarea conștientă a unei tensiuni care (...) cere omului să dezvolte în el toate facultățile ce-i vor permite să domine evenimentele" (Brisson). Asociată cu *labor*, *virtus* reprezintă așadar nu numai curajul și tăria războinică, ci toate calitățile în care constă noblețea umană, deschizînd o perspectivă nouă asupra ideii de eroism. Dar, pe lîngă măreția morală a acestor celebre cuvinte (în care se poate recunoaște un ecou din Homer, *Il.*, VI, 476 sau din Sofocle, *Aias*, 550), apare și tristețea reflexivă a omului care a suferit („norocul învață-l de la alții"), trădînd „acele nivele interioare greu de comunicat, în care certitudinea cea mai radioasă nu exclude, la același om, existența umbrelor îndoielii" (Perret); această dimensiune atît de umană a eroului favorizat de destin restabilește (cf. Constans) echilibrul dintre el și Turnus, pentru ca lupta lor să nu aibă aparența unei înfruntări inegale.

[2] *De cuvintele mele.*

[3] *Exemplul alor tăi.*

[4] *Și toți, părăsind tabăra.*

[5] *Și pămîntul se cutremură sub loviturile copitelor.*

[6] *Cea dintîi.*

Vînturi îi zboară-nainte și vuiet răzbate spre maluri.
Astfel rhoeteicul prinț[1], pustiind pe dușmani, își aduce
Gloatele tari și-n falangă[2] sosesc, îndesate-n șiraguri
Nestrăbătute. Thymbraeus ciunteşte pe tarele-Osiris,
Mnestheus pe-Arcetius și-Achates pe crîncenul Epulon taie-l;
Gyas doboară pe Ufens; și cade și popa[3] Tolumnius,
Cel ce cu sulița-ntîi azvîrlit-a-n oștirile Troiei.
Urlet se-nalță spre cer; și, din nou biruiți, ai lui Turnus[4]
Pulvere-n fugă stîrnesc și se duc și se vîră-n pămînturi.
Prințul pe bieții ce fug nu-i ține de vrednici ai morții;
Nici pe voinicii ce vin împotrivă-i și suliți aruncă
Nu-i urmărește. Pe Turnus prin desu-ntuneric[5], pe Turnus
Cată-l tutindeni din ochi, să se lupte cu Turnus voiește[6].
Însă, pierdută cu firea de spaimă, viteaza Iuturna
Jos între cai pe Metiscus, mînaciul lui Turnus, aruncă-l,
Jos, și pe cel lunecat departe de oiște îl lasă;
Însăși ia loc, scuturînd săltătoarele frîie cu mîna,
Glas ca Metiscus avînd și făptură și steme[7] și totul.
Astfel, prin largul palat al bogatului domn[8], rîndunica
Zboară și mîndre-ncăperi cu negrele-i aripi le-aleargă,
Sfărmuri de pîne-adunînd guralivului cuib, de-amăgire
(Iat-o prin goalele-odăi și, iată, pe margini de baltă
Zboară cu dulce cirip), asemeni Iuturna prin taberi
Roibii-i aleargă și carul sălbatec îl poartă pe cîmpuri.
Duce și-aici și dincolo ea duce pe veselul frate[9],
Însă nu-l lasă deloc să se lupte[10], pe margini îl poartă.
Fără de-astîmpăr Aeneas, rotindu-se-n cercuri, aleargă,

[1] Conducător, șef *(ductor); rhoeteic*, adică *troian* (vezi III, 108).
[2] Originalul se referă la o formație militară în triunghi numită *cuneus*, care, înaintînd cu vîrful înainte, spărgea rîndurile dușmane (cf. Caesar, *De bello Gallico*, VI, 40, 2).
[3] *Augurul*. Vezi v. 258 și trimiterea din notă.
[4] *Și, respinși la rîndul lor, rutulii*. (În timp ce Aeneas era în tabără, rănit, rutulii fuseseră cei ce atacaseră.)
[5] *Norul de praf*.
[6] *Pe Turnus și numai pe el îl cheamă la luptă*. Această insistență este motivul pentru care, în versul următor, pe „viteaza Iuturna" o cuprinde spaima.
[7] *Arme*.
[8] *La fel cum, prin largul palat al unui stăpîn bogat*.
[9] *Își duce fratele biruitor*.
[10] Cu Aeneas.

Cată tutindeni pe Turnus, tutindeni prin frînta mulțime
Strigă-l[1]; de cîte ori însă prin gloată-l găsește cu ochii
Și cu năvalnicii pași s-azvîrle furtună spre Turnus[2],
Repede-ntoarce, cotind de-atîtea ori carul, Iuturna.
Ce mai e și-asta?[3] Zbătut de vîrtejul mîniilor multe,
Sufletu-i negru de griji se frămîntă cu sute de gînduri.
Iată-l, Messapus, purtînd ușurelele suliți în stînga,
Două, cu umblet ușor[4], și-ascuțit oțelite la vîrfuri,
Una din ele-o zvîrli, repezind-o cu sîrgul ochită[5].
Stă-n buimăcire troianul, dar iute sub scut el s-adună,
Stînd îndoit de genunchi; dar sulița totuși îi rupse
Cuiul[6] din creștet de coif, smulgîndu-i și creasta din creștet.
Furii nebune-l cuprind și-amărît de mișeaua lovire[7],
Cînd a văzut pe Messapus fugind în năvală cu roibii[8],
Marturi pe zei[9] a luat și pe-altarul frățiilor rupte;
Intră sălbatec apoi prin oștiri și, -ajutat și de Mavors,
Groaznic cutreieră cîmpul și, fără de nici o cruțare,
Taie și-omoară și toată mînia din suflet și-o varsă.
Care din zei va putea să-mi vestească, și cine, prin cîntec,
Multele morți și periri de fruntași și-omoruri pe care
Turnus le seamănă-n cîmpuri dincoace și-Aeneas dincolo?[10]
Iupiter, astfel ai vrut și-ntr-atîta răscoală s-amesteci
Neamuri menite pe veci să trăiască-n frățiile păcii?

[1] *Prin trupele împrăștiate / îl strigă cu glas puternic.*
[2] *Și încearcă să ajungă din goană caii cu picioare-naripate.* Vezi VII, 276.
[3] *Ce să facă?*
[4] *Iute* (în goana calului).
[5] *Cu o lovitură sigură.*
[6] *Vîrful.*
[7] *Silit de atacul perfid.* Această lovitură îl va decide pe Aeneas, care pînă acum respectase tratatul de alianță (deși violat de latini), să reintre în luptă.
[8] *Cînd a văzut carul și caii (lui Turnus) mînați din nou într-o direcție opusă.*
[9] *Pe Iupiter.*
[10] Începe episodul, original prin desfășurarea lor paralelă, al isprăvilor individuale ale lui Aeneas și Turnus; o nouă *retardatio* a înfruntării dintre cei doi.

Sucro rutului e-ntîiul pe care-l răstoarnă-n țărînă
Prințul Aeneas, urmat de dardani[1], căci fără zăbavă
Prinde-l din lături și, pe-unde sfîrșește mai iute perirea,
Vîntură-i fieru-n adînc și pieptului spintecă-i coșul.
Turnus, smulgînd de pe cai pe frații Diores și-Amycus,
Fuge pe jos după ei și cu sulița-mpunge pe-acela,
Taie pe-acesta cu spada; și gîtul li-l taie și crunte
Capete leagă de car și le poartă cum picură sînge[2].
Taie și-Aeneas pe Talos, pe Tanais și pe Cethegus,
Trei dintr-un singur aiept[3], și pe vecinic mîhnitul Onites,
Cel din viteazul Echion născut și din mama Peridia.
Turnus pe frații din Lycia taie-i, din țara lui Phoebus[4];
Taie pe cel ce-a urît războiul[5], pe bunul Menoetes,
Tînăr arcad[6] ce trăia în coliba săracă, la Lerna,
Numai din trudnice mîni, și neiubitor de mărirea
Celor puternici, și-ara-nchiriate pămînturi, cu tatăl[7].
Cum, aruncată-n păduri din potrivnice părți, o văpaie
Scurmă-n uscatul tufiș și zbuciumă-n veștejii dafini[8],
Cum de pe creștet de munți, cu repede zbucium de valuri,
Vuietă rîuri și fierb spumegat, prăvălindu-se-n șesuri
(Totul ce-ntîmpină duc pustiind), tot astfel aleargă
Turnus și-Aeneas prin sînge și fier și sălbatic, sălbatic,
Zbuciumă-i focul acum și nețărmurita mînie
Sparge-le pieptul și-orbește s-azvîrl de tutindeni spre moarte[9].
Iată-l, Murranus, mîndrit înșirîndu-și strămoșii și moșii,

[1] Textual: *această primă ciocnire oprind pe loc năvala teucrilor* (care-l urmau).
[2] *Șiroind de sînge.*
[3] *Atac.*
[4] Textual: *din ogoarele lui Apollo,* desemnînd orașul Patara din Lycia, unde zeul avea un vestit templu și oracol. Cei doi frați sînt Clarus și Thaemon, menționați în X, 125.
[5] *Care degeaba urîse războiul.*
[6] Omis: *pescar de meserie.* Mlaștinile Lernei se aflau în Argolida, dar în apropierea hotarelor Arcadiei.
[7] *Și al cărui tată ara pămînt luat în arendă.*
[8] *Și face să trosnească desișurile de lauri.*
[9] *Pieptul care nu știe s-o domolească și se avîntă cu toate puterile dezlănțuite, spre a vărsa sînge.*

Neamul ducîndu-şi prin veacuri departe prin regii latinici;
Grabnic Aeneas, izbind o năprasnică piatră spre dînsul,
Iute-l răstoarnă din car; şi-ncurcat în curele-l apucă
Roţile-acum, tăvălindu-l, şi fierul copitelor sfarmă-i
Pieptul şi caii-l zdrobesc, nemaivrînd să-şi cunoască stăpînul.
Turnus, pe Hyllus văzîndu-l venind cu-ndrăzneală şi vuiet,
Fuge spre dînsul şi fierul spre tîmple-aurite-l[1] aruncă;
Lancea străbate prin coif şi rămîne-mplîntată prin creieri.
Nu te-a scăpat vitejia de mîna lui Turnus, o Cretheus,
Cel mai voinic dintre greci! Şi zeii tăi proprii[2], Cupencus,
Nu te-au scăpat de troian: tu dat-ai izbirilor pieptul,
Însă degeaba ţi-a fost zăbovirea sub scutul de-aramă[3]!
Cîmpii latini şi pe tine văzutu-te-au mort în ţărînă,
Aeolus, mort te-au văzut, învălind cu cadavrul pămîntul;
Iată-ai perit, tu pe care nici greci nu putură, cu taberi,
Nici surpătorul domniei lui Priam, Achil, să te culce:
Scrisă pe-aici îţi fusese perirea, născute sub Ida,
Casa ţi-e-n malul lyrnesic[4] şi-n malul italic mormîntul!
Oştile toate s-adună-n amestec; s-adună latinii,
Toţi, şi troienii-n deplin, şi Serest' îndrăzneţul, şi Mnestheus;
Ici, călăreţul[5] Messapus, şi-Asilas voinicul, şi vine
Toată falanga de tusci şi tiburţi[6] şi de-arcadice stoluri.
Cît e-n putere de om fac toţi, din puterile toate;
Fără zăbavă şi-odihnă s-azvîrl de tutindeni peririi.
Venus acum a trimis lui Aeneas, puternica[7], gîndul
Drumul spre şanţuri[8] să-l ia şi s-abată spre ziduri oştirea,
Grabnic căzînd pe latini şi cu repezi loviri[9] zăpăcindu-i.

[1] Avea coiful de aur.

[2] Zeii cărora le era preot. (Servius spune că însuşi numele lui însemna, în limba sabină, *preot.*)

[3] Sens: *însă scutul de aramă nu ţi-a putut întîrzia moartea.*

[4] Lyrnessus, oraş din Troada, în apropiere de muntele Ida.

[5] *Îmblînzitorul de cai (equum domitor)*, epitetul permanent al lui Messapus (cf. VII, 688; XII, 128).

[6] În text: *falanga etruscilor.*

[7] Preafrumoasa *(pulcherrima).*

[8] *Spre cetatea (latinilor).*

[9] *Printr-un atac neaşteptat.*

Astfel, cu ochii cătînd prin gloate de-a lungul pe Turnus,
Trece de ici pînă colo prin rînduri de oşti şi cetatea
Vede-o ferită de rău şi netulburată-n repaos[1].
Gîndul să-ncerce şi fapte mai mari îl cuprinde deodată;
Cheamă pe Mnestheus atunci, pe Sergest' şi pe bunul[2] Serestus,
Capii mulţimii, şi suie cu dînşii colina. S-adaog
Gloate troiene mereu; şi-n deset nici scutul, nici fierul
Nu-l părăsesc. Şi din mijloc acum, de pe colnic, vorbeşte:
„Fără zăbavă-mpliniţi-mi ce zic (ni-e Iupiter scutul),
Nu vă gîndiţi că-i pripit ce vă cer şi să-mi faceţi zăbavă.
Astăzi izvoru-nvrăjbirii, cetatea, chiar dînsa de colo[3],
Dacă nu vrea să se plece sub jug, umilindu-şi mîndria,
Am s-o dărîm şi-aprinzînd-o s-o fac deopotrivă cu cîmpul[4].
Mi se mai cade s-aştept să se-nduce la luptă cu mine
Turnus, ca iarăşi, din nou biruit, să mă cheme la luptă?
Dînsul e capul, tovarăşi, e capul războiului jalnic.[5]
Iute, tăciuni! Şi cu flacări frăţia-ndărăt[6] să ne-o cerem!
Zise. Şi iată-i pe toţi, pe-ntrecere-aleargă cu suflet,
Fac o falangă şi-n şir îndesat năvălesc spre cetate.
Repede scări îşi ridică; şi flacări se-nalţă deodată.
Unii frîng poarta[7] şi-aştern pe cîţi îi întîmpină-n cale,
Alţii săgeţi învîrtesc şi de-oţeluri se-ntunecă cerul.
Însuşi, în rîndul dintîi, îşi întinde spre ziduri Aeneas
Dreapta, cu strigăt amar[8] arătînd vinovat pe Latinus;
Cheamă ca martori pe zei că silit de Latinus se bate,
Dînsul din nou i-e duşman, căci rupse şi-a doua frăţie[9].
Cei din cetate,-ngroziţi, sunt tulburi de certele vrajbei:[10]

[1] *Şi nepedepsită, în linişte.*
[2] *Viteazul.*
[3] *Cetatea, însăşi reşedinţa lui Latinus.*
[4] Adică: *una cu pămîntul.*
[5] Textual: *Aici a fost, cetăţeni, începutul nelegiuitului război, aici îi va fi şi sfîrşitul.*
[6] *Împlinirea tratatului.*
[7] *Aleargă la porţi.*
[8] *Cu glas tare.*
[9] Textual: *Că este constrîns să lupte a doua oară, / că pînă acum de două ori italii i s-au arătat duşmani şi de două ori au rupt înţelegerea.*
[10] *Între locuitorii tulburaţi ai cetăţii se naşte discordia.*

Cer să deschidă cetatea şi porţi descuiate cer unii,
Drum la troieni, şi pe rege-l silesc să s-arate pe ziduri.
Alţii cu arme s-adună şi sar să scutească-ntărirea[1],
Astfel precum un păstor, la ntunerec în scorbura stîncii
Stupul de-albine găsindu-l, cu fum usturatec îl umple;
Ele cu groază şi spaimă prin cuiburi de ceară, prin faguri,
Fug zăpăcite, cu zuzăt turbat oţărîndu-şi[2] mînia.
Negru miros[3] le străbate-n culcuş şi, de surde murmururi,
Scorbura fierbe-n adînc şi se-nvolbură fumul spre stele.
Însă-amărîţii latini îndură şi-o nouă pierzare,
Care le zguduie-acum din temeiuri cetatea prin plînset.
Cînd a văzut de pe casă[4] regina cum vine pustiul,
Zidu-mprejur bubuit[5], şi că flacări se-nalţă spre streşini,
Ah, şi rutuli nicăieri, şi nici Turnus cu cetele sale,
Biata, pe Turnus perit în luptă pe cîmpuri îl crede,
Vai, şi deodată de-amar i se tulbură-ntregul ei suflet:
Dînsa şi-al relelor cap, şi temeiul peririi, e dînsa!
Multe-n durerile ei, şi pierdută cu firea, vorbeşte;
Rupe vestmîntul de purpură-apoi şi, cu gîndul să moară,
Ştreangul scîrboasei periri[6] îl înnoadă-n odaie de-o grindă.

[1] *Să apere zidurile.*

[2] *Sporindu-şi.* Numeroase elemente din pasaj sînt preluate din *Georgice*, IV.

[3] În original: *ater odor.* Este una dintre acele „asocieri senzoriale rare" prin care se individualizează stilul lui Vergilius, în legătură cu care E. Papu scrie: „Ceea ce apare mai surprinzător este că poetul nu face să se reflecteze numai, în cadrul exclusiv al vizualităţii, o imagine asupra alteia (cum este cazul în VIII, 96 — n.n.), ci el *răsfrînge şi coordonatele unui simţ anumit asupra altui simţ* (s.n.). Cu alte cuvinte, el stăpîneşte mijloacele sinesteziei moderne, care vor acţiona şi la Dante, însă vor fi programatic cultivate abia în simbolism..."

[4] *Din înălţimile palatului.*

[5] *Luat cu asalt.*

[6] Unei morţi hidoase *(informis leti)*. S-a presupus, în general, că, alegînd pentru Amata această formă de sinucidere („cea mai infamantă", după Servius), în timp ce alţi autori o lasă să moară prin foame, Vergilius a urmat tradiţia tragică (aşa mor Iocasta sau Fedra), pentru că precipitarea evenimentelor din cartea a XII-a cerea un final rapid. J. Carcopino însă, într-o originală argumentaţie bazată pe informaţii din Varro, Macrobius şi alţi autori antici, ajunge la concluzia că, transpunînd un rit caracteristic cultelor religioase din Lavinium, sinuciderea Amatei este în acord cu arhaicul caracter sacerdotal ce reiese şi din numele sau costumul ei (cf. VII, 342 şi 351), „dînd fizionomiei eroinei expresia sa definitivă".

Cînd amărîte femei din cetate-auzit-au amarul,
Smulge-și copila dintîi frumoasele plete și rumpe
Rumenii feței obraji; și-n jur înglotite, cu bocet
Urlă femei și, de plîns văietat, zguduit e palatul.
Jalnica veste-n curînd se-ntinde tutindeni prin case.
Inima scade-n latini; și-n rupte vestminte, Latinus,
Și de dureri[1] fulgerat și trăsnit de perirea cetății,
Trist își presară murdarul noroi pe căruntele plete.[2]
Însă, la margini de cîmp, într-accea, războinicul Turnus
Tot mai gonește pe cei risipiți, pe puținii de-acolo;
Însă e frînt și mereu el slăbește cu goana pe cîmpuri[3].
Însă pe vînt i-a venit — și se-ntunecă, bietul, de groază —
Vaiet cu fum în amestec;[4] și-aude,-ncordîndu-și auzul,
Vuiete surde-n cetatea cu fum și murmúr de-agonie[5].
„Doamne! Ce plînset amar răzguduie-acolo cetatea?
Ce năvălite strigări se-ndeasă spre zid de tutindeni?"
Zice și, tulbure-ntreg[6], cu frîiele-ntinse rămîne.
Soră-sa, cea cu schimbată făptură-n mînaciul Metiscus,
Astfel precum cîrmuia din curele și caii și carul,
Dete-i răspunsul[7]: „Pe-aici e nevoie să vînturi pe-oștenii
Troiei, că-ntîi ne-a deschis pe-aici izbîndirea cărare.
Turnus, sunt alții destul de destoinici să-și apere zidul!
Colo răstoarnă[8] pe-ai noștri Aeneas și-amestecă lupte;
Noi să-i trimitem aici pierzării de veci pe teucri!

[1] *De soarta soției.*

[2] Traducerea omite următoarele două versuri (612—613, în original), care, fiind interpolate, apar în toate edițiile între croșete. Întrucît ele sînt identice cu XI, 470—471, le reproducem ca atare: *Vină-și aruncă mereu că nu l-a primit de cu vreme / Ginere, dîndu-i domnia de tot, pe dardanul Aeneas.* (Vezi și nota la v. 471).

[3] *Și e din ce în ce mai nemulțumit de mersul cailor săi* (care obosiseră și ei).

[4] *Vîntul purtă spre el (tocmai atunci) o ciudată învălmășeală de strigăte / străbătute de spaimă.* (Turnus nu era la curent cu manevra lui Aeneas.)

[5] *De durere.*

[6] *Pierzîndu-se cu firea.*

[7] *Se grăbi să-i spună.*

[8] *Atacă.*

Nici mai puțină mărire nu e, nici număr mai josnic[1]."
Turnus, atunci:
„Soro, de mult am văzut uneltirea prin care cercat-ai
Toată-nfrățirea s-o tulburi, intrînd în de-a valma luptării;
Zîno, degeaba te-ascunzi! Dar cine, din naltele ceruri,
Dete-ți porunca să vii și să-nduri suferințele trudei?
Poate că numai să vezi pe sărmanul tău frate cum moare?
Ce să mă fac? Și la cine-i de-acum mîntuirea din urmă?[2]
Însumi cu ochii văzut-am, în față văzut-am pe bietul
Cel ce țipa[3], pe Murranus, pe cel mai cu dragoste prieten:
Moare puternicul tînăr, strivit de puternica rană!
Ah, și-a murit, ca să nu ne mai vadă rușinea, și bietul
Ufens; și tineri troieni jefuiră cadavrul de arme!
Spune, perirea cetății (lipsește-ne singură-aceasta!)
Pot eu s-o sufăr? Și vorba lui Drances[4] s-o fac împlinită,
Soro? Să fug? Ca să vadă pămîntul pe Turnus cum fuge?
Lucru-ntr-atîta de-amar e perirea? Voi, mani din adîncuri,
Stați-mi părtași — căci voința de sus mi-e dușmană cu totul —
Suflet curat să scobor, nepătat de păcatul acesta[5],
Astăzi la voi și de-a pururea vrednic de-al moșilor nume!
Vorbele-abia le-a rostit și, prin mijlocul oștii dușmane,
Zboară, pe-un cal spumegat și rănit de-o săgeată prin față,
Saces și vine grăbit și pe Turnus îl roagă pe nume:
„Turnus, la tine-i scăparea din urmă! Vai, mîntuie-ți lumea[6]!
Fulgere-azvîrle troianul Aeneas și-abate din creștet
Toată cetatea latină, din tălpi cotropind-o-n adîncuri;
Zboară din streșini în streșini tăciuni! Spre tine se uită

[1] *Nici număr mai mic* (de victime).

[2] *Căci ce-mi mai rămîne? Ce nădejde de salvare îmi mai lasă soarta?* „Turnus este eroul cel mai nenorocos din *Eneida*", spune Bellessort; Iuno și Iuturna, în loc să-l salveze prin intervențiile lor, riscă să-l dezonoreze. Dar, în tulburarea strecurată în el de presentimentul inevitabilului sfîrșit, va găsi tăria de a-și păstra demnitatea eroică.

[3] *Cel ce mă chema (în ajutor).*

[4] Care insinuase că Turnus evită să se bată cu Aeneas (cf. XI, 367—374).

[5] Al lașității.

[6] *Îndură-te de ai tăi.*

Bieții latini, și te cer; și e-n cumpănă tatăl Latinus:
Ginere cine să-i fie? Și cărui să-mbie puterea[1]?
Cea mai zorită de tine[2], regina, căci grija ți-o duse,
Singură moarte-și făcu și-a fugit de-ngrozita lumină[3].
Singur Messapus la porți, și-Atinas cel vrednic cu dînsul,
Stau și se bat; și-mprejurul acestora-ntruna se-ndeasă
Desele gloate, cu fulgere-n suliți, și-i noapte-n văzduhul
Negru de săbii[4]. Iar tu te-nvîrtești prin pustiuri cu iarbă[5]!"
Stă năucit, de schimbarea cea repede-a lucrului, Turnus.
Mut e, cu ochii-nghețați de vedenii. Sălbatic prin suflet
Fierbe-i rușinea de-ai săi, și mînia turbată, și jalea,
Nețărmurite iubiri și virtutea puterii[6] ce-o simte.
Norii perind în sfîrșit și lumină prin suflet trecîndu-i,
Ochii de flacări i-a-ntors grăbit spre cetatea cu flacări,
Fără de-astîmpăr din car măsurînd depărtarea spre ziduri[7].
Iată că roșii vîlvori bobotind[8] se revarsă prin bîrne,
Ard învelișul, urcate spre cer, de pe-al turnului creștet,
(Turnul pe care-l clădi el însuși, din bîrne-ncheiate,
Roți făurindu-i sub tălpi și durîndu-l cu rînduri de poduri).
„Biruie, biruie-acum ursita! Vai, lasă-mă[9], soră,
Unde și zeii de sus și soarta cea crudă mă cheamă!
Luptă doresc cu Aeneas de-acum și totul ce-i groaznic;
Moarte să mor![10] Ticălos[11] tu n-o să mă vezi, tu Iuturna,
De-astăzi! Dar lasă-mă-întîi să-mi turbez și pe-aicea turbarea[12]!"

[1] *Și spre alianța cu care (dintre ei) să încline.*
[2] *Cea mai devotată ție.*
[3] *Și a fugit, îngrozită, de lumină.*
[4] Este unul dintre exemplele în care Coșbuc, îndepărtîndu-se formal de text (imaginea din original fiind *lanul de fier al armelor ridicate)* păstrează ceea ce am putea numi „fidelitate în spirit".
[5] *Cîmpia pustie,* unde rămăseseră puțini războinici.
[6] *Iubirea răscolită de furie și vitejia conștientă de sine.*
[7] *Își întoarse neliniștit spre ziduri, / privind din car spre marele oraș.*
[8] *Învolburîndu-se.*
[9] *Nu mă mai face să întîrzii.*
[10] *Sînt hotărît să mă lupt cu Aeneas; sînt hotărît să înfrunt toate / grozăviile morții.*
[11] *Lipsit de demnitatea (gloriei).*
[12] *Dar lasă-mă să-mi vărs mînia înainte de a muri.*

Zise; și grabnic din car sărit-a năprasnic pe iarbă
Goană-n dușmani și prin suliți el dă; și pe jalnica[1] soră
Singură-o lasă și rumpe-n năvală tot cîmpul și-l sfarmă[2].
Astfel precum, repezită din culmi, se răstoarnă cu vuiet
Stînca, ori smulsă de vînt, ori spălată de ploi și mîncată,
Ori scorburită-n adînc de puteri rozătoare-ale vîrstei[3]
(Ruptă de sus, cu povara venind prăvălită pe munte,
Sare cu groaznice salturi și case[4] și vite și oameni
Duce cu dînsa spre văi), prin strivitele gloate[5] tot astfel
Turnus se duce spre zidul cetății, pe unde-i pămîntul
Umed de sîngele scurs și văzduhuri răsună de suliți.
Semne din mînă făcînd, el strigă cu glasul puternic:
„Faceți cruțare[6], rutuli! Latini, conteniți săgetarea!
Soarta, oricare va fi, a mea e; și singur am dreptul[7]
Rupta frăție de-acum s-o spășesc, hotărînd-o cu fierul!"
Grabnici în lături se dau și golesc pe la mijloc cîmpia.
Însă viteazul troian[8], auzind că e vorba de Turnus,
Repede iese din șanț[9], părăsind întăritele ziduri,
Nu mai cunoaște zăbava și rumpe tot felul de lucru,
Chiote dînd[10], și ridică grozav-tunătoarele-i arme,
Mare cît Athos, cît Eryx de-nalt și voinic cum se-nalță,
Fremete dînd din păduri de stejar și cu fruntea-n zăpadă,
Sus, în văzduhul senin, Appenninul[11] măreț și puternic.

[1] *Mîhnita.*
[2] *În năvală drum printre oști.*
[3] *Ale vremii.* Comparație homerică (cf. *Il.*, XIII, 137 și urm.).
[4] *Păduri.*
[5] *Trupele dispersate.*
[6] *Opriți-vă.*
[7] *Și e drept ca eu singur.*
[8] *Tatăl Aeneas.*
[9] *Părăsește turnurile înalte.*
[10] *Întrerupe toate lucrările, / tresăltînd de bucurie.*
[11] În original: *pater Appenninus*, desemnînd zeul cu același nume ca și muntele (pe vf. Petrara din Appennini exista un templu închinat lui Iupiter Appenninus; s-au păstrat și dedicații pentru acest zeu — cf. CIL, VIII, 7961 sau XI, 5803); ca și în cazul lui Atlas (cf, IV, 245—250), Vergilius îmbină trăsăturile muntelui cu ale zeului. Unul dintre comentatorii *Eneidei*, E. Benoist, remarcă efectul crescendo-ului din această comparație: de la Athos și Eryx, munți care pentru cititorul roman nu trezeau decît „amintiri literare", la „descrierea magnifică a Appenninului, pe care toți l-au văzut cel puțin la orizont și a cărui impunătoare maiestate îi impresionează și le dă fiori". Dar comparația

Însă rutulii pe-ntrecere-acum, și troienii cu toții,
Ochii-și întorc, și latinii, și cei ce pe ziduri deasupra
Apără poarta, și cei ce zdrobesc cu berbecele zidul;
Armele toți le-odihnesc. Și mirat se uită Latinus[1],
Cum mai adună menirea să-și rumpă cărarea cu fierul
Doi uriași și născuți din două răsmargini de lume.
Dînșii, deschisă văzînd cîmpia cu netede-ntinderi,
Repezi și-n umblet vuind, de departe zvîrlindu-și oțelul[2],
Sar, năvălind mînioși, și le zăngăne-arama din scuturi.
Geme pămîntul; și-apoi loviturile dese-ale săbii
Ei le-ntreiesc[3]. Vitejia s-amestecă-aici cu-ntîmplarea.
Cum pe cîmpiile mari ale Silei și-n șesul Taburnus[4],
Cînd se-ntîlnesc furioși la bătaie doi tauri potrivnici,
Frunte de frunte-și izbesc și de spaimă păstorii iau cîmpul,
Mute de frică stau vitele-n jur și se uită mirate[5]:
Cine domni-va pe cîmp și cărui să-urmeze cireada
(Dînșii cu multe puteri își amestecă rănile-ntruna,
Țapeni ei stau, și cu coarnele-nfig, și-n pîraie de sînge
Scaldă-și și șolduri și gît, și de muget e-n clocote codrul),
Astfel viteazul daunic, tot astfel se luptă troianul,
Scutul de scut și-l izbesc și de pocnet e cerul în clocot.
Iupiter însuși, acum, potrivindu-și cîntarul la cumpăn,
Sus îl ridică, punînd feluritele sorți la-ncercare[6]:

nu exprimă numai grandoarea eroică a lui Aeneas și diferența dintre starea lui de spirit și cea a lui Turnus, ci și grandoarea momentului, din care va germina măreția de peste veacuri a Romei.

[1] *Însuși Latinus încremeni* (pentru că nu se mai aștepta ca pactul să fie, în sfîrșit, respectat).

[2] *Sulițele*, ca imediat după aceasta să înceapă lupta corp la corp.

[3] *Le întețesc.*

[4] *Vîrful Taburnus* (munte din Samnium, în sudul Italiei); Sila, masiv muntos din Bruttium, acoperit de păduri, era celebră pentru pășunile sale. Ambele sînt amintite în *Georg.*, II, 38; III, 219.

[5] *Așteaptă în tăcere (să vadă).* Aliterația din original: *metu mutum mussantque* sugerează murmurul înăbușit (de teamă și emoție).

[6] *Punînd pe talgere sorțile diferite ale celor doi.* Simbolul balanței apare și în *Iliada*, VIII, 68; XXII, 208, acolo fiind „expresia figurată a unei deliberări favorabile uneia dintre părțile în luptă" (D. M. Pippidi, nota la VIII, 74 — ed. Murnu, 1967); aici Iupiter face inutil acest gest (cf. Macrobius, *Sat.*, V, 13), din moment ce cunoștea destinul celor doi. Imaginea nu este însă inutilă în punctarea atmosferei: ea readuce în minte cititorului, înaintea deznodămîntului, ideea că cel învins va fi victima nu a inferiorității sale războinice, ci a unei voințe supraumane.

Cine-i de trude-osîndit și plecat cu povara peririi[1]?
Turnus acum, încrezut potrivirii de vreme, s-azvîrle
Sus și cu trupul întreg se ridică pe umerii săbii.[2]
Dă. Și țipat-au troienii; fricoși[3], și latinii țipat-au.
Toți cu-ncordare privesc. Dar spada cea fără credință[4]
Iat-o, s-a rupt, părăsind pe voinic la mijlocul luptei[5].
Singurul lui ajutor e fugirea. Și fuge ca vîntul,
Cînd a văzut el mănunchiul străin și palma golită[6];
Căci se vorbește că dînsul, la-nceperea luptei, cu zorul
Caii-nhămîndu-i la car, uitatu-și-a spada străbună,
Prins de cutremur[7], luînd pe-a mînaciului spadă cu dînsul.
Pînă ce-ntruna troienii fugeau în risipă, și-aceasta
Bună i-a fost; dar acum, sosind la scutul vulcanic[8],
Spada, cioplită de-un om, i s-a frînt în izbire, ca gheața
Cea sfărmăcioasă; și zace, bucăți, prin nisipul cel galben.
Capul pierzîndu-și, răzleț ia în goană cîmpiile Turnus,
Fără de-ncredere[9]-aici alergînd și dincolo, și-n cercuri,
Pentru că-n dreapta dardanii-l închid și dardanii la stînga,
Colo-nainte sunt bălți, iar la spate cetatea cu turnuri.
Însă vîrtos și Aeneas, măcar e rănit de-o săgeată[10],
Tremur cu toate că-l prinde și slabi își simțește genunchii,
Fuge și celui speriat cu piciorul îi calcă piciorul[11].
Astfel, pe-un cerb îngrădit și de rîu în cotita strîmtoare
Prins, ori speriat de mulțimea din jur a-nroșitelor pene[12],

[1] *Și pe talerul cui va atîrna moartea.*

[2] *Turnus, socotind că va scăpa nepedepsit, se avîntă / cu tot corpul și ridică sabia.*

[3] *Înfricoșați.*

[4] *Trădătoare.*

[5] *Părăsindu-l pe ardentul Turnus în mijlocul loviturii.*

[6] *Minerul necunoscut al sabiei și brațul dezarmat.*

[7] *În grabă.*

[8] Armelor lui Aeneas, făurite de Vulcan, nu le putea rezista decît tot o armă divină, cum era spada uitată acasă de Turnus (cf. XII, 90—91).

[9] *Nesigur.*

[10] *Deși împiedicat (la mers) de rana pe care i-o făcuse săgeata* (cf. v. 318 și urm.).

[11] *Îi calcă furios pe urme.*

[12] Este vorba de o sperietoare (cf. *Georg.*, III, 372). Pornind de la o comparație homerică (cf. *Il.*, XXII, 189 și urm.), Vergilius descrie o adevărată scenă romană de vînătoare.

Cînii-l gonesc cu lătrări și cu fier îl gonesc vînătorii[1],
El, de-nșelare speriat și-ngrozit și de țărmul cu rîpă,
Fuge de-o mie de ori și-ncoace și-ncolo; iar umbrul[2]
Gîfîie-n urmă-i și-i gata să-l prindă și-n urmă, părîndu-i
Prins, el izbește din fălci și-l înhață, dar mușcă-n părere[3].
Strigăt sălbatec acum se ridică; și balta, și malul
Urlă-mprejur și răspund și văzduhul răsună de zgomot.
Turnus, în fugă-i, se roagă de toți, de rutulii din juru-i,
Roagă pe nume pe toți să-i aducă de undeva spada[4].
Însă-amenință peire troianul și moartea de-a-una
Celui ce-aproape-ar veni și pe cei șovăiți îngrozește-i
Că pustiire cetății va face; și fuge mai grabnic[5].
Cinci ocoliri au făcut înainte, pe-aici și pe colo,
Cinci îndărăt; căci acum nu fug după-o slabă răsplată,
Jocuri făcînd[6], ci se-ntrec pe capul și viața lui Turnus.
Sfînt al lui Faun aici un măslin cu amarele-i frunze
Sta de demult și slăvit de luntrașii de-acolo, prin vremuri,
Unde, scăpați de furtuni, aveau obiceiul s-aducă
Jertfe latinului zeu[7] și vestminte s-atîrne prin ramuri.
Însă dardanii cei necruțători[8] din pămînt retezară
Trunchiul cel sfînt, ca să poată pe șes să se bată de-a largul.
Sulița aici și-o lăsase dardanul[9]; și-acum el o prinde,
Vrînd să și-o smulgă, dar trunchiul o ține puternic înfiptă.

[1] Textul original se referă nu la *vînători*, ci la cîinele de vînătoare *(venator canis)*.

[2] *Vioiul (cîine) umbrian.* (Cîinii de vînătoare din Umbria erau celebri.)

[3] *Izbește din fălci, dar este înșelat de o mușcătură în gol.*

[4] *Cere stăruitor binecunoscuta spadă.*

[5] *Și, deși rănit, îl urmărește de aproape pe Turnus.*

[6] Ca la jocurile publice *(ludicra)*.

[7] *Zeului Laurentumului.* Fiind tată al regelui Latinus (cf. VII, 47), Faunus era protectorul laurentinilor. Despre obiceiul corăbierilor de a aduce ca ofrandă zeului protector veșmintele purtate în timpul unui naufragiu, vezi și Hor., *Od.*, I, 5, 14.

[8] *Însă teucrii, fără să facă vreo deosebire* (între acest arbore și alții, adică fără să țină seama că era un arbore sacru). Cultul arborilor era un obicei primitiv, comun mai multor popoare; distrugerea de către mîna omului a unui arbore închinat unei divinități era o impietate (cf. S. Reinach, *Mythes, cultes et religions*, III, p. 228).

[9] *Aici ajunsese, aruncată cu impetuozitate, sulița lui Aeneas.*

Ţapăn proptit, se trudeşte să smulgă cu mînile fierul,
Prinţul, voind să-l împroaşte cu suliţi pe cel ce[1] cu fuga
Nu-l mai ajunge. Dar Turnus, pierdut de-ngrozire cu firea:

„Faune, strigă, te rog, îndură-te! Mamă Ţărînă,
Ţine-i oţelul, căci eu preamărit-am de-a pururi locaşul
Vostru, pe care troienii-l urăsc, pîngărindu-l cu fierul!"
Zise. Şi nu de-n zadar a chemat ajutorul lui Faun;
Căci îndelung se trudi[2], zăbovind pe la trunchiu-ndărătnic,
Fără să poată cu braţele lui să răpească din gura
Trunchiului fieru-mbucat. Şi pînă ce-aprins se trudeşte,
Iarăşi venit-a, -n făptura mînaciului tînăr Metiscus,
Sora — şi fratelui slab adusu-i-a spada — Iuturna.
Venus, mîhnită de cîte-ndrăzneşte să facă zeiţa[3],
Grabnic sosește și smulge din lemn adîncita putere[4].
Iată-i măreţi pe-amîndoi, înnoiţi în putere şi-n arme,
Unul în spadă-ncrezut şi-n fulgerul suliţei altul,
Stau gîfîind şi făţiş, aşteptînd hotărîrea lui Mavors[5].
Regele-Olympului nalt într-aceasta spre Iuno vorbeşte,
Mîndrei zeiţe, ce sta şi privea de pe nori[6] la bătaie:
„Cum vei sfîrşi-o, de-acum, şi ce-ţi mai rămîne, tu soră[7]?
Însăţi o ştii că-n curînd primi-voi în ceruri pe-Aeneas
Zeu pămîntean[8] şi menirile lui rădica-l-vor la stele.
Ce te socoţi şi-aşteptînd zăbovești[9] prin răcoare de neguri?
Cade-se, spune, să cadă[10] vreun zeu de rănire-omenească?

[1] *Voind să-l urmărească cu suliţa pe cel pe care.*
[2] Aeneas.
[3] *Indignată de îndrăzneala care i se îngăduia unei nimfe.*
[4] *Smulge suliţa din rădăcina adîncă.*
[5] *Stau faţa în faţă pentru crîncena luptă.*
[6] *De pe un nor auriu.*
[7] *Soţie.*
[8] În original: *indigetem. Indigetes* erau numiţi la romani eroii sau strămoşii zeificaţi, ale căror legende se confundă adesea cu cele ale unor divinităţi locale primitive, strîns legate de natura şi istoria locului, ajungînd astfel printre *dii patrii* (cf. şi *Georg.* I, 498). Despre Aeneas, Titus Livius (I, 2, 6) spunea că era numit *Iupiter Indiges.* (Vezi şi VII, 241 şi nota.)
[9] *Ce pui la cale şi cu ce speranţă zăbovești.*
[10] *Să fie pîngărit.* (Aluzie la rănirea lui Aeneas, pe care Iupiter o atribuie Iunonei, care o încurajase pe Iuturna să rupă alianţa — cf. v. 319).

Spada răpită[1] — căci fără de tine, ce-ar face Iuturna? —
Iarăşi lui Turnus s-o deie, -nmulţind biruiţii-n putere[2]?
Nu te mai roadă-ntr-ascunsul atîta durere! Şi-atîtea
Plîngeri să nu mă mai faci să le-ascult tînguite cu lacrimi!
Capăt mîniei să pui şi supune-te rugilor mele;
Timpul din urmă-a sosit. Azvîrliţi şi prin ţări şi pe-adîncuri
Tu pe troieni i-ai văzut şi-ai aprins şi războiul cel jalnic[3],
Plîngere-n casă-ai adus şi nunţi mestecat-ai cu moarte.
Alte-ncercări să mai faci, mi te-opresc." Părintele, -atîta.
Astfel răspunde zeiţa, plecîndu-şi privirile, Iuno:
„Ştiu că dorinţa de-a pururi, o Iupiter, tată-al puterii
Asta ţi-a fost şi-am lăsat, nevrînd[4], şi pe Turnus şi cîmpii;
N-ai să mă vezi tu de-acum supărată-n palatul din ceruri
Dosnică stînd, pe nedreptul[5], ci-ncinsă cu flacări, mai bine,
Stare-aş în lupte şi-aş duce troienii pe drumul izbîndei[6]!
Însămi trimis[7] pe Iuturna s-ajute pierdutului frate,
Drept e; şi dacă-a-ndrăznit şi mai mult, îmi place şi-o laud.
Însă eu nu[8], ca s-arunce săgeţi şi să zbîrnîie coarda!
Jur şi pe-al Styxului cap şi pe neîmpăcata-i fîntînă[9],
Singurul lucru pe care jurăm cu credinţă noi, zeii!
Mîna din joc eu mi-o trag şi de lupte mă lepăd cu scîrbă.
Numai de una te rog — căci nu-i mărginită de soartă[10]—
Numai de Latium te rog şi de-ai tăi şi de sceptrul ce-l poartă[11]:

[1] Prin confuzia provocată de graba lui Turnus, care exprima voinţa destinului.
[2] *Sporind în învinşi speranţa.*
[3] *I-ai putut prigoni şi (ai putut) dezlănţui un război nelegiuit.*
[4] *Împotriva voinţei mele, constrînsă.*
[5] Textual: *Altfel nu m-ai vedea acum stînd singură pe un nor,/ îndurînd tot felul de jigniri.*
[6] *Şi i-aş tîrî pe teucri într-o luptă aducătoare de pieire.*
[7] *Trimis-am.*
[8] *Dar n-am mers pînă acolo, încît* (s-o sfătuiesc).
[9] Textual: *Jur pe implacabilul izvor al apei Styxului.* (Vezi VI, 324).
[10] *Nu este oprită de legea destinului.*
[11] *Pentru măreţia alor tăi.* (Viitorul neam va avea la origine pe Saturn — prin Latinus şi pe Iupiter — prin Aeneas).

După ce pace-ncheia-vor prin binevorbita-le[1] nuntă
(Fie-n curînd!) și prin legi înfrăți-se-vor vecinic prin jertfe,
Fă nemutat al latinilor nume să steie de-a pururi;
Nici să n-ajungă troieni și-nnoiți să se cheme teucri,
Nici să nu-și schimbe grăirea, nici portul să nu și-l prefacă!
Latium să stea și prin veci să domnească bătrînii[2] din Alba
Neamul romanic să fie clădit pe virtutea latină[3];
Troia căzu și căzută cu numele-odată să fie!"
Zise zîmbind al văzduhului domn și-al vieților tată[4]:
„Sora lui Iupiter ești și, ca dînsul, vlăstar din Saturnus!
Fierbi tu-n adîncuri de piept un zbucium de grijă-ntr-atîta?
Bine! Cum vrei. Și s-astîmperi odată zadarnicul zbucium!
Da-ți-voi ce ceri; și cu drag mă supun și cu voie deplină.
Aibă-și ausonii pe veci și graiul, și datina țării;
Numele fie cum e; și, cu neamul cel mare-n amestec,
Piardă-se fiii troieni; și credințe și datini adaug,
Astfel că-ntr-unu-i prefac pe toți, într-un neam ausonic[5].
Cei ce veni-vor, nepoții născuți din amestec de sînge,
Neamuri de oameni și zei vor întrece prin multul virtuții[6]:

[1] *Fericita.*

[2] *Regii.*

[3] *Itală.*

[4] În original: *hominum rerumque repertor* (creatorul oamenilor și al lucrurilor). Vezi și I, 254.

[5] *Neam latin, cu o singură limbă.* Această „veritabilă transsubstanțiere" (Carcopino) pe care o decide Iupiter (în dialogul care încheie, în fapt, acțiunea *Eneidei)*, exprimă ideea constantă a poemului: romanii vor fi ereditarii în egală măsură ai strămoșilor virtuți morale italice și ai pietății troiene. Deși în v. 833 el diminuează din diplomație în fața Iunonei rolul troienilor (spunînd, textual, că aceștia se vor amesteca *numai pe plan fizic* cu latinii) și ia asupra sa introducerea riturilor religioase, acestea sînt în realitate aportul troian în formarea noului neam, așa cum reiese de-a lungul întregii *Eneide*, Pergamul apărînd invariabil ca *etern*. „Această identitate metafizică a Romei cu Ilionul va dăinui pînă la sfîrșitul imperiului în spiritul anticilor" (Carcopino).

[6] În original: *pietate.* Vezi I, 10.

Nu va fi neam mai gătit să-ți aducă mărire, tu Iuno[1]!"

Veselă dete din cap, și cu gînduri mutate, zeița;
Grabnic apoi de sub nor a ieșit și zburat-a din ceruri.
Asta-mplinind-o, cu gîndul se zbate la altele Tatăl;
Deci poruncit-a Iuturnei să lase pe frate-său singur[2].
Gemene două surori, scîrboase, cu numele Dirae
Sunt, cu Megaera din Tartar născute de Noaptea cu viscol,
Tot dintr-un singur născut[3]; și părul asemeni li-l dete,
Mama, din șerpi șuierați, și le dete și aripi de vifor.
Ele la pragul grozavului domn, la palatul[4] lui Joe,
Stau ca străjeri, oțărînd sărmanilor oameni amarul[5],
Cînd, în mînie, și ciumă și moarte-mpărțește stăpînul
Lumii[6] sau cînd cu război îngrozește cetăți vinovate.
Pe-una din ele-o trimise stăpînul din naltele ceruri,
Ca să s-arate Iuturnei grăbit și ca semn de-ngrozire[7].
Dira scoboară și-n zbor de vîrtej se grăbește spre cîmpuri.
Astfel săgeata din arc, mînată spre norii cei repezi,
Căreia plin de-otrăviri ascuțitu-i-a vîrful și-n aer
Partul sau cydon[8] ca nevindecată rănire-a trimis-o,
Zboară cu zuzăt și, fără s-o vezi, ea despintecă noaptea[9];
Astfel spre negrul pămînt și născuta din Noapte scoboară.

Cînd a zărit iliacele-oștiri[10] și-nglotirea lui Turnus,
Strîmta făptură Iuturna primind[11], a noptatecei paseri

[1] Într-adevăr, cultul Iunonei, care făcea parte din triada capitolină (alături de Iupiter și Minerva), era unul dintre cele mai importante la Roma; numeroasele ei temple de pe tot cuprinsul Italiei exprimă și multitudinea atributelor zeiței, invocată mai ales ca Iuno Regina, dar și ca Iuno Lucina, Iuga, Sospita, Moneta etc.

[2] *Se pregătește s-o îndepărteze pe Iuturna de la lupta fratelui ei.*

[3] *Născute din Noaptea neagră / în același timp* (dintr-odată).

[4] *Lîngă tronul.* Vergilius urmează aici o altă tradiție decît în VI, 280 sau VII, 323, unde situează toate cele trei Furii în Infern.

[5] *Vîrînd groaza în bieții muritori.*

[6] *Moarte îngrozitoare și boli le trimite regele / zeilor.*

[7] *Ca prevestire* (desigur, funestă).

[8] *Cydonianul.* Ca și parții, cretanii din orașul Cydon erau arcași renumiți. *Nevindecată,* pentru *nevindecabilă, fără leac.*

[9] *Negurile.*

[10] *Oștile troiene.*

[11] *Se strînse deodată în făptura micii păsări.* (Este vorba de Furie, nu de Iuturna; pasărea în care se transformă este, probabil, cucuveaua).

Care pe case pustii și cu drag[1] pe morminte s-așază
Noaptea și cîntă tîrziu fiorosul ei cîntec prin noapte,
Astfel schimbată la chip, în vederea lui Turnus grozavă[2]
Zboară mereu și cîntînd și-atingîndu-i cu aripa coiful[3].
Turnus simțește fiori străini petrecîndu-l ca gheața[4],
Părul-i se face vîlvoi și glasu-i din gură se stinse.
Însă-auzind de departe cum bîjîie Dira prin aer[5],
Smulge-și cu țipăt amar zburătoarele-i plete Iuturna,
Pieptul cu pumnii strivindu-l, și fața, cu jalnice unghii.
„Ce să mai poată de-acum să-ți ajute Iuturna, tu frate?
Ce-i mai rămîne sărmanei[6] să facă? Mai e vreo putere
Să-ți zăbovească lumina? Vai, cum să mă lupt eu cu Dira?
Iată-mă, plec de pe cîmp! De ce-mi îngroziți pe-ngrozita,
Paseri scîrboase![7] Cunosc bătăile zborului vostru,
Cîntecul morții-l cunosc; și știu că-mi aduceți porunca
Marelui Joe[8]. Și, vai, fecioria-mi așa mi-o plătește!
Ce-mi folosește-o trăire de veci? Și putința muririi
El pentru ce mi-a răpit-o? Durerea de-acum aș putea-o
Stinge și-alături să merg cu scumpul meu frate prin noapte[9]!
Nemuritoare eu sunt! Dar poate din toate-ale mele
Dulce să-mi fie ceva fără tine, tu frate? Vai, unde[10]
Crapă pămîntu-n adînc să m-afund în adîncuri cu morții?“

[1] *Uneori.*

[2] *Pacostea, ciuma* (sau, cu un termen uzual, *cobea).*

[3] *Scutul.*

[4] Textual: *O toropeală neobișnuită (amestecată) cu spaimă îi topește vlaga din trup.*

[5] *Cînd a recunoscut, de departe, șuieratul aripilor Diraei.*

[6] În text: *mie, cruda;* Iuturna se autoînvinuiește că trebuie să-și părăsească fratele în primejdie.

[7] *Nu mă mai înspăimîntați pe mine, cea și așa îngrozită, / păsări prevestitoare de rău!*

[8] Sensul este de o ironie amară: *Și nu mă înșeală cruda poruncă / a generosului Iupiter.*

[9] *La umbre* (în Infern).

[10] *De ce nu.* Conștiința nemuririi face ca deznădejdea Iuturnei să fie și mai dramatică decît cea a Annei (cartea a IV-a), cu care poate fi comparată.

Zise; și capu-i frumos învălindu-l în haina-i albastră[1],
Plînge cu hohot, și plînge, și piere-n adîncuri de apă.
Însă Aeneas se-ndeasă cu zorul și scutură-n aer
Sulița-i cît un copac și turbat se răstește cu vorba:
„Ce mi te tot zăbovești? Ori ți-e gîndul la fugă, tu Turnus?
Nu pe fugit ne luptăm, ci cu arme-ncruntate[2], și-aicea
Schimbă-te-n cîte făpturi ai voi și-adună-mi tu totul
Cît te pricepi și te simți de voinic. Și spre stele-n văzduhuri
Zboară-mi cu zborul, sau vîre-te-acum în pămînt și-n prăpăstii."
Turnus, din cap clătinînd: „Nu vorbele-aprinse-ale tale,
Crudule, groază-mi aduc, ci zeii și-aleanul meu, Joe[3]!"
Numai atît[4]. Și văzînd bolovanul năprasnic pe-aproape,
Mare, cu mușchi înflorit și zăcînd de-ntîmplare pe cîmpuri,
Semn pe răzor, ca un judece mut cînd e ceartă pe-ogoare[5]
(Șase perechi de bărbați l-ar aduce de-a greul pe umeri,
Oameni de-acei ce se nasc din pămînt în zilele noastre[6]),
Turnus cu brațul grăbit îl apucă,-n Aencas izbindu-l,
Nalt ridicîndu-se-n sus și fugind cu izbirea deodată.
Însă-n fugirea pe cîmp el nu-și mai cunoaște puterea[7],
Nici în mișcarea de braț și-n izbirea puternicei pietre;

[1] Veșmîntul nimfei poartă (ca și ochii lui Proteus, în *Georg.*, IV, 451) culoarea apei: verde-albăstrui *(glaucus)*, consacrată în poezie divinităților mediului acvatic.

[2] *Ci de aproape trebuie să ne luptăm, cu arme necruțătoare.*

[3] *Și Iupiter, care-mi e dușman.*

[4] A. Cartault observă că Turnus, refuzînd să răspundă provocării jignitoare, se arată în acest moment mai demn decît Aeneas, ceea ce este evident, dar nu concludent pentru profilul personajelor; să ne amintim că toți eroii provocați răspund cu o lapidară demnitate (Iulus lui Remulus — IX, 630—631; Pallas lui Turnus — X, 446—448; Mezentius lui Aeneas — X, 896—898). Este vorba, mai bine zis, de un procedeu-replică la procedeul epic tradițional al provocării, necesar demnității stilului însuși.

[5] *Ca să împiedice neînțelegerile pentru pămînt.*

[6] Este un leit-motiv în poezia epică exagerarea forței sau staturii eroilor (aici Vergilius îl întrece pe Homer, care vorbește de numai doi oameni, nu de doisprezece — cf. *Il.*, V, 302 sau XII, 447; el era, dealtfel, cu aproape un mileniu mai aproape de generația legendară!).

[7] În sensul: *nu se mai recunoaște pe sine* (vigoarea de altădată).

Joacă-i genunchii slăbiți și-nghețatu-i-a sîngele-n vine.
Rostogolit prin întinderea goală s-a dus bolovanul,
Însă nici locu-mplinindu-l deplin, nici ducîndu-și lovirea.
Astfel în vis, uneori, cînd lînced repaosul nopții
Ochii ne-apasă, noi lacomi voim să-ntindem[1] păruta
Fugă și, cînd năzuim mai cu sîrgul, ne piere puterea;
Vrem să strigăm și ni-e limba legată; și toată tăria
Nu se mai mișcă prin trup; și fără de suflet ni-e glasul.
Astfel și Turnus, oricît și-a cătat prin tărie-o cărare[2],
Dira-i oprește cu totul izbînda. Și-n pieptu-i se luptă
Multe zbătute gîndiri. Privește rutulii și zidul,
Stă zăbovit de-ngrozire și-oțelul îi tremură-n mînă[3].
N-are nici drum de fugit, nici puteri să-și oprească dușmanul,
Nici nu zărește-mprejur vreun car, și-i pierdută Iuturna[4].
Pînă ce stă zăpăcit, troianul învîrte-și oțelul
Morții, din ochi măsurînd lovitura[5]; din toată puterea
Zvîrle grăbitul oțel[6]. Nicicînd, aruncată spre ziduri,
N-a vîjîit mai puternic o stîncă[7], nici fulger din ceruri
N-a bubuit cu lovire mai grea. Și ca volbura nopții[8]
Sulița zboară, perire ducînd, și despintecă-n margini
Platoșa, trece prin scut și prin șapte **pături de aramă[9]**,
Și-ntră cu zuzăt prin șoldul strivit, și-amețit de lovire

[1] *Ni se pare că voim în zadar să prelungim.* Dacă Homer i-a putut sugera lui Vergilius comparația de față printr-o observație fugară *(Il.*, XXII, 199 și urm.), dacă Lucretius (IV, 965 și urm.) i-a putut oferi o sursă de cercetare empirică și limitată la cîteva aspecte, pasajul de față este uimitor prin exactitatea observației, prin perfecta intuire a „simptomului paralizant al conștiinței captive" (Papu) implicat de vis, studiat de știință abia în timpurile moderne. (Vezi și II, 270—295.)

[2] *Un mijloc* (de a învinge).

[3] *Și tremură văzînd sulița lui Aeneas, amenințătoare.*

[4] *Nu-și vede nici carul, nici sora care-l conducea.* Ca în atîtea alte pasaje, Vergilius surprinde cu admirabilă artă psihologia momentului, configurînd-o pe cea a personajului, astfel susținută încît intervenția divină (chiar dacă convențional decisivă) pare doar un acompaniament al unei desfășurări firești. Putem ghici în Turnus eroul fragil tocmai datorită orgoliului și impetuozității firii sale, a cărui înfrîngere totală este precedată — și pregătită — de înfrîngerea pe plan interior, sugerată de aceste versuri.

[5] *Căutînd momentul prielnic.*

[6] *Azvîrle de departe sulița.*

[7] *O stîncă aruncată de o mașină de război.*

[8] *Ca un vîrtej negru.*

[9] *Platoșa și partea exterioară a scutului, acoperit cu șapte piei.*

Cade-aplecat din genunchi și se năruie groaznicul[1] Turnus.
Sar și se mișcă rutulii cu țipăt; și munții de clocot
Urlă-mprejur și răsunet adînc de prin codri se-ntoarce.
Turnus, căzut și cu ochi umiliți și cu rugă-ntinzîndu-și
Dreapta: „Așa mi se cade! Nu cer să te-nduri, el începe.
Soarta ți-a dat un noroc: folosește-l! Dar dacă te mișcă
Mila de bietul bătrîn, te rog (căci avut-ai, Aeneas,
Și tu părinte bătrîn), aibi milă de bietul Daunus:
Dă-mă pe mine sau trupul, de vrei, jefuitul de viață,
Dă-l alor mei! Biruit că-ți întind rugătoarele palme,
Toți ausonii o văd. Lavinia de-acum ți-e nevastă.
Dar mai departe nu-ntinde mînia!“ Turbat îl privește[2]
Ochii-nvîrtindu-și, Aeneas, și ține și dreapta-ncleștată[3].
Însă mereu și mereu a-nceput să-l înmoaie vorbirea
Celui căzut. Dar atunci a zărit pe spătoșii săi umeri
Brîul cel jalnic[4]; cunoaște lucoarea podoabei lui Pallas,
Încingătoarea lui Pallas, pe care-l ucise cu fierul
Turnus, și-acum el purta pe umeri mîndrirea străină.
Cînd a văzut amintirea grozavei dureri și văzut-a
Scumpul odor, îl aprinse mînia și, vînăt cu totul[5],
Geme grozav: „Îmbrăcat, tu, tu cu-n vestmînt de-alor noștri[6],
Vrei tu din mînă să-mi fugi? O, Pallas, prin sabie-mi, Pallas,
El te jertfește și lui îi spășești cu spurcatul tău sînge[7]!“
Astfel zicînd, cu mînie de foc îi străbate cu spada
Pieptul întors. Iar înghețul topește-i aceluia trupul;
Zboară prin gemet la umbre-n Infern mîniosul său suflet.

[1] *Uriașul.*

[2] *Fremătînd (de luptă) se opri.*

[3] În sensul: *își reprimă mișcarea de a lovi.* (La Aeneas, primul impuls este întotdeauna acela de a fi uman).

[4] În original: *infelix*, aici în sensul de *funest* (pentru că el îi va cauza lui Turnus moartea).

[5] *Înfricoșător în mînia sa.*

[6] *Cu prăzile luate de la ai mei.*

[7] *Și el se răzbună cu sîngele tău blestemat.* Moartea lui Turnus capătă astfel semnificația unui act de justiție, care nu este decît un aspect al conceptului *pietas;* Aeneas rămîne pînă la sfîrșit consecvent cu sine.

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

EDIȚII CRITICE **ENEIDA**

E. BENOIST, Paris, Hachette, 1890 (ediție utilizată de G. Coșbuc).
A. HIRZEL, Oxford, Clarendon, 1900.
O. RIBBECK, Leipzig, Teubner, 1910.
E. NORDEN, Leipzig-Berlin, 1916 (c. VI).
F. PLESSIS-P. LEJAY, Paris, Hachette, 1920.
H. GOELZER-R. DURAND, Paris, Les Belles Lettres, Coll. Budé, 1925—1936.
R. SABBADINI, Roma, 1930.
M. RAT, Paris, Garnier, 1935.
A.-M. GUILLEMIN, Paris, Hatier, 1936 (c. VI).
F. BECKMANN, Münster, 1973.

STUDII

BELLESSORT, A., *Virgile, son oeuvre et son temps*, Paris, Perrin, 1924.
BOULANGER, A., *L'orphisme à Rome*, Paris, Revue des Études Latines, XV, 1937, pp. 121—135.
BOYANCÉ, P., *Le sens cosmique de Virgile*, Revue des Études Latines, XXXII, 1954, pp. 220—249.
BRISSON, J. P., *Virgile, son temps et le notre*, Paris, Maspero, 1966.
CARCOPINO, J., *Virgile et les origines d'Ostie*, Paris, PUF, 1968.
CARTAULT, A., *L'art de Virgile dans l'Énéide*, Paris, 1926.
CONSTANS, L.-A., *L'Énéide de Virgile*, *Paris*, 1938.

CONWAY, R. S., *Poesia ed impero. Studio sull'influsso di Virgilio*, în: *Conferenze virgiliane*, Milano, 1931.
DESPORT, M., *L'incantation virgilienne*, Bordeaux, 1952.
ÉTIENNE, R., *Le siècle d'Auguste*, Paris, Armand Colin, 1970.
FABBRI, P., *Virgilio poeta sociale e politico*, Milano, 1929.
GUILLEMIN, A.-M., *L'originalité de Virgile. Étude sur la méthode littéraire antique*, Paris, Les Belles Lettres, 1931.
GUILLEMIN, A.-M., *Quelques injustices de la critique interieure à l'égard de Virgile*, Chalon-sur-Saone, 1921.
GUTU, G., *Publius Vergilius Maro. Studiu literar*, Ed. Univers, București, 1970.
HEINZE, R., *Virgils epische Technik*, Berlin, 1902.
LANA, I., *La poesia di Virgilio*, Torino, 1974.
MIRMONT, H. de La Ville de, *La mythologie et les dieux dans les Argonautiques et dans l'Éneide*, Paris, Hachette, 1894.
PAPU, E., *Prefața* la volumul: Vergiliu, *Eneida*, traducere de E. Lovinescu, text revăzut și note de Eugen Cizek, București, 1967.
PARATORE, E., *Virgilio*, Firenze, Sansoni, 1954.
PARATORE, E., *L'Epicureismo e la sua diffusione nel mondo latino*, în: Quaderni della rivista di cultura classica e medioevale, Roma, 1960.
PERRET, J., *Virgile*, Paris, Hatier, 1965.
PÖSCHL, V., *Die Dichtkunst Virgils. Bild und Symbol in der Aeneis*, Wiesbaden, 1950.
ROIRON, S. I., *Étude sur l'imagination auditive de Virgile*, Paris, 1908.
SELLAR, W. Y., *The Roman Poets of the Augustan Age. Virgil*, third edition, Oxford, 1908.
WEEGE, F., *Virgilio e l'arte figurativa*, în: *Conferenze virgiliane*, Milano, 1931.
WILI, W., *Vergil*, München, 1930.

CUPRINS

Prefață 5

Notă asupra ediției 25

Prefața traducătorului la ediția I 27

Cartea I 29
Cartea a II-a 59
Cartea a III-a 89
Cartea a IV-a 119
Cartea a V-a 152
Cartea a VI-a 186
Cartea a VII-a 232
Cartea a VIII-a 269
Cartea a IX-a 302
Cartea a X-a 335
Cartea a XI-a 371
Cartea a XII-a 405

Notă bibliografică 446

Lector : FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor : ELENA POPESCU

Bun de tipar : 16.08.1980. Coli tipar 28.

Comanda nr. 85
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

Desigur, Vergilius e un roman, un roman de virtute... Morala lui e, în ciuda vremii care ne pîndește cu ceasul neînlăturabil al morții, «a întinde faima prin fapte», «act al virtuții»...

Dar, în fond, el e un sentimental, cel dintîi sentimental, părintele tuturor romanticilor care vor veni. Prin el sufletul omenesc cutează nu numai a simți, dar a spune că simte, a se mîndri, de aceea, că poate simți...

Și nu e cu adevărat poet mare decît acela care crește puterea de a simți a neamului său și, prin el, a omenirii.

N. IORGA